

DESET ROČNÍKŮ KONFERENCE "KNIHOVNY SOUČASNOSTI"

Josef Vlček, Studijní a vědecká knihovna Hradec Králové

Poprvé se konference konala ve dnech 23.–24.11.1993 v tehdy novém víceúčelovém kulturním zařízení Aldis v Hradci Králové, které se nyní označuje jako Kongresové centrum. Hradec Králové byl vybrán za místo konání první konference vzhledem ke svému umístění přibližně uprostřed nově vzniklé České republiky. V těchto dnech (24.–26.9. 2002) probíhá již desátý ročník této významné celostátní odborné akce knihovníků a informačních pracovníků. Toto malé jubileum je vhodnou příležitostí k ohlédnutí za dosavadními ročníky a vede i k zamyšlení nad budoucností a dalšími perspektivami těchto konferencí a celého našeho oboru. Pokouším se o krátké bilancování průběhu dosavadních ročníků. Čerpám z různých materiálů, např. z článků, které jsem napsal do Sborníku SDRUK, revue Národní knihovna nebo Nových knih, z různých hodnocení proběhlých konferencí v dalším odborném tisku, z podkladů dr. Součkové z naší knihovny a samozřejmě i z osobních poznatků, které jsem získal jako jeden z organizátorů devíti ročníků.

Jak vlastně vznikla pozdější tradice konání těchto konferencí? V obecné rovině se dá říci, že vznik byl důsledkem širších souvislostí po zásadní změně společensko-politického systému na začátku devadesátých let a následné změně státoprávního uspořádání. Vše vyplynulo z konkrétní potřeby posoudit a řešit aktuální otázky knihovnictví v průřezovém nerezortním pojetí vedoucích pracovníků veřejných a odborných knihoven. Kdo první přišel s návrhem, si již přesně nevybavuji, určitě ale vyšel z "kuchyně" Rady SDRUK.

Je všeobecně známo, že od samého začátku konferenci zastřešují čtyři pořadatelé: Ministerstvo kultury ČR, Ústřední knihovnická rada, SKIP a SDRUK. Nechci snižovat podíl všech pořadatelů, který pochopitelně v jednotlivých ročnících v různé míře vždy existoval. Je ale skutečností, že hlavním garantem je SDRUK a především jeho Rada. Tu do této doby představují ředitelé 9 velkých veřejných knihoven (Brno, České Budějovice, Olomouc, Kladno, Ostrava, Liberec, Plzeň, Ústí n.L. a Hradec Králové). Aktivní byl vždy podíl vedoucích pracovníků Národní knihovny a řady ředitelů ústředních odborných knihoven různých resortů. Vysoké ocenění zasluhuje přínos „duše“ všech konferencí doc. PhDr. Jaromíra Kubička, CSc. Na organizačním zabezpečení se po všechny ročníky podílejí MZK Brno a SVK Hradec Králové. Na tak velkou akci jde přitom jen o nepočetnou skupinku (3 + 3) organizátorů, kteří však mají velkou dávku altruismu a nezištný zájem o zajištění příznivého průběhu konferencí.

Již první konference proběhla v roce 1993 zdařile a 150 účastníků se shodlo na prospěšnosti společného úsilí při řešení odborné problematiky. V té době nebyl ještě stanoven jednotný název ani formulováno zastřešující téma. Všechny příspěvky se týkaly postavení a činnosti knihoven. Jednání bylo dvoudenní v přízemí v tzv. Eliščině sále Aldisu.

Také druhý ročník se v následujícím roce konal v Aldisu, pouze místo jednání se přesunulo o poschodí výše do prostornějšího sálu. Prvně se objevuje název „Knihovny současnosti“. Nosným tématem se stala problematika transformace knihoven. Jako hosté se části jednání zúčastnili a s příspěvky vystoupili náměstkové ministerstev školství a kultury a také hradecký primátor. „Proslavil“ se večerní raut v hotelu Černigov. Byl připraven skutečně na vysoké profesionální úrovni a zaměstnanci hotelu po jeho skončení svorně prohlásili, že se nikomu nepodařilo raut do posledního drobečku tak rychle zlikvidovat, jako knihovníkům.

Přes snahu pořadatelů vytvořit pro jednání i odpočinek účastníků konference co nejlepší podmínky, především ubytování na několika místech působilo v Hradci Králové problémy. Na pořadu dne se proto objevila nutnost hledat místo pro jednání s komplexním zabezpečením. Zvažovalo se jich několik na Českomoravské vrchovině, v lázeňských městech i horských střediscích. Nakonec byl vybrán areál Junior centra Seč u Chrudimi, bývalé školicí a rekreační středisko někdejšího ČSM. Ukázalo se, že to byla šťastná volba: sál pro společné jednání, učebny pro sekce, výstavní prostory pro firmy, stravování a ubytování v místě, vše v krásném prostředí Sečské přehrady v srdci Železných hor a za příznivé ceny. Posledních sedm ročníků a samozřejmě i letošní ročník jubilejní se koná v tomto areálu.

Postupně se „Seč“ stala v knihovnickém světě známým pojmem a zdejší konference jednou z nejvýznamnějších každoročních akcí našeho oboru. Osobní vystoupení či publikování ve sborníku, který je vždy v rozsáhlé a kvalitní podobě při zahájení k dispozici, se stalo prestižní záležitostí. O vzrůstající kvalitě jednání svědčí i narůstající počet účastníků. Ten se několik let pohyboval kolem 250 osob. V posledních ročnících zvláště druhý den vysoce překročil počet 300, a místní kapacity tak byly zcela vyčerpány. Dokonce se uvažovalo i o určitém omezení počtu účastníků, ale nakonec se vše podařilo i za cenu drobnějších problémů vyřešit. Tady je třeba vyslovit uznání všem zúčastněným za to, že pokud něco v organizačním soukolí trochu zaskřípalo, přistupovali ke vzniklé situaci s nadhledem.

Od samého začátku konání konferencí v Junior centru se ustálil „rituál“ třídenních jednání: první a třetí den v plénu a druhý den v odborných sekcích. To však neznamenalo nekritické lpění na zaběhnuté praxi. Sami účastníci se v průběhu jednotlivých ročníků dožadovali určitých implementních změn a organizátoři se vždy snažili v rámci možností jejich návrhy a podněty v praxi realizovat. Např. při řešení disparity v zájmu o jednání v sekcích, při požadavku na zakomponování většího prostoru pro diskusi či požadavku na zlepšení tech-

nického zázemí. Ukazuje se, že na "Seči" je více modalit uspořádání a že dobře provedená změna je prospěšná. To jistě platí i směrem k budoucnosti.

Akcent pořadatelů na řešení aktuálních potřeb knihoven v dané době nejlépe dokumentuje přehled projednávaných tematických bloků a jejich moderátorů:

1. ročník: 23.–24.11.1993 Hradec Králové (Aldis)
 - Transformace knihoven (Vyčichlo)
 - Informační působení knihoven (Kubíček)
 - Knihovny v domácí a zahraniční spolupráci (Burgetová)
 2. ročník: „Knihovny současnosti '94“ Hradec Králové (Aldis) 15.–16.11.1994
 - Úkoly knihoven v probíhajícím transformačním procesu (Sedláková)
 - Informace a automatizace (Kubíček)
 - Management - public relations (Vyčichlo)
 3. ročník: „Knihovny současnosti '95“ Junior centrum Seč 3.–5.10.1995
 - Tvorba a využívání informací v knihovnách (Vyčichlo)
 - Den vystavovatelů - úvodní vstupy firem
 - Modernizace knihovnických procesů (Vohlídalová)
 - Meziknihovní spolupráce (Balík)
- Konference se poprvé uskutečnila v Junior centru Seč a proběhla ve třech dnech. I pro další ročníky se ustálila následující organizační struktura:
1. den: oficiální program, vystoupení zástupců ministerstev a institucí,
 2. den: jednání v sekcích, odborný program, ve vestibulu prezentace firem,
 3. den: společné jednání, odborný program, zhodnocení průběhu celé konference.
4. ročník: „Knihovny současnosti '96“ Junior centrum Seč 9.–11.10.1996
 - Společnost a knihovny (Burgetová/)
 - Služby veřejných knihoven (Sodomková)
 - Bibliografické a informační působení knihoven (Bínová)
 - Záměry rozvoje (Balík)
 5. ročník: „Knihovny současnosti '97“ Junior centrum Seč 7.–9.10.1997
 - Knihovny z pohledu zahraničních kolegů (Kubíček)
 - Výpůjční proces jako základní kategorie služeb knihoven (Prchalová)
 - Informace a společnost (A.Brožek)
 - Finance a právo pro knihovny (Knoll)
 6. ročník: „Knihovny současnosti '98“ Junior centrum Seč 20.–22.10.1998
 - Knihovny v období padesáti let 1948-98 (Kubíček)
 - Akvizice - profilování knihovnických fondů (Patočková)
 - Internet ve službách knihoven (A.Brožek)
 - Právo a ekonomika pro knihovny (Cempírková)
 7. ročník: „Knihovny současnosti '99“ Junior centrum Seč 14.–16.9.1999
 - Rozvoj knihovnictví (Kubíček)
 - České knihovny a Březen - měsíc internetu (Karen)
 - Internet pomáhá knihovnám (A.Brožek)
 - Vzdělávání knihovníků (Houšková)

- Služby knihoven za úhradu (Cempírková)
8. ročník: „Knihovny současnosti 2000“ Junior centrum Seč 19.–21.9.2000
Programy pro knihovnictví (Kubíček)
Internet pro knihovny (A.Brožek)
Informační zdroje (Kadlecová)
Mimoškolní vzdělávání knihovníků (Houšková)
Legislativa v knihovnictví (Vyčichlo)
Poprvé se předávaly knihovnické ceny SDRUK (medaile Zdeňka Václava Tobolky):
- pro instituce,
 - za přínos pro knihovnictví,
 - za celoživotní práci v knihovnictví.
9. ročník: „Knihovny současnosti '01“ Junior centrum Seč 11.–13.9.2001
Legislativa v knihovnách (Prchalová)
Internet a knihovny opět po roce (A.Brožek)
Veřejné knihovny - regionální funkce (Houšková)
Ochrana knihovnických fondů (Polišenský)
Elektronické zdroje, licence, konsorcia (Svoboda)
Veřejné informační služby v poločase (odborní pracovníci NK, garanti VISK)

10. ročník: „Knihovny současnosti '02“ Junior centrum Seč 24.–26.9.2002

Z uvedeného přehledu vyplývá snaha o flexibilní přizpůsobování programu v té které době nosným potřebám knihoven a důraz na meritum dané problematiky. V každém ročníku bylo projednáno jedno základní téma, doplnění o další aktuální věci. Některá témata se vzhledem ke svému významu projednávala vícekrát (služby, automatizace, internet, legislativa a další). Je to pochopitelné, vždyť náš obor je v nepřetržitém teoretickém i praktickém dynamickém pohybu. Stačí porovnat knihovny dnes a v nepřilíš vzdálené minulosti, řekněme právě před těmi jubilejními deseti lety konání konferencí.

Užitečným doplňkem jsou pro knihovníky dny odborných firem, v nichž se většinou prezentují i sponzoři. Některé z těchto firem jsou pravidelnými účastníky a neodmyslitelně patří ke koloritu jednání prostředního dne (softwarové i hardwarové produkty, knihovnický nábytek a různé doplňky, zabezpečovací systémy, distribuce zahraničního tisku a pod.). Z celé řady jmenuji alespoň některé: Tinlib, LANius, KP-SYS, Cosmotron, Comdat, Albertina icome, Šebek INTEBO, 3M a další.

Pravidelná je účast hostů z nejmilejších, a to kolegyň a kolegů ze Slovenské republiky. Z dalších zemí jich bylo nejvíce v roce 1997. "Seč" se prostě stala téměř „kultovním“ místem knihovníků a informačních pracovníků a ti si k tomuto místu postupně vytvořili neformálně kladný vztah.

Nejen odbornými profesními věcmi je živ knihovník. Proto i stravování, ubytování i relaxace a náplň volného času patří k "Seči". Se stravováním většinou nejsou problémy. Personál kuchyně nám vaří podle našich přání, strava je

domáciho charakteru a večerní rauty či bramborové knedlíky na závěr patří k vyhlášeným „specialitám“ konferencí. Ubytování má standardní úroveň. Určitým problémem je nedostatek jednolůžkových pokojů, které především starší účastníci vyžadují. Rovněž celkové ubytovací kapacity v posledních „silných“ ročnících jen stěží pokrývaly naše potřeby.

Pokud je příznivé počasí (už jsme zde zažili všechno možné, od krásného babího léta, přes bouřku, prudký déšť, silný vítr a citelnou zimu), snad každý z účastníků si zašel k přehradě nebo vycházkou na nedalekou zříceninu hradu Oheb. Organizovány jsou i zajímavé zájezdy do blízkého okolí, např. na zámek Žleby a připravují se i další. Večer pořadatelé zájemcům nabízejí různé pořady, které jsou vždy hojně navštěvovány. V dětské jídelně již zazněly Mozartovy árie, vystoupily folkové a country skupiny, známý imitátor, proběhla beseda s cestovatelem, v hlavním sále vystoupil kouzelník a pod. Nezapomenutelným se stal sponzorský večer Albertiny s písničkami a občerstvením u táboráku v roce 2000. Samozřejmě, že na "Seči" se také hodně diskutuje. Vždyť pokud se knihovníci sejdou, mají vždy o čem mezi sebou povídat. Zde mají v době volna k fundovaným a zarputilým diskusím dostatek prostoru. Stejně to ale všechno probrat nestihnou. To vše a mnohé další tvoří „Seč“.

Jak celkově hodnotit proběhlé ročníky této významné celostátní akce našeho oboru? Domnívám se, že je lze charakterizovat jako snahu o tvůrčí přístup k řešeným tématům a k rozvoji knihovnictví vůbec. Některý rok se toho podařilo vyřešit více, některý méně, ale každý ročník byl něčím zajímavý a podnětný. Za těch deset let (počítám už i ročník letošní) zaznělo na těchto konferencích velké množství různorodých námětů, názorů, stanovisek, sdělení, zamyšlení se nad přítomností i budoucností knihoven a informačních pracovišť. Nevím, zda by se dalo přesně spočítat, kolik knihovníků za ta léta na konferenci vystoupilo nebo kolik jich publikovalo ve sborníku, určitě by to ale bylo vysoké číslo. Jednotlivá vystoupení byla z hlediska odbornosti, přínosu či způsobu přednesu hodnocena různě. Převážná většina však svou kvalitou odpovídala této celostátní akci. Už v prvních ročnících byly „odmítnuty“ čtené příspěvky a oceněna byla bezprostřední vystoupení volně komentující a doplňující přednášenou problematiku.

Deset let - co to je v životě člověka? Přestává být postupně novorozencem a směřuje přes léta dětství a mládí k budoucí dospělosti. Deset let - co to bylo od prvního ročníku po dnešní dobu v životě knihoven?

Během desetiletého období trvání konferencí nastaly v našem oboru vskutku zcela relevantní změny. Řešila je a řeší velmi kvalifikovaná „sešlost“ účastníků, tvořená předními vedoucími pracovníky či odbornými specialisty, kteří zásadním způsobem ovlivňují další rozvoj českého knihovnictví.

Ne vše se v průběhu doby dařilo řešit úplně hladce. Například překonat konzervativní přístupy pramenící z přílišné zahleděnosti do vlastního oboru bez pružného přihlédnutí k potřebám uživatelů. Zatím se zcela nepodařilo běžný rutinní provoz zpracování fondu řešit prostřednictvím racionální sdílené katalogizace, v některých velkých knihovnách nebyla ještě zcela dokončena retrokon-

verze a přetrvávají tam i listkové katalogy, někdy se zbytečně váhá s vyřazením nepotřebného fondu, někde přetrvávají klasické knihovnické činnosti minulé doby a pod. Pozitiva však jednoznačně převažují a za posledních deset let nastal v knihovnictví a informatice nevídaný pokrok, který zasluhuje vysoké ocenění. Jsem přesvědčen, že určitý podíl na všem dobrém mají i konference „Knihovny současnosti“.

Za jubilejní období lze vystopovat v životě knihoven naprosto zřetelné trendy rozvoje. Prakticky prošly procesem automatizace, informační explozí, složitou transformací v nových podmínkách, v poslední době mnohdy i změnou zřizovatelů a mnoha dalšími jevy, na které musely reagovat a ve své činnosti je zohlednit. V knihovnách se samozřejmě dále budou zpracovávat, půjčovat a studovat knihy, ale stále více i jiné druhy dokumentů. Knihovny si zřejmě zachovají, i když určitě ve změněné podobě, své dosavadní funkce. Výrazně však do popředí vystupují jejich služby a informační působení. Témata těchto konferencí jsou toho rovněž dokladem.

Těžko lze přesně anticipovat další rozvoj knihovnictví a informatiky. Je však naprosto zřejmé, že v transformaci a při setkávání s novými jevy musí náš obor i nadále pružně reagovat. Inherentní přístupy jsou opravdu minulostí. Knihovny musí svou činností dokázat vlastní potřebnost a význam. Nebudou to mít jednoduché zvláště na úseku informací, kde je stále větší konkurence dalších subjektů. Na druhé straně má obor všechny předpoklady rozvoje a nemusí se při kvalitní činnosti a řízení o svoji budoucnost obávat.

Na letošní konferenci jsou účastníci, kteří absolvovali všech deset ročníků. Jsou zde i „nováčci“, kteří se zúčastňují této špičkové konference poprvé. Mnozí v průběhu deseti ročníků z různých, převážně věkových důvodů, z knihovnictví odešli. Také já (a nezapírám, že s notnou dávkou nostalgie, ale při ohlédnutí i s dobrým pocitem) z řídicí funkce v knihovnictví a z organizace těchto konferencí odcházím. Generační obměna je přece naprosto přirozený jev. Zde je potěšitelné, že za nás odcházející nastupuje perspektivní, schopná a vysoce kvalifikovaná náhrada, které předáváme štafetu.

Každoroční konference jsou rozhodně ve vztahu ke knihovnictví a informatice užitečné a nic nebrání v jejich pokračování. Přeji dalším konferencím „Knihovny současnosti“, všem knihovnám i knihovnicím a knihovníkům po všech stránkách samé dobré věci a události.

KONFERENCE KNIHOVNY SOUČASNOSTI – OHLASY V TISKU 1993–2001

Božena Klabalová, Studijní a vědecká knihovna Hradec Králové

Výběrová bibliografie vypracovaná oddělením informačních a referenčních služeb Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové (viz rešerše IRS č. 021/2002).

I. Texty příspěvků:

1.

Knihovny současnosti '93.

In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. - ISSN 0011-2321. - Roč. 46, č. 1 (1994), s. 2-25 ; č. 2 (1994), s. 38-56; č. 3 (1994), s. 74-85; č. 4 (1994), s. 117.

2.

Knihovny současnosti '94.

In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. - ISSN 0011-2321. - Roč. 47, č. 1 (1995), s. 4-20 ; č. 2 (1995), s. 44-52 ; č. 3 (1995), s. 100-101.

3.

Knihovny současnosti '95. : sborník z 3. konference konané ve dnech 3.–5. října 1995 v Seči u Chrudimi.

Brno : SDRUK ČR, 1995. – 252 s.

ISBN 80-900068-4-1

4.

Knihovny současnosti '96: sborník ze 4. konference konané ve dnech 9.–11. října 1996 v Seči u Chrudimi.

Brno : SDRUK ČR, 1996. – 222 s.

ISBN 80-902199-3-4

5.

Knihovny současnosti '97: sborník z 5. konference konané ve dnech 7.–9. října 1997 v Seči u Chrudimi.

Brno : SDRUK ČR, 1997. – 226 s.

ISBN 80-238-1169-X

6.

Knihovny současnosti '98 : sborník ze 6. konference konané ve dnech 20.–22. října 1998 v Seči u Chrudimi.

Brno : SDRUK ČR, 1998. - 222 s.

ISBN 80-860249-01-8

7.
Knihovny současnosti '99: sborník ze 7. konference konané ve dnech 14.–16. září 1999 v Seči u Chrudimi.
Brno : SDRUK ČR, 1999. – 220 s.
ISBN 80-86249-04-2
8.
Knihovny současnosti 2000 : sborník z 8. konference konané ve dnech 19.–21. září 2000 v Seči u Chrudimi.
Brno : SDRUK ČR, 2000. – 329 s.
ISBN 80-86249-09-3
9.
Knihovny současnosti 2001 : sborník z 9. konference konané ve dnech 11.–13. září 2001 v Seči u Chrudimi.
Brno : SDRUK ČR, 2001. – 326 s.
ISBN 80-86249-14-X

II. Ohlasy v periodickém tisku:

1993

10.
NÁDVORNÍKOVÁ, Marie
Knihovny současnosti '93 / Marie Nádvorníková.
In: Knihovní obzor. – ISSN 1210-5791. – Roč. 1, č. 4 (1993), s. 31-34.
11.
POTŮČEK, Michal
Krátké sdělení o konferenci Knihovny současnosti / Michal Potůček.
In: U nás: knihovnicko-informační zpravodaj. – ISSN 0862-9366. – Roč. 3, č. 4 (1993), s. 98-99.
12.
Problémy knihovnictví / (čer).
In: Hradecké noviny: deník občanů východních Čech. – ISSN 1210-602X. – Roč. 2, č. 273 (24.11.1993), s. 8.
13.
VLČEK, Josef
Malé ohlédnutí za hradeckou konferencí / Josef Vlček.
In: U nás: knihovnicko-informační zpravodaj. – ISSN 0862-9366. – Roč. 3, č. 4 (1993), s. 114-116.
14.
Založena nová tradice: celostátní konference o knihovnictví / (čer).
In: Hradecké noviny: deník občanů východních Čech. – ISSN 1210-602X. – Roč. 2, č. 275 (26.11.1993), s. 7.
15.
Závěry konference Knihovny současnosti '93.

In: U nás: knihovnicko-informační zpravodaj. – ISSN 0862-9366. – Roč. 3, č. 4 (1993), s. 116-119.

1994

16.

Celostátní setkání knihovníků v Aldisu / (sk).

In: Hradecké noviny: deník občanů východních Čech. – ISSN 1210-602X. – Roč. 3, č. 269 (16.11.1994), s. 1.

17.

ČERNÁ, J.

Knihovny současnosti '93 / J. Černá.

In: 1'94: časopis informačních pracovníků, knihovníků a uživatelů informací. – ISSN 0862-9382. – Roč. 36, č. 1 (1994), s. 21-23.

18.

Knihovny současnosti '93.

In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 46, č. 3 (1994), s. 84-85.

19.

Knihovny současnosti '94 / -lk-.

In: Knihovní obzor. – ISSN 1210-5791. – Roč. 2, č. 4 (1994), s. 32-36.

20.

SOUČKOVÁ, Alena

Význam vzájemné spolupráce: ohlédnutí za celostátní knihovnickou konferencí / Alena Součková.

In: Hradecké noviny: deník občanů východních Čech. – ISSN 1210-602X. – Roč. 3, č. 277 (25.11.1994), s. 6.

21.

SUCHÝ, Jaroslav

Lednová kurzíva: a co čtenáři? / Jaroslav Suchý.

In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 46, č. 1 (1994), s. 26.

1995

22.

BURGETOVÁ, Jarmila

Knihovny současnosti '94 / Jarmila Burgetová.

In: Infocus: informační zdroje – služby – systémy – sítě. – ISSN 1211-0892. – Roč. 1, č. 1 (1995), s. 31.

23.

BURGETOVÁ, Jarmila

Knihovny současnosti '94 / Jarmila Burgetová.

In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 47, č. 1 (1995), s. 4-5.

24.
BURGETOVÁ, Jarmila
Knihovny současnosti '94 : ohlasy na závěry konference / Jarmila Burgetová.
In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 47, č. 3 (1995), s. 100-103.
25.
BURGETOVÁ, Jarmila
Knihovny současnosti '94 : projekty nejbližší budoucnosti / Jarmila Burgetová.
In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 47, č. 12 (1995), s. 448.
26.
JIRKALOVÁ, Hana
Knihovny současnosti aneb Konference na rozcestí / Hana Jirkalová.
In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 47, č. 2 (1995), s. 52-53.
27.
Knihovny současnosti '94 : odborná konference (15.11.1994 – 16.11.1994 Hradec Králové) : závěry celostátní konference Knihovny současnosti '94.
In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 47, č. 3 (1995), s. 100-101.
28.
Knihovny současnosti '95.
In: Informace: Knihovna AV ČR. – ISSN 1210-8502. – Roč. 3/4 (1995), s. 14.
29.
Knihovny současnosti '95 Seč u Chrudimi, 3. – 5. října 1995 / Sah.
In: l'95 : časopis informačních pracovníků, knihovníků a uživatelů informací. – ISSN 0862- 9382. – Roč. 37, č. 6 (1995), s. 161-162.
30.
NÁDVORNÍKOVÁ, Marie
Knihovny současnosti '95 : co nebylo ve sborníku / Marie Nádvorníková, Irena Daubnerová. In: Knihovní obzor. – ISSN 1210-5791. – Roč. 3, č. 4 (1995), s. 6-13.
31.
NÁDVORNÍKOVÁ, Marie
Státní vědecké knihovny na konferenci Knihovny současnosti '95 / Marie Nádvorníková.
In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 47, č. 12 (1995), s. 449-450.

32.
SOUČKOVÁ, Alena
Celostátní konference knihovníků / Alena Součková.
In: Hradecké noviny: deník občanů východních Čech. – ISSN 1210-602X. – Roč. 4, č. 239 (12.10.1995), s. 6.
33.
SOUČKOVÁ, Alena
Knihovny současnosti '95 / Alena Součková.
In: U nás: knihovnicko-informační zpravodaj. – ISSN 0862-9366. – Roč. 5, č. 4 (1995), s. 139-141.
34.
SOUČKOVÁ, Alena
Obsahová náplň konference Knihovny současnosti '95 : Seč u Chrudimi, 3.–5.10.1995 / Alena Součková, Vlasta Hamplová.
In: U nás: knihovnicko-informační zpravodaj. – ISSN 0862-9366. – Roč. 5, č. 4 (1995), s. 141-156.
35.
VLČEK, Josef
Ohlédnutí za konferencí Knihovny současnosti '95 / Josef Vlček.
In: Národní knihovna: knihovnická revue. – ISSN 0862-7487. – Roč. 6, č. 6 (1995), s. 220- 221.
36.
VOHLÍDALOVÁ, Věra
Knihovny současnosti - meziknihovní spolupráce / Věra Vohlídalová.
In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 47, č. 12 (1995), s. 447.
37.
VYČICHLO, Jaroslav
Knihovny současnosti – východiska a cíle / Jaroslav Vyčichlo.
In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 47, č. 12 (1995), s. 444-447.

1996

38.
BALÍK, Vojtěch
Knihovny současnosti čili O spolupráci / Vojtěch Balík.
In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 48, č. 2 (1996), s. 50-52.
39.
JIRKALOVÁ, Hana
Knihovny současnosti '96 : Seč 9.–11. října 1996 / Hana Jirkalová.
In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 48, č. 11 (1996), s. 392-393.

40.

Konference knihovníků u Sečské přehrady : snaha o vytvoření profesní komory jako poradního orgánu / ovy.

In: Noviny Chrudimska : deníky Bohemia. – ISSN 1210-602X. – Roč. 3, č. 239 (11.10.1996), s.7.

41.

O informacích, ale i financích : čtvrtá celostátní konference Knihovny současnosti '96.

In: Hradecké noviny: deníky Bohemia. – ISSN 1210-602X. – Roč. 5, č. 235 (7.10.1996), s. 3.

42.

RICHTER, Vít

Knihovny současnosti '96 / Vít Richter.

In: Bulletin SKIP. – ISSN 1210-0927. – Roč. 5, č. 3-4 (1996), s. 10-12.

43.

VLČEK, Josef

Ohlédnutí za konferencí Knihovny současnosti '96 / Josef Vlček.

In: Národní knihovna: knihovnická revue. – ISSN 0862-7487. – Roč. 7, č. 5 (1996), s. 172-173.

1997

44.

BARTOŠOVÁ, Helena

Konference Knihovny současnosti '97 / Helena Bartošová.

In: Knihovní obzor: čtvrtletník Státní vědecké knihovny Olomouc. – ISSN 1210-5791. – Roč. 5, č. 4 (1997), s. 19-21.

45.

BROŽEK, Aleš

Knihovny současnosti '97 / Aleš Brožek, Hana Jirkalová.

In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 49, č. 11/12 (1997), s. 367-368.

46.

Knihovny současnosti '97 / Mnd.

In: Knihovní obzor: čtvrtletník Státní vědecké knihovny Olomouc. – ISSN 1210-5791. – Roč. 5, č. 4 (1997), s. 21-25.

47.

PATOČKOVÁ, Anna

Knihovny současnosti '97 / Anna Patočková.

In: Zpravodaj ČIS. – Roč. 6, č. 3/4 (1997), s. 11-12.

1998

48.

BOUZKOVÁ, Helena

Konference Knihovny současnosti '98 / Helena Bouzková.

In: Lékařská knihovna: časopis pro odborné knihovny a informační střediska ve zdravotnictví. – ISSN 1211-3255. – Roč. 3, č. 6 (1998), s. 14-16.
49.

KLÁSEK, Vladimír

Interně o Internetu / Vladimír Klásek.

In: Knihovní obzor: čtvrtletník Státní vědecké knihovny Olomouc. – ISSN 1210-5791. – Roč. 6, č. 4 (1998), s. 9-11.

50.

VELIČKOVÁ, Helena

Stojí knihovnická současnost na betonových základech minulosti? : dojmy z konference Knihovny současnosti / Helena Veličková.

In: Knihovní obzor: čtvrtletník Státní vědecké knihovny Olomouc. – ISSN 1210-5791. – Roč. 6, č. 4 (1998), s. 4-8.

1999

51.

BROŽEK, Aleš

Internet pomáhá knihovnám / Aleš Brožek.

In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 51, č. 11 (1999), s. 318-320.

52.

CELBOVÁ, Iva

Kterak se lze na Seči rozžhavit do běla aneb Je knihovník horší nežli informační pracovník? /

Iva Celbová, Filip Vojtášek. – Přístup z:

<http://ikaros.ff.cuni.cz/ikaros/1999/c09/sec99.htm>.

In: Ikaros [online]. – Roč. 3, č. 9 (1999).

53.

FŇUKALOVÁ, Blanka

Knihovny současnosti '99 / Blanka Fňukalová.

In: Knihovní obzor: čtvrtletník Státní vědecké knihovny Olomouc. – ISSN 1210-5791. – Roč. 7, č. 4 (1999), s. 10-12.

54.

GLYKNER, Michal

Konference Knihovny současnosti '99 / Michal Glykner.

In: Lékařská knihovna: časopis pro odborné knihovny a informační střediska ve zdravotnictví. – ISSN 1211-3255. – Roč. 4, č. 6 (1999), s. 17-19.

55.

JIRKALOVÁ, Hana

Konference Knihovny současnosti poštěsté / Hana Jirkalová, Marie Mautisová, Anna Patočková.

In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 51, č. 1 (1999), s. 8-11.

56.

JONÁK, Zdeněk

Informační věda, Internet a lidský faktor: postřehy z konference Knihovny a současnost '99 v Seči / Zdeněk Jonák. – Přístup z:

http://ikaros.ff.cuni.cz/ikaros/1999/c09/sec99_2.htm.

In: Ikaros [online]. – Roč. 3, č. 9 (1999).

57.

JONÁKOVÁ, Karolína

Knihovnické vzdělání současnosti / Karolína Jonáková.

In: Nové knihy. – ISSN 0322-922X. – Roč. 39, č. 39 (13.10.1999), s. 6.

58.

MACHAČOVÁ, Libuše

Seč '99 / Libuše Machačová.

In: Knihovní obzor: čtvrtletník Státní vědecké knihovny Olomouc. –

ISSN 1210-5791. – Roč. 7, č. 4 (1999), s. 9-10.

59.

Patočková, Anna

Konference Knihovny současnosti '98 / Anna Patočková.

In: Zpravodaj ČIS. – Roč. 8, č. 1 (1999), s. 6-12.

60.

VLČEK, Josef

Konference Knihovny současnosti '99 bilancuje / Josef Vlček.

In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 51, č. 11 (1999), s. 316- 318.

61.

Vzdělávání knihovníků / ZH.

In: Čtenář : měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 51, č. 11 (1999), s. 320.

2000

62.

BROŽEK, Aleš

Knihovny současnosti 2000 / Aleš Brožek.

In : Národní knihovna: knihovnická revue. – ISSN 0862-7487. – Roč. 11, č. 516 (2000), s. 233.

63.

BROŽEK, Aleš

Knihovny současnosti 2000 očima moderátora / Aleš Brožek. – Přístup z:

http://ikaros.ff.cuni.cz/ikaros/2000/c08/sec_ab.htm.

In: Ikaros [online]. – ISSN 1212-5075. – Roč. 4, č. 8 (2000).

64.

Celostátní konference Knihovny současnosti 2000.

In: Informace: Knihovna AV ČR. – ISSN 1210-8502. – Č. 2/3 (2000), s. 32-33.

65.
HOUŠKOVÁ, Zlata
Celoživotní vzdělávání knihovníků za jediný den / Zlata Houšková. – Přístup z:
http://ikaros.ff.cuni.cz/ikaros/2000/c08/sec_zh.htm.
In: Ikaros [online]. – ISSN 1212-5075. – Roč. 4, č. 8 (2000).
66.
HOUŠKOVÁ, Zlata
Knihovny současnosti 2000 / Zlata Houšková.
In: Čtenář: měsíčník pro práci s knihou. – ISSN 0011-2321. – Roč. 52, č. 12 (2000), s. 342- 343.
67.
Knihovníci z celé republiky na Seči / souč.
In: Hradecké noviny: deníky Bohemia. – ISSN 1210-602X. – Roč. 9, č. 230 (3.10.2000), s. 7.
68.
PĚNKAVOVÁ, Petra
Zpráva z 8. ročníku Knihoven současnosti / Petra Pěnkavová. – Přístup z:
<http://ikaros.ff.cuni.cz/ikaros/2000/c08/sec-pp.htm>.
In: Ikaros [online]. – ISSN 1212-5075. – Roč. 4, č. 8 (2000).
69.
SOUČKOVÁ, Alena
Knihovníci z celé republiky se sešli na Seči / Alena Součková. – Přístup též z: <http://www.svkhk.cz/unas>.
In: U nás: knihovnicko-informační zpravodaj východních Čech. – ISSN 0862-9366. – Roč. 10, č. 4 (2000), s. 38-39.
70.
ŠTĚRBOVÁ, Jaroslava
K., R., S. aneb O hvězdách na Seči / Jaroslava Štěrbová. – Přístup z:
http://ikaros.ff.cuni.cz/ikaros/2000/c08/sec_js.htm.
In: Ikaros [online]. – ISSN 1212-5075. – Roč. 4, č. 8 (2000).

2001

71.
BROŽEK, Aleš
Internet a knihovny opět po roce / Aleš Brožek.
In: Čtenář: měsíčník pro knihovny. – ISSN 0011-2321. – Roč. 53, č. 11 (2001), s. 314.
72.
CELBOVÁ, Iva
Deváté Knihovny současnosti pod vlivem pohnutých událostí / Iva Celbová, Filip Vojtášek. – Přístup z:
<http://ikaros.cuni.cz/ikaros/2001/c10/sec.htm>.

In: Ikaros [online]. – ISSN 1212-5075. – Roč. 5, č. 10 (2001).

73.

HOUŠKOVÁ, Zlata

Sekce "regionální funkce" na knihovnách současnosti – tahák, nebo propadák? / Zlata Houšková. – Přístup z:

<http://ikaros.cuni.cz/ikaros/2001/c10/sec.htm>.

In: Ikaros [online]. – ISSN 1212-5075. – Roč. 5, č. 10 (2001).

74.

Knihovny současnosti 2001 / hj.

In: Čtenář: měsíčník pro knihovny. – ISSN 0011-2321. – Roč. 53, č. 11 (2001), s. 310-311.

75.

MAIXNEROVÁ, Lenka

Konference "Knihovny současnosti 2001" / Lenka Maixnerová.

In: Lékařská knihovna: časopis pro odborné knihovny a informační střediska ve zdravotnictví. – ISSN 1211-3255. – Roč. 6, č. 4 (2001), s. 21-22.

76.

Nositelé ceny Z. V. Tobolky, udělované SDRUK na konferenci Knihovny současnosti v roce 2001.

In: Čtenář: měsíčník pro knihovny. – ISSN 0011-2321. – Roč. 53, č. 12 (2001), s. 360.

KNİHOVNA, VEŘEJNÁ SLUŽBA A MÍSTO PRO VŠECHNY

Anne-Marie Bertrand

Můj příspěvek rozvíjí jednoduché téma: pohostinnost knihovny, Pohostinnost, kterou nabízí knihovna jako veřejnou službu. Budu se jí zabývat z hlediska tří aspektů: z aspektu, který vnímá knihovnu jako symbol, z funkčního aspektu a z politického aspektu.

Symbol pohostinnosti

Knihovna je veřejnou budovou a z tohoto samotného faktu vyplývá její symbolický charakter. Knihovna je, jak říká historik Jean-Pierre Rioux, „společným domem“, „společným místem“, místem, kde je virtuálně shromážděna komunita, to znamená místem, kde se tato komunita může shromáždit. Je místem, které shromažďuje a propojuje lidi napříč generacemi, skupinami s různou vzdělanostní úrovní či různým sociálním statutem, s různými zvyklostmi využívání /kultury/, s různým očekáváním, zvědavostí, potřebami... Fyzické otevření budovy knihovny je symbolickým otevřením se celé populaci - to říkám přesto, že jsou nám známy hranice, podmíněnost takové aspirace.

Budova knihovny je nositelem symbolu, vyjádřeného s různou silou a s různou mírou zřetelnosti. Je symbolem místa kultury, místa vědění, symbolem síly veřejné budovy, a také symbolem toho, co nás dnes zajímá – symbolem přijetí, otevřenosti, shromažďování, pohostinnosti. Architekti o této věci mluví zcela jasně: Laurent Baudouin (architekt mediatéky v Poitiers): „*Nemůžeme prostor zcela roztržít, protože tak bychom dospěli k tomu, že všechny vzájemně separujeme. Knihovna vždy potřebuje velký prostor, jehož úkolem je sjednocovat*“. Gérard Thibault (architekt mediatéky v Saint Herblain, v níž dospěli a děti sdílejí společný prostor: „*Každý si nachází svoje místo při stejné podívané . Existuje společenství knihy. Malí jsou v tomtěž prostoru jako velcí, v tomtěž snu a v téže knize*“. Pierre Riboulet (architekt knihovny v Limoges): „*Knihovnu v Limoges jsem pojal jako jednolitý objem. Možná je to pořád syndromem Národní (Národní knihovny Francie – BNF – pozn. překl.): člověk si říká, že jde do knihovny, aby se octl v jednom krásném sále, v sále, který je svým způsobem jednotný, tak jak to má člověk dnes nejvíc zapotřebí v té společnosti, v níž žijeme, je to takové hledání a nacházení jednoty, protože člověk žije v tak roztržité-*

ném, rozptýleném, rozděleném světě. Proto se mi zdá, že knihovna je místem jednoty, jako je i kniha místem jednoty...“¹

Otevřenost, transparentnost, přístupnost (dosažitelnost) budov jsou konkrétním, hmatatelným vyjádřením této chtěné, záměrně vytvářené pohostinnosti, zapsané takto do kamene. Otevření se veškeré veřejnosti, to je poselství, které budovy knihoven postavené ve Francii v posledních třiceti letech předávají.

Pohostinnost z hlediska funkce

Na úrovni fungování instituce neuzívá francouzština termín „pohostinnost“ (hospitalité), ale „přijetí“ (accueil). Jak je přijetí integrováno do života knihoven?

V budově je především zvýrazněno místo, kde se akt přijetí odehrává. Je to skutečně tam, kde dochází k prvnímu kontaktu mezi knihovnou a uživatelem, tj. kde se symbolicky uskutečňuje „extenze“ instituce směrem k veřejnosti a zprostředkování (médiation), ty zprostředkovatelské funkce, k nimž jsou veřejné knihovny povolány. Přijmout uživatele, jako by to udělala paní domu, je každodenní starostí: je třeba být k službám, vysvětlovat, provázet, radit, orientovat... Lidé to umějí dělat lépe než stroje, proto je ve francouzských knihovnách tak málo funkcí mechanizováno nebo svěřeno věcem: například je velmi málo interaktivních informačních stojanů, málo topografických plánů sbírek a takřka vůbec neexistují automaty na výpůjčky. Přijímací hala, přijímací pult, přijímací prostor jsou vybaveny s velkou péčí a právě s tím záměrem, aby umožňovaly individuální kontakt.

Po první fázi přijetí se tato funkce dále rozvíjí uvnitř budovy. Přijetí u vchodu do knihovny, kde se navazuje první kontakt, je doplněno v dalších odděleních informačními a přijímacími pulty: odborník pro přijetí, radu, zprostředkování je přítomen v každé sekci knihovny – pro dospělé, pro mládež, v půjčovně hudebních nosičů, ve studovně atd.

A konečně, i když z jiného hlediska, jisté viditelnosti začíná nabývat přijetí na dálku: ale o čem to vlastně mluvíme? Stovky městských knihoven dnes nabízejí veřejný přístup k internetu, ale jen velmi málo z nich je schopno poskytnout reálně na dálku i služby. Dominique Arot, generální tajemník Nejvyšší rady knihoven, analyzoval v loňském roce situaci v regionu Provence-Côte d'Azur takto:

„Situace zde odráží, jen ještě ve výraznější míře, obecnou situaci, tak jak ji známe v národním měřítku: nabídka obsahů a online služeb se rozvíjí na straně univerzit, a na straně městských knihoven a departementálních půjčovných knihoven je mnoho mezer. V době zpracovávání této zprávy (květen 2001) žádná z pěti departementálních půjčovných knihoven nenabízela služby prostřednictvím webu. Co se týká městských knihoven s historickými fondy (bibliothèques municipales classées – pozn. překl.) a městských knihoven s regionální působností (tzv.

¹ Cit. z publikace Anne-Marie Bertrand, Anne Kupiec, Ouvrages et volumes : architecture et bibliothèques, Cercle de la Librairie, 1997.

BMVR, bibliothèques municipales à vocation régionale - pozn. překl.) – Aix, Avignon, Carpentras, Marseille, Nice – pouze městská knihoven v Nice disponuje webovskými stránkami, které jsou z tohoto hlediska významné, zatímco Aix-en-Provence nabízí jen několik stránek informací. Momentálně pouze mediátka v Arles umožňuje online konzultaci svého katalogu. Ale zdá se, že žádná městská knihovna se doposud nepokusila vytvořit bohatou a strukturovanou elektronickou nabídku“.

A Dominique Arot pokračuje: „Tato analýza byla provedena i v dalších regionech včetně Île-de-France a kromě několika málo nuancí nepřinesla povzbudivější výsledky.“

Přijetí na dálku (accueil distant) je zatím v zárodečném stádiu – je však přijetí vůbec možné, jestliže jsme od sebe prostorově vzdáleni? Možná bychom mohli tuto rezervovanost alespoň částečně vysvětlit francouzskou nedůvěrou ke strojům.

Vedle zásadních stanovisek však existuje také realita, a je třeba čestně prohlásit, že ta je někdy docela vzdálená od odborných debat: jakkoli jsme v debatách pro vstřícnost a přijetí, skutečnost je taková, že francouzští knihovníci nejsou tak docela vstřícní a přívětiví, a to minimálně ve dvou bodech. Na jedné straně jde o nedostatečný rozsah otevíracích hodin (a tato situace se nelepší): pouze 59 % knihoven ve městech od 50 tisíc do 100 tisíc obyvatel otevírá na více než 30 hodin týdně; tento ukazatel se snižuje na 27 % v kategorii měst od 20 tisíc do 50 tisíc obyvatel a je evidentně ještě nižší v menších městech. Na druhé straně funkce spojená s přijetím není v naší profesi dostatečně ceněná: ankety provedené mezi knihovníky ukazují naopak na určité vyhýbání se lidem, veřejnosti a na preferování aktivit, kterým je možno se věnovat v tichu své kanceláře, daleko od „hluku“: kdysi to byla katalogizace, dnes je to vyhledávání webovských stránek...

Politický aspekt pohostinnosti

Jako instituce veřejných služeb mají knihovny povinnost přijmout všechny a každého. Nabídka služeb má tedy v pozadí, myšlenku rovného přístupu k veřejné službě. Hlavní starostí knihovníků je již velmi dlouho to, aby nikomu nebyla odepřena možnost používat služby knihovny, ať už z důvodu jeho statusu (věk, pohlaví, náboženství, úroveň vzdělání), ze sociálních (sociálně kulturních či ekonomických) příčin nebo z geografických příčin (vzdálenost knihovny).

Nebudu zde vyjmenovávat všechny nabízené služby a všechny aktivity, které knihovny vyvíjejí v zájmu efektivního naplnění tohoto rovného přístupu. Zastavím se jen u dvou příkladů: zpoplatňování služeb a míšení různých vrstev společnosti.

Ve prospěch bezplatnosti (nebo kvazi-bezplatnosti – v případě mírných poplatků) městských knihoven jsou obvykle vyzdvihovány tři typy argumentů: status těchto knihoven jako zařízení veřejných služeb, jejich vzdělávací charakter a jejich sociální úloha. První dva argumenty jsou na stejné úrovni: zařízení jsou

představována jako instituce veřejných knihovnických služeb, které vycházejí ze vzdělávacího poslání. Přístup k vědomostem a zpřístupnění kulturního dědictví jsou funkce opravňující zvláštní rozhodování o poplatcích v jednotlivých případech; jednak při půjčování knih (bezplatnost nebo velmi nízká platba) ve srovnání s půjčováním jiných dokumentů (někdy velmi drahých), jednak jde o preferenční tarify, které se aplikují v případě dětí a studentů – pro děti jsou výpůjčky knih v podstatě bezplatné. Třetí argument – sociální role knihoven – se neuplatňuje tak dlouho, v podstatě až od 80. let. Zde se akcentuje přístupnost služeb a jejich rozšíření na celou populaci včetně těch, resp. obzvláště těch občanů, kteří jsou od kulturního vlivu knihy a s ní spojených institucí separováni, jsou od nich vzdáleni. Tarify zvýhodňující nezaměstnané a osoby s minimálním platem jsou v souladu s touto logikou rozšíření služeb na další vrstvy uživatelů.

Tento stručný přehled může také vysvětlit prudkost, s níž se knihovníci staví v bitvě nazvané „poplatky za výpůjčky“ proti pokusům nakladatelů vymáhat od uživatelů poplatky za každou výpůjčku knihy: z pohledu knihovníků by takové opatření představovalo na jedné straně finanční překážku návštěvnosti knihoven a na druhé straně brzdu rozvoje čtenářství. Proto je dvojnásob nepřijatelné.

Druhá ilustrace: míšení různých skupin veřejnosti v knihovně. Chci zde hovořit o péči, kterou musí knihovníci věnovat té části uživatelů, kteří nejsou spontánně přitahováni našimi institucemi, kteří nepatří ke kulturně zvýhodněným, pro které knihovna není samozřejmostí, institucí, k jejímuž využívání by znali klíč a kódy. V tomto směru, tj. aby se z knihovny stalo skutečně místo pro všechny, jak o tom hovoří název mého příspěvku, bylo vynaloženo velké úsilí.

Kromě toho, že knihovny poskytují speciální služby specifickým kategoriím obyvatel (například předškolním čtenářům nebo zrakově postiženým), hledají knihovníci způsoby, jak přivést do knihovny uživatele z nejširších, lidových vrstev. Za tímto účelem vyvíjejí činnost ve dvou směrech a napomáhá jim jistá momentální situace. První zaměření aktivit knihoven souvisí s tím, že hodně francouzských knihoven vytvořilo sekce pro pomoc nezaměstnaným nebo lidem, kteří chtějí změnit zaměstnání. Tak se daří přivést do knihoven lidi, kteří se chtějí připravit na konkurs, zdokonalit se v pravopise nebo v aritmetice, informovat se o podnicích, připravit se k přijímacímu pohovoru atd. Knihovny z těchto hledisek vyčleňují různé skupiny čtenářů.

Druhým směrem činnosti je příprava takové kulturní nabídky, která přesahuje tradiční, „legitimní“ aktivity knihoven. A tak se v knihovnických fondech ocitly komiks, detektivky, animované filmy, z hudebních žánrů například rap. Tento přístup vyvolal a stále vyvolává diskuse mezi knihovníky: jedni říkají, že lidé se nestanou uživateli knihovny, jestliže tam nenajdou to, co rádi čtou (to, co rádi poslouchají, jde-li o desky, to, na co se rádi dívají, jde-li o filmy): je zapotřebí vytvářet ovzduší přátelskosti, aby tito uživatelé nepocítovali svoji kulturu jako něco odvrženého, opovrženého a necítili se tak sami odvržení a opomíjeni, ale naopak jako přijímaní; na druhé straně jsou knihovníci, kteří si kladou otázku, je-li poslání veřejných knihoven šířit masovou kulturu bez rozdílu a kritic-

kého pohledu, tak jako veřejnoprávní televizní kanály kopírují soukromou televizi, zvláště v tom ohledu, v čem tato soukromá televize zasluhuje největší kritiku (hry, způsob informování, podbízení se divácké obci). Debata je to široká a dá se očekávat, že může skončit jedině kompromisem.

Třetí okolnost, která souvisí s momentální situací a která pomáhá přivádět další vrstvy populace: využívání knihovny jako pracovního nástroje. Zatímco dlouho měli francouzští knihovníci komplikované, ba dokonce konfliktní vztahy se světem vzdělávání (populárním sloganem knihovníků bylo: „Je třeba zbavit četbu a knihovnu školských přístupů!“), dnes jsou veřejné knihovny plné školáků, středoškoláků, studentů, kteří sem přicházejí vypracovávat svoje školní úlohy, připravovat si referáty, závěrečné práce, přehledy tisku, připravovat se ke zkouškám... Tato školní veřejnost má několik charakteristických rysů (je jich mnoho, jsou hluční, „jako stádo“), z nichž jeden mě v kontextu dnešní přednášky obzvláště zajímá: oni jsou, na rozdíl od dospělých, věrným obrazem francouzské populace. Jejich silná návštěvnost knihoven je proto pro knihovny příležitostí manifestovat svoji vůli k pohostinnosti, k přijetí těchto lidí. Tato vůle k přijetí je důležitá a sociologové ji zdůrazňují – cituji paní Martine Poulain: „Na rozdíl od onoho „sociálního iluzionismu“, podle kterého má každý stejný prospěch z existence kulturních institucí, na rozdíl od toho iluzionismu, podle kterého by stačilo prostě postavit knihovny všude, aby se zpřístupnily všem, je skutečnost taková, že musíte mít chuť vstoupit do míst, která někdo označil jako důvěrně známý svět, blízký vašim zájmům a starostem.“²

Jaký má být vztah mezi místem pro všechny a veřejnou službou? Mezi pohostinností a veřejnou službou? Je to velmi úzký vztah: právě proto, že knihovny jsou veřejnou službou, nemohou se spokojit s tím, aby celé vrstvy populace zůstávaly stranou, před jejich prahem. Sdílet kulturu, sdílet vědění jsou cíle, které jsou adresovány celé populaci. I když víme o bílých místech, známe problémy, s nimiž se potýká realizace těchto cílů, jsou to právě tyto cíle, které jsou základem knihovny, její identity jako veřejné služby.

² „Usages en bibliothèques publiques“, *Pour une sociologie de la lecture*, Cercle de la Librairie, 1988.

MONTPELLIER, KNIHOVNA OBČANA

Gilles Gudin de Vallerin

Politika rozvoje veřejných knihoven v Montpellier (225 tisíc obyvatel) zaměřená na veřejné knihovnictví se vписuje do proudu změn charakteristických výstavbou městských knihoven (jde o koncepci tzv. BMVR – bibliothèques municipales à vocation régionale - městských knihoven s regionální funkcí; ve Francii byly regiony jako územněsprávní celky ustaveny zákonem z roku 1982, v systému francouzských veřejných knihoven se proto tento článek teprve vytváří, pozn. překl.). Z hlediska rozpočtu regionů tato politika výstavby velkých městských knihoven neohrožuje malé a střední organizace, protože zákonem z 13. července 1992 byly ustaveny zvláštní fondy, které jsou řízeny na národní úrovni společně Ministerstvem kultury (Direction du Livre et de la Lecture) a Ministerstvem vnitra a které umožňují zintenzívnit proces vytváření BMVR, a to především tím, že pokrývají 40 % investičních nákladů velkých městských knihoven.

Do tohoto programu se zapojilo 12 měst: Orléans a Poitiers otevřely svoje nová zařízení v letech 1994 a 1996, La Rochelle a Limoges v únoru a v září 1998, Montpellier v listopadu 2000, Chalon-en-Champagne v březnu 2001, Troyes a Nice v červnu a červenci 2002. Další čtyři města právě realizují projekty svých knihoven – jsou to Marseille, Remeš, Rennes a Toulouse. Na obzoru jsou další velké projekty: Clermont-Ferrand, Štrasburk a Tours.

Město Montpellier se neomezilo jen na výstavbu ústřední městské knihovny, neboť v rámci vytváření sítě kulturních zařízení staví zároveň mediatéky ve čtvrtích a rádo by nabídlo obyvatelům města virtuální knihovnu.

Od poboček k mediátkám ve čtvrtích

Městský úřad v Montpellier přijal v roce 1993 plán rozvoje četby, obrazu a zvuku, podle něhož se mělo vystavět pět mediátek ve čtvrtích a nová ústřední knihovna. Město mělo v roce 1993 ve čtvrtích 8 knihoven o průměrné ploše 141 m². Jeho konečným cílem bylo občanům nabídnout 5 mediátek, z nichž každá měla mít plochu nejméně 1000 m².

Tento plán vychází z několika principů: potvrzení sociální úlohy knihoven a mediátek, snaha o celkové, globální řešení územního plánování ve čtvrtích a ve středu města, vytvoření specifických zařízení o větší ploše, byť v celkově nižším počtu (snížení z 12 knihoven na 8), posílení regionálních funkcí ústřední knihovny a partnerství se státem a s knihovnami v regionu Languedoc-Roussillon.

V lednu 1995 se otevřela první mediatéka nazvaná Victor Hugo, a to ve čtvrti Lemasson-Tastavin-Croix-d'Argent. Už nejde o to, že občané mají k dispozici skladiště knih (dřívější pobočka Emila Zoly měla 100 m²), ale o nabídku skutečně přátelského místa (1000 m², 162 studijních míst a 43 542 dokumentů). Tato mediatéka má oddělení pro dospělé, sekci pro mládež, pro poslech hudby a práci s multimédií, sál pro kulturní akce a pro kolektivní sledování videa.

V říjnu 1997 byla knihovna pro dospělé Josepha Delteile (300 m²) a dětská knihovna Julesa Vernea (100 m²) nahrazena další mediátkou, která dostala jména Jeana-Jacquesa Rousseaua. Nachází se uprostřed problémové čtvrti La Paillade a má 2000 m². Nabízí 324 studijních míst, 53 600 dokumentů a řadu služeb: ludotéku, sál pro akce, sál pro kolektivní sledování videodokumentů, prostor pro poslech hudby a pro individuální sledování videa, jazykové laboratoře, oddělení pro dospělé, sekci periodik, sekci pro mládež, prostor pro nejmenší čtenáře, studovnu referenční literatury, CD-ROM a internetu.

Třetí mediatéka, pojmenovaná po García Lorcovi, ve čtvrti Près-d'Arènes se otevřela v lednu 2001. V budově o 1246 m² je 178 studijních míst a 40 tisíc dokumentů ve čtyřech odděleních: multimediální knihovna pro mládež (knihy, zvuková CD, CD-ROM; tato část zahrnuje i prostor pro nejmenší čtenáře), multimediální oddělení pro dospělé (knihy, zvuková CD, CD-ROM), studovna aktualit (příručky, CD-ROM, periodika), sál pro akce a pro kolektivní sledování videa.

Čtvrtá mediatéka – Shakespeare – bude vybudována pro čtvrti Petit Bard, Celleneuve a Cévennes. Její plocha (1200 m²) a program jsou velmi blízké mediátce „García Lorca“, ale posíleny jsou prostory pro kulturní akce; mediatéka tak bude mít studovnu aktualit, sál pro základní školení v práci s novými technologiemi, sál pro kolektivní sledování videa a sál pro další akce. Výběr architektonického návrhu byl plánován na červenec 2002 a budova by měla být otevřena v roce 2005.

Pátá a poslední mediatéka – se jménem Tolstého - bude ve čtvrti Sever na místě zrušeného kluziště. V této knihovně by mělo být upuštěno od rozdělení prostoru podle nosičů informací nebo podle věkových skupin a fondy by měly být nabídnuty podle tematického principu ve velmi otevřeném prostoru.

Každé z těchto zařízení je tedy budováno na základě jiného programu, který odpovídá vývoji využívání. Pro obsluhu znevýhodněných uživatelů nebo těch, kteří se nemohou dostat do nových knihoven, byly „inovovány“ služby bibliobusu: v roce 1998 byly získány nové prostory o 390 m², celá služba automatizována v roce 1999, v lednu 2001 byl zakoupen druhý, nový bibliobus a zavedeno půjčování zvukových CD a CD-ROM.

V roce 2001 jsme dosáhli v těchto „obvodních“ zařízeních průměrné plochy 750 m² a překročili jsme tak národní průměr plochy ve městech s počtem obyvatel od 100000 do 300000 (národní průměr je v tomto případě 403 m²). Výsledkem je, že veřejnost v Montpellier má k dispozici velkou mediátku, dvě střední mediátky a tři základní knihovny.

Touto politikou výstavby mediátek město Montpellier zdůrazňuje, že čtvrti by neměly být vybavovány na úrovni minima: tak i v mediátkách „J.-J. Rousseau“, „V. Hugo“ a „G. Lorca“ si veřejnost může půjčit optické disky. Při globálním hodnocení sítě však nebylo myslitelné dále zachovávat ústřední knihovnu v nevyhovujících místnostech na 3000 m².

Ústřední městská knihovna

26. října 1995 rozhodla Městská rada v Montpellier o výstavbě městské knihovny s regionální působností (BMVR), která zároveň bude ústřední městskou knihovnou. Nová budova, jejímiž architekty jsou Paul Chemetov a Borja Huidobro, má užitnou plochu více než 12000 m² a sestává ze dvou budov vzdálených od sebe 300 m: mediátka Felliniho (byla otevřena v lednu 1995) a knihovny „Antigona“ (10000 m²). Tato knihovna nabízí 166 000 dokumentů rozmístěných podle témat ve volném výběru (bez výměnných fondů pro školy a fondu mediátka Felliniho), 1343 studijních míst. Denně ji navštíví kolem 3000 lidí, počet výpůjček je shodný s počtem návštěv. Počet zapsaných čtenářů se zvýšil šestkrát.

Bylo upuštěno od tradičního oddělení sekcí pro děti a dospělé, a to ve prospěch takové organizace funkcí a prostoru, která by sjednocovala tyto dvě skupiny. Tato koncepce umožňuje bojovat s diktátem tradice, podle níž oddělujeme fondy pro děti od fondů pro dospělé, dovoluje naučit děti velmi brzy využívat celou knihovnu a snížit tak ztrátu čtenářů, ke které dochází v období dospívání při přechodu z dětských oddělení do oddělení pro dospělé.

V každé tematické sekci jsou dokumenty pro mládež blízko dokumentů pro dospělé. Prostory se čtenářskými místy jsou mezi těmito dvěma sektory, aby docházelo k setkávání obou kategorií nad stejnými díly. Obzvláštní úspěch v tomto ohledu zaznamenáváme v prostoru s fondem komiksů. Ve fondu vědecké literatury a literatury pro volný čas jsou dokumenty na regálech promíchány bez ohledu na věkové určení a jsou tak v naprostém souladu využívány dospělými i dětmi. Pouze pro nejmenší čtenáře, předškoláky (bébé-lecteurs) je vyčleněn prostor se speciálním fondem a s ergonomicky vyhovujícím nábytkem. Tam děti, rodiče i prarodiče společně čtou příběhy.

Po dvou letech od otevření funguje knihovna k všeobecné spokojenosti. Kvůli zmírnění hlučnosti jsou studovny vybudovány na západním a východním konci každé tematické úrovně. Ve třetím patře jsou studovny písemných památek (studovna regionální literatury, studovna vzácných fondů, městský archiv) - jsou přístupné oprávněným uživatelům.

Nová budova umožnila zvýraznění funkce knihovny pro občana transformací studovny periodik (původně 150 m²) na tzv. „Fórum aktualit“ (594 m²), které je zónou pohotových informací a místem, kde je možno získat základní poučení o fungování knihovny. Je to prostor pro studium dokumentace o denním životě a zaměstnání, časopisů (jsou zde poslední čísla 400 titulů, z nichž je 80 zahraničních deníků), příruční literatury, CD-ROM, internetu, přičemž jejich tematic-

ké třídění „kopíruje“ tematické členění dokumentů v jednotlivých odděleních knihovny, v nichž se nacházejí výpůjční exempláře periodik. „Forum aktualit“ je velmi výhodně umístěno na křižovatce bulváru Mezinárodního letiště.

Knihovna půjčovního fondu pro školy se nachází na 566 m² v přízemí, aby byl tento fond snadno přístupný pro vozidla odvázející i několik set publikací. Tato knihovna disponuje 49 000 dokumenty a 44 studijními místy – koresponduje s knihovnou typu BCD (bibliothèque – centre de documentation – knihovna a dokumentační středisko ve škole) a jako taková přijímá celé třídy. Bylo dosaženo cíle napomoci vytváření a fungování knihoven v mateřských školách a na prvním stupni škol. 128 jeslí a škol Montpellier tak obměňuje pravidelně fond svých BCD díky zápůjčkám z našeho půjčovního fondu. Funkce „střediska zdrojů“ je posílena vybudováním fondu odborné literatury o dětech předškolního věku určeného pracovníkům jeslí a rodičům, a fondu literatury o literatuře pro mládež adresované učitelům a jiným pracovníkům v oblasti vzdělávání.

Existence Středomořského filmového festivalu podnítila posílení střediska fondu „pohyblivého obrazu“, a to v mediatéce nesoucí jméno Felliniho:

Mediatéka filmu

Ve městě byla již v roce 1987 založena videotéka, která byla jednou z prvních městských videoték. Dnešní mediatéka Federica Felliniho – oddělení „pohyblivého obrazu“ ústřední městské knihovny – nabízí na 2300 m² 582 studijních míst a 18 239 dokumentů. Je mezi nimi 6 500 uměleckých a dokumentárních filmů, které jsou uživatelům k dispozici ve formě analogového videozáznamu a DVD.

Nikdo nepochybuje o tom, že hudba je nedílnou součástí kinematografických představení: což by nostalgie v dílech Felliniho mohla tak dojímat bez hudby Nino Roty? Proto je ve Felliniho mediatéce zvláštní pozornost věnována originálním nahrávkám filmové hudby a hudebninám – k vypůjčení nebo k individuálnímu poslechu je víc než 1000 titulů filmové hudby.

Tato mediatéka je skutečnou filmovou knihovnou, její fond čítá více než 4000 publikací a stovku speciálních časopisů, které se týkají tématu pohyblivého obrazu: studie o dílech největších režisérů, přehledy národních kinematografií, životopisy filmových umělců a herců, kritické stati o filmu a televizi. V knihovně je možné studovat, určité dokumenty je možno vypůjčit domů.

Věrna svému záměru umožnit všem sdílení pokroku nových technologií, Felliniho mediatéka nabízí také digitální videozáznamy. Od listopadu 2000 funguje půjčování DVD, fond má přes 2000 dokumentů.

Filmová knihovna zpřístupňuje „obraz prostřednictvím obrazovky“. Šest počítačů je vyhrazeno pro studium CD-ROM o filmu a pro vyhledávání literatury na internetu. Díky digitalizaci části archivu místní televize zde mají všichni k dispozici vzácný fond audiovizuálních památek.

„Jako v kině“ – dva sály jsou k dispozici pro promítání uměleckých a dokumentárních filmů: sál Jeana Vigo (110 míst) a sál Orsona Wellese (30 míst). Každý den se konají bezplatné veřejné projekce na určitá témata.

Ukazuje se, že „pohyblivý obraz“ se stává jednou z regionálních funkcí knihovny v Montpellier. K těmto funkcím tak patří uchovávání písemného a audiovizuálního dědictví, povinného výtisku, regionální bibliografie a knihovna Occitanie, středisko taneční literatury a středisko literatury pro mládež, vzdělávání, základní školení práce s novými technologiemi, a také služby zrakově postiženým aneb oddělení Homér.

Služba zrakově postiženým: Homér

Pohyb zrakově postižených osob uvnitř budovy ústřední knihovny je usnadněn instalováním černých pruhů pro orientaci a pro zjišťování polohy, a to v přízemí a na všech podlažích i ve výtazích, a také prostřednictvím zařízení poskytujícího informace nutné k orientaci uživatelů v prostoru.

V jednotlivých sálech jsou umístěna zařízení umožňující na obrazovce zvětšit písmo studovaných publikací: ve Fóru aktualit, v oddělení hudby a tance, v oddělení dějin a společenských věd, v oddělení literatury a umění, v oddělení kulturního dědictví, v mediatéce F. Felliniho. Elektronický katalog knihovny obsahuje program umožňující zvětšení písma.

Oddělení Homér je určeno především zrakově postiženým a nevidomým, jejichž počet je v regionu Languedoc-Roussillon odhadován na 2000 osob. Oddělení se nachází na druhém podlaží a je zcela otevřeno směrem do prostoru věnovanému literatuře a umění. Je vybaveno konzultačním místem, kde se neustále nachází pracovník vyškolený ve čtení Braillova písma. Literatura je ve volném výběru. K dispozici jsou čtyři kabiny zařízené pro četbu a poslech s podporou počítače – ty jsou k dispozici po předchozí dohodě:

- dvě kabiny pro zrakově postižené jsou vybaveny počítači a skenery, programem pro zvětšení písma a pro syntézu hlasu;
- kabiny určené nevidomým jsou také dvě, jedna je vybavena počítačem s programem pro syntézu hlasu a druhá skenerem napojeným na tiskárnu Braillova písma.

V těchto kabinách tak může být jakýkoli dokument z fondu knihovny naskenován a posléze přečten v Braillově písmu nebo poslouchán díky hlasovému syntetizátoru. Je zde možná také konzultace internetu.

Na regálech je výpůjční fond. Pro dospělé představuje více než 2300 publikací ve zvětšeném písmu, 1100 zvukových knih na kazetách nebo CD (romány, poezie, naučná literatura...). Vzhledem k objemu publikací v Braillově písmu je 300 knih uloženo ve skladištích: k vybrání titulu pak slouží seznam v Braillově písmu.

Fond pro děti se zrakovým postižením (hmatové knihy, publikace tištěné zvětšeným typem písma, zvukové knihy – kazety nebo CD s nahrávkami pohá-

dek a příběhů) je umístěn v prostoru určeném mládeži ve druhém patře na dobře identifikovatelných regálech.

Sdružení zrakově postižených a „okolí“ těchto čtenářů jim pomáhají překonat strach z prvního kontaktu s novou budovou. Dnes máme 32 zrakově postižených a 18 nevidomých čtenářů, kteří k nám přicházejí pravidelně. V roce 2001 se uskutečnilo 29 konzultací o využívání specifického vybavení kabin s počítačovou podporou. Čtenářům z departementů Hérault a Aude se výpůjčky zajišťují poštou nebo prostřednictvím jejich departementální půjčovni knihovny.

V mediatéce Federica Felliniho jsou k dispozici uživatelům audiovizuálních materiálů nebo DVD zařízení, která umožňují zrakově handicapovaným sledovat filmy díky komentářům na doplňkové stopě. Audiovizuální pořady jsou pravidelně nabízeny obyvatelům Montpellier. Ústřední městská knihovna tak zajišťuje zrakově postiženým jednoduchý a přitom moderní přístup k informacím prostřednictvím Braillova písma a elektronických dokumentů.

Od automatizované sítě k elektronické knihovně

Díky rozsáhlé retrospektivní konverzi (454 378 záznamů, 794 325 exemplářů) jsou katalogy sítě knihoven dostupné prostřednictvím internetu z domovské stránky města Montpellier (www.ville.montpellier.fr/bm/). Fond regionální knihovny (články z periodik, knihy, CD, CD-ROM) je odlišen v katalogu. Při hledání v katalogu je možnost zjistit, které knihy jsou momentálně vypůjčeny, rezervovat si publikace, dávat návrhy na akvizici atd.

Od dřívější koncepce vytváření speciální počítačové knihovny či knihovny počítačového vybavení („logithèque“) jako místa numerické kultury se došlo ke koncepci různorodých multimediálních služeb, které jsou lépe rozloženy v síti knihoven a mediátek (v případě Montpellier jsou to zmíněné mediátéky „V. Hugo“, „J.-J. Rousseau“, „G. Lorca“, „F. Fellini“ a „Antigona“) a uvnitř ústřední městské knihovny. A tak služba Fórum aktualit, sály pro zaškolování mládeže a dospělých, středisko zdrojů pro školy, regionální vědecká knihovna Occitanie, oddělení „Pohyblivý obraz“ Felliniho mediátéky – všechny tato úseky nabízejí multimediální materiály.

Od roku 1998, díky zavádění první tramvajové linky (otevřena 1. července 2000) existuje propojení optickými vlákny a další propojení bude realizováno v rámci projektu druhé linky. Vlákno (rychlost 1Gb/s) již spojuje areál kongresového centra Corum, Fabrovo muzeum, radnici, Felliniho mediátéku, Společnost pro regionální rozvoj SERN, sídlo správy aglomerace a ústřední městskou knihovnu.

V prosinci 2000 město zahájilo projekt PEGASE (instalace dalšího optického vlákna). Tato akce, jejíž finanční objem bude pro město představovat 3,8 milionu eur, by měla proběhnout od června 2002 do jara 2003. Tím bude umožněno propojení knihoven – v roce 2002 mediátek J.-J. Rousseaua a V. Huga a v roce 2003 všech městských knihoven a mediátek.

Jedná se o novou vysokokapacitní komunikační síť, jež by měla odpovídat rostoucím požadavkům, které vznášejí podniky, univerzity, nemocnice, vzdělávací zařízení, ale také vedení různých kulturních institucí. Přímo se to týká městských zařízení nebo zařízení spravovaných městem (školy, mediatéky, „domy pro všechny“ /zde jde o zařízení pro trávení volného času, pozn. překl./). Vysoký výkon je nezbytný vzhledem ke stále se zvyšující míře používání internetu při nejrůznějších občanských aktech a činnostech v každodenním životě: vyplňování formulářů, online rezervace vlakových jízdenek nebo knih v knihovně, zapojování se do elektronické konference občanů města atd. Tytéž vysoké výkony sítě umožňují stahování objemných souborů, online studium videozáznamů, poslech rozhlasu nebo hudebního úryvku, virtuální návštěvu kulturních památek města...

Na úrovni zpřístupnění obsahů je nabídka knihovny již zcela reálná. Prostřednictvím internetu jsou přístupná pouze volná autorská díla: tak dnes již nabízíme 2500 Amelinových kreseb týkajících se Montpellier a departementu Hérault v 19. století, velmi brzy otevřeme „Virtuální knihovnu Languedocu“ (18 vzácných publikací, které byly odborníky knihovny dohledány a posléze společností Phénix digitalizovány a pořízena též faksimile), středověké rukopisy (10 270 obrázků), část lokálního tisku 19. století (2330 obrázků) a fond mincí a medailí.

Další elektronické dokumenty budou přístupné pouze v knihovně, a to ze všech počítačů schopných zprostředkovávat multimediální dokumenty. Jde o rukopisy Josepha Delteile (10160 obrázků), tematické soubory výstřížků z tisku týkajících se regionu Languedoc-Roussillon (22000 stran od roku 1993), 16 hodin záznamu televizního vysílání lokální televize (1989-1993).

V Montpellier, městě knihy a obrazu, jsme svědky vytváření sítě pro dálkový přístup k informacím, to znamená sítě zpřístupňující rozsáhlou virtuální knihovnu, a současného zrodu pěti budov nezbytných pro rozvíjení základních služeb mediatéky (prezenční studium, výpůjčky, kulturní akce) v přátelském, přívětivém prostředí. Plán rozvoje obrazové a zvukové knihy byl již ze tří čtvrtin realizován a výsledky jsou povzbudivé: v roce 2001 si již 41221 zapsaných čtenářů vypůjčilo nebo požádalo o zpřístupnění kolem 1 400 000 dokumentů.

ISSY LES MOULINEAUX: MEDIATÉKA A PODNIKY

Jean-François Jacques

Otevření mediátéky v Issy les Moulineaux v roce 1994 sledovalo dva cíle :

- za prvé vytvořit moderní velké zařízení schopné dalšího rozvoje, schopné přijmout nová informační a komunikační média a odpovědět na potřeby nových skupin uživatelů : na jedné straně dospívající mládeže a mladých dospělých, na druhé straně na potřeby zaměstnanců podniků působících ve městě, a také žadatelů o práci ;
- druhým cílem bylo přispět k ekonomické obnově města; tato obnova byla záměrně zacílena na nové technologie, na komunikaci, na tištěná i audiovizuální média.

Mediatéka je tedy jednak výkladní skříní města, resp. jeho know-how v oblasti informačních a komunikačních technologií určených nejširší veřejnosti, jednak každodenním nástrojem rozvoje ekonomiky, vzdělání, zaměstnanosti, nástrojem sloužícím podnikům ve městě i jejich zaměstnancům.

Akce, o nichž budu mluvit, jsou silně determinovány právě výše uvedenými dvěma cíli.

Otevření knihovní akvizice a služeb směrem k ekonomickým a sociálním informacím a dokumentům je často chápáno nikoli jako cíl sám o sobě, ale jako metoda získání nových vrstev veřejnosti pro četbu, pro pravidelný kontakt s tištěným slovem : zpráva Berdanda Pingauda z roku 1982 nazvaná « Za novou politiku v oblasti knih a četby » vysvětlovala například, že « je zcela určité možné vytvářet – buď v knihovně samé nebo samostatně v nějakém speciálně vytvořeném zařízení, pobočce – skutečná centra sociální dokumentace a praxe, která, kromě toho, že by poskytovala specifické služby, by dovolila nečtenářské veřejnosti seznámit se s literaturou ». A tak už dlouho před nástupem nových technologií to byl významný krok k rozvíjení ekonomické a občanské úlohy knihovny, inspirovaný například anglosakými knihovnami. Avšak mediatéka měla od počátku ambice jít dále za tuto jednoduchou instrumentalizaci dokumentační funkce, aby přitáhla nové čtenáře k literatuře.

V programu mediátéky v Issy les Moulineaux se odráží koncepce Michela Melota, který byl v době vytváření tohoto programu (1988) ředitelem pařížské Bibliothèque publique d'information (BPI) a který se v experimentech prováděných BPI zaměřil na městské knihovny. Melot doporučoval městům koncipovat mediátéky na základě čtyř zásad: nové služby, noví uživatelé, nové technologie, tvůrčí činnosti a kulturní akce. Nové zařízení tedy mělo zřetelněji odpovědět na potřeby veřejnosti, která se až do té doby v tradičních knihovnách neobjevovala, a rozvíjet svoje poslání v oblastech spojených s informacemi,

sebevzděláváním, výukou na dálku, to vše především díky informačním technologiím, ale také díky určité politice služeb a aktivního působení na daném území.

Co se týká vlastních vzdělávacích akcí, jejich rozvíjení bylo v té době spojeno se dvěma oblastmi: s jazyky (prostřednictvím „laboratoří“) a s novými technologiemi (formou „speciálních učeben a stáží“). Naše zkušenost ukázala, že podniky žádají i jiné služby, o čemž se zmíním podrobněji.

1/ „Středisko zdrojů o světě podnikání“ nazvané „Infocime“

Posláním tohoto základního střediska je poskytovat dokumentové služby první úrovně malým a středním podnikům bez rozdílu, a také zaměstnancům těchto podniků pro naplnění jejich potřeb permanentního vzdělávání v oblasti ekonomie, řízení a zaměstnanosti (pracovní právo...). Je však také často využíváno žadateli o práci a studenty vstupujícími na trh práce.

Oddělení zahrnuje:

- příručkový fond (cca 500 svazků) literatury z ekonomie, vytváření a řízení podniků, pracovního práva, hledání zaměstnání;
- fond periodik pokrývající tytéž oblasti;
- výpůjční fond naučné literatury, který je součástí jednotného fondu mediátéky, ale je snadno identifikovatelný při vyhledávání;
- dva osobní počítače napojené na internet, nabízející různé služby od textového editoru (se speciální didaktickou programovou podporou – například pro sestavení životopisu) až po ekonomické databáze (například Astrée, /telefonní/ seznamy podniků, Indexpresse pro excerpci tisku atd.). Je nutno poznamenat, že tyto dva počítače jsou speciálním doplňkem služeb veřejnosti, která má jenom v oddělení pro dospělé k dispozici 21 počítačů;
- asistenci knihovníka – specialisty, který je zodpovědný za daný fond, nebo asistenta; ti na vyžádání mohou provést specializovanou bibliografickou rešerši;
- školení v používání internetu: jak najít zaměstnání, jak napsat a odeslat životopis atd.

Toto oddělení nabízí odpovědi na různé otázky, například: jak založit vlastní podnik, jak se informovat o ekonomické situaci nebo o stavu zaměstnanosti v příslušném odvětví, jak zlepšit svoje znalosti pracovní legislativy, aby podmínky pracovní smlouvy byly pro mě co nejvýhodnější atd. Příruční fond oddělení včetně speciálních periodik je ve fondu vyčleněn, což v prostoru mediátéky činí úsek „čitelnějším“. Úspěchu této služby napomáhá také volný přístup k webu a k nabídce speciálně vybraných internetových stránek: veřejné instituce, trh, burza a finance, vytvoření podniku, právo a právní poradenství, elektronický ekonomický tisk, práce z domova, nabídka zaměstnání, zaměstnání v zahraničí, pošta atd. Výsledky činnosti tohoto oddělení jsou velmi důležité pro žadatele o práci (8,5 % z dospělých zapsaných v mediatéce) ve srovnání s

podniky. Co se týká zápisného, podniky preferují cestu úhrady této položky svému zaměstnanci před hrazením předepsaného zápisného pro instituce. Zaměstnanci podniků s takovým způsobem souhlasí, protože jim umožňuje využívat mediátéku jak pro osobní, tak pro pracovní účely. Mnozí ostatně využívají i jiné služby mediátéky, především jazykovou laboratoř.

2/ Dohody s podnikovými výbory

Návrh, který jsme učinili podnikovým (závodním) výborům, spočívá v nabídce dělat přímo na závodech propagaci služeb mediátéky a dohodnout finanční participaci výborů na zápisném jejich pracovníků. Obvykle tento podíl činí 50 % nákladů. Tyto dohody nám umožňují při minimální finanční zátěži pracovníků velmi dobře proniknout do hospodářského prostředí a hlavně dosáhnout toho, že knihovna bude známa a podniky ve městě si ji zafixují jako partnera. Pracovníci podniků přicházejí do mediátéky s potvrzením z podniku a podíl jejich zápisného je koncem roku fakturován přímo podnikovému výboru. Tuto cestu využívá více než 40 podniků ku prospěchu více než 650 zaměstnanců.

3/ Klub „Malé a střední podniky“

Tento klub, který funguje s podporou městské služby „Action économique“, je pravidelným hostem mediátéky, například na „setkáních u snídaně“. Téma posledního z těchto setkání bylo „Umění a podnik“.

4/ Dohoda se Státní agenturou zaměstnanosti (Agence nationale pour l'emploi – ANPE)

Právě dokončujeme dohodu se Státní agenturou zaměstnanosti (dále ANPE). Dohoda předpokládá reciproční výměnu služeb mezi ANPE a mediátékou a má umožnit, aby ANPE mohla posílat žadatele o zaměstnání do mediátéky na základě lepší znalosti služeb, které mediátéka nabízí. Týká se to jak základních kurzů práce s počítačem, kurzů angličtiny pořádaných mediátékou, tak přístupu k veškeré dokumentaci. Mediátéka bude rozšiřovat materiály ANPE a bude mít možnost disponovat s databázemi pracovních míst ke konzultačním účelům.

5/ Další služby

Naše mediátéka organizuje cykly přednášek s ekonomickou tematikou (35hodinový pracovní týden, euro, odchod do důchodu, globalizace, profese uplatňující se ve městě, cesty profesní přípravy a možnosti přístupu k těmto povoláním...).

Účastníme se veřejných akcí organizovaných k otázce zaměstnanosti: „Fórum“ zaměstnání v komerčním centru, „Fórum iniciativ v zaměstnanosti“ organizované sociálními službami atd. Tyto akce nám umožňují seznámit se službami a zdroji mediátéky žadatele o zaměstnání i ostatní, pracující občany.

Pronajímáme naše sály podnikům, například polyfunkční sál (70 míst), který je velmi žádan pro pořádání schůzí zaměstnanců, sál pro informační přípravu, který má 10 počítačů propojených v síti a připojených na internet. Tento sál využívají nejrůznější podniky: jedna televizní stanice (která nám původně pomohla tento sál vybavit), komunikační firma, skupiny lékařů atd.

Závěry

Městští zastupitelé nikdy neopomenou připomenout, že provozní rozpočet mediatéky pochází ze 75 % z městských podniků. Issy les Moulinaux je bohatým a aktivním městem, nabízí 63 tisíc pracovních míst na 53 tisíc obyvatel, přesto je zde nezaměstnanost. Velké množství pracovníků nebydlí v Issy a vzhledem ke stávající skladbě profesní přípravy hledají podniky pracovní síly mezi místními často s obtížemi. My můžeme skromně přispět k vyrovnávání této skladby s ohledem na potřeby podniků. Tím je vysvětleno to, že naše služby jsou využívány převážně individuálně zapsanými uživateli a málo podniky jako kolektivními uživateli; přesto víme, že podniky na území města (a zejména firmy s méně než 100 zaměstnanců – takových firem je více než 100) široce využívají našich služeb prostřednictvím svých pracovníků.

Všechny zmíněné akce se uskutečňují díky spolupráci a zprostředkování: jsem přesvědčen, že knihovna sama nemůže „dosáhnout“ k osobám, které mají ke kultuře daleko, např. prostřednictvím vlastních propagačních akcí, i když k tomu účelu stále více využívá nové technologie. Partneři – prostředníci (mediátoři) přivádějí potenciální uživatele do knihovny, kde jsou tito uživatelé nejprve přijímáni velmi individualizovaným způsobem, jako někdo velmi privilegovaný. Při komunikaci s nimi, při zodpovídání jejich dotazů je pak možno se přiblížit jejich potřebám a starostem.

INTERNET JAKO BRÁNA UŽIVATELE DO INFORMAČNÍHO SYSTÉMU KNIHOVNY

Mgr. Iva Celbová, SEFIRA, spol. s r.o.

Snad každá knihovna má zájem na tom, aby se internet stal nástrojem k využívání jejích služeb ze strany široké obce uživatelů, prostředkem pro získání informací i ze vzdálených zdrojů a pomocníkem v práci knihovníků vůbec.

Knihovny používající knihovní informační systém mají několik možností, jak jeho prostřednictvím a s využitím sítě internet komunikovat se čtenáři, usnadnit práci knihovníků, vzájemně kooperovat a uspořit finanční náklady.

Následující odstavce přibližují, o jaké možnosti se jedná. Nejprve připomínají a shrnují významné funkce **OPACu** knihovního systému a protokolu **Z39.50**, druhá část příspěvku je věnována **outsourcingu knihovního systému** (tj. vzdálenému přístupu a využívání knihovního systému ze strany knihovny).

OPAC (Online Public Access Catalogue)

Jedním z modulů knihovního systému bývá zpravidla OPAC – modul určený primárně pro uživatele/čtenáře/návštěvníky knihovny, kteří jeho prostřednictvím vyhledávají v katalogu knihovny i jiných zdrojích a využívají některé služby spojené s půjčováním dokumentů (vše v závislosti na schopnostech daného knihovního systému).

Knihovna může k OPACu umožnit přístup přímo z knihovny (resp. přes **intranet**) nebo jej může zpřístupnit na **internetu** (obvykle na webu knihovny).

Podle toho, zda je osoba využívající OPAC registrovaným čtenářem knihovny, nebo jakákoliv neautorizovaná osoba, existuje možnost dvojího přístupu do OPACu: volný a registrovaný (autorizovaný).

1) volný přístup

Pokud uživatel využívá volný přístup k OPACu, má následující možnosti:

- prohledávat katalog knihovny (různé možnosti/stupně vyhledávání);
- získávat výsledky vyhledávání v katalogu (tisk, uložení do souboru, zaslání e-mailem apod.);
- zjišťovat stav exemplářů ve fondu knihovny (půjčen, k vypůjčení jen prezentně apod.);
- prohledávat jiné dostupné zdroje prostřednictvím Z39.50 klienta;
- přistupovat k plným textům volně dostupných dokumentů (vč. dokumentů přístupných online).

2) registrovaný přístup

Pokud uživatel využívá registrovaný přístup k OPACu (tj. přihlašuje se přiděleným uživatelským jménem a heslem), má nad rámec možností volného přístupu další následující možnosti:

- vytvořit si uživatelský profil;
- mít přehled o svých výpůjčkách, rezervacích, objednávkách a poplatcích (online rezervace a objednávání exemplářů, prodlužování výpůjček atd.);
- přistupovat k plným textům dokumentů přístupných pouze registrovaným uživatelům knihovny (resp. přístupných pouze z konkrétních IP adres).

Vyhledávání v rámci OPACu by mělo být vysoce variabilní, aby jej mohli snadno a úspěšně používat jak uživatelé, kteří chtějí vyhledávat jednoduchým způsobem, tak uživatelé upřednostňující kombinované, pokročilé vyhledávání. Uživatelé mají mít stejné možnosti používání knihovního katalogu, jako mají knihovníci. Jedná se zejména o následující funkce (opět v závislosti na schopnostech daného knihovního systému):

- různé stupně „pokročilosti“ vyhledávání;
- booleovské a proximitní operátory;
- zástupné znaky (?, *);
- fulltextové vyhledávání;
- vyhledávání v rámci konkrétních polí záznamů;
- široké možnosti kombinování hledaných výrazů;
- výběr z řízených slovníků, souboru autorit, číselníků apod.;
- hypertextové odkazy na „příbuzné“ záznamy v katalogu a externí zdroje (např. www stránky);
- různé formáty zobrazení vyhledaných záznamů;
- možnost uložení a opětovného vyvolání rešeršních dotazů.

Protokol Z39.50

S OPAC velmi úzce souvisí mezinárodní standard Z39.50, který specifikuje komunikaci mezi Z39.50 klientem a Z39.50 serverem při **vyhledávání a přejímání dat** z různých/odlišných informačních zdrojů současně, přičemž uživatel využívá stále **stejné grafické rozhraní**. Podmínkou pro úspěšnou komunikaci Z39.50 klienta a Z39.50 serveru je respektování konkrétního **profilu**, který přesně definuje podporované funkce a parametry.

Pokud jde o knihovní systémy, stal se protokol Z39.50 požadovaným standardem pro knihovní systémy a je stále více využíván při **spolupráci knihoven** (na národní i mezinárodní úrovni a bez ohledu na to, jaký knihovní systém se Z39.50 která knihovna používá). Standard Z39.50 může být implementován přímo do knihovního systému, nebo může stát nezávisle a s knihovním systémem (resp. databází uložených záznamů) komunikovat.

Využití **klienta Z39.50** v rámci knihovních systémů je zejména následující:

- **modul akvizice** – vyhledávání a přejímání záznamů z databází/katalogů subjektů knižního trhu (knihkupci, nakladatelé, distributoři) a podobných informačních zdrojů

- **modul katalogizace** – vyhledávání a přejímání záznamů z katalogů jiných knihoven, resp. zasílání záznamů do těchto katalogů → tvorba souborných katalogů
- **správa autorit** – vyhledávání a přejímání záznamů z báze/í autorit, resp. zasílání záznamů do těchtoází → kooperativní tvorba autorit
- **modul OPAC** – možnost strukturovaného vyhledávání (a přejímání záznamů) v lokálním katalogu i různých katalogích jiných knihoven
- **vyhledávání v informačních zdrojích** – vyhledávání a přejímání záznamů nejen v knihovních katalogích, ale i v jiných zdrojích (např. oborové databáze)

Z39.50 server implementovaný v daném knihovním systému pak slouží přístupujícím Z39.50 klientům pro vyhledávání a přejímání záznamů z databáze/katalogu knihovny.

Outsourcing knihovního systému

Vlastnosti a funkce knihovního systému, o kterých byla dosud řeč, již v současnosti jsou (resp. by měly být) běžné tak, abychom mohli hovořit o kvalitním knihovním systému vhodném pro uspokojení potřeb moderní knihovny spojených se vzájemnou komunikací a kooperací knihoven a jejich čtenářů/uživatelů. Následující část příspěvku bude pojednávat o **službě** ze strany producenta/dodavatele knihovního systému využívající internet, která znamená pro knihovnu **snížení nákladů na pořízení knihovního systému, usnadnění jeho správy a možnost využívat nejmodernější technologie**. Službě, která však zatím není příliš v povědomí široké domácí knihovnické veřejnosti.

Domácí knihovny si v současnosti většinou pořizují každá vlastní knihovní systém, který instalují na svůj server a jsou více či méně zodpovědné za jeho správu. Tento postup je však v případě moderních vyspělých knihovních systémů finančně velice nákladný, proto se řada knihoven uchyluje raději k nákupu méně kvalitního a méně spolehlivého, avšak levnějšího systému.

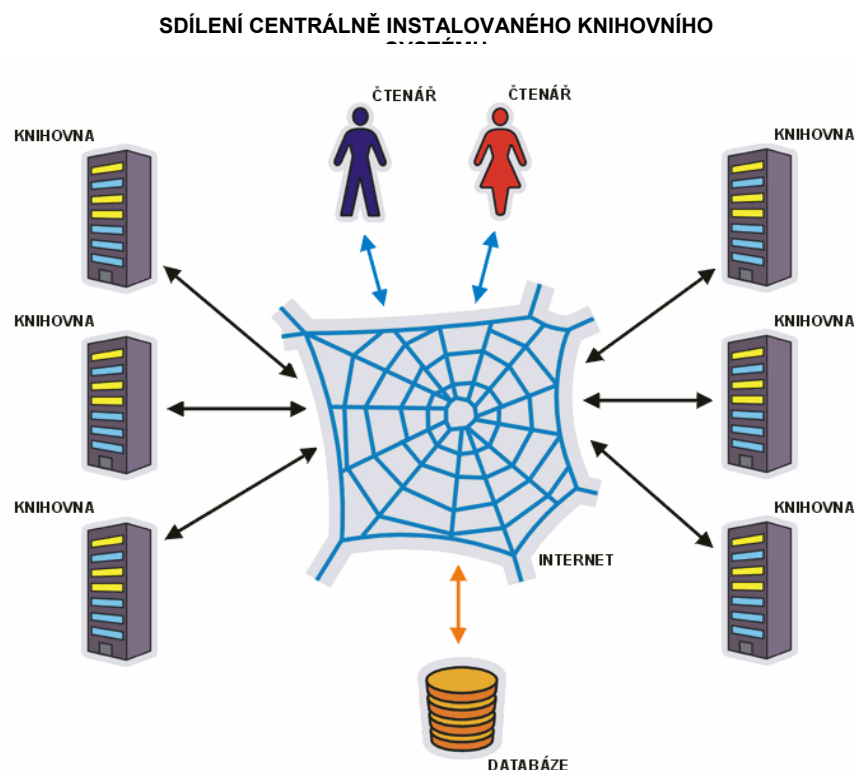
Podstatnou změnu tohoto stavu přináší internet, který může sloužit jako zprostředkovatel **vzdáleného přístupu knihovny ke kompletnímu knihovnímu systému**. Pokud je knihovna připojena k internetu pevnou linkou s dostatečnou kapacitou, může využít službu dodavatele knihovního systému – **outsourcing knihovního systému**.

Jedná se o službu, kdy knihovny:

- nemají koupený a lokálně nainstalovaný knihovní systém;
- jsou připojeny na internet;
- mají přístup na jeden společný centrálně spravovaný výkonný server;
- sdílejí knihovní systém nainstalovaný na tomto serveru;
- ukládají svá data na tento server (do samostatné nebo společné databáze);
- získají přístup k moderním spolehlivým technologiím;
- vyhnou se vysokým nákladům na faktické pořízení a správu knihovního systému;

- zbaví se starostí s provozem (správou) knihovního systému.

Za tuto službu knihovny platí **paušální poplatek** správci společného serveru (resp. dodavateli knihovního systému), který je nesporně výhodnější než náklady vynaložené na pořízení a správu vlastního systému. Nejde jen o samotný fakt, že paušální poplatek je nižší než finanční náklady na pořízení systému, ale díky fixní výši poplatku a jeho rozvržení do několika let má knihovna (resp. její zřizovatel) možnost lépe **plánovat vynaložení finančních prostředků**.

Knihovní systém DAIMON společnosti SEFIRA

Všechny uvedené možnosti a funkce respektuje a implementuje původní český knihovní systém nové generace – **systém DAIMON** společnosti SEFIRA.

Systém je založen, stejně jako další produkty firmy, na kvalitních progresivních technologiích firmy **Oracle**, čímž se řadí ke špičkovým knihovním systémům. **Osmičlenný produkční tým** (vyčleněný z celkového počtu 25 zaměstnanců firmy) vychází ze zkušeností a know-how z vývoje a zavádění **systému KIS** – předchozího knihovního systému společnosti SEFIRA.

Systém DAIMON reaguje na aktuální potřeby a služby knihoven, respektuje požadované standardy pro knihovní systémy a je připraven dostat náзву tohoto příspěvku: **společnost SEFIRA je spolu s vámi připravena umožnit, aby se internet stal bránou vašich uživatelů a knihovníků do knihovního informačního systému DAIMON.**

NASKENOVANÉ LÍSTKOVÉ KATALOGY V ČESKÝCH A MORAVSKÝCH KNIHOVNÁCH

Martin Vojnar, Vědecká knihovna v Olomouci

Cílem tohoto příspěvku je věnovat se naskenovaným lístkovým katalogům a postupně rozebrat některé teoretické i praktické aspekty jejich budování a provozování. Nejprve shrňme důvod jejich vzniku.

Dlouhé roky knihovny vystačily se zpřístupněním svých fondů formou tradičních lístkových katalogů. Se zaváděním procesů automatizace začaly být budovány katalogy elektronické. Aby byla zajištěna vzájemná kompatibilita jednotlivých katalogů v té či oné podobě, existují pro jejich tvorbu závazné standardy (AACR2R, ISBD, MARC, ...). Ukázalo se však poměrně záhy, že vzhledem k objemu zpracovávaných dat (vyplývá z rozsahu primárního fondu knihovny) je přechod od lístkového k elektronickému katalogu nesnadný a časově náročný.

Zejména se to týkalo a týká knihoven s fondy většího rozsahu, v řádu několika set tisíc svazků.¹ Nepřekvapí nás proto, že je dnes na Internetu jen málo knihoven, které se mohou pochlubit úplným elektronickým katalogem, jenž by obsahoval bibliografické záznamy všech dokumentů dostupných ve sbírkách knihovny. Typicky se jedná právě o knihovny (obvykle městské, speciální či akademické), jejichž fond se pohybuje maximálně v řádu desítek tisíc svazků.

Ministerstvo kultury České republiky a Národní knihovna v Praze si byly od počátku vědomy složitosti a náročnosti úkolu budování úplného elektronického katalogu, před kterým knihovny stály. Proto v rámci svých programů na podporu knihoven (Věda a výzkum, RISK a VISK) MK ČR vyhradilo prostředky zaměřené na jeho realizaci. Hlavním rámcem uskutečněných záměrů se stal na počátku stěžejní projekt NK ČR RETROKON, který analyzoval a stanovil doporučené standardy, přístupy a metody pro retrokonverzi katalogů knihoven.²

Jedním ze závěrů projektu RETROKON byla teze, že se stávajícími zdroji nemohou knihovny v drtivé většině aspirovat na rychlé vybudování úplného elektronického katalogu. Lapidárně řečeno: peněz ani lidí by nebylo dost. Proto bylo doporučeno překlenout dobu, po kterou se bude elektronický katalog postupně budovat a zpětně doplňovat (což může trvat i několik desítek let), prostředníkem – dočasným nástrojem – v podobě naskenovaného lístkového katalogu. Díky výsledkům projektu RETROKON a zejména pokračujícímu financování

¹ Zadání podprogramu VISK5 definuje jako takové fondy s počtem nad 200.000 svazků (viz http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/VISK/VISK5.htm).

² Více na stránkách projektu RETROKON (viz <http://nkp.2b.cz/retrokon/>).

vání v podprogramu VISK5 v letech 2000-2002 tak mohla řada českých a moravských knihoven zpřístupnit informace o obsahu svých fondů právě formou digitalizace tradičního lístkového katalogu. Ukázalo se, že se jedná o poměrně rychlou metodu s dobrými výsledky, která dává knihovnám čas důkladně rozplánovat a realizovat další kroky retrokonverze.

Typický projekt zabývající se skenováním lístkového katalogu řešil v úvodu několik otázek (některé varianty odpovědí jsou naznačeny v závorkách).

Který lístkový katalog pro digitalizaci vybrat? (jmenný, generální řazený podle autorských záhlaví)

Z jaké doby lístky pochází, jakou část fondu pokrývají? (od vzniku knihovny do roku 1950, úplné pokrytí)

Podle jakých pravidel jsou lístky tříděny? (Nádvorník)

Jaké bylo použito písmo? (latinka, švabach, kurent, cyrilice, alfabet)

V jakém jazyce jsou psány? (čeština, němčina, ruština, angličtina, latina, řečtina)

Na jakém materiálu a o jakých rozměrech? (papír, ISBD formát, vlastní formát)

Jakou technikou jsou údaje zaznamenány? (psané rukou, psacím strojem, tištěné)

Obsahují informaci k identifikaci dokumentu ve skladech? (signatury, přírůstková čísla)

Podle toho byla zvolena hlavní strategie a naplánovány dílčí etapy projektu.

V přípravné fázi se pečlivě ověřil stav lístkového katalogu, kontrolovala jeho úplnost a správnost řazení lístků (edice, sborníky, bible, zprávy a jiné typy dokumentů mohou mít řazení odlišné). Znamenalo to řadu administrativních kroků a kontrol, včetně manipulace s jednotlivými lístky, například rozešití, oddělení jednotlivých lístků, náhrada poškozených lístků a nevhodných pro digitalizaci, jejich případná úprava a doplnění některých údajů atd. Výzvou mohou být vícestránkové lístky (jedno dílo se vyskytuje na více stránkách lístku), souborné lístky (na jednom lístku je současně popsáno více děl) nebo odkazy.

V druhém kroku následovalo skenování lístků a jejich převod do digitalizované podoby. Musel být vybrán skener a ovládací program, stanoven vhodný formát pro originální obrázek (nejspíše TIFF, dříve černobílý, nyní v odstínech šedi) a odpovídající rozlišení, ve kterém jsou lístky skenovány, vybrána technika přidělování názvů souborům s naskenovanými lístky aj. Obvykle trvá na začátku až několik týdnů testování skeneru a ladění návazných nastavení. Alternativou druhé fáze je tento úkol zadat některé firmě, která se na podobné činnosti specializuje.³

Jsou-li lístky v celém katalogu homogenní, dobře čitelné, s jasnými konturami, strojově zaznamenané, lze po skenování přistoupit k rozpoznání a převedení naskenovaného lístku z obrázku do nestrukturovaného textu (tzv. OCR).

³ Např. firma Comdat (viz <http://www.comdat.cz/>) nebo firma Incad (viz <http://www.incad.cz/>).

V realitě obvykle tento krok není efektivní, neboť lístkové katalogy dosahují značného stupně různorodosti.

V tuto chvíli má knihovna k dispozici kopii svého katalogu v elektronické podobě. V případě, že druhá fáze vlastního skenování trvá delší dobu, je dobré se rozhodnout, zda se změny v katalogu po čas skenování budou stále provádět do tradiční lístkové podoby nebo již do nové elektronické. Stejně rozhodnutí je třeba přijmout po ukončení skenování. Záložní kopie by měla být v několika exemplářích uložena na alespoň dvou různých zabezpečených místech, aby mohla odolat i případnému požáru či jiné přírodní katastrofě. Vhodnou formou zálohování může být kvalitní CD-R médium.

V další fázi projektu se dostáváme ke klíčové části – uživatelům. Máme sice k dispozici surovinu, ale je třeba zvážit a vybrat vhodný způsob zpřístupnění naskenovaného lístkového katalogu. Rovněž uvažujeme o tom, jaké funkce bude náš naskenovaný lístkový katalog nabízet. Kromě vyhledávání a lokalizace dokumentů by to měla být i možnost objednávání podobně jako u dokumentů v elektronickém katalogu. Ideálně ve stejném prostředí.

Odlišný patrně bude i prezentovaný formát obrázku lístku, který se bude v naskenovaném lístkovém katalogu zobrazovat. Budeme-li chtít setrvat u formátu TIFF, musíme nabídnout uživatelům speciální zásuvný modul do www prohlížeče (tzv. plug-in). Standardně totiž Internet Explorer iozilla/Netscape či jiné prohlížeče podporují pouze obrázky ve formátu GIF/JPG/PNG/..., z nichž pro lístky zpřístupněné v odstínech šedi je asi nejvhodnější prvně jmenovaný. Uživatelé rovněž ocení, pokud bude v naskenovaném lístkovém katalogu možnost volby vyššího stupně rozlišení pro konkrétní obrázek, zvláště je-li hůře čitelný.

Vzhledem k velkému množství dat není vždy jednoduché dosáhnout snadno srozumitelné a intuitivní navigace pro vyhledávání mezi obrázky. Buď je možné vytvořit určitou stromovou strukturu (katalog-zásuvka-desetiny-setiny), která klade nároky na orientaci, nebo obrázky indexovat vyhledávacím řetězcem. Textový řetězec může automaticky rozpoznávat OCR program (pokud je zmiňovaná kvalita lístků dostatečná) nebo jej můžeme vytvářet ručním přepisem.

Je třeba rozhodnout o strategii, kterou budeme oba katalogy (elektronický i naskenovaný lístkový) uživatelům prezentovat. Např. nejprve hledejte v elektronickém katalogu, pokud zde dokument nenajdete, použijte naskenovaný katalog. Čím bylo prostředí tradičního lístkového katalogu různorodější, tím složitější je vysvětlení a návod k použití. Dvě hlavní možnosti se nám nabízejí ve fázi objednávání dokumentů z naskenovaných lístků: buď můžeme uživatele požádat, aby na obrázku lístku identifikoval signaturu a přepsal ji do formuláře, nebo můžeme tisknout celý obrázek lístku a o signatuře rozhoduje pracovník knihovny. Vzhledem k různorodým podmínkám v lístkových katalozích nelze očekávat zcela hladké zpracování.

Některé informace mohou být hůře čitelné nebo nečitelné vůbec, na některých lístcích se mohou vyskytovat údaje o více dokumentech, naopak i více

lístků jdoucích za sebou se může týkat jednoho a toho samého dokumentu. Např. formát TIFF umožňuje v jednom souboru uložit více obrázků (tzv. vícestránkový TIFF).

Je vhodné, jsou-li informace z obou katalogů určitým způsobem propojené. Např. dokumenty v elektronickém katalogu by se neměly současně vyskytovat jako objednatelné v naskenovaném lístkovém katalogu. S tím také souvisí skutečnost, je-li objednán dokument z naskenovaného lístkového katalogu a zpracován formou retrokonverze živého fondu do elektronického katalogu, měl by být naskenovaný lístek opatřen poznámkou "Dostupné v elektronickém katalogu" a odkazem na příslušný bibliografický záznam v elektronickém katalogu.

V rámci projektu RETROKON dochází k integraci naskenovaných lístkových katalogů. Poslední fází projektu by tak mělo být nalezení vhodného způsobu a zajištění propojení s Národním informačním systémem retrokonverze NRIS.⁴

Nyní se podívejme na stav naskenovaných lístkových katalogů v českých a moravských knihovnách:⁵

Knihovna	URL
1. Národní knihovna ČR, Praha	http://katif.nkp.cz/
2. Moravská zemská knihovna, Brno	http://www.mzk.cz/katalog/
3. Vědecká knihovna, Olomouc	http://kat.vkol.cz/ALEPH/-/start/gek01
4. Studijní a vědecká knihovna, Plzeň	http://katif.svkpl.cz/
5. Knihovna Ústavu zemědělských 6. a potravinářských informací, Praha	http://www.agro-navigator.cz/knihovna/
7. Parlamentní knihovna, Praha	http://www.psp.cz/cgi-bin/listek?k=1&c=1&n=1&z=1/
8. Knihovny Akademie věd ČR, Praha a) Archeologický ústav b) Astronomický ústav c) Filosofická a sociologická knihovna d) Knihovna Historického ústavu e) Ústav pro dějiny střední a východní Evropy f) Orientální ústav g) Psychologický ústav h) Ústav dějin umění i) Ústav pro hydrodynamiku j) Ústav státu a práva k) Etnologický ústav	http://www.lib.cas.cz/www/lk/index2.html http://www.arup.cas.cz/katalog/index-LK.htm http://istar.asu.cas.cz/katalog/ http://www.soc.cas.cz/katalog/katalog.htm http://bibis.lib.cas.cz/www/hiu/katalog.htm http://bibis.lib.cas.cz/www/hiu/udsve.htm http://www.orient.cas.cz/katalog/ou/ http://www.lib.cas.cz/www/psu/katalog/index_psu.htm http://www.udu.cas.cz/katalog/katalog.html http://intra.ih.cas.cz/lib/katalog/index.html http://www.ilaw.cas.cz/~svi/listky/katalog.html probíhá
8. Knihovna Akademie múzických umění, Praha	http://tapir.r.amu.cz/katalog/

⁴ Více na stránkách NRIS (viz <http://nris.nkp.cz/>).

⁵ Údaje jsou platné ke dni 12.7.2002.

9. Knihovna Fakulty sociálních věd UK, Praha	http://katalog.fsv.cuni.cz/
10. Knihovna Státního ústavu památkové péče, Praha	http://www.ipam.cz/knihovna/index.html
11. Knihovna Národního muzea	probíhá
12. Pedagogická knihovna ZČU, Plzeň	intranet

Návštěvou na stránkách jednotlivých katalogů bylo možné vytvořit následující srovnání. Poznatky z něj lze shrnout:

- existují tři základní způsoby zpřístupnění:
 1. systém KATIF dodávaný firmou Comdat (NK ČR, FSV UK, SVKPL)
 2. knihovní systém ALEPH500 (VKOL)
 3. podobné vlastní řešení mimo knihovní systém (MZK, PSP, KNAV + ústavy)
- vlastní řešení a KATIF podporují vyhledávání postupným proklikáváním, ALEPH podporuje vyhledávání přes textový řetězec
- KATIF nabízí zpřístupnění obrázků ve formátu tiff a dodává k jejich prohlížení speciální zásuvný modul; ostatní knihovny nabízí s jedinou výjimkou (Ústav pro hydromechaniku) obrázky ve formátu gif
- nejvíce možností manipulací s obrázky nabízí KATIF prostřednictvím zásuvného modulu viewONE od firmy Daeja Systems Ltd.⁶; zvětšení obrázku umožňuje ALEPH a PSP
- objednávání jako jediná funkce nejvíce závisí na konkrétní strategii dané knihovny, přes Internet tuto službu nabízí MZK, ALEPH a FSV UK

Podrobněji viz následující tabulka:

Číslo	Vyhledávání	Zobrazení		Objednávání	Systém [převzato z]
		Formát	Zvětšení		
1.	postupné klikání	tiff	ano	ne	KATIF
2.	postupné klikání	gif	ne	ano	vlastní
3.	textový řetězec	gif	ano	ano	ALEPH
4.	postupné klikání	tiff	ano	ne	KATIF
5.	postupné klikání	gif	ne	ne	vlastní [7. (a-h)]
6.	postupné klikání	gif	ano	ne	vlastní
7. (a-h)	postupné klikání	gif	ne	ne	vlastní
7. (i)	postupné klikání	jpg	ne	ne	vlastní
7. (j)	postupné klikání	gif	ne	ne	vlastní
8.	postupné klikání	gif	ne	ne	vlastní [2.]
9.	postupné klikání	tiff	ano	ano	KATIF
10.	postupné klikání	gif	ne	ne	vlastní [7. (a-h)]
11.	údaje nejsou přes Internet dostupné				
12.					

⁶ Stránky firmy viz <http://www.daeja.com/>.

Pro srovnání můžeme nahlédnout i na podobné nebo jiné technologie uplatněné ve vybraných zahraničních naskenovaných lístkových katalogích:

Knihovna	URL
Princeton University, Princeton, New Jersey, USA	http://libweb.princeton.edu/catalogs/supplementary.php
Národní Ossolinski Institut, Wroclaw, Polsko	http://graf.oss.wroc.pl/ramka.html
Národní knihovna Rakouska, Wien, Rakousko	http://katzoom.onb.ac.at/
Národní knihovna Litvy, Vilnius, Litva	http://vaizdai.lnb.lt/
Univerzitní knihovna, Ghent, Belgie	http://www.lib.rug.ac.be/ALEPH/cgw01
Univerzitní knihovna, Heidelberg, Německo	http://www.ub.uni-heidelberg.de/Digikat/

Je zřejmé, že naskenované lístkové katalogy jsou pro danou chvíli velmi potřebnou náhradou za neúplné elektronické katalogy a že mohou uspokojivě fungovat ještě několik (desítek) let. Vzhledem k existenci Národního informačního systému pro retrokonverzi (NRIS) lze předpokládat, že jejich počet bude na Internetu dále růst. Při orientaci na volbu technologie vyhledávání lze doporučit buď levnější postupné proklikávání nebo náročnější hledání přes textový řetězec. Propojení naskenovaného lístkového katalogu na automatizovaný výpůjční protokol prostřednictvím on-line objednávání by se mělo stát v nových projektech samozřejmostí.

Pokud tedy má vaše knihovna lístkový katalog, který dosud není přístupný na Internetu, je nejvyšší čas pro jeho naskenování a zpřístupnění uživatelům. Velmi snadno lze využít zkušeností knihoven, které své katalogy již digitalizovaly. Odměnou vám bude nejen posílení ochrany fondu prostřednictvím zálohy lístkového katalogu, ale i řada dalších spokojených uživatelů.

ONLINE KATALOGY SLOVENSKÝCH KNIHOVEN NA WEBU

*Ivo Brožek, Ústřední knihovna Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně
v Ústí nad Labem*

V posledních třech ročnících konference Knihovny současnosti bylo v sekci Internet a knihovny předneseno několik příspěvků věnovaných katalogům českých knihoven v prostředí internetu (např. (1), (2), (3)).

Důvodů, proč jsem se tentokrát rozhodl podívat se na online katalogy knihoven na Slovensku, je několik:

- složení fondů (z doby společného státu obsahují zejména vědecké knihovny množství bohemik)
- jazyková přístupnost literatury ve slovenštině
- jazyková přístupnost webových stránek a katalogu včetně nápovědy
- tradiční kolegiální vztahy mezi českými a slovenskými knihovnami resp. knihovníky

Pro nalezení online katalogů byly použity slovenské internetové vyhledávače Zoznam, Katalog, Centrum, SZM, Surf. Výsledkem bylo nalezení stránek s katalogy 41 knihoven, které jsou uvedeny v tabulce 1. Při rozdělení podle druhů knihoven jde o 8 knihoven vědeckých, 14 knihoven vysokoškolských, 16 knihoven krajských, okresních nebo městských, 3 knihovny ostatní. Na webu nezpřístupňuje svůj katalog např. Slovenská pedagogická knižnica, knihovny některých fakult Univerzity Komenského (pedagogické, lékařské v Bratislavě), knihovny několika dalších vysokých škol (Trenčianska univerzita, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Katolícka univerzita, Univerzita veterinárneho lekárstva, Vysoká škola múzických umení, Vysoká škola výtvarných umení, Vojenská letecká akadémia gen. M. R. Štefánika), krajské knihovny v Trnavě a v Žilině, četné knihovny v okresních městech.

Pokud bychom chtěli provést porovnání s naší republikou (která je jak známo proti Slovensku dvakrát větší): podle (2) své katalogy zpřístupňovalo na webu přes 130 knihoven (stav v červenci 2000, od té doby nepředpokládám podstatnou změnu), z toho 16 knihoven vědeckých (včetně ústředních knihoven sítí), 44 knihoven vysokoškolských, 60 knihoven okresních a městských, 10 knihoven ostatních.

Všechny knihovny pochopitelně neužívají týž systém, a tudíž i jejich katalog je odlišný. Celkem jsem zaznamenal 12 knihovních systémů, jejichž vlastnosti uvádím v tabulkách 2 a 3. Největší počet instalací má systém Libris (21) košické firmy ACOM (několik dalších knihoven s tímto systémem jej zpřístupňuje svým

uživatelům jen na Intranetu – Slovenský rozhlas, Ministerstvo financií SR, Štatistický úrad SR, U. S. Steel Košice), má velké rozšíření ve veřejných knihovnách na východním Slovensku (většina jejich katalogů je vystavena na serveru ZVYKNI – Združenie východoslovenských knižnic, zatímco ty, co jsou hostovány na serveru firmy ACOM, jsou dočasně nedostupné). Nám známý systém Aleph izraelské firmy Exlibris má 6 instalací ve velkých knihovnách (díky konsorciím CASLIN a KOLIN: Slovenská národní knižnica Martin, Univerzitná knižnica Bratislava, Štátna vedecká knižnica Košice, univerzitní knihovny Univerzity P. J. Šafárika Košice, Technickej univerzity Košice, Prešovskej univerzity). Ve 2 knihovnách je užíván systém Rapid library a ve 3 knihovnách jeho vylepšená verze Advanced rapid library. Systém VTLS mají 2 knihovny a jeho verzi Virtua 1 knihovna (resp. 6 fakultních knihoven zahrnutých do souborného katalogu Univerzity Komenského). Po jedné instalaci mají systémy FlexLib, GLAS, OLIB. Ve třech knihovnách je používán vlastní systém bez uvedení názvu, proto v tabulce užívám zkratku názvu knihovny – jde o Centrum vedeckotechnických informací SR (bývalá Slovenská technická knižnica), knihovnu Fakulty managementu Univerzity Komenského (předpokládám, že autorem knihovního systému je ing. Moncman, neboť je uveden jako externí spolupracovník knihovny), knihovnu Žilinskej univerzity. Vzhled jednotlivých systémů ukáži v průběhu přednášky.

Pro porovnání s českými knihovnami – v roce 2000 se v České republice užívalo 21 systémů, které mají modul OPAC přístupný přes internet nebo pro které byla vytvořena programová nadstavba umožňující prohlížet online katalog na internetu. Nejrozšířenější systém LANius (46 převážně veřejných knihoven), T-series s nadstavbou Tinweb (40 knihoven, většinou vysokoškolských), dále KP-sys ve 12 knihovnách, Aleph v 8 knihovnách, Rapid Library v 6 knihovnách. (Situace v letošním roce se jen mírně liší.)

Které možnosti mohou mít online katalogy, lze poznat z tabulek 2 a 3. Ty byly zpracovány po prohlídce všech systémů online katalogů, případně s využitím údajů v nápovědách (bohužel jsem neměl k dispozici manuály, pokud vůbec existují); ukázalo se, že týž systém může mít někdy v různých knihovnách mírně upravené uživatelské rozhraní, popř. lze upravovat počet vyhledávacích hledisek. Proto je nutné některé údaje v tabulkách považovat za orientační.

Z druhého sloupce tabulky 2 vyplývá, že uživatelé mohou v katalogích vyhledávat podle 4 až 14 hledisek (která to jsou, uvádí tabulka 3).

Všechny systémy nabízejí vyhledávání podle zvolených hledisek, jenom čtyři systémy mají funkci postupného listování. U pěti systémů lze při vyhledávání využít slovníků (indexů). Navigování (využití hypertextových vazeb) je aplikováno u šesti systémů. Všechny systémy umožňují využívat pravostranného rozšíření, většina i booleovské operátory (and, or, not). Zástupné znaky lze při vyhledávání užít jen u systému Aleph. Propojení modulu OPAC s výpůjčním modulem, umožňující uvádět údaj, zda je kniha na místě nebo vypůjčena, jsem zaznamenal u osmi systémů (možná ho umožňují i další systémy, ale v kon-

krétní knihovně nebylo aplikováno). Náповěda zatím není samozřejmostí pro všechny systémy – byla u osmi systémů, přitom u systému Aleph jen v angličtině.

Ve všech systémech lze vyhledávat podle názvu a podle autora. Podle klíčových slov lze hledat v šesti systémech, podle předmětových hesel v devíti systémech, podle MDT v šesti systémech. Jenom v pěti systémech lze hledat podle ISBN, v osmi systémech podle nakladatele, ale jen ve čtyřech systémech podle místa vydání. Globální vyhledávání (tj. ve všech údajích) umožňuje pět systémů.

Měl-li bych provést celkové zhodnocení, domnívám se, že většina uvedených slovenských knihoven zpřístupňuje své katalogy na internetu standardním způsobem, přístupným i pro českého uživatele.

(1) Brožek, I. Katalogy českých knihoven na Internetu z pohledu uživatele. In: Knihovny současnosti '99 : sborník ze 7. konference, konané ve dnech 14. – 16. září 1999 v Seči u Chrudimi. Brno: Sdružení knihoven ČR, 1999, s.117-126. ISBN 80-86249-04-2

(2) Brožek, A., Brožek, I. Uspokojí online katalogy českých knihoven na webu naše uživatele? In: Knihovny současnosti 2000 : sborník z 8. konference, konané ve dnech 19. - 21. září 2000 v Seči u Chrudimi. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2000, s.115-122. ISBN 80-86249-09-3

(3) Brožek, A. Potřebujeme 11 souborných katalogů na internetu? In: Knihovny současnosti 2001 : sborník z 9. konference, konané ve dnech 11. - 13. září 2001 v Seči u Chrudimi. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2001, s. 122-127. ISBN 80-86249-14-X

Tab. 1 Přehled online katalogů slovenských knihoven

Název knihovny	Systém	Adresa	Pozn.
Vědecké knihovny			
Slovenská národní knihovna Martin	Aleph	http://www.snk.sk:4010/ALEPH/sla/lkt/lkt/lkt/start	
Univerzitná knižnica Bratislava	Aleph	http://omicron.ulib.sk:4505/ALEPH	
Štátna vedecká knižnica Banská Bystrica	VTLS	http://www.svkbb.sk:2000/	
Štátna vedecká knižnica Košice	Aleph	http://sclib.svkk.sk/ALEPH/2H539MEVXJ3VGS6ND15B345FFV5UJ5DN4L45RYRVE6JLXB6VF-00356/file/start-0	
Štátna vedecká knižnica Prešov	ARL	http://rlw.savba.sk/aRL/simple.php?language=slovak&variables=0%21svkpo_cat	
Ústredná knižnica Slovenskej akadémie vied Bratislava	ARL	http://rlw.savba.sk/aRL/main.php	
Centrum vedecko-technických informácií SR Bratislava	CVTI	http://www.sltk.stuba.sk/online.htm	
Slovenská lekárska knižnica Bratislava	ARL	http://rlw.savba.sk/aRL/simple.php?language=slovak&variables=0%21sllk_cat	
Vysokoškolské knihovny			
Súborný on-line katalóg 6 fakultných knižníc Univerzity Komenského Bratislava	Virtua	http://158.195.16.242:8000/cgi-bin/chameleon?lng=sk&skin=my-vtls	
Knižnica Fakulty managementu Univerzity Komenského Bratislava	FM UK	http://www.fm.uniba.sk/sk/fmuk/kniznicaASP/knihy.html	
Knižničný systém Slovenskej technickej univerzity Bratislava	OLIB	http://olib.cvt.stuba.sk/cgi-bin/w207.sh	
Slovenská ekonomická knižnica Ekonomickej univerzity Bratislava	RL	http://www.euba.sk/cgi-bin/rl_entry	
Knižnica City University Bratislava, Trenčín	GLAS	http://www.cutn.sk/catalog/	
Univerzitná knižnica Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica	VTLS	http://vtls.fpv.umb.sk/vtls01/slovak/	
Univerzitná knižnica Technickej univerzity Košice	Aleph	http://tu.lib.tuke.sk:4505/ALEPH/SESSION-5139/start/pub01	
Univerzitná knižnica Univerzity Pavola Josefa Šafárika Košice	Aleph	http://medlib.upjs.sk:4505/ALEPH/SAF01/start/saf01	
Vedecká knižnica Vojenskej akadémie Liptovský Mikuláš	Libris	http://www.acom.sk/libweb/valm/index.htm	*
Slovenská poľnohospodárska knižnica pri Slovenskej poľnohospodárskej univerzite Nitra	FlexLib	http://www.slpk.sk/fl3i/start.htm	
Univerzitná knižnica Univerzity Konštantína Filozofa Nitra	Libris	http://www.lib.ukf.sk/lib/default.htm	
Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity Prešov	Aleph	http://pulib.unipo.sk:4505/ALEPH	

Slovenská lesnícka a drevárska knižnica pri Technickej univerzite Zvolen	RL	http://sldk.tuzvo.sk/cgi-bin/rl_entry	
Univerzitná knižnica Žilinskej univerzity Žilina	ŽU	http://katalog.utc.sk/katalog/code/mform.asp?lang=sk	
Krajské, okresní, městské knihovny			
Verejná knižnica Mikuláša Kováča Banská Bystrica	Libris	http://www.acom.sk/libweb/vkbb/index.htm	*
Knižnica Dávida Gutgesela Bardejov	Libris	http://www.zvykni.sk/kniznice/bardejov/libris1.html	
Vihorlatská knižnica Humenné	Libris	http://www.zvykni.sk/kniznice/humenne/libris1.html	
Verejná knižnica Jána Bocatia Košice	Libris	http://www.zvykni.sk/kniznice/vkjb/libris1.html	
Knižnica pre mládež mesta Košice	Libris	http://www.zvykni.sk/kniznice/kmk/libris1.html	
Zemplínska knižnica Gorazda Zvonického Michalovce	Libris	http://195.168.236.152/michalovce/index.html	*
Podtatranská knižnica Poprad	Libris	http://www.zvykni.sk/kniznice/poprad/libris1.html	
Knižnica Pavla Országha Hviezdoslava Prešov	Libris	http://www.zvykni.sk/kniznice/presov/libris1.html	
Gemerská knižnica Pavla Dobšinského Rožňava	Libris	http://www.zvykni.sk/kniznice/roznavo/libris1.html	
Spišská knižnica Spišská Nová Ves	Libris	http://www.zvykni.sk/kniznice/snv/libris1.html	
Ľubovnianská knižnica Stará Ľubovňa	Libris	http://www.zvykni.sk/kniznice/sl/libris1.html	
Podduklianská knižnica Svidník	Libris	http://www.zvykni.sk/kniznice/svidnik/libris1.html	
Zemplínska knižnica Trebišov	Libris	http://www.zvykni.sk/kniznice/trebisov/libris1.html	
Krajská knižnica Michala Rešetku Trenčín	Libris	http://212.26.167.254/ Libris	
Hornozemplínska knižnica Vranov nad Topľou	Libris	http://www.zvykni.sk/kniznice/vranov/libris1.html	
Krajská knižnica Ľudovíta Štúra Zvolen	Libris	http://proxy.kskls.sk:8080/ Libris	
Ostatní knihovny			
Informačné centrum JAMES Bratislava	Libris	www.acom.sk/libweb/james/libris1.html	*
Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu Levoča	Libris	www.acom.sk/libweb/skn/libris1.html	*
QSI International School of Bratislava	Libris	http://max.qsi.sk/libris1.html Libris	*

* dočasne nepřístupné

Tab. 2 Přehled online katalogů a jejich základních funkcí

Poř.č./Systém	Počet hledisek	Postupné listování	Výběr ze slovníku	Upřesnění dotazu, navigace	Pravostran. rozšíření	Zástupné znaky	Booleovské operátory	Třídění výstupu	Údaj o vypůjčení	Nápověda
1. Aleph	14	•	•	•	•	•	•		•	•
2. ARL	11	•	•	•	•		•		•	•
3. CVTI	5				•		•			•
4. FlexLib	4			•	•		•			•
5. FM UK	8				•					
6. GLAS	10	•	•		•		•	•		•
7. Libris	9			•	•				•	
8. OLIB	9			•	•				•	•
9. RL	5	•	•	•	•				•	•
10. Virtua	8				•		•		•	
11. VTLS	7				•		•		•	
12. ŽU	8		•		•		•		•	•

Tab. 3 Přehled vyhledávacích funkcí online katalogů (systémy v pořadí dle Tab. 2)

Poř.č. systému →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Globálně	•	•	•			•			•			
Klíčová slova	•		•		•	•		•			•	
Název	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Autor	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Korporativní	•											
Nakladatel	•	•			•	•	•	•		•		•
Místo vydání	•	•			•					•		
Rok vydání	•	•		•	•		•	•	•			
ISBN	•					•	•	•			•	•
Druh		•					•	•	•	•		•
Jazyk	•	•								•	•	
MDT	•	•	•				•	•				•
Předmětová	•	•		•		•	•	•		•	•	•
Signatura	•				•	•	•			•	•	•
Podnázev								•				
Edice	•	•				•						
Poznámky						•						
Stát					•							

SERIÁLY V SOUBORNÉM KATALOGU – OD LÍSTKOVÉHO KATALOGU K ON-LINE

Eva Svobodová – Danuše Vyorálková, Národní knihovna ČR

„Zakládání nových knihoven a značné rozšiřování již starších knihoven v Československé republice přímo nutilo, aby byl pořízen ústřední katalog knižního materiálu všech těchto knihoven, a to hlavně pro to, aby vědečtí pracovníci se mohli rychle informovati, kde to neb ono dílo jest, aby mohlo býti organizováno systematické doplňování knihoven.

Ministerstvo školství a národní osvěty hned od samého počátku své činnosti bylo si vědomo důležitosti a nutnosti takového díla. Poněvadž však vydání ústředního katalogu vyžaduje nesmírně mnoho času, práce i značného finančního nákladu a nemůže tudíž býti pořízeno v dohledné době, rozhodlo se ministerstvo školství a národní osvěty pořídit alespoň soupis periodik, která jsou v knihovnách Československé republiky.... „

Těmito slovy uvedli 10. prosince 1928 pan Josef Bečka a Václav Foch předmluvu ke svému Soupisu cizozemských periodik v knihovnách Československé republiky, jehož vytvořením byla pověřena v roce 1923 po poradě knihovnických odborníků Veřejná a univerzitní knihovna v Praze. Sběr dat byl zahájen v květnu 1923 a bylo rozesláno celkem 1824 informačních oběžníků českým i německým knihovnám a ústavům. Mnohé z oslovených knihoven neodpověděly, proto bylo zasláno dalších 1676 oběžníků podruhé i potřetí. Celkem se podařilo shromáždit ve Veřejné a univerzitní knihovně v Praze 63485 záznamů, po jejichž zpracování vzniklo 10942 definitivních záznamů. Jejich soupis byl vydán ministerstvem školství a národní osvěty v Praze v roce 1929.

Daleká historie? Ale tolik podobného s dnešní praxí. Důvod proč budujeme a aktualizujeme bázi periodik, zůstal stejný. Způsob spolupráce s knihovnami také. Dokonce i přízeň příslušného ministerstva, která se každoročně projevuje finanční podporou z VISK 5 a 9, svědčí o důležitosti a stále aktuálnosti celé věci. Co se změnilo jsou čísla (počty podchycených titulů), technologie zpracování a možnosti přístupu k výsledkům společné práce.

Trochu historie

Ve světě jsou většinou souborné katalogy budovány na základě dobrovolné a vzájemně výhodné spolupráce. V bývalém Československu byla celostátní evidence zahraniční literatury postavena na legislativním základě. Vyhláška 110/65 Sb. ustanovila dvě národní ústředí CEZL – Státní knihovnu ČSR (dnešní Národní knihovna v Praze) a Univerzitní knihovnu v Bratislavě. Jejich úkolem

bylo shromažďovat hlášení o nabytí zahraniční literatury, budovat souborné katalogy a poskytovat z nich informace uživatelům. Na základě dohody se Státní knihovna ČSR stala garantem za zahraniční neperiodickou literaturu a Univerzitní knihovna v Bratislavě převzala garanci za zahraniční periodika.

V obou institucích se budoval paralelně lístkový souborný katalog neperiodické literatury. Periodika se zpracovávala v Bratislavě. První tištěný výstup, který zaslala Univerzitní knihovna do Státní knihovny ČSR v Praze obsahoval periodika odebíraná na území tehdejšího Československa v roce 1969, jednalo se o periodika pouze z devizových oblastí. Soupis vyšel v roce 1972. Následující dva soupisy zahrnovaly období 1970-1972 a 1973-1975. Vyšly však se značným zpožděním (1979, 1982). Roky odběru 1976 - 1991 měly již jen podobu počítačových výstupů. Výstupy byly špatně čitelné a vzhledem ke kvalitě papíru se velmi snadno opotřebovávaly. Navíc i jejich zasilání se velmi zpožďovalo, proto se pracovníci CEZL v Praze rozhodli shromáždit podklady a vydávat **Soupis zahraničních periodik docházejících do ústředních knihoven a státních vědeckých knihoven ČSR v letech a a objednaných na rok** tzv., Trojročenky. Tyto zachycovaly odběry devizových (a později i nedevizových) periodik v letech 1978-1990 ve fondech dvaceti tří nejvýznamnějších českých a moravských knihoven a později se staly jedním ze zdrojů pro dnešní bázi KZP (katalog zahraničních periodik).

Kromě Trojročenek se v roce 1980 pokusila Státní knihovna ČSR zahájit vydávání Souborného katalogu zahraničních periodik v knihovnách a institucích ČSSR (1527-1964) – KAZAP. Jako podklad pro tento výběrový tištěný soupis sloužil Retrospektivní katalog zahraničních periodik, který byl budován ve Státní knihovně ČSR a zahrnoval 85000 názvů zahraničních periodik (bez ohledu na provenienci) od roku 1527 do roku 1964. Na jeho vytvoření kooperovalo 1500 knihoven.

Připravovaný tištěný soupis omezil výběr na 41 veřejných státních knihoven a velkých speciálních knihoven, u nichž byla uvedena lokace. Evidované tituly z ostatních knihoven byly uvedeny bez dalšího popisu. V letech 1980-81 vyšly však jen první dva díly (A-Annales a Annali-Azione).

Rozdělení státu v roce 1993 přineslo změny i do organizace celostátní evidence zahraniční literatury. Evidence zahraničních periodik se vrátila do Národní knihovny ČR a od téhož roku je souborný katalog zahraničních periodik budován v systému CDS/ISIS.

Jedním ze základních zdrojů dat pro dnešní bázi KZP se stala databáze ASSKP (Automatizovaný systém souborného katalogu periodik). Obsahovala zahraniční periodika z devizových oblastí docházející do knihoven a institucí ČSSR v letech 1976-1991. Na základě podkladů z Univerzitní knihovny v Bratislavě byla zpracovávána v Ústavu aplikované kybernetiky a v roce 1992 pro potřeby prodeje konvertována do systému CDS/ISIS. V této podobě jí získala i Národní knihovna ČR, která ji zpočátku využívala pouze pro potřeby zjišťovací dostupnosti zahraničních periodik na území Československa. Později byla

využita při tvorbě báze ZP. Báze neodpovídala výměnnému formátu. Obsahovala 46000 záznamů, ale většina titulů byla v bázi uvedena duplicitně 3x- 4x. Ukázka záznamu z báze ASSKP:

```

= původní neupravený formát získaný s bázi

40166
Cislo dokumentu:ZZ023176
MDT:665
ISSN:0001-8198 Krajina:465 Jazyk:DE
Citacna skratka:ADHASION
Nazov:ADHASION
Periodicita :12
Vydav. udaje :MUNCHEN. BERTELSMANN VOGEL,H.
Rok - sigla
1984: ABC031- ABC057- ABA013+ BAA101- BAC028+ GTC001+ GTF007- KED003
PAC001+ ULF004- BAA002+
1985: ABA013+ ABD017+ ABC031- ABC057- BAC028+ GTC001+ GTF007- KED003
PAC001+ ULF004+ BAA002+ BAA101+
1986: ABA013+ ABC057- ABD017+ ABC031- BAA101+ BAC028+ GTC001+ GTF007
KED003+ PAC001+ ULF004+ BAA002+
1987: ABA013+ ABC031- ABC057+ ABD017+ BAA002+ BAA101+ BAC028+ GTC001
GTF007- KED003+ PAC001+ ULF004+
1988: ABA013+ ABC031- ABC057+ ABD017+ BAA002+ BAA101+ BAC028+ GTC001
GTF007- KED003+ PAC001+ ULF004+
1989: ABA013+ ABC031- ABC057+ BAA101+ BAC028+ GTF007- KED003+ OSF001
PAC001+ ULF004+
1990: ABA013+ ABC031- ABD017+ BAA101+ BAC012+ BAC028+ BAC077+ BAD009
GTC001+ GTF007- OSF001- PAF007+ PXF501+ ULF004+ ULG001+

```

Mezi nedostatky báze ASSKP lze zahrnout nepřítomnost periodik vycházejících v tzv. nedevizových oblastech, tedy v tehdejších socialistických státech. Národní knihovně ČR se podařilo získat bázi ZPER, zahraniční periodika odebíraná v ústavech ČSAV v letech 1973-1990 a odsud načerpat cca 3500 titulů a vytvořit bázi ZPV Zahraniční periodika – východ. V bázi bylo možno nalézt i periodika odebíraná v letech 1989-1990 v Národní knihovně ČR. Způsob zápisu údajů o odběratelích a rocích odběru, byl ale v obou zdrojích příliš odlišný, proto nebylo možné zpočátku zdroje spojit.

Ukázka záznamu z báze ZPV:

```

ZOBRAZOVACI FORMÁTY

ZPV = základní formát se všemi údaji

00042
Acta biochimica polonica.
Warszawa.
Kód země: PL ISSN 0001-527X MDT:577.1

ABA 001 /sign-Pd 1975/ 89 90
JHB 501 73 74 75 76 77 78 79 80 81 83 85 86 87 88
MEB 501 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90
ABB 041 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89
ABA 007 /sign-PE 804/ 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89
90

```

V roce 1993 byla založena báze ZP, jež obsahovala zahraniční periodika bez rozdílu provenience s roky odběru od r. 1991. Bibliografické údaje o jednotlivých titulech byly převzaty zází ASSKP a ZPV. Zpracování hlášení od knihoven zpomalovala skutečnost, že ve zpracovatelském oddělení byl k dispozici pouze jeden osobní počítač. Do konce roku 1993 bylo lokalizováno 7000 titulů a kompletně byla zpracována periodika z fondu Národní knihovny ČR. Postupně byla báze ZP rozšířena o roky odběru z báze ASSKP a ZPV a obohacena o záznamy z retrokonverze.

Na počátku roku 1995 byl souborný katalog zahraničních periodik jako první databáze Národní knihovny ČR zpřístupněn v Alephu na internetu. Podrobněji o počátcích budování této báze pojednávají příspěvky Heleny Dvořákové z té doby. V současné době má báze více než 72000 titulů.

Retrospektivní konverze

V roce 1994 byl připraven a v rámci Národní knihovny ČR schválen projekt retrospektivní konverze katalogu, jehož cílem byl převod údajů z klasických nosičů do strojem čitelné podoby a zároveň sloučení existujících databází. Roztříštěnost a obtížná dostupnost, pokud jde o různá časová období na území ČR, byla značná a velmi komplikovala realizaci služeb MVS. Informace o odběru zahraničních periodik byly obsaženy ve dvou databázích, několika soupisech „devizové“ literatury z let 1965-75, kartotéce CEZL zachycující také „východní“ časopisy ve dvaceti nejvýznamnějších knihovnách ČR v letech 1978-1990 a konečně v katalogu RKZP (Retrospektivní katalog zahraničních periodik) pro období od dob nejstarších do roku 1965. Schválený projekt předpokládal postup dle časových vrstev, nikoliv podle abecedy, a byl rozdělen do tří etap:

1. v letech 1995-1996 byl projekt financován výhradně z rozpočtu Národní knihovny ČR; do katalogu byla konvertována data z báze ASSKP.
2. v roce 1997 přijalo MK ČR v rámci RISK projekt Rozvoj souborného katalogu CASLIN, jehož součástí byla také částečná realizace další etapy retrospektivní konverze souborného katalogu zahraničních periodik. V průběhu druhé etapy byly zpracovány záznamy zahraničních periodik s vrocením 1965 – 1975, které byly k dispozici pouze ve formě papírových soupisů vydávaných Státní knihovnou ČR (1965-1968) a Univerzitní knihovnou v Bratislavě (1969-1975).
3. v letech 1998 – 2000 bylo pokračování retrospektivní konverze katalogu realizováno díky projektu Efektivní zpřístupnění informací o dostupnosti zahraničních časopisů na území ČR, který MŠMT ČR přijalo v rámci programu Rozvoj informační infrastruktury pro výzkum a vývoj (tzv. INFRA). Jedním z cílů projektu bylo dokončení 2. etapy retrospektivní konverze souborného katalogu zahraničních periodik a zahájení 3. etapy, tj. retrokonverzi nejstarší vrstvy souborného katalogu zahraničních periodik, která obsahuje 85.000 titulů s vrocením 1527 – 1964 (RKZP). Retrokonverze se tak dostala do třetí nejnáročnější etapy rozdělené do tří fází:

- v první fázi byly použity existující záznamy v aktuální bázi souborného katalogu zahraničních periodik a připisovány roky odběru nebo sigly a roky odběru
- ve druhé fázi byly čerpány záznamy z ISSN compactu
- ve třetí fázi je nutné do báze záznamy ručně doplnit.

První dvě fáze byly dokončeny a probíhá třetí fáze retrokonverze. V prvních dvou etapách projektu bylo zpracováno 154.000 záznamů, které poskytly informace o 54.566 titulech zahraničních periodik s vročením 1965-1975.

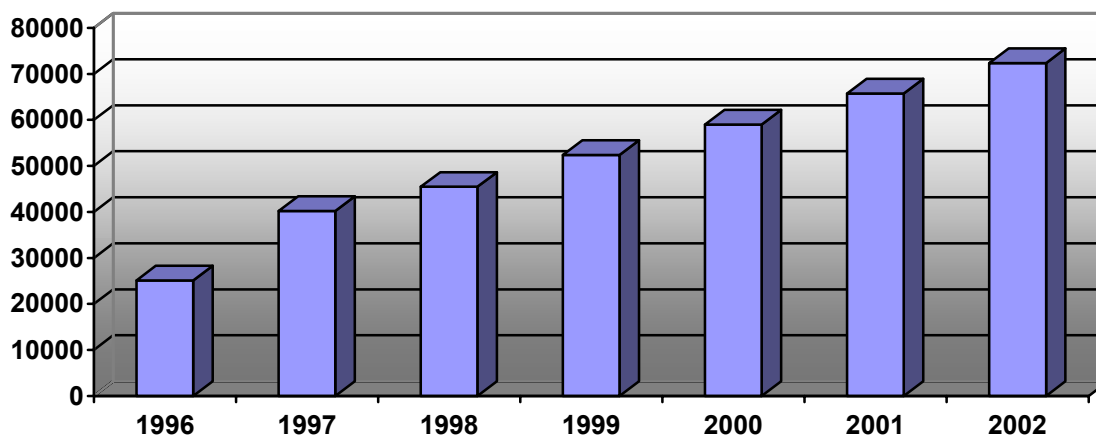
4. Od roku 2001 je retrokonverze financována pomocí projektu VISK5 Národní program retrospektivní konverze katalogů knihoven v ČR – RETROKON.

Kvantitativní **růst počtu titulů a rozšiřující se záběr vročení** časopisů v souborném katalogu zahraničních periodik ukazuje následující tabulka a grafy:

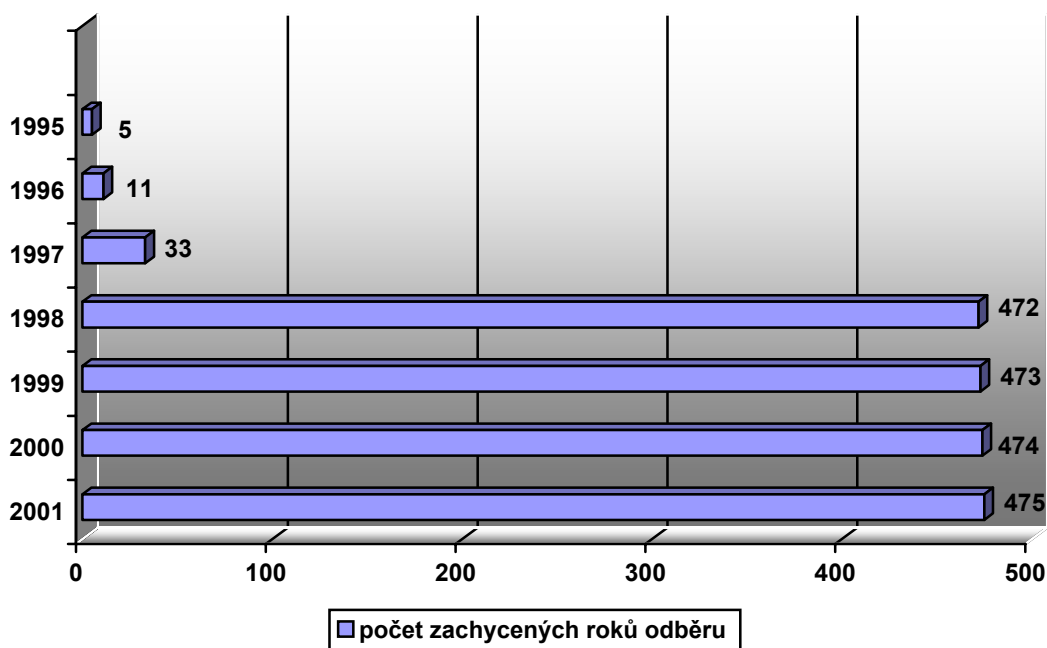
rok realizace	počet titulů	vročení titulů
1995	16280	1991-1995
1996	25120	1976-1996
1997	40230	1965-1997
1998	45460	1527-1998
1999	52400	1527-1999
2000	59000	1527-2000
2001	65765	1527-2001
2002	72326	1527-2002

Ke 30.6.2002 měla báze 72.000 záznamů.

Nárůst záznamů zahraničních periodik v bázi KZP v letech 1995 - 2001

Nárůst počtu zaznamenávaných roků odběru u zahraničních periodik v
bázi KZP v letech 1995 - 2001

V rámci poslední etapy retrospektivní konverze souborného katalogu je zpracovávána nejstarší část katalogu (RKZP), tj. tituly s vrocením 1527-1964. Jedná se o materiál velmi obtížně zpracovatelný. Jsou to volné listky s označením odběratelů a let odběru, tak jak je zpracovaly jednotlivé knihovny. Tyto listky jsou uloženy v obálkách formátu A5, přičemž jeden titul se může nalézat ve více obálkách. Každá obálka je nadepsaná názvem periodika, uvedeno je též místo vydání a počáteční rok vydávání, údaje o souvisejících titulech a přílohách (viz příklad).

Schmidt's Jahrbücher der in- und ausländischen
gesamten Medizin. Leipzig 1(1834)-

BF 476

Dříve: Jahrbücher der in- und ausländischen
Medizin

Má příl.: Erbarzt

Jednotlivé listky uvnitř obálek nejsou seřazeny podle žádného hlediska, protože bylo velmi obtížné nějaké hledisko pro seřazení všech zaslaných hlášení zvolit. Jednak proto, že ke zpracování záznamů přistupovaly jednotlivé knihovny velmi tvůrčím způsobem, jednak proto, že neexistoval ještě jednotný systém identifikace odběratelů (lokační značky) a knihovny používaly pro své označení libovolné zkratky, celé názvy svých institucí nebo razítka. Katalog byl navíc volně přístupný uživatelům, což v konečném důsledku znamenalo, že ně-

kolik pokusů o vnesení systému do řazení alespoň části volných lístků dříve nebo později selhalo, neboť uživatel systém nepochopil a při prohlídce obálky zrušil.

Jak vypadají záznamy určené k retrokonverzi dokumentují následující obrázky, na kterých bohužel není příliš vidět opotřebení papíru, ale relativně dobře je možno posoudit jak jejich nečitelnost, tak tvůrčí přístup jednotlivých zpracovatelů k jejich vytvoření. Přesto je nutno zdůraznit, že se jedná o vysoce cenný zdroj informací.

Takto vypadají lístky uložené ve výše citované obálce:

Závěr
 Jahrbücher der in- und ausländischen gesammten
 Medicin - Leipzig.
 Inhalt: Jahrbücher der in- und aus-
 wärtigen gesammten Medicin.
 1834) - 44(1844), 47(1845) - 50(1846), 49(1850)
 - 110(1858), 109(1861) - 114(1862), 116(1862) -
 - 120(1863), 121(1867) - 122(1867), 124(1870) -
 - 166(1875), 171(1876) - 180(1878), 182(1879) -
 - 200(1883), 209(1886) - 216(1889), 221(1893) -
 - 228(1890), 269(1904) m, 303(1908) - 315(1912),
 321(1920) - 336(1922).
 Gesamtausgabe: 1/20(1822) - 21/40(1844).
 Suppl.-Bd.: 1(1836) - 3(1842), 5(1847).
 BKA-007 3-4050 UK Bmo

1./ J a h r b ü c h e r der in- und ausländischen
 Medizin
 4./ ročně 1 vícekrát
 7./ Otto Wigand
 8./ Leipzig
 9./ Ústř. knihovna FVL KU /Ústav patol. fysiologie/
 12./ Band 3 /1834/, -4 /1834/, 5 /1835/, 6 /1836/,
 7 /1837/, 17 - 20 /1838/, 21-23/1839/

Gebundene Jahrbücher der in- und ausländischen gesamten Medizin
 von 1834 Jahrbücher der in- und ausländischen
 Medizin

Kat. Nr.	Jahr	Verfasser
1	1834	Gr
2	1834	Gr
3	1834	Gr
4	1834	Gr
5	1834	Gr
181	1878	Gr
182	1879	Gr
183	1879	Gr
184	1879	Gr
185	1880	Gr scdntf
186	1880	Gr
187	1880	Gr
188	1880	Gr
189	1881	Gr
190	1881	Gr
191	1881	Gr
192	1881	Gr
193	1881	Gr
194	1881	Gr
195	1881	Gr
196	1881	Gr
197	1881	Gr
198	1881	Gr
199	1881	Gr
200	1881	Gr
201	1881	Gr
202	1881	Gr
203	1881	Gr
204	1881	Gr
205	1881	Gr
206	1881	Gr
207	1881	Gr
208	1881	Gr
209	1881	Gr
210	1881	Gr
211	1881	Gr
212	1881	Gr
213	1881	Gr
214	1881	Gr
215	1881	Gr
216	1881	Gr
217	1881	Gr
218	1881	Gr
219	1881	Gr
220	1881	Gr
221	1881	Gr
222	1881	Gr
223	1881	Gr
224	1881	Gr
225	1881	Gr
226	1881	Gr
227	1881	Gr
228	1881	Gr
229	1881	Gr
230	1881	Gr
231	1881	Gr
232	1881	Gr
233	1881	Gr
234	1881	Gr

XI, 1

Erbarzt.
 Berlin

Jg. 3(1936)-6(1939) / 40

Pril. k: Jahrbücher der in- und ausländischen gesamten
 Medizin

SVKOL II 53.061

OL A 207

4/11
 007

A tohle je výsledek uložený v ISISu

71913
 SCHMIDT'S JAHRBÜCHER DER IN- UND AUSLÄNDISCHEN GESAMMTEN MEDIZIN.
 Leipzig : Wigand.

kód země: DE MDT:61

Varianta názvu: JAHRBÜCHER DER IN- UND AUSLÄNDISCHEN GESAMMTEN
 MEDIZIN

*Roky odběru:

ABA001: 1834-1922 sign. 18 C 541

ABA008: 1884-1922

ABC004: 1919-20

ABD006: 1834-39, 44-45, 54-57, 60, 66-68, 71-73, 75-83, 1885-1922

ABE221: 1890-1904

BOA001: 1834-46, 58, 61-63, 67, 71-83, 86-87, 89-90, 1901, 12, 20-22

BOD002: 1843-1920

HKD001: 1834, 79-81, 1899-1900, 12-13, 21-22

OLA001: 1834-77

KVE201: 1834, 82, 85, 89

a zobrazený na internetu v systému ALEPH 300

	Název	SCHMIDT'S JAHRBÜCHER DER IN- UND AUSLÄNDISCHEN GESAMMTEN MEDIZIN
	Korporace	WIGAND
	Země vyd.	DE
	Vydáno	Leipzig : Wigand
	Ve fondu:	ABA001 : 1834-1922 , sg 18 C 541
	Ve fondu:	ABA008 : 1884-1922
	Ve fondu:	ABC004 : 1919-20
	Ve fondu:	ABD006 : 1834-39,44-45,54-57,60,66-68,71-73,75-83,1885-1922
	Ve fondu:	ABE221 : 1890-1904
	Ve fondu:	BOA001 : 1834-46,58,61-63,67,71-83,86-87,89-90,1901,12,20-22
	Ve fondu:	BOD002 : 1843-1920
	Ve fondu:	HKD001 : 1834,79-81,1899-1900,12-13,21-22
	Ve fondu:	OLA001 : 1834-77
	Ve fondu:	KVE201 : 1834,82,85,89
	MDT	61

K 31.12.2001 byla kompletně dokončena písmena H – R (tj. téměř 40.000 titulů). V rámci uvedených písmen byl tedy dokončen i ruční přepis záznamů, což znamená, že tituly s názvem začínajícím písmeny H – R jsou v souborném katalogu zahraničních periodik uvedeny v plném časovém rozsahu ročníků evidovaných na území České republiky.

Součástí zpracování je redakce, zápis do strukturované báze a doplnění MDT jako povinného údaje pro CASLIN – Souborný katalog ČR. Definitivní dokončení retrospektivní konverze souborného katalogu zahraničních periodik je žádoucí také z důvodu velmi dezolátního fyzického stavu katalogu, který se díky stálému používání v rámci služeb MVS zhoršuje.

U převedených záznamů nebylo ověřováno uchovávání jednotlivých titulů.

Aktualizace odběru

Odběr zahraničních periodik je pravidelně jednou ročně aktualizován. Zpočátku byly zasílány velkým knihovnám soupisy názvů nahlášených titulů, ostatní knihovny byly osloveny dopisem a posílaly vlastní přehledy. Od roku 2000 zasílá oddělení souborných katalogů všem knihovnám soupis periodik, v němž jsou uvedeny tituly, které v předchozích hlášeníh knihovna uvedla jako odebírané/objednané, včetně roků odběru, a to i těch, jež jsou v bázi uvedeny na základě retrokonverze:

Aktualizace odběru na rok ..

JOURNAL OF BONE AND JOINT SURGERY. BRITISH VOLUME.

GB ISSN 0301-620X (MFN 15246)

*ROKY ODBĚRU:

ABE205: 1965-> (2000)

JOURNAL OF CLINICAL MICROBIOLOGY.

US ISSN 0095-1137 (MFN 15324)

*ROKY ODBĚRU:

ABE205: 1981,83-84,95-97,99-> (2000)

JOURNAL OF PEDIATRIC SURGERY.

US ISSN 0022-3468 (MFN 15961)

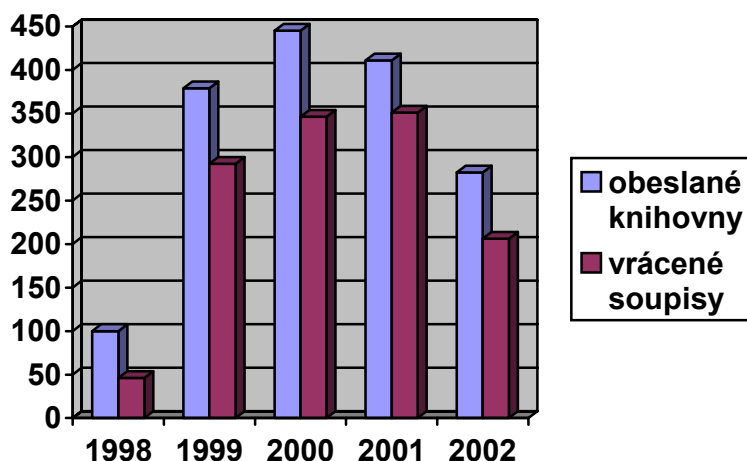
*ROKY ODBĚRU:

ABE205: 1966-68,70-81,83,91-> (2000)

Zároveň se soupisy dostanou knihovny pokyny k jejich zpracování.

Zvyšující se návratnost takto upravených soupisů nás přesvědčila o tom, že jsme zvolili správnou formu. Navíc knihovny mohou ověřit data získaná v rámci retrokonverze. Pokud má knihovna zájem, může oddělení souborných katalogů zaslat knihovně ve stejné formě soupis všech titulů, u nichž je uvedena její sigla. Od roku 2001 převládá komunikace e-mailem a i tato okolnost přispěla k větší odezvě oslovených knihoven.

Zlepšující se spolupráci dokládá následující graf (údaje za rok 2002 k 30.6.):

Redakce

Spojení několikaází přineslo i řadu duplicitních záznamů, a to i přesto, že při importech byly použity porovnávací programy s "ruční" kontrolou. Při zpracování hlášení o odběru probíhá průběžně redakce báze. Do neúplných záznamů jsou doplňovány údaje podle báze ISSN na CD-ROM a z dalších sekundárních zdrojů nebo po konzultaci s knihovnami. Doplňují se ISSN, ale i země vydání, místo vydání, vydavatel. Doplňovány jsou třídíky MDT. Doplněním údajů (místo vydání a ISSN) vznikají v bázi další duplicitní záznamy, které jsou postupně ručně spojovány. Kontrola na duplicity je však náhodná. Součástí redakce je také doplnění údajů o návaznosti časopisů (název a ISSN předcházejícího názvu nebo naopak následujícího titulu, přenesení údajů o odběru k správnému titulu, doplnění o ukončení vydávání ap). Tuto práci usnadňuje aktivní přístup některých knihoven, které chybějící údaje doplňují do hlášení nebo upozorňují na chyby v bázi.

Od roku 2001 probíhá postupné sjednocování dosavadní praxe bibliografického zpracování záznamů používané v CEZL s pravidly AACR2 (např. úprava zápisu teček ve zkratkách, pokud nejsou uváděny na titulním listu) a se standardy požadovanými pro import záznamů do souborného katalogu pod novým systémem.

V první fázi byly ověřeny tituly vytvořené na základě záznamů báze ISSN na CD romu a bylo upraveno přibližně 1700 záznamů. V druhé fázi byly ověřovány záznamy bez ISSN, které byly především v té nejstarší vrstvě báze. Takto bylo ručně ověřeno a doplněno přes 30.000 záznamů. Postup ukazuje následující příklad:

původní záznam

05050

BULLETIN DE L'ASSOCIATION FRANCAISE POUR L'ETUDE DU SOL.
SCIENCE DU
SOL.

VERSAILLES : ASSOCIATION FRANCAISE POUR L'ETUDE DU SOL.

kód země: FR ISSN 0335-1653 MDT:631.4
(Interní pozn.: BAA001.dříve ISSN 0519-0800.)

*Roky odběru:

ABA009: 1965-78

ABB037: 1957-68,70

BOD006: 1976-81

záznam po úpravách:

05050

BULLETIN DE L'ASSOCIATION FRANCAISE POUR L'ETUDE DU SOL.

VERSAILLES : ASSOCIATION FRANCAISE POUR L'ETUDE DU SOL.

kód země: FR ISSN 0335-1653 MDT:631.4

Doba vycházení: 1973-1983

Vznikl sloučením: SCIENCE DU SOL (ISSN 0036-8318)

BULLETIN DE L'ASSOCIATION FRANCAISE POUR L'ÉTUDE DU
SOL (ISSN 0519-0800)

Dále jako: SCIENCE DU SOL (ISSN 0767-2853)

(Interní pozn.: BAA001)

*Roky odběru:

ABA009: 1973-78

BOD006: 1976-81

Přestože je soupis k aktualizaci zasílán většinou jednou ročně (u malých knihoven jedenkrát za dva roky), mohou knihovny hlásit změny kdykoli v průběhu roku. Pokud knihovny nahlásí odpisy, jsou tyto změny zaneseny do báze.

To byl stav do června letošního roku, kdy byly záznamy zpracovávány v ISISu a v pravidelných třítydenních intervalech konvertovány do Alephu 300, v němž byly vystaveny na internetu (www.caslin.cz). Do Alephu byly konverzí převáděny tituly, u nichž je uveden alespoň jeden odběratel, ostatní tituly zůstávaly jen v pracovní bázi v ISISu.

Cubus

Správa dat v souborném katalogu klade na správce určité nároky, které ISIS nesplňuje, ale ani v Alephu nejsou některé požadavky uspokojivě vyřešeny. Část souborného katalogu (monografie a speciální dokumenty) je již spravována pod systémem Cubus, převod báze Zahraniční seriály pod tento systém znamená sjednoceníází souborného katalogu pod jeden systém.

Na základě Zadání pro vývoj aplikací v systému ORACLE – tištěné seriály byly zpracovány programy pro správu seriálu pod systémem Cubus.

Pro kvalitnější správu báze byl řešen i příjem dat v elektronické podobě, a to

- nových záznamů
- přípis sigly a roků odběru do již existujících záznamů
- aktualizace roků odběru.

S přípravou přechodu do nového systému musela být i báze v ISISu upravena tak, aby splňovala požadavky na konverzi. Především musela být přizpůsobena struktura báze Zahraňiční periodika, protože v době, kdy vznikala, nebyly dodrženy všechny požadavky (tabulka fdt nebyla úplná, pro doplnění chybějící údajů v bázi byla nutná i úprava pracovních listů. Chybějící údaje (označení podpolí apod.) se většinou dělalo pomocí globálních oprav. Průběžné redakční úpravy byly popsány v předcházejících odstavcích.

V průběhu roku 2001 probíhalo testování programů pro importy, testování porovnávacích programů, konverzních tabulek a tvorba statistik a chybových souborů. Programy pro import a porovnávací programy vycházely z metodiky pro monografie a speciální dokumenty. Pro testování programů byla využita data, která knihovny zaslaly společně s monografiemi a jež byla uložena v souborném katalogu se statusem wait (záznam je uložen v bázi, ale nelze jej vyhledat). Ukázala se složitost zpracování seriálů a variabilnost jak při vydávání seriálů, tak při jejich zpracování i přes používání jednotných pravidel. Nejvýrazněji se rozdíly při zpracování ukázaly na tzv. nepravých periodikách (ročenky apod.).

Proti původnímu zadání musely proto být zjemněny porovnávací tabulky tak, aby byly vyhledány skutečně duplicitní záznamy a aby nedocházelo k chybnému spojování záznamů různých titulů, zejména pokud nemají ISSN. Byly připraveny výstupní formáty, pracovní listy pro aktualizaci a editaci odběru i záznamů.

Práce v Cubusu - seriály on-line

Stejně jako u monografií a speciálních dokumentů jsou do báze Seriály přijímána data z různých knihovnických systémů, musí však splňovat požadovaná kritéria (minimální záznam, UNIMARC, podporované sady znaků a některý z výměnných formátů) podrobněji popsaná v Zadání (viz www.caslin.cz nebo tištěná forma).

Záznamy nových titulů zasláné přes ftp nebo na disketě projdou před importem do souborného katalogu formálně logickými kontrolami. Součástí automatické kontroly je

- test na UNIMARC
- test na duplicity
- přidělení kvalitativní váhy.

Pokud záznam neprojde kontrolou na UNIMARC, dostane knihovna informaci v podobě statistik stejně jako u monografií. V případě, že tímto testem záznamy projdou, jsou testovány dvoustupňovým testem na duplicity.

Pro porovnávání záznamů jsou použity dva klíče. Součástí testů primárního testu je porovnání ISSN. Systém ověří jeho správnost a porovná, zda již uve-

dené ISSN v bázi není. Souborný katalog vychází při kontrole ISSN z předpokladu, že je při tvorbě záznamů dodržována praxe ISDS, tedy že jedno ISSN je přiřazeno jedinému titulu. V případě shody ISSN je záznam zapsán do chybového souboru, který dostane správce k ruční kontrole. V primárním klíči je rovněž porovnán název periodika, porovnává se název části a obsah pozice 6 v návěští záznamu. Podrobněji jsou testy uvedeny v Zadání.

Sekundární klíč je složen ze dvou částí, jehož podrobné kroky jsou rovněž uvedeny v Zadání. Po ověřování testovacích programů na datech byly tabulky sekundárního klíče rozšířeny o položky, které umožní přesnější rozlišení zaslanych dat.

I z tohoto porovnávacího testu dostane správce chybové soubory k ručnímu zpracování. Po ověření dat, sjednocení a opravách chybných údajů projdou opravené záznamy opět celou procedurou importu. Pokud bude vše v pořádku, budou záznamy uloženy do báze.

Stejnou cestou projdou i nová data zpracovávaná přímo v bázi jak správcem báze, tak knihovnami.

Přesnější ale i přísnější kontroly pomohou zkvalitnit celou bázi, ale přinesou zejména v zpočátku nárůst dat pro ruční kontrolu. K těm náročnějším úkolům budou patřit zřejmě nepravá periodika.

Snadnější správa dat rovněž umožnila zahrnout do souborného katalogu i česká periodika, čímž se stal souborný katalog kvalitním komplexním informačním zdrojem o fondech knihoven v České republice.

V červenci letošního roku byla naimportována celá báze zahraničních periodik do Cubusu, aby mohly být všechny funkce ověřovány v živém provozu. Vzhledem k tomu, že bylo rozhodnuto převést souborný katalog do Alephu, došlo k posunu konečné konverze báze zahraničních periodik do Cubusu. Zpracování zahraničních periodik proto probíhalo ještě v červenci v ISISu. Teprve po znovunaplnění souborného katalogu záznamy monografií a speciálních dokumentů, byly naimportovány záznamy českých periodik z báze Seriály katalogu Národní knihovny. V závěru těchto prací byla definitivně uložena i data z báze zahraniční periodika do nového systému.

Aktualizace odběru seriálů v Cubusu bude probíhat několika způsoby:

- jako dosud (knihovna dostane soupis nahlášených nebo objednaných periodik do něhož zanesou změny a soupis vrátí oddělení souborného katalogu)
- pracovník si vyhledá nahlášená/ objednaná periodika a zpracuje přímo v souborném katalogu (při větším objemu dat je možné si vyhledaný přehled uložit do schránky a zpracovávat postupně)
- pracovník vyhledá jednotlivý titul a opraví, doplní údaje
- knihovna bude mít možnost zaslat data elektronickou cestou (tuto možnost však vzhledem k nejednotnosti zpracování seriálů nepovažujeme v první fázi za reálnou).

Zpočátku nepředpokládáme velkou změnu ve spolupráci knihoven, zejména těch menších. To znamená aktualizaci obdobným způsobem jako dosud.

Odpadnou však třítydenní skluzy mezi zpracováním v ISISu a konverzí do Alephu, zpracované údaje budou hned k dispozici. Pro aktualizaci odběru přímo v souborném katalogu bude knihovna potřebovat jen heslo, které jí přidělí správce souborného katalogu. Pověřený pracovník vyhledá tituly periodik, které chce aktualizovat. Pokud budou v seznamu tituly, které knihovna již nahlásila a dále je beze změny odebírá, označí je v soupisu a potvrzením opraví datum aktualizace najednou. Ostatní tituly bude upravovat zpracovatel z vybraného seznamu postupně. Vybrané tituly se zobrazí tak, aby si mohl pracovník ověřit, že ukládá údaje o odběru ke správnému periodiku. Ze záznamu pak otevře formulář k aktualizaci. V něm jsou k dispozici příslušnému pracovníkovi právě jen údaje vlastní knihovny.

CASLIN - Souborný katalog ČR
 Dávková editace seriálů

instrukce pro aktualizaci odběru periodik

Science Studies

Vyplňte nebo upravte roky odběru popř. svazky.
 (Vyplnění ostatních údajů není povinné.)

Vzor pro vyplnění roků odběru : 1890-91,1925-63,65,68-99,2000-
Vzor pro vyplnění svazků : 1-6,19-78.81,90-

Sigla: **ABA010**

Roky odběru:

Svazky:

Signatura:

Poznámka:

Uchovávání:

datum poslední aktualizace : 20000901

Knihovny s nejvyšší přidělenou váhou na základě testování záznamů při exportu do souborného katalogu budou moci ukládat nové záznamy. Vlastník záznamu pak bude moci editovat bibliografické údaje v záznamech stejně jako u monografií.

Vzhledem k rozhodnutí o přechodu souborného katalogu do Alephu došlo k určitým změnám i u přechodu báze zahraničních periodik z ISIS do Cubusu. Po naimportování záznamů z báze Zahraniční periodika do Cubusu probíhalo v červenci testování práce v bázi on-line. Koncem července byl celý souborný katalog vyprázdněn a byly zahájeny nové importy kvalitnějších záznamů. Současně byla v této fázi improtována česká periodika konverovaná z alephovské báze Seriály Národní knihovny ČR. Po testech na UNIMARC a logických kontrolách byly záznamy, které prošly kontrolou naimprotovány do souborného katalogu. Ukázalo se, že i přes svědomitou katalogizaci se po testech našly chybné záznamy, které oddělení periodik dostalo zpět k opravám. Byly osloveny vybrané knihovny, které mohly na českých časopisech ověřovat možnost aktivní spolupráce se souborným katalogem v oblasti seriálů.

V závěrečné fázi nového plnění souborného katalogu byly naimportovány záznamy báze zahraničních periodik (cca 70000 záznamů – záznamy bez odběratele importovány nebyly).

Závěr

Souborný katalog seriálů je bezesporu užitečným nástrojem při vyhledávání informací a dokumentů . Dokládá to nejen přístup knihovníků spolupracujících se souborným katalogem, ale i např. ne příliš uváděná služba propojení báze abstraktních záznamů z odborných biologických, zoologických aj. databází na záznamy v souborném katalogu, takže uživatel má možnost si hned ověřit, zda je dokument, o který má zájem, v některé české knihovně.

Přechod seriálů pod systém Cubus přinesl uživatelům zvýšení kvality nejen tím, že do souborného katalogu byla zanesena i česká periodika, ale i kvalitou záznamů, omezením duplicitních záznamů, přímé propojení na adresář knihoven, ale i propojení na elektronické stránky časopisu, pokud jsou v záznamu uvedeny.

Správce souborného katalogu získal kvalitní nástroj pro správu periodik, i když zejména v první fázi to znamená podstatně větší podíl ruční práce při opravách chybných záznamů. Nicméně , tak jako se postupně zdokonalovala báze ukládaná v ISISu, předpokládáme, že ve spolupráci s ostatními knihovnami i báze Seriály pod novým systémem bude uživatelům poskytovat stále kvalitnější služby.

Literatura

1. Bečka, J. – Foch, V.: Soupis cizozemských periodik v knihovnách Československé republiky. I., Praha, Ministerstvo školství a národní osvěty. 1929.
2. Dvořáková, Helena: Centrální evidence zahraniční literatury. – Národní knihovna, 4 (1993), č. 6, s. 407-413.
3. Dvořáková, Helena: Souborný katalog zahraničních periodik ve fondech knihoven ČR aneb konverze a retrokonverze zase trochu jinak. – Informační bulletin Národní knihovny ČR (1996), č. 21, s. 14-16.
4. Lomský, Josef: Soupis cizozemských periodik technických a příbuzných v knihovnách Československé republiky. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1958.
5. Souborný katalog zahraničních periodik v knihovnách ČSSR 1527-1964. Díl 1-2. Praha, Státní knihovna ČSR. 1980.
6. Zahraničné periodiká v ČSSR 1973-1975. Bratislava, Univerzitná knižnica. – Ústřední technická základna VTEI 1982.
7. Záznam pro souborný katalog UNIMARC. Tištěné seriály. Praha, Národní knihovna České republiky. 1999.
8. Interní materiály oddělení CASLIN-Souborného katalogu

MUDRC PRO KAŽDÉHO (WWW STRÁNKY PRO DĚTI A MLÁDEŽ)

Jana Dusilová, Krajská knihovna Karlovy Vary

„Kdo ví, kde se poučit, je již poučen“, tak zní motto webového portálu pro děti a mládež, který dnes tvoří součást webových stránek Krajské knihovny Karlovy Vary.

V roce 2000 se tehdejší Okresní knihovna v Karlových Varech zúčastnila projektu NETWORK LIBRARY PROGRAM *Open Society Institute*. V rámci pokračování tohoto projektu bylo v roce 2001 vybudováno multimediální centrum pro děti a mládež. Stávající dětské oddělení v hlavní budově bylo nově zrekonstruováno, vybaveno novou technikou, fond byl doplněn o CD-ROMy a došlo k rozšíření služeb o internet pro děti.

V tomto okamžiku vznikla myšlenka vytvořit společně internetové stránky pro děti. Pro tvorbu stránek byla ustanovena pracovní skupina, která vytvořila podklady a po pěti měsících práce byl v září 2001 portál spuštěn.

Při tvorbě struktury stránek jsme byli postaveni před problémem vytvoření jednotné osnovy. Stránky byly rozděleny podle věkových kategorií na stránky pro děti a stránky pro mládež. Náplň jednotlivých stránek se v některých bodech shoduje. Jedná se především o informativní odkazy různých webových adres a www stránek. Náplň obou stránek je zpracovávána jednotně, liší se pouze ve zpracování obsahu.

Jednotlivé příspěvky vznikají v průběhu roku. Stránky jsou aktualizovány pravidelně jednou měsíčně o výročí a kalendárium a průběžně o příspěvky jednotlivých dětí.

Před vstupem upozorňujeme dětské uživatele na určitá bezpečnostní pravidla přístupu na internet.

První část tvoří systém odkazů, které jsou dále členěny podle kategorií (aktuálně, knihovna, literatura, zajímavosti z regionu, CD-ROM, vzdělávání, SOS dětem, volný čas, nástěnka, galerie). Při tvorbě portálu jsme kladli důraz především na vzdělávací a informativní charakter stránek, informace o knihovně a literatuře.

Část věnovaná knihovně je zpracována velice jednoduše a přehledně. Odkazy informují o cestě do knihovny, knihovnických fondech, podmínkách pro přihlášení, jsou zde k nahlédnutí mapy jednotlivých oddělení, vysvětlivky k označení knih a členění naučné literatury. Pro děti je zde jednoduše popsána i cesta knihy ke čtenáři (akvizice, katalogizace).

Literární část obsahuje popis knižních novinek v knihovně, odkazy na internetové časopisy, vstup do on-line katalogu, příspěvky dětí z literárních soutěží vyhlášených dětským oddělením. Veliká pozornost je věnována kalendáriu a podrobně zpracovaným výročím v jednotlivých měsících. Odkazy jsou

v aktuálním měsíci seřazeny chronologicky a později přecházejí do archivu, který je abecedně uspořádán.

Díky spolupráci s karlovarskými osobnostmi se podařilo získat svolení k využití díla některých historiků Karlovarského kraje. Postupně tak vznikla dnes již rozsáhlá regionální část. V této části jsou zpracovány např. pověsti a tradice, města a obce, architektonické a lidové památky, lidové zvyky a obyčeje, historické i současné osobnosti, příroda regionu. Odkazy jsou doplněny stručnou charakteristikou jednotlivých míst, rozděleny na část získanou z místních zdrojů a internetové odkazy. Samozřejmě nechybí ani soupis regionální literatury a odkaz na on-line katalogy.

Část věnovaná vzdělávání usnadňuje orientaci při výběru školy, odkazuje na studentské servery, časopisy a grantové programy.

SOS dětem je část věnovaná pomoci v nouzi obsahující kontakty na krizová centra v regionu i na internetu, upravené znění Listiny práv a svobod a Úmluvy o právech dítěte. Obsahuje také Právní řád České republiky.

Druhou část portálu věnovanou volnému času jsme doplnili seznamem zájmových kroužků v regionu, přehledem internetových serverů, odkazy na kina, divadla, muzea a galerie. Použity jsou místní i internetové zdroje.

Zábavnou část tvoří děti, které se podařilo získat pro spolupráci. Část pro volný čas obsahuje hádanky, puzzle, soutěže, vtipy, galerii obrázků a fotek, testy a křížovky.

Odrazem práce knihovny je diskusní fórum, které nezůstalo dětskými návštěvníky stránek nepovšimnuto, což dokazuje zájem ze strany dětí. Portál má stoupající návštěvnost. Přímá spolupráce s dětmi je nejlepším impulsem pro naši práci. Proto nelze tvrdit, že dnešní podoba portálu je konečná. Ani z naší strany se nejedná o konečný stav, stále se před námi rozprostírá velký prostor pro nové příspěvky a nápady.

Obr. 1: Vstupní stránka

<http://www.knihovna.kvary.cz/Portal/UVOD/MUDRC.HTM>

MUDRC pro každého

MOTTO: KDO VÍ, KDE SE POUČIT, JE JIŽ POUČEN. /STAŘÍ ŘÍMANÉ/

MEDIÁLNÍ DATABÁZE SPOLEČNOSTI NEWTON I.T.

Šárka Raušová, Newton I. T.

O společnosti

Dovolte představit knihovnické veřejnosti společnost Newton I.T., která by v současné době ráda nabídla své služby a produkty i knihovnám ve větší míře než dosud.

Něco málo z historie

V roce **1994** skupina odborníků s rozsáhlou praxí u velkých bank a dalších finančních institucí založila společnost NEWTON Financial Management Group. Cílem bylo nabídnout nové služby pro efektivní řízení portfolií investičních společností a fondů, penzijních fondů a pojišťoven. Tato činnost nezbytně vyžadovala informační zázemí, proto společnost vybudovala vlastní specializované oddělení pro shromažďování, třídění a analýzu relevantních informací získávaných ze všech dostupných zdrojů. Postupem času se elektronický archiv informačních zdrojů i počet odborníků rozšířil. Možnosti profesionálního zpracování informací přesáhly potřeby mateřské společnosti a současně i celé rodící se finanční skupiny. V roce **1995** jako jedna z dceřiných společností NEWTON Financial Management Group byla založena firma NEWTON I.T. **Zabývá se shromažďováním, zpracováním, ukládáním, vyhledáváním a distribucí informací z médií v elektronické i tištěné podobě.**

V roce **1996** byl uveden do provozu elektronický archiv článků v plném znění, vytvořený ve spolupráci s redakcemi novin a časopisů. Byla vytvořena databáze plných textů zpravodajských, publicistických a diskusních pořadů televize a rozhlasu. Uživatelé této báze dat se stala média a trvale rostoucí počet dalších zákazníků.

Od roku **1997** je společnost NEWTON I.T. **strategickým obchodním partnerem České tiskové kanceláře.** Spojení informačních zdrojů obou společností našim klientům umožňuje pracovat v jednotném uživatelském prostředí s plnými texty většiny domácích tištěných nebo elektronicky vydávaných periodik, vybraných zahraničních periodik, rozhlasových a televizních stanic a silné zpravodajské agentury.

Od roku **1999** NEWTON I.T. monitoruje vybrané internetové servery. V roce **2001** společnost NEWTON I.T. založila pobočku ve Slovenské republice. Od tohoto roku se rozšiřuje spektrum nabízených slovenských titulů.

Produkty a služby Monitoring médií

V souvislosti se zpracováním elektronického archivu zpráv z domácích i zahraničních tištěných médií, plných přepisů zpravodajských, publicistických i diskusních pořadů z televize a rozhlasu, agenturního zpravodajství ČTK a zpravodajských internetových serverů je třeba podotknout, že plné texty z jednotlivých médií získáváme přímo od redakcí a vydavatelů na smluvním základě a jsou zpracovány na jednotné platformě (archivu). Z tohoto denně aktualizovaného elektronického archivu jsou v dohodnuté periodicitě připravovány pro jednotlivé odběratele **individuální výběry relevantních zpráv, tzv. monitoring**. Jednorázově se připravuje i monitoring z historických dat. Jejich retrospektiva sahá podle typu sledovaných médií až do roku 1993. Čas poskytování monitorů i jejich formu si odběratelé volí sami, pokud není smluvně zajištěno jinak. Aktuální data jsou k dispozici denně od 7:30 hod.

Formy produktů a služeb:

- **Media monitoring dokument** – vybrané zprávy zasíláme e-mailem
- **Media Monitoring software** – nástroj pro další analýzu vybraných zpráv
- **Internetový media monitoring** – výběr zpráv dostupný na Internetu
- **Media monitoring Lotus Notes** – výběr zpráv v prostředí Lotus Notes
- **Media monitoring PLUS** – anotace zpráv, denní přehledy témat, překladatelské služby
- **Databáze hospodářských informací** – zprávy z tisku pouze s ekonomickou tematikou

U všech produktů je nabízen zkušební provoz a ukázka ZDARMA.

Mediální analýzy

Na rozdíl od monitoringu médií, výběru relevantních zpráv na klientem zadané téma, představují mediální analýzy službu s vyšší informační hodnotou. Tyto analýzy ukazují hlubší souvislosti a pomáhají prostřednictvím nejnovějších technologií rozeznat chování médií k libovolnému subjektu. Jsou zpracovávány z hlediska času i prostoru, výstupem jsou informace kvantitativního i kvalitativního charakteru, které jsou pro snazší pochopení doplněny ilustrujícími grafy.

Služby pro vydavatele

Redakcím jednotlivých periodik společnost nabízí i tvorbu elektronických archivů, při jejichž budování má značné zkušenosti. Elektronické archivy dostupné přes standardní webové rozhraní či na CD velmi dobře slouží jak pro vnitřní potřeby samotného vydavatele, tak i pro nejširší veřejnost.

Bezplatně připravujeme

Headlines FREE je pravidelně připravovaný internetový magazín, přehledně členěný do několika desítek témat, které pokrývají zájmy napříč celou

společností. Obsahem tohoto magazínu je přesná elektronická podoba zpráv z tištěných médií - celoplošných deníků, některých ekonomických, politických či společenských týdeníků a dále plné přepisy vybraných pořadů z TV. Z těchto médií jsou vybírány pouze nejvýznamnější zprávy tak, aby pokud možno nedocházelo k uvádění duplicitních informací. Jednotlivá témata si může každý zájemce nechat posílat přímo do své e-mailové schránky Headlines E-mail. Pro tvůrce webů je k dispozici balíček – individuální výběr z připravovaných témat, který lze velmi jednoduše a bezplatně umístit na jakékoli internetové stránce – Headlines Packet. Máte možnost vytvořit si své plně individualizované téma. Náhled plných znění je řešen odkazy na web vydavatele a je dle konkrétního titulu k dispozici mezi 9:00-10:00 hodinou ranní. Retrospektiva archivu je omezena na jeden týden. Headlines najdete na adrese: <http://www.headlines>.

Partneři a podporované projekty

Na základě obchodní spolupráce připravujeme

- Elektronický archiv deníku MF Dnes <http://mfdnes.newtonit.cz>
- Deník Právo <http://www.pravo.cz>
- Elektronický archiv deníku Právo <http://pravo.newtonit.cz>
- Elektronický archiv deníku Super <http://super.newtonit.cz>
- Časopis 100+1 zahraničních zajímavostí <http://stoplusjedna.newtonit.cz>
- Elektronický archiv týdeníku Týden <http://tyden.newtonit.cz>
- Elektronický archiv týdeníku Respekt <http://respekt.newton.cz>
- Týdeník Profit <http://www.profit.cz>
- Elektronický archiv týdeníku The Prague Post <http://praguepost.newtonit.cz>

Agenturní zpravodajství ČTK, TASR

Zpravodajství České tiskové kanceláře nabízí *komplexní servis*. Profesionální domácí i zahraniční zpravodajové získávají informace přímo na místě – na parlamentních jednáních, na tiskových konferencích, při rozhovorech s politiky, státníky, ekonomy, manažery, experty, sportovci a umělci. Jsou vždy u všech významných událostí, sledují politický, ekonomický a společenský vývoj, kladou otázky těm, kteří za něj odpovídají a přinášejí o tom všem nekomentované a objektivní zprávy.

Internetové servery

Podobně jako u tištěných periodik jsou na základě dohody s vydavateli zajištěny plné texty nejdůležitějších zpravodajských serverů v síti Internet.

Toliko stručné představení společnosti. V přednášce potom rozvedu konkrétní náplň nabídky pro knihovny a zaměřím se na ukázkou mediální analýzy – tedy metody, kterou naše společnost využívá pro mediální hodnocení různých subjektů a je samozřejmě aplikovatelná i na činnost knihoven.

AGENTURNÍ PRODUKCE PRO KNIHOVNY

Přemysl Cenkl, ČTK Praha

Cílem přednášky bude poukázat na vhodné využití produkce ČTK v knihovnách formou ukázky praktických příkladů zpráv a dokumentů z agenturní produkce, které byly nejvíce využívány v rámci bezplatného přístupu knihoven v měsíci březnu 2002.

Potřebné hodnoty agenturních produktů pro pracovníky knihoven je nezbytné hledat mezi výčtem základních vlastností agenturních produktů. K hlavním výhodám produkce každé tiskové či informační agentury patří zejména:

- Tvorba převážně původních informací s využitím vlastních redaktorů a zpravodajů
- Široký záběr monitoringu světových agentur a médií
- Nekomentované informace vyjadřující věcnou podstatu události
- Velké množství atributů přiřazených k agenturní zprávě (klíčová slova, priorita, téma, místo konání události, datum, čas, autor.) umožňujících efektivní vyhledávání
- Rychlost tvorby i distribuce agenturních informací
- Bohaté archivy v tištěné a elektronické podobě
- Aktualizace dokumentačních databází jako podpora pro tvorbu průběžného zpravodajství
- Vyspělé technické prostředky pro distribuci i přístup k informacím

Výsledky využívání produktů ČTK pracovníky knihoven ukázaly, že:

- v průběhu měsíce se do Infobanky ČTK přihlásili uživatelé ze zhruba 600 počítačů a bylo položeno celkem 6500 dotazů
- pracovníci knihoven využili téměř 20000 zpráv a dokumentů

Největší zájem pracovníků knihoven z celého portfolia produktů byl zaznamenán u archivu zpravodajství z roků 1999 až 2002, dalšími velmi využívanými produkty byly databáze Biografie, Země světa a Evropská unie. V hlavní části přednášky se tedy budu věnovat převážně praktickým ukázkám z těchto produktů.

Poměrně velký zájem byl také o další dokumentační databáze, zejména o dokumenty z databází Svět, Výročí, Očekávané události a Česká republika.

V rámci testu jsme se přesvědčili, že pracovníci knihoven velmi zdatně pracují s vyhledávacími nástroji Infobanky a proto do budoucna velmi uvítáme jakékoliv náměty na jejich zlepšení.

Aktuální zpravodajství i dokumentační databáze ČTK připravuje převážně pro svoji hlavní cílovou skupinu, kterou jsou média. Rozsah budoucích možností spolupráce ČTK s knihovnami nám však ukazuje, že se budeme stále častěji a

důkladněji zajímat o potřeby pracovníků knihoven a díky využití získaných poznatků jim přizpůsobovat naši produkci.

ČTK nabízí pracovníkům knihoven i další možnost spolupráce formou bezplatného uveřejňování Avíz (oznámení) o zajímavých akcích knihoven ve svém aktuálním zpravodajství. Další možností distribuce úplných zpráv v originálním znění médiím a veřejnosti je placená služba Protext. Výhodou takto pojaté spolupráce je fakt, že oznámení o akcích knihoven se tak spolu s agenturním servisem dostanou ke všem důležitým médiím, k institucím státní správy a samosprávy, stejně jako ke všem významným podnikatelským subjektům.

Zkušební doba ukázala, že spolupráce národní tiskové agentury a knihoven je vhodným východiskem pro splnění společného cíle, kterým je přehledné informování veřejnosti o důležitých faktech a událostech.

CESNET2 JAKO SÍŤ NÁRODNÍHO VÝZKUMU

Gabriela Krčmařová, CESNET, z.s.p.o.

Úvod

CESNET je často velmi zjednodušeně vnímán pouze jako poskytovatel přístupu na internet. CESNET jako síť i jako sdružení má však ke vzdělávacím a výzkumným organizacím a tudíž i ke knihovnám mnohem blíž, než se na první pohled zdá.

1. Co jsou to sítě národního výzkumu

Sítě národního výzkumu (**NREN - National Research and Education Network**) jsou součástí Internetu, ale mají podstatně lepší parametry služeb poskytovaných svým uživatelům (zejména rychlost přenosu dat, spolehlivost a garantovanou kvalitu služeb umožňující například multimediální aplikace). Jedním z důvodů jejich vzniku je, že běžný přístup do Internetu poskytovaný různými komerčními společnostmi a podmíněný výhodností pro poskytovatele se často ukazuje pro potřeby vědy, výzkumu a vzdělávání nedostatečný (například nedovoluje efektivní spolupráci s tuzemskými nebo zahraničními partnery na některých výzkumných úkolech). Vzhledem ke své náročnosti a významu pro zvyšování kvality života a prosperity je rozvoj a provoz sítí národního výzkumu v jednotlivých zemích obvykle zajišťován organizacemi nezaloženými za účelem podnikání, bývá v různé míře podporován z veřejných prostředků formou grantů nebo sponzorován předními podniky a tato podpora obvykle není omezena jen na služby uživatelům ze země dárce. Ceny pro účastníky jsou oproti komerčním sítím nesrovnatelně výhodnější, okruh možných účastníků je však omezen (podrobněji viz dále Zásady přijatelného užití sítě).

Zatímco jiní poskytovatelé přístupu do Internetu zpoplatňují také objem přenášených dat nebo rychlost přenosu, NREN obvykle dávají své okruhy uživatelům k dispozici a hledají pro své okruhy zátěž, která umožní síť a její aplikace dále rozvíjet.

Představitelé NREN států celé Evropy jsou členy mezinárodní nezávislé organizace **TERENA** (Trans-European Research and Education Networking Association), která slouží k rozvoji telekomunikační infrastruktury školských a výzkumných pracovišť v Evropě. Vzhledem k tomu, že v některých státech střední a východní Evropy je rozvoj NREN v samém počátku, byla založena organizace **CEENet** (Central and Eastern European Networking Association), která se zabývá koordinací mezinárodních telekomunikačních aktivit států střední a východní Evropy. Některé její aktivity jsou podporovány např. také Open Society Fund (Sorosova nadace).

2. Sdružení CESNET

CESNET, zájmové sdružení právnických osob, bylo založeno v roce 1996 všemi vysokými školami České republiky společně s Akademií věd České republiky. Jeho hlavním cílem je provozování a rozvoj páteřní sítě propojující sítě členů sdružení, výzkum a vývoj pokročilých síťových technologií a aplikací a šíření znalostí o nich.

Předmětem činnosti sdružení je:

1. Výzkum a vývoj v oblasti informačních a komunikačních technologií a jejich aplikací.
2. Zajišťovat pro své členy a jimi zřízené rozpočtové a příspěvkové organizace rozvoj a provoz počítačové sítě umožňující propojení jejich sítí a metropolitních sítí, vytváření společně užívaných technických, komunikačních a programových prostředků a informačních služeb, ověřování nových aplikací, spolupráci a komplementaritu aktivit členů na úrovni srovnatelné s předními zahraničními školskými a vědeckými sítěmi (včetně přístupu do sítě Internet).
3. Ve spolupráci se svými členy dlouhodobě zajišťovat rozvoj, osvojování a užívání špičkových komunikačních a informačních technologií na bázi sítě Internet a obdobných novějších systémů.
4. Podporovat šíření vzdělanosti, kultury a poznání, rozvíjet spolupráci členu s praxí, rozšiřovat aplikace nejmodernějších informačních technologií a zkvalitňovat provoz sítě získáním dalších účastníků, informačních zdrojů a služeb.

Sdružení CESNET je řešitelem a provozovatelem vysokorychlostní počítačové sítě CESNET2 v České republice, která je v rámci projektu Evropské unie GÉANT propojena s dalšími sítěmi národního výzkumu v evropských zemích a je přímo propojena na nejvýznamnější výzkumné sítě v USA. Hlavním cílem sdružení je poskytovat pro své členy a pro další organizace a pracoviště zabývající se výzkumem a vzděláváním neziskovou formou služby v oblasti progresivních komunikačních a informačních technologií. Sdružení buduje a provozuje síť CESNET2, která má v České republice špičkové parametry (například jako první použila pro meziměstský uživatelský internetový provoz okruh 34 Mb/s, později 155 Mb/s a nyní 2,5 Gb/s). Sdružení zahájilo budování vnitrostátní gigabitové sítě, která má nyní osm gigabitových okruhů.

Sdružení CESNET je členem mezinárodního sdružení GÉANT, které za podpory Evropské unie propojuje sítě svých členů mezinárodními okruhy s gigabitovou rychlostí. Síť GÉANT propojí třicet sítí národního výzkumu a vzdělávání evropských zemí a obdobné sítě v dalších částech světa. Od podzimu roku 2001 vedou do České republiky mezinárodní gigabitové okruhy sítě GÉANT.

Sdružení CESNET poskytuje účastníkům přístup:

- do české NREN
- do transevropské sítě propojující sítě národního výzkumu evropských zemí a do těchto sítí
- do nejvýznamnějších sítí výzkumu a vzdělávání v USA a v Kanadě
- do všech globálně přístupných sítí typu internet a případně i sítí jiného typu (včetně propojení na NIX (Neutral Internet Exchange)).

3. Historie sítě CESNET2

Sít' CESNET

Dne 13. února 1992 byl ve Výpočetním centru ČVUT slavnostně otevřen uzel Internetu, Československo tak bylo připojeno k Internetu. Datový okruh měl tehdy fantastickou rychlost 9600 bitů za sekundu a byl připojen na Technickou univerzitu v Linci. V **červnu 1992** byla uvedena do provozu akademická síťová infrastruktura, která propojovala nejdůležitější města Československa, přičemž páteří okruh Praha – Brno byl provozován rychlostí 64 Kb/s, ostatní potom rychlostí 19,2 Kb/s. Síť dostala název **CESNET (Czech Education and Scientific Network)**, slovenská obdoba má název SANET (Slovak Academic Network).

Vzhledem k tomu, že neexistovala žádná celostátní alternativa připojení k Internetu, síť CESNET se od roku 1994 postupně otevírala dalším zájemcům, čímž se posouvala směrem ke komercializaci. Sdružení CESNET tedy zároveň působilo jako komerční poskytovatel Internetu s cílem získávat z těchto aktivit dodatečné prostředky pro svou hlavní činnost, tj. výzkum a vývoj v oblasti informačních a komunikačních technologií. Podařilo se mu získat pozici jednoho z nejvýznamnějších subjektů na trhu připojování k Internetu v České republice.

Sít' TEN-34 CZ a síť TEN-155 CZ

V roce 1996 získává sdružení CESNET grant na vybudování sítě projektu TEN-34 CZ napojeného na projekt TEN-34 v zemích Evropské unie, přičemž CESNET je jediným partnerem tohoto projektu z postkomunistických zemí. Díky získání grantu TEN-34 CZ zahájilo sdružení budování páteří akademické sítě České republiky se zcela novou kvalitou. Současně s ním probíhalo oddělování akademického a komerčního provozu, v rámci kterého všichni členové sdružení CESNET přešli do akademické sítě.

Od roku 1997 tedy sdružení provozovalo **dvě nezávislé sítě**:

1. Síť **TEN-34 CZ** (od roku 1998 **TEN-155 CZ**) sloužící potřebám **vědy, výzkumu a vzdělávání**, do níž byli připojeni členové sdružení a některé další instituce vyhovující podmínkám užití sítě.
2. Druhá síť nesla z historických důvodů název **CESNET** a připojovala **komerční** zákazníky.

Obě sítě byly odděleny technologicky, ekonomicky a do značné míry i personálně.

Zánik sítě CESNET

Koncem devadesátých let začaly na trh připojování k Internetu vstupovat finančně velmi silné subjekty. Soutěžit s nimi v oblasti komerčního poskytování Internetu nebylo pro sdružení ekonomicky únosné. Proto bylo rozhodnuto vyhledat strategického partnera a **komerční síť odprodat**.

Bylo uspořádáno výběrové řízení a celou transakci se podařilo dokončit **v první polovině roku 2000**. V jejím rámci přešla celá komerční síť provozovaná sdružením včetně techniky, zákazníků a odpovídajícího personálu do správy vybraného strategického partnera. Ten neprojevil zájem o značku CESNET a služby bude nadále poskytovat pod svým jménem, **komerční síť CESNET tak de facto zanikla**. Finanční prostředky získané prodejem byly začleněny do Fondu rozvoje, ze kterého je podporován vývoj nových technologií a aplikací.

Fond rozvoje vznikl z prostředků získaných prodejem komerční sítě CESNET v roce 2000. Jeho cílem je podporovat projekty zaměstnanců sdružení a jeho členů, které jsou zaměřeny na moderní komunikační technologie a jejich využití. Fond také podporuje studijní pobyty a vzdělávací programy s příbuznou tematikou. Podrobnosti lze nalézt na URL adrese <http://www.cesnet.cz/fond-rozvoje/>.

Síť CESNET2

V průběhu druhé poloviny roku 2000 začaly práce na projektu Evropské unie s názvem GÉANT, který měl za cíl vybudovat evropskou síť nejméně stejné kvality, jakým je americký INTERNET2. Evropa tedy opustila označení TEN, kterému se také název české akademické sítě přizpůsobil. Společně s faktickým zánikem sítě CESNET to byl hlavní důvod, proč se sdružení CESNET rozhodlo vrátit k tradičnímu názvu sítě CESNET. Číslice 2 v názvu označuje novou (gigabitovou) generaci sítě. **CESNET2** byla oficiálně uvedena do provozu **3.října 2001** jako nástupkyně předchozích obdobně zaměřených sítí TEN-34 CZ a TEN-155 CZ.

Sdružení tedy v roce 2000 přestalo působit jako komerční poskytovatel Internetu. Nadále se věnuje prakticky výlučně provozování páteřní akademické sítě CESNET2 (označované také jako NREN ČR) a souvisejícím aktivitám. Páteř sítě CESNET2 propojuje největší univerzitní města České republiky okruhy s vysokými přenosovými rychlostmi.

4. Topologie sítě CESNET2

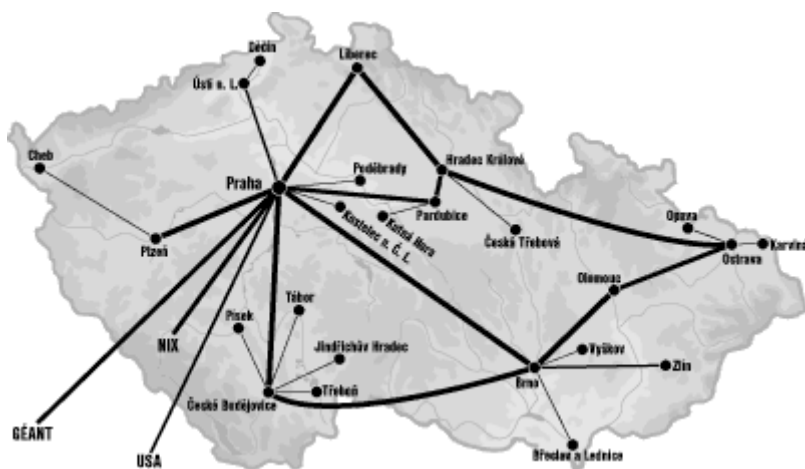
Na počátku roku 2000 uvedl CESNET do provozu jeden z nejrychlejších datových okruhů sloužících pro internet v Evropě. Páteřní okruh Praha – Brno dosáhl kapacity 2,5 Gb/s, což je cca 40.000krát vyšší rychlost než původní 64Kb/s linka.

Páteřní okruhy sítě CESNET2 jsou postaveny na technologii POS (Packet Over SONET) s přenosovou kapacitou 2,5 Gb/s. Trasy do menších uzlů nabízejí rychlosti v rozsahu od 0,5 do 34 Mb/s. Jejich kapacita je průběžně navyšována v souladu s potřebami a reálným provozem konkrétních uzlů.

V roce 2001 provedla TERENA porovnání všech sítí národního výzkumu v Evropě, kdy se síť CESNET2 umístila na druhém místě v parametru rychlosti a rozsáhlosti.

Topologie sítě je patrná z následujícího obrázku. Je organizována jako dvojice hvězd se středy v Praze a Brně.

Topologie platná od května 2002

CESNET2 má dva nezávislé zahraniční spoje:

1. Jeden vede k pražskému uzlu evropské sítě GÉANT a má kapacitu 1,2 Gb/s. Touto trasou prochází především provoz mezi akademickými institucemi.
2. Druhá zahraniční linka je na první zcela nezávislá a vede přímo do USA. Nabízí přenosovou rychlost 622 Mb/s a slouží v současné době jako hlavní zahraniční spoj CESNET2 pro komunikaci s běžným (komerčním) Internetem.

Vedle zahraniční konektivity využívá CESNET2 též vlastní připojení do českého peeringového centra (NIX) o kapacitě 100 Mb/s a využívá tranzitní síť Nextbone, provozovanou norskou společností Telenor Internet, pro peering se slovenským centrem NIX.SK. Díky tomu má sdružení lepší spojení do sítě SANET a dalších slovenských sítí. Mimo NIX.CZ zůstává spojení se sítěmi Pragonet, InWay a KPN Qwest.

5. Uživatelé sítě CESNET2

CESNET2 je národní vysokorychlostní počítačová síť určená pro vědu, výzkum, vývoj a vzdělávání. Uživateli sítě mohou být pouze organizace, které splňují tzv. **Zásady přijatelného užití sítě CESNET2 v České republice (Acceptable Use Policy)**, jsou to:

- vědecká, výzkumná a vývojová pracoviště, včetně výzkumných a vývojových pracovišť v průmyslu
- organizace podporující výzkum a vývoj sítě nebo jejích nových aplikací
- akademická pracoviště
- vyšší odborné školy, střední školy, základní školy a jiné vzdělávací instituce
- organizace podporující rozvoj kultury a prosperity (pokud nejsou založeny za účelem podnikání)
- zdravotnické instituce (pokud nejsou založeny za účelem podnikání)
- organizace státní a územní správy, měst a obcí a samosprávy.

Prostřednictvím sítě CESNET2 je přístupná evropská gigabitová výzkumná a vzdělávací síť GÉANT a síť národního výzkumu a vzdělávání (NREN) v desítkách zemí světa, i ostatní síť Internetu. Účastník sítě CESNET2 je povinen v uvedených sítích respektovat případná omezení týkající se způsobu jejich užití.

Připojené subjekty, které nabízejí komerční služby, provedou opatření zamezující průchodu svého komerčního provozu sítí CESNET2, sítí GÉANT a sítěmi NREN v jiných zemích.

Účastník sítě CESNET2 nesmí používat tuto síť ani jiné sítě pro činnosti, které:

- se snaží získat neoprávněný přístup ke zdrojům připojených sítí
- nepříznivě působí na provoz sítě nebo jejích jednotlivých služeb, nebo brání některým uživatelům v přístupu k těmto službám, ohrožují činnost sítě nebo nadměrně omezují její výkon pro ostatní uživatele
- plýtvají kapacitou sítě, počítačů a pracovních sil
- ničí integritu informací uložených v počítačích
- omezují soukromí uživatelů.

6. Výzkumné projekty realizované v rámci sítě CESNET2

Optické sítě a jejich rozvoj

Cílem projektu je sledovat rozvoj optických sítí ve světě a zajišťovat účast řešitelů na jejich vytváření a uplatňování, včetně užití mezinárodních lambda služeb pro výzkum. Cílem projektu je též vytvořit návrh topologie a hardware pro další rozvoj optické sítě CESNET2, zejména pro přechod její páteře na rychlost 10 Gb/s. V rámci projektu budou v roce 2002 realizovány a ověřeny okruhy gigabitového Ethernetu na pronajatých vláknech s délkou až 250 km, okruh desetigigabitového Ethernetu s délkou až 200 km a okruh CWDM. Nej-

významnější gigabitové uzly sítě budou přístupné alespoň dvěma okruhy. Klíčovou úlohou rozvoje sítě je nyní i řešení první (poslední) míle a použití optických zesilovačů a prepínačů.

Implementace IPv6 v síti CESNET2

V rámci rozvoje sítě TEN-155 CZ byla v roce 1999 uvedena do provozu infrastruktura pro přenos dat pomocí protokolu IPv6, který je následníkem klasického protokolu IPv4.

Projekt směřuje k vytvoření základny pro budoucí rozsáhlé nasazení IP verze 6 v síti CESNET2 a připojených metropolitních sítích. Budou též testovány praktické možnosti využití mobilních terminálů s IPv6. Dále bude navrženo a vyvinuto hardwarové vybavení pro PC směrovače (přidělování značek MPLS IPv6 paketům). Pozornost bude též věnována rozvoji a propagaci dalších atraktivních služeb a aplikací nad IPv6 (WWW, e-mail, videokonference aj.).

Multimediální přenosy

Cílem projektu je vytvoření systému pro podporu rutinního a bezprostředního využívání multimediálních aplikací a to jak v oblasti videokonferencí tak i Video on Demand. Dále pak hledání systémů a platforem pro realizaci přenosů se speciálními nároky.

MetaCentrum

Zaměřuje se na rozvoj Gridového prostředí v České republice a na spolupráci se zahraničními partnery v této oblasti - především při řešení evropského projektu Datagrid. Dosféry působnosti projektu patří také trvalá péče o instalovaný hardware i software, včetně péče o údržbu licencí. Vedle intenzivních programátorských prací se počítá v roce 2002 s rozšířením výpočetní kapacity MetaCentra posílením PC clusteru minimálně o 64 procesorů.

Hlasové služby v síti CESNET2

Přenos hlasového (telefonního) signálu prostřednictvím počítačové sítě je jedním z velmi aktuálních témat současnosti. Především využití Internetu jako páteřní infrastruktury pro telefonní systém je velmi lákavé. Hlavním důvodem je, že stávající telefonní systém je velmi neefektivní. Hlasový signál není nijak komprimován a navíc je mu pásmo přidělováno staticky - bez ohledu na to, zda účastníci právě hovoří. Technologie počítačových sítí jsou podstatně pokročilejší a od jejich nasazení lze očekávat podstatně efektivnější využití přenosových kabelů. Síťová telefonie (označovaná též jako hlasové služby počítačových sítí) má dva hlavní proudy. ATM telefonie využívá jako přenosový systém ATM síť a těží z některých jejích vlastností (jako např. zaručené parametry spojení). **IP telefonie** je považována za perspektivnější cestu, protože jako přenosové médium využívá běžný protokol IP, čili Internet.

Cílem projektu je ověřování nových technologií v oblasti přenosu hlasu přes datové sítě (VoIP – Voice over IP), postupné nasazování IP telefonie v síti CESNET2 a tvorba nových nástrojů pro VoIP technologie. Součástí projektu je i ověřování interoperability produktů různých výrobců. Předpokládá se i spolupráci s telekomunikačními operátory a dalšími projekty v oblasti VoIP. Podrobnější informace o projektu lze nalézt na URL adrese: <http://www.cesnet.cz/iptelefonie/> .

QoS ve vysokorychlostních sítích

Pojem kvalita služby (QoS - Quality of Service) vyjadřuje jeden z trendů vývoje technologií a služeb počítačových sítí - poskytovat uživatelům služby s definovanou kvalitou.

V poslední době dochází k rozvoji služeb, jejichž úspěšnost z pohledu uživatele významně závisí na časových charakteristikách komunikace přes počítačovou síť. Jde například o služby Internet telefonie, videokonference a další interaktivní služby. Uživatel požaduje, aby mu byla poskytnuta určitá definovaná kvalita služby (QoS). Například videosignál určitého rozlišení o určitém počtu obrázků za sekundu, zvuk určité šířky pásma nebo přenos souboru dat v určitém čase.

Projekt QoS se zabývá teoretickými i praktickými aspekty implementace služeb s definovanou kvalitou v prostředí vysokorychlostních sítí. Důraz je kladen na implementaci end-to-end, to znamená včetně přístupových sítí. Součástí projektu je vybudování pracoviště pro simulaci počítačových sítí, které umožní studovat chování mechanismů, které je obtížné testovat v již existujících sítích. Řešitelé projektu se účastní projektu Evropské Unie SCAMPI, v jehož rámci budou řešeny úkoly spojené s pasivním monitorováním v počítačových sítích. Podrobnější informace o projektu lze nalézt na URL adrese: <http://www.cesnet.cz/qos/>.

Infrastruktura a technologie pro on-line vzdělávání

Projekt slouží k výzkumu a zavádění technologií pro on-line vzdělávání. Zabývá se dílčími problémy vyplývajícími z metodologie zavádění on-line vzdělávání, které jsou zaměřeny jednak na technické přístupy a prostředky, manažerské postupy a na vlastní tvorbu didaktických programů. Cílem projektu je zhodnocení možností CESNETu v oblasti podpory a provozování E-learningových/on-line aplikací. Prioritním záměrem projektu je rovněž výzkum některých elementů eLearning pro budování společného přístupu k eLearning na českých vzdělávacích institucích.

Závěr

Účelem příspěvku nebylo poskytnout veškeré dostupné informace o síti i sdružení CESNET, měl vzbudit zájem a případně vybídnout k návštěvě webových stránek s URL adresou <http://www.cesnet.cz>

INTERNET A ELEKTRONICKÉ PRACOVNY VE VEŘEJNÝCH KNIHOVNÁCH

Vladislav Raška, Knihovna Karla Dvořáčka ve Vyškově

Internet je dnes již samozřejmostí ve veřejných knihovnách ve všech větších městech a díky programu VISK se stále více dostává i knihoven v malých obcích, což je ostatně v souladu s vládním záměrem i novým knihovnickým zákonem. V této souvislosti se často diskutují otázky, jak internet ovlivní knihovny, jaké budou knihovny po internetu, zda vůbec ještě budou a k čemu budou, když přece každý bude mít u sebe mobil s internetem, doma pak pořádný počítač a ty chudší či skromnější budou mít internet jako součást televize. Taková vize může snad až působit frustrujícím dojmem.

Myslím však, že situace není zdaleka tak dramatická. Knihovny zdárně přečkaly rozhlas, film, televizi i video, není tedy nejmenších pochyb, že přečkají internet, a dokonce i to, co přijde po něm. A nebude to jen proto, že se vždy najdou jedinci, kterým bude dělat při čtení dobře šustot a vůně starého papíru. Ale to už bylo konečně mnohokrát řečeno. Dokonce jsem přesvědčen o tom, že s novými médii úloha knihoven bude naopak posílena. Vždyť někdo musí nové informace shromažďovat, ukládat a třídit, a to tak, aby byly zase snadno a rychle vyhledatelné. A to zas není pro nezasvěcené tak úplně jednoduché a právě toto knihovny umějí a dělají. Dá se předpokládat, že vývoj se nezastaví, stále budou přibývat nové technologie, nové – a samozřejmě dražší elektronické přístroje, počítače atd. A novou moderní techniku si zase nebude moci každý pořídit; ne každý ji bude plně ovládat a již zdaleka ne každý se dokáže ve světě informací bravurně pohybovat. Naštěstí zde budou veřejné knihovny, které v demokratické společnosti zrovnoprávňují všechny občany bez rozdílu.

Pro knihovny to však neznamená, že mají vystaráno. Na nové podněty budou muset stále reagovat. Neřeknu tedy nic nového, když připomenu, že je to nikdy nekončící proces. Můžeme být potěšení, že o naše služby bude trvalý zájem, na druhé straně to znamená, že technické vybavení knihoven bude stále tak trochu zastaralé a naše vzdělání a zkušenosti bohužel stále nedokonalé a nedostačující. Což může být poznání smutné, nebo také radostné – nemůžeme si dovolit zaostávat za vývojem, v knihovnách proto bude stále pulsovat život a knihovníci budou nadále lidé vzdělání a obeznámeni vždy s nejnovějším vývojem – nic jiného jim totiž ani nezbude.

S tím, že v knihovně máme internet, nikoho neohromíme, všeobecně se to totiž předpokládá. V Knihovně Karla Dvořáčka ve Vyškově jsme do nedávna měli pro veřejnost pět stanic. Byl o ně zájem a byly trvale (v žádanou dobu i několik dní dopředu) obsazeny. Postupně však potřeby uživatelů knihovny

rostly, již nestačilo jen brouzdání internetem či posílání zpráv – „esemesek“. Studenti potřebovali pracovat na svých seminárních pracích, a to ať už na disketách nebo uložených v počítačích na svých fakultách. Další uživatelé, kteří doma neměli dostatečně moderní hardware či software, event. nevlastnili žádnou výpočetní techniku, potřebovali vytvářet různé texty, např. žádosti o zaměstnání, životopisy, dopisy atd. Vzpomněli jsme si, že kdysi, když jen ti movitější vlastnili psací stroj, měli ostatní možnost navštívit veřejnou písárnu, kde si mohli potřebné dokumenty napsat. Vypracovali jsme tede projekt na jakousi veřejnou elektronickou písárnu, brzy se ujal název elektronická pracovna. Díky prostředkům z VISK jsme pořídili čtyři počítače a laserovou tiskárnu. Na tomto místě bychom měli připomenout, že naše knihovny sídlí v provizorních prostorech, které jsou poněkud stísněné. Museli jsme proto zrušit čítárnu denního tisku, která byla pro tento účel malá a tedy nevyhovující, a tam jsme umístili elektronickou pracovnu do doby než knihovnu přestěhujeme do rekonstruovaného objektu v centru města.. Všechny stanice poskytují uživatelům textový a tabulkový editor a jsou napojena na sdílenou tiskárnu; samozřejmě umožňují i přístup na internet a do našeho elektronického katalogu. Připraveno je připojení skeneru. Jedna ze stanic je přednostně určena pro práci s multimédií, je k ní připojeno video, na němž je možno sledovat dokumentární filmy, především pak zpětně všechny týdeníky místní kabelové televize. O tuto pracovnu a vůbec o vše, co bylo pořízeno pomocí grantů MK ČR, se živě zajímal ministr Pavel Dostál, během návštěvy knihovny v červnu tohoto roku.

Na otázku, jaké jsou zkušenosti po půlročním provozu elektronické pracovny, bychom mohli stručně odpovědět, že samozřejmě velice příznivé. I když zde stále převažuje prostá práce s internetem, elektronická pracovna je využívána v nemalé míře k účelu, pro nějž byla vybudována. Jen jeden předpoklad se nenaplnil, vybavili jsme pracovny velkými stoly pod počítače, aby na nich bylo možno během práce pohodlně využívat encyklopedie a odbornou literaturu. Ukazuje se však, že uživatelé jsou dvojí: jedni si dělají výpisky z literatury a snad teprve dodatečně práci ukládají do počítače, druzí naopak pracují na počítači a prameny čerpají snad výhradně z elektronických zdrojů. Alespoň jsme dosud nespatriili studenta obloženého odbornou literaturou jak vytváří třeba seminární práci. Přitom elektronická pracovna je součástí našeho informačního oddělení, takže využívání příruční knihovny se přímo nabízí. Zřejmě se způsob práce dnešní studentů mění, nebo se veřejné knihovně se omezují jen na tu část práce, kterou nelze vykonávat v soukromí. Jsou to však poznatky za poměrně malý časový úsek a to ještě v knihovně umístěné v provizoriu mimo střed města.

Koncem příštího roku dostanou naši uživatelé důstojné prostory v centru města, navíc strategicky velice dobře umístěných, naleznou zde moderně vybavené čítárny a studovny. Téměř sto deset let trvající anabáze po vesměs nevyhovujících a nedostačujících objektech tím bude završena a naše knihovna tak trochu opožděně vstoupí do třetího tisíciletí.

ELEKTRONICKÝ POPIS

Pavel Čekal, První certifikační autorita, a.s. Praha

Historie

V České republice byl dne 29. června 2000 podepsán "Zákon o elektronickém podpisu". Tento zákon nabyl účinnosti ke dni 1. října 2000. Zákon vychází ze směrnice EU 1999/93 EC.

ČR je jednou z prvních zemí, která tento zákon přijala. Zákon vytváří legislativní podmínky pro zrovnoprávnění elektronického podpisu s podpisem vlastnoručním a elektronické dokumentace s dokumentací papírovou.

První certifikační autorita, a.s., v současnosti největší poskytovatel komplexních služeb vydávání a správy certifikátů v České republice ke dni 1. října 2001 podal na ÚOOÚ žádost o udělení akreditace ve smyslu tohoto zákona. Oprávnění působit jako akreditovaný poskytovatel certifikačních služeb dle výše uvedeného zákona bylo tímto úřadem naší společnosti uděleno ke dni 18. března 2002. Kvalifikované certifikáty vydávané společností První certifikační autorita, a.s. tak počínaje tímto dnem splňují veškeré podmínky pro využití v oblasti orgánů veřejné moci, neboť jsou vydávány akreditovaným poskytovatelem certifikačních služeb.

V současné době tedy v ČR existují dva klíčové zákony pro rozvoj e-commerce - Zákon o elektronickém podpisu (č.227/2000 Sb.) a Zákon o ochraně osobních údajů (č.101/2000 Sb.). Oba zmíněné zákony vytvářejí základní legislativní rámec. Zákon o elektronickém podpisu navíc umožňuje vznik následných řešení e-commerce i ve veřejné správě.

Zákon o elektronickém podpisu

Smyslem zákona je zavedení "legislativního pořádku" do oblasti používání elektronického podpisu. Zákonem je upřesněna používaná terminologie a definovány příslušné pojmy tak, aby byl odlišen stupeň důvěryhodnosti a bezpečnosti jednotlivých elektronických podpisů; dále zákon o elektronickém podpisu stanoví požadavky na poskytovatele certifikačních služeb, kteří chtějí vydávat kvalifikované certifikáty, případně se chtějí stát akreditovanými poskytovateli certifikačních služeb.

Uvedený Zákon stanoví pojem zaručený elektronický podpis, kvalifikovaný certifikát, poskytovatel certifikačních služeb vydávající kvalifikované certifikáty, akreditovaný poskytovatel certifikačních služeb, prostředek pro bezpečné vytváření elektronického podpisu. Tyto pojmy zvyšují bezpečnost a důvěryhodnost v procesu elektronického podpisování dokumentů a v procesu ověřování identity odesílatele a neporušenost odesílaného dokumentu. Je tedy více než

pravděpodobné, že v rámci existujících aktivit elektronického obchodu nebo v rámci dalších nově vznikajících aktivit budou vyžadovány právě tyto vyšší stupně bezpečnosti. Zákon o elektronickém podpisu v § 11 dokonce stanoví, že “v oblasti orgánů veřejné moci” bude možné používat jen zaručené elektronické podpisy založené na kvalifikovaných certifikátech vydaných akreditovanými poskytovateli certifikačních služeb.

Služby I.CA

První certifikační autorita, a.s. vydává certifikáty s ohledem na uložení dat pro tvorbu elektronického podpisu v těchto variantách:

Testovací certifikát (bez nutnosti ověření totožnosti žadatele, 14-ti denní platnost, vydáván zdarma) – slouží pro ověření funkčnosti použité technologie

Komerční certifikát (Fyzické osoby, Právníkové osoby, servery) – ověření totožnosti žadatele je nezbytné, vydávány též ve formě certifikátů zaměstnaneckých

Kvalifikovaný certifikát (Fyzické osoby, pro PSEUDONYM) – ověření totožnosti žadatele je nezbytné, vydávány též ve formě certifikátů zaměstnaneckých

Vydávání certifikátů je zajišťováno tzv. Registračními autoritami – pracoviště sloužící pro kontakt s klienty, příjem elektronických žádostí o certifikáty a ověřování fyzické totožnosti žadatelů.

Mobilní registrační autorita

Klientská registrační autorita

Veřejná registrační autorita

Certifikáty komerční i kvalifikované jsou v závislosti na způsobu uložení dat pro tvorbu elektronického podpisu (mimořádně citlivá informace) poskytovány ve formě STANDARD a COMFORT. V případě certifikátu standard jsou tato data uložena přímo v počítači uživatele, ve druhém případě je pro jejich uchování využita kryptografická čipová karta. V obou variantách je navíc samozřejmostí ochrana před neoprávněným užitím privátního klíče pomocí PIN.

Současnost

V současné době již řada lidí své zprávy elektronicky podepisuje a využívá služeb některého z poskytovatelů certifikačních služeb (v praxi ovšem spíše nazývané “certifikační autority”). Za hlavní přednost takové komunikace zpravidla považují možnost příjemce datové zprávy ověřit, že zpráva přichází od určitého konkrétního odesilatele a možnost ověřit, že obsah datové zprávy nebyl změněn poté, co byl elektronickým podpisem opatřen. Takové ověření probíhá zpravidla za součinnosti třetích důvěryhodných stran, již zmíněných poskytovatelů certifikačních služeb.

Je potřeba zdůraznit, že začátek účinnosti zákona o elektronickém podpisu nebrání stávajícím „uživatelům“ elektronického podpisu ani potenciálním dalším zájemcům, aby svá data používaná k elektronickému podpisu dále

používali a podle svého uvážení si vybírali poskytovatele certifikačních služeb, a to zpravidla na základě své důvěry v něj nebo na základě kvality služeb, které nabízí. Jakou formu a jaké požadavky si tedy příslušný subjekt zvolí, závisí jen a jen na něm (s výjimkou působnosti zmíněného § 11). Pro názornost uveďme, že provozovatel elektronického obchodu již nyní může přijímat elektronicky podepsané objednávky například s dodatečnou podmínkou, že data použitá odesílatelem k podpisu mají certifikát vydaný některým z poskytovatelů certifikačních služeb, kterým důvěřuje (odtud i používaný termín pro poskytovatele certifikačních služeb - důvěryhodná třetí strana).

Pokud jde o sféru komerční, není výše uvedeným zákonem nijak limitována ani nejsou určovány její povinnosti. Stejně tak jako doposud, mohou být služby certifikačních autorit poskytovány na základě dvou nebo vícestranných ujednání. Z pohledu komerční sféry záleží pouze na správném výběru CA, jako důvěryhodné třetí strany.

Výhled do budoucnosti

Rozšíření elektronického podpisu bude mít nezanedbatelný dopad na ekonomiku. Bude znamenat úsporu nákladů, což se promítne do snížení cen a v konečném důsledku do zvýšení životní úrovně. Současný vývoj, z pohledu ekonomiky, jednoznačně přeje heterogenním subjektům, tedy těm, které poskytují záruky kamenných domů na straně jedné a současně jsou schopny nabídnout služby v nových dimenzích (elektronických) na straně druhé.

Elektronický podpis nachází uplatnění všude tam, kde jsme byli zvyklí používat klasický podpis. Využijeme jej při komunikaci ve veřejném sektoru, při podepisování obchodních nebo pracovních smluv, vyplňování daňových příznání, faktur nebo při nakupování přes Internet. Svoje opodstatnění také najde na různých úrovních Státní správy, při žádostech o udělování licencí, získání výpisů z obchodního rejstříku či rejstříku trestů.

Zcela samostatnou kapitolou je využití elektronického podpisu v oblasti bankovníctví, kde je již dnes nesporné, že banka bez elektronického bezpečného kontaktu se svými klienty nebude mít za několik málo let na bankovním trhu místo. Využití elektronického datového kanálu totiž přináší při výrazném snížení nákladů na klasickou obsluhu maximální efekt a zisk. Na straně klienta navíc dochází k úspoře času a zvýšení žádaného pohodlí. Rozhodnutí o volbě své banky je potom poměrně jednoznačné.

Další sférou využití elektronického podpisu je archivnictví. Konverze klasických papírových dokumentů do elektronické podoby při využití elektronického podpisu snižuje náklady spojené s jejich uskladněním, ulehčí vyhledávání a jakoukoliv manipulaci s nimi. Atd.

Elektronický podpis a knihovnictví

Využití certifikátů, ať již komerčních či kvalifikovaných, a technologie elektronického podpisu v oblasti knihovnictví je zřejmě mimořádné. Především

z důvodu toho, že katalogizace jednotlivých knih či jiných tisků je elektronickému zpracování zvláště příznivě nakloněna. Nutno konstatovat, že elektronické archivy knih dnes již v podstatě provozují téměř všechny knihovny či půjčovny knih. Co však využití technologie certifikátů do stávajících systémů může přinést nového je třeba hledat ponejvíce na poli „inteligentního“ objednávání. Elektronický podpis totiž nesmírnou výhodu přináší zejména díky fenoménu neodmítnutelnosti odpovědnosti konkrétní osoby za odeslaný požadavek či objednávku. Za pravdu mi jistě dají nejenom studenti, ale i ostatní, kteří dnes tráví mnoho času marným sháněním té či oné odborné publikace ve své oblíbené knihovně. Představme si systém, umožňující nesmírně operativně vyhledat v centrální databázi potřebný výtisk, novinový článek staršího data či si zkrátka objednat to, co zrovna v mém městě není k dispozici. Utopie? Ne, technologie je připravena, zájem veřejnosti netřeba komentovat, už nás čeká jen práce. A nebude rozhodně nudná.

ULTRA ACCESS : VSTUPY DO ELEKTRONICKÝCH VERZÍ PERIODIK ANEB KTERÉ SLUŽBY NLK JSOU PŘÍSTUPNÉ I PO OTEVÍRACÍ DOBĚ II.

Radka Římanová, Národní lékařská knihovna

V roce 2000 jsem na konferenci Knihovny současnosti v Seči vystoupila s příspěvkem Které služby NLK jsou přístupné i po otevírací době. Nyní bych chtěla na tento referát navázat zprávou o novince, která zcela splňuje cíl směřující ke komunikaci s uživatelem pouze přes obrazovku počítače.

Národní lékařská knihovna v lednu 2002 zprovoznila na svém serveru novou službu umožňující vstupy do plnotextových databází registrovaným uživatelům z libovolného počítače v síti Internet..

Pro umožnění tohoto přístupu byl implementován software rakouské firmy R+R Messrechnik „Ultra Access“ (dále UA) distribuovaného v ČR Albertinou icome Praha. Bližší informace o tomto produktu lze získat na internetové adrese <http://www.aip.cz/site/ultraaccess.htm>. Pořízení bylo částečně dotováno z prostředků programu VISK 3 MK ČR.

Propojeny byly vstupy do těchto databází: EIFL Direct, ProQuest5000, Wiley InterScience, Science Direct (Elsevier), MEOS, Springer Link, Ideal Academic Press. Tituly zpřístupněné na základě individuálního institucionálního předplatného jsou propojovány pouze na základě žádosti konkrétního uživatele a po ověření licenčních podmínek předplatného.

Zájemce o biomedicínské tituly získá informaci o umístění titulu v konkrétní licenci z katalogu NLK, kde jsou ve společné bázi s monografiemi i seriály katalogizovány i elektronické časopisy. Ze záznamu je nastavena i cesta k vstupu do obrazovky UA. V případě vyhledávání dalších titulů nebo vyhledávání vyhledávacími nástroji jednotlivých databází pracuje uživatel již v rozhraní konkrétní databáze. Přímý vstup do stránek služby, obsahujících seznam a komentář jednotlivých databází, help + kontakt na správce systému v NLK je na adrese <http://www.nlk.cz/ultraweb>.

Podmínkou autorizovaného vstupu je vlastnictví průkazu NLK, který zároveň opravňuje ke kompletní škále služeb nabízené knihovnou.

Uchazeči o registraci, pro které je komplikované vyřídit si průkaz přímo na pracovištích NLK, mohou zaslat úředně ověřenou přihlášku s kopií dokladu o zaplacení registračního poplatku, poštou. Aktivní formulář přihlášky je vystaven na internetových stránkách NLK, vytištění je nutné z důvodu potřeby ověření údajů.

NLK připouští ověření i lékařskými nebo veřejnými knihovnami ČR. Možnost takového způsobu ověření byla vyžádána lékařskými knihovnami za účelem zjednodušení přístupu uživatelů ke službě UA, který je vítanou variantou zpřístupnění databází.

Uživatel je získán - v prostorách knihovny (lokálně ohraničené IPA knihovny) – pro práci s databázemi plných textů a služba NLK je mu nabídnuta jako možnost pracovat s těmito zdroji i mimo čas a prostor, kterým disponuje knihovna. Uživatelé jsou upozorněni, že knihovny nejsou povinny toto ověření poskytovat.

Systém se osvědčil jako spolehlivý, i když z naší miniankety vyplynulo, že uživatelé jsou nuceni v některých okamžicích na použití služby rezignovat a odložit vyhledávání až o několik hodin. Domníváme se, že se jedná o výpadky spojení, které může být však způsobeno kvalitou připojení na straně uživatele, tak na straně serveru NLK. Během půl ročního provozu došlo celkem pětkrát k chybné aktualizaci databáze uživatelů. Ta je vytvářena v prostředí MS Access z dat výpůjčního protokolu v systému Aleph 300.05. UA nabízí přímé propojení s vyšší verzí (Aleph 500), který NLK nemá k dispozici.

Nebyly signalizovány žádné závažné problémy s rychlostí připojení nebo zobrazování plnotextových dokumentů. Minianketou mohli být osloveni díky statistickým výstupům zcela adresně uživatelé, kteří tuto službu skutečně používají. Zde se nabízí další možnost dolování informací o vlastnostech uživatelské skupiny získané pro službu, jejích zájmech a možnostech, samozřejmě za předpokladu dodržení legislativních omezení zákona o ochraně osobních údajů č. 101/2000.

Výchozím předpokladem např. bylo, že služba bude nejvíce využívána ve večerních hodinách. O chybnosti našeho předpokladu nás však přesvědčili výstupy za 1. pololetí roku 2002.

Počet připojení v konkrétní hodině ke službě Ultra Access

1. 1. 2002 – 30. 6. 2002

Hod	počet	-	hod	počet
0	2		12	45
1	0		13	44
2	0		14	39
3	0		15	32
4	0		16	22
5	0		17	14
6	12		18	16
7	13		19	10
8	24		20	8
9	52		21	5
10	58		22	5
11	47		23	4

Celkový počet přístupů uživatelů služby UA s pobytem delším než 1 minuta
1. 1. 2002 – 30. 6. 2002

Počet přístupů mimo knihovnu:	410	282 hodin
Počet přístupů v knihovně:	42	17 hodin
Celkem:	452	299 hodin

Uživatelé odpověděli shodně, že tato služba jim v některých případech nahrazuje návštěvu pracovišť NLK a považují zpřístupněné databáze za relevantní zdroj odborných informací pro vlastní studijní a vědecké potřeby.

Při testovacím provozu se uživatelé služby stali našimi významnými partnery, neboť problémy týkající se jednotlivých titulů časopisů nebylo možné testovat jinak, než na základě upozornění. Tak mohl být například zprovozněn přístup do některých titulů v rámci licence M/E/O/S, která při prvním propojení nabízela pouze vstupu do obsahů periodik.

Také upozornění na případnou nefunkčnost systému jsou nejspolehlivěji získány z externí internetové adresy mimo NLK. Dosud bylo možné vždy po tomto upozornění (zhruba 3x za testovací období) funkce systému během 1 hodiny obnovit.

Služby vzdálenému uživateli patří k hlavním trendům současného vývoje informačních služeb. V ČR jsou globálně řešeny např. v projektech „Jednotná informační brána“ (Národní knihovnou ČR, Ústav výpočetní techniky Univerzity Karlovy) nebo „Portál STM“ (Státní technickou knihovnou), kde je NLK je spoluřešitelem. Prvky služeb vzdálenému uživateli se prolínají modulu výpůjčních protokolů automatizovaných knihovnických systémů. Je tedy možné službu UA v NLK porovnávat a lze i tušit možné perspektivy takového typu služeb.

Hlavním negativem, které spatřuji v našem řešení, oproti principům SFX Metalib je nemožnost prohledávání databází až na úroveň ISSN nebo názvu periodika a vyhledávání systémem postupného otvírání jednotlivých databází

Dalším problémem je dosavadní nejednotnost v registracích uživatelů v různých knihovnách, které jsou spoluúčastníky konsorcií pro nákup jednotlivých databází. Možnost získávat registraci uživatele i ze vzdálenějších lokalit je sice pro NLK lákavá. Umožňuje např. distribuci informací o dalších službách knihovny, stránka NLK získává dalšího návštěvníka. V případě celonárodních licencí, jako je např. EIFL Direct, je však v zásadě povolen vstup všem uživatelům knihoven ČR a to i z jejich domácích počítačů, při dodržení podmínky osobního zhodnocení získané informace. Tento problém je zatím v rámci projektu JIB řešen propojením databází uživatelů knihoven majících shodně implementován systému Aleph 500.

Mnoho odpovědí na zmiňované problémy dá případné další pokračování projektů zpřístupňujících elektronické databáze fulltextových verzí časopisů a jejich uzavírání pro uživatele konkrétních knihoven nebo na národním principu.

Co se však jednoznačně považujeme za úspěch projektu je zvýšení zájmu o elektronické časopisy a získání srovnatelných statistik využívání elektronických zdrojů.

Celkový všech počet přístupů k jednotlivým databázím uživateli služby Ultra Access

1. 1. 2002 – 30. 6. 2002

Počet přístupů na:	
Science Direct (Elsevier):	678
ProQuest:	414
Academic Press :	46
EIFL Direct:	274
Springer-Link:	57
Wiley - Interscience:	117
M/E/O/S:	142
Celkem:	1728

Nejen z důvodů poskytnutí dotace z prostředků veřejných informačních služeb knihoven nabízím možnost využívat tuto službu i zájemcům o jiné než zdravotnické informace, které je možné nalézt v námi zpřístupněných databázích a se kterými se setkáváte ve svých knihovnách.

ODBORNÁ KNIHOVNA ČESKÉ POJIŠŤOVNY ONLINE – SW ŘEŠENÍ AIP SAFE

Ludmila Langová, AiP Safe – Lenka Vavrušková, ČP

Příspěvek se věnuje stručnému popisu systému AiP Safe a možnostem jeho využití pro archivaci, správu a zpřístupňování dokumentů v elektronické podobě. Jeho využití ilustruje příklad použití v Referátu dokumentační služby České pojišťovny a.s. - Centrála.

1. Úvod

Tento příspěvek si klade za cíl seznámit účastníky konference s jednou z alternativ, jak efektivně spravovat a zpřístupňovat dokumenty v elektronické podobě prostřednictvím systému pro správu a archivaci dokumentů vyvíjený společností AiP Safe s.r.o., www.aipsafe.cz.

AiP Safe je modulární systém pro tvorbu, editování, archivování a poskytování digitálních dokumentů, poskytování kopií elektronickou cestou a pro řízení procesů s tím souvisejících. Pomocí tohoto systému lze velmi účinně vytvářet a spravovat digitální archiv. Vznik systému AiP Safe navazuje na projekt UNESCO "Paměť světa".

Jednou ze základních vlastností systému je individuální přístup k dokumentům, který zajišťuje bezpečnost dat v systému. S daty může v jednom okamžiku pracovat více uživatelů. Činnosti uživatelů v systému mohou být detailně monitorovány. Systém umožňuje rychlý přístup k digitálním dokumentům pomocí vyhledávacích dotazů nad popisnými daty, a to i přes Internet/Intranet. Takovýto přístup k datům se označuje jako klientský přístup. Do systému může současně přistupovat libovolný počet klientů.

Systém je rozdělen do několika základních celků vzájemně komunikujících přes společné jádro systému, kterým je databázový server. V prostředí České pojišťovny a. s. se neuplatňují všechny možnosti systému, využívá se jeho jádro (digitální archiv), workflow a přístup k dokumentům přes Intranetové rozhraní, které je pro firmu typu České pojišťovny (několik počítačů, na kterých se dokumenty pořizují, a velké množství počítačů, které slouží pouze k vyhledávání a čtení dokumentů) ideální. Přístup přes Internet/Intranet eliminuje nutnost instalace jakéhokoli software, který na počítači již nebyl nainstalován dříve - na počítači určeném pro prohlížení dat musí být nainstalován pouze internetový prohlížeč.

2. Princip digitálního archivu

Základem archivu je strukturovaný digitální dokument, kombinující digitální data a jejich popisná metadata. V systému AiP Safe jsou vytvářené strukturované digitální dokumenty ukládány ve struktuře odpovídající formátu DOBM (resp. XML), jehož používání pro tvorbu digitálních dokumentů doporučilo UNESCO. DOBM je definováno v rámci obecného standardu SGML (Standard Generalized Markup Language). Takto definované dokumenty lze prohlížet libovolným internetovým prohlížečem. Uživateli se digitální dokument ve formátu DOBM jeví jako stromová struktura vzájemně propojených HTML stránek. Díky tomu jsou DOBM dokumenty hardwarově a softwarově prakticky nezávislé a maximálně nadčasové. DOBM definice určuje vztahy mezi stránkami různých úrovní, včetně jejich popisných dat a vlastními daty. V České pojišťovně se daty rozumí soubory ve formátu doc nebo html (v případě nákupu scanneru i digitální obrazové soubory), ale obecně se může jednat o soubory libovolného typu, např. zvukové záznamy a video sekvence, s nimiž lze asociovat v internetovém prohlížeči program, který daný soubor zobrazuje. To umožňuje spojit například hudební záznam s jeho notovým záznamem.

Systém umožňuje import a export odpovídajících XML dokumentů. To mu dává široké možnosti uplatnění při převádění dat mezi různými informačními systémy.

3. Vytváření definic dokumentů

Při nasazení systému AiP Safe je nejprve vytvořena specifikace, obsahující definice základních typů dokumentů používaných v dané organizaci. Tyto definice mohou oprávnění pracovníci následně upravovat a rozšiřovat. Definice přitom mohou být velmi různorodé. Od jednoúrovňového digitálního dokumentu skládajícího se z jedné popisné stránky s přiřazenými daty po mnohoúrovňové, charakterizující členitou strukturu dokumentu. Samozřejmě může být každý dokument v systému popsán vícero způsoby, a to i v rámci jiné definice dokumentu. Všechny digitální dokumenty musí ovšem odpovídat některé z definic v dané specifikaci.

V České pojišťovně se používá jedna specifikace, ve které jsou obsaženy dva typy dokumentů, denní monitoring tisku (soubor s obsahem ve formátu HTML) a průběžně zpracovávané články z tuzemských a zahraničních periodik (formát DOC). Specifikace vznikla na základě požadavků České pojišťovny. Zahrnuje v sobě nejenom všechny možnosti, které měla předcházející aplikace, ale podstatně je rozšiřuje.

4. Výroba a editace dokumentů

V systému je možno na základě definice dokumentu připravit popisné položky dokumentů pro jejich opakované použití pomocí vytvořených maker. Základními prvky jsou stránka, metadata a data. Při tvorbě maker může být využita i možnost opakovaného vkládání jejich částí. V makrech mohou být již předem

vyplněna některá popisná data, je možné vkládat systémové hodnoty (datum, čas, .), informace z předem libovolně definovaných seznamů (znaky MDT, primární prameny, seznam jazyků, .), využívat možností vzestupného automaticky řízeného číslování (stále vzrůstající evidenční číslo, .). Dobře připravená makra zrychlí a usnadní vlastní tvorbu digitálních dokumentů.

Při výrobě digitálního dokumentu uživatel vytváří strukturu digitálního dokumentu pouhým označením a vložením makra na potřebné místo. Aplikace mu zobrazuje stromovou strukturu digitálního dokumentu a podle bodu, na kterém je nastaven kurzor, zobrazuje stránku s metadaty, případně datový soubor.

Digitální dokument uložený v systému lze opakovaně editovat, jak úpravou popisných dat, tak i jejich přidáním. Digitální dokument je samozřejmě možné doplňovat dalšími datovými soubory, popř. jej ze systému úplně odstranit.

V České pojišťovně se veškeré dokumenty zakládají pouze za pomoci maker. I pro rozšiřování dokumentů již publikovaných na Intranetu se používá maker, pouze opravy nesprávně zadaných údajů se provádějí ručně.

5. Přístup k dokumentům přes Internet/Intranet

Součástí systému je WWW server, který zpřístupňuje archiv dokumentů v prostředí Internet/Intranet. WWW server komunikuje prostřednictvím aplikačního serveru Sirius s SQL databází. Na základě informací získaných z databáze pracuje tento server se soubory dokumentů umístěných na Storage serveru.

Komunikace WWW serveru a Storage serveru je podporována pomocí FTP protokolu nebo připojením souborového systému. Výstupy jsou prezentovány uživatelům pomocí HTML formulářů, které lze snadno adaptovat na konkrétní potřeby.

Nad popisnou částí dokumentů se vyhledává fulltextově. Vyhledávané slovo nebo fráze může být umístěného kdekoli v popisné části dokumentů nebo je možné výběr omezit - vyhledáváme např. jméno Klein, ale pouze Kleina jako autora, nikoli jako jméno kdekoli v textu. Je možné vyhledávat pomocí zástupných znaků, dokonce i rozsahy dat či čísel.

6. WorkFlow - organizace procesů

Workflow je v rámci systému AiP Safe definováno jako automatizace celého nebo části podnikového procesu, během kterého jsou dokumenty, informace nebo úkoly předávány od jednoho účastníka procesu k druhému podle sady procedurálních pravidel stanovených individuálně pro každou jednotlivou organizaci.

V České pojišťovně se používá pouze jeden proces. Tento proces se využívá jako kontrolní mechanismus pro kvalitu zpracovaných informací.

Řídící panel

Tato aplikace zobrazuje uživateli seznam úkolů, které mu byly přiděleny podle schématu procesu. K jednotlivým úkolům je zobrazen podrobný seznam

informací, přehled odkazovaných Safe Dokumentů a souborů. Přímou z panelu je možné si připojené dokumenty zobrazovat a pracovat s nimi.

Procesy ve WorkFlow jsou definovány pomocí schémat. Schémata se skládají z jednotlivých bodů a spojnic mezi nimi. Schéma může mít několik startovacích i ukončovacích bodů. V bodech lze stanovit časové limity pro jejich zahájení a dobu realizace. Při překročení těchto limitů dojde k automatickému pokračování procesu podle předem daného schéma. Při ukončení bodu lze zadat povinné a nepovinné informace, které se předávají následujícímu bodu nebo případně všem následujícím bodům procesu. Systém umožňuje uživateli zvolit v průběhu procesu, u kterých uživatelů bude proces pokračovat.

Schéma Editor

Grafický editor umožňuje intuitivní vytváření schémat procesů a definování vztahů a podmínek mezi jednotlivými body ve schématu. Pomocí skriptů přiřazených k jednotlivým bodům je procesu dána značná míra "inteligence". Schémata se podobně jako specifikace vytváří na základě spolupráce požadavků zákazníka, v tomto případě České pojišťovny. Schéma používané v České pojišťovně je zcela jednoduché, skládá se pouze ze dvou základních bodů - v prvním se připojuje dokument, odesílaný ke kontrole, v druhém bodě se provádí kontrola a zkontrolovaný dokument se převádí do stavu, který umožňuje vyhledání a zobrazení na Intranetu.

Správa procesů

Ve správě WorkFlow procesů mohou oprávnění uživatelé (zpravidla administrátor) nahlížet na okamžitý stav procesu, případně také upravit právě probíhající proces. Aplikace správy procesů mimo jiné umožňuje naplánovat pravidelné spouštění definovaných procesů a nastavit zastupování uživatelů v systému WorkFlow. Důležitá je zejména při velkém počtu procesů a uživatelů, v České pojišťovně v podstatě není třeba ji využívat.

Job Viewer

Aplikace Job Viewer slouží k detailnímu zobrazení všech dostupných informací o průběhu procesů v systému AiP Safe. Detailní zobrazení lze volat také z aplikace Řídící panel. Tato aplikace se využívá pouze v případě, že je nutné detailně monitorovat procesy ve společnosti, v České pojišťovně opět není třeba ji využívat.

7. Správa dokumentů

Pro účely celkové správy digitálních dokumentů je vytvořena aplikace Správa dokumentů. Jednou z hlavních funkcí aplikace je nastavení a změna nastavení bezpečnostních úrovní jednotlivých digitálních dokumentů a datových celků. Dále pak možnost poskytování oprávnění přístupu k digitálním doku-

mentům a datovým celkům s vysokou úrovní zabezpečení jednotlivým uživatelem nebo skupinám uživatelů, a to jak ke čtení, tak i editování.

Umožňuje správu digitálních dokumentů a datových celků - jejich odstranění ze systému, hromadné i individuální ovládání zobrazení dokumentů a možnost jejich vyhledání na Internetu/Intranetu a další funkce. Mimo jiné umožňuje i různé typy importů a exportů digitálních dokumentů a dat ve formátech jako DOBM, HTML, XML.

8. Uživatelé

Registrovaní uživatelé mohou být v systému rozděleni do několika skupin podle práva přístupu k úrovni zabezpečení digitálních dokumentů. Registraci uživatele lze časově omezit, případně ji okamžitě pozastavit.

Každý uživatel se hlásí do systému svým jménem a heslem.

System umožňuje přidělení individuálních práv uživatele k definovanému digitálnímu dokumentu a datovému celku. Práva se dělí na právo zápisu a právo ke čtení digitálního dokumentu. Přidělené právo lze časově omezit, případně okamžitě zrušit.

V České pojišťovně jsou všechny dokumenty v nejnižší bezpečnostní úrovni. Ta umožňuje všem, kteří přistupují přes Intranetové rozhraní, přístup ke všem dokumentům. Tím, že dokumenty jsou v nejnižší úrovni, mají právo na čtení dokumentů všichni. Právo na zápis do dokumentu (jeho opravu) má pouze ten, kdo dokument vytvořil nebo na něj získal dočasné právo pomocí workflow. Tím je zajištěna plná zodpovědnost uživatele za digitální dokument, který vytvořil.

OXFORD REFERENCE ONLINE – GIGANTICKÁ REFERENČNÍ KNIHOVNA NA WEBU

Jiří Kadleček, Albertina icome Praha

Zvykli jsme si, uživatelé i distributoři, že komfort v nabídce elektronických informačních zdrojů postupuje mílovými kroky. Od strohých bibliografických databází, postupně doplňovaných abstrakty, přes plné texty referovaných časopisů, až po dnešní obrovské kolekce elektronických časopisů na jednom místě a také rozsáhlé sbírky elektronických knih, referenčních příruček a encyklopedií.

Některé z nich mají vskutku impozantní parametry a aspirují (na jak dlouho?) na označení „nej... na světě“. To je pro ilustraci i případ poměrně nové (od března 2002) kolekce vydané Oxford University Press (OUP) pod názvem Oxford Reference Online (ORO).

Oxford Reference Online na webu se zařadil mezi nejprestižnější referenční díla v elektronické formě - jde totiž o soubornou kolekci všech elektronických slovníků a encyklopedií vydaných nakladatelstvím OUP přístupnou na jednom místě webu (jejich aktuální přehled najdete v příloze). Říká se, že jde o největší elektronickou kolekci tohoto druhu vůbec v historii (130 miliónů slov, 100 titulů, dva milióny hesel). ORO pokrývá snad všechny oblasti – dvacet oborů humanitních, společenských, přírodních věd a medicíny: od Art and Astronomy, přes Shakespeara až k Zoology.

Práce s ORO na webu je velice snadná a intuitivní – uživatel má jako obvykle k dispozici možnost listování v jednotlivých dílech a dále pak vyhledávání v úrovni jednoduché a rychlé (Quick Search) a pokročilé (Advanced Search). Vyhledávat lze jednak naráz v kompletním obsahu celé kolekce, tak ale i v jednotlivých tematických oblastech (cca 20) nebo přímo v jednotlivých slovnících a příručkách (zatím 100).

Mezi lahůdky při vyhledávání patří přepínání mezi Boolean search, Extended Search (systém najde sám i synonymické souvislosti – např. kromě „State“ i „Land“, „Nation“, „Province“, „States“ aj.) a Spellcheck Search (vyhledají se i chybně zapsaná slova nebo se dohledají slova s podobnou fonetikou, např. „liaison“ najde i „liaison“).

Další oblíbenou možností je specifikace vyhledávání na údaj „Date“ (významné datum“) nebo „People“ (významné osobnosti).

Nalezené odkazy a jejich explikace mohou být tříděny a zobrazeny několika způsoby: podle relevance, délky textu, tématiky, názvu výchozího díla nebo abecedně.

K dispozici jsou i internetové linky na dokumenty, které uživatelé mohou poskytnout mnoho dalších informací.

Nezanedbatelnou pomůckou pro registrované uživatele je i non-stop Help Desk, který může pomoci při vyhledávání méně standardních pojmů anebo při řešení technických i věcných problémů.

Místo dlouhého popisování obsahu a formy Oxford Reference Online dá asi každý zájemce přednost vlastnoručnímu vyzkoušení. Na adrese **www.oxfordreference.com** můžete sami ověřit, jak velké informační bohatství je vám na dosah. Každý zájemce může kromě toho obdržet zdarma i zkušební heslo do plného obsahu.

A ta největší zajímavost nakonec – ceny ročního předplatného ORO jsou natolik lákavé, že ORO má veškeré ambice oslovit širokou uživatelskou obec – knihovny, střední a vysoké školy, akademická pracoviště, novináře a jistě i řadu dalších.

Art and Architecture

A Dictionary of Architecture
The Concise Oxford Dictionary of Art and Artists
The Concise Oxford Dictionary of Art Terms
The Oxford Dictionary of Art
A Dictionary of Twentieth-Century Art

Biological Sciences

A Dictionary of Biology
A Dictionary of Ecology
A Dictionary of Plant Sciences
A Dictionary of Scientists
A Dictionary of Zoology

Classics

The Concise Oxford Companion to Classical Literature
Who's Who in the Classical World

Computing

A Dictionary of Computing
A Dictionary of the Internet

Earth and Environmental Sciences

A Dictionary of Earth Sciences
A Dictionary of Ecology
A Dictionary of Geography
A Dictionary of Weather

Economics and Business

A Dictionary of Accounting
A Dictionary of Business
A Dictionary of Economics
A Dictionary of Finance and Banking

English Dictionaries and Thesauruses

The Oxford American Dictionary of Current English
The Concise Oxford Dictionary
The Oxford American Thesaurus of Current English
The Oxford Paperback Thesaurus

English Language Reference

The Oxford Dictionary of Abbreviations
The Oxford Dictionary of English Grammar

Concise Oxford Companion to The English Language
A New Dictionary of Eponyms
The Oxford Essential Dictionary of Foreign Terms in English
The Oxford Dictionary of Idioms
The Concise Oxford Dictionary of Linguistics
The Concise Oxford Dictionary of Proverbs
The Oxford Dictionary of American Usage and Style
Pocket Fowler's Modern English Usage

Food and Nutrition

Food and Fitness: A Dictionary of Diet and Exercise
A Dictionary of Food and Nutrition

General Reference

A Dictionary of English Place-Names
A Dictionary of First Names
Handbook of the World

History

A Dictionary of British History
The Kings and Queens of Britain
The Oxford Dictionary of Local and Family History
A Dictionary of Political Biography
The Oxford Dictionary of Popes
The Oxford Dictionary of Saints
Who's Who in the Twentieth Century
A Dictionary of Twentieth-Century World History
The Oxford Guide to the United States Government
A Dictionary of World History

Law

A Dictionary of Law
The Oxford Guide to United States Supreme Court Decisions

Literature

The Concise Oxford Companion to African American Literature
The Concise Oxford Companion to American Literature
The Concise Oxford Companion to Classical Literature
The Concise Oxford Companion to English Literature
The Concise Oxford Companion to Irish Literature
The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms
A Dictionary of Shakespeare
The Oxford Companion to Twentieth-Century Poetry in English
A Dictionary of Writers and their Works

Medicine

Concise Medical Dictionary
A Dictionary of Nursing
A Dictionary of Psychology

Military History

The Oxford Essential Dictionary of the U.S. Military

Modern Languages

The Concise Oxford-Hachette French Dictionary (English-French)
The Concise Oxford-Hachette French Dictionary (French-English)
The Concise Oxford-Duden German Dictionary (English-German)
The Concise Oxford-Duden German Dictionary (German-English)

The Pocket Oxford Italian Dictionary (Italian-English)
The Pocket Oxford Italian Dictionary (English-Italian)
The Concise Oxford Spanish Dictionary (English-Spanish)
The Concise Oxford Spanish Dictionary (Spanish-English)

Mythology and Folklore

A Dictionary of African Mythology
A Dictionary of Asian Mythology
A Dictionary of Celtic Mythology
A Dictionary of English Folklore
A Dictionary of Superstitions
A Dictionary of World Mythology

Performing Arts

The Oxford Dictionary of Dance
The Concise Oxford Dictionary of Music
The Concise Oxford Dictionary of Opera
Who's Who in Opera
The Concise Oxford Companion to the Theatre

Physical Sciences and Mathematics

A Dictionary of Astronomy
A Dictionary of Chemistry
The Concise Oxford Dictionary of Mathematics
A Dictionary of Physics
A Dictionary of Scientists

Politics and Social Sciences

A Dictionary of Geography
A Dictionary of Political Biography
The Concise Oxford Dictionary of Politics
A Dictionary of Psychology
A Dictionary of Sociology

A Dictionary of Twentieth-Century World History
The Oxford Guide to the United States Government
Handbook of the World

Quotations

The Concise Oxford Dictionary of Quotations
The Oxford Dictionary of Twentieth Century Quotations

Religion and Philosophy

A Dictionary of the Bible
The Oxford Guide to People and Places of the Bible
The Concise Oxford Dictionary of the Christian Church
A Concise Companion to the Jewish Religion
The Oxford Dictionary of Philosophy
The Oxford Dictionary of Popes
The Oxford Dictionary of Saints
The Concise Oxford Dictionary of World Religions

Science

A Dictionary of Astronomy
A Dictionary of Biology
A Dictionary of Chemistry
A Dictionary of Earth Sciences
A Dictionary of Ecology
The Concise Oxford Dictionary of Mathematics
Concise Medical Dictionary
A Dictionary of Nursing
A Dictionary of Physics
A Dictionary of Plant Sciences
A Dictionary of Psychology
A Dictionary of Scientists
A Dictionary of Weather
A Dictionary of Zoology

Oxford Reference Online : Welcome - Microsoft Internet Explorer

Soubor Úpravy Zobrazit Oblíbené Nástroje nápověda

← Zpět → Hledat Oblíbené Historie

Odkazy Hledání v českém Internetu HotMail MujDISK - virtuální prostor MujMAIL - email zdarma MujWEB Pořádný pokec Televize a rádia přes Internet

OXFORD Reference
ONLINE

HOME | ADVANCED SEARCH | BROWSE | LINKS | HELP

Welcome | Find out more | Subscriber services | Credits | Contact us

Welcome

Quick Search

Advanced Search

Search within a subject

<ul style="list-style-type: none"> Art and Architecture Biological Sciences Classics Computing Earth and Environmental Sciences Economics and Business English Dictionaries and Thesauruses English Language Reference Food and Nutrition General Reference History Law 	<ul style="list-style-type: none"> Literature Medicine Military History Modern Languages Mythology and Folklore Performing Arts Physical Sciences and Mathematics Politics and Social Sciences Quotations Religion and Philosophy Science
---	--

The Ultimate Reference Library.
from the world's first name in reference

ADD
OXFORD Reference
TO YOUR BROWSER
ONLINE

VEŘEJNÁ KNIHOVNA – ROVNÝ PŘÍSTUP VŠEM ANEB BARIÉRY V NÁS A KOLEM NÁS

Zdeňka Friedlová, Krajská knihovna Františka Bartoše Zlín

„Služby veřejných knihoven se poskytují bez rozdílu všem, nezávisle na věku, rasovém původu, pohlaví, víře, národnosti, jazyku či sociálním postavení.“

Manifest UNESCO o veřejných knihovnách 1994

„V tomto zákoně se rozumí knihovnou zařízení, v němž jsou způsobem zaručujícím rovný přístup všem bez rozdílu poskytovány veřejné knihovnické a informační služby vymezené tímto zákonem, a které je zapsáno v evidenci knihoven.“

Zákon o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon) č. 257/2001 Sb., § 2, písmeno a)

Úvod

Lidé se od sebe liší mnoha znaky. Existují mezi nimi rozdíly biologické, rozdíly vyplývající z charakterových vlastností, schopností či inteligence. Různí lidé mají různé postavení ve společnosti, různou prestiž a nestejný osud i plat. Je zřejmé, že nelze uskutečnit společnost, ve které by si lidé byli navzájem zcela rovni. Za podstatnou se v demokracii považuje politická rovnost, rovnost před zákonem a rovnost příležitosti. Politická rovnost je založena na právu volit a být volen. Rovnost před zákonem znamená, že všichni lidé bez rozdílu by měli z titulu svého náležení do společnosti a občanství mít stejná práva a povinnosti. Rovnost příležitostí znamená, aby lidé měli stejné výchozí podmínky pro získání postavení ve společnosti a uplatnění v životě.

Vydáním knihovního zákona č. 257/2001 Sb., [1] bylo speciálním zákonem upraveno a konkretizováno právo přístupu k informacím, vědomostem a kulturnímu bohatství, které je zakotveno v Listině základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky. Knihovní zákon se tak stal jedním ze zákonů, které realizují rovnost před zákonem a rovnost příležitosti. Zákon vymezuje knihovnu třemi základními znaky jako instituci poskytující veřejné knihovnické a informační služby, alespoň ve stanoveném minimálním rozsahu, zajišťující k veřejným knihovnickým a informačním službám rovný přístup všem bez rozdílu a vedenou v evidenci veřejných knihoven. Následující příspěvek se věnuje jednomu z těchto tří aspektů – rovnému přístupu všem bez rozdílu k veřejným knihovnickým a informačním službám – a to z pohledu veřejné knihovny jako poskytovatele těchto služeb. Téma by si zasloužilo právní analýzu, výklad odborníka na lidská práva, či naopak by mohlo být inspirací pro zajímavou esej. Vzhledem ke svým znalostem a schopnostem se musím omezit na shrnutí závěrů, ke kterým jsme došli při tvorbě knihovního řádu a koncepce

Krajské knihovny Františka Bartoše ve Zlíně a při aplikaci knihovního zákona v praxi.

Knihovní zákon ve svém současném platném znění neobsahuje definici ani pojem **veřejná knihovna** (pouze pojem veřejné knihovnické a informační služby), proto budu nadále pod pracovním pojmem veřejná knihovna, chápat zařízení, které splňuje podmínky pro knihovnu ve smyslu knihovního zákona, je financováno samosprávou nebo státní správou, slouží a je přístupné nejširší veřejnosti – tedy všem bez rozdílu.

Knihovní zákon bohužel také blíže nedefinuje, co znamená rovný přístup všem ke knihovnickým a informačním službám (dále jen „**rovný přístup**“), hledala jsem proto poučení v důvodové zprávě ke knihovnímu zákonu [2], v Listině základních práv a svobod [3] a v Manifestu UNESCO o veřejných knihovnách [4].

Listina základních lidských práv a svobod se dotýká rovného přístupu k informacím, vědomostem a kulturním hodnotám v několika člancích:

Hlava II – Lidská práva a základní svobody – Čl. 17

Odst. 1 - „Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny“

Odst. 2 - „Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu.“

Odst. 5 – „Státní orgány a orgány územní samosprávy jsou povinny přiměřeným způsobem poskytovat informace o své činnosti. Podmínky a provedení stanoví zákon.“

Hlava IV. – Hospodářská, sociální a kulturní práva – Čl. 34, odst. 2

„Právo přístupu ke kulturnímu bohatství je zaručeno za podmínek stanovených zákonem“

Důvodová zpráva ke knihovnímu zákonu zdůrazňuje jednu z priorit demokratické společnosti – tzv. informační demokracii. Upozorňuje na skutečnost, že významným rysem informační společnosti je přechod od interních informačních systémů k systémům využívajícím externí komunikace a postupné vytváření globální sítě, poskytující velké množství dat. Připomíná, že existuje nebezpečí rozvrstvení společnosti na informačně bohaté a informačně chudé, kteří nemají přístup k informačním a komunikačním technologiím. Cílem informační demokracie je zabezpečit právo všem občanům bez rozdílu na přímý přístup k veřejným informacím. Veřejné informace, zejména informace související s výkonem veřejné správy, mají být univerzálně dostupné pro všechny občany. Dostupnost knihovnických a informačních služeb má být nezávislá na sociálním postavení subjektu a přístup k informacím má být bezbariérový. Občan, jako producent a příjemce informací, má právo informace využívat v procesu výchovy, vzdělávání, vytváření a užívání kulturních a uměleckých hodnot, výzkumu, vývoje, a práce a produkce užitečných hodnot a statků. Princip rovného přístupu k informacím je v knihovním zákoně posílen skutečností, že základní veřejné knihovnické a informační služby jsou podle něj poskytovány zdarma, aby bylo vyloučeno limitování jejich dostupnosti.

Bezplatnost základních služeb a nízké registrační poplatky čtenářů jsou jedním z nástrojů, kterými se realizuje rovný přístup, samy o sobě však nestačí.

V ohledu, jak chápat rovný přístup, byl pro mne nejcennější *Manifest UNESCO o veřejných knihovnách 1994*:

Manifest zdůrazňuje, že služby veřejných knihoven se poskytují bez rozdílu všem, nezávisle na věku, rasovém původu, pohlaví, víře, národnosti, jazyku či sociálním postavení. Uživatelům, kteří nemohou, ať již z jakýchkoliv důvodů, používat běžně nabízené služby a fondy, musí knihovna nabídnout služby a fondy speciální. Týká se to např. jazykových menšin, tělesně či duševně postižených lidí, nemocničních pacientů či uvězněných. Knihovna musí zpřístupňovat fondy odpovídající zájmům všech věkových vrstev. Knihovní fondy musí obsahovat a služby využívat jak tradiční materiály, tak všechny odpovídající druhy moderních informačních médií a technologií. Základním požadavkem je vysoká kvalita fondů knihovny a jejich souvislost s místními potřebami. Fondy musí odrážet aktuální trendy a směry vývoje společnosti a být pamětí tvořivého úsilí lidstva. Fondy ani služby by neměly být ideologicky, politicky, ani z náboženských důvodů cenzurovány a neměly by být pod komerčním tlakem.

Rovný přístup a veřejné knihovny

Veřejné knihovny v České republice už vykonaly velký kus cesty při realizaci Manifestu UNESCO z roku 1994 – připomeňme jen vznik řady zvukových knihoven pro nevidomé při veřejných knihovnách, snahu o bezbariérové zpřístupnění knihoven, práci s lidmi s tělesným i mentálním postižením, přesvědčování zřizovatelů o bezplatnosti základních knihovnických služeb před vydáním knihovního zákona ... – přesto se domnívám, že nás čeká ještě řada úkolů.

Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně je veřejnou knihovnou s univerzálním knihovním fondem, jejímž zřizovatelem je od 1. 1. 2002 Zlínský kraj. Plní současně funkci krajské i městské knihovny. Do konce roku 2001 plnila knihovna funkci okresní knihovny. Nebyla tedy v minulosti vědeckou ani specializovanou knihovnou, ale knihovnou veřejnou, kterou ročně navštíví kolem 200 000 návštěvníků, dětí, studentů, občanů ekonomicky aktivních i důchodců. Když jsme stáli před úkolem formulovat koncepci krajské knihovny a aplikovat knihovní zákon v ustanoveních knihovního řádu a v praxi, uvědomili jsme si, že bude potřeba nejen pokračovat v tom, o co jsme doposud usilovali, ale bude nutné nově formulovat některá ustanovení knihovního řádu a postupně učinit řadu opatření a praktických kroků, abychom co nejlépe realizovali rovný přístup ke knihovnickým a informačním službám v každodenním životě knihovny.

Rovný přístup a knihovní řád

Knihovní řád stanoví podrobnosti poskytování knihovnických a informačních služeb. Měl by deklarovat stejný rozsah a kvalitu služeb všem registrovaným čtenářům a uživatelům služeb knihovny. Tato zásada není v rozporu se specializovanými službami knihovny, knihovní řád by však neměl vylučovat žádnou skupinu čtenářů z možnosti tyto služby využívat. Domnívám, že se nám tuto podmínku daří splnit s jednou výjimkou. Služby zvukové knihovny pro nevidomé jsou na základě smlouvy s Knihovnou a tiskárnou pro nevidomé K. E.

Macana poskytovány přesně definované skupině čtenářů, přitom z praxe víme, že o zapůjčení zvukových knih by měla zájem řada dalších čtenářů, kteří huře vidí, nesplňují však podmínky uvedené ve smlouvě s Knihovnou K. E. Macana.

Zamýšleli jsme se také nad výší registračního poplatku. Podle § 4, odst. 4 knihovního zákona je provozovatel knihovny oprávněn požadovat úhradu nákladů vynaložených na administrativní úkony spojené s evidencí uživatelů knihovny. Domníváme se, že náklady spojené s evidencí čtenáře jsou u jednotlivých čtenářů stejné, z tohoto pohledu by měl být stejný i registrační poplatek. V dlouholeté praxi veřejných knihoven však byly tyto poplatky diferencovány, obvykle platili nižší poplatky studenti, děti a důchodci, ale i další skupiny. Stejná praxe je v řadě dalších kulturních institucí (muzea, památkové objekty, galerie, zoologické zahrady...). Na konferenci Knihovny současnosti 2001 byla na toto téma v rámci sekce věnované regionálním funkcím vedena krátká diskuse, jejímž závěrem bylo, že je možné zachovat současný stav. Nechtěli jsme, aby se s platností nového knihovního zákona podmínky pro naše čtenáře zhoršily. Nakonec jsme v knihovně došli k závěru, že určitým skupinám čtenářů bude se souhlasem zřizovatele poskytnuta sleva, výši skutečných nákladů na evidenci zaplatí tedy jen dospělí čtenáři, kteří nejsou studenty ani důchodci.

Z knihovního řádu a ceníku byl také vypuštěn termín jednorázová (absenční) výpůjčka a zaveden institut jednorázové registrace. Registrace čtenářů je podmínkou poskytnutí služeb tam, kde to vyžaduje ochrana majetku a práv knihovny. Některé služby jsou poskytovány anonymně, a tedy registrace ani zaplacení poplatku za registraci nejsou požadovány.

Knihovní řád stanoví i podmínky, kdy je omezen přístup ke knihovnickým a informačním službám, a to v případě závažného, obvykle opakovaného, porušení knihovního řádu. Rovný přístup nemůže být uplatňován „za každou cenu“, tedy i v případě, kdy by to omezovalo rovný přístup a práva ostatních čtenářů (např. zamezení přístupu do studovny čtenáři, který je opilý, ruší ostatní čtenáře a hrozí poškození dokumentů).

Rovný přístup a bezbariérová dostupnost služeb

Služby veřejné knihovny se podle knihovního zákona poskytují bez rozdílu všem. Uživatelům, kteří nemohou, ať již z jakýchkoliv důvodů, používat běžně nabízené služby a fondy, by měla knihovna nabídnout služby a fondy speciální, tak aby odstranila či snížila jejich handicap .

Fyzická dostupnost

Služby veřejné knihovny mají být fyzicky dostupné kterémukoli občanu. S tím souvisí umístění knihovny, její dostupnost veřejnou dopravou, zajištění dobrých podmínek pro četbu a studium, vymezení výpůjční doby v čase výhodném pro uživatele, bezbariérový přístup do studoven a půjčoven, dostupné umístění dokumentů ve volném výběru, speciální pomůcky pro nevidomé, co nejširší přístupnost služeb knihovny přes internet, donáška dokumentů občanům, kteří nemohou knihovnu navštívit ze zdravotních či jiných důvodů, apod.

- Většinu požadavků, týkajících se fyzické dostupnosti, knihovna splňuje, včetně bezbariérového přístupu. Dobře funguje zvuková knihovna pro nevidomé, jsme však ještě hodně dlužní neslyšícím občanům. Ve větších knihovnách, případně tam, kde žije větší skupina neslyšících, by bylo vhodné, aby alespoň jeden pracovník ve službách ovládal znakovou řeč. Jedna pracovnice naší knihovny již začala se studiem znakové řeči.

- Usilujeme o co nejširší nabídku služeb přes internet, které jsou dostupné 24 hodin denně. Postupně rozšiřujeme provozní dobu knihovny.

- Donášková služba je častější v menších městech a obcích, kde lidé k sobě mají blíže. Bohužel, v naší knihovně ji zatím neposkytujeme.

Finanční dostupnost

- Ceny za služby poskytované knihovnou, by neměly být pro žádnou sociální skupinu překážkou jejich využívání. Za zvlášť důležité to považujeme u dětí, studentů a důchodců – proto jim poskytujeme slevy.

Jazyková dostupnost

- K vybavení pracovníků ve službách by měla patřit schopnost komunikace alespoň v jednom světovém jazyce. V současnosti tuto podmínku splňuje jen část našich pracovníků.

- Cizojazyčná literatura je integrální součástí knihovních fondů. Pokud se v místě vyskytuje větší jazyková menšina, je třeba na ni myslet při budování knihovního fondu.

- Knihovní systém užívaný knihovnou, včetně OPACu na webu, by měl mít kromě češtiny i mutaci v jednom světovém jazyce. Tento požadavek splňujeme částečně. Nemáme kompletní cizojazyčnou verzi všech stránek na našem webu, ale k dispozici jsou základní informace ve třech světových jazycích včetně cizojazyčných verzí vyhledávacího rozhraní OPACu. Se vstupem České republiky do Evropské unie by se cizojazyčné verze webů měly stát samozřejmostí.

Psychická a intelektuální dostupnost

- Knihovník by měl být aktivním spojujícím článkem mezi uživatelem a knihovními fondy a zdroji informací.

- Knihovna by měla napomáhat uživatelům při využívání fondů a služeb organizací školení, kursů, vydáváním informačních materiálů. Snažíme se o to i v naší instituci.

Předpokladem kvalitně poskytovaných služeb je odborná kvalifikace knihovníka, jeho průběžné vzdělávání, i jeho osobní vlastnosti – pracovitost, vstřícnost, ochota, tolerance, schopnost orientace a komunikace. K vyřizování požadavků čtenářů je třeba přistupovat individuálně, přitom ale poskytnout každému čtenáři dle možnosti potřebný dokument nebo informaci, popř. mu poradit, kde jinde by informaci mohl hledat. Zní to samozřejmě, ale je vždy samozřejmé, obsloužit stejně ochotně a kvalitně svou známou, sympatického studenta, nabručeného starého pána a provokujícího skina? Únava, stereotyp, stress, nedostatek času, agresivní chování čtenářů, vzájemné sympatie či antipatie, to vše jsou faktory a vnitřní bariéry, které mohou zabránit rovnému přístupu

k informačním a knihovnickým službám. Knihovníci a čtenáři jsou lidé, neubrání se někdy chybám. K profesionálnímu přístupu by však mělo patřit vědomí si těchto úskalí a snaha jejich negativní důsledky co nejvíce omezit. Velký význam v tomto směru má výběr pracovníků, jejich vedení, vzdělávání, motivování. Výsledkem by měla být pozitivně a vstřícně vůči uživateli naladěná instituce poskytující kvalitní služby.

Spolupráce a koordinace

Není třeba jistě připomínat, že jednou z podmínek rovného přístupu uživatele k informačním a knihovnickým službám je nejen soustavné budování kvalitního knihovního a informačního fondu vlastní instituce, ale i spolupráce s ostatními knihovnami a institucemi. Dobré služby, neomezené vlastními fondy, mohou poskytnou pouze knihovny, které spolupracují, navzájem se doplňují a jsou propojeny do sítí.

Závěr

Řadu požadavků, které stanoví Manifest UNESCO o veřejných knihovnách, se nám již podařilo naplnit, o splnění dalších usilujeme. Vydání nového knihovního zákona a potřeba jeho aplikace do knihovního řádu i praxe krajské knihovny nás přinutily se nad otázkou rovného přístupu ke knihovnickým a informačním službám znovu zamyslet. Jsme si vědomi toho, že stojíme na cestě, která nekončí, pokud budou knihovny existovat.

POUŽITÉ PRAMENY:

- [1] Zákon ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon) č. 257/2001 Sb.
- [2] Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o veřejných knihovnách. [online] 15. 10. 2001 [cit. 2002-07-29]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.nkp.cz/o_knihovnach/ZakonDuvZpr.htm>.
- [3] DAVID, Roman: Ústava České republiky. Listina základních práv a svobod. Úplné znění doplněné poznámkami a úvodem do problematiky a výběrem ze soudních případů. 3. přeprac. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2001. ISBN 80-7182-109-8.
- [4] Manifest UNESCO o veřejných knihovnách 1994. [online] 6. 2. 2000 [cit. 2002-07-29]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.nkp.cz/o_knihovnach/Manifest_UNESCO.htm>.

KNİHOVNÍ ZÁKON A NÁRODNÍ KNİHOVNÍ SYSTÉM Z POHLEDU VYSOKOŠKOLSKÉ KNİHOVNY

Iva Prochásková, Univerzita Pardubice

Barbora Ramajzlová, České vysoké učení technické

Vysokoškolská knihovna jako součást systému zabezpečujícího knihovnické a informační služby

Vysokoškolské knihovny urazily za uplynulých dvanáct let nesmírný kus na své cestě proměny z uzavřené instituce v moderní otevřenou knihovnu evropského standardu. Zásadní změny jsou patrné jak v akvizici, tak v technické a technologické infrastruktuře. Uživatelé vnímají tuto realitu prostřednictvím stále rostoucí kvantity a kvality služeb a jejich počet významně roste. V r. 2001 bylo registrováno o 83 % více uživatelů než v r. 1990.

Noví rektori a děkani většinou rychle pochopili význam dobrého informačního zabezpečení pro rozvoj vysokých škol, vznik nových fakult a akreditace nových oborů. A tak i přes finanční problémy, se kterými se vysoké školy v uplynulém období potýkaly, byly na doplňování a budování knihovnických fondů věnovány nemalé prostředky. Knihovní fond vykázal v roce 2001 nárůst o 45 % oproti roku 1990. Tyto skutečnosti jsou doloženy statistickými údaji v tabulce č. 1.¹⁾

Tabulka č. 1: Knihovny veřejných vysokých škol – fond, čtenáři, výpůjčky

Rok	Počet KJ celkem v tis.	Přírůstek KJ v tis.	Registrovaní čtenáři v tis.	Absenční výpůjčky v tis.
1990	7 845	*	149	1 421
1993	10 185	209	184	2 714
1996	12 313	224	243	2 204
1999	10 803	236	231	2 140
2001	11 413	298	274	2 168

* údaj není k dispozici

Během druhé poloviny 90. let začaly vysokoškolské knihovny ve větší míře nakupovat i elektronické informační zdroje, především bibliografické a abstraktové databáze. V r. 2000 byly z finančních zdrojů vysokých škol nakoupeny klasické i elektronické informační zdroje za téměř 120 milionů Kč. Získávání elektronických informačních zdrojů bylo dále významně rozšířeno realizací projektů v rámci programu LI „Informační zdroje pro vědu a výzkum“, který MŠMT ČR vyhlásilo na léta 2000–2003. Celkem bylo ve třech kolech přijato

¹⁾ Statistické údaje za léta 1990 až 1999 jsou převzaty ze statistických ročenek vydávaných Českým statistickým úřadem, údaje za rok 2001 poskytl Ústav informací ve vzdělávání.

šedesát dva projektů, vysokoškolské knihovny jsou hlavními řešiteli dvaceti sedmi z nich, na řadě dalších se podílejí jako spoluřešitelé. V těchto projektech se poprvé spojily ke spolupráci knihovny spadající do různých ministerských resortů. Příkladem nejvýznamnějších konkrétních výsledků je koordinovaná akvizice periodik v oblasti technických a aplikovaných přírodních věd a vytvoření Virtuální polytechnické knihovny.

Rozvoj technické a technologické infrastruktury knihoven byl podpořen grantovými projekty Fondu rozvoje vysokých škol, kde byl pro knihovny vytvořen samostatný tematický okruh. Během osmi let (1994–2001) zde bylo realizováno celkem 203 projektů v celkové hodnotě více než 82 milionů Kč. Třináct projektů bylo realizováno v rámci programu LB „Rozvoj informační infrastruktury výzkumu a vývoje“ MŠMT ČR v letech 1998–2000.

Vysoké školy projevily snahy o zlepšení prostorové situace knihoven. Byly dokonce postaveny nové budovy. Knihovna Univerzity Pardubice byla první z nich, následovala ji budova Univerzitní knihovny ZČU v Plzni. Nádherná budova Ústřední knihovny Filozofické fakulty MU otevřená v březnu letošního roku se dokonce stala stavbou roku. Řada dalších knihoven se přestěhovala do nových prostor nebo své současné prostory rekonstruovala a rozšířila. Většina celouniverzitních a fakultních knihoven tak mohla zpřístupnit významnou část svých fondů ve volném výběru.

Se změnami ve společnosti se objevily u některých skupin obyvatelstva i nové informační potřeby (informace potřebné pro podnikatelské záměry, zakládání živností, zavádění nových výrob v restituovaných továrnách, rekvalifikace). Tito občané se začali spontánně obracet na i „neveřejné“ vysokoškolské knihovny. Ty, podpořeny vyhláškou MŠMT ČR čj. 13 527/93-33, o poskytování veřejných informačních služeb, se postupně začaly otevírat a poskytovat knihovnické a informační služby i uživatelům mimo akademickou obec přímo, nikoli jen prostřednictvím meziknihovní výpůjční služby. Stávaly se tak stále významnějším a využívanějším článkem knihovního systému. Statistické údaje o počtech registrovaných uživatelů v některých celouniverzitních a fakultních knihovnách jsou uvedeny v tabulce č. 2.²⁾

Tabulka č.2: Vybrané vysokoškolské knihovny – registrovaní uživatelé

Sloupec 1: registrovaní uživatelé celkem

Sloupec 2: z toho uživatelé mimo akademickou obec školy

Rok	UK UPa		UK TUL		UK ZČU		ÚK VŠB – TUO		CIKS VŠE		PFUK Praha	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
1998	3 397	295	7 275	1 750			10 948	743			4 049	730
1999	3 429	547	7 545	1 806	8 059	167	11 976	757	9 091	1 420	5 630	751
2000	5 229	861	7 482	1 945	8 081	155	10 594	216*	9 039	1 716	6 435	901
2001	5 737	709	7 715	1 947	9 237	224	11 133	825	12 314	1 816	6 378	952

²⁾ Údaje byly zjištěny dotazováním v jednotlivých knihovnách v červnu 2002.

* údaj není úplný z důvodu převodu výpůjčního protokolu na nový automatizovaný systém

Z tabulky je patrné, že počet uživatelů z řad veřejnosti má stoupající trend. V r. 2001 se jejich podíl v jednotlivých vysokoškolských knihovnách pohyboval v rozmezí 2,4 % – 25,2 % z celkového počtu registrovaných uživatelů. Zajímavou výjimkou je fakultní knihovna Evangelické teologické fakulty UK v Praze, kde je poměr mezi interními a externími uživateli opačný. Z celkového počtu 2 570 čtenářů registrovaných v r. 2002 ve výpůjčním protokolu má kategorii „externí“ 2 028 čtenářů, kteří tak představují téměř 80 % všech uživatelů knihovny.²⁾

Zákon č. 257/2001 Sb. o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon)

Knihovní zákon byl dlouho očekávaný, ale splnil skutečně všechna očekávání? Vysokoškolští knihovníci si tím jisti nejsou, i když zákon bezesporu **přínosy pro vysokoškolské knihovny má**. Hlavním kladem knihovního zákona je, že to je zákon otevřený všem typům knihoven, protože knihovnu jako instituci vymezuje funkčně (§ 2 písm. a)). Pro vysokoškolské knihovny je důležité, že jim dává možnost se jako knihovna evidovat, což přináší systémové zakotvení a v některých případech upozornění akademickým funkcionářům, kteří jako provozovatelé knihovnu budou registrovat, že postavení knihovny ve statutu vysoké školy nebo fakulty zakotveno není.

Kladem zákona jsou zákonné výjimky, které se na knihovny vztahují, ať už se týkají autorského zákona či zákona o účetnictví. Nezanedbatelné je i vymezení prostoru pro spolupráci v rámci meziknihovnických výpůjčních služeb. Pro vysokoškolské knihovny je rozhodně jednodušší, když jsou „kryty“ knihovním zákonem. V opačném případě by totiž každá vysoká škola jako veřejnoprávní instituce musela celou problematiku řešit svými vnitřními předpisy.

Významným přínosem zákona je možnost využívat účelově určené finanční dotace poskytované ze státních zdrojů. Tato možnost tady sice byla ještě před přijetím zákona, ale kvůli nastaveným pravidlům rozdělování nemohla být vysokoškolskými knihovnami vždy dostatečně využita.

Rovný přístup k informačním zdrojům a službám, který je „evidovaná“ knihovna povinna dodržovat vůči svým uživatelům ze zákona, je vysokoškolská knihovna schopna zachovat právě s ohledem na kategorizaci svých uživatelů. Kategorie uživatele je zde založena na současném vztahu uživatele k vysoké škole a je tedy kategorií měnící se v čase. V knihovním řádu musí být rovný přístup a rozdílné podmínky přístupu definovány. Jako příklad lze uvést, jak to řeší Knihovní řád Univerzity Pardubice:³⁾

Knihovna poskytuje veškeré veřejné knihovnické a informační služby, vyjmenované v § 4 odst. 1 a 3 knihovního zákona, všem svým registrovaným uživatelům na základě rovnosti zakotvené v čl. 1 a 3 Listiny základních práv a svobod a na základě práva na informace zaručeného čl. 17 Listiny základních

³⁾ Viz <http://library.upce.cz/knihovna/informace/knihrad.htm>

práv a svobod (čl. 2 odst. 2 Knihovního řádu Univerzitní knihovny Univerzity Pardubice).

Knihovní řád má stanoveny kategorie uživatelů, které jsou označeny písmeny. Vzhledem k odbornému zaměření knihovny se může stát registrovaným uživatelem Univerzitní knihovny Univerzity Pardubice fyzická osoba starší 15 let. Jednotlivé kategorie uživatelů jsou pak vyjmenovány v čl. 6 odst. 2:

V souladu s posláním knihovny podle čl. 1 se dělí uživatelé knihovny na tyto kategorie:

a) interní – akademická obec a ostatní zaměstnanci Univerzity Pardubice:

- *profesoři a docenti (P),*
- *ostatní pedagogičtí a vědečtí pracovníci (A),*
- *studenti prezenční formy doktorandského studia (D),*
- *studenti všech ostatních typů a forem studia (S),*
- *ostatní zaměstnanci (Z);*

b) externí:

- *externí vyučující na Univerzitě Pardubice (E),*
- *studenti doplňkového pedagogického studia a účastníci celoživotního vzdělávání (M),*
- *veřejnost (V).*

Podmínky přístupu k fondům jsou stanoveny řádem knihovnických a informačních služeb, který je nedílnou součástí knihovního řádu. Délka trvání uživatelských práv všech kategorií, kromě kategorie veřejnost (V), je omezena v čl. 8 odst. 11 Knihovního řádu:

Uživatelská práva uživatelů kategorie P, A, Z a E končí ke dni rozvázání pracovního poměru nebo ukončení dohody o pracovní činnosti, uživatelská práva uživatelů kategorie D, S a M končí ke dni ukončení či přerušení studia a nejpozději k tomuto datu musí být jejich závazky vůči knihovně vyrovnány.

Modelový uživatel tak může během různých období svého života vystřídat v podstatě všechny definované kategorie. Do knihovny se přihlásí jako student střední školy (V), stane se studentem Univerzity Pardubice (S), po promoci odejde učit na střední školu (V), nastoupí do doktorského studia (D), začne na Univerzitě Pardubice učit externě (E), pak se stane asistentem (A), odejde do důchodu (V) a na vysokou školu se vrátí jako frekventant univerzity třetího věku (M).

Zásadním **problémem knihovního zákona** (a to nepochybně nejen z pohledu vysokoškolské knihovny, ale i dalších typů knihoven kromě krajských a obecních) je § 3 Systém knihoven a z něj vycházející §§ 9 až 13. Pomineme §§ 9 až 11, které se týkají vybraných sedmnácti knihoven a které jim ukládají jejich povinnosti (a de facto i práva), čímž vymezují rámec jejich činnosti.

Pro evidenci své knihovny (knihoven) si může vysoká škola vybrat pouze mezi knihovnou základní a knihovnou specializovanou. Obě možnosti jsou nevyhovující. Postavením a funkcí základní knihovny v systému se zákon v podstatě nezabývá (kromě obecných definic v § 12). Specializované knihovně je sice v § 13 věnováno o několik řádků více, ale ty nijak nespecifikují, která knihovna se může hlásit jako knihovna specializovaná. Až z důvodové zprávy k návrhu zákona (která je pouze výkladem předkladatele zákona a nemá žádnou

právní váhu) je zřejmé, že tvůrci zákona zde měli na mysli především ústřední oborové knihovny, např. Národní lékařskou knihovnu v Praze, Státní technickou knihovnu apod. Ani na knihovny skutečně velmi úzce specializované (knihovna Výzkumného ústavu včelařského apod.) není v této zprávě explicitně pamatováno, jako příklad jsou uváděny pouze ty tzv. ústřední oborové. Důvodová zpráva mj. říká *...Specializovaná knihovna může být ústřední knihovnou sítě základních knihoven se specializovaným knihovním fondem. V rámci svých vzdělávacích funkcí průběžně zabezpečuje další odborné vzdělávání knihovníků a informačních pracovníků specializovaných knihoven a základních knihoven se specializovaným knihovním fondem. Zajišťuje metodické a poradenské činnosti a služby pro základní knihovny své specializace...* Odpovídá takový komentář či výklad reálné skutečnosti roku 2002 nebo se předkladatelům zákona líbila některá ustanovení zákona starého?

Vysokoškolské knihovny mohou mít s evidencí podle odst. 1 písm. d) jako knihovna specializovaná, problémy i z jiných důvodů. Mají sice specializovaný fond, poskytují kompletní rozsah služeb vyjmenovaných v § 4 odst. 1 a 3 a další specializované služby pro vzdělávání, vědu a výzkum, ale vzhledem k absolutnímu poddimenzování pracovních sil, které je pro všechny vysokoškolské knihovny typické a představuje jeden z nejvážnějších problémů, jen velmi obtížně budou plnit specializované funkce v tom rozsahu, jak je vymezuje § 13. A pokud je výklad § 13 skutečně takový, že specializovaná knihovna má fungovat jako ústřední oborová knihovna systému, pak to z vysokoškolských knihoven mohou být některé (např. Centrum knihovnických a informačních služeb VŠE nebo fakultní knihovna Evangelické teologické fakulty UK), ovšem jen těžko se sem mohou vejít ústřední knihovny univerzit s oborově odlišnými fakultami (např. Univerzitní knihovna Univerzity Pardubice) nebo např. knihovny právnických nebo filozofických fakult jednotlivých univerzit. Neboť, která z nich by byla ústřední?

Řada vysokoškolských knihoven se tak bude evidovat podle § 3 odst. 1 písm. c) jako knihovna základní, což naprosto neodpovídá jejich významu podle objemu fondů, počtu uživatelů a spektra poskytovaných služeb. Je opravdu škoda, že skupina knihovnických expertů připravující konečnou verzi zákona, nepřijala návrh zástupců vysokoškolských knihoven na rozšíření § 3 o další typy knihoven (např. vysokoškolské, akademické nebo alespoň odborné). Má-li být v České republice vytvořen skutečně fungující národní knihovní systém podpořený zákonnou normou, bude třeba počítat v blízké budoucnosti s novelou knihovního zákona, která by vysokoškolským, ale i dalším odborným knihovnám, zajistila adekvátní postavení.

Národní knihovní systém

Jak to vlastně s národním knihovním systémem je? Je to jen zaklínadlo nebo skutečné úsilí o spolupráci?

V roce 1999 přijala vláda dokument *Státní informační politika – cesta k informační společnosti*,⁴⁾ který v příloze *Předpoklady realizace státní informační politiky* hovoří o Národním knihovnickém systému (kap. II. 9. 3):

*V tomto kontextu nabývá na důležitosti a významu spolupráce knihoven podpořená moderními informačními technologiemi, síťovým propojením (na bázi Internetu) a systematickým vyhledáváním a využíváním elektronických informačních zdrojů. Nutná je kooperace při jednání o licencích s producenty těchto pramenů. Jedině součinnost knihoven různých typů v rámci sítí, které přesahují hranice působnosti jednotlivých knihoven a hranice mezi státy, zajistí uživatelům přístup k informacím a informačním zdrojům. Tuto spolupráci je nutné podpořit vypracováním koncepce **Národního knihovnického systému**, jehož cílem by mělo být formulování strategických cílů rozvoje knihoven, odstranění meziresortních bariér mezi knihovnami a tím dosažení efektivní dostupnosti informačních zdrojů a informací pro všechny skupiny uživatelů ze všech oblastí (vč. z veřejného sektoru) a stanovení zásad jeho podpory organizační, právní a ekonomické.*

*Podmínkou úspěchu navrhované koncepce je, aby byla vypracována skupinou expertů jak z veřejných, tak veřejně přístupných knihoven, a to za účasti odborníků z oborů představujících technické a telematické prostředí a zástupců uživatelské veřejnosti (především ze školství, výzkumu a vývoje a státní správy) ...Ve stejném roce vypracovala Ústřední knihovnická rada materiál *Strategie knihoven v České republice 1999 – 2003*,⁵⁾ kde se v kap. 8 (Organizace a řízení knihoven) a kap. 9 (Struktura knihoven) píše o formování národního knihovnického systému a optimalizaci jeho struktury. Na konci roku 2001 začala Ústřední knihovnická rada pracovat na pokračujícím materiálu *Strategie rozvoje knihoven v České republice 2003 – 2005*,⁶⁾ který na úrovni tezí hovoří o formování národního knihovního systému.*

Protože do dnešní doby zůstává otázka národního knihovního systému nezodpovězená (spíše je tedy tím zaklínadlem), domníváme se, že je na čase vést diskusi k tomuto tématu. Jistě lze souhlasit s tím, že formování národního knihovního systému (dále jen NKS) je v zájmu rozvoje českých knihoven, protože:

- skutečné informační potřeby uživatelů nemůže zajistit samostatná „izolovaná“ knihovna, ale pouze dobře fungující systém spolupracujících knihoven jako celek,
- spolupracující knihovny jsou většinou financovány z veřejných financí, takže je v zájmu celé společnosti, aby byly optimálně využity,
- efektivnost systému je založena na vzájemném sdílení informačních zdrojů a služeb, standardizaci a sdružování vybraných činností.

Jaká jsou ale východiska formování NKS? Z logiky věci by základním východiskem měl být knihovní zákon, ale dle názoru autorek formování NKS v tomto knihovním zákoně oporu nemá. Domníváme se, že je tedy třeba hledat jiné principy, hlediska či kritéria, podle kterých by se NKS měl vystavět.

⁴⁾ Viz <http://www.vlada.cz/1250/vrk/rady/sip/dokumenty/sipcesta/sipobsah.il2.htm>

⁵⁾ Viz http://www.nkp.cz/o_knihovnach/strategie.txt99__03.htm

⁶⁾ Interní materiál Ústřední knihovnické rady

Vyjděme z poslání knihoven, jak je definuje *Strategie rozvoje knihoven v České republice 2003 – 2005*:

- celoživotní vzdělávání, podpora nezávislého rozhodování a duchovního rozvoje a uspokojování kulturních potřeb občanů,
- vytváření infrastruktury pro oblast vzdělávání, výzkumu a vývoje,
- zpřístupňování informací z oblasti státní správy a samosprávy občanům,
- zprostředkování informací na podporu podnikání, zejména menším a středním podnikatelům,
- zprostředkování a zpřístupňování lidského poznání,
- uchování a ochrana národního kulturního dědictví.

Takto definované úkoly knihoven jsou de facto základem pro funkční vymezení NKS. Postavení každé knihovny v NKS by mělo být definováno tím, kterou (které) z těchto funkcí a v jaké míře plní. Toto funkční hledisko by mělo být doplněno hlediskem regionálním tak, aby spolupracující knihovny v regionu standardně zajišťovaly určitou předem definovanou úroveň fondů a služeb. Dalším hlediskem je oborové vymezení, jak vzhledem k regionu, tak v systému jako celku. A tak by šlo pokračovat...

Formování NKS předpokládá hodně znalostí, a to nejen odborných, ale znalostí o jednotlivých typech knihoven, o jejich funkcích, uživateli, znalostí o financování těchto knihoven, o vazbách jednotlivých subjektů na jejich zřizovatele atd. Dále předpokládá mnoho dobré vůle, protože stabilita systému, který je vnitřně propojen neformálními vazbami, bývá velmi křehká, nemá-li dobře nastavená pravidla. Ta lze dobře nastavit pouze v případě, že je dobrá vůle ke spolupráci. A je to případ NKS?

Cílem NKS je, aby poskytoval „maximum možného“ při dané výši vložených finančních zdrojů. Taková efektivita je možná pouze za předpokladu, že dojde k překonání rivality či dokonce nevraživosti mezi knihovnami. Každá z těchto knihoven musí najít v systému své optimální místo, a to ne pro získané zařazení v systému dle zákona, ale podle skutečného významu pro uživatele, pro region. Tak, jako se vyrovnaly se změnou společenskou situací a s novými úkoly, které z ní vyplynuly, vysokoškolské knihovny (a rozhodně to nebylo jednoduché), budou se s ní muset vyrovnávat a optimalizovat podle ní svou činnost i např. krajské knihovny (bývalé státní vědecké knihovny). Pokles fondů a odliv registrovaných čtenářů u tohoto typu knihoven je patrný z tabulky č. 3.⁷⁾

Tabulka č. 3: Srovnání fondů a registrovaných čtenářů ve státních vědeckých knihovnách a vysokoškolských knihovnách

Rok	SVK		VŠK	
	KJ v tis.	Čtenáři v tis.	KJ v tis.	Čtenáři v tis.
1990	19 990	319	7 845	149
2000	18 631	164	11 302	264

⁷⁾ Údaje jsou převzaty ze statistických ročenek Českého statistického úřadu

Příklad Pardubického kraje

Cílem tohoto příspěvku rozhodně není navrhnout koncepční řešení celého NKS, ale pokusme se na příkladu Pardubického kraje ukázat možnosti jeho řešení v regionu. Vycházíme z předpokladu, že na zajištění všech úkolů definovaných ve *Strategii rozvoje knihoven v České republice 2003–2005* se v regionu podílejí především vysokoškolská knihovna (s prioritou pro zajišťování celoživotního vzdělávání, podpory nezávislého rozhodování a duchovního rozvoje občanů, zprostředkování a zpřístupňování lidského poznání a vytváření infrastruktury pro oblast vzdělávání, výzkumu a vývoje) a krajská knihovna, která má ze zákona stanoveny ještě další funkce vzhledem k základním knihovnám v regionu. Proto je třeba rozpracovat především koncepci spolupráce těchto subjektů.

Aby mohla nová spolupráce v regionu začít, musí být předem stanoveny některé obecné principy NKS. Jedním ze základních z nich je strategie koordinovaného budování fondů. Vysokoškolská knihovna buduje fond primárně zajišťující informační zázemí pro vzdělávací a tvůrčí činnost vysoké školy. Specializace jejich fondů je tedy daná a je známa. O krajské knihovně knihovní zákon v § 11 odst. 1 říká, že *...je knihovnou s univerzálním knihovním fondem, případně doplněným specializovanými fondy...* Na vymezení pojmu „univerzální fond“ ale tvůrci zákona (na rozdíl od pojmu „specializovaný fond“) nepamatovali. Podle Slovníku cizích slov⁸⁾ univerzální znamená obecný, všeobecný. Ovšem budovat při současné informační explozi všeobecný fond je neúčelné a vlastně neuskutečnitelné. Tento úkol mohou plnit, a to ještě pouze z hlediska domácí produkce, jen knihovny s právem celostátního povinného výtisku. Takže ve skutečnosti půjde vždy o fond nějakým způsobem omezený, možná ne tak oborově, ale rozhodně z hlediska úplnosti. Dalším významem slova univerzální je „zaměřený k obecnému užití“ a tento význam se zdá být pro budování fondů prvořadý. Pro koordinované budování fondů je důležité rozkrýt strukturu fondů nejen oborově, ale i z dalších hledisek (úplnost a úroveň) např. metodou konceptu. Z této analýzy lze pak vyjít při stanovení strategie doplňování fondů v regionech (a mezi regiony) a provést konkrétní rozdělení kompetencí v jednotlivých oborech a úrovních.

Krajská knihovna v Pardubicích a Univerzitní knihovna Univerzity Pardubice provedly jako první krok porovnání svých fondů za posledních 10 let pomocí MDT. Zjistily tak nejen rozsah fondu v jednotlivých třídách, ale i jejich průnik. Tím se otevírá možnost, aby každá z knihoven více rozvíjela fond v té oblasti, ve které má lepší výchozí pozici. Celek pak vytvoří kvalitnější informační pokrytí v regionu co do univerzálnosti i úplnosti. Aby bylo toto řešení účelné i pro uživatele, musí být koordinované budování fondů následováno vytvořením jednoho informačního prostředí, a to nejen virtuálního, ale i reálného, kdy uživateli stačí jeden průkaz pro obě (výhledově i další) knihovny.

Vedoucí představitelé kraje i vedení Univerzity Pardubice jednoznačně deklarovali zájem na úzké spolupráci obou knihoven, neboť si jsou vědomi její oboustranné výhodnosti. Začlenění knihovních fondů a služeb univerzitní

⁸⁾ Akademický slovník cizích slov. Díl 2. Praha : Academia, 1995. s. 795.

knihovny do informační infrastruktury Pardubického kraje by uspořilo v krajském rozpočtu významnou část finančních prostředků, které by jinak musely být vynaloženy na to, aby se bývalá Okresní knihovna v Pardubicích přiblížila úrovni a rozsahu fondů v krajských knihovnách vzniklých ze státních vědeckých knihoven. Univerzita Pardubice by získala pro své pedagogy a studenty přímý přístup k fondům, které v řadě případů vhodně doplňují informační profil univerzitní knihovny. Jedná se zvláště o humanitní vědy, protože tento fond začal být v univerzitní knihovně systematicky budován teprve nedávno v souvislosti s akreditací fakulty humanitních studií.

Nabízejí se i další oblasti pro spolupráci: informační výchova uživatelů, celoživotní vzdělávání knihovníků (krajská knihovna má nově vybavenou učebnu z programu VISK, univerzitní knihovna může nabídnout kvalifikované lektory), společné kulturně vzdělávací projekty (univerzitní knihovna převzala od r. 2002 organizaci vzdělávacích přednášek „univerzity třetího věku“ pro seniory a zajišťuje je ve spolupráci s pedagogy fakulty humanitních studií).

Co na závěr ?

Reálné možnosti pro spolupráci tedy jsou, přesto se její konkrétní podoba rodí velmi těžce. Na vysokoškolské knihovny je velmi často poukazováno, že to jsou ony, kdo se brání spolupráci s ostatními knihovnami. Tato výtka je neoprávněná, protože většinou nejde o neochotu ke spolupráci, ale o vyjádření jiného názoru na řešený problém, než je názor oficiální. Vysokoškolské knihovny naopak mají často pocit, že klepou na bránu, na kterou sice hradní pán nechal připevnit klepadlo, ale ve skutečnosti ji vlastně ani otevírat nechce. Spolupráce nemůže fungovat, pokud nejsou všichni partneři stejně ochotní naslouchat návrhům druhé strany, zvažovat je také v rámci celku a někdy je přijmout i přesto, že realizované řešení, výhodné pro celek, může mít i některé konkrétní bolestné dopady.

Zdá se, že překonat tyto bariéry bude mnohem těžší, než by se dalo předpokládat. Navzdory tomu je potřebné, aby se to podařilo. Je to především v zájmu našich uživatelů, ale je to důležité i pro nás a další rozvoj našich knihoven.

SYSTÉM KNIHOVEN Z POHLEDU ZAJIŠTĚNÍ REGIONÁLNÍCH FUNKCÍ

Jana Nejezchlebová, Moravská zemská knihovna v Brně

Změnily se funkce knihoven v informační společnosti?

Místo úvodu

Připomeňme si, že... „základním cílem veřejné knihovny je zajišťovat zdroje a služby různého druhu k uspokojování potřeb jednotlivců a skupin, které se týkají vzdělávání, informací a osobního rozvoje, včetně rekreace a volného času ...“(1) tzn., že knihovna zabezpečuje celý systém společenských činností, které realizují její funkce v oblasti informací, gramotnosti, vzdělávání a kultury. Co se tedy změnilo? Výrazně se změnily podmínky a prostředky, kterými se společenské funkce knihoven realizují. Změnily se nároky, požadavky a potřeby občanské společnosti a tím nároky na činnost knihoven. Tomu musí nezbytně odpovídat i zásadní změny v práci samotných knihoven, tedy knihovníků.

I. Regionální funkce trochu jinak

Které služby označujeme pojmem regionální funkce?

pozn.: zvažované pojmy základní a doporučené byly po jednání Seče 2001 sjednoceny.

- poradenství a konzultační činnost
- vzdělávání, pořádání seminářů, porad
- tvorba a cirkulace výměnných fondů
- pomoc při revizi a aktualizaci knihovnických fondů
- podpora při zpracování statistiky činnosti
- servis ICT

některé knihovny ještě zajišťují nákup, zpracování a distribuci knihovnických fondů pořízených z prostředků příslušné obce

Co tedy jsou regionální funkce?

- efektivní využití veřejných finančních prostředků
- účelná dělba práce a koordinace odborných činností
- podpora práce menších knihoven

Co nejsou regionální funkce?

- povinností pro knihovny
- omezením aktivity knihovny
- nahrazením neprofesionální práce knihovny

Co získáme?

- čas pro uživatele

Proč? O co jde?

- zkvalitnit odbornou úroveň malých profesionálních a především neprofesionálních knihoven
- zpřístupnit služby knihoven v odpovídajícím rozsahu občanům
- zajistit kvalitní fondy (včetně periodik)
- zajistit přístup k informacím ve všech knihovnách bez rozdílu místa
- vyrovnávat rozdíly v kvalitě a šíři informačních služeb občanům v jednotlivých regionech
- zajistit komunikaci mezi knihovníky
- porovnání činnosti vlastní knihovny s jinými knihovnami.

II. Regionální funkce - nultý ročník

V roce 2002 se rozšířil legislativní rámec pro podporu zajišťování výkonu regionálních funkcí o Usnesení vlády ze dne 16. 1. 2002 č.68 o Programu podpory zajištění výkonu regionálních funkcí veřejných knihoven a Nařízení vlády ze dne 29. května 2002, kde jsou v §16 přímo stanovena Pravidla poskytování dotací na zajištění výkonu regionálních funkcí knihoven.

V I. pololetí 2002 se také konaly semináře organizované Národní knihovnou ČR Funkce krajských knihoven (MZK v Brně 19. 3. 2002, prezentace viz www.mzk.cz/Aktuality) a Seminář pro pracovníky krajských knihoven a knihoven pověřených výkonem regionálních funkcí (MZK v Brně 23.– 24. 4. 2002).

Začátek roku odstartovaly zajišťování výkonu regionálních funkcí smlouvy uzavřené mezi krajskými knihovnami a pověřenými knihovnami krajů a po netrpělivém čekání na finanční podporu (která přišla pozdě s příslibem účtování od 1. února 2002) se rychle i váhavěji rozbíhají práce přímo v terénu. Rok nula, jak je z pohledu regionálních funkcí rok 2002 nazýván je zpestřen ještě řešením stávajících okresních knihoven a převodem knihoven v těchto okresech na přímé zřizovatele.

V Jihomoravském kraji již pracují a zajišťují regionální funkce městské knihovny v Břeclavi, Blansku a Znojmě a v oblasti výměnných souborů zajišťuje tyto funkce i Knihovna Jiřího Mahena v Brně. Tři okresy (každý jinak a s jinými problémy) připravují transformaci svou i svých knihoven na města a obce do konce roku.

Jihomoravský kraj má tedy zatím 4 pověřené knihovny. Chápeme pověřenou knihovnu jako knihovnu, která z personálního a odborného hlediska a technickým vybavením bude schopná poskytovat regionální služby na profesionální úrovni. V jednání a ve stavu příprav je stanovení atestu, tedy konkrétního vymezení funkcí a povinností pověřené knihovny. Z tohoto důvodu předpokládáme i u stávajících okresních knihoven s výjimkou okresu Brno-venkov pověření výkonem regionálních funkcí tyto knihovny.

Moravská zemská knihovna jako krajská knihovna Jihomoravského kraje zajišťuje přímo pro pověřené knihovny (ale i všechny ostatní knihovny všech typů v regionu) poradenskou a konzultační činnost, včetně informačního servisu k problematice automatizace knihoven a využívání informačních a komunikačních technologií, plně zajišťuje vzdělávání knihovníků všech typů knihoven (počítačová učebna, odborné semináře, akreditované knihovnické kurzy), statistické vyhodnocení činnosti knihoven (tištěný výstup ročenka Výsledky činnosti veřejných knihoven Jihomoravského kraje za rok 2001). Odborně zajišťuje, konzultuje a garantuje činnosti, které přímo nevykonává a pověřila jimi smluvně knihovny. Jedná se o pomoc při revizi a aktualizaci knihovnických fondů a tvorbu a cirkulaci výměnných souborů.

V roce 2002 (5.11. 2002) připravuje MZK s pověřenými knihovnami koordinační poradnu profesionálních knihoven JmK, na níž bude zhodnocen dosavadní průběh zajištění regionálních funkcí a příprava strategie na další období.

III. **Celek je více, než pouhý výčet jeho částí (2)**

Co je vlastně systém?

Pomohu si citací ... „základem problematiky, kterou se budeme zabývat je systém, definovaný jako množina prvků, nacházejících se ve vzájemné interakci a tvořících zvláštní jednotu s okolím...“ (3). Akademický slovník cizích slov (Praha 1995) charakterizuje systém jako soubor jednotlivin navzájem spojených určitou strukturou, sítí vztahů v uspořádaný celek, který je v našem případě otevřený a jistě poměrně složitý.

Zkonkretizujeme tuto představu knihovnami, které knihovní zákon vymezuje ve 4 skupinách jako národní systém knihoven (a o něm budeme uvažovat ve vztahu k zajišťování regionálních funkcí):

- a) Národní knihovna České republiky, Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana, Moravská zemská knihovna v Brně, zřízené Ministerstvem kultury,
- b) krajské knihovny, zřízené příslušným orgánem kraje,
- c) základní knihovny, zřízené příslušným orgánem obce,
- d) specializované knihovny.

Jak by měl systém knihoven fungovat?

Národní knihovna ČR je koordinátorem celého systému knihoven ČR, krajské knihovny, kterých je včetně Moravské zemské knihovny ze zákona pověřené funkcí krajské knihovny Jihomoravského kraje 14, zajišťují a garantují odborně výkon regionálních funkcí v krajích, základní knihovny jsou knihovny pověřené výkonem regionálních funkcí i ty, které jsou příjemci těchto služeb, specializované knihovny se na zajišťování regionálních služeb přímo nepodílí.

- a) Základním článkem je systém **pověřená knihovna - příjemci služeb** (v některých krajích na úrovni okresů, malých okresů, apod.). Mezi knihovnami se vytváří nebo znovu vytváří vztahy, navazuje se přerušovaná

spolupráce, hledají se nové formy koordinace knihovnictví v regionech tak, aby vycházely z tradic daného okresu, střediska apod. a současně odpovídaly požadavkům změn probíhajících v knihovnictví. Tyto fungující systémy a vazby jsou základem úspěchu efektivního zajišťování regionálních funkcí veřejných knihoven. A jsou základem krajského systému.

- b) Krajské systémy tvoří **krajská knihovna - pověřené knihovny - příjemci služeb** (profesionální a neprofesionální knihovny regionů spravovaných PK).
- c) Systém veřejných knihoven (v úvodu zmíněný *celek*) je tvořen **kooperativně pracujícími 14 krajskými systémy** (v tomto případě řekněme subsystemy).
- d) Do **okolí celého systému**, ale i jednotlivých prvků-knihoven můžeme zařadit knihovny speciální, kulturní, informační a vzdělávací instituce, paměťové instituce s nimiž knihovny spolupracují. Nepodílí se na servisu regionálních služeb přímo, ale ve fázi, kterou plně zúročíme právě efektivním zajišťováním regionálních funkcí a to jsou služby uživatelům (viz IV.).

Na všech úrovních systému kooperativně pracujících knihoven je velmi silná (a důležitá) zpětná vazba.

Proč systém?

Proč uvažujeme o systému knihoven, zajišťujícím výkon regionálních funkcí pro profesionální a především neprofesionální (!) knihovny? Veřejné knihovny mají v současných dnech, týdnech, nejbližších měsících mnohem prozaičtější starosti - zajišťování prostor, personálu, hledání ekonomicky výhodných cest k distribuci zpracovaných souborů knihovnám v situaci bez vlastní dopravy, s otázkami, jak se s mnohými knihovníky domluvit a přesvědčit je o přínosu regionálních služeb. Ale souběžně s tím (a plány na rok 2003 jsou již rozpracované) je třeba si ve vztahu k poskytování regionálních funkcí uvědomit některé souvislosti.

Poradenství a konzultační činnost

Zajišťují, řekněme garantují krajské knihovny a pověřené knihovny. Tok informací je však mnohem širší a různorodější. Nezapomeňme na význam elektronických konferencí, zejména konference Knihovna, kde může kterákoliv připojená knihovna řešit svůj problém za pomoci většího či menšího počtu reagujících knihoven z celé republiky a získá v krátké době přímo výběr různých variant řešení. Nemusí tedy čekat nebo se obracet na krajskou či pověřenou knihovnu.

Vzdělávání, pořádání seminářů

Národní knihovna připravuje vzdělávací akce pro knihovníky všech typů knihoven v ČR. Krajské knihovny garantují ve svých krajích vzdělávání kni-

hovníků profesionálních i neprofesionálních knihoven v celém rozsahu a obsahovém spektru. Rozhodující podíl zejména na přímém vzdělávání neprofesionálních knihovníků mají (budou mít) pověřené knihovny. Knihovníci mají však možnost účastnit se dle svého výběru vzdělávacích akcí, které pro svou práci potřebují bez ohledu na regionální působnost organizátora. Mohou se také domluvit např. dva kraje nebo pověřené knihovny na řešení náročného úkolu (Moravskoslezský kraj a Jihomoravský kraj řeší zajištění vzdělávání pro pracovníky dětských oddělení, kraj Vysočina a Jihomoravský kraj Asistenční služby pro nevidomé klienty). Je nutné uvažovat ekonomicky a nejezdit přes celou republiku, pokud můžeme seminář či rekvalifikaci zajistit ve svém okrese nebo kraji, na druhé straně se tento úhel pohledu vztahuje i na přípravu akcí a zajišťování lektorů. Setkala jsem se s tím, že se knihovníci opatrně ptají, smíme přijet, když k Vám nepatříme, neměl by to být problém.

Rekvalifikace, odborné kurzy

Základní kurzy ICT zajišťují krajské knihovny v počítačových učebnách. Systém kurzů (rekvalifikačních, inovačních, specializovaných) se bude v nejbližší době (letech) vytvářet v rámci krajů. Inovační, krátkodobé kurzy a odborná školení, semináře budou jistě v převážné míře zajišťovány vzdělávacími centry v krajích. Organizačně i časově náročné rekvalifikační kurzy (základní, ale i pro vysokoškolsky vzdělané pracovníky knihoven) a specializované kurzy lze zajistit v plném rozsahu potřeb koordinací mezi knihovnami (kraji). To bude také jistě na pořadu jednání sekce vzdělávání SKIP.

Práce odborných skupin a sekcí

Není cílem vyjmenovávat odborné skupiny a sekce pracující při Národní knihovně (tedy s celorepublikovou účastí), odborné skupiny pracující jako sekce SKIP, SDRUK či jednotlivých knihoven. I zde se řeší a připravují podklady pro řešení odborných problémů za účasti širokého výběru knihoven bez ohledu na kraje či okresy. Opět jde o koordinaci a kooperaci mezi knihovnami se společnými problémy. Lze takto pracovat i na krajské úrovni, jak jsme si ověřili v Jihomoravském kraji v oblasti práce s dětskou literaturou. Klub dětských knihoven jižní Moravy pracuje v obdobném složení jako v době Jihomoravského kraje se 14 okresy. Jednotlivé nové kraje organizují své akce v rámci práce s dětskými čtenáři, soutěže, vydávají sborníčky apod., přesto se 2x ročně setkáváme na pracovní poradě a připravujeme společné semináře. Umožňuje se tak (a to je pro knihovnice, jak samy říkají, velice důležité) srovnání činnosti, kontakty, inspirace a pomoc jednotlivých oddělení vzájemně a v širším měřítku, než mohou poskytnout současné menší kraje.

Knihovní fondy

V této oblasti knihovnické činnosti je situace jednoznačná. Se zaváděním automatizace a mezinárodních standardů, knihovny pokud se chtějí podílet na

sdílené katalogizaci, využívat (případně i přispívat) do souborných katalogů, respektují dané normy a úzce spolupracují.

Projekty, licenční možnosti

Žádosti o různé typy grantů je oblast (stejně jako využívání licenčních možností), kde se uplatní knihovny jednotlivě, ale značné možnosti mají náročnější projekty, kde spolupracuje více knihoven, případně dalších institucí.

Chtěla jsem připomenout, které další informační toky mohou knihovníci využívat, s čím musí počítat a na co reagovat krajské a pověřené knihovny. V krajském systému je samozřejmě a „mimo diskusi“ garantem krajská knihovna. Zpracovává analýzy, přehledy a z toho vyplývající strategie dalšího všestranného rozvoje knihovnictví ve svém kraji. Musí znát činnost knihoven, mít přehled co pro svou práci a především pro její další rozvoj knihovníci potřebují a hledat způsoby, jak kvalitní fondy, služby, vzdělávání či materiální zázemí zajistit. A těch způsobů je hodně, v tom je náročnost a odpovědnost krajské knihovny i ostatních pověřených knihoven najít a vybrat vhodné možnosti a varianty.

IV. Čas pro uživatele

V širších souvislostech je knihovna institucí, která sehrává klíčovou úlohu při místní implementaci informační společnosti, znamená to potřebu zajistit přístup ke všem materiálům, umožnit občanům využívání informačních technologií a zdrojů.

„Veřejné knihovny jsou místní službou ve prospěch místní společnosti a mají této společnosti poskytovat informační služby. Služby a fondy, které poskytují, musejí vycházet z místních potřeb, které je třeba pravidelně sledovat. Bez této zásady ztratí veřejná knihovna kontakt s těmi, jimž má sloužit, a v důsledku toho nebude využívána v plné míře. Knihovníci si proto musí uvědomovat změny ve společnosti“ ... (4)

Směr, kvalitu a rozsah služeb určují mezinárodní standardy IFLA pro služby veřejných knihoven a Manifest IFLA o přístupu k Internetu vyhlášený 1.5.2002.

Knihovny již neposkytují služby pouze svým čtenářům, ale občanům a všem, kdo hledají a potřebují informace nejrůznějšího druhu. Veřejná knihovna jako kulturní a informační centrum regionu tak umožňuje nejen neomezený přístup k informacím a dokumentům ze svých fondů, ale také z ostatních knihoven a institucí. Služby jsou zajišťovány pro mnohem různorodější klientelu než dříve. Znamená to práci s uživateli zdravotně postiženými, sociálně znevýhodněnými, s imobilními občany, ale i s těmi, jejichž problémem je zaměstnanost a nedostatek času navštívit knihovnu (není zde pouze řešením úprava půjčovny doby a prodloužení přístupu do knihovny). Proto se také stále více rozšiřují služby mimo zdi knihoven, které umožňuje technické vybavení a připojení knihoven na Internet.

Tyto nároky vedou k novým přístupům k uživatelům knihoven.

„Když jsme koncem 60. let psali Šok z budoucnosti, začínali vizionářští manažeři hovořit o „segmentaci trhu“. Dnes už se nezaměřují jenom na „segmenty“, ale i na „atomy“ - tedy na jednotlivé rodiny a dokonce na jednotlivce...“ (5)

Knihovníci začínají poskytovat a nabízet služby malým skupinám, jednotlivcům, což přináší časové zatížení a také náročnost na profesní přípravu pracovníků knihoven.

Celoživotní vzdělávání občanů

Knihovny spolupracují se školami a vzdělávacími institucemi a pomáhají uživatelům v období jejich formálního vzdělávání. Stále více však budou stoupat nároky na podporu oblasti zájmové činnosti a využívání volného času občanů, vzdělávání na formální i neformální úrovni v dospělém a vyšším věku, pomoc při zvyšování gramotnosti a osvojování si základních životních dovedností všech věkových kategorií, přičemž vyšší věkové kategorie budou náročnější a potřebnější (mnohdy je pro ně jedinou institucí, která jim může v této oblasti pomoci právě knihovna).

Informační služby

Poskytování informací zdravotně i sociálně znevýhodněným občanům se stává postupně součástí práce knihoven. Stále větší význam mají informace regionální, které jsou již tradičně knihovny schopné zajišťovat a uchovávat (včetně informačního fondu), ale nejde "jen" o informace historické, dokumentující vývoj regionu, chci zdůraznit informace o současné společnosti, možnostech a životě, zveřejnitelné informace z místní správy a samosprávy.

Výchova uživatelů, zejména dospělých, stále není na odpovídající a dnes i potřebné úrovni. Seznamovat uživatele s využíváním informačních zdrojů jak tradičních tak elektronických, s potřebnými dovednostmi při práci s informačními technologiemi, s vyhledáváním informací na Internetu. Veřejné knihovny jsou těmi institucemi, jak je již často zmiňováno, které pomáhají vyrovnávat informační nerovnost občanů.

Knihovny se budou muset více zaměřit na dospělé uživatele a seznamovat je s možnostmi automatizovaného systému s kterým knihovna pracuje, ale také, na to se často zapomíná, s knihovnickými a informačními službami, které může ve své knihovně i v dalších knihovnách využívat..

I zde je nutné cíleně se obrátit na menší skupiny, jednotlivce, vysvětlovat a prezentovat především ty služby, které jsou pro danou skupinu profesionálně nebo zájmovým zaměřením zajímavé a přínosné. Najít adekvátní formy prezentace a cesty k získání „chvilky“ z času aktivní zaměstnané střední generace není jednoduchý úkol, stejně jako práce se starší generací.

Navazovat formální vazby s jinými organizacemi v místě svého působení (školy, muzea, galerie, archivy, další kulturní a vzdělávací instituce).

Spolupráce se školami vychází z dlouholetých zkušeností knihoven a je vlastně nezbytnou součástí činnosti knihoven, pomáhá vychovávat dětské a později do-

spělé čtenáře. Vazby a formy práce se v posledních letech mění, ale intenzita spolupráce a koordinace činnosti by měla narůstat. Jednak v přímém kontaktu s učiteli, jejich informováním o službách knihoven, seznamováním s informačními technologiemi, s nimiž knihovníci a uživatelé knihoven pracují, možnostmi podpory výuky formou exkurzí, besed, informační výchovy, diskusí o četbě. Druhou oblastí je spolupráce a odborná pomoc učitelům vedoucím školní knihovny, řešení odborných problémů a iniciování transformace školních knihoven na informační centra škol s rozšířenými možnostmi a knihovnickými a informačními službami, na pracoviště vybavená informačními technologiemi, využívajícími Internet a umožňujícími realizaci informační výchovy žáků a studentů. Na místě jsou i možná variantní řešení přímého propojení veřejné a školní knihovny.

Nejde tedy o to, že knihovna doposud stačila zajistit požadavky sama, bez pomoci jiné knihovny (a mnohdy to knihovníci považují za velký úspěch, což je či spíše bylo, ale...), otázkou je, jak na výše nastíněné úkoly bude schopná reagovat zítra, pozítří ... až tyto požadavky vznesou její uživatelé. A víme, že by naopak měla přijít s aktivitou sama dříve.

Proto je třeba zvažovat, které činnosti je možné zvládat jednoduše a rychle pomocí technologií, které úkoly a problémy můžeme řešit společně, efektivní dělbu práce mezi knihovnami.

Tak, abychom získali čas, který bude znamenat rozšíření služeb uživatelům.

Na závěr

V následujícím období se budeme muset snažit o zajišťování výkonu regionálních funkcí z pohledu širších souvislostí, komplexněji. I když to zní, právě v tomto problematickém nultém ročníku nadneseně, není cílem několik dobrých, vynikajících knihoven, ale pomoc knihovnám, které mají snahu zkvalitnit svou práci a vytržení ostatních knihoven z dosavadního stereotypu navyklých postupů a činností. Tedy zcela jednoduše zajištění odborné činnosti knihoven a jejich knihovnických a informačních služeb odpovídajících potřebám uživatelů, bez ohledu na to, v jak velké obci či městě pracují.

Literatura:

1. Služby veřejných knihoven. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, 2002, s.11. ISBN 80-85851-14-8
2. KŘIVÁ, Eva. Grafické zobrazení knihovnicko-informačních systémů. In:Acta bibliothecalia et informatica. Opava : Slezská univerzita Opava, 1997, s. 43. ISBN 80-85879-87-5 59, ISSN 1211-9466
3. tamtéž, s.43.
4. Služby veřejných knihoven. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, 202, s. 17.
5. TOFFLER, Alvin, TOFFLEROVÁ, Heidi. Nová civilizace. Praha : Dokořán, 2001, s. 39. ISBN 80-86569-00-4

REGIONÁLNÍ VZDĚLÁVACÍ CENTRA A VZDĚLÁVÁNÍ V KRAJI

Zlata Houšková, Národní knihovna ČR

Kontinuální (další) odborné vzdělávání knihovníků je stejně jako v jiných profesích součástí celoživotního vzdělávání, jejíž důležitost pro jedince, pro organizaci, která ho zaměstnává, i pro celou společnost bude stále větší. Subjektů věnujících se vzdělávání dospělých je celá řada, a to i v našem oboru. V knihovnách se stalo do určité míry prestižní otázkou čas od času či dokonce pravidelně pořádat vzdělávací akce. Je dokonce patrná tendence více „vzdělávat“ než „vzdělávat se“; přes veškeré snahy tím pádem vážně termínová i tematická koordinace těchto aktivit, množí se akce sporné kvality, evaluace kurzů a školení velmi často chybí. Změnit tuto situaci můžeme společně. Rozhodujícím **garantem** této části odborného vzdělávání (stejně jako úrovně knihovnictví) i jeho koordinace by měla v každém kraji být **krajská knihovna**. Je k této činnosti nejen pověřena Knihovním zákonem (odst.2, § 11), ale také do značné míry odpovídajícím způsobem vybavena:

1. **Disponuje počítačovou učebnou** vybudovanou v programu VISK 2 a obvykle i jinými prostorami pro další vzdělávací akce (přednášky, tréninky, dílny apod.).
2. V organizační struktuře je vyčleněn útvar, resp. pracovní místo se zodpovědností za tuto oblast – říkejme mu nadále **krajské vzdělávací centrum**, přičemž jednotlivá centra se samozřejmě liší jak velikostí pracovního úvazku, tak rozsahem činnosti.
3. Má **lektorské zázemí** vlastních odborníků.
4. V krajském městě jsou obvykle dostupní i další – **externí – lektoři**.
5. V rámci **regionálních funkcí** má možnost využít **financí na vzdělávání** a koordinovat toto využití v kraji.
6. Většina krajských knihoven má v této oblasti i nepominutelné **zkušenosti**.

Krajská knihovna je tedy zodpovědná za koncipování a realizaci odborného vzdělávání knihovníků v kraji. Mělo by to pro ni především znamenat provést **průzkum a analýzu vzdělávacích potřeb v kraji**, a to za na základě svých možných šetření, ale především na základě vlastních analýz jednotlivých (alespoň větších) knihoven. V této fázi je nezbytná velmi těsná **spolupráce** krajské knihovny s řediteli jednotlivých knihoven a pracovníky zabývajícími se poradenskou činností v regionech. Analýza vzdělávacích potřeb v kraji by měla vyústit ve **stanovení priorit**, dalších postupů a určitých pravidel. Poté by měly být koncipovány jednotlivé **vzdělávací programy** a systematicky vybudován **kon-**

cept vzdělávání v kraji na základě dohody s ostatními knihovnami regionu. Krajská knihovna by měla být garantem toho, že se nebudou prohlubovat disproporce v odborné kvalifikaci (a tím ve službách) mezi jednotlivými kraji a pokud možno ani mezi dosud srovnatelnými knihovnami kraje.

Všechna krajská vzdělávací centra zároveň spolupracují v rámci **Sekce vzdělávání – Výukového centra SKIP** (dříve ve Výukovém centru sdružení MOLIN), a to většinou již několik let. Při společných setkáních a aktivitách je na tomto fóru diskutována problematika kontinuálního vzdělávání; pro pracovníky zabývající se touto problematikou bylo již připraveno i několik školení a seminářů, takže jednotlivá centra by měla respektovat **společné trendy, standardy** i některé **postupy**. Sekce je otevřenou pracovní skupinou a vítá všechny zájemce o práci v oblasti oborového vzdělávání.

Krajská knihovna by měla připravovat vzdělávací programy (semináře, kurzy a školení) pro knihovny kraje. Samozřejmě může - a je to dokonce žádoucí - **delegovat** některé **funkce/kompetence v oblasti vzdělávání** na další knihovny: např. na knihovny pověřené výkonem regionálních funkcí (pověřené knihovny), na některé specializované (např. vysokoškolské) knihovny v kraji apod. Očekává se také, že bude spolupracovat s regionálními výbory či odbornými sekcemi Svazu knihovníků a informačních pracovníků (SKIP), v ideálním případě též s oborovými školami aj. Některé vzdělávací programy by také mohly být např. připravovány jako mezikrajové. Cílem všech těchto kooperačních snah by mělo být **vybudování funkčního vzdělávacího systému a pokrytí všech vzdělávacích potřeb knihoven v kraji** s maximální mírou efektivity a bez zbytečných duplicít. Principy delegování funkcí a dělby úkolů budou v jednotlivých krajích samozřejmě různé a budou se lišit i v případech konkrétních knihoven v kraji. Ostatní knihovny v kraji by měly být iniciátory akcí, autory společenské objednávky a také samozřejmě nabízet své kapacity a možnosti spolupráce.

Mimořádné požadavky kladené v této oblasti na krajskou knihovnu vycházejí i z předpokladu, že **v krajské knihovně** je garantována **odpovídající kvalifikace personálu**, který je schopen **všestranné odborné konzultace a poradenství** k jakékoliv odborné problematice, o níž mají ostatní knihovny zájem. Proto se také předpokládá, že tito experti se budou sami dále účastnit vzdělávání, koordinačních a poradních aktivit krajových, mezikrajových, celostátních apod. Pokud není knihovna schopna zajistit pro některá témata kvalifikované lektory z řad vlastních zaměstnanců, musí být schopna zajistit lektory externí, ať už ze spolupracujících knihoven či z jiných institucí.

Které oblasti vzdělávání by měly v krajích patřit v nejbližší době mezi priority:

Informační a komunikační technologie (ICT)

Každý obyvatel Evropy by měl být vybaven dovednostmi, které jsou nutné pro život a práci v informační společnosti; knihovník tím spíše. Možnost získání **základní počítačové/informační gramotnosti** je pro knihovníky v současné době ještě zajištěna grantovým programem **VISK2** a tato školení probíhají ve

všech krajích. Hlavním úkolem krajských vzdělávacích center je uspokojit co nejvíce zájemců, ale také co nejvíce propagovat tuto možnost a důsledně i opakovaně o ní informovat všechny knihovny. Základy počítačové gramotnosti však nestačí. Žádoucí je připravit navazující **kurzy pro pokročilé** a pokrýt i další problematiky týkající se práce s ICT. Jen namátkou: orientace v elektronických zdrojích a síti Internet pro akvizici i služby, elektronický nákup, budování fondu elektronických dokumentů, sdílená katalogizace, souborné elektronické katalogy a informační portály, elektronické dodávání dokumentů, využívání elektronických dokumentů, možnosti elektronické komunikace, tvorba webové prezentace knihovny, jazyk HTML, JavaScript, základy webdesignu, problematika digitalizace atd. atd. Spolupráci i další vzdělávání školitelů v této oblasti nabízí řada partnerských institucí, především Státní technická knihovna (STK), Národní knihovna ČR (NK ČR), Albertina icome (AiP) aj.

V souvislosti se vzděláváním v oblasti ICT je vhodné uvést několik **informací o dosavadních výsledcích programu VISK 2**. Poté, co byly v letech 2000 a 2001 vybudovány ve 14 krajích počítačové učebny, bylo v **loňském roce** realizováno 21 vzdělávacích projektů v celkové hodnotě kolem 2 miliónů korun, z toho **20 projektů na školení knihovníků** v ovládní ICT. Je třeba konstatovat, že nebylo možno ani zdaleka pokrýt všechny požadavky zájemců o tato školení. Jejich počet vysoko převyšoval kapacitu a možnosti kurzů, které probíhaly a probíhají ve všech centrech s velkým ohlasem. V loňském roce byla **velmi dobře hodnocena kvalita lektorů** i organizační zajištění kurzů. Absolventi jsou podle anket i dalších průzkumů spokojeni především s přínosem, kterým pro ně kurzy mají: získání či rozšíření dovedností v práci s ICT, resp. získání **systematických** informací, znalostí a dovedností. Největší zájem projeví účastníci o moduly 2, 3, 4, 7 (základy práce s PC a správa souborů, textový editor (Word), tabulkový kalkulátor (Excel), služby informačních sítí (Internet)). Menší zájem byl o modul 5 (databáze – Acces), jehož využití zejména v podmínkách menších knihoven není dosti zřejmé, a rovněž o modul 6 (prezentační techniky). V roce 2002 však zájem i o tyto moduly roste.

Rozdílné byly přístupy jednotlivých krajských center k rozvržení kurzů. Nikde byl zvolen princip realizace a následného opakování celého cyklu (vždy všech 7 modulů) pro trvalé skupiny účastníků, jinde byly nejprve několikrát zopakovány nejpotřebnější (nejžádanější) kurzy, následně proběhly v menším počtu méně žádané kurzy další. Obě varianty mají svá pozitiva. První produkuje menší skupinu absolventů celého cyklu, druhá naopak poskytuje velkému množství absolventů základní dovednosti k okamžité práci v základním rozsahu (např. modul 1-4).

Několik absolventů těchto kurzů získalo již **certifikáty ECDL** (European Computer Driving Licence), i když zájem o tuto certifikaci obecně není příliš velký. V krátkém časovém horizontu nelze pravděpodobně očekávat masový zájem o získání certifikátu vzhledem k tomu, že nejpočetnější frekventanti – ženy ve středním věku z malých obcí, ale nejen ony – nepocítují zatím potřebu tohoto

osvědčení. Certifikát totiž obvykle nemá vliv na finanční a často bohužel ani na společenské ohodnocení a v konečném efektu představuje pro jedince především nezanedbatelné finanční a další osobní investice. Zdá se, že v tomto případě je daleko více oceňováno právě samo zvýšení kvalifikace v práci s ICT. Přesto lze očekávat, že význam certifikátu poroste. Certifikát ECDL-Start, event.. ECDL by se měl **brzy stát kvalifikačním požadavkem** v některých skupinách povolání, logicky lze tedy počítat s tím, že dříve nebo později (a raději dříve) se stane kvalifikačním standardem i pro knihovnickou profesi. Stojí jistě za zmínku, že Česká společnost pro kybernetiku a informatiku vstoupila prostřednictvím Sekce vzdělávání SKIP do jednání s krajskými vzdělávacími centry o **možnostech akreditace center, učeben** a lektorů jako poskytovatelů certifikátů ECDL. Přestože zatím nebylo a pravděpodobně nebude dosaženo jednotného stanoviska všech center, alespoň některá z nich se k této akreditaci jistě přihlásí.

Také **specializované kurzy** podpořené granty, které se ovšem konaly bohužel pouze v několika knihovnách (NK ČR, STK..), vzbudily velký zájem pracovníků knihoven a informačních pracovišť různých typů (veřejné i vysokoškolské knihovny, ale také knihovny ministerstev, Parlamentu, Ústav informačních studií a další). **Hodnocení** těchto kurzů je většinou rovněž **velmi dobré**. Konstatován byl velký přínos ke zlepšení služeb v oblasti práce s elektronickými zdroji Evropské unie, veřejné správy, vědy a výzkumu, k rozsahu a kvalitě dovedností v práci s ICT. Zároveň byl deklarován velký zájem o pokračování těchto aktivit i v dalších letech. Vzdělávací centra NK ČR a STK získala za cykly těchto školení a seminářů cenu účastníků INFORA.

Celkem v rámci projektů proběhla výuka **základů počítačové/informační gramotnosti v 2930 vyučovacích hodinách**, kurzy absolvovalo **2654 účastníků**; **specializované kurzy v 294 vyučovacích hodinách** absolvovalo **1116 účastníků**. Efektivitu grantů v programu VISK 2 prokáže ovšem jednoznačně až rozšíření a zlepšení služeb v jednotlivých knihovnách. Hlavním problémem pocíťovaným ze strany vzdělávacích center je nedostatečný zájem zřizovatelů o proškolení pracovníka jejich knihovny, resp. jeho uvolnění a případnou úhradu cestovného. V této souvislosti se potvrdila správnost budování **regionálních** vzdělávacích center, neboť řada zřizovatelů naopak ocenila jako finanční a časovou výhodu, že tyto kurzy je možné absolvovat v krajském městě. Někteří absolventi prvních modulů deklarovali - vzhledem k osobně pocíťované efektivitě kurzů – ochotu uhradit si cestovní náklady sami. Obdobně se vyjadřovali i někteří účastníci specializovaných kurzů.

Stojí ještě za zmínku, že ve větších knihovnách je již pomalu saturován zájem o základní kurzy (zejména moduly 1 - 4), projevuje se zájem o školení nástavbová a další témata (www stránky, náročnější vyhledávací služby apod.).

Knihovnické „řemeslo“

ICT je sice prioritní, avšak ne jedinou oblastí, v níž bude třeba připravovat a realizovat vzdělávací programy. V knihovnické profesi se vyvíjejí a inovují i oblasti další. Krajská knihovna by měla dbát na to, aby v kraji byly respekto-

vány, dodržovány, nebo alespoň známy národní, resp. mezinárodní **standarty** v oboru; v tomto smyslu by měly také probíhat vzdělávací aktivity – jednak informativní, jednak vlastní školení. Tyto programy je možno připravovat v kooperaci s NK, SKIP, Sdružení knihoven (SDRUK) aj. Dobrým příkladem této kooperace jsou realizovaná školení AACR/UNIMARC, kde se při prvním kurzu sešli krajští školitelé, kteří pak dále působili jako lektoři v jednotlivých krajích. Obdobná praxe by měla probíhat v krajských vzdělávacích centrech i v dalších specializacích a tématech (např. problematika Knihovního zákona, registrace knihoven na Ministerstvu kultury ČR aj.). Pro jednotlivé knihovnické specializace v knihovnách je třeba připravovat takové vzdělávací akce, které jsou v kraji pocíťovány jako naléhavé, které absentují ve stávající nabídce. Není tedy pravděpodobně třeba dublovat např. semináře koncepčního rázu pro akvizitory, které pořádají např. SDRUK či NK ČR, ale určitě by měly proběhnout semináře o koordinované akvizici v kraji, pro malé knihovny instruktáže o praktických problémech akvizice (rabaty, typy a možnosti doplňování aj.) Stejně tak by v krajích měla proběhnout školení o problematice sdílené katalogizace, využití České národní bibliografie (nejen) pro katalogizaci, o tvorbě a předávání kvalitního minimálního záznamu do Souborného katalogu ČR, výhledově o formátu MARC 21, zpracování specializovaných informačních zdrojů atp. Vzdělávání v problematice ochrany fondů je vhodné koncipovat ve spolupráci se specializovanými knihovnami, event. i dalšími institucemi (muzea, galerie) apod.

Oblasti služeb by měla být věnována **největší pozornost** s cílem docílit poskytování služeb skutečně na úrovni doby a možností i v nejmenších knihovnách; tedy nejen kvalitních služeb výpůjčních, ale také služeb referenčních, informačních, ve větších knihovnách rešeršních, službu veřejného internetu s kvalifikovanou asistencí a znalostí podstatných zdrojů a služeb Internetu. Nezbytné bude ve vzdělávání dbát na specifické problematiky některých specializovaných pracovišť – oddělení pro děti (vhodná spolupráce např. s Klubem dětským knihoven SKIP), hudebních knihoven (žádoucí je kooperace s českou národní skupinou IAML (International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres), ale též některými velkými veřejnými knihovnami, které na tomto poli vyvíjejí zajímavé aktivity) apod.

Úsekem, na němž čeká vzdělávací centra mnoho práce, jsou **služby obyvatelům se specifickými potřebami** (handicapovaní, národnostní menšiny, specifické sociální skupiny aj.). V této problematice jsme ve srovnání s vyspělými evropskými státy poměrně pozadu, i když některé specializované i veřejné knihovny by již mohly i v této problematice krajským centrům významně pomoci. Předpokládá se, že v nabídce krajských vzdělávacích center se budou objevovat i některá tradiční témata - dějiny a teorie literatury, komunikace apod.

Naopak téma, které je ve světě jednou z priorit - **celoživotní vzdělávání a role knihoven** - si cestu do českých veřejných knihoven teprve hledá. Úloha knihoven jako center celoživotního vzdělávání obyvatel, příprava knihovníků na práci se studijními programy (perspektivně například i příprava takovýchto pro-

gramů), asistence při distančním vzdělávání apod. je něco, o čem se spíše opatrně a zřídky diskutuje, než by se již akceptovalo. Přesto se domnívám, že i v této otázce dojde postupně k názorovému posunu a že se toto téma stane předmětem řady seminářů a dílen. Stejně tak se začíná se vzdělávacími aktivitami v problematice **knihoven jako komunitních center** obcí atp.

Při neúplném výčtu témat profesního vzdělávání považuji za nezbytné připomenout zde také **školení k využívání** informačních zdrojů z **národních licencí**. Do nákupu licencí byla investována nemalá částka a nepochybně dojde k okamžiku, kdy se bude zkoumat efektivita této investice. Řada školení k problematice již v krajích proběhla; po dohodě a ve spolupráci s koordinátory jednotlivých projektů je možné uspořádat školení i pro další knihovny. Tato školení včetně různých informačních materiálů jsou pro knihovny zdarma. Národní licence v současné době jsou na tyto zdroje:

1. Projekt **eIFL Direct – databáze EBSCO**; URL adresa: www.nkp.cz/eifl – koordinuje a vzdělávání poskytuje NK ČR <http://www.nkp.cz/eifl>;
2. Projekt **Služba KnowEurope–databáze KnowEurope**; URL adresa: <http://www.knoweurope.cz/> www.knoweurope.cz – koordinuje a vzdělávání poskytuje NK ČR;
3. **Databáze ProQuest5000/PCI**; URL adresa: www.proquest.cz – koordinuje Ústřední knihovna UK; školení a podporu poskytuje Albertina <http://www.proquest.cz/>.

Management, ekonomika, právní vzdělávání

Tato problematika se v nabídce vzdělávacích akcí pro knihovníky čas od času objevuje, a to na rozdílné úrovni – od akcí špičkových po nezávazné aktivity úrovně mírně řečeno nevalné. Protože se jedná o trvale potřebná témata, bude třeba se jim věnovat i nadále. Krajská vzdělávací centra budou mít ideální možnosti připravovat takováto školení, kurzy a semináře **ve spolupráci s finančními úřady** v kraji, útvary a spolupracovníky **krajských úřadů** (např. právníky apod.). Domnívám se dokonce, že jejich možnosti v této oblasti budou nesrovnatelné např. s možnostmi NK ČR nebo jiných knihoven s národní působností.

Jazykové vzdělávání

Jazykové znalosti českých knihovníků nejsou na dobré úrovni. Zejména ve veřejných knihovnách není plně akceptován fakt, že **znalost angličtiny**, event. jiného/dalšího světového jazyka by měla patřit k **základním kvalifikačním předpokladům**. Jen pro příklad: součástí jednotného dotazníku Evropského CV (curriculum vitae) jsou v oddílu věnovaném odborné způsobilosti či kvalifikaci jazykové kompetence a jejich úroveň na prvním místě. Obecné jazykové kurzy nebudou pravděpodobně všechny krajské knihovny pořádat (některé samozřejmě ano); že nabídka v této oblasti je v ČR poměrně vyhovující. Vhodné by ovšem bylo doplňovat nabídku jazykového vzdělávání kurzy odborné terminologie či konverzačními či semináři na odborná témata apod.

Specifickou problematikou odborného vzdělávání jsou **rekvalifikační kurzy**. V současné době je nabídka možností rekvalifikačního studia relativně dobrá, pokud jde o kompletní rekvalifikaci na středoškolské úrovni (Praha, Brno, Ostrava, Plzeň, jednorázově České Budějovice), není však rovnoměrně rozložena lokálně (nabídka chybí v severních východních Čechách) a dále chybí kratší kurzy rekvalifikačního charakteru pro konkrétní specializace, případně tzv. základní kurzy. Zájem o rekvalifikace všeho druhu je obrovský, stávající kurzy nepokryjí zdaleka požadavky ze stran knihoven i jednotlivců. Proto by rekvalifikační vzdělávání měly připravovat i další krajské knihovny. Na standardu rekvalifikací pracuje Sekce vzdělávání SKIP.

Bylo by samozřejmě možné hovořit i o dalších tématických okruzích, ale to není v tomto stručném nástinu nutné. Pro krajská vzdělávací centra by měla především platit výše zmíněná zásada: respektovat potřeby kraje, zajistit vzdělávání pro pracovníky knihoven všech typů i velikostí a samozřejmě vzdělávat v souladu s vývojem oboru. Pro knihovníky v krajích by mělo být dobrou zásadou kvalitní nabídky vzdělávání využít. A všichni bychom se pak měli řídit pravidlem, že i **oborové vzdělávání je záležitostí vzájemné spolupráce**.

Na závěr ještě připomínka URL adresy, která přináší nejpodrobnější nabídku odborných akcí pro náš obor: <http://www.stk.cz/Akce/>

AUTOMATIZOVANÉ ZPRACOVÁNÍ STATISTIK V SYSTÉMU STATISTIKA-EXCEL A MOŽNOSTI JEHO VYUŽITÍ V RÁMCI REGIONÁLNÍCH FUNKCÍ KNIHOVEN

Eva Semrádová, Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové

Historie automatizace knihovnických statistik ve východních Čechách až po statistickou sezonu 2001

Statistický výkaz vyplňuje každým rokem každá veřejná knihovna a profesionální knihovníci navíc ještě sestavují regionální sumáře a počítají ukazatele pro hodnocení práce knihoven. Rozsah uvedené činnosti vedl již před více než deseti lety ředitele Státní vědecké knihovny v Hradci Králové k zadání úkolu převést práci se statistikami do automatizované podoby.

Analýza problému byla provedena pro úroveň okresu i kraje, jelikož se plánovalo využití programu nejen pro zpracování krajské statistiky, ale i pro zpracování statistik na úrovni okresní a přenos dat z okresních knihoven do krajské knihovny pomocí disket. K dispozici byl osobní počítač PC 286 a software prostředí FoxPro.

Programové vybavení z roku 1989 s názvem *Veřejné knihovny a statistika* bylo připraveno s ohledem na potřeby ukládání, zpracování a tisk informací ze tří oblastí:

- 1) Evidence veřejných knihoven – automatizovaná kartotéka knihoven okresu nahrazovala papírové karty knihoven a evidenci knihovníků, byly v ní vedeny údaje adresáře doplněné řadou dalších informací o knihovně (rok založení knihovny, půjčovní hodiny, jména a vzdělání knihovníků, přehled katalogů a kartoték, počet obyvatel místa atd.).
- 2) Údaje statistického výkazu a počítání sumářů – modul určený pro vložení údajů výkazu KULT umožňoval kontrolu výkazů, automatické dopočítání součtů a celookresních sumářů, tisk výkazů a celkových regionálních přehledů.
- 3) Tabulky statistických ukazatelů - tabulky s přepočtenými ukazateli včetně porovnání s minulým rokem (např. obrat knih. fondu, % čtenářů z obyvatel, % dětských čtenářů z celkového počtu čtenářů, počet návštěv na 1 čtenáře, počet výpůjček na 1 obyvatele, počet výpůjček na 1 čtenáře, počet obyvatel na 1 pracovníka), se vytvářely automaticky po vyplnění výkazu pro každou knihovnu i sumář.

V roce 1991 začaly využívat uvedený program SVK Hradec Králové i všechny okresní knihovny východních Čech, které v té době vlastnily alespoň jeden počítač, a později i SVK Kladno a SVK Ostrava. Po třetím roce rutinního provozu byly zpracovateli statistik vytipovány úkoly pro aktualizaci (např. kontrola stavu fondu s minulým rokem, aktualizace přepočtených ukazatelů, napojení na denní statistiku knihovny). Tato aktualizace se neuskutečnila, přesto program sloužil svému účelu až do roku 1996, kdy došlo k zásadním změnám ve formuláři KULT V 12-01. Z důvodů personálních i finančních SVK Hradec Králové nezařadila provedení nezbytné aktualizace programu a východočeští knihovníci, zvyklí na práci s počítačem, přivítali iniciativu MZK Brno, která nabídla nový program.

S programem MZK Brno se poprvé objevila myšlenka celostátního programu, který by byl jednotný pro celou republiku a umožnil přenos dat počítačovou cestou bez přepisování na papíry až po ústřední úroveň. Program neřešil funkce potřebné pro statistické analýzy, v nabídce byla kontrola součtů a summarizace výkazů, ale součty bylo třeba předem ručně spočítat. V té době jsme ještě částečně využívali „starý“ program a poprvé se pokusili sestavovat statistické tabulky v Microsoft Excel.

Druhý východočeský program pro statistiky s názvem *STATISTIKA-EXCEL* vznikl v roce 1998. Ve spolupráci se specialistou byl jako nejvhodnější prostředí pro daný úkol vybrán operační systém Microsoft Windows a univerzální tabulkový procesor Microsoft Excel, i když jeho používání nebylo v té době ještě zcela běžné a některé knihovny neměly k dispozici potřebné technické vybavení. Systém STAT-EXCEL nabízel uživatelům již ve své první aplikaci kompletní automatizované zpracování agendy knihovnické statistiky na okresní a krajské úrovni.

Program disponoval těmito funkcemi:

- a) funkce pro zpracování vlastního výkazu ústřední knihovny regionu (okresní knihovna nebo městská knihovna s regionálními funkcemi) a pro zpracování celookresních sumářů,
- b) automatické zpracování tabulek přepočtených ukazatelů,
- c) tisk do předepsaného statistického formuláře KULT V 12-01, tiskové výstupy z ostatních částí programu v podobě sestav a statistických tabulek,
- d) přenos dat mezi okresní a krajskou úrovní pomocí disket,
- e) instalační diskety byly připravovány individuálně pro každého uživatele, jelikož systém v Excelu umožňoval akceptovat zvláštnosti regionu i individuální požadavky knihoven.

Program je v praxi používán až do současnosti. V roce 1999 jsme poprvé vyzkoušeli komunikaci mezi okresy a krajem pomocí e-mailu. Vzhledem ke každoročním obsahovým i formálním změnám statistického výkazu v letech 1998 – 2001 byly zpracovány již čtyři aktualizované verze, které byly přizpůsobovány schválenému formuláři KULT V 12-01, pokynům a definicím k vykazování,

stavu doporučeného celostátního softwaru pro daný rok a konkrétním potřebám jednotlivých uživatelů.

Pro rok 1999 a 2000 objednala Národní knihovna ČR program pro celostátní sběr a zpracování statistik u firmy LANius, v roce 2001 byla k vyzkoušení doporučena první verze sběrného programu IPOS.

Oba celostátní systémy vycházely z myšlenky automatizovaného sběru dat ze základní úrovně přímo do ústředí - základní vykazující jednotka (knihovna) zpracuje na počítači svůj výkaz a odešle jej elektronickou cestou k dalšímu zpracování na IPOS. Úspěch této myšlenky zatím narážel na skutečnost, že velká část vykazujících jednotek (jedná se i o neprofesionální knihovny) nemá k dispozici potřebné technické vybavení a že se statistiky musí odevzdávat kompletně i v „papírové“ podobě. Celostátní sběrný program IPOS výrobu „papírové“ statistiky neřeší a knihovníci jsou nuceni přepisovat čísla z počítače do formuláře KULT na psacím stroji. V roce 2001 k tomu ještě přistoupilo vědomí, že aplikací výše uvedeného systému přijdou knihovny pověřené regionálními funkcemi o zdroj informací o knihovnách, které mají na starosti.

Z uvedeného popisu vyplývá, že sběrný program IPOS a systém STAT-EXCEL nejsou konkurenční systémy, jejich základní cíle a vlastnosti se nedají porovnávat. Systém STAT-EXCEL není zpracován pro celostátní úroveň. V první řadě je určen pro knihovny pověřené regionálními funkcemi, které pracují se statistikami a informacemi o knihovnách na úrovni okresu nebo kraje. Uživatelům nabízí komfort plně automatizované práce s daty. Doplnuje funkce, které celostátní program nenabízí, a knihovny je ke své práci potřebují (např. přepočtené ukazatele, tisk výkazu, kontrolu hospodaření, tisk sestav). Proto se ve východních Čechách (dnes kraje Královéhradecký a Pardubický) pracuje s oběma programy a v roce 2001 se pro stejný postup rozhodl i Zlínský kraj.

Základní funkce a struktura softwaru STAT- EXCEL

Pro technický popis softwaru byla zvolena nejnovější aktualizace, která byla používána v praxi v prvním čtvrtletí roku 2002. Její struktura vychází z platného statistického formuláře KULT V 12-01 pro rok 2001 a byla ovlivněna existencí celostátního sběrného programu IPOS, přípravou knihoven na převzetí regionálních funkcí a novým požadavkem uživatelů na zpracování souboru pro práci s výkazem základní vykazující jednotky včetně poboček.

Technické a uživatelské podmínky pro práci se STAT2001 :

Instalace programu STAT je nenáročná operace, kterou zvládne knihovník – zpracovatel statistik sám a lze ji provést na každém počítači vybaveném softwarem Microsoft Excel 97 nebo 2000. Region, který si aplikaci STAT zakoupil, má připraveny vlastní instalační soubory, které akceptují zvláštnosti jeho okresu či kraje. Pro tiskový výstup formuláře KULT je vhodné použít laserovou tiskárnu, aby byla zachována předepsaná kvalita tisku celostátního formuláře.

K obsluze programu jsou zapotřebí uživatelské znalosti aplikace Excel (na úrovni vyučované v kurzech ECDL), před zahájením práce doporučujeme absolvovat úvodní předvedení programu.

Plné využití vazeb mezi okresní a krajskou verzí se projeví tam, kde se do užívání programu zapojí celý kraj. V tom případě je zajištěn automatický převod dat pro práci s krajskou statistikou bez opětného vkládání.

Přehled základních souborů okresní verze programu:

1. CELOOKRESNÍ PŘEHLED
2. FORMULÁŘ KULT V 12-01
3. STATISTICKÉ TABULKY
4. VÝKAZ ZÁKLADNÍ KNIHOVNY

1. Celookresní přehled

Charakteristika souboru:

- obsahuje statistickou evidenci všech knihoven okresu
- umožňuje zápis údajů statistického výkazu do předdefinovaných tabulek
- kontroluje stav knihovního fondu s minulým rokem, v rámci skrytých kontrol hlídá správnost zadávaných údajů ve všech oddílech výkazu
- počítá všechny ukazatele, které jsou k sobě v nějakém matematickém vztahu, a kontrolní součty
- vypočítá okresní sumáře a pracuje s celookresní sítí
- umožňuje sestavit výkaz knihovny v okresním městě
- nabízí kontrolní tabulku pro hospodaření
- nabízí přehlednou tiskovou sestavu
- je výchozí pro práci s dalšími moduly a pro přenos dat do krajské knihovny.

Struktura souboru:

Soubor PŘEHLED se skládá z listů určených pro jednotlivé kategorie knihoven (neprofesionální, profesionální, knihovny v okresním městě) a z listů pro výpočet celookresního sumáře a celookresní sítě.

Popis listu (ukázka č. 1):

Jedná se o rozměrnou tabulku, kde jsou ve sloupcích za sebou uvedeny všechny ukazatele z výkazu veřejné knihovny. Do řádků se zapisují jednotlivé knihovny. Před zápisem je potřeba zvolit vhodné řazení knihoven, např. abecední (knihovnam se přiřadí pořadová čísla). Ve zvoleném pořadí se knihovny objeví i v souboru TABULKY. Sumář je umístěn nahoře na prvním řádku a počítá se automaticky. Všechny buňky pro automatické výpočty jsou podbarveny a nelze do nich zapisovat.

Ukázka č. 1

KNIHOVNA				I. Knihovní fond			
		Počet obyvatel	Kontrola	Stav knih. fondu 2000	Knihovní jednotky celkem 2001	v tom	
						naučná literatura	krásná literatura
		0001	0002	0101	0102	0103	0104
	CELKEM	2 878	16 566	16 092	16 566	3 266	13 260
1	Barchov	264	1 509	1 439	1 509	322	1 147
2	Barchůvek	89	380	372	380	53	327
3	Běleč	147	1 199	1 199	1 199	199	1 000
4	Benátky	96	342	342	342	53	289
5	Blešno	276	1 501	1 483	1 501	234	1 267
6	Boharyně	518	1 428	1 427	1 428	225	1 203
7	Bříza	197	615	615	615	64	551
8	Černožice	1 215	8 707	8 330	8 707	2 048	6 659
9	Čistěves	76	885	885	885	68	817

2. Formulář KULT V 12-01

Soubor řeší převedení sumárních dat ze souboru PŘEHLED do celostátně předepsaného statistického formuláře KULT V 12-01. Po ukončení práce se souborem PŘEHLED se vypočtené výsledky automaticky převedou, zpracovatel může v náhledu výkaz zkontrolovat. Doplní pouze IČO, právní formu, datum, jméno, telefon, a tím jsou výkazy připraveny k tisku.

3. Statistické tabulky

Ukázka č. 2

Soubor využívá data uložená v souboru PŘEHLED k automatickému výpočtu přepočtených ukazatelů a okresních průměrů. Poskytuje možnost tisku čtyř druhů tabulek pro celookresní přehledy ročních výsledků.

KNIHOVNA	Počet obyvatel	III. Výpůjčky									
		Výpůjčky celkem		Počet výpůjček na 1 obyvatele		Výpůjčky periodik	Výpůjčky ostatních dokumentů	Výp. lit. dospělým		Výpůjčky literatury dětem	
		celkem	na 1 obyvatele	celkem	na 1 čtenáře			celkem	z toho %nauč. literatury	celkem	na 1 čtenáře do 15 let
0	1	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
CELKEM	27 066	236 914	8.75	58.17	66 972	1 394	179 018	50.01	56 502	35.23	35.67
1 Černilov	2 181	35 332	16.20	109.39	11 191	0	28 710	74.65	6 622	61.89	30.41
2 Chlumec a.C.	5 284	62 842	11.89	68.46	18 987	0	47 788	45.23	15 054	46.32	35.58
3 Nechanice	2 221	19 957	8.99	53.22	5 621	0	13 089	43.12	6 868	47.37	49.39
4 Nový Bydžov	7 231	36 577	5.06	39.71	9 885	5	28 668	40.45	7 904	21.02	27.19
5 Srdary	1 515	11 856	7.83	46.68	1 802	0	6 523	36.09	5 333	31.37	25.35
6 Smiřice	3 182	22 211	6.98	40.38	4 211	0	16 129	41.76	6 082	25.34	39.74
7 Třebetchovice	5 452	48 139	8.83	65.76	15 275	1 389	38 111	52.87	8 639	35.85	40.25

Soubor obsahuje pro všechny sledované kategorie knihoven (neprofesionální, profesionální knihovny, knihovny v okresních městech a celookresní sumář) oddíly:

1. Knihovní fond
2. Čtenáři
3. Výpůjčky
4. Další údaje

Z přepočtených ukazatelů se sledují např. :

- počet knihovních jednotek na 1 obyvatele
- % naučné a krásné literatury
- počet přírůstků na 1 čtenáře
- obrat knihovního fondu
- % čtenářů z obyvatelstva
- % čtenářů do 15 let z celkového počtu čtenářů
- počet návštěv na 1 čtenáře
- počet výpůjček na 1 obyvatele
- počet výpůjček na 1 čtenáře
- % výpůjček naučné literatury
- počet výpůjček na 1 čtenáře do 15 let.

4. Výkaz základní knihovny

Soubor je určen pro sestavení výkazu kterékoli základní knihovny. Kontroly a automatické výpočty poskytuje ve stejném rozsahu jako při práci se souborem PŘEHLED. Druhou funkcí tohoto souboru je tisk výkazu knihovny do formuláře

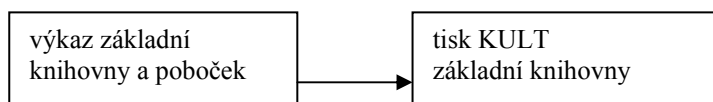
KULT V 12-01.

Při práci s výkazem v základní knihovně nahrazuje ruční počítání výkazu a přepis na psacím stroji. Byl připraven na základě požadavku městských knihoven, které již mají potřebné technické vybavení a hledaly program pro sestavení výkazu. Jeho použití je výhodné zejména u knihoven s větším počtem poboček.

Tento soubor pracuje samostatně, neobsahuje vazby k dalším souborům.

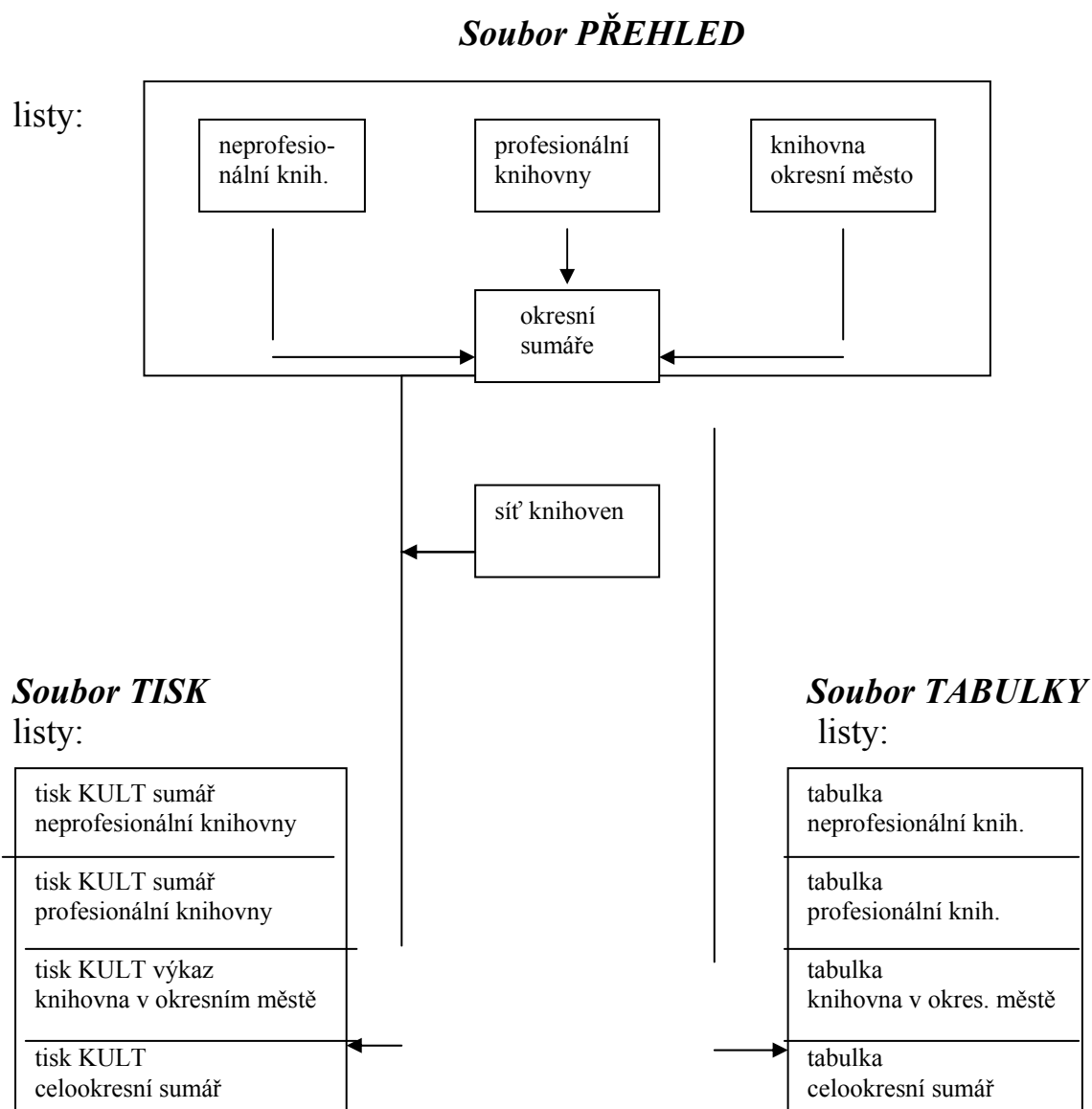
Soubor VÝKAZ

listy:

Vazby mezi soubory

Graf č. 1:

Krajská verze a export dat:

Základní funkce, struktura a vazby mezi soubory v krajské verzi programu vychází z řešení, které je použito v okresní verzi. Program je pro potřeby krajské knihovny obohacen o přehledy podle okresů, tabulky o síti knihoven a obyvatelstvu v kraji, umožňuje práci s výkazem krajské knihovny.

Export dat z okresů pro krajské zpracování zajišťuje soubor PŘEHLED, který obsahuje všechny údaje o okrese. Export dat je možné realizovat pomocí e-mailu nebo přes disketu. Do krajské verze se automaticky převádějí okresní sumáře, je proveden výpočet krajských sumářů i tabulek, data jsou připravena k tisku.

Do okresních souborů PŘEHLED má krajský zpracovatel možnost vstoupit a provádět opravy. Ochrana individuálních dat je řešena písemnou dohodou mezi uživateli programu.

Možnosti využití systému STAT při plnění regionálních funkcí

Při plánování aktualizace programu STAT pro rok 2002 a 2003 vycházíme z následujících skutečností :

- statistika knihovnických činností patří mezi aktivity, které krajská knihovna a pověřené knihovny vykonávají v rámci regionálních funkcí
- knihovny zajišťující regionální funkce potřebují ke své práci soubor informací o obsluhovaných knihovnách, který obsahuje 1) statistické údaje a 2) údaje adresáře, informace o vybavení knihovny, službách atd.
- zvyšuje se počet knihoven, které mají potřebné technické vybavení k použití automatizovaného zpracování statistik i databáze knihoven
- pověřené knihovny pracují s novými ukazateli pro statistický výkaz regionálních funkcí
- systém STAT je variabilní a lze uvažovat o jeho doplnění o potřebné funkce nebo o nové moduly, využít propojování aplikací Microsoft Windows
- rozhodujícím činitelem pro konečnou strukturu programu jsou celostátní pokyny IPOS pro zpracování ročních statistik a nabídka celostátního sběrného programu (bývá k dispozici v prosinci daného roku).

Připravovaná aktualizace programu STAT bude zahrnovat nové funkce, které se vážou na regionální služby knihoven. Zatím jsou stanoveny dvě základní úlohy, které by měl program řešit:

- 1) kompletní zpracování roční statistiky regionu pro potřeby pověřených knihoven,**
- 2) automatizované databáze knihoven pro pověřené knihovny a krajskou knihovnu.**

První úloha - „ zpracování roční statistiky“ je vázána na schválenou podobu statistického výkazu a rozsah funkcí u sběrného programu IPOS. Cílem bude plně automatizovaná práce se statistikami pro potřeby pověřených knihoven. Přednostně se budeme věnovat nabídce analytických výstupů, které nemá sběrný program IPOS v plánu řešit. Jedná se o novou strukturu souborů statistických tabulek a vývoj mechanismu pro porovnávání základních statistických dat s výsledky minulého roku.

Druhá úloha – „ databáze knihoven“ bude řešena jako zcela nový modul programu STAT, a to s využitím aplikace Microsoft Access. Obsahem tohoto modulu bude automatizovaná kartotéka knihoven regionu, která nahradí klasickou evidenci údajů o knihovnách a knihovnicích. Kartotéku bude možno průběžně aktualizovat, hledat v ní a vybírat data podle zadaných hledisek, údaje si vytisknout v podobě karet nebo sestav a využít propojení se statistickými moduly. Databáze bude obsahovat základní okruhy informací o knihovnách, napří-

klad: adresy, půjčovní dobu, přehled služeb, počet obyvatel, údaje o pracovnících a technickém vybavení, údaje o výměnných souborech.

System STAT máme vyzkoušený v praxi již několik let a budeme jej v našem kraji využívat i v nových podmínkách pro řešení úkolů spojených s evidencí a zpracováním dat o knihovnách v rámci regionálních funkcí, protože se dá pružně přizpůsobovat novým požadavkům, je možné objednat každoroční aktualizaci a díky rozšíření práce s Microsoft Windows je přístupný velkému počtu knihoven.

PŘÍPRAVA STANDARDU VEŘEJNÝCH KNIHOVNICKÝCH A INFORMAČNÍCH SLUŽEB PRO KNIHOVNY ZŘIZOVANÉ OBCÍ

Vít Richter – Marta Hejhálková, Národní knihovna ČR

1. Proč standardizovat služby knihoven

Občané našeho státu ve větší či menší míře využívají různé veřejné služby, kterými se v souladu s připravovanou legislativou Evropské unie¹ rozumí „služby vytvořené, organizované nebo regulované orgánem veřejné správy za účelem zajištění poskytování služby způsobem, který považuje za nezbytný pro uspokojení potřeb společnosti a při respektování principu subsidiarity²“. Jedná se o celou řadu služeb z oblasti zdravotnictví, sociální péče, vzdělávání, kultury, dopravy a z dalších oblastí. Pro poskytování některých veřejných služeb stanoví speciální zákony přesné podmínky, kvalitativní a kvantitativní parametry a také určují jejich dostupnost. Naopak jiné veřejné služby mají sice zákonem stanoveny podmínky poskytování, nikoliv však podmínky dostupnosti těchto služeb pro občany. Mezi tyto nedostatečně specifikované veřejné služby také zahrnujeme veřejné knihovnické a informační služby (VKIS) tak, jak je charakterizuje knihovní zákon³.

Knihovní zákon věnuje zvláštní ustanovení službám, které knihovny poskytují. Z hlediska závaznosti jsou VKIS členěny na služby povinné a fakultativní. Povinné služby jsou:

Půjčování (zpřístupňování) knihovních dokumentů z knihovního fondu knihovny.

- Poskytování meziknihovnických služeb.
- Poskytování ústních bibliografických, referenčních a faktografických informací a rešerší.
- Zprostředkování informací z vnějších informačních zdrojů, zejména informací ze státní správy a samosprávy.

¹ Věcný záměr zákona o standardizaci vybraných veřejných služeb. Ministerstvo vnitra ČR. Prosinec 2001. Strojopis.

² subsidiarita [lat. subsidium – pomoc] – princip subsidiarity - ustavený Maastrichtskou smlouvou, podle něhož bude Evropská unie v oblastech nespádajících do její výlučné působnosti podnikat kroky jen tehdy, pokud členské státy nejsou schopny provést navrhovaná opatření lépe. Smyslem tohoto principu je zajistit, že rozhodování v rámci EU bude probíhat co nejdříve občanům, a zároveň respektovat identitu členských států.

³ Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), § 4 Veřejné knihovnické a informační služby.

- Umožnění přístupu k vnějším informačním zdrojům, ke kterým má knihovna bezplatný přístup, pomocí internetu.
- Nepovinné VKIS jsou charakterizovány příkladným výčtem, který může být podle situace doplňován dalšími službami:
- Umožnění přístupu k placeným vnějším informačním zdrojům prostřednictvím internetu.
- Kulturní, výchovné a vzdělávací činnosti.
- Vydávání tematických publikací.
- Poskytování reprografických služeb.
- Poskytování písemných bibliografických, referenčních a faktografických informací a rešerší.

Jedním z podstatných rysů knihovního zákona je, že žádnému orgánu státní správy, samosprávy či jiné instituci nevyplývá povinnost zřizovat knihovny, a tedy ani povinnost poskytovat VKIS. Nejsou také stanoveny žádné kvantitativní a kvalitativní parametry nabízených služeb. Pro poskytování VKIS a jejich dostupnost rozhodující naopak je, zda se současní provozovatelé knihoven nechají zaregistrovat do evidence knihoven. Z tohoto hlediska může od roku 2003 nastat situace, že ne všichni občané budou mít zajištěn rovný přístup k nabízeným službám a také to, že ne všem budou nabízeny služby v odpovídajícím rozsahu a kvalitě. Z tohoto důvodu i připravovaný zákon o standardizaci některých veřejných služeb počítá s tím, že VKIS by měly být zahrnuty do těch služeb, které budou v budoucnu standardizovány.

Citovaný návrh věcného záměru zákona projednala vláda v únoru 2002 a rozhodla o novém postupu⁴ v této oblasti – standardizace veřejných služeb nebude provedena pomocí zvláštního zákona, ale jednotlivým resortům bylo usnesením vlády uloženo, aby navrhly novely těch speciálních zákonů, které se zabývají poskytováním jednotlivých veřejných služeb. V tomto kontextu by měla být připravena i novela knihovního zákona.

Knihovny, jejichž primárním úkolem je poskytovat informace, mají před sebou radikální změny ve všech oblastech své organizace a v zajišťování VKIS. Změny jsou motivovány především dynamickým rozvojem informačních a komunikačních technologií. Knihovnám se naskýtá mimořádná příležitost pomáhat každému, aby mohl získat a využívat informace publikované v jakékoliv formě ke svému vzdělávání, práci, rozvoji své osobnosti či k zábavě. V souvislosti s fenoménem internetu a elektronických publikací je stále častěji kladena otázka budoucnosti klasických tištěných dokumentů a tím i knihoven. Vše nasvědčuje tomu, že knihovny v informační společnosti mají dostatečný potenciál dalšího rozvoje. Tento potenciál mohou knihovny naplnit pouze tehdy, pokud svým uživatelům nabídnou širokou paletu kvalitních VKIS založených na klasických tištěných dokumentech i elektronických dokumentech zveřejněných na

⁴ Usnesení vlády ČR č. 164 ze dne 20. února 2002 k návrhu věcného záměru zákona o standardizaci vybraných veřejných služeb.

různých nosičích i v síti internet. Jasný důraz na kvalitu služeb je dalším motívem, proč se zabývat sledováním výkonnosti knihoven a proč pro jednotlivé oblasti služeb stanovit minimální kritéria kvality služeb.

2. Knihovnické standardy u nás a v zahraničí

Na podzim roku 2001 zahájil odbor knihovnictví Národní knihovny ČR přípravu na zpracování standardů⁵. Součástí této přípravy byla také zjištění, jaké standardy knihovnických služeb jsou používány v zahraničí. Základním a nejaktuálnějším dokumentem pro oblast veřejných knihoven je směrnice IFLA/UNESCO „Služby veřejných knihoven“⁶ (dále jen směrnice IFLA), která byla zpracována Sekcí veřejných knihoven IFLA a zveřejněna na kongresu IFLA v roce 2001. Směrnice také obsahuje celou řadu příkladů z jednotlivých zemí i odkazů na prameny. Řada Standardů také není primárně orientována na knihovnické a informační služby, ale na charakteristiku parametrů pro výstavbu knihoven. Průzkum shromážděných materiálů ukázal velkou různorodost a odlišnost přístupů, které vyplývají z rozdílného ekonomické a politického vývoje i dosažené úrovně rozvoje knihoven v jednotlivých zemích. Tato různorodost potom velmi ztěžuje vzájemné porovnávání či přenositelnost či využitelnost stanovených parametrů v jiném prostředí. Určitým překvapením bylo, že nejvíce podrobně rozpracovaných standardů bylo zjištěno v řadě jednotlivých států USA⁷. Vybrané standardy z USA jsou také využity pro vzájemné srovnání.

Pro situaci v ČR je zajímavé, že první a promyšleně připravený standard služeb veřejných knihoven obsahoval již knihovnický zákon z roku 1919⁸. Zákon a prováděcí nařízení stanoví zejména:

- Povinnost obce zřídit knihovnu, tj. zajištění dostupnosti knihovnických služeb všem občanům.
- Určení složek, které tvoří knihovnu, tj. půjčovna knih, čítárna časopisů a příruční knihovna.
- Povinnost větších měst zřizovat půjčovny v různých částech města, alespoň pro každých 20 000 obyvatel.
- Povinnost obcí s výše než 5 000 obyvateli vybudovat samostatnou čítárnu.
- Povinnost obcí s výše než 10 000 obyvateli zřídit samostatné hudební oddělení.
- Minimální finanční částku, vypočtenou dle počtu obyvatel, kterou musí obec věnovat na činnost knihovny.
- Možnost, aby několik obcí zřídilo společnou knihovnu.

⁵ Pouze pro knihovny zřizované obcemi, městy, okresními úřady a kraji.

⁶ Gill, Phill a kol. Služby veřejných knihoven. Směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj. Přel. Anna Malá. Praha: SKIP ČR, Aktuality SKIP. SV. 20, 2002, 127 s. ISBN 80-85851-14-8.

⁷ Dostupné na internetu: <http://www.lori.state.ri.us/plstandards/other_states.htm>

⁸ Zákon č. 430/1919 Sb. o veřejných knihovnách obecních ze dne 22.7.1919 a na něj navazující Nařízení vlády z 5.11.1919, č. 607 Sb., jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních.

- Rozsah povinného personálního zajištění činnosti knihovny.
- Proporce objemu naučné literatury v knihovním fondu, obsah příruční knihovny a objem ročního přírůstku s vazbou na počet obyvatel.
- Vymezení knihovnických služeb pro národnostní menšiny.
- Stanovení minimálního rozsahu provozní doby.

Druhým a dodnes používaným standardem v ČR je Typizační směrnice ministerstva kultury ČR⁹ pro výstavbu veřejných knihoven (dále jen Typizační směrnice), která stanoví základní parametry pro tyto typy knihoven:

- Okresní knihovny.
- Městské knihovny s kapacitou 41 000, 51 000 a 56 500 knihovních jednotek.
- Střediskové knihovny s kapacitou 18 000, 25 000, 32 000 knihovních jednotek.
- Místní knihovny s kapacitou 10 000, 15 000 a 25 000 knihovních jednotek.
- Přidružené knihovny s kapacitou 10 000, 15 000 a 25 000 knihovních jednotek.
- Pobočky knihovny s kapacitou 7 000, 10 500 a 17 500 knihovních jednotek.

Typizační směrnice je určena především pro výstavbu a rekonstrukci knihoven, ale uvádí i nezbytné údaje charakterizující knihovnické služby. Směrnice byla připravována velmi pečlivě a vycházela z celé řady zahraničních podkladů a zkušeností, a proto je v řadě případů využitelná i v současnosti, i když je nutno některé údaje při praktickém použití korigovat zejména z hlediska využívání informačních a komunikačních technologií.

3. Kategorizace knihoven

Jednou z důležitých otázek přípravy standardu je stanovení kategorií knihoven, pro které budou zpracovány kvalitativní a kvantitativní parametry jednotlivých služeb. Jako základní kritérium je zřejmě nezbytné stanovit počet obyvatel v obci, od kterého se přirozeně odvíjí rozsah poskytovaných služeb. Toto základní hledisko může být doplněno i dalšími kritérii, jež vyplývají z postavení obce v hierarchii státní správy (např. tzv. obce 3. stupně, krajské knihovny apod.) nebo které vycházejí z funkce knihovny (např. středisková knihovna, knihovna pověřená výkonem regionálních funkcí apod.). Rozhodující podmínkou pro rozdělení knihoven do kategorií je, aby každá navržená kategorie vykazovala vyjádřitelné rozdíly od ostatních kategorií. Kategorie počtu obyvatel v obcích byly navrženy v tomto rozpětí:

1 – 500	obyvatel
501 – 1 000	obyvatel
1 001 – 3 000	obyvatel
3 001 – 5 000	obyvatel

⁹ Havelka, E. - Matoušková, I. Veřejné knihovny. Typizační směrnice stavebního projektu /TSm-So/. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1986, 135 s.

5 001 – 10 000	obyvatel
10 001 – 20 000	obyvatel
20 001 – 40 000	obyvatel
Více než 40 000	obyvatel

Nejproblematictější kategorií jsou zřejmě knihovny v obcích do 500 obyvatel, kterých je celkem 3729, viz tabulka (str. 6). V budoucnu bude nezbytné rozhodnout, zda by daná kategorie neměla být více diferencována. Z toho důvodu byly analytické práce související s přípravou standardu zaměřeny i na menší velikostní kategorie obcí, aby bylo v budoucnu možno vyjít z objektivně zjištěných údajů. Jedná se o tyto skupiny obcí:

1 – 100	obyvatel
101 – 200	obyvatel
201 – 300	obyvatel
301 – 400	obyvatel
401 – 500	obyvatel

4. Obsah standardu VKIS

Další složitou oblastí přípravy standardu VKIS je vymezení těch oblastí služeb a činností knihoven, které by se měly stát předmětem standardizace. Ze srovnání zahraničních standardů vyplývá, že většinou je pozornost věnována těmto oblastem:

- Provozní doba knihovny pro veřejnost, včetně rozložení provozní doby během týdne.
- Počet počítačů pro veřejnost s připojením na internet.
- Rozsah a obsah knihovního fondu:
 - Roční přírůstek
 - Procento obnovy knihovního fondu
 - Počet periodik, počet zvukových a audiovizuálních dokumentů
 - Objem knihovního fondu pro národnostní a sociální menšiny apod.
- Počet pracovníků a jejich kvalifikace.
- Dostupnost knihovnických služeb: vzdálenost od bydliště, rozsah obsluhované populace.
- Speciální služby pro hendikepované.
- Velikost a typy prostor pro služby uživatelů, například specializované studovny, parkovací místa, bezbariérový přístup do prostor knihovny apod.

5. Průzkum statistických dat o VKIS a jeho vyhodnocení

Základním východiskem pro stanovení parametrů pro standard VKIS musí být podrobná analýza a zobecnění statistických dat a dalších informací, které podrobně charakterizují současný stav a úroveň poskytování VKIS. Dosavadní centrální způsob shromažďování statistických dat o knihovnách zatím neumožňuje analyzovat data podle stanovených velikostních kategorií knihoven, respektive obcí. Z tohoto důvodu bylo rozhodnuto využít data, která jsou

k dispozici v knihovnách působících v okresních městech, které shromažďují údaje o knihovnách v rámci okresu. Průzkum statistických dat byl iniciován 23. – 24. 4. 2002 v Brně na semináři o regionálních funkcích. Prostřednictvím konference REGION byly osloveny krajské knihovny a knihovny pověřené výkonem regionálních funkcí. Podkladem pro analýzu byl dotazník ve formě tabulek pro jednotlivé typy služeb. Dotazník byl zaměřen na informace, z nichž by bylo žádoucí vytvořit standard VKIS:

- Provozní doba knihovny.
- Počet počítačů napojených na internet.
- Počet knihovnických jednotek.
- Počet přírůstků.
- Počet docházejících periodik.
- Počet pracovních úvazků.

Sběr dat proběhl ve dnech 29. 4. 2002 – 10. 5. 2002. Celkem se podařilo získat údaje z 33 okresů a dále 2 dotazníky z jednotlivých knihoven nebo dílčích knihovnických systémů. Dohromady tak byly získány údaje o 2283 knihovnách. Následující tabulka porovnává počty knihoven zúčastněných v průzkumu s počtem obcí¹⁰. Ze získaných údajů je zřejmé, že v každé velikostní kategorii byla získána data od 30 až 45% knihoven z celkového počtu knihoven zřízených orgány veřejné správy v ČR, což umožňuje získat dostatečně relevantní údaje pro zobecnění a stanovení parametrů standardu.

Počet obyvatel - kategorie	Počet knihoven zúčastněných v průzkumu	Počet obcí ČR, které mají daný počet obyvatel	Relevance zjištěných údajů
1 – 100	184	586	31,4 %
101 – 200	360	1164	30,9 %
201 – 300	295	877	33,6 %
301 – 400	215	639	33,6 %
401 – 500	184	463	39,7 %
1 – 500	1316	3729	35,3 %
501 – 1 000	448	1246	36 %
1 001 – 3 000	349	851	41 %
3 001 – 5 000	72	160	45 %
5 001 – 10 000	53	134	39,6 %
10 001 – 20 000	20	66	30,3 %
20 001 – 40 000	17	38	44,7 %
Více než 40 000	8	27	29,6 %

V následující části příspěvku jsou hodnoceny údaje získané průzkumem a je provedeno jejich srovnání s parametry uváděnými v zahraničních standardech.

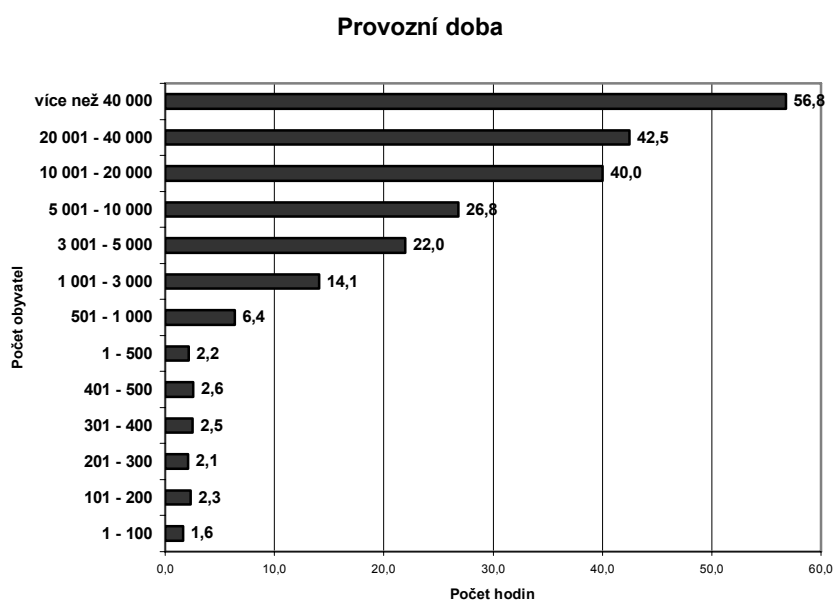
¹⁰ Porovnání s počtem obcí je pouze orientační, protože v současné době již neplatí, že knihovny působí ve všech obcích. Analýza rozdělení kategorie 1 - 500 obyvatel do pěti dílčích kategorií byla koncipována jako doplňková, tzn. byla provedena jen některými pověřenými knihovnami zúčastněnými v průzkumu.

V závěru každé sledované oblasti je zpracován návrh standardu pro jednotlivé velikostní kategorie knihoven. Návrh je vždy koncipován ve třech stupních:

- Stupeň A – optimální stav
- Stupeň B – průměrný stav
- Stupeň C – dostačující stav

Příspěvek je chápán jako podklad k úvodní diskusi nad obsahem a pojetím standardu VKIS.

5.1 Rozsah týdenní provozní doby

Provozní doba knihovny je základní parametr, který rozhoduje o dostupnosti knihovnických a informačních služeb. Je zřejmé, že rozsah týdenní provozní doby knihovny¹¹ bude jedním z ožehavých témat diskuse o standardech. Zatímco knihovny v největších městech jsou otevřeny v průměru uspokojivých 57 hodin týdně, provozní doba knihoven v nejmenších obcích nečiní často ani dvě hodiny týdně. Tím ovšem lze jen stěží naplnit požadavek směrnice IFLA, která konstatuje: *„Optimální přístup ke knihovnickým službám vyžaduje, aby knihovna byla otevřena v době maximálně vyhovující těm, kteří žijí, pracují a studují v místě jejího působení.“*¹² Porovnání se standardy používanými v jednotlivých státech USA ukazuje propastné rozdíly, neboť průměrná provozní doba knihoven v obcích do pěti set obyvatel je v ČR několikanásobně nižší. Zjištěný průměr provozní doby v kategoriích knihoven vyšších než 1 001 –

¹¹ Rozsah týdenní provozní doby odpovídá počtu hodin, po kterou je otevřen veřejnosti alespoň jedna prostora (studovna, půjčovna), kde jsou poskytovány VKIS. Při stanovení týdenní provozní doby knihovny se neprovádí sčítání provozních dob jednotlivých provozů či poboček dohromady!

¹² Směrnice IFLA, s. 45.

3 000 obyvatel většinou ani nenaplnuje ukazatele stanovené Typizační směrnicí z roku 1986¹³.

Není ale bez zajímavosti, že knihovny vybavené internetem v řadě případů vykazují podstatně vyšší rozsah provozní doby. Příkladem mohou být údaje z průzkumu připojení knihoven k internetu ze závěru roku 2001¹⁴. V tomto případě bylo zjištěno, že v obcích, které měly do 500 obyvatel, bylo nejčastěji otevřeno 6 – 10 hodin v týdnu, v obcích s 1 001– 3 000 obyvateli se nejčastěji vykázaná provozní doba pohybovala v rozmezí 21 – 30 hodin za týden. Porovnání těchto údajů se standardy USA ukazuje, že takovýto rozsah provozní doby se pohybuje na úrovni standardu státu New Hampshire a převyšuje standard ze státu New York.

Ale nejde pouze o rozsah provozní doby - vládní nařízení ke knihovnímu zákonu z roku 1919¹⁵ například ukládalo, aby veřejné knihovny v obcích s více než 10 000 obyvateli byly otevřeny denně. Z tohoto hlediska by zákonu z roku 1919 v současnosti zřejmě nevyhověla žádná knihovna působící v ČR. Citovaný průzkum připojení knihoven k internetu prokázal, že využívání internetu v knihovnách v sobotu a v neděli je zcela výjimečné a pohybuje se v rozsahu 0 – 1% celkového časového objemu provozu internetu v rámci týdne.

Závěry

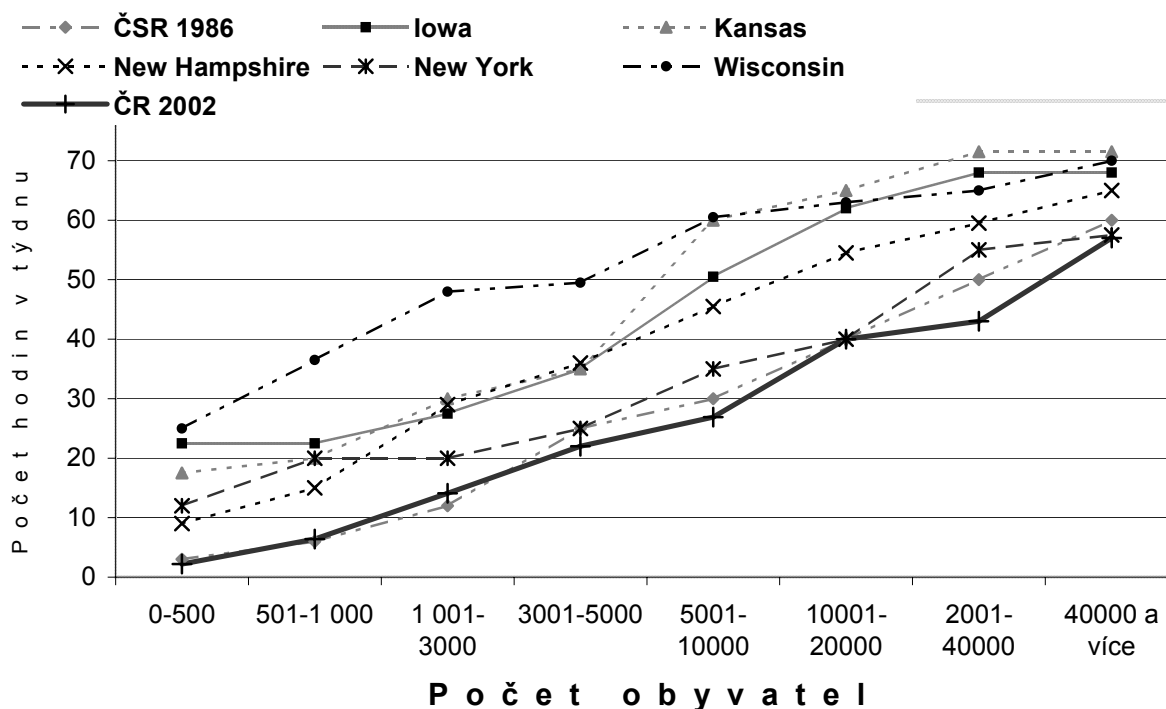
- Rozsah provozní doby knihoven je v průměru nízký. Omezený rozsah provozní doby zejména v menších obcích a městech nezajišťuje občanům dostupnost VKIS.
- VKIS až na ojedinělé výjimky nejsou dostupné v sobotu a v neděli.
- Zprovoznění veřejně přístupné internetové stanice v knihovnách menších obcí a měst v mnoha případech iniciuje rozšíření provozní doby.

¹³ Viz poznámka 11.

¹⁴ Richter, V. – Hejhálková, M. Stav připojení knihoven České republiky k internetu v závěru roku 2001. Knihovny zřizované kraji, okresy a obcemi. Praha: Národní knihovna ČR, 2002, s. 20 – 30.

¹⁵ Nařízení vlády z 5.11.1919, č. 607 Sb., jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních, článek 18.

Porovnání standardů provozní doby

Návrh standardu týdenní provozní doby

Cílem standardu je iniciovat postupné rozšiřování provozní doby knihoven poskytujících VKIS. Průměrný rozsah provozní doby zjištěný průzkumem je hodnocen jako Stupeň C - dostačující stav. Na této úrovni by se měla pohybovat knihovna zajišťující minimální rozsah výpůjčních služeb. Perspektivně by mělo dojít k podstatnému rozšíření provozní doby na hodnotu průměrného a optimálního stavu. Hodnota 10 hodin provozní doby v kategorii obcí 1 – 500 obyvatel je navrhována pro knihovnu, která nabízí veřejně přístupnou internetovou stanicí.

	Dostačující stav	Průměrný stav	Optimální stav
1 - 100	1,5	2	3
101 - 200	2	3	4
201- 300	2	3	4
301 - 400	2	5	6
401 - 500	2	6	10
1 - 500	2	5	10
501- 1 000	5	8	15
1 001 - 3 000	11	15	20
3 001 - 5 000	20	22	25
5 001 - 10 000	22	27	35
10 001 - 20 000	35	40	45
20 001 - 40 000	40	48	55
Více než 40 000	53	58	65

Počet provozních hodin týdně:

Diferenciace parametrů:

Stupeň A – optimální stav
 Stupeň B – průměrný stav
 Stupeň C – dostačující stav

Rozložení provozní doby v týdnu:

Minimální požadavek:

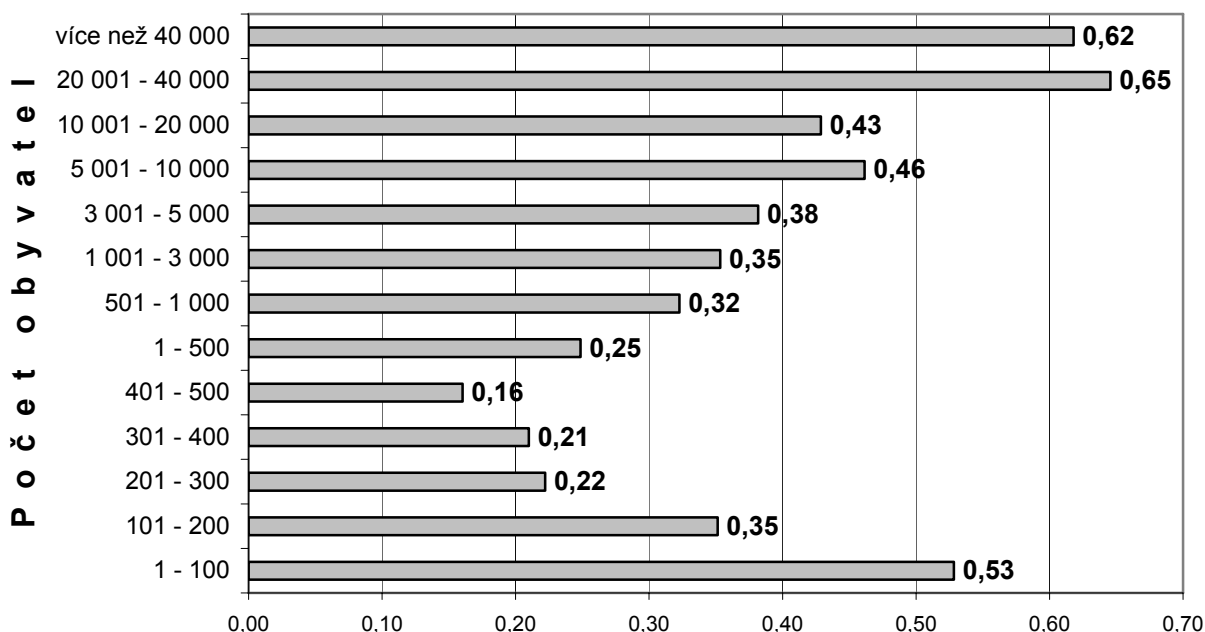
1. Jedna šestina celkové týdenní provozní doby knihovny je realizována v průběhu soboty
2. Alespoň 4 pracovní dny v týdnu je knihovna přístupna veřejnosti v odpoledních a večerních hodinách

5.2 Počet pracovních úvazků

Nízkému rozsahu provozní doby veřejných knihoven v ČR odpovídá malý počet pracovních úvazků pro zajištění činnosti knihovny jako celku. Knihovny v obcích do 500 obyvatel, kterých je u nás nejvíce (3729), se pohybují v rozmezí 0,04 – 0,11 pracovního úvazku. V kategorii obcí 501 - 1000 obyvatel se jedná v průměru o čtvrtinu pracovního úvazku (0,24). Obce s počtem 1 001 – 3 000 obyvatel zaměstnávají knihovníka v rozsahu poloviny úvazku (0,56) a teprve v knihovnách v obcích s 3 001 – 5 000 obyvatel přesahuje pracovní kapacita jeden úvazek (1,38). Z uvedeného vyplývá, že minimálně 5826 knihoven (tj. 93% z celkového množství) je „knihovnou jednoho člověka“, kde se zajištění činnosti celé knihovny pohybuje do jednoho pracovního úvazku.

Průměrný počet pracovních úvazků na 1000 obyvatel

Nízký rozsah personálního zajištění menších knihoven je zřejmý i v přepočtech počtu pracovníků na 1000 obyvatel. Směrnice IFLA¹⁶ v této souvislosti doporučuje tento základní počet pracovníků (bez pomocného personálu):

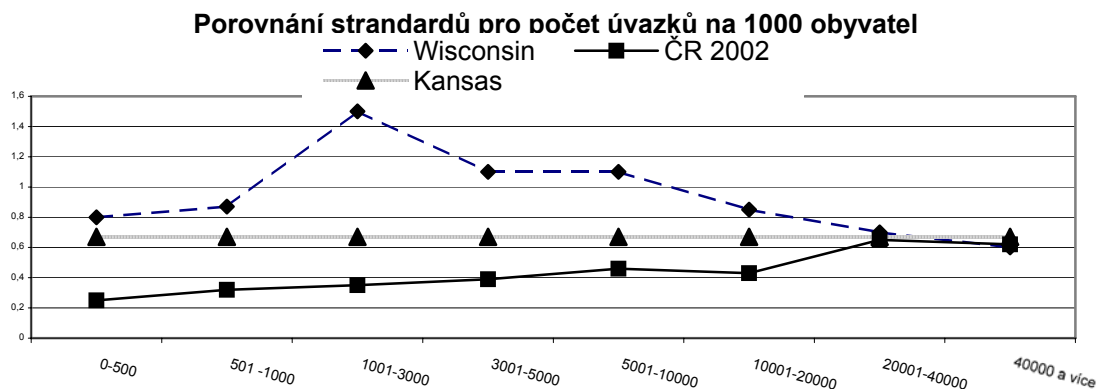
- jeden pracovník na plný úvazek na 2 500 obyvatel,
- jednu třetinu personálu (bez pomocného) by měli tvořit kvalifikovaní knihovníci.

U požadavku Směrnice IFLA je nutno zdůraznit, že za kvalifikovaného pracovníka knihovny je považován především odborný pracovník s ukončeným vysokoškolským vzděláním. Vedle něho působí „knihovničtí asistenti“ pro práci v půjčovně, při zpracování a řazení knih a dále „pomocný personál, jako jsou vrátní, uklízečky, řidiči apod. V tomto kontextu je nutno konstatovat, že personální zajištění veřejných knihoven v ČR není nedostatečné pouze z hlediska pracovní kapacity, ale také z hlediska kvalifikační struktury.

Pro stanovení optimálního počtu pracovníků veřejné knihovny bylo v Typizační směrnici použito výpočtu ve vztahu k celkovému objemu knihovního fondu. Stanovený normativ doporučoval jeden pracovní úvazek na 5200 knihovních jednotek¹⁷. Pokud aplikujeme tento model na rozsah knihovních fondů, kterým disponují současné veřejné knihovny, dojdeme k podstatně vyšší úrovni personálního zajištění. V nejmenších knihovnách v obcích 1 – 500 obyvatel by personální zajištění mělo být přibližně 4x vyšší než v současnosti.

¹⁶ Směrnice IFLA, s. 63.

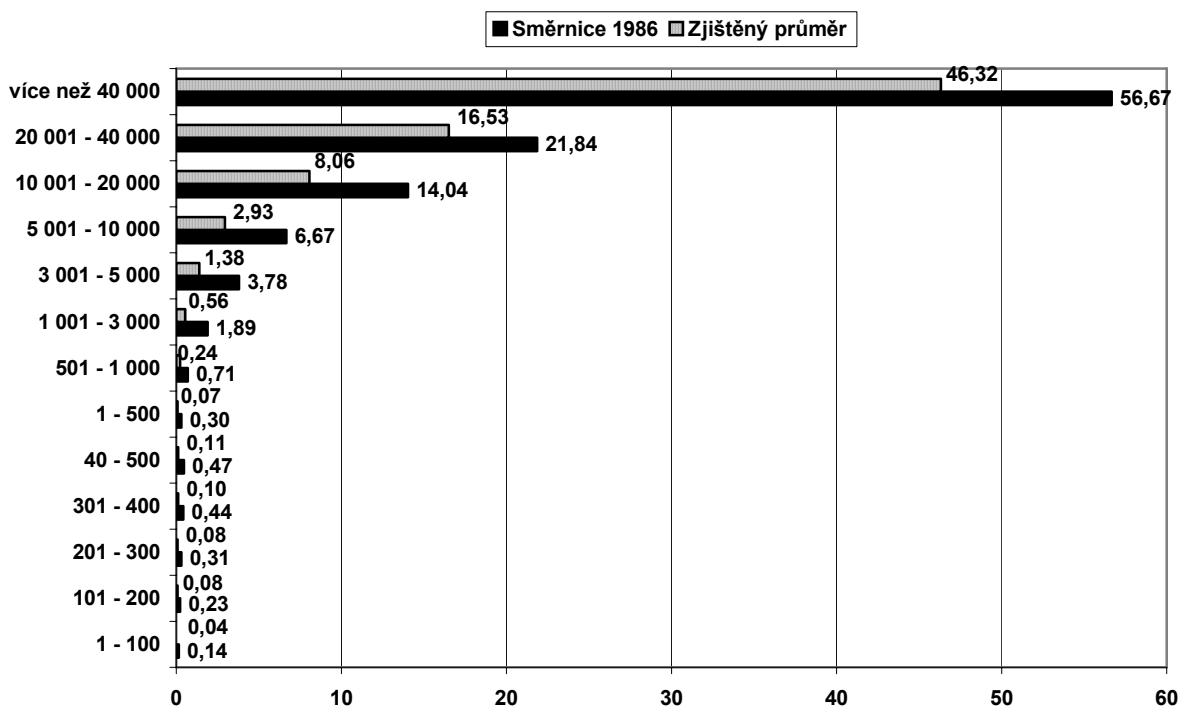
¹⁷ Typizační směrnice, s. 18.

Závěry:

- Úroveň personálního zajištění veřejných knihoven je nedostatečná a představuje zásadní limit pro rozšíření rozsahu provozní doby knihovny.
- Kvalifikační struktura zaměstnanců knihoven neodpovídá požadavkům, které jsou na pracovníky knihoven kladeny především z hlediska zvýšení rozsahu a kvality poskytování informačních služeb z vnějších informačních zdrojů a z oblasti veřejné správy.

Počet pracovních úvazků - srovnání současného stavu a Typizační směrnice 1986

Návrh standardu personálního zajištění činnosti veřejných knihoven

Cílem standardu je iniciovat postupné rozšiřování a zkvalitnění personálního zajištění veřejných knihoven. Průměrný rozsah pracovní kapacity zjištěný průzkumem je hodnocen jako Stupeň C - dostačující stav. Na této úrovni by se měla pohybovat knihovna zajišťující minimální rozsah výpůjčních služeb. Perspektivně by mělo dojít k podstatnému rozšíření pracovní kapacity na hodnotu průměrného a optimálního stavu. Růst pracovní kapacity by měl být provázán s poskytováním širšího spektra informačních služeb včetně využití internetu a vnějších informačních zdrojů.

Rozsah pracovních úvazků:

Diferenciace parametrů:

Stupeň A – optimální stav

Stupeň B – průměrný stav

Stupeň C – dostačující stav

Počet obyvatel	Dostačující stav	Průměrný stav	Optimální stav
1 – 100	0,05	0,05	0,1
101 – 200	0,1	0,1	0,2
201 – 300	0,1	0,1	0,2
301 – 400	0,1	0,1	0,2
401 – 500	0,1	0,1	0,2
1 – 500	0,07	0,1	0,25
501 - 1 000	0,2	0,25	0,5
1 001 - 3 000	0,5	0,75	1
3 001 - 5 000	1	1,5	2
5 001- 10 000	2	3	4
10 001 - 20 000	6	8	10
20 001 - 40 000	13	16,5	18
více než 40 000	40	43	46

5.3 Knihovní fond

Přirozeným základem pro poskytování VKIS je knihovní fond. V následující části příspěvku je knihovní fond sledován ze tří hledisek:

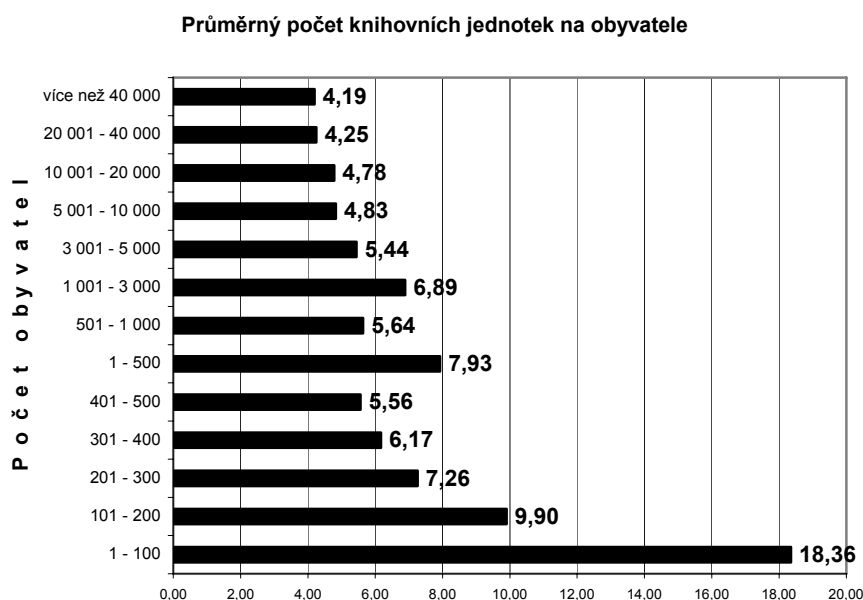
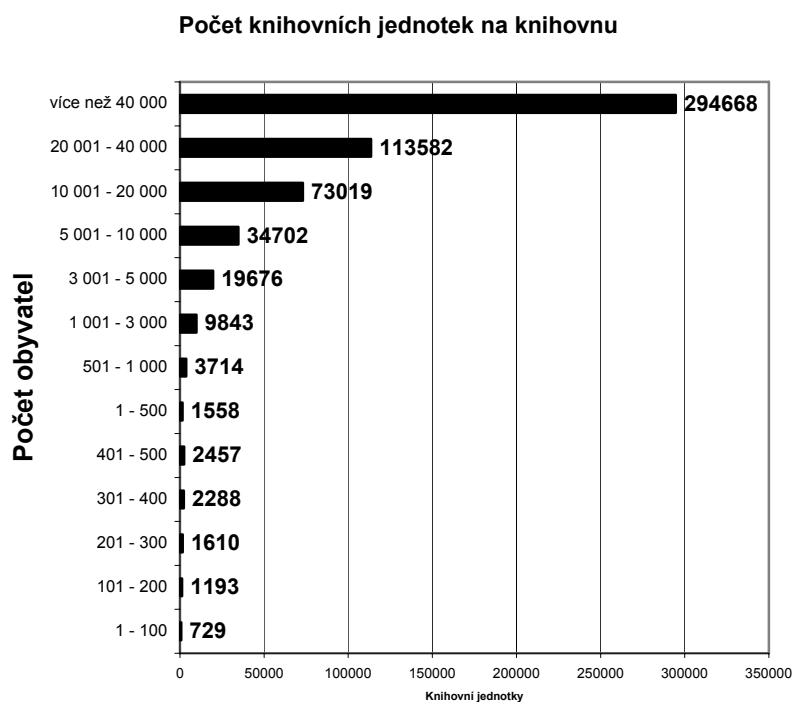
1. Počet knihovních jednotek
2. Rozsah přírůstku knihovního fondu za rok
3. Počet docházejících periodik

V zahraničních standardech je zcela běžné, že kromě stanovení objemových a kvalitativních parametrů fondu tištěných dokumentů, tj. knih a časopisů, je doporučováno, aby veřejné knihovny nabízely uživatelům i další typy dokumentů, jakými jsou různé druhy zvukových a zvukově obrazových dokumentů, multimedia a software. Objem i intenzita využití speciálních druhů dokumentů je v českých veřejných knihovnách zatím stále velmi omezená. Nízká nabídka speciálních dokumentů má v podstatě dvě základní příčiny. Jednak tyto dokumenty vyžadovaly a vyžadují vyšší finanční prostředky na nákup a provoz, ale zřejmě největší bariérou jejich využití vytváří ochrana autorských práv. Současná ustanovení autorského zákona umožňují knihovnám omezené půjčování zvukových dokumentů, ale v podstatě znemožňují půjčování audiovizuálních dokumentů, multimédií a software. Řešení této otázky má dlouhodobý charakter a lze předpokládat, že české knihovny dříve nebo později budou působit ve stejných pod-

mínkách jako knihovny v Evropské unii. Rozhodující význam tedy bude mít vývoj autorského práva v EU.

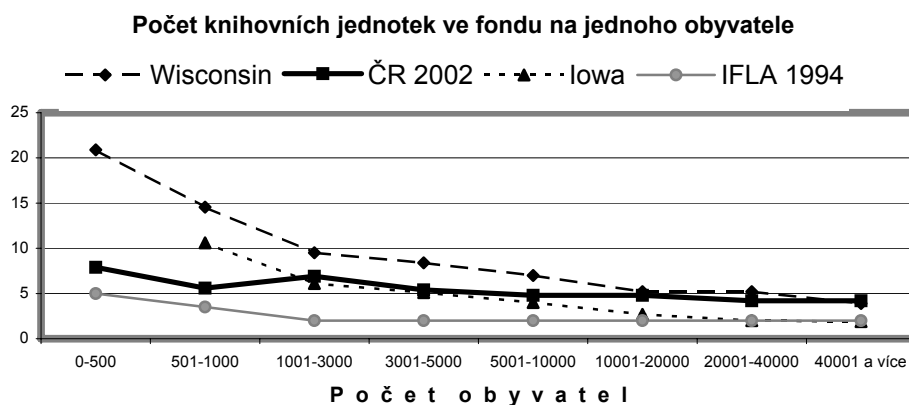
5.3.1 Počet knihovních jednotek

Výsledky zjištěné v průzkumu:

V porovnání se standardy USA zaostává ČR zejména v kategorii obcí do 500 obyvatel. Hodnoty jednotlivých států se harmonizují zhruba v oblasti obcí s 1 001 – 3 000 obyvateli. Iowa sice neurčuje počet svazků na 1 obyvatele v kategorii do 500 obyvatel, dává si ale podmínku nejmenšího možného fondu, tj. 5 060 – 7 040 knihovních jednotek na 1 knihovnu. Směrnice IFLA doporu-

čuje minimální rozsah knihovního fondu 2 500 knih, dále však počítá s parametrem pouze s 1,5 až 2,5 knihovními jednotkami na 1 obyvatele. Česká republika se svým specifickým velkým množstvím malých knihoven dosahuje v obcích do 500 obyvatel průměru 7,9 knihovních jednotek na 1 obyvatele, ale přitom průměrný celkový rozsah knihovního fondu dosahuje pouze 1 558 knihovních jednotek na 1 knihovnu.

Závěry:

- Z kvantitativního hlediska je objem knihovních fondů ve veřejných knihovnách dostačující a stabilizovaný.
- Budoucí vývoj by měl být orientován především na vyšší zastoupení speciálních druhů dokumentů a na aktuálnost knihovního fondu.

Návrh na standard počtu knihovních jednotek

Počet obyvatel	Na knihovnu			Na obyvatele		
	Dostačující stav	Průměrný stav	Optimální stav	Dostačující stav	Průměrný stav	Optimální stav
1 - 100	700	750	750	15	18,0	20
101- 200	1000	1200	1200	9	10,0	12
201 - 300	1500	1700	1700	6	7,0	9
301 - 400	1900	2300	2300	5,5	6,0	7
401 - 500	2200	2500	2500	5	5,5	6
1 - 500	1400	1600	2500	7	8,0	9
501 - 1 000	3400	3700	5000	5	6,0	7
1 001 - 3 000	8000	9500	10500	5	5,5	7
3 001 - 5 000	15000	19500	21000	4	5,0	5,5
5 001 - 10 000	25000	35000	40000	4	4,5	5
10 001 - 20 000	50000	70000	80000	4	4,5	5
20 001 - 40 000	90000	110000	130000	4	4,2	4,5
více než 40 000	200000	300000	350000	4	4,2	4,5

Diferenciace parametrů:

Stupeň A – optimální stav

Stupeň B – průměrný stav

Stupeň C – dostačující stav

Návrh standardu je koncipován tak, že současné průměrné hodnoty rozsahu knihovního fondu jsou hodnoceny jako Stupeň B – průměrný stav. Stupeň C – dostačující stav připouští nižší hodnoty objemu knihovního fondu, než je současný průměr. Stupeň A – optimální stav předpokládá jen mírný nárůst objemu knihovního fondu.

5.3.2 Objem přírůstků knihovního fondu za rok

Údaj o celkovém objemu knihovního fondu jen velmi málo vypovídá o jeho skutečném obsahu, kvalitě a aktuálnosti. Z tohoto důvodu je užitečné sledovat hodnotu objemu přírůstku knihovního fondu za rok, která velmi dobře vypovídá o míře aktualizace knihovního fondu. Při hodnocení míry aktualizace českých veřejných knihoven můžeme vyjít ze Směrnice IFLA, která uvádí následující parametry a příklady:

Počet obyvatel	Počet knih na 1 obyv. a rok	Počet knih na 1000 obyv. a rok
Méně 25000	0,25	250
25 000 – 50 000	0,225	225
Nad 50 000	0,20	200

Následující příklady uvádějí rozsah knižního fondu v různě velkých obcích.

Příklad 1

- Knihovní služby v obci se 100 000 obyvateli
- Průměrný knižní fond 200 000 svazků
- Roční přírůstek 20 000 svazků

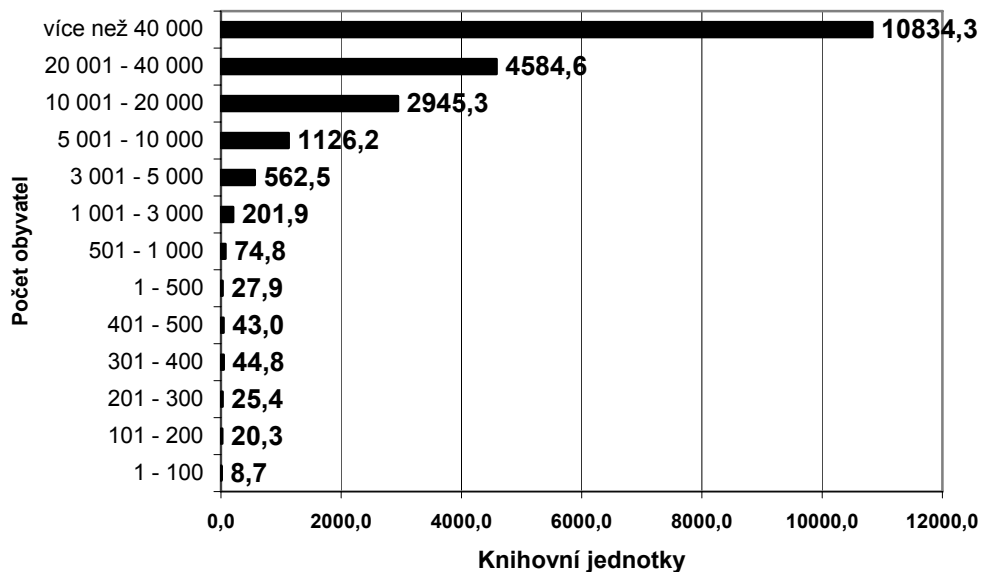
Příklad 2

- Knihovní služby v obci s 50 000 obyvateli
- Průměrný knižní fond 100 000 svazků
- Roční přírůstek 11 250 svazků

Příklad 3

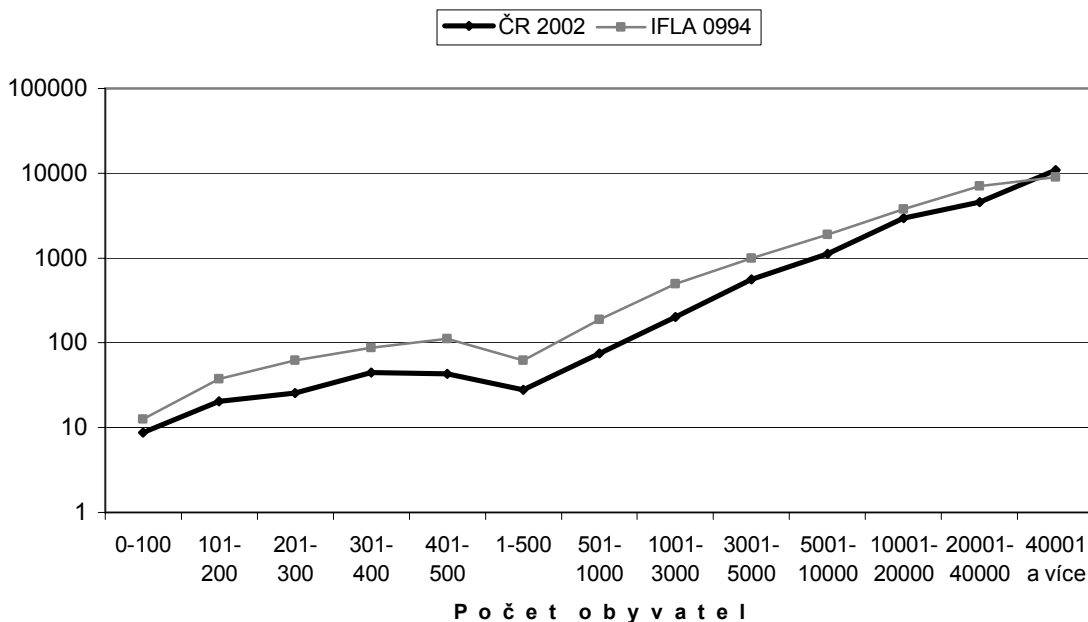
- Knihovní služby v obci s 20 000 obyvateli
- Průměrný knižní fond 40 000 svazků
- Roční přírůstek 5 000 svazků

Počet přírůstků na knihovnu

Pokud uvedené parametry Směrnice IFLA přepočteme do kategorizace veřejných knihoven v ČR, zjišťujeme, že doporučené hodnoty jsou mírně vyšší, než je dosavadní míra aktualizace zjištěná v průběhu průzkumu.

Počet přírůstků na knihovnu

Závěry:

- Míra aktualizace dosahovaná ve veřejných knihovnách ČR je mírně pod doporučeným standardem
- V budoucnu by bylo možno parametry aktualizace knihovního fondu výrazně zvýšit pomocí výměnných fondů a cirkulace souborů knih tak, jak to předpokládá výkon regionálních funkcí

Návrh na standardy počtu přírůstků v knihovnách ČR

Diferenciace parametrů:

Počet obyvatel	Na knihovnu		
	Dostačující stav	Průměrný stav	Optimální stav
1 - 100	6	8,5	10
101 - 200	15	20	25
201 - 300	20	25	30
301 - 400	40	45	50
401 - 500	40	45	50
1 - 500	25	28	35
501 - 1 000	65	75	85
1 001 - 3 000	180	200	250
3 001 - 5 000	500	550	750
5 001 - 10 000	800	1000	1300
10 001 - 20 000	2500	3000	4000
20 001 - 40 000	4000	4500	6000
více než 40 000	8000	10000	12000

Stupeň A – optimální stav
Stupeň B – průměrný stav
Stupeň C – dostačující stav

Návrh standardu je koncipován tak, že současné průměrné hodnoty míry aktualizace knihovního fondu jsou hodnoceny jako Stupeň B – průměrný stav. Stupeň C – dostačující stav připouští nižší hodnoty objemu knihovního fondu, než je současný průměr. Stupeň A – optimální stav předpokládá nárůst míry aktualizace knihovního fondu v rozsahu o cca 25%.

5.3.3 Počet docházejících periodik

Dalším kritériem pro hodnocení obsahu a kvality knihovního fondu je počet docházejících periodik. Knihovny s počtem obyvatel do 200 obvykle odebírají jedno periodikum, knihovny v obcích do 500 obyvatel průměrně odebírají jedno až dvě periodika.

Pro objem nakupovaných periodik nemáme k dispozici srovnání v mezinárodním kontextu, ale analýzou údajů získaných z knihoven můžeme konstatovat, že počet odebíraných periodik je velmi nízký. Toto platí zejména pro knihovny v obcích do 500 obyvatel, kde průměrná hodnota nedosahuje ani hodnoty dvou odebíraných periodik. Pokud uvažujeme o tom, že mnohdy jediným odebíraným periodikem může být časopis „Čtenář“, potom je situace z hlediska služeb veřejnosti značně neuspokojivá. Nízký objem odebíraných periodik má svou hlavní příčinu v nízké úrovni dotací na nákup knihovního fondu. V 80. letech minulého století byla situace podstatně lepší a k radikálnímu poklesu počtu odebíraných periodik došlo především počátkem 90. let.

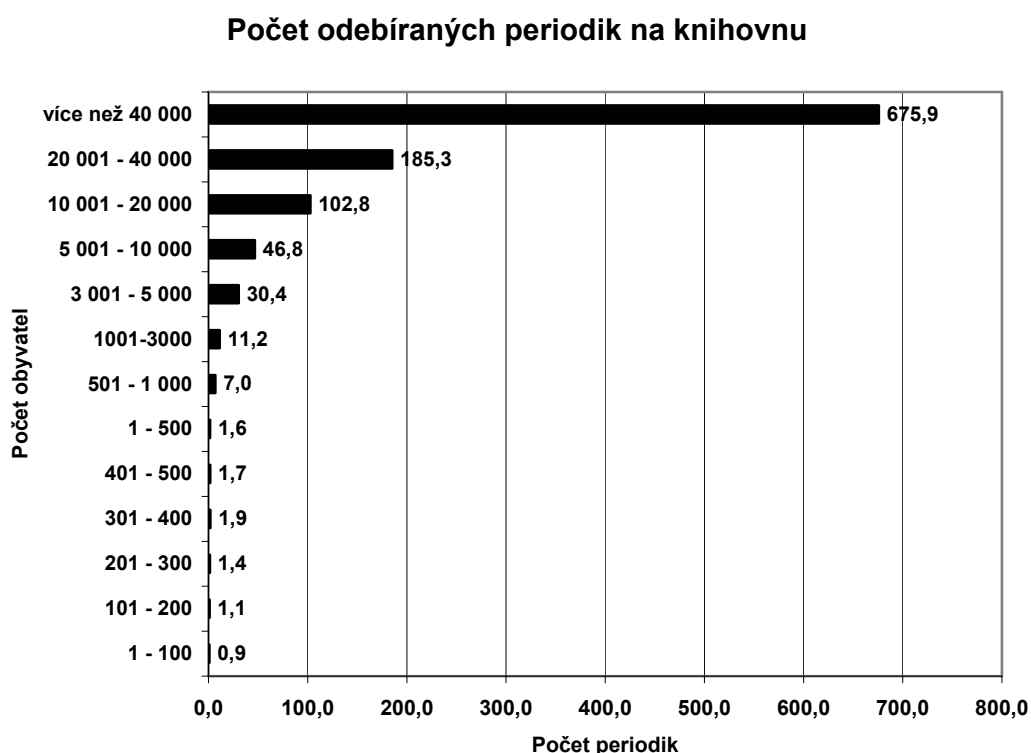
Vypočteno z údajů za rok 1991¹⁸ na 1 obyvatele obce s „neprofesionálním“ knihovníkem (lze usuzovat, že jde o knihovny v obcích do 500 obyvatel) bylo

¹⁸ VEŘEJNÉ knihovny ČR. Statistický přehled o činnosti v roce 1991. Praha: NKP 1992.

v roce 1990 odebíráno 0,01 (0,007) periodika, tj. na 500 obyvatel 5 periodik, resp.3,5. A zatímco v roce 1990 bylo odebíráno v těchto knihovnách 49 208 periodik v roce 1991 již jen 45 862 periodik .

Závěry:

- Objem odebíraných periodik ve veřejných knihovnách je nedostačující.
- Za této situace nemohou knihovny plnit základní informační funkce a být garanty přístupu k informacím.

Návrh na standardy počtu docházejících periodik

Cílem standardu je iniciovat postupné zvýšení počtu odebíraných periodik. Současný průměr počtu odebíraných periodik je hodnocen jako Stupeň C - dostačující stav. Na této úrovni by se měla pohybovat knihovna zajišťující minimální rozsah výpůjčních služeb. Perspektivně by mělo dojít k podstatnému rozšíření počtu odebíraných periodik na hodnotu průměrného a optimálního stavu. Nedostatečný objem odebíraných periodik by bylo možno v řadě případů eliminovat aktivním využíváním elektronických informačních zdrojů, ať se jedná o volně dostupné zdroje nebo o využívání plných textů periodik z bází získaných nákupem celostátních licencí. Podmínkou ovšem je, aby knihovna byla připo-

jena na internet, měla kvalitní personální zajištění a byla schopna svým uživateli nově služby nabídnout.

	Na		knihovnu
Počet obyvatel	Dostačující stav	Průměrný stav	Optimální stav
1 - 100	1	2	4
101 - 200	1	2	4
201 - 300	1	2	4
301 - 400	2	4	6
401 - 500	2	4	6
1 - 500	2	4	6
501 - 1 000	5	7	9
1 001 - 3 000	9	11	15
3 001 - 5 000	25	30	40
5 001 - 10 000	40	45	55
10 001 - 20 000	85	100	120
20 001 - 40 000	100	185	200
více než 40 000	630	675	730

Diferenciace parametrů:

Stupeň A – optimální stav

Stupeň B – průměrný stav

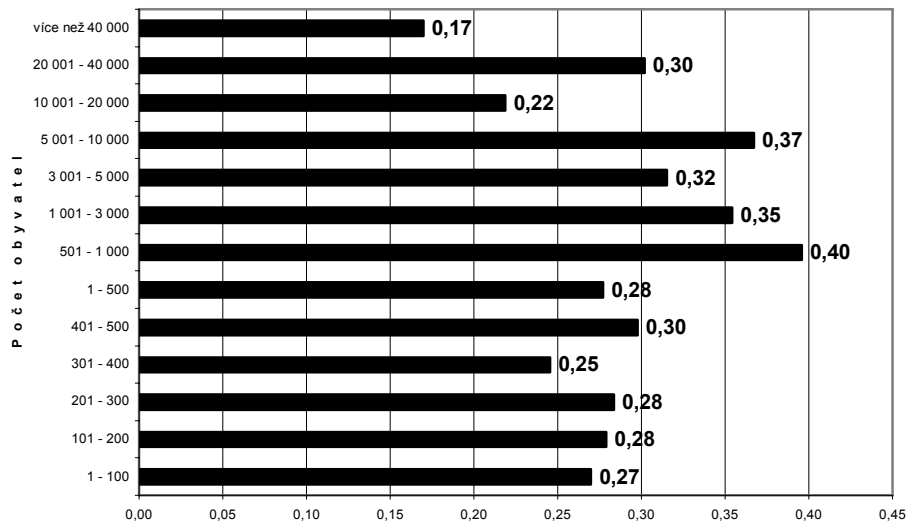
Stupeň C – dostačující stav

6. Průměrný počet počítačů pro uživatele napojených na internet

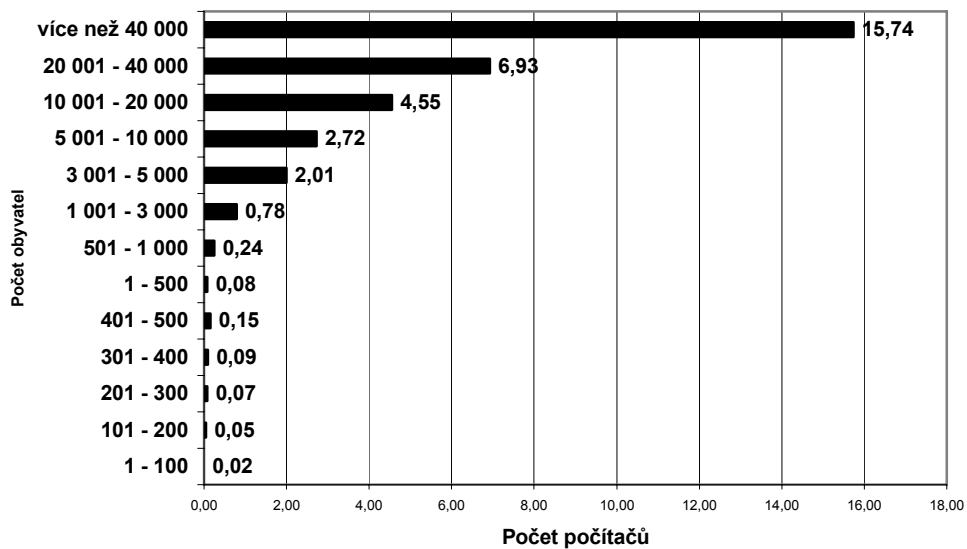
Zjištěné průměry počtů internetových stanic vykazují poměrně malé hodnoty proto, že napojování knihoven na internet je stále záležitostí teprve relativně mladou. Prakticky veškeré zavádění internetu v knihovnách je řešeno v rámci programu VISK, jehož prostřednictvím do konce roku 2002 získá připojení k internetu přibližně 1 300 knihoven. Nový knihovní zákon předpokládá¹⁹, že do konce roku 2006 budou k internetu připojeny všechny knihovny. Z toho vyplývá, že v nejbližších letech bude nutno připojit téměř 5 000 knihoven. Následující dva grafy tedy mapují současnou situaci.

¹⁹ Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), 10 s.

**Průměrný počet počítačů pro uživatele napojených na internet
na 1000 obyvatel**

**Počet počítačů napojených na internet pro uživatele na
knihovnu**

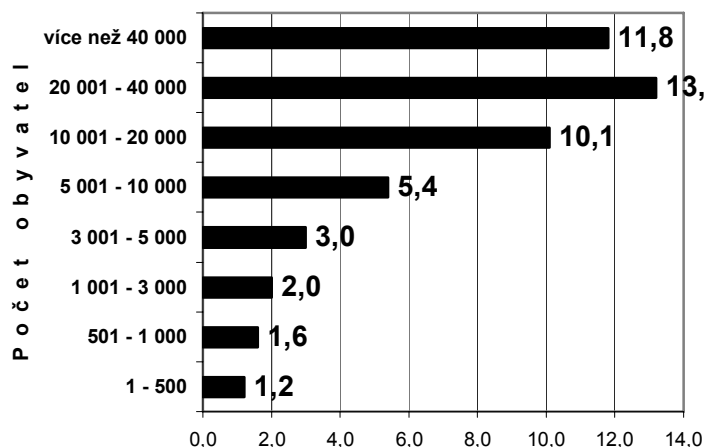

Z uvedených grafů je patrné, že v kategorii do pěti set obyvatel připadá jedna veřejně přístupná stanice zhruba na každou třináctou knihovnu. V obcích do 100 obyvatel připadá na jednu veřejně přístupnou stanici 50 knihoven. V kategorii 101 – 200 obyvatel vlastní knihovna průměrně 0,07 počítače a v obcích s počtem 201 – 300 obyvatel to je 0,09 počítače. Ani v obcích s 1 001 – 3 000 obyvatel není ještě internet v knihovně pravidlem.

V přepočtu na obyvatele v porovnání s Kanadou či Austrálií vychází Česká republika srovnatelně. „V Kanadě je normou jedna veřejně přístupná stanice na 5 000 obyvatel (0,2 na 1000 obyvatel – pozn. aut.). V australském Queenslandu doporučují zajistit pro počet obyvatel do 50 000 jeden osobní počítač (PC) na 5 000 lidí a pro počet obyvatel nad 50 000 jeden osobní počítač (PC) na každých dalších 10 000 obyvatel.“²⁰ Zde však hrají důležitou roli faktory jako hustota obyvatel a vzdálenost mezi jednotlivými usedlostmi a v souvislosti s tím i vybavenost domácností informační technikou. Našim podmínkám by byla bližší norma anglická, „aby celkový počet veřejně přístupných stanic, včetně těch pro on-line katalogy, nebyl menší než 0,7 na 1 000 obyvatel.“²¹

Grafy, o nichž jsme dosud hovořili, pochází z výsledků průzkumu z 29.4. – 10.5. 2002, do něhož se zapojily i knihovny, které nejsou připojeny k internetu. Budoucí standard bychom proto měli odvozovat spíše z parametrů, které vykazují již připojené knihovny. Tyto parametry jsou dokumentovány v průzkumu Stav připojení knihoven České republiky k internetu v závěru roku 2001, který se orientoval na knihovny již vybavené²².

Průměrný počet počítačů v knihovnách

²⁰ Směrnice IFLA, s. 55.

²¹ Tamtéž.

²² Richter, V. – Hejhálková, M. Stav připojení knihoven České republiky k internetu v závěru roku 2001. Praha: Národní knihovna ČR, 2002, 43 s.

Z uvedeného grafu vyplývá, že průměrný počet počítačů v obcích do 500 obyvatel nepatrně převyšuje jednu stanic, v kategorii knihoven v obcích s 501 – 1 000 obyvatel se průměrně vyskytuje 1,6 počítače, v obcích s 1 001 – 3 000 obyvateli se v knihovně pracuje se dvěma počítači, v obcích s 3 001 – 5 000 obyvateli se třemi počítači, v obcích s 5 001 – 10 000 obyvateli je 5,4 počítače, v kategorii s 10 001 – 20 000 obyvateli se průměrný počet počítačů vyšplhal na 10,1. U knihoven v obcích s 20 001 – 40 000 obyvateli počet stanic klesá na 13,2 počítače a ve městech nad 40 000 dochází k poklesu na „pouhých“ 11,8 počítače. Klesající počet stanic u knihoven ve větších městech ve vztahu k celkovému počtu obyvatel nelze hodnotit negativně, protože v tomto případě je vždy k dispozici větší počet veřejných internetových stanic například v internetových kavárnách a jiných institucích. Vybavenost obyvatel větších měst internetem a možnost využívání internetu v zaměstnání a ve škole je také ve větších městech vyšší.

Závěry:

- Počet knihoven napojených na internet je v ČR stále velmi nízký.
- Standard počtu stanic připojených k internetu nemůže vycházet ze současné situace, ale je ho nutno formulovat z hlediska střednědobého a dlouhodobého výhledu tak, aby sloužil jako východisko pro nové vybavování knihoven a pro hodnocení projektů jako žádostí o dotaci.

Návrh standardu počtu počítačů napojených na internet

Cílem standardu je formulovat základní parametry vybavení knihoven informačními a komunikačními technologiemi. Východiskem návrhu je údaj o počtu počítačových stanic zjištěný v průzkumu v listopadu 2001. Tyto údaje tvoří Stupeň C - dostačující stav. Perspektivně by mělo dojít k podstatnému rozšíření pracovní kapacity na hodnotu průměrného a optimálního stavu.

Počet počítačů přepojených k internetu na jednu knihovnu:

Diferenciace parametrů:

Stupeň A – optimální stav

Stupeň B – průměrný stav

Stupeň C – dostačující stav

Počet obyvatel	Dostačující stav	Průměrný stav	Optimální stav
1 - 100	1	1	2
101 - 200	1	1	2
201 - 300	1	1	2
301 - 400	1	2	2
401 - 500	1	2	2
1 - 500	1	1	2
501 - 1 000	1	2	2
1 001 - 3 000	1	2	3
3 001 - 5 000	2	3	5
5 001 - 10 000	3	5	7
10 001 - 20 000	7	10	15
20 001 - 40 000	10	13	17
více než 40 000	11	15	20

Příloha 1

Definice základních pojmů z oblasti standardizace veřejných služeb²³

Veřejné služby se definují jako služby vytvořené, organizované nebo regulované orgánem veřejné správy za účelem zajištění poskytování služby způsobem, který lze považovat za nezbytný pro uspokojení společenských potřeb – při respektování principu subsidiarity.

Obsah pojmu veřejné služby se může lišit v závislosti na společensky a historicky vymezených společenských potřebách.

Mezi služby ve veřejném zájmu jsou zařazeny i služby ve **veřejném (obecném) ekonomickém zájmu**, což jsou služby, které jsou vytvořeny za účelem tvorby zisku, ale plní úkoly ve veřejném zájmu a jako takové musí uspokojovat specifické požadavky kladené orgány veřejné správy (např. doprava, telekomunikace, energetika atd.) Právě řada služeb z této oblasti je upravena v resortních zákonech z hlediska kvantity, kvality i dostupnosti.

Standardizace veřejných služeb představuje stanovení obsahu standardu veřejné služby a zakotvení povinnosti krajů a určených obcí jako garantů vybraných veřejných služeb - vytvářet podmínky pro poskytování těchto služeb občanům.

Standardizovanou veřejnou službu je služba, jejíž parametry poskytování jsou upraveny standardem stanoveným tímto zákonem.

Standardem veřejné služby se rozumí minimální úroveň kvalitativních a kvantitativních parametrů v zákoně vymezené veřejné služby

Garantem vybrané veřejné služby je kraj nebo zákonem určená obec k zabezpečení dostupnosti v zákoně vymezené veřejné služby.

Dostupnost veřejné služby je naplněním kvalitativních a kvantitativních parametrů standardu.

Za **poskytovatele standardizované veřejné služby** se považuje právnická či fyzická osoba, která může být totožná s garantem dané veřejné smlouvy anebo má s garantem dané veřejné služby smluvní vztah a občanovi danou veřejnou službu bezprostředně poskytuje.

²³ Věcný záměr zákona o standardizaci vybraných veřejných služeb. Ministerstvo vnitra ČR. Prosinec 2001. Strojopis.

Příloha 2

Evropská Charta místních veřejných služeb (návrh)

I.

Místní veřejné služby a veřejný zájem

1. Místní veřejné služby jsou součástí výkonu pravomoci místních orgánů, které za ně také odpovídají v souladu s příslušnými vnitrostátními právními předpisy.
2. Místní veřejné služby mají zajišťovat zásady rovnosti pro uživatele celkově i prakticky a mají respektovat zásady zákazu diskriminace a neutrality.
3. Místní veřejné služby mají zaručit plynulost základních služeb pro obyvatelstvo v rámci limitů hospodářských a rozpočtových prostředků.
4. Místní veřejné služby mají přispívat k trvalému rozvoji a vyváženému a racionálnímu rozdělování dostupných zdrojů na svém území.
5. Místní orgány mají neustále přizpůsobovat své služby měnícím se sociálním potřebám, požadavkům řádného finančního hospodaření a technickému rozvoji.

II.

Větší svoboda pro uživatele

6. Místní veřejné služby mají zajistit, aby všechny zainteresované strany mohly získat potřebné informace o svých právech, poskytovaných službách, jakož i o pravidlech, která danou problematiku upravují.
7. Místní orgány mají organizovat svou nabídku veřejných služeb tak, aby byl uživatelům umožněn výběr mezi různými službami nebo dokonce mezi různými dodavateli, kdekoli je to možné.
8. Místní veřejné služby mají v rámci příslušných právních předpisů přispívat k rozšiřování práv uživatelů a k jejich ochraně.

III.

Větší pozornost pro uživatele

9. V zásadě má být podporováno vytváření jednotných a jasných pravidel závazných pro všechny veřejné služby, jakož i používání právního a administrativního jazyka, srozumitelného pro uživatele.
10. Vztahy mezi místními veřejnými službami a jejich uživateli by měly být organizovány takovým způsobem, který minimalizuje potíže a náklady nesené uživateli.
11. Zaměstnanci místních veřejných služeb mají být speciálně vyškoleni pro své úkoly a vědomi si práv uživatelů, kterým slouží.
12. Stížnosti (jejich procedurální stránka) mají být přímé, srozumitelné, jednoduché a organizovány tak, aby byly včas vyřízeny.

IV.

Moderní a lépe řízené místní veřejné služby

13. Má být uznáváno postavení uživatelů místních veřejných služeb a uživatelé mají nárok na to, aby s nimi bylo náležitě jednáno.
14. V rámci příslušných právních předpisů mají místní orgány podporovat účast uživatelů nebo jejich zástupců v řízení místních veřejných služeb, a to pomocí prostředků, které odpovídají povaze služeb a okolnostem.
15. Místní orgány mají podporovat dobrovolné služby, ochranářství a jiné iniciativy, které spolu s veřejnými službami (nebo jako jejich doplněk) mohou přispět k uspokojení kolektivních potřeb obyvatelstva.
16. Každá důležitá místní veřejná služba má být periodicky hodnocena z hlediska hospodárnosti a kvality, výsledky kontrol mají být zveřejňovány.
17. Místní veřejné služby mají být vybaveny takovým účetním systémem, který umožňuje náležité hodnocení nákladů a výdajů, zajišťuje průhlednost a řádné finanční rozvahy a posiluje odpovědnost řídicích pracovníků (manažerů)

BIBLIOGRAFICKÁ SEKCE SDRUŽENÍ KNIHOVEN ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1995 - 2002

Jiřina Bínová Kádnerová, Středočeská vědecká knihovna v Kladně

Bibliografická sekce byla ustavena v roce 1995. Odborná veřejnost se pravidelně o její činnosti má možnost dozvědět podstatné skutečnosti ze zpráv zveřejňovaných v ročence SDRUK.

Zakládajícími členy byly Moravská zemská knihovna v Brně a všechny státní vědecké knihovny v roce 1995 působící, dnešní krajské knihovny (funkčně) s rozdílnými názvy: Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích, Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, Středočeská vědecká knihovna v Kladně, Knihovna Liberec, Vědecká knihovna v Olomouci, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje v Plzni a Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem. V roce 2001 se dalšími členy stala Státní pedagogická knihovna Komenského v Praze a Knihovna Ústavu žurnalistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Členy dnes jsou také všechny nové krajské knihovny, tj. Knihovna Vysočiny Havlíčkův Brod, Krajská knihovna v Karlových Varech, Krajská knihovna v Pardubicích, Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně.

Nepravidelnými členy jsou Národní knihovna a Knihovna Národního muzea.

Kromě zástupců těchto knihoven se zasedání nepravidelně účastní zástupci odborných knihoven a ústavů Akademie věd, literárněvědných pracovišť, odborných bibliografických pracovišť a knihoven a bibliografické osobnosti.

Změny v institucionálním členství jsou velmi pozvolné, výrazné jsou změny v zastoupení personálním: zkušení bibliografové odcházejí, na jejich místa nastupují nové tváře s menšími zkušenostmi, ale velkými předsevzetími.

Zasedání sekce se ustálila na dvou ročně : jarní zpravidla v některé z členských knihoven, podzimní – v prvních letech – ve Žďáru nad Sázavou, v posledních letech opět v některé z členských knihoven. Již pravidlem jsou vzájemná setkání se slovenskými kolegy a účast na jejich bibliografických jednáních, naposledy v roce 2001 na 10. slovenské bibliografické konferenci v Martine.

Programovou náplní setkání je kromě základních informací o stavu bibliografických pracovišť, vydaných bibliografických pracích především postup při tvorbě kooperativních bibliografických prací, ať již tím byla rozsáhlá Bibliografie k dějinám měst České republiky (ve spolupráci se členy sekce bibliografie SDRUK ČR zpracoval Jaromír Kubíček, vydal SDRUK v roce 1997) nebo současný projekt České noviny a časopisy 20. století zahájený v roce 1999. Poslední

projekt představil doc. Jaromír Kubíček na 10. zasedání sekce pro bibliografii v dubnu 2000 a konstatoval, že soupisy z oblasti Moravy a Slezska jsou zpracovány, chybí stejně podrobně bibliograficky zmapovat území Čech. Současně informoval, že MZK získala rozsáhlou sbírku rukopisného materiálu budovanou mnoho let studenty žurnalistiky FFUK pod vedením bývalého ředitele fakultní knihovny dr. Karla Malce. V roce 2000 byly práce zahájeny, za dva roky se vykonala podstatná část především zásluhou garanta projektu doc. Jaromíra Kubíčka a Moravské zemské knihovny v Brně, která rukopisný materiál zpracovala do souboru a vystavila na své www stránce. Všechny bývalé státní vědecké knihovny i nové krajské knihovny se podílejí nestejnou měrou a rychlostí, v současné době se zpracovává období 1918 – 1945. Vzhledem k složitosti zdaleka není zřejmé dokončení celého projektu, všechny knihovny se však ke spolupráci přihlásily. Zájmem všech je, aby bibliografický soupis novin a časopisů po dokončení vydán v tištěné i elektronické (CD ROM) podobě a tato doba byla dobou co nejkratší. Práce je to velmi nesnadná, časopisy jsou v mnoha případech uchovány v jediném exempláři, v mnoha případech není ucelená řada v žádné z navštěvovaných institucí. Nejvíce materiálu je v majetku muzeí a archivů, ve veřejných knihovnách jsou časopisy uchovávány a nalézají se – zejména ze staršího období – zcela ojediněle. Nejcennějším pramenem pro bibliografy je fond časopiseckého oddělení Knihovny Národního muzea.

Sekce pro bibliografii pod hlavním vedením SDRUK byla pořadatelem a realizátorem dvou seminářů : mezinárodního semináře o sbírkách novin a časopisů spojeného s návštěvou Rakouské národní knihovny ve Vídni (mj. uloženy nejkompletnější sbírky novin a časopisů vydávaných v celém Rakousku-Uhersku do roku 1918) uskutečněný v Mikulově v září 2000 a česko-slovenského semináře Personalie v knihovnách (Brno, září 2001). Oba semináře byly velmi kvalitní, pro odbornou veřejnost přínosné. Na brněnském semináři účastníci vyslechli věcně velmi zajímavé příspěvky o sbírkách a činnosti literárněvědných pracovišť Akademie věd ČR a Bibliografického ústavu Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Vazby se slovenskou bibliografií jsou pěstovány trvale. Delegace bibliografů českých a moravských knihoven se pravidelně účastní zasedání slovenských bibliografů (Diviaky, Košice, Martin) a vždy vystoupí nejen s informací o stavu bibliografické činnosti v ČR ale především s odborným příspěvkem (personální bibliografie, bibliografie periodik českých zemí, budování regionálních dokumentů). Slovenští kolegové jsou zváni na semináře, event. na zasedání bibliografické sekce.

Trvale sledovaným problémem je otázka souběžné článkové bibliografie ANL, která nemá svoji vlastní odbornou platformu. Dochází postupně ke změnám souvisejících se změnou státoprávního uspořádání a vznikem dalších krajských knihoven a jejich zapojením do této kooperativní činnosti. Diskuse nad problémy vyústila v řadu dosud ne zcela úspěšně zodpovězených otázek, kterými jsou zejména

- stav koordinace článkové bibliografie Národní knihovnou,
- nedořešené konverze TINLIB-ALEPH,
- event. spolupráce se sdružením SKAT (knihovny pracující se systémem LANIUS).

Sekce pro bibliografii za období svého působení se stala nedílnou součástí odborného života.

Členské knihovny a její zástupci (stav k 6/2002)

Moravská zemská knihovna Brno

doc. PhDr. Jaromír Kubíček, Csc.
RNDr. Blanka Sapáková (od r. 1999)

Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích

Mgr. Libuše Straková

Knihovna Liberec

Mgr. Václav Kříček

Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě

PhDr. Alena Hrazdilová
Mgr. Kateřina Gráfová (od r. 1999)

Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem

Hana Lukešová

Středočeská vědecká knihovna v Kladně

PhDr. Jiřina Bínová Kádnerová
ing. Jiří Mika (od r. 1999)

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové

Lenka Málková (od r. 2002)

Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje

Mgr. Jitka Neužilová

Vědecká knihovna Olomouc

PhDr. Marie Nádvorníková, Csc.
Mgr. Naďa Smékalová

Knihovna Vysočiny Havlíčkův Brod

Jana Svobodová (od r. 2002)

Krajská knihovna Karlovy Vary
Vladimír Waltrová (od r. 2002)

Krajská knihovna Pardubice
Martina Zlatohlávková (od r. 2002)

Krajská knihovna Františka Bartoše Zlín
Mgr. Jan Kaňka (od r. 2002)

Státní vědecká knihovna Komenského Praha
Mgr. Ludmila Čumplová (od r. 2002)

Středisko vědeckých informací Fakulty sociálních věd UK Praha

Přidružený člen
Národní knihovna ČR

Zasedání, semináře

Ustavující zasedání 21.–22.září 1994, Žďár nad Sázavou

1. zasedání 22.2. 1995, Kladno
2. zasedání 13.–14.9. 1995, Žďár nad Sázavou
3. zasedání 19.–20.3. 1996, Kladno
4. zasedání 28.–29.1. 1997, Ústí nad Labem
Porada regionálních bibliografů ČR a SR 9.–10.9., Diviaky u Turčianských Teplic
5. zasedání 4.12. 1997, Praha
6. zasedání 1.–2.4. 1998, Plzeň
7. zasedání 8.–9.9. 1998, Žďár nad Sázavou
8. zasedání 13.–14.4.1999, Hradec Králové
Kolokvium českých, moravských a slovenských bibliografů 1999, 7.–8.9.1999, Košice
9. zasedání 28.–29.9. 1999, Žďár nad Sázavou
- 10.zasedání 11.–12.4.2000, Olomouc
Mezinárodní seminář o sbírkách novin a časopisů, 3.–5.10.2000, Mikulov
- 11.zasedání 18.–19.4. 2001, Brno
Seminář Personalie v knihovnách, 5.–5.9.2001, Brno
10. slovenská bibliografická konference 23.–25.10.2001, Martin
- 12.zasedání 15.4.2002, Prostějov
Seminář Regionální informace, 16.4.2002 Městská knihovna Prostějov

NOVÉ FORMY A METODY PRÁCE PŘI POSKYTOVÁNÍ REGIONÁLNÍCH BIBLIOGRAFICKÝCH INFORMACÍ

Marie Nádvorníková, SVK Olomouc

Pro vystoupení na konferenci Knihovny současnosti 2002, které má zmapovat pokrytí regionální bibliografie v novém správním uspořádání ČR, organizovala Vědecká knihovna v Olomouci anketu mezi krajskými knihovnami. Její výsledky budou v konferenčním příspěvku prezentovány. Předložený referát komentuje nové formy a metody používané při poskytování regionálních bibliografických informací. Snaží se postihnout vlivy, které do práce s regionálními informacemi přineslo jejich elektronické zpracovávání i nové rozdělení regionů. Částečně také pracuje s výsledky ankety.

Čerpání informací z elektronických zdrojů je obecně platnou charakteristikou informační činnosti v knihovnách. Zkušenosti informačních pracovníků potvrdí, že neochota uživatelů hledat v lístkových kartotékách nebo v periodických tištěných výstupech je značná. A to i v případě, že časový záběr uživatele v dané oblasti jde natolik retrospektivně, že nemá jinou možnost, než využít klasické zdroje. Po takovém zjištění uživatel většinou rychle zúží svůj zájem a informace o předmětu svého bádání z minulosti najednou nepotřebuje. Léta budované regionální kartotéky se ve všech bývalých SVK stávají spíš interní pomůckou k retrospektivním rešerším.

Mezi uživateli však existuje kategorie regionálních historiků, kronikářů, archivářů apod., kteří zájem o určitý region či lokalitu studují v dlouhodobé retrospektivě. Informační pracovníci na Moravě mají v těchto případech usnadněnou situaci. V edici Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně Bibliografie a prameny k vývoji Moravy vycházejí postupně retrospektivní bibliografie jednotlivých okresů (bývalý Jihomoravský kraj je zcela pokrytý, poslední okres Olomouckého kraje letos vydává Vědecká knihovna v Olomouci, okresy severní Moravy zpracovává Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě). Zkušenosti informačních pracovníků ukazují, že nabídka příslušné okresní bibliografie a na ni časově navazující výstupy z elektronických zdrojů (Česká národní bibliografie v elektronické podobě, dále jen ČNB + interní regionální databáze) zájemce o regionální informace zcela uspokojí.

V databázi ČNB podchycující různé typy dokumentů české národní bibliografie jsme se zaměřili na článkovou produkci z hlediska regionální tematiky. Ve výše zmíněné anketě jsme regionálním bibliografům vědeckých knihoven položili otázku, jaké mají zkušenosti s mírou podchycování regionálních materi-

álů z ústředního tisku. V odpovědích konstatují výběrovost, považují ČNB za důležitý zdroj regionálních informací. Důležitý proto, že jinak by tyto materiály nebyly vůbec podchyceny. Regionální bibliografové, až na ojedinělé výjimky, ústřední tisk neexcerpují. Výběrovost ČNB je způsobena výběrovým přístupem pražských bibliografů k příspěvkům o dění v regionech, ale i tím, že část záznamů, které bibliografové regionálních knihoven do Národní knihovny zasílají, se z blíže nespecifikovaných důvodů do centrální databáze nedostane. V anketních odpovědích se objevuje stanovisko, že výběrovost ČNB je oprávněná. Zahlcenost ČNB regionálními materiály, jejichž přínos je v řadě případů omezen právě jen pro daný region, by mohla poznamenat její kvalitu. Výstupy jako odezva na dotaz by se staly příliš rozsáhlé s kolísavou úrovní jednotlivých článků. Vědecké knihovny považují ČNB za doplňkový zdroj regionálních informací, některé (např. Jihočeská vědecká knihovna České Budějovice) ČNB pro práci s regionálními informacemi příliš nepoužívají.

Za základní informační zdroj pro poskytování regionálních informací považují knihovny své vlastní regionální databáze. Popsaná situace vede některé knihovny k tomu, že pro zkvalitnění svých databází sahají i k přímé excerpci ústředních periodik (např. SVK Kladno nebo SVK Ústí n. L. do r. 1999).

Podíl regionálních vědeckých knihoven na ústřední databázi ANL (celkový počet dodaných záznamů)

Knihovna	Počet záznamů
Moravská zemská knihovna Brno	21 256
Vědecká knihovna v Olomouci	15 668
Studijní a vědecká knihovna Hradec Králové	13 269
Středočeská vědecká knihovna Kladno	11 585
Studijní vědecká knihovny Plzeňského kraje v Plzni	8 896
Moravskoslezská vědecká knihovna Ostrava	8 632
Krajská vědecká knihovna Liberec	6 892
Jihočeská vědecká knihovna České Budějovice	5 925
Severočeská vědecká knihovny Ústí n.L.	5 512

Zajímavé údaje poskytuje tabulka, která je obrazem vkladů jednotlivých vědeckých knihoven do ústřední databáze ANL provozované v NK ČR. Počty záznamů jsou součtem za celé období kooperace. Podklady byly získány z NK ČR. Knihovny jsou seřazeny sestupně podle dodaného objemu záznamů. Zejména některé knihovny v Čechách si mohou porovnat podle svých podkladů, zda se všechny záznamy zaslané do databáze ANL skutečně v této statistické tabulce objevují. Počty u posledních tří knihoven jsou tak nízké, že nasvědčují určitému úniku záznamů.

Zkoumali jsme v databázi ČNB, jaká je důslednost ve vyplňování regionálních selekčních prvků. Analýzy se věnovaly období 1998–2000. Průzkumy tematik, které už svou podstatou mají regionální charakter (dotazy: arboretum, naučná stezka, zoologická zahrada, jeskyně, bazilika, rotunda) vyznely příznivě.

Příslušné lokality včetně zařazení do okresu jsou v poli region většinou vyjádřeny. Je zaznamenáno, že arboretum Nový Dvůr je v okrese Opava, naučná stezka Nové Hradisko je v okrese Prostějov, zoologická zahrada ve Dvoře Králové v okrese Trutnov, jeskyně Tetín v okrese Beroun, bazilika na Hostýně v okrese Kroměříž, či rotunda v Libouni patří do okresu Benešov. Pak by na základě globálního dotazu na produkci toho kterého okresu tyto záznamy z počítače vyjely. Nevyplnění pole region v těchto případech bylo zcela výjimečné.

Podobně důsledně (až na malé výjimky) je slovně vyplněno pole region, pokud se týká místa konání akce. Ať už se jedná o akce v okresních městech (Svátky písní Olomouc, Loutkářská Chrudim), nebo v menších městech (Beethovenův Hradec – Hradec nad Moravicí, okr. Opava).

Jsou však i tematiky, které bibliografa při analytickém zpracování k regionálnímu zařazení tolik „nenavádějí“. Tam pak regionální selekční prvky v poli region často chybějí.

Samozřejmě, že příslušná lokalita, řeka, pohoří, oblast, o níž příspěvek pojednává, je vyjádřena v předmětových heslech nebo klíčových slovech. To je však z regionálního hlediska zcela atomizovaný přístup bez napojení na správní region.

Pro vyhledávání větších územních celků (krajů) slouží kódové označení kraje, zaznamenané do příslušného pole záznamu. Původní kódy byly v roce 2001 nahrazeny novými, které kopírují současné územně správní rozdělení České republiky. Tyto kódy jsou jediným selekčním prvkem, pomocí něhož lze nyní vybrat **všechny** záznamy týkající se daného kraje, protože slovní vyjádření se užívá jen ve specifikovaných případech a to tehdy, týká-li se záznam kraje jako celku. Je tedy patrné, jak je jejich důsledné zaznamenávání pro bibliografy důležité.

Místo nebo menší území je vyjádřeno v předmětových heslech nebo klíčových slovech. Zájemci o práci týkající se místa, hradu, řeky, přehrady, pohoří apod. mohou hledat pod příslušným zeměpisným pojmem. Nebo mohou dotaz postavit tematicky a pak se vyhledají záznamy napříč regiony. V případě dotazu na výstup pokrývající kraj jako celek je však kód jediným a tudíž nezbytným selekčním prvkem.

Provedli jsme namátkovou kontrolu u záznamů všech regionů, zda kódy používají. Jak záznamy zpracované v NK ČR, tak v regionálních vědeckých knihovnách příslušné kódy většinou obsahují. Výjimkou jsou knihovny v Českých Budějovicích a Ústí n. L., které zřejmě na uvádění kódů rezignovaly. Určitá nedůslednost se však objevuje i jinde.

V době, kdy zanikly poslední tištěné výstupy o problematice regionů jako celku, jsou v některých knihovnách regionální kódy pocit'ovány jako nadbytečné.

Vědecká knihovna v Olomouci dlouho setrvala – z vědeckých knihoven nejdéle – u tištěných výstupů souběžné regionální bibliografie. Brala ohled na

uživatelskou veřejnost, kde připojení na internet nelze vždy brát jako samozřejmý požadavek. A nemusí jít jen o soukromé badatele, pro něž je zájem o regionální dějiny životním koníčkem. Např. olomoucké archivy disponují novým objektem, kde podmínky uložení archiválií mají parametry, které jim většina knihoven může závidět. Tato pracoviště však neznají internet a elektronickou poštu.

Se zánikem Severomoravského kraje, tedy rokem 2000 se Vědecká knihovna v Olomouci rozhodla vydávání regionálních bibliografických ročenek ukončit. Napříště budou sloužit k zodpovídání regionálních dotazů elektronické informační zdroje – vlastní databáze knihovny a databáze ČNB. Kdo z badatelů nemá k dispozici připojení na internet, bude muset knihovnu navštívit.

Jsou případy knihoven, které pro potřeby krajských zastupitelstev a krajských úřadů poskytují pohotový informační servis (SVK Kladno, VK Olomouc). Záznamy excerpují z regionálního tisku včetně regionálních mutací deníků. Pokud by se vyskytl požadavek na tematickou regionální rešerši v určité retrospektivě (životní prostředí v ... kraji, vývoj nezaměstnanosti v ... kraji, veřejné knihovnictví v ... kraji apod.), důslednost v uvádění regionálních kódů u záznamů by byla prubířským kamenem pro výskyt všech relevantních příspěvků. SVK Kladno např. zpracovávala na vyžádání Krajského úřadu rešerši Architektonické dědictví Středočeského kraje. Více než 50% článků z ústředně vydávaných seriálů načerpala v ČNB.

Jde tedy o to, jaký informační servis se v kraji ustálí, jak se poptávka po regionálních informacích vyprofiluje. Informace o kraji jako celku v jakémkoli tematickém vymezení jednoznačně hovoří ve prospěch důsledného uvádění regionálních kódů.

SPOLUPRÁCE PAMĚŤOVÝCH INSTITUCÍ V RÁMCI KRAJSKÉHO BIBLIOGRAFICKÉHO SYSTÉMU – UTOPIE, NEBO REÁLNÁ MOŽNOST?

Eva Svobodová, Studijní a vědecká knihovna Hradec Králové

Krajský bibliografický systém – pojem v knihovnách Královéhradeckého kraje víceméně neznámý a zcela určitě nenaplněný. Zůstane to tak i do budoucna, nebo se to pokusíme změnit? Budeme bibliografii v kraji realizovat jako systematickou činnost, která předpokládá koordinovanou spolupráci knihoven v regionu, nebo se stane jen snůškou jednotlivých bibliografických počinů? Další otázkou je, za jakých podmínek je možné tento systém vybudovat a jaký přínos bude mít pro naše uživatele. Je to skutečně něco nového nebo jen nové pojmenování toho, co tu již bylo a nebo nějakým způsobem stále je?

Můj příspěvek dává odpovědi na tyto otázky jen částečně a je spíše zamyšlením nad možnostmi než konstatováním skutečnosti. K tomu slouží i níže uvedené statistické ukazatele a krátký historický exkurz.

Na území Královéhradeckého kraje působí v současnosti 452 veřejných knihoven, 49 z nich je profesionálních. 6 knihoven je pověřeno výkonem regionálních funkcí. Dále zde pracují 4 vysokoškolské, asi 10 muzejních a 5 archivních knihoven. Víme, že v našem kraji existují školní a odborné knihovny, jejich počty však nemáme zmapovány.

Profesionální a někde i neprofesionální knihovny jsou vybaveny počítači a připojením k internetu. Také knihovny ostatních paměťových institucí se automatizují. Z knihovnických systémů se v našem kraji provozují především Lanis, Clavius, KP-systém, Kp-win a MAKS. Automatizace knihovnických procesů probíhala od poloviny devadesátých let. Někde, např. v Okresní knihovně v Hradci Králové a v SVK, začali ještě dříve. Elektronické katalogy se postupně plní a rozrůstají. Začínali jsme s automatizovanou katalogizací monografií, pak přišla na řadu automatizovaná evidence a katalogizace seriálů. Od roku 1993 se zpracovává v elektronické podobě současná regionální článková bibliografie (SRB). Retrokonverze listkových katalogů a automatizovaná katalogizace nových dokumentů jsou stabilními úkoly každé knihovny. Naopak zpracování současné regionální článkové bibliografie je v našem kraji úkolem pouze SVK.

Až do roku 1994 se východočeští bibliografové setkávali na pravidelných podzimních pracovních schůzkách¹. Těchto porad organizovaných SVK se

¹ HAMPLOVÁ, V. Setkání regionálních bibliografů a informačních pracovníků. U nás : knihovnicko-informační zpravodaj, 1993, roč. 3, č. 3, s. 88.

v roce 1993 a 1994 zúčastnili také pracovníci informačních a rešeršních služeb. Součástí jednání byla výměna zkušeností a seznámení knihovníků s automatizovaným zpracováním SRB a s problematikou bází REOS a REFA. Knihovnám byla nabídnuta možnost získávat záznamy z těchto databází, a to buď v tištěné nebo elektronické formě (tehdy na disketě). Tato služba byla zpoplatněna 1-2 Kč za 1 záznam a je využívána dodnes. V roce 2001 jsme v půlročních intervalech poskytli okresním a městským knihovnám celkem 3 722 záznamy z regionální článkové databáze.

Od roku 1995 je v SVK kladen daleko větší důraz na bezprostřední bibliograficko-informační činnost a klasická bibliografie je z finančních důvodů utlumována. Počty bibliografických titulů se postupně snižovaly. V roce 1995 vyšly tiskem ještě čtyři bibliografie, v roce 1998 již jen jedna, pokud nepočítáme pravidelně vydávaný Soupis písemně zpracovaných dotazů a rešerší a Seznam seriálů docházejících do knihovny v roce. Tyto publikace jsou tiskovými výstupy z elektronických databází a jsou tištěny v omezeném nákladu vlastními silami SVK. Ročenka Východní Čechy v tisku vyšla naposled za rok 1994 v roce 1996. Posledním velkým bibliografickým počinem byl Josef Váchal². Regionální tituly Soupis periodik Východočeského kraje 1966-1985³, Soupis periodik východních Čech : 1986-1990⁴ a celonárodní projekt Bibliografie k dějinám měst České republiky⁵ byly zpracovány pracovníci bibliografického oddělení SVK. Okresní, muzejní a archivní knihovny zpřístupnily pro tyto projekty své fondy, a mají tedy svým způsobem podíl na tom, že tak rozsáhlé soupisy mohly vzniknout.

K jistému útlumu tiskem vydávaných titulů docházelo i v ostatních knihovnách kraje, ne však v takovém rozsahu jako v SVK. V Okresní knihovně v Hradci Králové vyšla v loňském roce bibliografie Legionáři a ČSOL na Královéhradecku⁶ a v Městské knihovně v Nové Pace druhá doplněná vydání titulů Spisovatelé Novopacka⁷ a Hudebníci Novopacka⁸. Vedle již zmíněných našich periodických titulů vydávají v tištěné podobě své přírůstky knihovny

HAMPLOVÁ, V. Regionální setkání bibliografů a informačních pracovníků. U nás : knihovnicko-informační zpravodaj, 1994, roč. 4, č. 4, s. 127.

² LABUŤOVÁ, J., BAJÁK, M. Josef Váchal : ohlasy na život a tvorbu. Hradec Králové : Státní vědecká knihovna, 1998. 139 s.

³ LABUŤOVÁ, J., VORLOVÁ, D. Soupis periodik Východočeského kraje 1966-1985. Hradec Králové : Státní vědecká knihovna, 1994. 226 s.

⁴ ŠIMKOVÁ, M. Soupis periodik východních Čech : 1986-1990. Hradec Králové : Státní vědecká knihovna, 1994. 149 s.

⁵ Bibliografie k dějinám měst České republiky. Brno : Sdružení knihoven ČR, 1997. 275 s.

⁶ BENÝŠKOVÁ, J. Legionáři a ČSOL na Královéhradecku. Hradec králové : Okresní knihovna, 2001. 154 s.

⁷ Spisovatelé Novopacka : básníci, prozaici, filosofové, filologové a publicisti. 2. dopl. vyd. Nová Paka : Městská knihovna, 2001. 50 s.

⁸ Hudebníci Novopacka : významné hudební osobnosti, pěvecké spolky a soubory. 2. rozš. vyd. Nová Paka : Městská knihovna, 2001. 41 s.

v Náchodě a v Teplicích nad Metují. Okresní knihovna v Hradci Králové připravuje a tiskne pro své čtenáře pravidelně Novinky naučné literatury a Soupis periodik.

Na bibliografickém oddělení SVK zbyly z původního pětičlenného týmu jen dvě pracovnice, které se věnují souběžné regionální článkové bibliografii. Na konci roku 2001 jsme se s Krajskou knihovnou v Pardubicích dohodli o rozdělení excerpční základny a od začátku roku 2002 excerpujeme pouze tituly vydávané na území nového Královéhradeckého kraje. Kromě SRB jsou průběžně doplňovány regionální databáze Historie měst a obcí, Bibliografie bibliografií a Personální bibliografie. Soupis seriálů docházejících do SVK v daném roce a soupis rešerší jsou již tradičně zpracovávány mimo toto oddělení.

V roce 2001 jsme v rámci programu VISK 5 začali realizovat projekt Retrokonverze záznamů regionálních seriálů Královéhradeckého kraje za léta 1800–1965 – tvorba souborné elektronické databáze. Myšlenka vytvořit bázi vznikla zhruba před čtyřmi lety na základě potřeb regionálních badatelů a studentů zabývajících se regionální problematikou. Iniciátorkou byla knihovnice Muzea východních Čech. Právě na její knihovnu se obracelo nejvíce uživatelů, pokud chtěli studovat tyto prameny nebo vědět, kde se určitá periodika nacházejí. Chyběl ucelený přehled⁹ o tom, které tituly se na území kraje dochovaly a kde jsou zpřístupněny. V té době naše knihovna a Muzeum východních Čech připravovaly v rámci VISK 7 projekty na digitalizaci starých novin a časopisů. Potřebovali jsme získat informace, kde a v jakém stavu se nacházejí jednotlivé tituly, abychom pro reformátování vybrali ty nejméně poškozené nebo abychom mohli na základě jednotlivých ročníků uchovaných v různých institucích složit jeden ideální komplet, pokud se nikde nepodařilo titul uchovat v úplnosti. Do kooperativního projektu regionálních seriálů se zapojily čtyři organizace: Městská knihovna v Náchodě, Okresní muzeum a galerie v Jičíně, Muzeum východních Čech a SVK v Hradci Králové. Naše knihovna na sebe kromě svého vlastního podílu vzala úkol metodického vedení, koordinace a finální tvorby souborné báze. Na zpracování záznamů se podíleli ještě další knihovníci z těchto institucí: Muzeum Podkrkonoší Trutnov, Okresní knihovna v Hradci Králové a Správa Krkonošského národního parku – Krkonošské muzeum Vrchlabí. Fondy zpřístupnily: Městská knihovna Jičín, Městská knihovna Náchod, Městské muzeum Nový Bydžov, Muzeum Podkrkonoší Trutnov, Muzeum východních Čech, Okresní muzeum a galerie Jičín, Okresní knihovna v Hradci Králové, Správa Krkonošského národního parku – Krkonošské muzeum Vrchlabí, Státní okresní archiv v Hradci Králové, Státní okresní archiv Náchod a Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové.

⁹ Pro období 1800-1965 existují pro náš region dva tištěné sekundární prameny, které se problematikou regionálních seriálů zabývají: 1/ MALINA, J., LESÁK, V. Bibliografie novin a časopisů východních Čech z let 1650-1945. Hradec Králové : Vysoká škola pedagogická, 1998. 80 s. 2/ KAŇKA, V. Bibliografie periodik v českých krajích 1945-1963. Východočeský kraj. Praha, 1963. 53 s.

Na projektu jsme začali pracovat daleko dříve, než byl schválen. Pokud bychom dotaci neobdrželi, byli jsme rozhodnuti realizovat jej postupně z vlastních zdrojů, byť v delším časovém horizontu. Tak velký význam jednotliví nositelé projektu přikládali. Bylo potřeba vypracovat metodiku, instalovat systém (KP-win) a naučit knihovníky s tímto systémem pracovat. Metodika tvorby záznamů vycházela z minimálního záznamu seriálových publikací pro souborný katalog¹⁰. Manuál byl vytvořen jak pro přímý zápis do elektronické báze, tak pro zpracování do předtištěných pracovních listů. Bibliografické záznamy byly tvořeny podle prvního čísla prvního uchovávaného ročníku (roku). V institucích, které podaly projekty, se záznamy editovaly přímo v elektronické bázi. Knihovníci z ostatních organizací pracovali s výše zmíněnými předtištěnými pracovními listy. Největší problém představovalo vytvoření souborné báze ze záznamů dílčíchází kooperujících institucí. Automatizovaně mohly být přihrávány pouze nové záznamy. Údaje z duplicitních záznamů se musely vkládat ručně, což představovalo daleko více práce, než jsme původně plánovali. Konzultace jsme prováděli telefonicky, e-mailem a osobními výjezdy do jednotlivých institucí. Problémy byly se systémem (pracovní listy, tisky, export a import dat), se subjektivním výkladem pravidel zápisu i v administrativě (výkazy práce, počty zpracovaných titulů a svazků) atd. Zpracovatelský tým měl jedenáct členů, z toho jen dva bibliografy. Podrobněji je celý projekt popsán v druhém čísle časopisu Čtenář¹¹, báze je vystavena na: <http://www.svkhk.cz/regiodok/>. Cílem bylo vytvořit soubornou bázi seriálů, které na území nynějšího Královéhradeckého kraje vycházely, o tomto regionu pojednávaly a jsou na tomto území uchované. Proto máme u některých z nich zpracovány jen jednotlivé ročníky. Záznamy periodik vycházejících v letech 1918-1945 byly poskytnuty do báze PER projektu Kooperativní zpracování retrospektivní české periodické produkce¹². V rámci spolupráce na této bibliografii jsme se zavázali, že záznamy našich neúplných regionálních titulů zpracujeme znovu v některé z knihoven, kde se dochovaly v úplnosti. V těchto případech doplníme o zjištěné údaje také záznamy v naší bázi. Projekt regionálních seriálů v letošním roce pokračuje. Podala jej SVK a ke spolupráci přizvala dosud neoslovené paměťové instituce v kraji.

Další společný projekt, který bychom veřejným knihovnám a posléze knihovnám v muzeích a archivech rádi nabídli, je souborný katalog regionálních monografií. Naše první snahy o spolupráci v této oblasti jsou datovány do

¹⁰ Záznam pro souborný katalog : UNIMARC. Tištěné seriály. Praha : Národní knihovna České republiky, 1999. 39 s.

¹¹ SVOBODOVÁ, E. Bibliografická databáze regionálních seriálů za léta 1800-1965 : kooperativní projekt paměťových institucí Královéhradeckého kraje. Čtenář : měsíčník pro knihovny, 2002, roč. 54, č. 2 , s. 60-61.

Prezentace na : http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/KonfArchivy.htm

¹² KUBÍČEK, J. Periodika v Čechách 1896-1945. Čtenář : měsíčník pro knihovny, 2002, roč. 54, č. 4, s. 125.

let 1995-1996¹³. Projekt po několika letech přípravy a částečné realizace ztroskotal na nedostatku personální a finanční podpory ze strany vedení SVK a z důvodu nekompatibility knihovnických systémů. V prosinci 2002 končí v naší knihovně dvouletý grant na retrokonverzi regionálních monografií. Také ostatní knihovny zásadně pokročily ve zpětném ukládání záznamů svých fondů a tvůrci knihovnických systémů garantují vzájemnou kompatibilitu. Domníváme se, že již nastala vhodná doba pro realizaci tohoto projektu. Na základě předchozích zkušeností půjdeme cestou virtuálního souborného katalogu.

S vysokoškolskými a odbornými knihovnami bychom chtěli spolupracovat na vytvoření společné báze zahraničních seriálů docházejících do těchto knihoven v daném roce. Předpokládáme, že tuto službu uživatelé našich knihoven, zejména na území Hradce Králové, uvítají.

Ani souběžná regionální článková bibliografie nemusí zůstat jen doménou SVK. Pokud by tato báze měla obsahovat záznamy článků ze všech místních zpravodajů a regionálních sborníků, musí dojít k účelné spolupráci především s velkými městskými knihovnami v kraji. Možnost kooperace byla již v roce 2000 důvodem k přípravě a realizaci pětidenního školení na téma Práce s regionálními dokumenty. Účastníky byli bibliografové knihoven v Havlíčkově Brodě, Hradci Králové, Jičíně, Náchodě, Pardubicích a Svitavách. Seminář se zabýval typologií regionálních dokumentů, analytickým zpracováním dokumentů podle AACR2 a tvorbou autoritních záznamů. Školení jsme ochotni podle potřeby zopakovat. První signály zájmu o spolupráci již máme.

Koordinace krajského bibliografického systému je jedním z úkolů, které ukládá krajské knihovně v §11 knihovní zákon¹⁴. Také náš zřizovatel nám tuto činnost, jinak formulovanou¹⁵, zakotvil ve zřizovací listině. Faktem však zůstává, že v současnosti ještě nejsme připraveni realizovat krajský bibliografický systém v celém jeho rozsahu. Chybí nám koncepce a pracovní síly. Projekty nejsou dostatečně propracované, některé z nich si vyžádají dlouhodobou přípravu. Nicméně při práci na souborné bázi regionálních seriálů jsme si ověřili, že knihovníci různých paměťových institucí rádi a ochotně spolupracují, pokud jsou přesvědčeni o prospěšnosti společného projektu a jeho přínosu pro své uživatele.

Tento ani příští rok neplánujeme v SVK tištěné vydání žádných bibliografických titulů. Přesto si myslím, že bibliografie, byť v pozměněné podobě, má v naší knihovně své trvalé místo.

¹³ SVOBODOVÁ, E. Souborný katalog regionálních dokumentů východních Čech. U nás : knihovnicko-informační zpravodaj, 1996, roč. 6, č. 3, s. 62-64.

¹⁴ Zákon č. 257 ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). Sbírka zákonů České republiky 2001, částka 98, s. 5683-5688.

¹⁵ „Knihovna plní regionální funkce c) ..., při koordinaci ediční a bibliografické činnosti, ...“

REGIONÁLNÍ BIBLIOGRAFIE A FAKTOGRAFIE – PŘÍKLAD SPOJENÍ TRADIČNÍHO A MODERNÍHO PŘÍSTUPU KE KNIHOVNICKÉ PRÁCI

Jiří Mika, Středočeská vědecká knihovna v Kladně

Bibliografii, ostatně jako většinu činností, jimiž se zabývají knihovníci, lze charakterizovat jako službu. Jaroslav Drtina v úvodu ke své příručce Česká bibliografie (Svaz českých knihkupců a nakladatelů, 1944) píše: „čeští bibliografové byli vedeni duchem služby: byla to služba knize, služba vědě a služba budoucnosti i přítomnosti“. Služba zůstává podstatou a smyslem bibliografie i nyní, kdy od citovaných slov uběhlo téměř šedesát let a kdy se v pohledu na bibliografii mnohé změnilo, včetně toho, že se v důsledku automatizace a digitalizace o samotném jejím smyslu někdy pochybuje.

Zdá se, že pokud si má tradiční bibliografie jako činnost zabývající se zaznamenáváním a zpřístupňováním bibliografických informací o literární produkci udržet význam i v době moderních informačních technologií, pak to nebude v konkurenci s nimi, ale spíše v integraci a s jejich využitím. Že k takovému prolínání tradičních a nových prvků v bibliografii opravdu dochází, dokládají některé skutečnosti, jichž si lze v současné době povšimnout. Na jedné straně mezi ně patří:

- ústup tištěných periodických bibliografií a jejich nahrazení průběžně doplňovanými a aktualizovanými databázemi,
- vývoj databází od bibliografických přes referátové (abstraktové) až po plnotextové, jejich vzájemné propojování spojené s možnostmi automatické indexace a strukturování textu,
- kooperace při vytváření národní bibliografie, usnadněná komunikačními technologiemi a knihovnickými standardy.

Na straně druhé ale také:

- vydávání stále nových, často velmi obsáhlých tištěných bibliografií různě tematicky zaměřených, důkladně redakčně zpracovaných a vznikajících jako tvůrčí, autorská díla (v poslední době například bibliografie Jaroslava Durycha od Věry Vladykové, poláckovská bibliografie od Borise Mědíka nebo bibliografická edice Nemovité kulturní památky jižní Moravy),
- pokračující klasické zpracování a excerpce dokumentů, které jsou nejenom zdrojem bibliografických záznamů, ale i zdrojem poznání pro samotné bibliografy – informační pracovníky,

- oborová nebo regionální specializace při zpracování bibliografie, související s profesionálním zájmem o obor či o region, ale také s publikační explozí a s obtížným získáváním dokumentů.

Ve Středočeské vědecké knihovně v Kladně je nyní dokončován projekt nazvaný **Rozvoj regionálních databází na základě retrospektivní konverze článkové bibliografie**. Tento projekt byl zahájen před dvěma lety v rámci programu výzkumu a vývoje Ministerstva kultury ČR. Byl navržen s vědomím, že je nutné integrovat všechny bibliografické a další informační zdroje vytvářené knihovnou do prostředí moderního knihovního systému a že tato integrace, která bude v důsledku znamenat i zpřístupnění zdrojů na internetu, se neobejde bez mravenčí práce s daty. Jedná se tedy o typický příklad spojení nové technologie a tradiční činnosti, kterou knihovníci a bibliografové znají odedávna.

Po zprovoznění elektronického katalogu knih a seriálů a po integraci databáze regionálních osobností, databáze regionální faktografie a souborné databáze regionálních dokumentů z fondů středočeských knihoven do knihovního systému Rapid Library zůstaly jako jediné izolované datové soubory vytvořené SVK databáze článkové bibliografie z období 1992 až 1999. Záznamy článků z těchto let byly uloženy v systému CDS/ISIS a ve struktuře výměnného formátu. Počínaje rokem 2000 byla článková bibliografie už také zpracovávána v systému Rapid Library a s využitím běžných standardů, jako je formát UNIMARC a návaznost na soubory jmenných a věcných autorit. Při úvahách o konverzi záznamů z databází CDS/ISIS do systému Rapid Library se ukázalo, že by bylo škoda pouze automaticky převést záznamy z jednoho formátu do jiného a nevyužít přitom jednak jejich informačního potenciálu k obohacení biografických a faktografických databází, jednak možnosti vytvoření vazeb stejných, jaké už vznikaly při standardním zpracování článků v novém systému. Proto byl navržen projekt s oním poněkud košatým názvem uvedeným výše, jenž však přesně vystihoval naše záměry – rozvíjet regionální databáze současně s konverzí záznamů článkové (a také regionální) bibliografie.

Na realizaci projektu byly vyhrazeny dva roky a podílelo se na ní několik pracovníků bibliografického oddělení, kteří se jí věnovali vedle své běžné práce. Výchozím úkolem bylo vytvoření konverzního programu a několika dalších pomocných programů, které měly zjednodušit aktualizaci dat a vytváření vazeb mezi záznamy. Potom byl vyvinut zhruba následující pracovní postup:

- výpis titulů excerpovaných seriálů z dílčí databáze CDS/ISIS obsahující záznamy jednoho roku
- kontrola fondu a katalogu seriálů a retrospektivní katalogizace nezpracovaných titulů a ročníků (svazků)
- konverze záznamů článků po jednotlivých titulech zdrojových seriálů a vytvoření vazeb mezi záznamy článků a záznamy zdrojových seriálů
- kontrola a aktualizace údajů v převedených záznamech článků, v případě potřeby dohledání údajů v primárních dokumentech

- vytvoření nebo aktualizace záznamů regionálních osobností a regionální faktografie podle údajů nalezených v záznamech článků a v primárních dokumentech (záznamy regionálních osobností jsou v systému Rapid Library součástí personálních autorit a záznamy regionální faktografie, tj. záznamy korporací, památek a místopisu, jsou součástí autorit korporací nebo geografických názvů)
- navázání záznamů autorit na převedené záznamy článků

Souběžně s tímto poměrně rutinním procesem probíhaly práce dá se říci odlehčující, i když neméně potřebné. Patřilo mezi ně ověřování faktografických údajů přímo v regionu, pořizování fotografií, které by se měly stát součástí faktografických záznamů, a získávání záznamů regionálních dokumentů z fondů větších středočeských knihoven a jejich import do souborné databáze. Spolupracovat na tomto posledním úkolu začaly nejen knihovny veřejné, ale i některé knihovny muzejní a knihovna Památkového ústavu středních Čech.

Dodejme ještě, že s řešením projektu se protínaly některé další knihovnické procesy. Byla to akvizice, pro níž byly informace z článkové bibliografie nebo z narůstající souborné databáze regionálních dokumentů někdy impulsem k doplnění fondu o starší, chybějící knihy, bylo to i jmenné a věcné zpracování, při němž bylo nutné brát v úvahu rychle se rozrůstající soubory autorit. Často nebylo jednoduché sladit zájmy katalogizátorek, odvolávajících se na obecná katalogizační pravidla, se zájmy bibliografů, preferujících hlediska věcné správnosti a nezbytné podrobnosti údajů. Určitý rozpor mezi standardizací a praktickou potřebou zaznamenat skutečnost tak, jak se jeví a jak po ní také uživatel, návštěvník konkrétní, v našem případě krajské knihovny, bude pátrat, trvá neustále a zasloužil by si hlubší pojednání. V tomto směru měl na regionální bibliografii a faktografii dopad i projekt kooperativní tvorby a využívání souborů národních autorit (VISK 9), do nějž se SVK v Kladně zapojila v loňském roce. Harmonizace našich vlastních autorit obsahujících i podrobné záznamy regionálních osobností, památek nebo místopisu s autoritami národními podléhajícími pevné ruce jejich hlavního správce Z. Bartla vyžadovala někdy delších jednání, než bylo dosaženo odpovídajícího kompromisu. Byla to tak trochu chůze po tenkém ledě, který se rozprostíral mezi odděleními bibliografie a katalogizace v naší knihovně a oddělením národních autorit v Národní knihovně ČR.

Výsledkem projektu bude nejenom završení konverze článkové bibliografie do systému Rapid Library, ale i komplexní vystavení všech informačních zdrojů vytvářených knihovnou na internetu a následně snad i v Jednotné informační bráně CASLIN. K tomu by měla přispět i čerstvě podaná žádost o účast v programu VISK 8.

Vraťme se ještě k té nejpracnější části projektu, jíž byla aktualizace dat a vytváření vazeb mezi záznamy. Jak se postupovalo, naznačují příklady 1 až 5. Dva záznamy článků z různých zdrojů jsou věnovány příbuzným tématům – baroknímu malíři působícímu v regionu Janu Karlu Kovářovi a sale terreně ve

Smečně, na jejíž výzdobě se Kovář podílel. Při kontrole těchto záznamů byly aktualizovány také odpovídající záznamy v biografické a faktografické databázi, a jak dosvědčuje fotografie, řešitelé – bibliografové si v tomto případě došli ověřit skutečný stav památky až na místo. Vazby v systému posloužily nejen zpracovatelům při srovnávání údajů z různých pohledů, ale jsou vytvořeny hlavně pro uživatele. Ten bude mít možnost „projít“ si například trasu plánovaného výletu předem po bibliografických a faktografických záznamech na internetu a v případě potřeby si může vyžádat dokumenty s dalšími informacemi z fondu knihovny.

Jak je patrné z ukázek, regionální bibliografie a faktografie realizovaná ve zmíněném projektu je službou přesně ve smyslu slov Jaroslava Drtiny. Je to služba regionu, lidem se zájmem o region i regionální literatuře.

Př. 1: konvertovaný záznam článkové bibliografie

Tietze, Zdislav, 1928-1999

Český malíř osmnáctého století Jan Karel Kovář /
Zdislav Tietze

In: Kladenský deník. - ISSN 1210-7360. - Roč. 1, č.
132 (07.10.1997), s. 11.

75 * 7.07

1. Kovář, Jan Karel, 1709-1749 2. Kladno (Česko)
české malířství * malíři * fresky * nástěnné malby *
výtvarné umění,
české výtvarné umění

Př. 2: aktualizovaný záznam regionální osobnosti

Jméno : Kovář Jan Karel

Odkaz : Kowarsch J.K.
Kowarz J.K.

Narozen(a) : 1709 Praha (Praha)

Zemřel(a) : 11.01.1749 Praha (Praha)

Působnost : Praha (Praha), Buštěhrad (Kladno), Kladno
(Kladno), Lidice
(Kladno), Smečno (Kladno)

Klíč.slova: výtvarníci, malíři, fresky, baroko

Charakt. : Malíř - freskař.

Životopis : Žák malíře J.A.Schöpfa. Malíř uměleckého
okruhu břevnovsko-broumovského opatství benediktinů.
- Autor fresek a maleb v kostele na Bílé Hoře, v
Lidicích, Buštěhradě. V r. 1741 vytvořil na klenbě
později nacisty zničeného kostela v Lidicích fresku

Nanebevzetí sv. Martina a v r. 1744 stropní fresku s antickými výjevy saly terreny v zámeckém parku zámku ve Smečně. Tvůrce freskové výzdoby a oltářních pláten pro kladenský farní kostel. Do nově přestavěného barokního kladenského zámku v 1. pol. 18. stol. vytvořil celou kolekci prací. Např. fresku představující Výjevy ze života sv. Vavřince v kapli sv. Vavřince v r. 1740, nástěnné malby sv. Vavřince, oltářní obrazy Stětí sv. Barbory a Smrt sv. Benedikta pro kladenský kostel, který byl zbořen v r. 1897.
Citace : TOMAN, Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců. 3. vyd. Díl I. Praha : Rudolf Ryšavý, 1947, s. 546.

TIETZE, Zdislav: Český malíř 18. století Jan Karel Kovář.

Kladenský deník, 1997, roč. 6, č. 132, s. 11.

Kladno v osobnostech. 2. vyd. Kladno : Státní vědecká knihovna, 1998, s. 68.

Př. 3: konvertovaný záznam článkové bibliografie

Kuchyňka, Zdeněk, 1954-

Památky regionu : Sala terrena ve Smečně / Zdeněk Kuchyňka

In: Forbína. - Č. 12 (01.12.1997), s. 5 : il.
75 * 7.02

1. Sala terrena. Smečno, Česko 2. Smečno (Česko)
české malířství * nástěnné malby * malíři *
restaurování * kulturní
památky, památkové objekty

Př. 4: aktualizovaný a ověřený záznam regionální památky

Název : Sala terrena. Smečno, Česko
Též záznam: Zámecký park. Smečno, Česko
: Zámek. Smečno, Česko
Události : 1744 : přibližně dokončena freska na stropě budovy
Osobnosti : Dientzenhofer Kilián Ignác - stavitel - 1689-1751
Kovář Jan Karel - malíř - 1709-1749
Místo : Smečno (Kladno)
Klíč.slova: saly terreny, zámecké parky, baroko
Popis : Zahradní budova v zámeckém parku (dnes areál ústavu sociální péče). Postavena patrně podle návrhu Kiliána Ignáce Dientzenhofera v první polovině 18. stol. - Obdélná jednoduchá patrová barokní budova s bohatě členěným trojosým rizalitem s trojúhelným štítem. Na severní straně představené dvouramenné schodiště. Vnitřek sklenut plackovou klenbou, na ní freska s postavami z římských dějin od malíře J. K. Kováře. (Ověřeno, květen 2001)
Citace : Poche, Emanuel: Umělecké památky Čech. Díl 3. Praha 1980, s. 368.
Kuchyňka, Zdeněk: Památky regionu : Sala terrena ve Smečně. Forbína, č.12 (01.12.1997), s. 5

Př. 5: fotografie saly terreny ve Smečně pořízená při ověřování

KONCEPCE KRAJSKÉHO BIBLIOGRAFICKÉHO SYSTÉMU

Jan Kaňka, Krajská knihovna Františka Bartoše Zlín

Tento příspěvek má za cíl popsat z bibliografického hlediska situaci jednoho ze čtyř krajů, jehož území bylo z národního pohledu doposud bibliograficky pokryto činností vědeckých knihoven, které nyní sídlí v krajích sousedních. Tato skutečnost s sebou nese otázky a potřebu rozhodnutí do budoucna tak, aby kontinuita bibliografické činnosti zůstala zachována a pokud možno se ještě rozvíjela. Pokusím se shrnout stav v nedávné minulosti, současný stav a výhledy do budoucna. Mnoho informací je jistě více či méně obecně známých z praxe jiných knihoven, přesto však možná stojí za to uvést je zde uceleně na jednom místě. Většina aspektů koncepce bibliografického systému je zatím ve fázi úvah a diskusí a zmíním se o nich přesto, že realita může být nakonec odlišná.

Zlínský kraj vznikl 1. ledna 2000. Je jedním z menších krajů a čítá čtyři okresy: Kroměříž, Uherské Hradiště, Vsetín a Zlín. Z hlediska etnografického jde o kraj heterogenní, setkává se v něm oblast Valašska, Slovácka a Hané. Úlohu krajské knihovny zde plní od 1. ledna 2002 Krajská knihovna Františka Bartoše (KKFB) ve Zlíně, jejímž zřizovatelem je Krajský úřad Zlínského kraje. Vznikla z Knihovny Františka Bartoše ve Zlíně, která plnila okresní a městskou funkci pro okres Zlín a statutární město Zlín. Tyto funkce – krajskou, okresní a městskou – plní nadále KKFB. Ostatní okresní knihovny* kraje (Knihovna Kroměřížska (KK) v Kroměříži, Knihovna Bedřicha Beneše Buchlovana (KBBB) v Uherském Hradišti, Masarykova veřejná knihovna (MVK) ve Vsetíně) jsou v různém stádiu transformace, cílově by však všechny měly přejít do gesce příslušných městských úřadů. Důležitou podmínkou pro plnění krajské funkce je právo na povinný výtisk. KKFB by se měla stát jeho příjemcem (pro periodický tisk v celorepublikovém rozsahu, pro neperiodický v rozsahu regionálním) pravděpodobně od 1. ledna 2003.**

Území Zlínského kraje bylo doposud z *národního hlediska* bibliograficky pokryto činností Moravské zemské knihovny (MZK) v Brně a Vědecké knihovny v Olomouci (VKOL)***. První z uvedených knihoven pokrývala okresy

* Pro jednoduchost bude toto označení v příspěvku používáno pro knihovny v sídelních městech okresů, které plní okresní funkce nebo jsou pověřeny výkonem regionálních funkcí pro území okresu.

** V době psaní tohoto příspěvku nebyl ještě příslušný zákon ošetřující tuto problematiku schválen a vydán ve Sbírce zákonů.

*** Pro stručnost jsou uváděny pouze v současnosti platné názvy knihoven.

Kroměříž, Uherské Hradiště a Zlín, spadající do bývalého Jihomoravského kraje, druhá knihovna pak okres Vsetín, který patřil do kraje Severomoravského. Regionální povinný výtisk neperiodických publikací z těchto čtyř okresů náleží – kromě dvou zmíněných knihoven, které jej mají v celorepublikovém měřítku – též Moravskoslezské vědecké knihovně v Ostravě. Z hlediska regionálního však důležitou bibliografickou činnost vyvíjejí také okresní knihovny kraje, ať už formou tištěných soupisů, kalendárií, regionálních bibliografických databází apod. KKFB by měla do budoucna rozvíjet bibliografickou činnost ve smyslu služby jak na národní, tak na regionální úrovni. Obě tato hlediska se pokusím v následujícím textu zachytit.

Retrospektivně pokrývají území kraje bibliografie jednotlivých okresů vydané v rámci edice Bibliografie a prameny k vývoji Moravy [1], [2], [3] a [4]. Pokud jde o souběžnou regionální bibliografii, není už pokrytí tak homogenní. Tištěné ročenky jednotlivých okresů vycházejí pravidelně pro okresy Vsetín [5] a Zlín [6]. Širší území pak zahrnují např. ročenky [7] a [8]. Jihomoravskou část kraje pokrývá též např. tematický bibliografický soupis za několikaleté období [9]. K bibliografickému obrazu regionu patří také odraz nemovitých kulturních památek a regionálních osobností v literatuře. Z tohoto hlediska jsou tři okresy kraje podrobně zachyceny v jednotlivých svazcích řady Nemovité kulturní památky jižní Moravy ([10], [11], [12]), okres Vsetín pak např. v práci [13]. Publikace typu kalendárií vycházejí jednak péčí okresních knihoven pro menší území, jednak péčí VKOL a MZK pro celou Moravu (např. [14]). KK se podílí na přípravě ročenky Osobnosti střední Moravy, kterou vydává od roku 1997 Okresní knihovna v Olomouci (zatím poslední svazek [15]), KBBB vydává od roku 1999 kalendária regionálních osobností okresu Uherské hradiště (nejnovější svazek [16]), KKFB se od roku 2000 podílí na vydávání kalendária pro okres Zlín (nejnovější svazek [17]). Výčet dosud vydaných a připravovaných bibliografických děl zahrnujících (mimo jiné) území Zlínského kraje by mohl pokračovat, přesahuje však rámec tohoto příspěvku a je uveden např. v [18].

Kromě klasických tištěných bibliografií a soupisů je samozřejmě důležité zachycení regionální literatury v elektronických databázích, které jsou navíc mnohdy podkladem pro následné vydání tiskem a jejichž význam roste, jsou-li přístupné online via web OPAC.

Z národního hlediska je jistě nejpodstatnější databáze souběžné článkové bibliografie ANAL budovaná v Národní knihovně v kooperaci s vědeckými knihovnami. Území Zlínského kraje doposud pokrývá svou excerpční základnou především MZK v Brně a okrajově VKOL (jeden titul). Z titulů, které MZK pro ANAL excerpce, vychází 9 na území Zlínského kraje a KKFB převezme jejich excerpce pro ANAL od 1. ledna 2003. Z hlediska kraje však není spektrum těchto titulů zcela reprezentativní a nepokrývá jeho území rovnoměrně. Figuruje zde např. tři muzejní časopisy, z toho dva z jednoho okresu (Muzeum – ročenka Muzea Kroměřížska, Slovácko – ročenka Slováckého muzea v Uherském Hradišti a Studia Comeniana et historica Muzea J. A. Komenského v Uherském

Brodě), časopisy dvou muzeí v krajském, resp. okresním městě chybí (Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Zpravodaj Okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně). Z okresních týdeníků jsou excerpovány pouze dva (HIT Kroměřížska a Slovácko), městské zpravodaje také dva (Magazín Zlín a Zpravodaj města Uherské Hradiště). V excerpční základně absentuje alespoň jeden krajský deník (např. Zlínské noviny), alespoň jedna regionální mutace celostátního deníku (např. vydání MF Dnes – Východní Morava) a sborníky archivů.

Z hlediska regionálního bude pro KKFB znamenat zapojení do kooperativní tvorby souběžné článkové bibliografie (ať už se stávající či modifikovanou excerpční základnou) značný nárůst práce, který si vynutí některé změny v dosavadní bibliografické činnosti. Jednou z nich bude pravděpodobně jistý ústup od současného rozsahu výběrové souběžné regionální bibliografie okresu Zlín, kterou KKFB buduje v elektronické podobě od roku 1995 a jejímž tištěným výstupem je ročenka [6]. Počet záznamů každoročně roste (např. za rok 2001 téměř 5 tisíc záznamů) a excerpční základna se rozšiřuje. Z důvodu rozdílné kvality záznamů a duplicitní práce při jejich náročné redakci jsme se navíc rozhodli upustit od přebírání záznamů článků z místních periodik od některých městských knihoven zlínského okresu s tím, že některá z nich budeme excerpovat sami. To je při současném personálním obsazení oddělení bibliografie a informačních služeb velmi náročné (cca 1,5 úvazku pro bibliografii). Složení excerpční základny a možné podoby kooperace budou z výše zmíněných důvodů předmětem dalších úvah a jednání. Průzkumem v okresních knihovnách kraje jsme zmapovali také budování jejich regionálních článkových bibliografických databází. Z výsledků vyplývá, že bibliografická činnost na území kraje je bohatá (tři z knihoven mají ve svých bázích cca 20 tisíc záznamů článků) a do budoucna by bylo zajímavé zvážit např. možnost vybudování krajského souborného katalogu (ať už reálného či virtuálního).

Také vymezení pojmu region se pro KKFB s příchodem její krajské funkce mění. Rozhodli jsme se nadále chápat tento pojem ve dvou rozměrech. Jednak v užším smyslu slova (za účelem zachování kontinuity), tzn. jako doposud v rozsahu Zlínska, které je územně vymezeno rozlohou okresu Zlín, jednak ve smyslu širším, tzn. v rozsahu Zlínského kraje. Tyto dva regionální rozměry odlišujeme jak na úrovni bibliografických záznamů dokumentů, tak na úrovni autoritních záznamů (personálních, korporativních a geografických), a to z hlediska autorského, geografického a obsahového. Pro podchycení regionality a efektivní vyhledávání používáme jak standardní UNIMARC pole, tak pole mimo formát nadefinovaná pro vlastní potřebu za účelem přesného odlišení hlediska regionality. Ze standardních polí jde zejména o pole 607 – Geografické jméno jako předmět, pole 620 – Místo původu publikace, pole 660 na úrovni bibliografického záznamu, resp. 160 na úrovni záznamu autoritního, tzn. Kód geografické oblasti (GAC) (kód pro Zlínský kraj "e-xr-zl") a pole 675 MDT (pomocný znak pro Zlínský kraj (437.323)). Pro vlastní potřebu jsme zavedli pole Region,

v němž je pomocí dvouznakových kódů zachycen rozměr regionu (tzn. Zlínsko nebo Zlínský kraj – první znak) a hledisko regionality (jedno ze tří výše zmíněných hledisek – druhý znak). Pomocí zvláštního pole v personálních autoritních záznamech odlišujeme navíc literárně činné regionální osobnosti pro potřeby vydávání literárního průvodce [19].

Důkladné podchycení (regionální) literární produkce a její bibliografické zpracování by mělo být přínosem nejen pro region samotný, ale mělo by mít širší rámec. S tímto cílem KKFB podala v roce 2002 žádost o grant v projektu VISK 8 za účelem nákupu serveru Z39.50, který by umožnil zpřístupnění databáze jejího knihovního fondu prostřednictvím Jednotné informační brány. Od roku 2001 je také účastníkem kooperačního projektu tvorby a využívání souborů národních autorit. Průzkum zpracování databází regionálních osobností v okresních knihovnách kraje ukázal, že ve všech knihovnách se tyto databáze budují, jsou většinou součástí používaného AKS na bázi personálních autoritních záznamů a všechny knihovny se hodlají v roce 2003 aktivně připojit k výše zmíněné kooperaci, což také přispěje k možné spolupráci na tomto poli.

Závěrem nezbyvá než konstatovat, že koncepce krajského bibliografického systému Zlínského kraje je ve fázi formování a mnoho kroků v tomto směru bude třeba vykonat. Znamená to velké množství práce a jde o činnosti dlouhodobé, které je třeba dobře promyslet a konstituovat již v jejich počátcích.

LITERATURA:

- [1] FIALOVÁ, Anežka: *Bibliografie okresu Kroměříž*. Vyd. 1. Kroměříž, 1984.
- [2] VLACH, Jaroslav: *Bibliografie okresu Uherské Hradiště*. Vyd. 1. Uherské Hradiště, 1982.
- [3] DOHNALOVÁ, Emilie: *Bibliografie okresu Vsetín*. 1. vyd. Brno : Muzejní a vlastivěd. společ., 1991. ISBN 80-85048-35-3.
- [4] VLACH, Jaroslav: *Bibliografie okresu Gottwaldov*. Vyd. 1. Brno, 1987.
- [5] *Okres Vsetín v roce : Soupis publ. a článků*. Olomouc : Státní vědecká knihovna, 1993-. (Dříve jako *Severomoravský kraj v roce...*)
- [6] *Okres Zlín v roce : souběžná regionální bibliografie*. Zlín : Knihovna Františka Bartoše, 1992-. (Dříve jako *Okres Gottwaldov v roce...*)
- [7] *Morava v literatuře : soupis publikací, periodik a článků*. Olomouc : Státní vědecká knihovna, 1992-.
- [8] *Jihomoravský kraj v tisku : soupis publikací a článků*. Brno, 1960-.
- [9] PŘEROSTOVÁ, Lea: *Jižní Morava v letech 1991–1995 : bibliografický soupis historicko-vlastivědných publikací a článků*. Brno : Moravská zemská knihovna, 1998. ISBN 80-7051-105-2.
- [10] FIALOVÁ, Anežka: *Nemovitě kulturní památky jižní Moravy : soupis památek a literatury. Sv. 9, Okres Kroměříž*. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost, 2000. ISBN 80-7275-012-7.

- [11] SPATHOVÁ, Jana: *Nemovitě kulturní památky jižní Moravy : soupis památek a literatury. Sv. 8, Okres Uherské Hradiště*. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost, 2000. ISBN 80-7275-009-7.
- [12] ČECHOVÁ, Stanislava: *Nemovitě kulturní památky jižní Moravy : soupis památek a literatury. Sv. 11, Okres Zlín*. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost, 2001. ISBN 80-7275-023-2.
- [13] DOHNALOVÁ, Emilie: *Nemovitě kulturní památky Severomoravského kraje : Soupis literatury – výběr kn. a článků z let 1978–1987*. Olomouc, 1988.
- [14] *Kalendárium osobností Moravy pro období 2001–2005*. Brno : Moravská zemská knihovna, 2001. ISBN 80-7051-132-x.
- [15] *Osobnosti střední Moravy : kalendář výročí*. Olomouc : Okresní knihovna, 2001. ISBN 80-85061-21-x.
- [16] *Kalendárium regionálních osobností*. Uherské Hradiště : Knihovna Bedřicha Beneše Buchlovana, 2001.
- [17] *Kalendárium 2002 : významné události v dějinách Zlína a regionu*. Vyd. 1.. Zlín : Magistrát města Zlína, 2001. ISBN 80-238-7819-0.
- [18] DOHNALOVÁ, Emilie: *Koncepce bibliografie na Moravě*. In: *Knihovny současnosti '96 : Sborník ze 4. konference, konané ve dnech 9.–11. října 1996 v Seči u Chrudimi*. Brno, Sdružení knihoven ČR, 1996. ISBN 80-902199-3-4. S. 159–163
- [19] ČECHOVÁ, Stanislava: *Literární průvodce okresem Zlín*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Zlín : Knihovna Františka Bartoše, 1998. ISBN 80-238-3550-5.

BOHEMIKA PERIODIK 1896 – 1945

Jaromír Kubíček, Moravská zemská knihovna v Brně

V typologii dokumentů patří periodika svým významem, aktuálností, skladbou rubrik, před knihy. Nejde však o to posuzovat jejich význam. Pro odborné knihovny je nesporný a v každém vědním oboru najdeme tituly periodik, které jsou základní a stále vyhledávané a pokud má knihovna dostatek místa ve studovnách, patří takové tituly časopisů v kompletních řadách do příručních fondů. Velké procento periodik tvoří noviny. O nich sice platí úsloví, že není nic tak starého jako včerejší noviny, ale jsou obory historie, pro které zůstanou stále prvořadým pramenem soudobé dokumentace. Kdybychom vycházeli ze současného stavu, je poměr ve vydávání knih k periodikům asi 1:3. Zatím co u knih jde převážně o nové tituly, procento nových vydání stejného titulu je mizivé, převažuje u časopisů kontinuita. I když takových časopisů jako Časopis Národního muzea, který vychází již třetí století, není mnoho, je snahou každého vydavatele udržet se na trhu co nejdéle. Dříve jsme si nedovedli představit, že by politická strana mohla existovat bez svého tiskového orgánu. V současnosti jsme svědky globalizace v této oblasti, rozšiřování působení mezinárodních tiskových monopolů, které jako kritérium úspěšnosti vidí jen odbyt a zisk. Tyto otázky však nechme dějinám žurnalistiky, nás zajímá pohled knihovnický.

Význam bibliografického zpracování periodik není třeba zdůrazňovat. Jde o činnost, která svého času, před padesáti lety, byla smluvně zajištěna a to v zásadě mezi dvěma institucemi, které se k tomuto úkolu přihlásily. Národní (tehdejší Státní) knihovna si vzala za svůj cíl bibliograficky zpracovat období po roce 1945 a předchozí bílé místo z let 1896–1945 si do svého programu dal Novinářský studijní ústav, resp. pozdější vědecká knihovna Fakulty žurnalistiky UK v Praze. Co se týče období po roce 1945, rozhodla se Národní knihovna respektovat správní uspořádání a zpracovat soupisy periodik podle jednotlivých krajů. Když její elán po vydání třetího svazku opadl (vyšly soupisy periodik Středočeského, Jihočeského a Západočeského kraje z let 1945–1965), ujaly se této práce jednotlivé státní vědecké knihovny a pro většinu krajů vyšly dvě tzv. dvacetiletky, soupisy periodik z období let 1945–1965 a 1965–1985, Morava ještě má zpracovanou navazující desetiletku 1986–1995. Zatím co tyto práce se staly výsledkem koordinované činnosti ve všech krajích, zůstala však periodika vydávaná v Praze z této doby nezpracovaná.

V Novinářském studijním ústavu přistoupili k bibliografickému zpracování periodik způsobem, který maximálně odpovídal tomuto období 1896–1945 a historickému pojetí. Jejich přístup spočíval v excerpci katalogů velkých knihoven a průzkumu tiskových fondů ústředních archivů. Již předchozí soupisy, zpracované Františkem Roubíkem k období 1848–1895, vycházely z úřední evidence v archivech a dosud nebyly překonané. Úřední evidence se řídila tisko-

vými zákony, sice periodika vycházející v delších než měsíčních intervalech jim nepodléhala, ale jinak byla relativně úplná a uváděla i některé údaje (o nákladu nebo politickém zaměření listu), které se průzkumem časopisu nedají zjistit. Cíle této práci bylo možné vytknout snad jen to, že analytické excerptní práce neměly žádný výstup pro uživatele. Postupně byly vytvářeny rozsáhlé kartotéky excerpt z archivních spisů, nebo rozpisem bibliografických soupisů a výpisem seriálů z katalogů ústředních, odborných a regionálních knihoven. Tento výzkum pod vedením Karla Malce trval až do roku 1990, celých čtyřicet let.

Domnívám se, že není již tajemstvím, že excerpta čtyřicetileté výzkumné práce organizované dr. Malcem se dostaly z Prahy do Brna. V Moravské zemské knihovně zabírají celou jednu místnost, neboť jde o 160 půlmetrových krabic záznamů z bibliografií, opisů seriálů z katalogů knihoven a výpisů z archivního materiálu.

Katalogy - Microsoft Internet Explorer

Adresa <http://www.mzk.cz/katalogy/index.php3>

Moravská zemská knihovna
Moravian Library

Katalogy

Obsah: [Katalog MZK (ALEPH)] [Digitalizované katalogy]

Přístup do bází je zaručen v době, kdy je otevřená půjčovna. Mimo tuto dobu mohou probíhat údržbové práce. Naskenované katalogy MZK jsou přístupné nepřetržitě. Doporučujeme hledat vždy nejprve v Alephu a teprve potom v digitalizovaném katalogu!

Aleph 500

Kódování češtiny je standardně UNICODE (UTF-8), pro některé typy prohlížečů je kódování automaticky transformováno na ISO-8859-2 (ISO-Latin-2). Pokud tedy máte správně nastavený prohlížeč, neměli byste mít se zobrazením češtiny problémy.

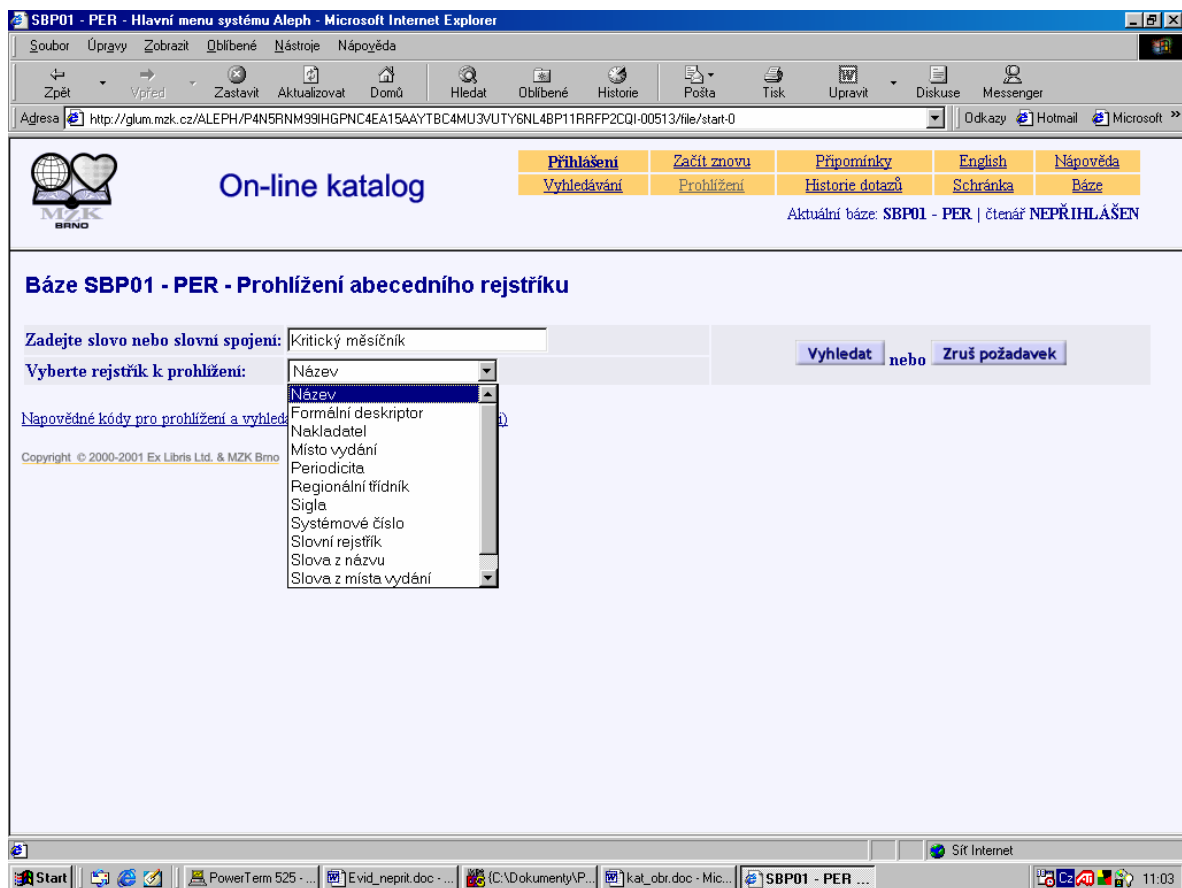
Katalog (Báze)
Katalog MZK: báze MZK01: Univerzitní, Pedagogická i Technická knihovna
Katalog Anglické knihovny
Katalog Rakouské knihovny
Katalog Německé knihovny
Souborná báze PER - česká a moravská periodika
Souborná báze ZPE - báze zahraničních periodik JM kraje

Digitalizované katalogy MZK

Použijte v případě neúspěšného hledání v Alephu. Naskenované listky katalogů jsou obrázky ve formátu GIF. Pro jejich prohlížení není zapotřebí žádný specializovaný prohlížeč. Naskenovány byly i menší generální katalogy a zpřístupněno je 2.366.378 listků. Záznamy lze

Souborná báze PER na internetu Moravské zemské knihovny obsahuje více než 22 tisíc záznamů seriálů od počátku až do současnosti.

Zatím co excerpta byla pořízená v době psacích strojů, je pochopitelné, že v době počítačů se z nich tvoří databáze. Začalo se převáděním katalogů knihoven do strojově čitelné podoby a tak dnes se po internetu dostanete k údajům o existenci bohemikálních periodik ve fondech Knihovny Národního muzea, Národní knihovny, Státní pedagogické knihovny Komenského, Státní technické knihovny a z mimopražských knihoven Jihočeské vědecké, Studijní a vědecké v Hradci Králové a Moravské zemské (www.mzk.cz).

Po označení funkce Prohlížení se může kdokoliv seznámit s jejím obsahem.

Myslím, že není potřeba rozvádět, že se pracuje se standardy. Moravská zemská knihovna se svým ALEPH 500 to ani jinak neumí. Racionální snahy o unifikaci pravidel, jež by byla celosvětově shodná v popisu jednotlivých typů dokumentů, vedla i u nás k převzetí a zavádění Anglo-amerických katalogizačních pravidel. AACR obsahují v oddíle Seriály popis periodicky vydávaných dokumentů všech druhů a na všech médiích. Jednotlivé složky, z nichž se popis skládá, jsou označeny jako oblasti, pro něž jsou stanoveny prameny popisu a interpunkce. Oblast údajů o názvu a odpovědnosti stanoví pravidla pro hlavní název a k němu doplňky, údaje o odpovědnosti se vztahují k osobám nebo korporacím. Následuje oblast údajů o pořadí vydání, která se vyskytuje u periodik jen sporadicky. Oblast údajů o číslování stanoví mezi jednotlivými možnostmi také postup v případě popisu ukončeného seriálu, což jiná pravidla dosud neměla. Oblast nakladatelských údajů sleduje místo vydání, datum vydání a nakladatele. Oblast údajů fyzického popisu požaduje zachytit u ukončených seriálů celkový počet svazků či jiných typů dokumentů, dále výšku formátu v cm, případně doprovodný materiál. Vydávání seriálu v edici je zachyceno v další oblasti údajů o edici. Pro periodika je významná oblast poznámek, v níž se sleduje jak periodicitu a oblast propojovacích polí pro změny názvu, vztahy k jiným seriálům, možné slučování a návaznost, existence rejstříků, příp. vysvětlení k předchozím oblastem popisu. Závěr tvoří oblast standardního čísla ISSN a údajů o dostup-

nosti (o ceně). Pro počítačové zpracování seriálů lze použít stručnou příručku vydanou Národní knihovnou v Praze Záznam pro souborný katalog. UNIMARC. Tištěné seriály (Praha 1998).

Z pohledu mnohých by dokončením převodu kartoték do databáze mohla práce skončit. Proč zpracovávat bibliografie, když v databázovém souborném katalogu je všechno? Toť otázka na kterou, když jsem ji slyšel poprvé, jsem nedovedl pohotově zareagovat. Až časem si člověk postřídá argumenty, když tyto jednak vyvstanou při vlastní práci, jednak vyplynou z povahy zpracovávaných dokumentů.

Srovnáme-li databázi knih s databází periodik, můžeme se snad shodnout, že standardy popisu jsou šity na míru knihám. Pokládám za geniální nápad Bohdany Stoklasové převést záznamy české národní bibliografie do standardů UNIMARCU, jehož výsledkem je dnes databáze bohemik 20. století. Ta se ještě doplňuje o takové záznamy z katalogů velkých vědeckých knihoven, které se v Bibliografickém katalogu neobjevily. Jde však o knihy. Periodika nemají bibliografie, které by se do strojem čitelné podoby mohly přepsat. Alespoň pro období po roce 1895. Sice vyšly průřezové národní bibliografie, zachycující periodickou produkci k určitému datu (k roku 1929) nebo některé oborové bibliografie (hudební a divadelní periodika, z oboru dopravy), jejich údaje v popisu nejsou však v takové úplnosti, aby pro retrospektivní bibliografii byly dostačující. Tedy na rozdíl od knižní produkce u soupisu periodik není z čeho vycházet nebo lépe, není co opsat. Ale ono vždycky platilo, že kdyby to byla práce snadná, tak už by byla dávno hotová.

V době, kdy ještě IFLA nestanovila pravidla popisu ISBD, vypracovali jsme si je vlastní. Byla dělána z pohledu retrospektivní bibliografie a podle nich byly zpracovávány soupisy periodik po roce 1945. Pravidla ISBD-S nejsou moc vhodná pro retrospektivní úplný popis periodika. Např. kdy začal časopis vycházet se uvede rokem a číslem. Nejméně 99 % periodik začalo vycházet od čísla 1, tedy jde o údaj ryze formální, ale daleko významnější pro začátek vydávání periodik a zvláště novin je datum, se kterým pravidla nepočítají. U periodik se rozlišuje vedle vydavatele také nakladatel. Kritický měsíčník po celou dobu vydával Václav Černý, který vytvářel jeho obsah, ale vyzval jej k tomu v roce 1938 nakladatel F. Borový, který nejen nesl skutečné náklady, ale zajišťoval odbyt, administrativu apod. Pravidla popisu nesledují periodicitu, ta je však velmi důležitá. Při nedávné návštěvě Knihovny Národního muzea potřebovala znát jedna redaktorka televize připravující pořad o Leoši Janáčkovi, které deníky vycházely v Brně v roce 1872. Na dotaz byla snadná odpověď, když nahlédla do soupisu moravských novin z období do roku 1918, kde v tabulkové příloze pod daným rokem si prošla tituly, jež v té době jako deníky v Brně vycházely. Může takto zodpovědět podobný dotaz databáze, zpracovaná podle platných standardů. Máte-li zkušenosti, odpovíte: Ne.

Katalogizační záznamy periodik v jednotlivých knihovnách mají různou kvalitu, i když v zásadě vycházely ze stejných pravidel popisu (Boreckého,

Nádvorníka, UNIMARC). Zpravidla v nich sice najdeme všechny stanovené potřebné údaje, ale v době, kdy knihovna časopis začala odebírat. Další ročníky se již na katalogizační záznam připisovaly, aniž se sledovaly případné změny podnázvu, vydavatele apod., a když už se takové změny (s nepravidelností) sledovaly, tak už se neuvádělo, od kterého data a čísla k nim došlo. Při přepisu katalogizačních záznamů do databáze PER vytvářené v Moravské zemské knihovně jsme dospěli proto k jednoznačnému závěru, že bibliografii, která by splňovala požadavky na retrospektivní popis, z ní sestavit nelze. Je sice dobrým východiskem, ale nejsnazší a jedinou možnou cestou je metoda de visu, popsat tedy všechny tituly s každým ročníkem v ruce. Pokud by se to podařilo, šlo by o dokonalejší soupisy než jaké máme z pera Františka Roubíka.

The screenshot shows a web browser window with the address bar displaying a URL from the Moravian State Library (MZK) system. The page title is 'On-line katalog'. The main content area displays a record for the journal 'Kritický měsíčník'. The record includes the following fields:

Název	• Kritický měsíčník
Nakladatel	Praha : F. Borový
Vycházel	Roč. 1 (1938) - 9 (1948)
Periodicita	Měsíčník
Region	Praha, Praha, e-cz-cc, pr
Signatura	HKA001 10 042 1939-1942, 1945
Signatura	HKA001 51 903
Signatura	KL PA 85 1940
Signatura	KNM Z 4 D 21 1938-1945
Signatura	KNM 102 E 133 1938-1939, 1941-1945
Signatura	MZK 2029-149.135 1938-1948
Signatura	NKP 54 E 23515 1938-1948
Signatura	NKP 54 E 9075
Signatura	NKP 54 E 9079
Signatura	SPKK II 8743 1938-1948
Signatura	SVK České Budějovice ČC 26 1938-1948
Signatura	SVK Kladno L 28 1942

At the bottom of the record, there are buttons for 'Předchozí záznam' and 'Další záznam'. The browser's taskbar at the bottom shows several open applications, including 'PowerTerm 525 - TEL...', 'Evid_neprit.doc - Micro...', 'C:\dokumenty\PERI...', 'kat_obr.doc - Micro...', and 'SBP01 - PER - Hla...'.

Příklad posunu záznamu na časopisu Kritický měsíčník.

O úkol, organizovaný v rámci bibliografické sekce Sdružení knihoven, jsme se podělili se státními vědeckými knihovnami českých krajů, k nimž z nových krajských knihoven ještě přistoupila Krajská knihovna v Pardubicích. O pomoc jsme se obrátili také na státní okresní archivy a regionální muzea, která povětšinou doplnily námi zasláné výstupy z databáze periodik příslušného okresu o stav, resp. doplňky podle svých knihovních fondů. Práce vlastní však spočívá na bibliografických pracovnících současných krajských knihoven, kteří okres po okresu, a titul po titulu by měli zpracovat podle shodných pravidel.

Popis pro retrospektivní bibliografii periodik z možných prvků zachycuje jen minimální jejich počet: název, podnázev, vydavatele s místem vydání, období vycházení, periodicitu. V poznámce pak ještě návaznost na jiný titul. Součástí

popisu jsou také údaje o knihovnách, v nichž se periodikum nachází, tedy sigla a signatury s uvedením ročníků, má-li knihovna příslušnou řadu neúplnou. Další údaje je možné doplňovat do databáze, která v tomto smyslu je daleko víc otevřená. Má-li se však bibliografický soupis pracovně zvládnout, má-li být jednotný a má-li být pro značný rozsah materiálu publikovatelný, je takto rozsah popisu předem stanoven. Je pochopitelné, že všechny změny uvedených údajů se sledují od data a čísla, kdy k nim v průběhu vycházení periodika došlo. Termín periodikum je shodný s mezinárodním pojetím, tedy jde o takové tituly, které vycházely nejméně 2x ročně.

Protože jde o práci velmi rozsáhlou, rozdělili jsme ji do dvou chronologických etap. První je období 1918–1945, až po té by mělo dojít ke zpracování retrospektivního soupisu předchozí doby 1896–1918. Do jaké míry se podaří tento úkol zvládnout, záleží na několika faktorech. Především jsou to pracovní kapacity: to je slibné, téměř v každé české krajské knihovně se již kolegové bibliografové této práci věnují. Potom periodika samotná: to už je horší, protože v regionech jsou kompletní řady periodik příslušného regionu dochované asi tak maximálně z 20 %, neboť kromě muzeí jde o mladé instituce, které před rokem 1945 převážně neexistovaly a zpětně se k těmto fondům dostaly spíše výjimečně. Těžiště této práce je proto v Praze. Nejen proto, že povinný výtisk periodik byl v Národní knihovně a od roku 1935 ještě v Knihovně Národního muzea, ale bohaté fondy i mimopražských periodik mají také knihovny centrálních institucí (Státního ústředního archivu, Státního oblastního archivu, Státní pedagogické knihovny Komenského, Národního technického muzea, Poštovního muzea ad.), které je uchovávají trvale. Soupisové práci periodik se daří v tomto kolektivu postupovat poměrně rychle, pokud se však přijde na kompletní řady periodik. Pracovat s torzy, s ojedinělými ročníky, je práce na dlouhé lokte.

Jsme si vědomi, že se nám nepodaří dostat každý titul do ruky, natož v úplnosti. V tom smyslu však spoléháme na archivní evidenci, kterou máme k dispozici. Podle tiskových zákonů, platných již od roku 1859, musel každý vydavatel periodického tiskopisu nahlásit svůj záměr státnímu zastupitelství a uvést: název, podnázev, vydavatele, odpovědného redaktora, periodicitu, politické zaměření a pod hrozbou sankcí také bylo, aby do třech dnů hlásil případné změny. V tom smyslu jsme jako bibliografové vděční dřívější byrokracii, neboť tato evidence je převážně spolehlivá.

Pracovníci vědeckých knihoven chápou zpracování bibliografie periodik jako koordinované společné téma, jako příspěvek svého regionu ke společné práci, která svým významem patří k prioritám. Myslím, že jde o nejnáročnější koordinované téma a tak jen doufám, že tříleté období bude dostačující k tomu, abychom je v první etapě společně zvládli.

MEZIKNIOVNI SLUŽBY

Jindřiška Pospíšilová, Národní knihovna ČR

Perspektivou světového knihovnictví je směřování ke vzájemnému sdílení informačních zdrojů mezi knihovnami na úrovni regionální, státní i mezinárodní. Meziknihovní služby a dodávání dokumentů představují základní formu vzájemné spolupráce knihoven a jsou významným nástrojem pro efektivní využívání informačních zdrojů. Meziknihovní kooperační systémy jsou založeny na poznání, že žádná knihovna sama o sobě není schopná uspokojit široké spektrum uživatelských potřeb, umožňuje účelnou dělbu práce a jsou současně motivovány snahou o efektivní využití finančních prostředků. Slouží dále také k vyrovnání rozdílů a odstranění nežádoucí diferenciaci v poskytování informačních a knihovnických služeb obyvatelům měst a malých obcí.

Meziknihovní služby patří k základním nástrojům zpřístupnění knihovních fondů bez ohledu na místo jejich uložení. Žádná knihovna nemůže vlastnit veškerou literaturu, kterou její uživatelé požadují. Tuto podmínku nespĺňuje žádná zahraniční knihovna (v menší či větší míře), natož knihovny české, které se potýkají s nedostatkem finančních prostředků na nákup informačních zdrojů. Meziknihovní služby jsou založeny na principu reciprocity, předpokládá se, že každá knihovna je zároveň knihovnou žádající a knihovnou dožádanou, tedy tou, která byla požádána o dokument ze svého fondu.

Legislativní rámec vnitrostátních i mezinárodních meziknihovních služeb tvoří:

- zákon č. 257/2001 Sb.
- vyhláška č. 88/2002 Sb.
- metodické pokyny pro meziknihovní služby
- program UAP, doporučení IFLA

Podrobný seznam s plnými texty je k dispozici na adrese:

http://www.nkp.cz/refer_centrum/legms.htm

Podle zákona číslo 257/2001 Sb. (Zákon o veřejných knihovnických a informačních službách) je provozovatel knihovny povinný zajistit **všem** rovný přístup k veřejným knihovnickým a informačním službám. Podle tohoto zákona patří meziknihovní služby mezi služby **základní**, které jsou poskytovány bezplatně s výjimkou meziknihovních reprografických služeb a mezinárodních meziknihovních služeb. Provozovatel knihovny může požadovat úhradu vzniklých nákladů (většinou náklady na balné a poštovné) a je povinen vést evidenci meziknihovních služeb.

Funkci Národního centra meziknihovních služeb plní Národní knihovna ČR, která ve spolupráci s krajskými knihovnami, které plní funkci krajských center meziknihovních služeb, a odbornými knihovnami, které plní funkci center meziknihovních služeb pro danou specializaci, má za povinnost připravovat a vydávat materiály k této problematice (např. metodické pokyny). Na základě těchto dvou „okruhů“ meziknihovních služeb, které se vzájemně prolínají, bude vymezen národní systém meziknihovních služeb. Hlavním úkolem všech institucí, které plní funkci centra meziknihovních služeb na všech úrovních, je zabezpečit rozvoj meziknihovních služeb v daném regionu nebo pro danou oborovou specializaci a budování souborného katalogu jako základního nástroje nezbytného k zajištění poskytování meziknihovních služeb.

Vnitrostátní meziknihovní služby

Jaké jsou nejpalčivější problémy meziknihovních služeb u nás? Na základě zkušeností se domnívám, že následující:

1. roztržitost informačních zdrojů MS – souborné katalogy – přehled: http://www.nkp.cz/refer_centrum/mvs/mvs_ifla_sk.html
2. chybějící plnohodnotný modul MS v SK CASLIN
3. platby za poskytnuté MVS

Podle ing. Aleše Brožka (příspěvek na konferenci Inforum2001, <http://www.inforum.cz/inforum2001/prispevky/brozek.htm>) existuje na našem území 10 souborných katalogů (informace o monografiích) založených na principu regionálním, institucionálním nebo systémovém. Je toto množství málo nebo hodně? Domnívám se, že mnoho, pro potřeby meziknihovních služeb je nejideálnějším řešením jeden souborný katalog, který bude jednotnou evidencí sbírek českých knihoven bez ohledu na to, zda je budovaný centrálně nebo virtuálně. Tuto funkci by měl plnit SK CASLIN, ale zatím ji plní pouze částečně (kolem 60 přispívajících institucí do báze SKK – i když knihovny sbírkami nejvýznamnější, sféra okresních a městských knihoven není zastoupena v podstatě vůbec). S funkcemi a popisem plnohodnotného modulu MS v rámci SK CASLIN bylo možné se seznámit v materiálech, které byly zpracované správcem systému, současný stav – možnost objednávat přes e-mail je prvním krokem, který přišel později, než jsme očekávali.

Knihovnám slouží pro zjednodušení a případnou inspiraci stránky Referenčního centra NK ČR, kde je např. k dispozici seznam knihoven, které nabízejí objednání přes www formuláře nebo pomocí e-mailu (http://www.nkp.cz/refer_centrum/mvs_elzadanky.htm). Pro zjišťování informací ohledně lokace požadovaného titulu a u některých zdrojů i s možností přímé objednávky lze také využít projekt Jednotné informační brány CASLIN (<http://www.jib.cz>), kde prostřednictvím jednoho uživatelského rozhraní pomocí základního vyhledávacího formuláře lze prohledávat v tuto chvíli až 10 katalogů současně.

Velmi diskutovanou otázkou je placení za poskytnuté meziknihovní služby. Je nutné rozlišit placení za meziknihovní reprografické služby a platby za meziknihovní výpůjční služby.

Reprografické služby jsou službami placenými ve všech knihovnách, ceník za tyto služby mezi knihovnamí se většinou neliší od ceníku pro registrované uživatele, částku hradí uživatel, který si kopie objedná. Tyto služby patří i podle zákona č. 257/2001 Sb. mezi služby placené.

Účtování za meziknihovní výpůjční služby ovšem tak jednoznačné není. Proč došlo k placení meziknihovních výpůjčních služeb? Účtování těchto služeb se objevilo poprvé v polovině 90. let a jedny z prvních, které účtování zavedly, byly bývalé státní vědecké knihovny. Účtování se nejprve objevilo ve formě poplatku pro uživatele, pro kterého byla výpůjčka z jiné knihovny ČR uskutečněna. Domnívám se, že k tomuto kroku přistoupily knihovny z důvodu nárůstu požadavků na jejich fondy, který byl způsobený především kombinací dvou následujících faktorů – informace o fondech se staly lehce dostupné pro kohokoliv - vystavení OPAC, naskenovaných nebo souborných katalogů na www - a nedostatkem finančních prostředků na nákup literatury – menší počet exemplářů nebo nákup jen vybraných titulů. Tyto faktory společně se zrušením povinného výtisku pro tyto knihovny nastolily situaci, kdy knihovny měly „nedostatek“ literatury pro své registrované uživatele. Logickým vyústěním této situace bylo zavedení účtování v oblasti meziknihovních služeb (uživatel jiné knihovny má „zhoršený“ přístup k literatuře). Otázkou zůstává, zda takto získané finanční prostředky se alespoň rovnají prostředkům, které je nutné investovat (zajištění operací souvisejících s evidencí a fakturací).

Knihovny většinou vystavují fakturu jedné instituci za delší časové období a některé i předem oznámí žádající knihovně částku, za kterou bude dokument půjčený, to ovšem nijak neřeší situaci těch knihoven, které nemají ceny za zprostředkování meziknihovních služeb ve svém ceníku, tedy nemohou částku požadovat od svého uživatele.

Jak tuto situaci řešit?

Existuje více způsobů, rozhodující je vždy skutečnost, zda knihovna (její provozovatel) chce účtovat a přenášet náklady na ostatní knihovny nebo jejich uživatele. Knihovny (jejich provozovatele) nelze přinutit účtovat, stejně jako nelze nařídit neúčtovat.

Nejjednodušším řešením je samozřejmě poskytování meziknihovních výpůjčních služeb **zdarma**. To se zdá ovšem za současné situace již velmi nereálné.

Další řešení jsou již v rovině placení, otázkou zůstává jak a v jakém rozsahu.

Podle zkušeností s využíváním zahraničních informačních zdrojů lze říci, že nejjednodušším řešením je správa kont u souborného katalogu, tedy navázání administrace na souborný katalog (např. OCLC, SUBITO). Toto řešení předpokládá kvalitní souborný katalog, do kterého budou knihovny přispívat

nejen z důvodu „výhodnosti“ a zrychlení při poskytování služeb, ale i celkovému zjednodušení administrace a jisté potřeby zapojení do systému.

V současné situaci lze použít pouze varianty, které využívají následující možnosti:

- a) recipročně – tedy zdarma do pokrytí stejného počtu výpůjček, výpůjčky nad tento limit budou placené
- b) účtování každé výpůjčky formou zasílání faktury (preferování souhrnné faktury za určité časové období)
- c) účtování jednotlivé výpůjčky formou stanoveného platidla (např. CRI – hodnota 40,- Kč)
- d) v rámci regionu zdarma, mimo region účtování (podle informací ovšem nelze použít finančních prostředků, které knihovny získaly k zajištění výkonu regionálních funkcí, k zajištění meziknihovnických služeb)

V současné době je připravován návrh materiálu, jehož vypracování bylo dohodnuto na Komisi pro služby, která se konala v květnu tohoto roku v MZK Brno (adresa informačních stránek Komise pro služby http://www.nkp.cz/refer_centrum/komise/komise.htm). Návrh se bude týkat dvou variant – zdarma a zavedení platby prostřednictvím CRI. Neznamená to, že by nemohly být využívány faktury, především souhrnné, a to u těch knihoven, které mají vyšší objem výpůjček.

Mezinárodní meziknihovní služby

Na základě zákona č. 257/2001 Sb. a vyhlášky č. 88/2002 Sb. následujících šest knihoven je povinno zabezpečit mezinárodní meziknihovní služby pro ostatní knihovny na našem území a zároveň má také povinnost poskytnout metodickou pomoc provozovateli knihovny účastníci se mezinárodní meziknihovní služby:

- a. Národní knihovna České republiky
- b. Státní technická knihovna
- c. Knihovna Akademie věd České republiky
- d. Moravská zemská knihovna v Brně
- e. Vědecká knihovna v Olomouci
- f. Národní lékařská knihovna

Národní knihovna ČR – Odd. referenčních a meziknihovnických služeb připravilo ve spolupráci s výše uvedenými knihovnami informační stránky pro zahraniční knihovny (http://www.nkp.cz/refer_centrum/mvs/mvs_ifla.html), kde partnerské instituce naleznou potřebné informace k uskutečnění meziknihovnických služeb z knihoven v ČR. Předpokládáme rozšíření stránek o informace týkající se vnitrostátních meziknihovnických služeb s návazností na souborné katalogy a Jednotnou informační bránu CASLIN.

Závěr

Na závěr mi dovoluete uvést několik obecných pravidel budování meziknihovních služeb, tak jak byla uvedena na výroční konferenci IFLA - ILL sekce, která se konala v září 2001 ve Slovinsku. Knihovníci a informační pracovníci všech zemí diskutují o tom, jak co nejrychleji a s minimálními náklady zabezpečit požadavky svých uživatelů. Následující okruhy by měly pomoci k uvědomění si všech souvisejících problematik:

- diskuze o systému MS v rámci regionu, způsoby spolupráce – Komise pro služby, role center meziknihovních služeb
- neustálé zkvalitňování pracovníků MS – školení, semináře
- kvalitní informační aparát – SK, OPAC
- minimalizace ruční práce
- elektronická komunikace – nejen mezi knihovnami, ale i s uživatelem – a automatizace procesů
- informace o zpětné vazbě – potřeby uživatelů, ale i otázky finanční spoluúčasti uživatelů

Základním předpokladem vybudování efektivního systému poskytování meziknihovních služeb je zajištění či prosazení liberálnější politiky pro tuto oblast, koordinace všech činností společně s vytvořením dohod o spolupráci mezi jednotlivými knihovnami s cílem co nejvíce zefektivnit služby, ale i např. minimalizovat platby mezi knihovnami.

Co dodat? Snad jen opětovné potvrzení potřeby kvalitního souborného katalogu, bez něhož není myslitelná spolupráce v této oblasti. Jedině na základě informací zjištěných v souborném katalogu lze zefektivnit meziknihovní služby, lze totiž přesně a cíleně zaslat objednávku uživatele do konkrétní instituce, která dokument vlastní. Co knihovnám v ČR ale určitě chybí, podle mého názoru, je zpětná vazba od uživatelů. **Víme, co naši uživatelé chtějí, potřebují, požadují,.. a ovšem třeba také, kolik jsou ochotni za poskytnutou službu zaplatit? I na tyto otázky je třeba hledat odpověď.**

Literatura:

Providing access through co-operation : 7th International Conference 1-5 October 2001. [Ljubljana : NUK, IFLA, 2001]. 62 s.

BROŽEK, Aleš. Přehled souborných online katalogů českých knihoven na internetu. In *Inforum 2001*, 29.-31. května 2001 [online].

Dostupný z: < <http://www.inforum.cz/inforum2001/prispevky/brozek.htm> >

K regionálním funkcím v českých knihovnách. *Čtenář*. 2002, vol. 54, no. 3, s. 66-74.

MVS – PODNĚTY A BARIÉRY – CO NÁS ŽENE, OVLIVŇUJE A BRZDÍ...

Vladimír Klásek, Vědecká knihovna v Olomouci

Meziknihovní výpůjční služby jsou malou částí objemných půjčovných služeb, které každá knihovna poskytuje. Ač jsou menší, tvoří nedílnou součást, součást někdy opomíjenou a zatlačenou spíše do kouta.

Meziknihovní výpůjční služby jsou totiž na první pohled:

- Neviditelné
 - nejsou zatížené zcela bezprostředním kontaktem s uživatelem ve všech fázích služby. Dvě instituce spolu komunikují většinou písemně. Jiná knihovna po nás něco žádá a my dle svého uvážení vyhovíme nebo ne. Chceme-li my něco po jiné knihovně, jsme také nuceni respektovat její rozhodnutí a rychlost. Vše jde do jisté míry neviditelnými cestami. A když něco nevidíte, tak se o tom tak často nemluví.
- Nekonfliktní
 - problémy se řeší na místní úrovni, nejsou tak veliké, aby zasahovali výše. Vše je relativně jasně dáno s určitými dodržovanými mantinely. Existuje tu i velká míra tolerance. MVS většinou zastupuje určitá osoba, s kterou se časem seznámíme. Navíc služba má jedno dost zásadní pravidlo – budeš-li dobrý, budeme ti půjčovat, nebudeš-li hodný, máš pro své uživatele smůlu. Tvrdé, ale jasné pravidlo A neplatí tu také jako ve sportu nedáš-dostaneš, ale může tu platit knihovnické nedáš-nedostaneš. Zásadnější stížnosti neexistují, o pochvaly se podělíte se svým počítačem....
- Nevýznamné v celkovém objemu půjčování
 - proto ta menší péče. V celkovém objemech tvoří malá bezvýznamná procenta. Nicméně existovat musí. Dokonce jejich efektivnost je zřejmě velmi malá – za drahé peníze malý efekt pro knihovnu, pro kterou nejvýznamnějším ukazatelem jsou právě výpůjční čísla.
Meziknihovní výpůjční služby přitom tvoří v mnoha případech:
- Image knihovny
 - existuje knihovna, které něco MVS půjčujeme. Je velmi vzdálená, nikdy jsme ji neviděli. Je pro nás neznámou. Její image ale odvozujeme od její spolehlivosti, ochoty a bezproblémovosti. Budeme-li poté někdy o ní mluvit, budeme asi mít ty dobré zkušenosti a chválit ji. Nebo naopak. Záleží proto často na tom meziknihovním výpůjčním kontaktu a našem dojmu z něj. Stejně tak si jiná vzdálená knihovna může tvořit i obrázek

o nás. A tak obrázek MVS může někdy do určité míry tvořit obrázek o celé knihovně.

- Poslední naději pro mnohé uživatele
 - není pro uživatele často nic horšího, než když je dokument v knihovně zcela nepřítomen nebo ztracen. Pak se naděje upírá k MVS. Dokument většinou měl být sehnán dle uživatele již včera. Proto záleží na naší rychlosti, kontaktech, pověsti atd. Proto záleží na tom, jak i my vyhovíme žadateli odjinud a jakou si poté budujeme i my pověst. Třeba půjčujeme něco lépe, rychleji. Nebo někdy i dokumenty jinak nepůjčovatelné.
- Zásobárnu knihovnických talentů
 - možná to tak nefunguje všude, ale u nás ve Vědecké knihovně v Olomouci bývá MVS jakousi přestupní stanicí k vyšším funkcím. Knihovník knihovně propadlý začíná prací s uživateli, MVS je dalším stupněm – práce je odbornější, samostatnější, tvořivější a odpovědnější, navíc poskytuje určitý rozhled a prostor k dalšímu studiu. A tím i posun výše – třeba k vedoucím funkcím. Navíc jsou to cenné posbírané zkušenosti a kontakty. Je to tak i u Vás? Pokud ne, nic není do budoucna nemožné...

Meziknihovní výpůjční služby musí být přítom především:

- Odborné
 - máme-li pro uživatele shánět nějaký dokument, nebývá to na rozdíl od dřívějšího nahodilý výběr instituce, ale odborná práce s elektronickými soubornými katalogy, vyhledávací a bránami, stejně tak zvažování ekonomické a časové výhodnosti. Pracovník MVS je malou samostatnou jednotkou s širokým polem působnosti. Naopak, chce-li někdo nějaký dokument po nás, je to už přece jen jednodušší než dříve, většinou si zájemci přesně najdou, co chtějí a mají přehled o současném stavu dokumentu. Ale byly časy, když po naší knihovně chtěla jiná knihovna na žádance: DG 1,2 – a to bylo všechno (pozn: Deskriptivní geometrie – 1. a 2.díl). A stejně se výpůjčka uskutečnila, i když po delším myšlenkovém pochodu. Je tu však na rozdíl od dřívějšího i větší důraz na ekonomickou stránku věci – efektivitu v posílání.
- Ochotné
 - protože náš uživatel dokument potřebuje velice důležitě, kolikrát i s vysvětlením proč a nač. Navíc tu bývají často i různé speciální požadavky – a ty je třeba taky vyplnit. Kolikrát se jistě i vy divíte, co že to ten uživatel chce a zda takový dokument vůbec existuje a pokud existuje, kde jej máte proboha hledat. A naopak, žádá-li někdo zvenku dokument po vaší knihovně, je tu často důležitý faktor rychlého a bezproblémového vyřízení, který z vás potom udělá oblíbenou knihovnu, na kterou je radost se dále v budoucnosti obracet – i když vám to již z ekonomického hlediska takovou radost dělat nemusí. Důležité je i to, zda občas nepůjčujete tako-

vý dokument, který se běžně nepůjčuje. To pak můžete mít ještě větší renomé.

- Okamžité

- chce –li váš uživatel dokument, který není v knihovně, předpokládá, že mu je brzy seženete. A vy byste jej neměli zklamat, jinak bude s vašimi službami nespokojen. Naopak při rychlých kvalitních službách dokáže vaši snahu ocenit tím, že vás zahrne ještě více požadavky. Stejně tak naopak, když vyhovíte rychle uživateli z jiné knihovny. Veškerou rychlost současné MVS podpořené technikou a Internetem dokáží ocenit především starší uživatelé, kteří mají možnost srovnávat s tím, co bylo dříve – nebylo kde ověřit citaci, posílalo se naslepo a tím nadlouho. Dnes rychle ověříte, rychle požádáte, rychle dostanete, a když ne, aspoň víte proč. A to ani nemluvíme o elektronickém dodávání dokumentů.

Tyto meziknihovní výpůjční služby ve svém vývoji tedy mají své okolnosti, prvky a podněty, které je popohání a posunují vpřed, stejně tak jako bariéry, které je brzdí a omezují. To vše tu bylo několikrát naznačeno a vzpomenu, můžeme si to tedy shrnout.

Co tedy meziknihovní výpůjční služby posunuje vpřed směrem k lepším službám uživatelům:

- Internet

- největší a nejjednoznačnější posun – ověření citací, vyhledání v jednotlivých nebo souborných elektronických katalozích, jednotné informační brány, e-mailová korespondence, přehled o současném stavu dokumentů v žádané instituci, možnost elektronického dodávání dokumentů atd.

- Informovanost čtenářů

- uživatel si právě díky celkovému rozvoji společnosti i techniky a hlavně internetu získává čím dál více informací než dříve a tím si rozšiřuje své obzory a pole působnosti – tím více po nás žádá dokumentů. Nelze jej odmítnout, spousta informací je ověřitelných, jsme více kontrolováni

- Informovanost knihovníků

- získáváme k dispozici nové prostředky k získávání informací a vyhledávání dokumentů, máme k dispozici stejné nebo podobné či větší prostředky jako uživatel. Především pro nové uživatele MVS otevíráme nové obzory a možnosti knihovny, nejsme za nimi pozadu

- Důvěryhodnost a otevřenost vůči světu

- na rozdíl od předrevoluční doby jsme dále především v MMVS, kdy se nám více otevírá svět. Jsme důvěryhodnější, technicky na výši, používáme modernější metody, zahraniční instituce nás berou jako rovnocenného partnera, kterému lze důvěřovat a bez problému dokument zapůjčit. I my se světu více otevíráme a zpřístupňujeme, nejsme zastaralá a nemoderní země. Dokážeme sehnat dokumenty z nejvzdálenějších koutů světa za velice rychlou dobu. A navíc dokážeme těžit i z tradičně dobrých pohledů na naši zemi ze zahraničí, dokážeme si najít nám vstřícná teritoria. I

v republice jsme schopni se více setkávat a poznávat a využívat zkušeností druhých.

- Technika obecně
 - od papíru, tužky, psacího stroje a papírové žádanky přes jednoduchou evidenci v prvních PC, začátky v elektronické poště a začátky v internetu až po současné rychlé PC, moderní a přehledné evidence, kvalitní aplikace v kvalitních knihovnických systémech, elektronické databáze, širokoobsáhlé vyhledávače, souborné katalogy, bleskovou elektronickou korespondenci, elektronické žádanky, elektronické dodávání dokumentů, možnost různých druhů plateb a zpřístupnění dříve nám uzavřených knihoven.

Co meziknihovním výpůjčním službám může bránit v rozvoji a dalším rozmachu:

- Peníze
 - stoupá počet požadavků a tím finanční náročnost
 - mění se zřizovatelé knihoven a tím i přístup k financování knihoven
 - ceny především poštovního, ale i jiných nákladů stále stoupají
 - i informace má dnes svou cenu – i tato sféra je komercializována
 - požadavek na platbu MVS v jedné knihovně spouští lavinu poplatků za MVS v jiných knihovnách
 - platby za poštovní MVS tvoří významnou položku v rozpočtech knihoven
 - právo na informace kontra jak je zaplatit...
 - lze zvládnout stoupající počet požadavků z hlediska financí ?
- Určitá přezíravost
 - MVS patří mezi služby
 - služby jsou v některých knihovnách podceňovány a nedoceňovány
 - MVS také tvoří často image knihovny, ale není to v přístupu k nim vždy vidět
- Částečná byrokracie a nepružnost
 - ve větších knihovnách znamená větší počty požadavků menší pružnost vyřizování požadavků
 - chybí větší návaznost na jiné služby (kopírovací, reprografické atd.)
- Ochránářství
 - současný a zřejmě věčný boj mezi ochránáři fondů a pracovníky služeb, kteří se snaží vyhovět uživatelům
 - co ještě půjčit a co už ne – věčný boj
 - pod ochránářským heslem „uchovávat pro budoucí generace“ si vlastně protiřečíme – co budeme budoucím generacím ukazovat, když jim to ani nepůjčíme
 - knihovna přece nemůže existovat sama pro sebe jako svébytný útvar - prvotní je SLUŽBA ČTENÁŘŮM, my jsme tu pro ně !!!
- Množství informací
 - stoupá množství informací uložených v dokumentech
 - stačíme je sice evidovat, ale budeme je mít časem kam ukládat ?

- časem budou existovat dokumenty ne v miliónech, ale desetimiliónech a stamiliónech
- budeme schopni všechno obsáhnout, zpracovat, půjčovat – zpomalíme potom ?

A co zajímavosti tohoto meziknihovního výpůjčního službového řemesla:

- Vzdálenosti
 - dokážeme půjčovat MMVS knihy i z Aljašky a Papuy-Nové Guiney a to za krátkou dobu – dříve asi ne tak obvyklé – každý den tato služba může tedy být nová a exotická a kilometrově vzdálenější
- Plnění prvního přání
 - je krásné splnit přání prvouživateli, který nikdy předtím nevyužil MVS a je velmi spokojen
- Granty
 - otevírají nám nové možnosti, které by za normálních finančních rozpočtových podmínek knihoven byly nemyslitelné – nové elektronické databáze atd.
- Spolupráce s automatizátory knihoven
 - záleží na místních podmínkách a lidech – pomáhají, vytvářejí – ale ne vždy poslouchají od pracovníků MVS, co je pro uživatele nejlepší a mají na to jiný názor
 - trochu více psychologie a pochopení mezilidských vztahů místo komunikace s počítačem - člověk není čárový kód
- Kontakty
 - poznáváme nové lidi, nové knihovny, nové příběhy, plníme něčí přání – není to jen meziknihovní, ale i mezilidská služba
 - kontakt je něco, co neztrácíte a vždy se může v budoucnosti hodit
- Stále nové
 - je to práce, kdy se setkáváte každý den s něčím novým, práce je zajímavá
- Potěšení
 - těší vás, když můžete vyhovět jinému člověku nebo knihovně – jsou to přece SLUŽBY
- Kontrolovatelnost uživatelem
 - nyní si nás v době technických vymožeností a kvalitních knihovnických systémů uživatel může sám kontrolovat, i když ne všechno – jsme přece jen více nuceni nic neodkládat a hned řešit
 - aplikace MVS v Alephu ve Vědecké knihovně v Olomouci – nové i po nás i pro čtenáře
 - potřeba vychytávat drobné nedostatky a vytvářet tak ještě větší vzájemnou důvěru mezi knihovníkem a uživatelem

Závěrem k výše uvedeným bodům:

- klidné, a přesto živé povolání
- mnohdy opravdu krásné povolání, vždyť pracujete s lidmi a knihami

- rozvíjející se oblast – stále nové a nové technické a informační možnosti
- kde bude konec – stamilióny informací a dokumentů
- technika – žene nás dopředu a nutí nás vše řešit rychleji
- peníze – věčný problém – nikdy jich nebude dost – záleží na každé knihovně, jak se s tím vypořádá
- kniha – zůstane navěky – nebudeme přece v budoucnosti jen „elektronická kniha“
- co uživatel – měli bychom se řídit jeho přáními a požadavky – každodenní lidský příběh a služba dá člověku více než jakékoliv studium

Na úplný závěr něco velmi vzdáleného:

Kdysi, v roce 1977, jsme my lidé do vesmíru vyslali na sondě Voyager 1 a 2 malou destičku se základními údaji o lidstvu – v podstatě Kroniku lidstva. Dnes hledá uživatele... .kdy se nám přečtená vrátí ?

KOOPERAČNÍ SYSTÉM ČLÁNKOVÉ BIBLIOGRAFIE – KOSABI

(VÝVOJ A SOUČASNÝ STAV METODIKY ZPRACOVÁNÍ,
ZPŘÍSTUPNĚNÍ, ORGANIZACE KOOPERACE, PERSPEKTIVY)

Ivana Anděrová, Národní knihovna ČR

Zpracování článků v ČR je poměrně rozsáhlé co do zdrojů, které se analyticky zpracovávají, tak co do typů institucí, které tuto činnost provozují a má dlouhou tradici.

1. Vývoj článkové bibliografie - r. 1953-2002

1.1. Článková bibliografie v tradičních podmínkách - tištěné výstupy

Pod vedením ředitele NK J. Kunce je zahájeno zpracování a vydávání článkové národní bibliografie od r. 1953 s názvem "České časopisy", v r. 1955 s názvem „Články v českých časopisech“. Zpracované záznamy jsou publikovány v měsíčních sešitech podle třídění Všesvazové knižní palaty VPK s autorským, předmětovým, personálním a geografickým rejstříkem. V r. 1971 se z personálních důvodů ustupuje od rejstříku předmětového. V 70. letech jsou retrospektivně zpracována léta 1945-52.

V letech 1987-1991 je článková bibliografie zpracovávána a vydávána rovněž v měsíčních sešitech, záznamy jsou uspořádané podle vybraných znaků MDT. Rok 1991 nevychází v tištěné podobě z finančních důvodů. Výstup pro rok 1991 je zajištěn retrokonverzí prováděnou firmou PORS Příbram.

1.2. Automatizovaný systém článkové bibliografie - ASNBC, Kooperační systém článkové bibliografie

Příprava automatizovaného zpracování české národní článkové bibliografie má své počátky v rámci státního úkolu "Automatizace knihovnicko-bibliografických procesů" již v r. 1985.

V r. 1989 vychází výměnný formát pro bibliografický (dokumentační) a katalogizační záznam, ze kterého vychází MAKS - Modulární automatizovaný knihovnický systém, na který později navazují typové prováděcí projekty a aplikace. Základem pro zpracování článků v kooperačním systému článkové bibliografie je příručka **Národní bibliografie - Analytický popis vydaná v roce 1991** ve dvou svazcích: Návod pro tvorbu a využívání báze záznamů dokumentů (vypracovaná v SVK Olomouc) a Specifikace údajů pro bázi záznamů dokumentů (vypracovaná v Národní knihovně v Praze). Na základě těchto materiálů a praktických zkušeností jsou v Národní knihovně zpracována **Pravidla**

zápisu údajů pro analytický popis v r. 1992. Definice databáze článků vychází z tehdejších možností systému CDS/ISIS, z revidované normy ČSN 010195 Bibliografický záznam (r. 1992), která již částečně reflektuje ISBD/CP. Jmenné zpracování je tedy koncipováno s ohledem na mezinárodní standardy. Pro věcné zpracování jsou ve spolupráci s oborovými a regionálními pracovišti zpracovány **Vybrané znaky MDT** a s ohledem na mezinárodní doporučení zpracována **první verze metodiky tvorby a zápisu klíčových slov** pro vyhledávání v on-line databázi. Tyto materiály slouží jako základ pro bibliografické zpracování článků v rámci kooperačního systému.

System článku bibliografie je původně koncipován jako propojitelný systém oborových a regionálních informačních institucí. Po r. 1989 se ustupuje od této koncepce a **realizuje se zpracovatelská kooperace mezi NK a jednotlivými SVK při analytickém zpracování novinové a časopisecké produkce s oblastí společenských a přírodních věd. Specializovanou článkovou produkci z oborů lékařství, zemědělství, školství a vzdělávání, technických oborů zpracovávají oborové informační instituce.** Jednotlivé excerptní základny jsou profilovány tak, aby se vzájemně doplňovaly, nedocházelo k duplicitám a „bílým místům“. NK zpracovává tzv. celostátní periodika, SVK periodika vycházející na území regionu, odborné knihovny příslušný obor. Jsou přepracovány zásady výběru pro českou článkovou a regionální bibliografii, vycházejí z dlouholetých praktických zkušeností formulovaných systematictěji již v r. 1986.

1.3 Provoz Kooperačního systému článkové bibliografie – r. 1992–2002

V r. 1992 přechází oddělení článkové bibliografie na experimentální ověřování on-line ukládání záznamů. Zároveň se ověřuje i chod kooperačního systému článkové bibliografie. **Plný provoz systému je zahájen v r. 1993.** Každý měsíc zasílají SVK záznamy zpracovaných článků do NK a oddělení článkové bibliografie zasílá vždy k 15. dnu měsíce produkci systému do SVK. V r. 1993 je v NK zpracováváno 280 titulů, v regionech 155 titulů. Činnost systému je založena na **dvou základních tezích: registrovat výběrově českou článkovou produkci v dostatečné objektivní míře a reflektovat skutečné požadavky uživatelů na knihovnicko-bibliografické služby.** Postupně vzniká databáze ANAL v systému CDS/ISIS. Postupně vzniká i databáze Evidence excerptní základny. Jednotlivé SVK vydávají průběžně regionální bibliografie (regionální bibliografické ročenky, tematické bibliografie).

V r. 1993 je vypracována **nová verze specifikace a návodu pro tvorbu a využívání údajů pro analytický popis** ve formě příručky pro zpracovatele (další revize byla zpracována v roce 1997 a zohledňuje částečně AACR2 a UNIMARC). V r. 1994 vychází česká článková bibliografie na **CD-ROM**. V tomtéž roce vychází český překlad AACR2R. Postupně jsou vydávány české překlady ISBD, pro analytický popis v r. 1997 vychází **český překlad ISBD/CP** doplněn o české příklady - **Doporučení pro popis částí dokumentu**

na základě mezinárodního standardního bibliografického popisu (ISBD). Překlad UNIMARCU je vydán r. 1996. V Národní knihovně dochází k postupné transformaci věcného popisu – přechod na UDC/MRF a LCSH. Čláková bibliografie **zachovává koncepci klíčových slov**, která však navazují a do jisté míry reflektují zkušenosti z tvorby předmětových hesel z minulých let. **Od r. 1994 se postupně vytváří částečně řízený slovník klíčových slov s vazbou na vybrané znaky MDT pomocí lexiky MDT.** V r. 1994 přistupují do kooperace de facto i odborné informační instituce.

V r. 1995 probíhají rozsáhlejší úvahy o koncepci a zaměření kooperačního systému článkové bibliografie – úvahy o rozsáhlejším začlenění zpracování nepravých periodik (ročenky, materiály z konferencí, sborníky). Zásady výběru se dále upřesňují. Přihlíží se k zásadám výběru z hlediska autorů článků, žánrů a věcného obsahu. Jsou vybírány především původní české články, přeložené především týkající se ČR. Vzhledem k tomu, že pro každý typ seriálu jsou charakteristické jiné typy článků s různou informační hodnotou a odborným zaměřením, **jsou upřesňovány zásady výběru článků z hlediska jejich úplnosti pro jednotlivé typy seriálů.** Vědecká a odborná periodika jsou popisována prakticky v úplnosti, zpracování deníků a některých kulturně politických časopisů je velmi výběrové.

Je možno hovořit o **užším kooperačním systému**, založeném na regionálním principu, **širším** – založeném na oborovém principu a vice versa o regionálním a oborovém subsystému kooperačního systému. **Jádrem či základem** celého kooperačního systému a větší jeho část tvoří produkce zpracovávaná v NK. Hlavní **teze kooperace** v tomto období: každá instituce zpracovává články podle toho, co v regionech nebo příslušných oborech vychází při současném respektování zásad kooperace. Každá instituce ručí za svou excerpční základnu a kvalitu zpracovávaných článků.

V r. 1996 s objevují úvahy o přechodu zpracování článku v NK na integrovaný knihovnický systém ALEPH - z důvodů pomalého ukládání v NK je několikrát odsunuto. Články jsou však převáděny **konverzí do Alephu od začátku r. 1998** na základě projektu RISK **Zpřístupnění výsledků analytického zpracování prostřednictvím Internetu** (kooperační projekt 13 knihoven v rámci RISKu, řešen v r.1998, hlavní řešitel Ivana Anděrová). Projekt umožňuje konverzi analytických záznamů z CDS/ISIS do UNIMARCU. Částečně řízená klíčová jsou slova převedena do předmětových kategorií UNIMARC (pole 615) a klíčových slov s vazbou na znaky MDT. V rámci projektu je a vypracována a odzkoušena konverze tehdejší verze Tinlibu do UNIMARCU V rámci průzkumu propojení analytických záznamů s plnými texty na Internetu **se ukazuje, že postupné propojení článků s některými plnými texty již vystavovanými na Internetu na různých serverech je krajně nespolehlivé** (různá retrospektiva a úplnost vystavovaných plných textů, různá strategie vystavovatelů). Výběr spolehlivých zdrojů plných textů je možné řešení.

V rámci projektu probíhá také revize specifikace a popisu pro analytický popis vzhled k převodu do UNIMARCu s částečným respektem k AACR2R. Probíhají též **přípravné práce na úplném a minimálním záznam pro soubornou databázi** (UNIMARC a Výměnný formát). V r. 1997 přechází báze českých **periodik, v rámci které je excerptní základna** kooperačního systému dosud evidována a budována ve spolupráci s kooperujícími institucemi, do oddělení pro souborné katalogy. Evidence je vedena provizorně v oddělené článkové bibliografii NK a příslušných knihovnách.

Standardizační aktivity se v následujících letech řeší v **Radě pro katalogizační politiku** a v příslušných skupinách pro jednotlivé dokumenty, problematika článků v **Pracovní skupině pro analytické zpracování**. Metodika a standardizace článků reflektuje doporučení prakticky pro všechny druhy dokumentů. V r. 1999 je zpracována první verze příručky - **Metodika popisu článků ve formátu UNIMARC** a jsou vydány materiály týkající se analytického popisu v rámci edice **Standardizace – Záznam pro soubornou databázi : Unimarc a Záznam pro soubornou databázi : Výměnný formát** - určené k připomínkování. V r. 1999 pracuje většina knihoven kooperačního systému ještě v **CDS/ISIS**, pravidelně přispívají do souborné databáze ANAL, záznamy z CDS/ISIS jsou stále konvertovány do ALEPHu. V Brně se začínají zpracovávat články v ALEPHu a v následujících letech, postupně plánují a přecházejí na integrované knihovnické systémy i další instituce. Na jaře r. 2000 přechází oddělení analytického zpracování NK na ukládání článků v ALEPHu. V oddělení je vypracována interní pomůcka **Seznam řízených předmětových termínů vázaných na vybrané znaky MDT**, která je podle možností aktualizována. Slouží k implementaci předmětových hesel NKČR, která vycházejí z LCSH. Pro systematickou věcnou notaci se vychází z **MDT/MRF**. V r. 2001 je zpracována další verze příručky pro zpracování článků – **Metodika popisu článků ve formátu UNIMARC – podklad pro interpretace AACR2R** a vystavena na Internetu. Na Internetu jsou také vystaveny doporučené příklady a soupis polí UNIMARC pro analytický popis. Pravidla obsahují maximum dosud dostupných informací z materiálů týkajících se analytického popisu.

Jsou formulovány základní principy věcného popisu, aplikovaného při zpracování článků v NKČR. **Pořadí kategorií, předmětových hesel odpovídá pořadí MDT**. MDT vztahující se k osobám a formě článku se uvádí nakonec věcného popisu (osoby, forma). **Kategorie**: obecné zařazení tematiky dokumentu pod obecné hlavní téma (615a) a zpřesnění (615x). **Předmětové heslo**: vystihuje hlavní téma dokumentu. **Klíčová slova**: variantní selekční termíny k předmětovým heslům uvádíme zatím z důvodů postupného propojování báze ANL na soubory autorit, v současné době se eliminují – s postupným provázáním věcného popisu na autority i s ohledem ke zpřístupnění plných textů v bázi ANL prostřednictvím báze ANL FULL.

V **kooperujících institucích** se používá kombinace těchto tří prvků věcného popisu v různé míře. Předmětová hesla se aplikují pro osoby, korporace, typ dokumentu, geografické téma. Předmětová hesla tematická (pole 606 UNIMARC) se užívají zejména v NK, ve většině knihoven se praktikují klíčová slova (pole 610 UNIMARC). Vazba na autority se objevuje ve větší míře v NK a v krajské knihovně v Kladně.

V současné době se řeší NKČR problematika standardizace věcných selekčních údajů a jejich harmonizace pomocí souboru věcných autorit. Aplikuje se **metoda konspektu** - metoda popisu fondu a všech informačních zdrojů pomocí předmětových kategorií konspektu. Domníváme se, že po důkladné redakci předmětových **kategorií v rámci báze ANL**, které jsou někde detailnější a vyplývají ze specifiky článkových informací, bude moci dojít k částečnému sblížení konspektu a kategorií v ANL.

Údaje jmenného a věcného popisu jsou podle možností v bázi ANL revidovány a opravovány pomocí globálních oprav, dále pak s využitím jmenných a věcných autorit.

V r. 2002 probíhají práce na **konverzi UNIMARC-MARC21**. **Vývoj zpracování článků v NK je v letech 1999 - 2002 výrazně ovlivňován projekty**, které se řeší v NK (týkají se propojení analytických záznamů s plnými texty a integrace dat do souborné databáze ANL) a v některých spolupracujících knihovnách (viz dále bod 2).

V **červnu 2002** přechází NK a oddělení analytického zpracování na verzi ALEPH 14.2.4, která umožňuje větší komfort pro opravy uložených dat. Na toto verzi přecházejí též v r. 2002 (před NK) i knihovny v Brně a Olomouci. Pracovníci MZK ukládají záznamy přímo do báze ANL.

Další knihovny zpracovávají články již v **integrovaných knihovnických systémech**. V ISIS přetrvává zpracování v Hradci Králové, SPKK, STK, ÚZPI. Tyto knihovny postupně však přejdou rovněž na jiné integrované systémy.

Postupně se **ladí metodika ukládání v nových systémech a řeší se otázky převoditelnosti do báze ANL a UNIMARCu**. Tato činnost je poměrně náročná v detailech a je založena na úzké spolupráci s příslušnými knihovnami. V r. 2002 v tomto směru intenzivně spolupracuje oddělení článkové bibliografie s krajskou knihovnou v Ostravě a Českých Budějovicích Jsou navržena některá možná řešení a doporučení týkající se věcného popisu a konverze do UNIMARCu. Plnohodnotné předávání záznamů do národní článkové bibliografie závisí na dotažení konverzního programu Tinlib – UNIMARC. Krajská knihovna v Ústí nad Labem na zkušenosti tinlibovských knihoven navazuje. Knihovny pracující v ALEHu spolupracují dobře. U knihoven pracujících v KP-sysu je třeba dopracovat převod do UNIMARCu. Knihovny pracující v Rapidu spolupracují též bez problémů. Krajská knihovna v Plzni přešla na zpracování v KIMSu. **S nově jmenovanými a konstituovanými krajskými knihovnami** v Pardubicích, Havlíčkově Brodě, Zlíně a Karlových Varech byla navázána

dobrá spolupráce. Ladí se převod záznamů do UNIMARCu i metodika a zvažují možnosti zpracování některých titulů.

Kromě **KOSABI** existuje v ČR fungující systém na úrovni městských (okresních) knihoven - **LANius** a jeho produkt **SKAT - Souborný katalog článků**. Jeho vyšší verzí je systém Clavius. Systém umožňuje sdílenou katalogizaci. Mezi **LANiem** a **NK** probíhají jednání o možné kooperaci týkající se excerptce titulů a omezení duplicit při zpracování. Export do Báze ANL je v zásadě možný. Systém používá ve věcném popisu klíčová slova. Podobná duplicita existuje mezi krajskými knihovnami a LANiem.

Součástí širšího kooperačního systému článkové bibliografie po linii oborové je zpracování článků lékařské a zdravotnické literatury Národní lékařskou knihovnou, které nejsou součástí ANL

Kromě toho se zpřístupňují informace o člancích v některých vysokoškolských a vědeckých institucích, které nejsou součástí KOSABI.

V minulosti přispívala do báze také AVČR - Ústav státu a práva, Ústav pro soudobé dějiny. Byly činěny některé pokusy o spolupráci se Západočeskou univerzitou v Plzni, Evangelickou teologickou fakultou UK, Divadelním ústavem.

Z **excerptní základny pro ANL vyloučena** periodika místní, závodní a zábavného charakteru, časopisy pro děti a mládež a výběr zpracovávaných dokumentů je orientován na širší odbornou veřejnost. Některé ze spolupracujících institucí budují své lokální regionální databáze, některé z nich zpracovávají navíc články pro vlastní potřebu. V současné době jsou v KOSABI stanovena **následující hlediska výběru článků podle kategorií (charakteru) zpracovávaného periodicky vydávaného dokumentu (seriálu):**

A: Seriály vydávané AVČR a vysokými školami v ČR (časopisy, sborníky, ročenky)

B: Seriály (časopisy, sborníky, ročenky) vydávané ostatními institucemi v ČR

C: Noviny (ústřední i regionální) a kulturně-polické časopisy

D: Populárně-naučné časopisy

1=excerptce je prováděna v úplnosti (100-80% počtu článků)

2=excerptce je prováděna částečně (80-25% počtu článků)

3=excerptce je prováděna výběrově (25%- počtu článků)

A: 1

B: 1 (sborníky ročenky), 1-2 (odborné časopisy)

C: 2,3

D: 3

Dále jsou stanovena **pravidla pro výběr článků z hlediska typů nebo charakteru**. Báze obsahuje především faktograficky přínosné články, články odborné, články s dokumentární a uměleckou hodnotou, oficiální dokumenty (projevy, vyhlášení, komuniké, usnesení), zprávy a informace o kulturních, sportovních, politických, vědeckých aj. akcích (konferencích, seminářích, festivalech, jednáních, zasedáních, výstavách, divadelních, rozhlasových a televizních inscenacích, besedách, sportovních soutěžích), souhrnné a hodnotící

články, závažné polemiky, diskuze a komentáře. Dále jsou zachyceny reportáže, biografické články (životopisné, jubilejní, nekrology, rozhovory, profily osobností, vzpomínky), literární texty (básně, povídky aj. ještě nepublikované, nové překlady), fejetony, sloupky, úvodníky (pouze hodnotné), recenze publikací různého zaměření, gramofonových desek, kompaktních desek, filmů apod.

Excerptní základny jednotlivých kooperujících institucí pro bázi ANL

Kooperující krajské knihovny

Národní knihovna České republiky (ALEPH) - Oddělení analytického zpracování: celkem 196 seriálů z toho 6 deníků, 11 týdeníků, 6 čtrnáctideníků, 31 dvouměsíčníků, 4 čtvrtletníky, ostatní periodika s menší periodicitou ; dále nepravá periodika - ročenky, nepravidelně vycházející periodika, sborníky - počet pohyblivý.

NKČR - Odbor knihovnictví: 19 titulů.

Moravská zemská knihovna v Brně (ALEPH): celkem 54 titulů, 2 deníky, vlastivědné časopisy, zpravodaje, sborníky a nepravá periodika, v jednáni postupné předání titulů Krajské knihovně Vysočiny a Knihovně Fr. Bartoše ve Zlíně.

Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích (Tinlib): celkem 23 titulů, 3 deníky z toho 2 přílohy regionální deníků, periodika s menší periodicitou a nepravá periodika.

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové (ISIS) : celkem 21 titulů, z toho 8 deníků, postupně delimitace titulů po dohodě s Krajskou knihovnou v Pardubicích, Krajskou knihovnou Vysočiny, Krajskou knihovnou v Liberci.

Středočeská vědecká knihovna v Kladně (Rapid): celkem 37 titulů, z toho 12 deníků.

Krajská vědecká knihovna v Liberci (Rapid, resp. Arev): celkem 11 titulů, z toho 2 deníky.

Vědecká knihovna v Olomouci (ALEPH): celkem 17 seriálů: 2 deníky - pouze regionální přílohy, 6 týdeníků, nepravá periodika. Delimitace titulů s MVKOS.

Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě: celkem 16 titulů, z toho 1 deník, 1 týdeník, 4 čtvrtletníky, ostatní nepravá periodika a sborníky.

Studijní a vědecká knihovna v Plzni (KIMS): celkem 22 titulů, z toho 8 deníků, 8 týdeníků, 6 měsíčníků a další periodika.

Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem (Tinlib): celkem 16 titulů, z toho 7 deníků.

Nově konstituované krajské knihovny - příprava kooperace

Krajská knihovna Františka Josefa Bartoše ve Zlíně (KP-sys): cca 67 periodik, duplicita s celostátními deníky a časopisy, do její báze přispívají městské knihovny okresu Zlín, nutná delimitace s titulů s MZK, VKOL, MVKOS.

Krajská knihovna Karlovy Vary (LANius): celkem cca 26 titulů, zpracovává články pro LANius.

Krajská knihovna v Pardubicích (KP-sys): cca 10 titulů, výběrově vlastivědné a místní zpravodaje.

Krajská knihovna Vysočiny (Havlíčkův v Brod): údaje z r. 2001 - celkem cca 30 titulů, duplicity s NK, doporučeno nejdříve zpracovávat tituly týkající se Havlíčkobrodská, postupně přibrat další, nutná delimitace s MZK (cca 7 titulů), nedostatečné personální obsazení.

Kooperující specializované knihovny

Státní technická knihovna (ISIS): celkem 41 odborných titulů

Ústav zemědělských a potravinářských informací (ISIS) : celkem 24 odborných titulů

Ústav pro informace ve vzdělávání - Státní vědecká knihovna Komenského (ISIS) : celkem cca 43 titulů

Český geologický ústav (ISIS): odborná periodika v rámci experimentu

Organizační metodické otázky se řeší kromě **Pracovní skupiny pro analytické zpracování na pravidelných poradách SDRUK - Sekce pro bibliografii a poradách pracovníků bibliografických a rešeršních oddělení vědeckých, technických a specializovaných knihoven v STK.**

Důležitým jednáním z hlediska dalšího fungování KOSABI je **11. Porada sekce pro bibliografii SDRUK konaná v dubnu 2001**, kde je konstatována nutnost zmapování současné situace zpracování článků v regionech pro zachování kontinuity bibliografického zpracování článků v době přechodu k novému státoprávnímu uspořádání. Důležitým bodem je zmapování zpracování titulů v jednotlivých regionech a okresech. Některé knihovny poskytují poměrně zevrubné informace nutné pro koordinaci systému (viz výše).

Bývalé státní vědecké knihovny spolupracují na základě **Smlouvy o sdružení pro Českou národní bibliografii z r. 1998**, která je aktualizována **Dodatkem č. 3 v r. 2000 vzhledem k novému státoprávnímu uspořádání tak, aby byla zachováno bibliografické zpracování článků v regionech v přechodném období.** Bývalé SVK, dnes krajské a MZK tak zajišťují zpracování podle bývalého státoprávního uspořádání platného do r. 1999, než budou moci čtyři nově konstituované krajské knihovny převzít zpracování článků na území svého regionu. Přebírání a předávání titulů ke zpracování v podmínkách nového uspořádání krajů musí být plynulé a koordinováno tak, aby konvenovalo podmínkám jak technickým, tak personálním v nových krajských knihovnách. V současné době probíhají některá jednání.

Funkce knihoven jsou definovány v novém knihovním zákoně, který vychází z principů reformy veřejné správy, který jako základní prvek pro zajištění regionálních funkcí určuje krajskou knihovnu. Zákon ze dne 19. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb stanoví úlohu a povinnosti jednotlivých

typů knihoven v rámci systému knihoven ČR. Krajské knihovny spolupracují s NKČR při zpracování národní bibliografie a souborného katalogu, koordinují plnění regionálních funkcí základních knihoven v kraji, zajišťují zprostředkování vnějších informačních zdrojů zejména informací ze státní správy a samosprávy.

Kvantitativní údaje týkající se KOSABI

Počet záznamů v bázi ANL k 19.6. 2002

NKČR - 540 881 záznamů.

Odbor knihovnictví - 7 829 záznamů.

Celkem: 548 710 záznamů.

Regiony: celkem 97 635.

Specializované knihovny: celkem 43 980.

Celkem v bázi ANL: 690 325 záznamů.

Záznamy NKČR tvoří 79,5 procent báze ANL.

Záznamy regionů tvoří 14,1 procent.

Záznamy specializovaných knihoven tvoří 6.4 procent.

(Podíl v procentech souhlasím zhruba s údaji z r.1999).

K 1. 7. má báze ANL zhruba 720 000 záznamů.

Zpracovávané tituly v ANL

NKČR - 212 titulů plus některé sborníky.

Regiony - 217 titulů.

Odborné knihovny - 108 titulů plus některé sborníky.

Celkem 537 titulů.

Tituly volně přístupné na WWW a propojované se záznamy ANL (od r. 1998) - 13 titulů (Veřejná práva, Vesmír, Lesnická práce, Harmonie, Psychiatrie, Učitelství noviny, Jezuité, Národní knihovna, Knihovní obzor, Collection of Czechoslovak Chemical Communication (abstrakta), Inforum 2000, Ikaros, U nás.

Zpracovávané tituly v bázi ANL FULL (NKČR - Anopress) - zpracování a zpřístupnění českých plných textů v rámci linky zpracování bibliografických záznamů z plných textů (viz dále bod 2)

V bázi ANL FULL zpřístupněno výběrově cca 47 titulů od r. 1997 (doplňovány off-line nebo v rámci linky zpracování).

V lince 17 pravidelně zpracováváno 17 titulů (Bankovníctví, Ekonom, Euro, Haló noviny, Hospodářské noviny, Kapitál, Lidové noviny, Magazín Práva, Mladá fronta Dnes, Pátek magazín LN, Právo, Profit, Reflex, Respekt, Týden, Večerník Praha)

V bázi ANL FULL k 1.7. 2002 cca 96 500 plných textů (noviny a některé časopisy), z toho 1263 plných textů periodika Národní knihovna, na plné texty propojena báze ANL automaticky generovaným odkazem v rámci linky zpracování - propojeno 95 622 záznamů z ANL na ANL FULL.

V lince zpracování bibliografických záznamů z plných textů je od 15.1.2001 do 1.7.2002 zpracováno cca 20 000 článků .

2. Kooperační systém článkové bibliografie a projekty. Projekty týkající se propojení analytických záznamů s plnými texty a integrace heterogenních dat v NKČR (r. 1999-2004)

2.1 Některé Projekty týkající se Kooperačního systému článkové bibliografie realizované spolupracujícími institucemi v KOSABI

V posledních letech vzniká několik projektů, zabývajících se zpřístupněním analytických záznamů v kooperaci s ostatními knihovnami, jejich prezentací na Internetu a propojením těchto záznamů s plnými texty.

Projekt Západočeský ANAL - Kooperativní zpracování periodické produkce západních Čech (SVK v Plzni a 11 městských knihoven, řešitel Jaroslava Hanzlíčková, RISK, podaný v r. 1999) se zabývá odstraněním duplicit při zpracování, metodikou excerptce titulů a zpracování záznamů v jednotlivých okresech západočeského regionu.

Projekt Zavedení automatizovaného zpracování článkové bibliografie v systému T-Series (SVK v Ostravě, hlavní řešitel Alena Hrazdilová, VaV, r. 2000-2001) řeší problematiku bibliografického zpracování článků v tomto systému.

Velmi významné jsou dva projekty řešené v Kladně. **Projekt konverze záznamů článkové bibliografie z databáze CDS/ISIS z let 1992–1999 do knihovního systému Rapid Library.** Druhým projektem se týká kooperativní tvorby a využívání souborů národních autorit.

2.2 Projekty týkající se propojení analytických záznamů s plnými texty a integrace heterogenních dat v rámci KOSABI a báze ANL řešené v NKČR

V Národní knihovně se řeší dva projekty týkající se propojení analytických záznamů s plnými texty a integrace heterogenních dat v rámci KOSABI a souborné databáze ANL.

2.2.1 Propojení analytických záznamů s plnými texty a optimalizace zpřístupnění plných textů

Výzkumný záměr NK **Propojení analytických záznamů s plnými texty a optimalizace zpřístupnění plných textů** (VaV, hlavní řešitel Ivana Anděrová, r. 1999–2003) - je projekt analyticko-koncepční a připravuje půdu pro praktickou realizaci účelového projektu týkající se KOSABI a souborné databáze ANL.

Anotace (zadání)

Cílem výzkumného záměru je optimalizace přístupu uživatelů k plným textům dokumentů domácí provenience (nikoli zahraniční). Základem je propojení analytických záznamů o člancích s plnými texty, které jsou dostupné na Internetu a/nebo CD-ROM. Okamžitě bude k dispozici účinný rešerší nástroj – analytické záznamy zpracované v Kooperacním systému české článkové bibliografie, které jsou součástí České národní bibliografie. Jejich postupné propojení s plnými texty ústředních i regionálních periodik výrazně zvýší uživatelský komfort při jejich využití.

Plnění

V rámci projektu v r. 1999 probíhá v NK **výběrové řízení** a na základě výše uvedených faktů je vypracována výzva k podání nabídky pro společnost Anopress. V rámci projektu je vyvinuta iniciativa k vytvoření **Konzorcia Anopress**, která je podepsána mezi SKIP a Anopressem v r. 2000. V rámci projektu se **propojují bibliografické záznamy s plnými texty získanými z Anopressu v rámci linky zpracování bibliografických záznamů z plných textů (TTDE)**, které jsou zároveň importovány do báze ANL FULL a ANL. V rámci projektu je též bibliograficky popsán titul digitalizovaný v CD Hostivař.

Periodikum **Národní knihovna** je v Anopressu převedeno do digitální formy a zpřístupněno na Internetu v Anopressu a bázi ANL FULL. Kromě toho se vyvíjí samostatná aplikace pro zpřístupnění periodika v html a pdf. Tato aplikace bude propojena přes www rozhraní s bází ANL FULL.

V rámci projektu se zkoumají též **možnosti automatické či polo-automatické indexace plných textů a možnosti zabudování předmětového popisu do topiců**. Koncepce má flexibilní charakter vzhledem k vyvíjející se situaci ve zpřístupňování plných textů na Internetu a očekávaným aplikacím nových metod zpřístupnění dokumentů v rámci jiných projektů. Pro správu Kooperacního systému článkové bibliografie v systému ORACLE bylo upřesněno zadání.

Koncepce

Zdroje plných textů : plné texty volně přístupné na Internetu (elektronické časopisy, elektronická vydavatelství/nakladatelství/informační agentury – archivy a databáze), plné texty získané od autora/vydavatele/nakladatele/distributora. **Zpracování bibliografických záznamů a plných textů** : tradiční v integrovaném knihovnickém systému (ALEPH apod.), v lince automatické indexace bibliografických záznamů z plných textů (extrakce, automatická indexace doplněna ručně nebo zcela automatická) za současné tvorby URL a metadat ve formě UNIMARC/MARC 21, DC, XHTML, XML/RDF nebo pomocí webovského formuláře. **Identifikace plných textů**: URL, URN, SICI, perspektivně DOI. **Propojení**: ruční/automatické, on-line/off-line, statické/dynamické, uzavřené/otevřené. **Vyhledání a zpřístupnění plných textů**:

„subjects gateways“, témata, předmětové kategorie, OPAC – bibliografické záznamy (UNIMARC/MARC 21) s URL adresou, pojmové vyhledávání a full-textové vyhledávání (TOPIC) v kombinaci s rejstříky, metatagy DC, jazyky XHTML XML/RDF, protokoly HTTP, Z 39.50, SFX, internetové vyhledávače. Identifikace plných textů: URL, URN, SICI, perspektivně DOI. **Uložení plných textů:** archivy, databáze – servery (nakladatelé/vydavatelé, informačních agentury, knihovny). **Výstupy:** seznam článků (řazení dle relevance, do skupin - clustering aj.), formáty (citace/DC/abstrakt/plný text, UNIMARC/ XHTML, XML/RDF), tisk. V budoucnu export metadat a plných textů. **Uživatelé:** lokální/interní, externí, registrovaní, neregistrovaní, zkušební registrace. **Služby:** neplacené, placené v rámci konzorcia nebo mimo, přes IP, login, heslo nebo volně.

Související projekty realizované v NKČR

Úzce navazující a související projekty

Souborná databáze kooperačního systému článkové bibliografie – optimalizace integrace a správy heterogenních dat (programový projekt VAV, hlavní řešitelka PhDr. I. Anděrová, 2000-2004, MKČR).

Další související projekty

Registrace, ochrana a zpřístupnění domácích elektronických zdrojů v síti Internet (programový projekt VAV, hlavní řešitelka Mgr. L. Celbová, 2000-2001).

Digitální knihovna - produkce, ochrana a zpřístupnění digitálních dokumentů (výzkumný záměr VaV, řešitel Mgr. A. Knoll, MKČR, 1999-2003).

Jednotná informační brána pro hybridní knihovny (zodpovědný řešitel PhDr. B. Stoklasová, RNDr. Pavel Krbec, Mgr. Marie Balíková, MKČR).

2.2.2 Souborná databáze kooperačního systému článkové bibliografie - optimalizace integrace a správy heterogenních dat a jeho vliv na KOSABI

Anotace (zadání)

Náplní projektu je optimalizace integrace a správy heterogenních dat souborné databáze Kooperačního systému článkové bibliografie. Bibliografické záznamy článků, publikovaných v českém periodickém tisku a zpracovávané spolupracujícími knihovnami, budou postupně propojované s elektronickou podobou článku a takto prezentované na Internetu. Obě části souborné databáze – vznikající databáze plných textů a báze bibliografických záznamů ve formátu UNIMARC – vyžadují permanentní kvalitní SW a HW podporu. Budování, doplňování, správu a údržbu plnotextové databáze s možností vyhledávání zajistí informační agentura ANOPRESS (systém TOPIC). Zároveň půjde o vývoj manažerského systému pro příjem a správu dat kooperačního systému. Hlavním cílem projektu je zkvalitnění bibliograficko-informačních služeb.

Plnění

Výsledkem řešení projektu je poloprovoz linky pro získávání a zpracování bibliografických záznamů z plných textů (TTDE) s následným

importem záznamů do báze ANL s propojením na plný text v bázi ANL FULL a paralelním importem plných textů s metadaty UNIMARC a DC do báze ANL FULL a jejich zpřístupnění v systému TOPIC včetně automaticky generovaných formátů HTML, XHTML, XML v kvalifikované i nekvalifikované formě.

Velká pozornost je věnována definici báze ANL FULL v systému TOPIC, zejména **vyhledávání** (prostý dotaz, formulářový dotaz, topiky, rejstříky). Je nainstalován formulář pro **registraci uživatelů**. Plné texty článků deníků a některých časopisů jsou průběžně stahovány z databáze TamTam (Anopress), zpracovávají se v lince zpracování bibliografických záznamů z plných textů a zpřístupňovány v bázi ANL a ANL FULL. Báze je také doplňována **off-line** z textů Anopressu (systematicky od textů s datem vydání 1997). Je založen **portál** pro zpřístupnění volně dostupných textů na Internetu ve struktuře tematické a regionální s popisem zdrojů. Průběžně jsou také staticky propojovány záznamy a plné texty z volně dostupných stabilních titulů na Internetu v rámci báze ANL.

V projektu se dále řeší aplikace pro správu a údržbu KOSABI, která vychází z aplikací vyvinutých v rámci SK CASLIN (přijímání záznamů, konverze, úpravy a kontrola záznamů). Pro kooperační systém i zpřístupnění plných textů je zakoupena **kvalitní HW a SW platforma**.

Související projekty realizované v NKČR

Úzce související projekt

Propojení analytických záznamů s plnými a optimalizace zpřístupnění plných textů (výzkumný záměr VAV, řešitelka PhDr. I. Anděrová, 1999–2003, MKČR).

Další související projekty (viz též bod 2.2.1)

Rozšiřování možností rozvoje Caslin - Souborného katalogu ČR (výzkumný záměr VaV, řešitelka PhDr. G. Krčmářová, 2000–2003).

2.2.2.1 Řešení projektu Souborná databáze Kooperačního systému článkové bibliografie - optimalizace integrace a správy heterogenních dat

Rámec řešení zpřístupnění plných textů a ANL FULL, integrace heterogenních dat:

Průzkumová a analytická činnost v oblasti zpřístupnění plných textů u nás i v zahraničí, technologická řešení.

Standardizace, metodika. Architektura systému - řešení: zdroje plných textů, získávání plných textů, zpracování záznamů a plných textů, identifikace plných textů, propojení záznamů s plnými texty, uložení plných textů, vyhledání a zpřístupnění plných textů, výstupy, uživatelé, služby a platby. Portál. Management KOSABI. Perspektivy.

2.2.2.1.1 Průzkumová a analytická činnost v oblasti zpřístupnění plných textů v ČR, technologická řešení

– současný stav zpřístupňování článků na Internetu a nové trendy ve

zpřístupňování článků, metody a projekty

2.2.2.1.1.1 Současný stav v ČR – některé volně přístupné zdroje na českém Internetu, digitální knihovny, služby

Některé knihovny vytvářejí soupisy volných českých zdrojů plných textů na Internetu. Jinak jsou plné texty organizovány na Internetu do tématicky či jinak utříděných portálů.

Relativně velký rozvoj na Internetu nastal v nabídce **českých novinových a časopiseckých elektronických zdrojů** - jsou vystaveny deníky, týdeníky a časopisy. Vystavené texty jsou zachyceny s různou hloubkou retrospektivity (aktuální číslo, poslední čísla či roky), objevují se archivy volně dostupné či pouze registrovaným uživatelům. Některé zdroje obsahují citaci, abstrakt, objevují se current contents. Někdy lze vyhledávat podle základních formálních údajů, kombinovat dotazy pomocí logických operátorů, vyhledávat plnotextově.

Na českém Internetu se objevují **nakladatelské elektronické zdroje** Vztahy mezi uživateli, knihovnami a vydavateli/nakladateli a knihovnami či bibliografickými agenturami nejsou dosud jasné z hlediska právního i obchodního, v budoucnu lze předpokládat v tomto směru vznik nových iniciativ.

Nakladatelství **Economia a.s.**, nakladatelství ekonomické literatury vystavuje na Internetu plné texty produkce tohoto nakladatelství. Server IHNED nabízí pokročilé vyhledávání ve zdrojích i řazení výsledku podle relevance.

Sagit (elektronické nakladatelství – právní texty), **Tigis s.r.o.** (časopisy pro lékařskou odbornou veřejnost a edukační časopisy pro veřejnost), **Nakladatelství Muzikus** - hudební tematika, **Portál**.

Current Contents, abstrakty, citace, plné texty

AVČR - Časopisy vydávané Akademií věd České republiky. Některé časopisy jsou vybaveny abstraktem a plným textem, někde pouze obsahy časopisů.

Nakladatelství Karolinum, Nakladatelství Univerzity Karlovy – vydávání učebních textů, vědeckých monografií, sborníků vědeckých prací, slovníků a vědeckých časopisů - current contents.

Odborná knihovnická periodika

Národní knihovna. Knihovnická revue - webovská prezentace periodika v rámci Projektu propojení analytických záznamů s plnými texty), plnotextově přístupná na serveru full.nkp.cz a www.anopress.cz. **Ikaros** - elektronický časopis o informační společnosti. **Bulletin SKIP**, **U nás**, **Knihovní obzor**.

Některé digitální knihovny a databáze

ASPI (Automatizovaný systém právních informací). **Digitální knihovna "Český parlament" a "Dokumenty Senátu"**. **Digitální knihovna v NKČR** obsahuje vzácné a ohrožené dokumenty digitalizované v národních programech Memoriae Mundi Series Bohemica (převážně rukopisy, staré tisky

a perspektivně další dokumenty) a Kramerius (starší noviny a časopisy a další vzácné dokumenty tištěné na kyselém papíře).

Informační agentury

Albertina icome

Albertina icome Praha je česká soukromá společnost zaměřená na zpřístupnění profesionálních informačních zdrojů v elektronické formě a jejich využití v praxi. AiP nabízí elektronické tituly předních světových vydavatelství. Elektronické vydavatelství spolupracuje na vydávání ČNB na CD-ROM.

Newton I.T.

Elektronická výstřižková služba, elektronický archiv novin a časopisů celostátních a regionálních. Buduje archívy některých deníků a časopisů.

Anopress I.T.

On-line databanka novin a časopisů celostátních a regionálních, monitoring na zakázku, vědomostní databáze, archívy zdrojů. Spolupracuje s NKČR v rámci zmiňovaných projektů.

2.2.2.1.1.2 Nástroje , související se zpřístupněním plných textů a integrací dat v ČR. Projekty a metody. Organizace a legislativa

DC (Dublin Core)

Formát metadat pro popis webovských informačních zdrojů - formát definovaný na základě mezinárodního konsenzu - obsahuje 15 prvků k identifikaci zdroje.

XML (eXtensible Markup Language)

Jazyk XML je prostředek sloužící k zapsání strukturovaného textu , zvláště pak textu určeného k šíření v prostoru www. XML je formát textový, tzn., že dokument je možno vytvářet, přenášet a zpracovávat na libovolná data, jakýmkoli počítačovým systémem, jsou vyřešeny jazykové a kódové problémy. XML odděluje popis struktury dat od jejich prezentace (pomocí tzv. style sheetů). To umožňuje snadnou konverzi do jiných formátů, možnost prezentace dat různými způsoby (HTML, postscript, UNIMARC apod. textový formát). Každý dokument má definovanou svoji strukturu prostřednictvím tzv. DTD (Document Type Definition). Tato DTD může být unikátní pro každý dokument, ale může být také společná pro celou řadu dokumentů. Velký potenciál XML se skrývá v novém způsobu odkazování (oběma směry, na více dokumentů najednou či dokonce v rámci hierarchické struktury) pomocí speciálních jazyků XLink, XPointer a XPath. Totéž lze říci o stylovém jazyku XSL, který doplňuje a nahrazuje tzv. kaskádové styly (CSS). Oblasti potenciálního využití XML jsou široké.

RDF (Resource Description Framework)

Poskytuje základ pro popis v různých aplikačních doménách. Jako modelovací jazyk používá entity, atributy, vztahy.

Propojování informačních zdrojů

FRBR Functional Requirements for Bibliographic Records - relace mezi Dílem, Vyjádřením díla, Provedením díla, a Exemplářem díla (Work, Expression, Manifestation, Item). Propojování se zavádí komerčně: databáze statických odkazů, z A&I databáze k plnému textu, z citace v plném textu na plný text, z OPAC k časopisu a jeho obsahu a odtud k plnému textu, většina linků je statických pro konkrétní případy předem budovaná. Dynamické linky jsou budovány následně, v době potřeby, jsou pravděpodobnostní.

Propojování pomocí **URL, PURL, URN a hypoteticky u nás DOI**.

SFX (Special Effects) je databáze, která na základě jednotně stavěné identifikace dokumentu (open URL) odvozené od metadat dokumentu a podle práv uživatele (context sensitive) nabízí další služby, jejichž dostupnost má uživatel zajištěnu. Práva uživatele musí SFX zaznamenat ve zvláštní databázi předem nastavené a podle toho bude nabízet služby dostupné obsluhovanému uživateli. Nabízené služby závisí též od obsahu open URL. V open URL se může využít i identifikace dokumentů pomocí DOI, kdy SFX je schopen se spojit s databází CrossRef a převést DOI na open URL s bibliografickými údaji.

Z39.50 je soustava protokolů sloužících ke komunikaci mezi heterogenními knihovnickými systémy. Umožňuje vyhledávat, editovat, upload a download záznamů.

Jednotné informační brány řeší přístup k různým zdrojům z jednotného prostředí. Jejich funkčnost je podmíněna homogenním nástrojem pro indexaci zejména věcnou. Řešením je harmonizace řízených slovníků či tezaurů.

Realizované projekty a metody, se kterými souvisí projekty a zpřístupnění textů v rámci KOSABI

WebArchiv je vytvářen v rámci programového projektu výzkumu a vývoje "Registrace, ochrana a zpřístupnění domácích elektronických zdrojů v síti Internet". Jeho cílem je připravit podmínky pro zpracování české národní bibliografie elektronických zdrojů, se zaměřením zejména na zdroje dálkově přístupné.

Programový projekt Ministerstva kultury ČR "**Jednotná informační brána pro hybridní knihovny**" - řeší otázku jednotného uživatelského rozhraní pro hybridní knihovny. Takovou knihovnou je Metalib. Databáze ANL je jedním ze zdrojů této knihovny. Na Bázi ANL FULL je učiněn odkaz. Komunikace v Metalib je na základě protokolu Z39.50 nebo HTTP.

Metoda konspektu jako nástroj popisu fondů má přispět k realizaci této brány. Základem metody základem je popis dle věcného třídění na několika úrovních. První obsahuje 24 tematických skupin, druhá 500 kategorií, které se dále člení na 4 000 témat. Vazba na jednotnou informační bránu: výběr věcného oboru v Metalibu podle členění tematických skupin.

Propojování - Metalib a SFX. SFX je standard pro propojení dokumentů a je využíván v Metalib k vytváření vazeb. V Metalib je statický způsob propojení je nahrazován dynamickým propojováním založeném na open URL.

Organizace a legislativně právní záležitosti

Konzorcia

Pro přístup elektronickým zdrojům zejména k plným textům článků se zakládají konzorcia. Výhody: získání zdrojů jinak nedostupných, přístupu malým institucím/pracovištím, příznivějších cen na instituci, využití centrálních finančních zdrojů, levnější provoz (administrativní a organizačně-technické výhody), spolupráce. **Členy některých konzorcií jsou i české knihovny a instituce.**

V ČR mají uživatelé přístup k mnoha kvalitním zahraničním zdrojům elektronických informací díky programu MŠCHT "LI - Informační zdroje pro vědu a výzkum".

V současné době je **funkční konzorcium Anopress vzniklé v r. 2000. V r. 2002 je podprogram VISK8 - Informační zdroje - linie A** zaměřen na zajištění dostupnosti elektronických informačních zdrojů formou multilicencí z domácí, české provenience, a to: databáze TamTam fy Anopress a databáze ČTK. Je logické do tohoto konzorcia **zahrnout i databázi ANL FULL**, která vzniká na základě textů databáze TamTam. V NK probíhají v tomto směru jednání (zatím v mailové podobě), Anopress proti zpřístupněním databáze v konzorciu na zatím omezenou dobu za určitých podmínek v zásadě není. Jednání budou pokračovat.

Autorsko právní a legislativně právní problematika zpřístupňování elektronických dokumentů - v ČR je třeba aktualizovat zákon o povinném výtisku seriálových publikací., event. autorský zákon.

Povinný výtisk elektronických publikací je předpokladem jejich uchování a zpřístupnění. Dále je třeba v budoucnu uzavírat dohody mezi knihovnami a příslušnými nakladateli a vydavateli, které se budou týkat jednak zpřístupnění elektronických dokumentů, jednak spolupráce.

2.2.2.1.1.3 Standardizace, metodika - UNIMARC, DUBLIN CORE, HTML, XHTML, XML, propojení záznamů s plnými texty

V lince TTDE se extrahují data jmeného popisu z plných textů, v lince se automaticky **generuje dynamická URL adresa, SICI**. Dále se automaticky generuje **URN** (do kterého je zabudováno identifikační číslo plného textu přidělené v Anopressu) a z velké části pole **LKR** určené k propojení se zdrojovým dokumentem. Automaticky generovaný **Dublin Core** obsahuje 14 z 15 definovaných údajů. Je generován pro formát HTML, XHTML a XML ve kvalifikované i nekvalifikované formě. Do HTML je zabudován **LINK tag** pro potřeby odkazu na webový zdroj, v němž se nachází specifikace daného použitého souboru metadat. Bylo nedefinováno 20 údajů **Anl Core** vzhledem k detailnosti popisu a vzhledem k možnostem vyhledávání v současné verzi systému TOPIC. Struktura automaticky generovaných bibliografických dat respektuje formát **UNIMARC** a knihovnická pravidla **AACR2** v oblasti jmeného popisu. V oblasti věcného popisu se používá aktualizovaná verze **MDT-MRF**. Verbální

věcný popis obsahuje **předmětové kategorie**, které zasazují dokument do širších souvislostí v rámci databáze z hlediska obecných témat, jež by se měla sblížovat s nadefinovanými tématy systému TOPIC. Předmětové kategorie do jisté míry konvenují metodě konspektu aplikované pro popis a mapování fondů. Dále se používají **předmětová hesla a velmi omezeně klíčová slova**. Automaticky je generován **souhrn článku**, automaticky lze také generovat klíčová slova, která však mají v současném stádiu „počítačovou formu“. V budoucnu lze uvažovat i o částečném automatické generování termínů předmětové indexace. Tyto forma však vyžaduje intenzivní vývoj řízených slovníků/heslářů či tezaurů a jejich integraci do „subject gateways“. V budoucnu se předpokládá intenzivnější využívání vznikajících souborů autorit jmenných i věcných a zabudování předmětového popisu do vyhledávání pomocí topiců v systému TOPIC, ve kterém je zpřístupňována báze ANL FULL.

2.2.2.1.1.4 Architektura systému pro zpřístupňování plných textů. Linka zpracování. Systém TOPIC a pojmové vyhledávání. Báze ANL FULL v systému TOPIC (v současné verzi Portal One)

Architektura systému, ve kterém vzniká báze ANL FULL a částečně báze ANL - datový a funkční model

Báze ANL FULL vzniká v rámci linky zpracování bibliografických záznamů z plných textů TTDE získaných z databáze **TamTam za současného generování metadat Dublin Core ve formátech HTML, XHTML, XML v kvalifikované a nekvalifikované formě**. Báze je provozována v systému TOPIC (pojmově orientovaný vyhledávací systém). Technologie zpracování a zpřístupnění článků v systému TOPIC vychází z a navazuje na již vyvinutou technologii firmy Anopress. Záznamy vznikající v lince jsou současně importovány do báze ANL a jsou propojeny na plné texty obsažené v bázi ANL FULL.

- **On-line získávání dokumentů z databáze TamTam přes vstupní filtr** pro linku zpracování - **aplikace TT Special NK (TTSNK)**, textové dokumenty vstupují do linky se strukturovanou hlavičkou, kde jsou dohodnutými znaky a návěstími označeny příslušné údaje (v budoucnu možná další úprava vstupních filtrů podle charakteru získávaných dokumentů z jiných zdrojů).
- **Zpracování plných textů** (extrakce dat z hlavičky dokumentu, doplnění a generování DC, UNIMARC, výstup v ANSEL, UNICODE, UNICODE-UTF 8) - **aplikace TTDE (TamTam Data Extractor) na lokálních pracovních stanicích**.
- **Konverze, generování dat URL, SICI, DC v HTML, XHTML+–, XML+–, indexace, uložení a vyhledání informací** (vyhledávání pomocí textu dotazu, formulářů, topiců, rejstříků) – **aplikační a datový server: Portal One SE - fulltextový vyhledávací systém, server Dell PoweEdge 6300 (1 GB RAM, 68 GB, Pentium III). MKINDEX – indexace, generování XML– a XML+, jednorázové aplikace/modules (TTEXTORT-TamTamExport, TTXMLGen – TamTam XML generator, TTDT–TamTam Data Tester,**

TTDF–TamTam Data filter, TTDC- TamTam Data Converter, MKDOC.ASP - propojení bibliografického záznamu s plným textem).

- **Zobrazení a zpřístupnění informací - Internet Information Server** Win 2000 - komunikace v síti, zobrazování dat a metadat v uživatelských formátech (citace bez/s odkazy, výsledky jednoduché, se souhrnem, seskupené) a pracovních formátech (klíčová slova, DC v HTML, XHTML+ –, XML+ –), tisk. Obecné základní informace, nápovědy, autorizace, statistika zobrazených informací přes Internet aj.

Poznámka:

export dat z ANL FULL pro uživatele - bude řešen.

Zpracování v lince zpracování bibliografických záznamů z plných textů (TTDE) obsažených v bázi TamTam Anopress a propojení bibliografických záznamů a plných textů

Pracovník oddělení analytického zpracování NK nejprve vybere a vyhledá příslušné články ke zpracování v databázi TamTam. Stažení vybraných článků na počítač příslušného pracovníka v podobě komprimovaného souboru. Po jeho dekompresi je text článku naimportován do příslušného adresáře. Po otevření formuláře ke zpracování se objeví v levé části formuláře pro editaci seznam názvů článků. Po kliknutí na článek se automaticky objeví extrahované údaje z hlavičky článku v příslušných rubrikách formuláře a hlavičkách TTDE.

1. **Rozšířený formulář je nástroj vyvinutý pro editaci a doplnění extrahovaných dat. Data je možno upravovat také v hlavičce ANIMARC-A, UNIMARC. Automaticky se generují údaje v rozsahu minimálního záznamu stanoveného pro popis článků (kromě notace MDT), tj. údaje zejména jmenného popisu a kódované údaje. Automaticky se generuje souhrn článku. Pokud je zvolena příslušná funkce, je možno automaticky generovat klíčová slova. Další údaje věcného popisu - předmětové kategorie doplněné MDT, hesla se doplňují. Automaticky se generuje URL, SICI, téměř celé pole LKR (k propojení se zdrojovým dokumentem - vazba up and down na analytický záznam - experimentálně zatím vazby zkoušeny u deníku Právo, Magazín Práva, Reflex, Respekt, Týden).
Formulář má tři strany. První obsahuje jmenné a věcné údaje, druhá pouze věcné, třetí jmenné a věcné údaje.**
2. **UNIMARC-A hlavička** je hlavička s bibliografickými údaji **pro importní vstupní soubor záznamů do ALEPHu (řádkový UNIMARC)**, do které se automaticky generují tatáž data jako do formuláře pro editaci a úpravy zanesené do tohoto formuláře. Tato hlavička je také přístupná pro editaci samostatně. Jde o řádkový UNIMARC.
3. **UNIMARC hlavička, hlavička pro klasický UNIMARC** s týmiž vlastnostmi jako hlavička UNIMARC-A - slouží k eventuelnímu importu pro systémy, které jsou založeny na UNIMARCU - řádkový UNIMARC. Do hlavičky jsou generované tytéž údaje jako do výše jmenované hlavičky.

4. **DUBLIN hlavička** s týmiž vlastnostmi jako předchozí dvě hlavičky sloužící ke generování metadat **Dublin Core** - vychází z poslední verze Dublin Set Elements, z 15 jeho prvků aplikuje 14 (pro jemnější vyhledávání jsou určeny tzv. prvky Anl Core).
5. **Zobrazovací hlavička** slouží k zobrazení údajů v hlavičce plného textu.
6. **Indexovací hlavička** slouží k indexaci uložených údajů v databázi ANL FULL.

Po odrážce různé je **možno nastavit tvar výstupní hlavičky pro UNIMARC-A nebo UNIMARC a spustit ruční vstup dat, nastavit kód výstupních dat (ANSEL, UNICODE, UTF-8).**

Následuje odeslání záznamů pomocí volby odeslat na dolní liště, import do ALEPHu, import na server full.nkp.cz. Pro **propojení plných textů s bibliografickými záznamy v systému ALEPH** (doplnění URL adres do záznamů) byl vytvořen **skript MKDOC.ASP**. Propojení probíhá na základě dynamicky generovaného odkazu na dokument. Program vyhledá požadovaný dokument dle identifikace (identifikační číslo), provede statistiku a kontrolu autorizace a na jejím základě zobrazuje plný text, abstrakt a citaci dokumentu v rámci databáze ANL FULL na serveru full.nkp.cz.

Systém TOPIC a pojmové vyhledávání

Systém TOPIC (pojmově orientovaný vyhledávací systém, concept based retrieval) je systém třetí generace založený na následujících principech: rozklad pojmu na podpojmy, vážení jednotlivých podpojmů (větvi pojmového stromu), neostře vyhodnocování dotazů.

Dotaz v systému třetí generace reprezentuje pojem, resp. ideu vyhledávaného tématu. Jádrem dotazu je stromová hierarchická struktura, která rozkládá hledané téma na podtémata a přiřazuje jednotlivým částem váhy, které vyjadřují, do jaké míry příslušné téma přispívá k celkovému určení tématu. Systém dále vypočítá míru relevance vyhledaných dokumentů. Oproti běžně používaným operátorům TOPIC používá operátor **ACCRUE** se specifickými vlastnostmi. Tento operátor sbližuje operátory and a or. Každý topic obsahuje tedy tři základní charakteristiky - strukturu, váhy a operátory (viz dále).

Podstata systému TOPIC

Topic je předem definovaný strukturovaný dotaz.

Jednotlivá slova do topicu vkládáme pomocí operátorů a modifikátorů. Určíme tím, v jakých vztazích k dalším pro dané téma typickým výrazům se mají tato slova v plných textech vyskytovat a jaký mají pro daný dotaz význam, resp. váhu. K tvorbě topiců se používá editor a dotaz v něm má strukturu členěné osnovy nebo stromu. Systém vyhledá všechny dokumenty, v nichž se v určených souvislostech v textech vyskytují - alespoň některá ze zadaných slov. Přihlíží i k pádovým koncovkám. Každému nalezenému dokumentu program přiřadí ohodnocení relevance v podobě čísla a to formou číselného skóre,

kdy vychází jednak z četnosti výskytu zadaných slovních kombinací v textech a jednak zohledňuje váhy, které jsme přisoudili jednotlivým větvím. Fulltextové vyhledávání pomocí topiců se vyznačuje úplností, značnou přesností a vysokou mírou přizpůsobivosti individuálním potřebám uživatelů.

Úplnost (recall) znamená, že systém zachytí prakticky všechny dokumenty, které se v té či oné míře týkají daného tématu. **Přesnost (precision)** vyhledávání souvisí s hodnotou skóre: platí, že text, který obsahuje větší počet slovních kombinací typických pro určité téma, se k tomuto tématu váže.

Soubor vytvořených topiců tvoří tzv. **znalostní bázi**. Každý TOPIC má své jméno a popis.

Určování důležitosti dokumentů

Zda nějaký dokument dotazu vyhovuje či ne záleží na tom, jakými operátory jsou jednotlivá slova spojena. U běžných fulltextových technologií je možné klíčová slova spojovat operátory and nebo or.

AND – dokument obsahuje všechna klíčová slova, která požadujeme, tj. přesné vyhledávání .

OR - dokument obsahuje alespoň jedno klíčové slovo, tj. úplné vyhledávání (vyhledány všechny potenciálně možné dokumenty).

Oba operátory lze kombinovat pomocí operátoru **ACCRUE** (zapisuje se jako čárka při vyhledávání) a je založen na principu " **čím více různých klíčových slov je nalezeno, tím je dokument důležitější**". Na prvním místě jsou dokumenty obsahující všechna slova, na dalších dokumenty obsahující méně a méně různých klíčových slov. **Pro přesné vyhodnocení důležitosti (relevance) dokumentu se berou v úvahu uvedené váhy slov a četnost jejich výskytu.** Důležitý je operátor Near/nn, který umožňuje vyhledání jen takových dokumentů, kde je určitá množina slov ve vzdálenosti definována číslem nn.

U systému TOPIC odpadá tedy dilema mezi přesností a úplností, řeší je operátor ACCRUE.

Kvantifikace obsahu dokumentů

Pomocí široké škály operátorů lze stanovit způsob vyhodnocování důležitosti dokumentů vzhledem k dotazu. Toto číslo se nazývá relevance a nabývá hodnot 0,001 až 1.00.

Shlukování (clustering) – funkce, která umožňuje vyhledané dokumenty shlukovat podle možného společného kontextu. Shlukování je založeno na statistické analýze obsahu prováděné při jeho indexaci. Pro každý dokument je vybrána řada slov (významový vektor), která s určitou pravděpodobností vystihuje obsah dokumentu, a na základě něj se vytváří automatická anotace v podobě nejvýznamnějších vět z dokumentu (**summary**).

Báze ANL FULL v systému TOPIC. Jak se zaregistrovat. Jak vyhledávat. Výsledky vyhledávání a zobrazení, výstupy

Jak se zaregistrovat

Externí uživatelé se mohou zatím zaregistrovat pomocí formuláře v nabídce Registrace na dobu 7 dnů. Po vyplnění povinných údajů je těmto uživatelům zasláno e-mailem potvrzení registrace s aktivačním odkazem a heslem – po odeslání tohoto odkazu je registrace aktivována a prostřednictvím přiděleného hesla zajištěn bezplatný zkušební přístup na dobu sedmi dnů. Rutinní zpřístupňování plných textů bude možné po vyřešení autorskoprávních, popř. ekonomických otázek souvisejících se zpřístupňováním plných textů. **Roli také bude hrát koncepce a strategie zainteresovaných subjektů.**

Nabídka **Přihlášení** slouží k autentifikaci registrovaného uživatele. Ve formuláři pro přihlášení je třeba vyplnit jméno a přidělené heslo.

Jak vyhledávat. Druhy dotazů v databázi ANL FULL a systému TOPIC

Báze ANL FULL obsahuje jak bibliografický popis (metadata) v různé míře podrobnosti podle vývoje systému, tak plný text, přičemž obě tyto části jsou indexovány a lze z nich paralelně vyhledávat a docílit tím větší míru relevance výsledku vyhledávání k položenému dotazu. Systém umožňuje velmi sofistikované kladení dotazů vyžadující určitou zkušenost. Na druhé straně je možné položit dotaz velmi jednoduchým způsobem. **Systém umožňuje tři způsoby hledání: vyhledávání (searching) pomocí formulářů a pole dotaz, pomocí topiců - předem strukturovaných dotazů v rámci rozšířeného formuláře, prohlížení (browsing) rejstříků.**

Formuláře: základní, rozšířený, rozšířený s tématy (pomocí topiců).

Dotazy: druhy dotazů se liší náročností formulace a možností ovlivnit výsledek vyhledávání .

Prostý dotaz

Obsahuje slova nebo fráze oddělené čárkami nebo logickými spojkami, formulace mohou obsahovat různé konvence. Při vyhledávání se všechna slova skloňují a mají stejnou váhu.

Formulářový dotaz

Obsahuje kromě možnosti pro zadání hledaného slova nebo fráze jako u prostého dotazu i pole pro zadání podmínek pro jednotlivé položky strukturované části textové databáze. Jde o rozšíření prostého dotazu.

Tematický dotaz, resp. topic - definuje jednotlivá témata.

Topic je typ dotazu, na jehož základě se vyhledají dokumenty, které se týkají určitého tématu, oboru nebo problému.

Jsou rozděleny v bázi do tří úrovní. Lze zatím vyhledávat podle některých nadefinovaných topiců (označeny šipkou vlevo).

Témata jsou uspořádána do 7 ch oblastí, ty se dělí do 20 tematických skupin a skupiny obsahují zatím 114 detailních témat.

Tematické oblasti: Ekonomika, obchod, finance; hospodářství, výroba; humanitní a společenské vědy; matematika a přírodní vědy; lékařství, zdravotnictví, technika; sport, volný čas.

Rejstříky

V rejstřících je možno listovat a vybrat výraz, podle kterého chceme vyhledávat. Tyto výrazy jsou hypertextově propojeny v citacích s metadaty, resp. údaji bibliografického popisu. Podle rejstříků doporučujeme vyhledávat údaje zejména týkající se předmětu dokumentu (předmětové kategorie, hesla - věcná a geografická, osoby, korporace, akce, klíčová slova, dokument/dílo). Rejstřík se zobrazuje v levém okně, v pravém okně se zobrazují vyhledané články.

Bylo nadefinováno 17 rejstříků: **autoři, název zdroje, zdroj ročník číslo, datum vydání, předmětové kategorie, předmět, místo, hesla (věcná a geografická), osoby, korporace, akce, klíčová slova, dokument/dílo, typ článku, MDT, geografické vymezení, časové vymezení.**

Výsledky vyhledávání, zobrazení výsledků

Způsoby zobrazení seznamu výsledků (názvů vyhledaných článků)

V záhlaví seznamu výsledků je uveden počet vyhledaných článků. **Počet vyhledaných dokumentů na stránku je dán volbou v poli Výsl./str.** V závislosti na této volbě se potom zobrazuje počet stran s možností listování.

U **jednotlivých článků zobrazeno vždy, resp. standardně** (zleva): tři formáty pro zobrazení údajů o článku, skóre relevance, datum vydání, název článku, velikost plného textu: **jednoduchý** (standardní zobrazení), **se souhrnem** (standardní zobrazení plus souhrn), **seskupený** (standardní zobrazení plus články uspořádané do skupin podle shody v klíčových slovech **podle společného kontextu, clustering**).

Třídění seznamu výsledků (názvů vyhledaných článků)

Třídění: dle skóre (relevance), dle názvu, zdroje, data (vydání), stran, a to sestupně nebo vzestupně.

Zobrazení údajů o článku - formáty zobrazení

Uživatelské formáty

Citace článku, souhrn - bibliografické údaje o článku, resp. metadata s odkazy pro další hledání .

Citace článku, plný text - bibliografické údaje o článků, resp. metadata s odkazy pro další hledání a plný text článku.

DC/HTML – Dublin Core Metadata .

Název článku hypertextově aktivní – zobrazení citace a plného textu bez odkazů .

Pracovní formáty

V záhlaví plného textu jsou navíc různé pracovní formáty - klíčová slova, **UNIMARC, Dublin Core** – formát pro zpřístupňování elektronických dokumentů a jeho aplikace, které obsahují metadata (**DC/HTML/META, DC/XHTML kvalifikovaný a nekvalifikovaný, DC/XML kvalifikovaný a nekvalifikovaný**). Jsou určeny pro budoucí vývoj systému a zpřístupnění plných textů.

Metadata

Ve všech variantách zobrazení je obsažena citace, resp. bibliografické údaje, resp. metadata (Dublin Core a Anl Core).

Zpřístupnění a výstupy

Plné texty s metadaty z báze ANL FULL jsou též přístupné přes bázi ANL a v rámci ní v Jednotné informační bráně, a to diferencovaně: interní uživatelé NKČR plné texty s metadaty (přístup přes IP adresy), externí uživatelé pouze metadata s krátkým souhrnem, po registraci na serveru full.nkp.cz jsou k dispozici též plné texty na 7 dnů. Plné texty lze zatím kopírovat nebo tisknout. Export dat bude řešen.

Srovnáníází ANL a ANL FULL (kvantitativní údaje - současný stav)

Zpracování v ALEPHu a v rámci linky zpracování TTDE v NKČR, zpracování v KOSABI.

Báze ANL - přírůstek NKČR - **3266 záznamů / měsíc / 11 úvazků / jmenný a věcný popis, z toho:**

zpracování v ALEPHu - **1689 záznamů / měsíc / 7,5 úvazku - jmenný a věcný popis ručně, linka zpracování TTDE - 1577 záznamů / měsíc / 3,5 úvazku - jmenný popis extrahován a generován automaticky, věcný popis ručně.**

Zpracování v ALEPHu - 11 záznamů / úvazek /den, zpracování v TTDE - 21 záznamů / úvazek /den.

Báze ANL - přírůstek z kooperujících institucí: **1000 záznamů / měsíc**

2.2.2.1.1.5 Periodika na WWW - strukturovaný portál na serveru full.nkp.cz

Nabídka volně přístupných periodik na Internetu se dále bude doplňovat, event. jejich uspořádání měnit. Nejsou zde zahrnuta periodika firemní, inzertní, bulvární, propagující hnutí potlačující lidská práva, sportovní, zpravodajská (zprávy z tiskových agentur bez dalšího kontextu) aj. periodika efemérní povahy.

U každého periodika je uveden oficiální název, www adresa, popis obsahu, vydavatel, tel., fax, e-mail, adresa. V budoucnu bude možno podle těchto údajů vyhledávat. **Nabídka není ještě zdaleka proporcionální, bude postupně ladit.**

Takto zpřístupněná volně dostupná periodika jsou strukturována **do přehledné formy portálu na úrovni krajské, tématické a institucionální.**

2.2.2.1.1.6 Management Kooperačního systému článkové bibliografie (aplikace MNG KOSABI)

Na základě zadání pro řízení a správu kooperačního systému a za využití již vyvinutých řešení v rámci Souborného katalogu CASLIN probíhají práce na vývoji aplikace pro KOSABI na serveru ANL(systém **LINUX a ORACLE**) **Ve stádiu ladění je aplikace pro příjem a automatizované zpracování dat (přijímání analytických záznamů, integrace stávajících programů pro konverzi analytických záznamů, globální úpravy analytických záznamů, vývoj programů na formálně logické kontroly kooperujících knihoven - test na UNIMARC pro analytické záznamy).** Je vyvinut základ **aplikace pro evidenci zpracovávaných titulů a test na duplicitu záznamů (klíčů) mimo ALEPH.**

Aplikace pro správu a údržbu KOSABI - přehled dílčích funkcí

1. Příjem dat pro systém

Způsoby příjmu dat: ftp, upload, disketa.

Formáty: Aleph, Aleph500, UNIMARC řádkový, UNIMARC ISO 2709, Výměnný formát.

Kódování: GIZMO, PC Latin 2, Kamenicky, ISO 8859-2, UTF-8, Ansel, ISO 646.

2. Zpracování přijímaných dat

Přidělení identifikace pro zpracovávanou dávku (batch_id).

Formát a kódování dle názvových konvencí.

Překódování do UTF-8.

Konverze do UNIMARC (u formátu, které to vyžadují).

Převod do interní struktury SQLLCB.

Globální úpravy záznamu - 1. etapa

(chyby v datech, které lze programově ošetřit, např. tvrdé mezery, tagy ve vazebních polích).

Test UNIMARC.

Uložení do baze SKA.

Statistika zpracování.

3. Export dat z baze SKA do adresáře určeného pro ALEPH

Záznamy pro export určeny dle batch_id

Globální úpravy záznamu - 2. etapa (oprava specifických "chyb" v dávkách od jednotlivých knihoven).

Konverze do kódování Ansel a formátu Aleph500.

Uložení výstupního souboru do příslušného adresáře pro import do Aleph.

sStatistika zpracování.

Aplikace pro evidenci zpracovávaných titulů (nadefinována pole odpovídají SK CASLIN)

Zdroj katalogizace: [801b].[801c]

Sigla vlastníka: [910a].[910a]

Region: [952a].[952a]

Údaje o excerptu: [980a].[980b].[980c].[980k].[980p].[980r].

Test na duplicitu klíčů

V rámci ALEPHU není test na duplicitu zatím možný. Mimo ALEPH je definováno několik klíčů.

2.2.2.1.1.7 Perspektivy - další možný vývoj prezentovaného systému, předpoklady, cíl

- **Marc 21**
- **zvážení možnosti a efektivnosti spojení automatické sklizně dat a linky zpracování (návaznost na Webarchiv)**
- **automatická indexace věcná - průzkum, do jaké míry je možná; zabudování věcného popisu do topicu**
- **předpoklad automatické indexace věcné - existence homogenního nástroje**
- **napojení na autority**
- **zapojení do digitální knihovny**
- **řešení legislativně právních otázek a otázek plateb (jasné oddělení textů poskytovaných zdarma a za úplatu)**
- **rozšíření linky zpracování na další instituce a aplikace moderních metod zpracování a zpřístupnění na spolupracující instituce v rámci KOSABI (zpracování pomocí linky TTDE je jednoduché a propojení s plnými texty automatické)**
- **cíl: automatické či poloautomatické zpracování bibliografických záznamů z plných textů - pouze výběr textů ke zpracování a korekce dat**
- **usnadnění chodu, administrativy a správy KOSABI**
- **orientace na další typy seriálových publikací v rámci ANL FULL**
- **pro uživatele zpřístupnění báze ANL FULL v rámci konzorcia Anopress, resp. celostátní licence (VISK 8) - záznamy báze ANL s propojením na plný text v bázi ANL FULL již v Metalib zpřístupněny s příslušným diferencovaným přístupem pro uživatele přes IP**
- **zpřístupnění báze ANL FULL v rámci Jednotné informační brány přes http protokol závisí na strategii tvůrců Metalibu (předpokládá připojit full.nkp.cz do Metalibu pro vyhledávání, připojit full.nkp.cz do SFX)**

- **spolupráce s nakladateli a vydavateli - začlenění linky zpracování do předpokládaného možného vývoje předpoklad: strukturované údaje, resp. údaje Dublin Core v textových formátech, resp. HTML formátu**

Popsaná linka zpracování je použitelná po úpravě vstupním filtrem i na data existující v jiné databázi, event. v komunikaci mezi autorem, nakladatelstvím, bibliografickou agenturou, knihovnou/informační institucí a naopak.

Předpokládá však do jisté úrovně **strukturovaný vstupní text**, ze kterého data mohou být extrahována.

V této struktuře mohou být zachyceny údaje nejen jmenné povahy (autor apod.), ale i povahy věcné (klíčová slova, abstrakt). Ty je potom možno převést pomocí vstupního filtru do linky k dalšímu zpracování.

1) Pro identifikaci článků ve struktuře textu pro další zpracování v lince jsou důležité následující údaje z možných 15 prvků DC:

1. Název (Title)
2. Tvůrce (Creator)
3. Zdroj / Vztah (Source/Relation) - tj., název zdroje, roč., číslo, datum, strany
4. Nakladatel (Publisher)
5. Předmět (Subject) - klíčová slova nebo hesla nebo výrazy tezauru
6. Popis (Description) ve formě abstraktu
7. Práva (Rights)
8. Identifikátor (Identifier)

2) Pro konverzi či zápis údajů obsažených v hlavičce textu dokumentu je možno použít schéma definované na základě pokynů pro přispěvatele do časopisů (v běžném editoru), je možno použít i speciálních maker. Výsledek konverze:

```
#NAZ#Název článku#/NAZ#
#ATR#Hlavní autor#/ATR#
#AT2#Další autor#/AT2#
#ZDR#Název zdroje#/ZDR#
#ROC#Ročník#/ROC#
#CIS#Číslo#/CIS#
#DAT#Datum vydání zdroje#/DAT#
#STR#Počáteční strana#/STR#
#VYD#Vydavatel#/VYD#
#KEY#klíčové slovo, klíčové slovo#/KEY#
#SUM#Abstrakt#/SUM#
#COP#Práva#/COP#
#ISN#ISSN#/ISN#
#IDE#Identifikační číslo#/IDE#
```

3) Zobrazení metadat po konverzi do DC v lince zpracování

```
<META name="DC.Title" content="Název">
```

```
<META name="DC.Creator.personalName" content="Hlavní autor">
```


<META name="DC.Contributor.personalName" content="Další autor">
 <META name="DC.Source" content="Název zdroje, roč. X , č. X (datum), s. X">
 <META name="DC.Publisher" content="Vydavatel">
 <META name="DC.Date.issued" scheme="W3C-DTF" content="Datum vydání">
 <META name="DC.Subject" content="klíčové slovo">
 <META name="DC.Subject" content="klíčové slovo">
 <META name="DC.Description.abstract" content="Abstrakt">
 <META name="DC.Rights" content="Práva">
 <META name="DC.Source" scheme="ISSN" content="ISSN">
 <META name="DC.Identifier" content="Identifikátor">
 4) V rámci linky zpracování se potom údaje mohou dále editovat a následně konvertovat do HTML podoby a příslušných formátů.

3. Perspektivy Kooperačního systému článkové bibliografie a jeho další možný vývoj, některé předpoklady a cíle

Organizace spolupráce

- Postupně reálně začlenit nově konstituované krajské knihovny v Pardubicích, Karlových Varech, Havlíčkově Brodě a Zlíně do KOSABI. Přerozdělení některých titulů vzhledem k novému státoprávnímu uspořádání.
- Postupně sladit profil zpracovávaných titulů v KOSABI se Souborným katalogem článků systému LANius, resp. Clavius.
- Spolupráce s institucemi pedagogického a vědeckého zaměření (UK, ČSAV aj.).
- Spolupráce se společností Anopress a event. navázání spolupráce s dalšími nakladateli/vydavateli .

Metody zpracování, standardizace

- Doladit převod výstupů z některých systémů do standardního UNIMARCu a báze ANL.
- Harmonizace popisu článků v rámci KOSABI se soubory autorit zejména v oblasti věcného zpracování (předmětová hesla, předmětové kategorie a metoda konspektu).
- Konverze UNIMARC - MARC 21, pravidla pro popis článků vzhledem k tomuto formátu.
- Postupně testovat nové metody zpracování vyvíjené v projektech na KOSABI (linka automatického zpracování bibliografických záznamů s plných textů a zpřístupnění plných textů v bázi ANL FULL): výhoda jednotného a poměrně jednoduchého a rychlého zpracování importního souboru bibliografických záznamů pro integrované knihovnické systémy za paralelního zabudování metadat do plných textů a možnosti vyhledávání v plných

textech). Pracovníci v současné době pouze kontrolují extrahované jmenné údaje z plného textu a doplňují věcné údaje. Předpokládá se, že v budoucnu dosud doplňované věcné údaje bude možno zabudovat do topiců a tak podle nich vyhledávat. Metody automatické či poloautomatické indexace věcné jsou ve stádiu zkoumání. **Cíl: pouhý výběr titulů ke zpracování a kontrole.**

- Testovat metody, popř. navázat na metody získávání a zpracování elektronických plných textů (projekt Webarchiv) .
- **Postupně přecházet z tradičního zpracování článků obsažených v určených titulech na zpracování pomocí nových technologických metod. Přechod však musí být uvážlivý vzhledem k zachování kontinuity zpracování titulů.**

Organizace zpracování článků vzhledem k excerpovaným titulům z hlediska systémového

Do budoucna je možné uvažovat o několika subsystémech zpracování z hlediska typů titulů:

- Zpracování sborníků a nepravých periodik (v rámci integrovaných knihovnických systémů), které zatím nejsou dostupné na Internetu. Většinu pracovních kapacit přesunout na tuto činnost.
- Zpracování deníků a časopisů v rámci linky zpracování bibliografických záznamů z plných textů. Tato linka ušetří pracovní kapacity, zpracování je rychlé, kvalitní se spolehlivým napojením na plné texty.
- Zpracování plných textů volně přístupných na www na základě automatického sběru dat event. metod vyvíjených v rámci projektu Webarchiv v návaznosti na metody vyvíjené v projektech týkajících se souborné databáze ANL a KOSABI při zachování kontinuity zpracování článků.
- Dodržování zásad výběru článků.

Organizace zpracování článků z hlediska typů institucí:

Vzájemná kooperace mezi následujícími sítěmi knihoven:

- NK, krajské knihovny, základní knihovny.
- Specializované knihovny.
- Vysokoškolské knihovny.
- Vědecké instituce.

Současné Výstupy z KOSABI a jejich možné zpřístupnění v budoucnu

- Báze ANL a ANAL (Olomouc) je zpřístupněna v Metalibu jako zdroj, ANL FULL a článková databáze krajské knihovny v Liberci jako odkaz. Další zpřístupnění článkových databází závisí na strategii Metalibu a příslušných institucí.

- Propojení je realizováno v rámci linky zpracování bibliografických záznamů s plnými texty zatím v rámci NK, tuto metodu lze aplikovat i v dalších institucích KOSABI na dohodnutých titulech.
- Propojení v rámci Metalibu přes open URL závisí na strategii v rámci Metalibu.
- Linky na volně přístupné plné texty na Internetu jsou součástí ČNB, Řady články v českých novinách, časopisech a sbornících. Linky na plné texty báze ANL FULL zatím součástí ČNB nejsou.

Legislativně právní otázky zpřístupnění plných textů

Vyřešení autorsko právních aspektů zpřístupnění plných textů s příslušnými nakladateli/vydavateli a distributory a dohody s těmito subjekty za situace, kdy neexistuje v ČR právo povinného výtisku elektronických dokumentů.

Diferencované zpřístupnění plných textů

Jasně vymezení a ošetření přístupu k plným textům, které jsou zpřístupňovány volně, přes konzorcía, interním a externím uživatelům institucí a způsob plateb (paušál, kredity, apod.)

Personální a finanční zajištění KOSABI

- KOSABI se již tradičně potýká s problémem personálního zajištění činností. Dobrá personální situace je podmínkou převedení systému do nového prostředí a pro aplikaci novým metod. Tyto metody pomohou práci zrychlit a zkvalitnit za menšího počtu pracovníků. Metody je však dobré nejdříve vyvinout a dobře otestovat při současném zachování kontinuity zpracování a zpřístupnění. V posledních dvou letech probíhají silné redukce oddělení analytického zpracování. Redukce jsou plánovány na cílový počet 11 pracovníků v r. 2003
- Vývoj systému je po finanční stránce zajištěn do roku 2004 díky podpoře MKČR. Je na místě pomalu uvažovat a návazném projektu.

Závěr

Zpracování českých článků prochází transformací, jde o inovaci jak po stránce technické i technologické, ale i koncepční, jde o zkvalitnění báze ANL a diferencované plné zpřístupnění plných textů v bázi ANL FULL. Tyto změny však musí být postupné a citlivé při zachování toho, na co je třeba navázat, pokud nechceme systém zlikvidovat. Systém zpracování a zpřístupnění článků je možno transformovat díky finanční podpoře projektů a do budoucna ošetřit tak, abychom články zpracovávali moderně. O důležitosti informací uveřejněných v člancích nelze pochybovat. Nemyslím tím pouze informace odborné a vědecké povahy, na které je třeba se především zaměřit.

Spolupráce s Anopressem mohla být navázána díky zmíněným projektům a NK mohla navázat na moderní technologii, která tato firma užívá a dále roz-

víjí. Báze ANL FULL a určité procento báze ANL vzniká díky spolupráci s touto firmou.

Na zpřístupňování českých plných textů mají vliv nejen vyvíjené technologie, ale i koncepce a strategie zainteresovaných subjektů, jejich smysl a citlivost pro dobrý odhad, znalost věci, transparentnost řešení a schopnost kompromisů, respekt k domácímu terénu a světovým trendům.

Na závěr se zmíním o projektu GILS - o službě a nástroji pro řízení informačních zdrojů z oblasti státní správy USA, v rámci které kooperují kromě jiných institucí knihovny v jednotlivých státech. Tzv. lokátorové záznamy odkazují na zdroje, které uchovávají úřady státní a místní správy nebo státní instituce. Pomocí lokátoru se zjišťují, popisují a zpřístupňují informace o zdroji.

V rámci systému GILS existuje trojí způsob tvorby záznamů: klasický způsob (ruční), konverze (převod záznamů z jinýchází dat), automatizovaný způsob (extrahování metadat). Posledně jmenovaný způsob spočívá v automatizovaném vytváření záznamů při prohledávání a indexaci zdrojů (metadat a samotného textu). Z tohoto důvodu je nutné, aby se metadadata stala součástí www dokumentů. Dosavadní editory pro tvorbu webovských dokumentů neumožňují vytvářet a automaticky začlenit prvky metadat, je nutné formát pro metadadata ručně vložit do zdrojového dokumentu. Předpokládá se, že formuláře nahradí efektivnější software pro generování metadat. Tento systém by mohl být v mnoha směrech inspirativní i pro nás (je založen na kooperaci a automatizovaném zpracování dat).

Jedním ze základních východisek nového knihovního zákona je, že **veřejné knihovny pracují v celostátně koordinovaném systému**. Koncepce **státní informační politiky ve vzdělávání** (usnesení vlády ze dne 10. 4. 2000, č. 351) stanoví důležitou úlohu veřejných knihoven při zajištění bezbariérového přístupu k informacím všech typů v procesu výchovy a vzdělávání. Vybudování České digitální knihovny je jeden z hlavních úkolů. Základním cílem státní informační politiky je vybudovat a rozvíjet informační společnost a tím vytvořit předpoklady zejména pro zlepšení kvality života jednotlivých občanů, zefektivnění státní správy a samosprávy a zkvalitnění podpory rozvoje podnikání. Toto je i cílem institucí spolupracujících v KOSABI.

Literatura:

Analytický popis. Praha : Národní knihovna v Praze, 1991. 2 sv. + disketa. (MAKS)

KOUDELKOVÁ, L., NÁDVORNÍKOVÁ, M., BAJÁK, M. Návod pro tvorbu a využívání báze záznamů dokumentů. Verze 1. Praha : Národní knihovna v Praze, 1991. 71 s. (MAKS)

STOKLASOVÁ, B., ANDĚROVÁ, I., KREMEROVÁ, J. Specifikace údajů pro bázi záznamů dokumentů. Verze 1. Praha : Národní knihovna v Praze, 1991. nestr. (MAKS)

ANDĚROVÁ, I. Pravidla zápisu údajů pro analytický popis. Praha : Národní knihovna v Praze, 1992. 217 s. + příl.

ANDĚROVÁ, Ivana [et al.]. Národní bibliografie - analytický popis : příručka pro zpracovatele. Praha : Národní knihovna, 1993. 412 s. Revize 1, 1993; Revize 2, 1997.

BÍNOVÁ, J. Regionální bibliografická činnost v SVK - možnosti spolupráce s okresními knihovnami. *Čtenář*, roč. 46, č. 2, 1994, s. 45-48.

NÁDVORNÍKOVÁ, M. Spolupráce na úplnosti národní bibliografie z pohledu regionálních vědeckých knihoven. *Knihovny současnosti '96*. 1. vyd. Brno : Sdružení knihoven, 1996, s. 134-139.

Doporučení pro popis částí dokumentu na základě mezinárodního standardního bibliografického popisu (ISBD). 1. vyd. Praha: Národní knihovna ČR, 1997. 32 s.

Záznam pro soubornou databázi : UNIMARC. Fyzicky nesamostatné části dokumentů. Tištěné monografie a seriály. Pracovní skupina pro analytické zpracování, Rada pro katalogizační politiku. 1. vyd. Praha : Národní knihovna České republiky, 1999. 45 s. (Standardizace ; č. 19). Určeno k připomínkám.

Záznam pro soubornou databázi : Výměnný formát. Fyzicky nesamostatné části dokumentů. Tištěné monografie a seriály. Pracovní skupina pro analytické zpracování, Rada pro katalogizační politiku. 1. vyd. Praha : Národní knihovna České republiky, 1999. 39 s. (Standardizace ; č. 20). Určeno k připomínkám.

ANDĚROVÁ, I. Propojení analytických záznamů s plnými texty a optimalizace zpřístupnění plných textů. Souhrnná zpráva za rok ... [online]. Dostupný z: <<http://www.nkp.cz/start/knihcin/OAZ/propoj.htm>>.

ANDĚROVÁ, I. Souborná databáze Kooperačního systému článkové bibliografie - optimalizace integrace a správy heterogenních dat. Souhrnná zpráva za rok ... [online]. Dostupný z: <<http://www.nkp.cz/start/knihcin/OAZ/grant.htm>>.

ANDĚROVÁ, I. Kooperační systém článkové bibliografie a propojení analytických záznamů s plnými texty - východiska a současný stav. *Národní knihovna : knihovnická revue*. 2001, roč. 12, č. 1, s. 26-37. Též dostupný z: <<http://full.nkp.cz/nkdb/index.html>>.

ANDĚROVÁ, Ivana. Metodika popisu článků ve formátu UNIMARC [online]. 2001. Dostupný z: <<http://www.nkp.cz/start/knihcin/OAZ/Popis/popis1.htm>>.

ANDĚROVÁ, I. Báze ANL FULL v systému TOPIC. Textová verze. *INFORUM 2002*. Dostupný z: <<http://www.aip.cz>>, <<http://full.nkp.cz>>, Rubrika Co je nového

ANDĚROVÁ, I. Báze ANL FULL v systému TOPIC. Prezentace PPT. *INFORUM 2002*. Dostupný z: <<http://full.nkp.cz>>, Rubrika Co je nového
....

CVRČKOVÁ, R. Služba GILS jako nástroj pro řízení informačních zdrojů z oblasti řízení státní správy USA. *Národní knihovna : knihovnická revue*. 2001, roč. 12, č.2, s. 99-113. Též dostupný z: <<http://full.nkp.cz/nkdb/index.html>>.

Praktické výsledky projektů prezentované na www

Seriály (periodika) a analytický popis (články) v České republice, plné texty. Propojení bibliografických záznamů s plnými texty [online]. Dostupný z: <http://www.nkp.cz/start/knihcin/OAZ/odd_anal_zprac.htm>.

Seznam seriálů excerpovaných v oddělení analytického zpracování. Dostupný z: <http://www.nkp.cz/start/knihcin/OAZ/Seznam_OAZ.htm>.

Státní vědecké a ostatní knihovny spolupracující v kooperačním systému článkové bibliografie a excerpční základny

Dostupný z: <http://www.nkp.cz/start/knihcin/OAZ/kooper_SVK.htm>.

Báze ANL [online]. Dostupný z:

<<http://sigma.nkp.cz:4505/ALEPH/7315F16RAY35G4NNL4MC7NUGSLSUVSN1YHCAGNR1SR47H9TYVB-01862/file/start-0>>

Báze ANL FULL [online]. Dostupný z: <<http://full.nkp.cz>>

Národní knihovna. Knihovnická revue [online]. Dostupný z:

<<http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR.html>>

Databáze Anopress

Báze TamTam [online]. Dostupný z: <<http://www.anopress.cz>>

NÁVRH NOVÉ „STRATEGIE ROZVOJE KNIHOVEN 2003 – 2005“

Vít Richter, Národní knihovna ČR

Úvodem

Na 7. konferenci Knihovny současnosti v roce 1999 byla vyhlášena „Strategii knihoven ČR 1999–2003“ kterou připravovala Ústřední knihovnická rada od roku 1998. Tento dokument se stal východiskem pro přípravu programu „Veřejné informační služby knihoven“ (VISK) a byl také důležitým podkladem pro zpracování celé řady dalších koncepčních materiálů orientovaných na rozvoj knihoven v informační společnosti. Od podzimu roku 1999 se v českém knihovnictví událo mnoho významných změn, ať již tím myslíme schválení a realizaci několika dotačních programů, nebo přijetí nového knihovního zákona. Mnoho stanovených cílů strategie formulovaných v roce 1999 bylo splněno a některé z nich trochu zavál čas. Na 17. zasedání Ústřední knihovnické rady ČR, které se uskutečnilo 19. 9. 2001 za přítomnosti prvního náměstka ministra kultury ing. Zdeňka Nováka bylo rozhodnuto zahájit práce na novém strategickém materiálu, který by akceptoval všechny uskutečněné změny a formuloval nové cíle knihoven pro nejbližší období. Náměstek ministra potvrdil záměr připravit novou strategii knihoven jako podklad pro jednání nové vlády.

Následující materiál je určen k široké odborné diskuzi. Připomínky a návrhy je možno zasílat do konce října 2002 na adresu na vit.richter@nkp.cz

„Strategie rozvoje knihoven 2003 – 2005“

1. Úloha knihoven v informační společnosti

Vědomosti představují jeden ze základních předpokladů rozvoje a hlavní konkurenční faktor v informační společnosti. Zásadní změna způsobu nakládání s informacemi jako důsledek digitální revoluce má stále rostoucí význam pro práci lidí i jejich každodenní život.

S touto změnou se bude nutno vyrovnat v širokém spektru vazeb ekonomického a sociálního rozvoje i samotných principů demokracie. Informační společnost může občanům nabídnout nové možnosti prosperity a aktivnější úlohu ve společnosti. Avšak rozšiřující se propast mezi informačním bohatstvím a informační chudobou, respektive omezenost přístupu k informacím pro některé části společnosti, by mohla vyústit v sociální napětí.

Knihovny jsou tradičními institucemi, které se od vzniku písma zabývají shromažďováním, zpracováním, uchováním a zpřístupněním publikovaných dokumentů v jakékoli formě. Knihovny jsou významným nástrojem praktického

uskutečňování základního lidského práva na rovný přístup k informacím, na jejich svobodnou výměnu, na získávání vědomostí a svobodné utváření názorů. Slouží jako prostředek naplňování ústavně zakotveného práva na informace a jsou tedy jedním z pilířů demokracie. Činnost knihoven je veřejnou službou a knihovny jsou považovány za instituce veřejného zájmu. Ve svém poslání se knihovny podílejí zejména na:

- celoživotním vzdělávání, podpoře nezávislého rozhodování a duchovního rozvoje a uspokojování kulturních potřeb všech občanů bez rozdílu,
- vytváření infrastruktury pro oblast vzdělávání, výzkumu a vývoje,
- zpřístupňování informací z oblasti státní správy a samosprávy občanům
- zprostředkování informací na podporu podnikání, zejména menším a středním podnikatelům
- zprostředkování, zpřístupňování a uchování lidského poznání,
- uchování a ochraně národního kulturního dědictví

Charakteristickým rysem současného vývoje je stále rostoucí podíl elektronické komunikace a zvyšující se objem digitálních dokumentů vedle neklesajícího objemu klasické tištěné produkce. Rozvoj informačních a komunikačních technologií zásadním způsobem ovlivňuje činnost knihoven, mění tradiční postupy a služby, které musí pohotově reagovat na měnící se požadavky uživatelů knihoven.

Přístup k celosvětové informační síti internet a k využívání elektronických dokumentů je možný pouze prostřednictvím informační a komunikační techniky, jejíž efektivní využívání vyžaduje speciální znalosti a dovednosti. Nízká úroveň informační gramotnosti zejména starší části populace, ekonomické a sociální bariéry jsou příčinou nerovného postavení některých skupin obyvatelstva v přístupu k informačním zdrojům.

Knihovny vybavené odpovídající technikou a odborným personálem se výrazně podílejí na řešení tohoto rozporu tím, že široké veřejnosti nabízejí volný přístup nejen ke svým knihovním fondům a službám, ale ke světové informační síti. Knihovny si i v budoucnu zachovají své tradiční funkce shromažďování, zpracování, uchování a zpřístupnění tištěných dokumentů, ale současně začínají vykonávat obdobné funkce pro elektronické zdroje. Mají důležitou, nezastupitelnou a rostoucí úlohu při integraci tištěných a elektronických médií.

Aby knihovny mohly uskutečňovat své nové poslání a postupně naplnit očekávání svých uživatelů, musí pokračovat v zásadních změnách své činnosti a rozšířit své služby s využitím informačních a komunikačních technologií. V řadě knihoven byla taková změna již započata a v některých knihovnách bylo dosaženo pokročilého stupně transformace, ale osvojování a aplikace stále se vyvíjejících informačních technologií ve službách uživatelům je nekončící proces, který vyžaduje soustavnou podporu a inovaci.

2. Východiska strategie

Zákon č. 257/2001 Sb. o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon) po více než čtyřiceti letech nově vymezuje prostor pro poskytování knihovnických a informačních služeb občanům a přizpůsobuje úpravu oblasti knihovnictví požadavkům současného společenského i technologického vývoje. Zároveň však vychází z historického vývoje českého knihovnictví determinovaného prostředím a tradicí.

Zcela nově je pojímána oblast veřejných knihovnických a informačních služeb, včetně stanovení principu vybraných služeb zdarma tak, aby byl zajištěn rovný přístup ke všem informacím zprostředkovaných veřejnými knihovnami s vyloučením limitování jejich dostupnosti. Zákon formuluje nové principy organizace knihoven včetně dotační politiky, stanoví postup evidence knihoven, správy a ochrany knihovních fondů. Zákon je účinný od 1. ledna 2002 a má přímou vazbu na realizaci zákonů souvisejících s reformou veřejné správy. V této souvislosti je vymezena i úloha nově ustavených krajských knihoven včetně výkonu regionálních funkcí.

Uvedení Knihovního zákona v život, naplnění jeho principů skutečným obsahem kvalitních a pohotových veřejných knihovnických a informačních služeb občanům je a bude dlouhodobým procesem, který si vyžádá aktivní úsilí knihoven, jejich zaměstnanců, provozovatelů knihoven i státní správy. Schválení knihovního zákona se stalo impulsem pro aktualizaci dokumentu „Strategie knihoven v ČR 1999-2003“, přijatým Ústřední knihovnickou radou v r. 1999

Nová strategie usiluje o naplnění základních tezí legislativních a politických dokumentů vztahujících se ke knihovnám a jejich úloze ve společnosti přijatých Parlamentem ČR, vládou ČR, UNESCO, Evropskou unií, a Mezinárodní federací knihovnických asociací (IFLA). Jsou to zejména.

- Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon),
- Vyhláška č. 88/2002 Sb. k provedení zákona č. 257/2001 Sb.,
- Usnesení vlády ČR č. 68 z 16.1.2002 o Programu podpory zajištění výkonu regionálních funkcí knihoven,
- Nařízení vlády č. 288 z 29.6.2002 kterým se stanoví pravidla poskytování dotací na podporu knihoven,
- Zákon č.122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů,
- Zákon č. 106/99 Sb., o svobodném přístupu k informacím,
- Zákon č.121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon),
- Usnesení vlády ČR č. 40/2001 z 10.1.2001 o aktualizaci Strategie účinnější státní podpory kultury (kulturní politiky),

- Usnesení vlády ČR č. 525/99 z 31.5.1999 o Státní informační politice, a navazující Akční plány,
- Usnesení vlády č.351/2000 o Státní informační politice ve vzdělávání,
- Usnesení vlády ČR č. 904, z 12.9.2001 o Plánu II. etapy Realizace státní informační politiky ve vzdělávání,
- Usnesení vlády ČR č. 265 z 18.3.2002 k Akčnímu plán realizace státní informační politiky do roku 2003,
- Usnesení vlády ČR č. 16 z 5. 1. 2000 o Národní politice výzkumu a vývoje,
- eEurope +2003 Společný program k realizaci informační společnosti v Evropě. Akční plán připravený kandidátskými státy s přispěním Evropské komise v r. 2001,
- Zelená kniha o úloze knihoven v moderním světě z r. 1998, přijatá Evropským parlamentem 28.10.1998,
- Kodaňská deklaráce z 15.10.1999,
- Manifest UNESCO o veřejných knihovnách z roku 1994,
- Manifest UNESCO o školních knihovnách z roku 2000,
- Směrnice IFLA/UNESCO – Služby veřejných knihoven z r. 2001,
- Odborné priority IFLA z roku 2000.

2. Hlavní cíl rozvoje knihoven

Prostřednictvím národního knihovního systému umožnit občanům rovný přístup k publikovaným dokumentům a informačním zdrojům v jakékoliv formě, vytvářet informační zázemí pro výchovu a celoživotní vzdělávání, pro uspokojování kulturních zájmů občanů, pro výzkumnou a vývojovou činnost, pro ekonomické aktivity a pro nezávislé rozhodování jednotlivce.

4. Dílčí cíle strategie rozvoje knihovnických a informačních služeb

A. Formování národního knihovního systému

1. Vytvořit vnitřně integrovaný národní systém knihoven a informačních institucí, který s využitím informačních technologií a nezávisle na resortní a regionální příslušnosti umožní jejich propojení, kooperaci a zapojení do mezinárodní spolupráce.
2. Zajistit realizaci regionálních funkcí knihoven a formovat krajské systémy knihoven.
3. Podporovat oborovou organizaci systému knihoven a budovat multifunkční knihovnická centra.
4. Dosáhnout maximální kompatibility a unifikace knihovnických činností a systémů v národním a mezinárodním měřítku s cílem zlepšit kvalitu služeb, zvýšit efektivitu činnosti knihoven a odstranit duplicitu činností.

5. Vyhodnocovat a kontrolovat výkonové a kvalitativní parametry činnosti knihoven a poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb s cílem jejich zefektivnění.
6. Podpořit činnost knihoven kvalitní metodickou a poradenskou činností.

B. Rovný přístup k veřejným knihovnickým a informačním službám

7. Zlepšit spolupráci knihoven při sdílení informačních zdrojů a služeb s cílem umožnit uživatelům vyhledávání a přístup k maximu publikovaných informací a informačních zdrojů v domácí i mezinárodní informační síti, a to jak v přímém kontaktu s knihovnou, tak prostřednictvím internetu.
8. Napojit všechny knihovny na internet a rozšířit nabídku veřejně přístupných internetových stanic. Zlepšit informační infrastrukturu a vybavenost knihoven informačními a komunikačními technologiemi.
9. Podpořit vývoj nových typů knihovnických a informačních služeb umožňujících integraci všech forem dokumentů v síti internetu.
10. Zlepšit dostupnost knihoven, odstranit bariéry při jejich využívání, rozšířit služby knihoven pro hendikepované občany i národnostní menšiny a další znevýhodněné sociální skupiny. Otevřít pro tuto oblast nový podpůrný program „Bezbariérová knihovna“.
11. Optimalizovat systém meziknihovnických služeb pro vzájemné sdílení informačních zdrojů a umožnit tak uživatelům přístup ke všem typům publikovaných dokumentům bez ohledu na místo a dobu jejich vzniku.
12. Rozvinout nové služby knihoven při poskytování informací z veřejné správy ve smyslu zákona č.106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím .
13. Vytvořit podmínky pro to, aby požadavky ochrany držitelů autorských práv neomezovaly rovný přístup ke všem druhům publikovaných dokumentů pro účely vzdělávání, výzkumu, vývoje a při zpřístupňování kulturního dědictví.
14. Uvést do souladu podmínky stanovené zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů s potřebami knihoven při poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb.
15. Zásadně zlepšit prostorové podmínky knihoven co do jejich rozsahu a kvality, podporovat výstavbu a rekonstrukci knihoven s výraznou orientací na zlepšení knihovnických služeb.

C. Tvorba a zpracování knihovních fondů a informačních zdrojů

16. Zvýšit objem financování nákupu knihovních fondů a dalších informačních zdrojů v knihovnách ČR a vytvořit tak základní předpoklad pro zlepšení obsahu a kvality veřejných knihovnických a informačních služeb. Otevřít pro tuto oblast nový podpůrný program.

17. Podporovat vytváření konsorcií při nákupu elektronických zdrojů, spolupracovat s vydavateli a distributory.
18. Urychlit převod tradičních lístkových katalogů knihoven do elektronické podoby, která umožní zpřístupnění fondů knihoven pro vzdálené uživatele prostřednictvím internetu a mnohonásobné využití elektronických záznamů v knihovnách ČR.
19. Budovat elektronické souborné katalogy a informační brány jako základní informační zdroje o dostupnosti dokumentů v knihovnách ČR a nástroje pro sdílenou katalogizaci.

D. Ochrana a zpřístupnění kulturního dědictví

20. Zajistit bibliografickou registraci, trvalé uchování a zpřístupnění dokumentů publikovaných na území České republiky, včetně všech typů elektronických dokumentů.
21. Zajistit trvalé uchování knihovních sbírek tradičních a elektronických dokumentů v knihovnách jako důležité složky národního kulturního dědictví a umožnit jejich využívání současným i budoucím generacím.
22. Digitalizovat vybrané části knihovních fondů a zpřístupnit je veřejnosti.
23. Rozvinout spolupráci s muzei, archivy a dalšími typy paměťových institucí při zpracování, ochraně a zpřístupnění kulturního dědictví s důrazem na zavádění nových informačních technologií a kompatibilitu systémů.

E. Vzdělávání pracovníků knihoven

24. Vytvořit podmínky pro kvalitní personální zajištění veřejných knihovnických a informačních služeb v knihovnách všech typů. Zajistit odbornou přípravu a celoživotní vzdělávání pracovníků knihoven a přednostně se orientovat na získávání znalostí a dovedností pro využívání informačních a komunikačních technologií.

5. Programy na podporu knihoven

Základním nástrojem realizace Strategie jsou programy na podporu činnosti knihoven poskytujících veřejné knihovnické a informační služby, které mohou být orientovány zejména na¹:

- a) projekty vědy a výzkumu,
- b) zavádění nových technologií v oblasti zajištění veřejných knihovnických a informačních služeb,
- c) podporu propojení knihoven v síti,
- d) zpracování informačních pramenů do elektronické podoby a jejich zpřístupnění,
- e) doplňování knihovního fondu,
- f) ochranu knihovního fondu před nepříznivými vlivy prostředí,
- g) zpřístupnění knihovních fondů pro občany se zdravotním postižením,

¹ § 15 zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon)

- h) projekty v oblasti kulturní, výchovné a vzdělávací činnosti,
- i) zajištění výkonu regionálních funkcí,
- j) zabezpečení dalšího odborného vzdělávání zaměstnanců knihoven,
- k) výstavbu nebo rekonstrukci objektu knihovny,
- l) vybavení objektu knihovny zabezpečovacími a protipožárními systémy.

V současné době je rozvoj knihoven podporován těmito programy:

Programy ministerstva kultury:

- Program financování regionálních funkcí knihoven v souladu s usnesením vlády
- Veřejné informační služby knihoven (VISK) a potenciálně navazující nově vznikající program ministerstva kultury Kultura on-line
- Knihovna 21. století
- Česká knihovna
- Program výzkumu a vývoje

Program ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy:

- Program LI – Informační zdroje pro výzkum a vývoj
- Fond rozvoje vysokých škol

Je třeba zajistit kontinuitu těchto programů i v následujících letech a vytvořit programy nové pro podporu oblastí, které jsou uvedeny v knihovním zákoně a nejsou podporovány stávajícími programy (zejména výstavba nebo rekonstrukce knihoven, bezbariérové zpřístupnění knihoven).

INTEGRACE INFORMAČNÍCH ZDROJŮ V JEDNOTNÉ INFORMAČNÍ BRÁNĚ A JEJÍ DOPAD NA STRATEGII KNIHOVEN

Bohdana Stoklasová, Národní knihovna ČR

Integrace informačních zdrojů obecně

Většina českých knihoven má již dnes charakter hybridních knihoven, které poskytují informace z klasických i elektronických zdrojů, a kromě vlastních informačních zdrojů využívají stále více zdroje externí. Heterogenní povaha informačních zdrojů přináší nové, před několika málo lety těžko představitelné možnosti, ale také řadu problémů, které je nutné v knihovnách řešit v zájmu zajištění maximálního možného pohodlí pro uživatele. Uživatelé knihoven se mění – již dávno se nespokojí s online katalogem knihovny s nevlídným uživatelským rozhraním, chtějí mnohem více. Jako uživatelé internetu jsou zvyklí na snadný a okamžitý přístup k informacím z nejrůznějších oblastí a zajištění snadného a komplexního přístupu k informacím očekávají zcela logicky i od knihoven. Chtějí-li knihovny a knihovníci obstát na informačním trhu, musí nabídnout kvalitativně nové služby.

V současné době jsou uživatelé při práci s heterogenními informačními zdroji nuceni vypořádat se s různým uživatelským rozhraním jednotlivých služeb (více či méně vlídným), naučit se řadu způsobů formulace dotazu, jsou nuceni se opakovaně přihlašovat a odhlašovat a poradit si s výstupy nejrůznějšího charakteru, řešit problémy různého výstupního formátu a problémy s různým kódováním diakritiky.

Knihovny by měly nabídnout svým uživatelům integraci služeb bez opakovaného přihlašování a odhlašování v jediném, uživatelsky vlídném rozhraní, možnost klást dotazy jednotným způsobem a v jednotné podobě dostávat i výstupy a to jak informace o dokumentech tak vlastní primární dokumenty (především plné texty, ale i obraz, zvuk atd.), na základě získaných informací snadno získat nabídku dalších souvisejících informací a mít možnost pracovat ve vlastním, předem nadefinovaném prostředí s předdefinovanými preferovanými zdroji. Jinými slovy – většina toho, co dnes uživatele zatěžuje, by měla probíhat „v pozadí“. K tomu knihovny potřebují kvalitní programové vybavení pro zajištění výše uvedených funkcí, dobré nástroje pro správu informací o vlastních i externích zdrojích, nástroje pro správu informací o uživateli a dostatek kvalifikovaných pracovních sil pro efektivní využití všech těchto nástrojů a také pro standardizovaný popis zdrojů na všech úrovních, který je nezbytným předpokladem jejich integrace.

Kvalitní programové vybavení pro zajištění výše uvedených funkcí, dobré nástroje pro správu informací o vlastních i externích zdrojích i nástroje pro správu informací o uživateli mají dnes české knihovny k dispozici díky existenci projektu Jednotná informační brána. Problémem je prozatím dostatek kvalifikovaných pracovních sil pro efektivní využití všech těchto nástrojů a také pro standardizovaný popis zdrojů na všech úrovních, který je nezbytným předpokladem jejich integrace. Mnohdy se jedná o nové činnosti, které knihovny dosud nezajišťovaly, nebo je zajišťovaly v podstatně menším rozsahu. Otázkou je, kde hledat pracovní kapacity pro pokrytí těchto nových a/nebo transformovaných činností. Protože české knihovny nemohou počítat s extenzemi, musí uvažovat (stejně jako před nimi již mnoho zahraničních knihoven) o těsnější kooperaci, podstatně vyšším využití výsledků činnosti jiných knihoven a jasnějším vlastním profilováním jak v užším kontextu (knihovny mezi sebou), tak v širším kontextu celého informačního trhu.

Integrace informačních zdrojů v Jednotné informační bráně (JIB)

Tato část příspěvku se nesoustředí na to, JAK je zajištěno fungování JIB. Uvedeme zde jen zcela základní informace. Základní „nástroje“ pro fungování JIB představují programy MetaLib a SFX firmy ExLibris.

- **MetaLib** je nástroj pro **základní paralelní vyhledávání** v heterogenních zdrojích
- **SFX** je nástroj, který na jednom místě soustřeďuje **nabídku všech relevantních souvisejících přidaných služeb**

MetaLib

MetaLib je nástroj, který umožňuje základní paralelní vyhledávání v heterogenních zdrojích, tzn. nabízí vyhledávání podle autora, názvu, předmětu, roku vydání a ISBN/ISSN. Pokud potřebujeme při zadávání dotazu kombinovat údaje např. o jazyku dokumentu, případně originálu nebo údaje o vydavateli, pak je na místě vyhledávat přímo v originálním prostředí jednotlivých zdrojů.

Pomocí MetaLibu můžeme v JIB řešit následující otázky:

- kde hledat informace □ tematický výběr zdrojů přístupných v JIB podle předmětových kategorií konspektu
- jak přistupovat k licencovaným zdrojům □ možnost výběru způsobu autorizace přístupu k těmto zdrojům různými způsoby podle preferencí zdrojových databází
- jak vytvořit dotaz □ MetaLib nabízí snadno ovladatelné rozhraní, které je jednotné pro všechny zdroje
- jak porovnávat seznamy výsledků □ nástroj na slučování nalezených záznamů a odstraňování duplicity
- jak se zbavit duplicity záznamů z více zdrojů □ nástroj na slučování nalezených záznamů a odstraňování duplicity
- jak uchovávat dotazy, jejich výsledky a záznamy □ registrovaní uživatelé si mohou vytvořit vlastní profil, ukládat formulace dotazu a jeho výsledky, zá-

roveň si mohou uchovávat z nabídky MetaLibu oblíbené/nejvíce využívané zdroje

- další přidanou hodnotu v podobě soustředění nabídky relevantních souvisejících služeb do jednoho místa (díky prolínání zdrojů prostřednictvím OpenURL, které dává knihovníkovi možnost definovat relevantní odkazy), přináší SFX

SFX

SFX je nástroj, který soustřeďuje na jednom místě nabídku *všech relevantních* souvisejících přidaných služeb.

V nabídce přidaných služeb nyní nalezneme:

- informace o výpůjčním statusu □ prozatím pro katalogy v systému Aleph a T Series
- abstrakt, plný text □ plnotextové databáze Ebsco, ProQuest 5000, ScienceDirect
- informace o autorovi □ Encyclopaedia Britannica (volně přístupná část)
- příbuzné dokumenty podle slov z názvu □ webovské vyhledávače Google, Altavista, Excite ...
- elektronické dodávání dokumentů □ Virtuální polytechnická knihovna, digitální knihovna NK
- recenze, on-line nákup knih □ Amazon.com
- 20 standardně nadefinovaných služeb

Přehled všech bází SFX cílů naleznete na adrese <http://jib-info.cuni.cz>.

Princip fungování služby SFX si můžeme přiblížit na následujícím obrázku:

Dostatek informací o použitých nástrojích je k dispozici na jeho informačních stránkách <http://jib-info.cuni.cz/>, další informace (včetně informací o předpokladech připojení) lze získat během konference Knihovny současnosti u stánku ÚVT, správce JIB.

Tento příspěvek je zaměřen především na základní informace o tom, CO JIB nabízí a bude nabízet do konce roku 2002 a v roce 2003. Znalost současné i plánované nabídky je nezbytná pro úvahy strategického charakteru. Podrobnější informace včetně praktických ukázek možnosti využití JIB ve službách a v katalogizaci zazní v bloku Internet a knihovny opět po roce.

Projekt **Jednotná informační brána pro hybridní knihovny**

<http://jib-info.cuni.cz/dokumenty/branaprojekt.html>

byl zahájen jako společný projekt Národní knihovny ČR a Univerzity Karlovy. Cílem projektu bylo vytvoření Jednotné informační brány, která umožní uživatelům jednotný a snadný přístup ke klasickým fondům knihoven i elektronickým zdrojům (blízkým i vzdáleným). Cílem původního projektu VaV bylo vytvoření JIB pro Národní knihovnu a Univerzitu Karlovu s tím, že po zprovoznění a otestování v těchto dvou institucích (pilotní fáze) budou přizvány ke spolupráci i knihovny další. Již během prvního roku řešení (2001) se ale k projektu připojila skupina dvanácti knihoven řešících projekt s obdobnou tematikou pro oblast STM – **Portál STM**:

http://jib-info.cuni.cz/o_nas/stm/jib-stm.html.

Tím se projekt stal od počátku de facto projektem národní informační brány. Vzhledem k tomu, že technické a personální zabezpečení pilotního projektu neodpovídalo nově vzniklým požadavkům projektu s celonárodní dimenzí, byla pro Jednotnou informační bránu otevřena jedna z linií podprogramu **VISK 8**

http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/VISK/VISK8.htm

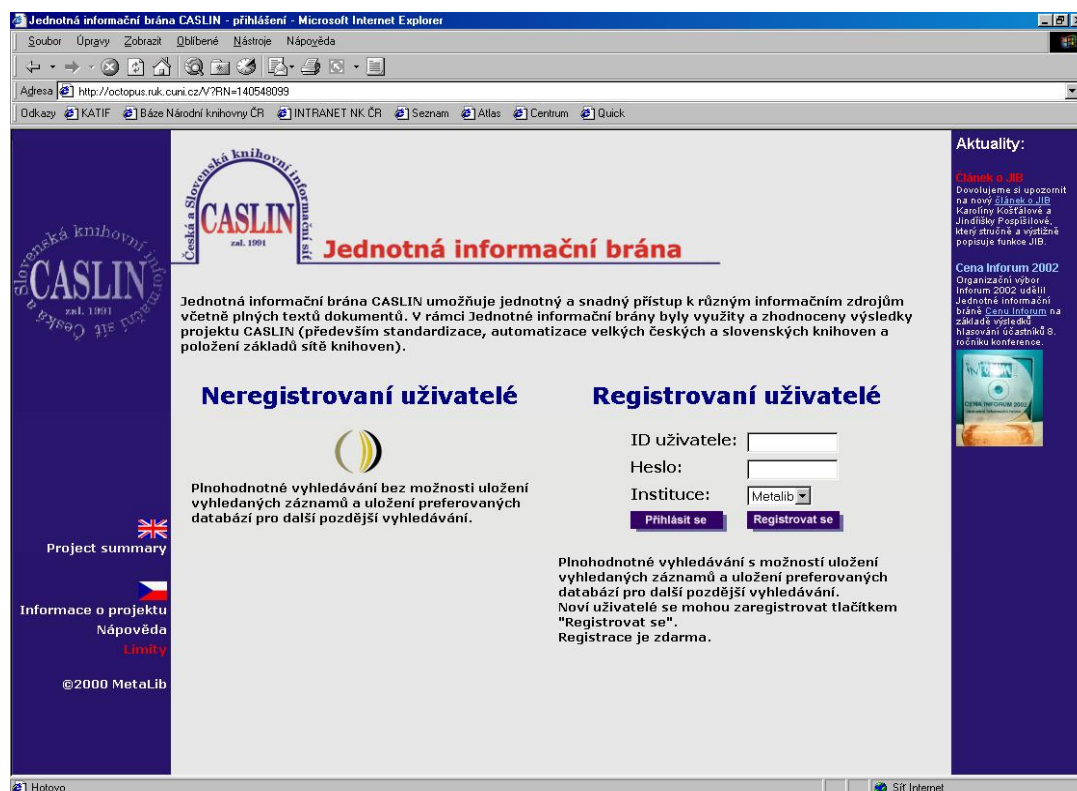
V červenci 2002 bylo podáno celkem 12 projektů, které lze rozdělit do dvou okruhů

- Zajištění provozu Jednotné informační brány v celonárodním měřítku
 - Zpřístupnění informačních zdrojů prostřednictvím Jednotné informační brány
- Jednání komise VISK 8, která tyto projekty posoudí, proběhne 6. srpna 2002, dnes tedy není jisté, které z předložených projektů uspějí a které nikoli, proto jsou v přehledu institucí zapojených do projektu JIB tyto dosud „nejisté“ instituce vytištěny kurzívou.

Z uvedeného textu je zřejmé, že v současné době je projekt Jednotná informační brána tvořen třemi souběžně běžícími projekty. Je ukázkou účelného propojení a doplňování různých zdrojů financování pocházejících z různých resortů (VaV-MK a VISK-MK, LI-MŠMT). Dále následuje seznam knihoven aktivně zapojených do projektu. Aktivní zapojení zjednodušeně řečeno znamená, že katalogy a databáze uvedených knihoven jsou nebo brzy budou dostupné pro paralelní prohledávání a většinou také pro stahování záznamů prostřednictvím JIB. Uživatelé uvedených institucí mají nebo brzy budou mít integrovaný přístup ke katalogům a databázím vlastní instituce i k dalším volným i placeným zdrojům (jsou jim nabízeny pouze ty zdroje, k nimž má jejich instituce přístup).

JIB je samozřejmě volně přístupná i ostatním (pasivním) uživatelům, nabízí jim však pouze volné zdroje.

Možnost dvojího přístupu ilustruje vstupní obrazovka JIB.

Následuje ukázka bohaté nabídky zdrojů pro předmětovou kategorii ekonomické

Prohledávat Ekonomické vědy, obchod:

☐ ABI/Inform (ProQuest)	☐ ANAL-články VK Olomouc(VKOL)
☐ ANL-článková bibl.(NK ČR)	☐ AUT- báze autorit (NK ČR)
☐ Academic Search Premier(Ebsco)	☐ ArticleFirst (OCLC)
☐ Business Source Premier(Ebsco)	☐ CASLIN-soub.katalog ČR
☐ DANBIB	☐ ECollections (OCLC)
☐ IDS Basel/Bern	☐ IDS Luzern
☐ IDS NEBIS	☐ IDS St Gallen
☐ IDS Zurich Universitat	☐ Katalog (MSVK Ostrava)
☐ Katalog dokumentů(SVK Plzeň)	☐ Katalog-knihy (KVK Liberec)

Odkazy ke kategorii Ekonomické vědy, obchod:

☐ ANL FULL-plné texty(NK ČR)	☐ Acad. Research Lib. (ProQuest)
☐ Account. Tax (ProQuest)	☐ Asian Business (ProQuest)
☐ Banking Inf. Source (ProQuest)	☐ Business Wire News (Ebsco)
☐ Báze šedé literatury (STK)	☐ EconLit (SP)
☐ European Business (ProQuest)	☐ GFK-generální katalog (VKOL)
☐ General Sci Plus (ProQuest)	☐ IDEAL (Academic Press)
☐ ISSN (STK)	☐ Journal Citation Reports (ISI)
☐ Katalog ESF-MU (MU)	☐ Katalog SPN-MU (MU)
☐ Katalog germanik (KVK Liberec)	☐ Katalog knih (Ukn TUL)
☐ Katalog knih a seriálů (UKZC)	☐ Katalog-seriály (KVK Liberec)
☐ Katalog-články (KVK Liberec)	☐ Know@Europe (ProQuest)

vědy, která se ovšem pro uživatele institucí nezapojených do projektu zredukuje pouze zhruba na polovinu volně přístupných katalogů a databází.

Volně přístupné zdroje:

- Souborný katalog Univerzity Karlovy
- CASLIN souborný katalog ČR
- katalogy NK ČR (NKC, KKL, SLK)

- katalog Vědecké knihovny v Olomouci
- katalog Moravské zemské knihovny
- katalog Státní technické knihovny
- katalog Krajské vědecké knihovny v Liberci
- katalog Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě
- katalog Univerzitní knihovny Univerzity Pardubice
- katalog Library of Congress
- ANL - články v českých novinách, časopisech a sbornících od r. 1991, Národní knihovna
- ANAL - článková databáze od roku 1994, Vědecká knihovna v Olomouci
- AUT – báze autorit, Národní knihovna
- další volně přístupné katalogy se průběžně testují

Licencované zdroje:

- Ebsco - Academic Search Premier, Business Source Premier, ERIC, Health Source : Consumer Edition, MasterFILE Premier, Medline, Newspaper Source
(národní licence)
- ProQuest 5000 ABI/Inform
(národní licence)
- SilverPlatter Medline Plus, Philosopher's Index, Embase
(přístupné v UK)
- OCLC WorldCat, ArticleFirst, Ecollections, ERIC, NetFirst, PapersFirst, ProceedingsFirst
(konsorcium OCLC)

Nyní se vraťme k českým zdrojům z pohledu institucionálního. Postupně se připojují další instituce a do konce roku 2002 by měl být počet připojených institucí a tím i zpřístupněných zdrojů podstatně bohatší.

Projekt Jednotná informační brána pro hybridní knihovny (VAV-MK, 2001-2002)

- Národní knihovna ČR
- CASLIN – souborný katalog ČR
- Univerzita Karlova – souborný katalog

Portál STM (LI-MŠMT, 2001-2003)

- Státní technická knihovna
- Vědecká knihovna v Olomouci
- Národní lékařská knihovna
- Knihovna Vysoké školy chemicko-technologické v Praze
- Univerzitní knihovna Západočeské univerzity v Plzni
- Univerzitní knihovna Univerzity Pardubice
- Univerzitní knihovna TU Liberec

- Státní vědecká knihovna Plzeňského kraje
- Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě
- Ústav výpočetní techniky MU
- Moravská zemská knihovna
- Ústřední knihovna VUT

VISK 8

přihlášené projekty

(uvedeny jsou pouze nově žádající instituce, nikoli instituce již zapojené, které žádají o dotaci na rozšíření služeb)

- *Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem*
- *Středočeská vědecká knihovna v Kladně*
- *Krajská knihovna Františka Bartoše, Zlín*
- *SKAT – souborný katalog*
- *Knihovna Uměleckoprůmyslového muzea v Praze*
- *Knihovna Národního technického muzea*
- *Knihovna Západočeského muzea*
- *Knihovna Národní galerie*

v jednání jsou

- *integrace zdrojů Anopress (licencovaný zdroj)*
- *integrace Knižních novinek (Svaz českých knihkupců a nakladatelů)*

Standardně jsou databáze dosud připojovány k MetaLibu JIB prostřednictvím protokolu Z39.50. Jiným způsobem - pomocí protokolu HTTP - jsou dosud připojeny např. SK Caslin a PubMed. V budoucnu tak budou připojeny i některé databáze s rozhraním TinWeb a další databáze, jejichž producenti prioritně využívají HTTP, XML technologie.

Princip připojení je prostřednictvím Z39.50 a HTTP je v obou případech stejný: MetaLib po zapsání dotazu převede dotaz podle svých konfiguračních tabulek do formátu srozumitelnému pro databázi, jíž dotaz odesílá. V případě zprostředkujícího protokolu Z39.50 je dotaz odeslán ve formátu definovaném tímto protokolem, v případě zprostředkujícího protokolu HTTP je dotaz odeslán ve formě URL. URL obsahuje specifikaci databáze a parametry dotazu.

Odpověď na dotaz je v případě komunikace přes Z39.50 odeslána ve formátu definovaném tímto protokolem. Odpověď na dotaz je v případě komunikace přes HTTP odeslána ve formátu XML.

V obou případech jsou vyhledané záznamy dále zpracovávány MetaLibem, převedeny do formátu MARC 21 a v jednotné formě prezentovány uživateli.

Jednotné rozhraní pro připojení zdroje do MetaLibu JIB prostřednictvím HTTP+XML je popsáno ve veřejně přístupném dokumentu vystaveném na stránkách portálu JIB:

http://jib-info.cuni.cz/dokumenty/dokumenty_tech.html

V technické specifikaci rozhraní HTTP+XML pro připojení k MetaLibu JIB je podrobně popsán formát URL pro předání dotazu a struktura XML dokumentu pro předání výsledku vyhledávání. Producenti databází, kteří budou mít zájem své databáze připojit do MetaLibu JIB, musí toto rozhraní implementovat pro přístup k poskytovaným databázím.

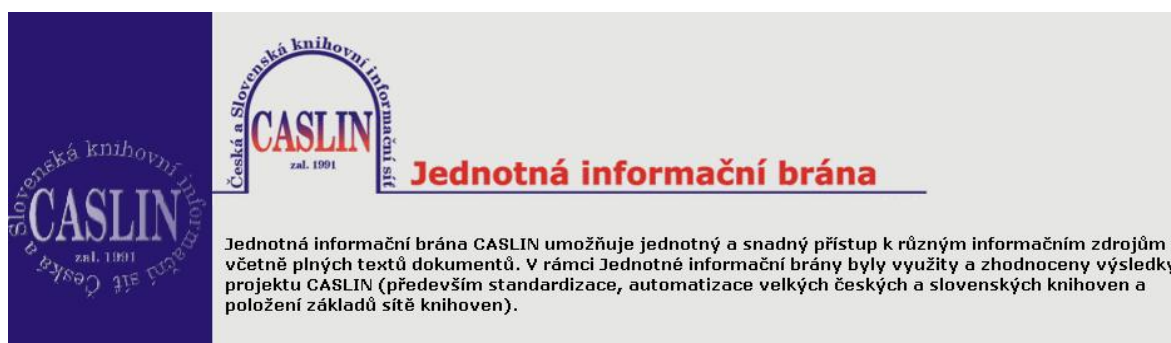
Jednotná informační brána a CASLIN – souborný katalog ČR

Hladký start projektu JIB byl možný díky výsledkům dosaženým v předcházejících letech pod hlavičkou projektu CASLIN

<http://www.caslin.cz:7777/caslin/historie/document.html>

(především oblast standardizace, automatizace a vytvoření jednotného základu sítě knihoven), JIB je jedním z jeho logických vyústění a pokračování, což vyjadřuje i úvodní obrazovka JIB, v souvislosti se souběžnou existencí JIB, která je

<http://www.jib.cz>

mj. i virtuálním souborným katalogem, a fyzickým souborným katalogem CASLIN, se opakovaně objevují otázky typu:

- *Je lepší fyzický souborný CASLIN nebo JIB jako virtuální souborný katalog?*
- *Potřebujeme JIB, když už zde máme fyzický souborný katalog CASLIN?, nebo naopak*
- *Budeme po plném zprovoznění JIB CASLIN ještě potřebovat fyzický SK CASLIN?*

V úvodu je třeba poznamenat, že v případě JIB a CASLIN-SK ČR nejde o konkurenci nebo dokonce o „boj o místo na slunci“. Naopak - je třeba usilovat o dobré fungování obou systémů a jejich vzájemné doplňování. JIB je **mj.** i virtuální souborný katalog. Je to jen jedna z mnoha dalších funkcí. Ideálem je návaznost na dobře fungující fyzický národní souborný katalog a další souborné katalogy, včetně zahraničních a mezinárodních. Na jedné straně JIB umožňuje více než fyzický národní souborný katalog, na druhé straně umožňuje méně. V rovině zdrojů umožňuje JIB ve srovnání s CASLIN-SK ČR více díky přímé integraci zahraničních zdrojů a přidávaných služeb, méně naopak proto, že vzhledem k širokému záběru JIB není cílem kompletní integrace jednotlivých malých českých knihoven, které mohou být naopak v úplnosti zahrnuty

v CASLIN-SK ČR. V rovině funkcí je výhodou JIB možnost vyhledávání a lokalizace dokumentů v českých i zahraničních knihovnách až na úrovni

Prohledávat Knihovny v Evropě:

☐ ANAL-články VK Olomouc(VKOL)	☐ ANL-článková bibl.(NK ČR)
☐ AUJ-jmenné authority (NK ČR)	☒ CASLIN-soub.katalog ČR
☐ DANBIB	☒ IDS Basel/Bern
☐ IDS Luzern	☐ IDS NEBIS
☐ IDS St Gallen	☐ IDS Zurich Universitat
☐ KKL-knihovnická lit.(NK ČR)	☒ Katalog (MSVK Ostrava)
☐ Katalog knih STK (STK)	☐ Katalog-knihy (KVK Liberec)
☒ MZK-katalog MZK Brno (MZK)	☒ NKC-katalog NK (NK ČR)
☒ National Library of Norway	☐ SBN On-Line
☐ SLK-katalog Slov.knih.(NK ČR)	☐ SVK01-katalog VK Olomouc(VKOL)
☒ Souborný kat.Univ.Karlovy(UK)	☐ Statsbiblioteket
☐ Union List (OCLC)	☒ WorldCat (OCLC)

aktuálního stavu knihovních jednotek, při využití funkce stahování záznamů bude pro katalogizátory jistě příjemná možnost jednoduché volby (případně stálé předvolby) knihoven, z nichž si určitá instituce přeje záznamy stahovat, včetně začlenění zahraničních knihoven – např. Library of Congress a dalších. Jedna instituce může mít pro svá různá pracoviště několik předvolených profilů (pořadí institucí) pro stahování záznamů. Možnost volby formátu (UNIMARC nebo MARC 21) usnadní našim knihovnám jak využívání zahraničních zdrojů, tak přechod od formátu UNIMARC na formát MARC 21. JIB ale neumožňuje a nebude umožňovat online katalogizaci do společné báze. Absence společné fyzické báze bibliografických záznamů vyplývá z podstaty virtuálního souborného katalogu.

Po převedení fyzického souborného katalogu pod ALEPH budou mít české knihovny k dispozici fyzický i virtuální katalog ve vzájemně velmi dobře korespondujícím programovém vybavení. ALEPH a MetaLib jsou produkty firmy ExLibris a společná „kolébka“ je na nich znát. Je na nás, jak této výhody dokážeme využít. Dobré programové zajištění totiž zdaleka není zárukou úspěšné implementace a hojného využívání souborného katalogu. V oblasti budování i využívání souborného katalogu je třeba pečlivě zvažovat otázky strategicko-koncepční (včetně účelného doplňování virtuálního a fyzického modelu), dále je třeba v jednotlivých knihovnách přehodnotit a mnohde dosti zásadně změnit organizaci pracovních postupů tak, aby do nich bylo budování i využívání souborného katalogu účelně integrováno. Zpočátku se zdálo, že hlavní překážkou jsou nedostatečné technické nástroje pro kooperaci v rámci souborného katalogu. Jak se technické nástroje zdokonalují, ukazuje se stále zřetelněji, že management

českých knihoven se bude muset utkat s překážkou daleko těžší a tou je přirozená lidská rezistence proti jakýmkoli změnám. A to nejen v oblasti souborného katalogu. Další ukázkou toho, čemu u nás říkáme problém a naši kolegové v USA challenge, je aplikace metody konspektu.

Popis a hodnocení fondů metodou konspektu

Další významnou linií projektu JIB je vytvoření předpokladů pro optimální fungování JIB: jednotné věcné zpracování a budování souborů věcných autorit, jednotný popis fondů českých knihoven metodou konspektu a spolupráce při jejich budování/využívání, postupně i dělba odpovědností za cílené budování tematických bran.

Překážkou pro komplexní zpřístupnění klasických fondů českých knihoven a snadnou navigaci uživatelů hledajících informace k určitému tématu do knihoven silných právě v hledané oblasti je nekvalitní popis obsahu fondů na stránkách většiny českých knihoven a absence údajů umožňujících makropohled na fondy našich knihoven. Chybí komplexní a srozumitelná tematická mapa našich knihoven vytvořená na základě jednotné metodiky. Aplikace metody <http://nkp.2b.cz/konspekt/konspekt.phtml>

KONSPEKT

Úvod Národní konzervační fond Univerzální knihovní fond Studijní fond

METODA KONSPEKTU

- Základní informace
- [Kódy úrovně fondů](#)
- [Kódy jazyků](#)
- [Indikátory ochrany fondů](#)
- [Předmětové kategorie a skupiny konspektu](#)
- [Příklady aplikace skupin konspektu v záznamech NK ČR](#)

Základní informace

Umožňuje souborný popis (charakteristiku) fondu určité knihovny (skupiny knihoven) bez podrobných bibliografických informací.

Umožňuje komunikaci o fondech a jejich porovnávání, poskytuje jednotný a srovnatelný přehled.

Je účinným nástrojem pro tvorbu strategie budování fondů.

Vznikl v USA, dnes má řadu aplikací po celém světě.

Je spravován a rozvíjen v rámci [OCLC-ACAS](#)

Jedná se o obecnou metodu, kterou lze upravit podle potřeb instituce/skupiny institucí/země.

Další informace na: <http://jib-info.cuni.cz/index.php?fname=jib.mnu&sub=4&url=dokumenty>

konspektu v českých knihovnách by měla přispět k nápravě situace a výstupy v podobě tabulek a grafů srovnatelných nejen v národním, ale i v mezinárodním

kontextu, by měly posloužit jako účinný nástroj pro přesvědčování odpovědných orgánů o chronickém nedostatku prostředků na doplňování klasických fondů českých knihoven a jeho tvrdých a nevratných dopadech. Metoda konspektu je prozatím aplikována v NK, výsledek i potřebné dokumenty jsou k dispozici na stránkách Národní knihovny <http://www.nkp.cz/konspekt>.

Reakce ze strany ostatních českých knihoven je prozatím poněkud překvapivá. Žádné věcné připomínky, reakce se redukuje zatím bohužel na jediný dotaz: kdy začne Národní knihovna konspekt školit? Školení mohou postupně proběhnout v oblasti aplikace předmětových kategorií a skupin konspektu v rámci věcného zpracování nově získaných dokumentů. Žádná knihovna však nemůže ostatní knihovny proškolit v analýze existujících fondů, ve stanovení strategie budování fondů, v hledání svého místa v národním i mezinárodním kontextu. Zde se jedná o kvalifikovaný odhad a ten musí udělat každá knihovna sama za sebe. Vlastní metoda konspektu je jednoduchá a snadno aplikovatelná v knihovnách, které mají kvalitní informace o svých fondech směrem do minulosti a dobře postavenou strategii včetně strategie budování fondů. A samozřejmě naopak. Až bude mít více knihoven k dispozici podobné výstupy, jaké

FONDY NÁRODNÍ KNIHOVNY ČR

Úvod
Národní konzervační fond
Univerzální knihovní fond
Studijní fond

Fondy Národní knihovny ČR vznikaly v průběhu několika staletí a obsahují 6 miliónů svazků. Jedná se o nejrozsáhlejší fondy v České republice, jejichž celkový význam i hodnota jsou zcela ojedinělé v národním i mezinárodním měřítku. Důsledkem trvalého nedostatku finančních prostředků na budování fondů v posledních letech je skutečnost, že Národní knihovna nemůže toto významné kulturní a intelektuální dědictví nejen rozmnožovat, ale ani adekvátně ochraňovat pro příští generace. Podrobnější informace přináší následující přehled vytvořený pomocí metodou [konspektu](#) (souhrnné informace, předmětové kategorie, příklady aplikace).

Národní konzervační fond	Univerzální knihovní fond	Studijní fond
<p><u>Charakteristika</u></p> <p>Hodnocení fondu</p> <ul style="list-style-type: none"> • domácí dokumenty • zahraniční dokumenty 	<p><u>Charakteristika</u></p> <p>Hodnocení fondu</p> <ul style="list-style-type: none"> • domácí dokumenty <ul style="list-style-type: none"> ○ dokumenty A ○ dokumenty B • zahraniční dokumenty 	<p><u>Charakteristika</u></p> <p>Hodnocení fondu</p>
<p>Strategie budování fondu</p> <ul style="list-style-type: none"> • domácí dokumenty • zahraniční dokumenty 	<p>Strategie budování fondu</p> <ul style="list-style-type: none"> • domácí dokumenty <ul style="list-style-type: none"> ○ dokumenty A ○ dokumenty B • zahraniční dokumenty 	<p>Strategie budování fondu</p>
<p>Stažení souhrnného dokumentu</p>	<p>Stažení souhrnného dokumentu</p>	<p>Stažení souhrnného dokumentu</p>

• [Stažení souhrnných informací o Konspektu](#)

má nyní NK, nastane čas pro diskusi nad sjednocením interpretace kódů úrovně fondů a především nad pokrytím jednotlivých předmětových kategorií v různých českých knihovnách. Bez praktické zkušenosti je to předčasné.

Od aplikace metody konspektu na fondy jednotlivých českých knihoven už je jen krůček k rozdělení gescí pro budování tematických bran a zahájení prací v této uživateli žádané a u nás stále ještě opomíjené oblasti. Snad o nich budeme hovořit v Seči 2003. Pokud se vám zdá, že je to Utopie, ráda bych připomněla, že během diskuse v Seči V Seči 2001 byly tímto termínem označeny jak celý projekt JIB, tak konspekt. O rok později jsme schopni prezentovat velmi konkrétní výsledky. To dává i budování tematických bran naději do budoucna.

JIB - výhled do budoucna

Do konce roku 2002:

- Do konce roku 2002 by měla být do projektu JIB aktivně (tj. ve smyslu zpřístupnění zdrojů) zapojena většina „hlavních“ českých knihoven a řada dalších zahraničních knihoven a zdrojů (jejich nabídka v originální znalostní bázi neustále roste, výběr pro JIB bude záležet na zájmu uživatelů o jednotlivé zdroje).
- Kromě zahraničních plnotextových zdrojů budou připojeny i plnotextové zdroje domácí (v této oblasti probíhají jednání).
- Bude pokračovat budování souboru věcných autorit NK a předávání zkušeností z této oblasti dalším knihovnám.
- Bude pokračovat aplikace konspektu v NK a předávání zkušeností z této oblasti dalším knihovnám.
- Ve školicím centru NK již byl zahájen cyklus celodenních školení o JIB, další školení proběhnou v rámci projektu Portál STM a na úrovni krajů.
- Prezentace JIB bude zastoupena na domácích akcích (Automatizace knihoven, Knihovny současnosti, RUFIS) i v zahraničí (Konference o souborných katalozích -Tallin) a v tisku (materiály z uvedených akcí, Národní knihovna, Knížnica, zájem projevila další zahraničních periodika), v závěru roku bude vydána u příležitosti ukončení pilotního projektu VaV menší monografie v češtině i angličtině.
- Bude zajištěno financování provozu JIB v rámci VISK.
- JIB se stane široce využívaným a nepostradatelným nástrojem pro uživatele i pracovníky knihoven.

Dále:

- Bude pokračovat připojování dalších zdrojů a institucí.
- Bude pokračovat zdokonalování existujících funkcí a přidávání nových funkcí.
- Po převodu fyzického souborného katalogu do ALEPHu bude optimalizován vztah mezi fyzickým a virtuálním souborným katalogem.
- Bude zahájena aplikace konspektu v dalších českých knihovnách (= kromě NK).
- Bude zahájena kooperace českých knihoven v oblasti budování fondů.

- Bude zahájena kooperace českých knihoven a dalších institucí při budování tematických bran.
- Bude pokračovat školení o JIB na různých úrovních.
- Prezentace JIB bude zastoupena na významných domácích akcích i akcích zahraničních (referát na konferenci IFLA 2003).
- Bude zajištěno financování provozu JIB v rámci VISK, případně v kombinaci s dalšími celonárodními programy Ministerstva kultury a dalších resortů.
- JIB se stane ještě více využívaným a nepostradatelným nástrojem pro uživatele i pracovníky knihoven a uplatní se i v dalších „neknihovnických“ oblastech.

Nyní máme dostatek informací k tomu, abychom mohli přistoupit k závěrečné kapitole, kterou je

Dopad integrace informačních zdrojů na strategii knihoven

S politováním musím tuto kapitolu začít tím, že dopad integrace informačních zdrojů na strategii jednotlivých knihoven je prozatím minimální. Až na výjimky stále dávají přednost klasickým zdrojům a zaběhaným postupům před integrací nových zdrojů, které je zároveň hledáním nových cest a vyžaduje nepopulární reorganizaci činností a přesuny pracovních kapacit v rámci instituce.

Grafické vyjádření využití JIB, která je silným a uživatelsky vlídným integračním nástrojem, je jen smutným doplňkem celkově tristních statistik využití u nás tak bohaté nabídky elektronických zdrojů, které jsou prostřednictvím JIB nabízeny. Srovnání s mírou využití elektronických zdrojů jako takových i integrujících informačních bran v zahraničí není pro nás vůbec lichotivé a je třeba se zamyslet nad příčinami tohoto stavu.

V případě JIB rostoucí nabídku domácích katalogů a databází doplňuje již nyní bohatá nabídka volně přístupných zahraničních katalogů a databází, kterou lze dále rozšiřovat podle přání uživatelů (znalostní báze, kterou máme k dispozici, zahrnuje několik set zdrojů). K dispozici jsou i placené zdroje, jejichž nabídka je u nás díky celonárodním a velkoplošným licencím velmi bohatá. Přesto využití JIB roste navzdory velkému počtu prezentací

http://jib-info.cuni.cz/akce/akce.php?akce=ostatni_minule

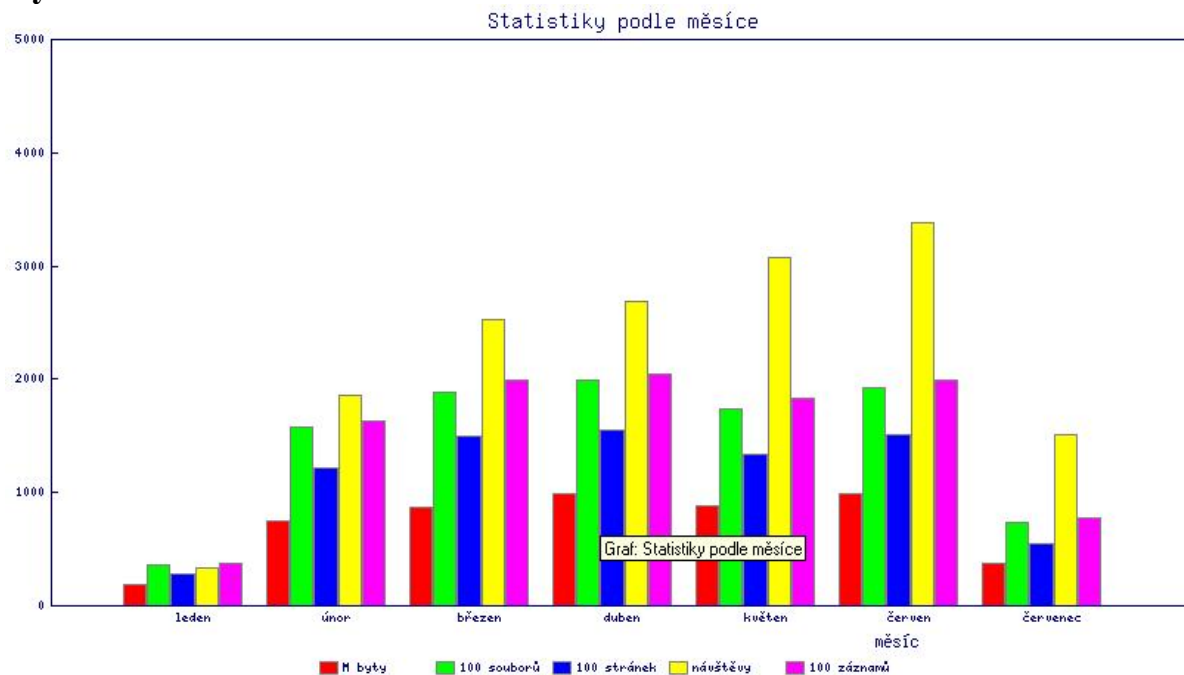
http://jib-info.cuni.cz/akce/akce.php?akce=ostatni_chystane

i skoleni

http://jib-info.cuni.cz/akce/akce.php?akce=skoleni_minule

jen velmi pomalu:

Využití JIB v roce 2002

Statistiky podle měsíce

měsíc	byty	soubory	stránky	návštěvy	záznamy
leden	187485112	35594	28409	331	37065
únor	753257676	157764	122098	1853	163148
březen	867036825	189094	149345	2526	198805
duben	987003822	198669	155611	2689	204477
květen	888796685	173589	133100	3076	183369
červen	985104013	192909	151296	3381	199458
červenec	374337775	73430	54503	1508	78120
celkem	5043021908	1021049	794362	15364	1064442

Poznámka: červenec je atypický kromě dovolených a prázdnin také tím, že NK přecházela na novou verzi systému ALEPH a její zdroje byly část měsíce nepřístupné.

Dále se budeme věnovat těm cílům uvedeným v materiálu **Strategie rozvoje knihoven 2003-2005**, které mají těsnou vazbu na problematiku integrace informačních zdrojů v JIB.

A. FORMOVÁNÍ NÁRODNÍHO KNIHOVNÍHO SYSTÉMU

1. Vytvořit vnitřně integrovaný národní systém knihoven a informačních institucí, který s využitím informačních technologií a nezávisle na resortní a regionální příslušnosti umožní jejich propojení, kooperaci a zapojení do mezinárodní spolupráce.

JIB napomáhá integraci knihoven a informačních institucí v celonárodním měřítku. Využívá špičkových technologií a dává je k dispozici pracovníkům i uživatelům knihoven. Již nyní integruje knihovny nezávisle na resortní a regionální příslušnosti a dokonce integruje i meziresortní finanční zdroje, jejichž integrace u nás není prozatím běžná. JIB iniciuje propojení a kooperaci knihoven,

přičemž zapojení knihoven do JIB znamená automatické zapojení do mezinárodní spolupráce – využití zahraničních zdrojů na jedné straně a zpřístupnění vlastních zdrojů jednotlivých českých knihoven na straně druhé.

3. Podporovat oborovou organizaci systému knihoven a budovat multifunkční knihovnická centra.

JIB je mj. i „oborovým rozcestím“, které vyžaduje (a proto i aktivně podporuje) jasnou oborovou organizaci a profilování knihoven. Kooperace v řadě oblastí (budování klasických fondů i tematických informačních bran) je vyjasněním oborových gescí přímo podmíněna.

Předmětové kategorie

- [1. Antropologie, etnografie](#)
- [2. Biologické vědy](#)
- [3. Divadlo, film, tanec](#)
- [4. Ekonomické vědy, obchod](#)
- [5. Filozofie a náboženství](#)
- [6. Fyzika a příbuzné vědy](#)
- [7. Geografie, Geologie, Vědy o zemi](#)
- [8. Historie a pomocné historické vědy, Biografické studie](#)
- [9. Hudba](#)
- [10. Chemie, Krystalografie, Mineralogické vědy](#)
- [11. Jazyk, lingvistika a literatura](#)
- [12. Knihovnictví, informatika, všeobecné, referenční literatura](#)
- [13. Lékařství](#)
- [14. Matematika](#)
- [15. Politické vědy](#)
- [16. Právo](#)
- [17. Psychologie](#)
- [18. Sociologie](#)
- [19. Technika, technologie, inženýrství](#)
- [20. Tělesná výchova a sport, Recreace](#)
- [21. Umění, architektura, muzeologie](#)
- [22. Výchova a vzdělávání](#)
- [23. Výpočetní technika](#)
- [24. Zemědělství](#)

[Antropologie, etnografie](#)
[Biologické vědy](#)
[Divadlo, film, tanec](#)
[Ekonomické vědy, obchod](#)
[Filozofie a náboženství](#)
[Fyzika a příbuzné vědy](#)
[Geografie, Geologie](#)
[Historie, Biografie](#)
[Hudba](#)
[Chemie, Mineralogie](#)
[Lingvistika, Literatura](#)
[Lékařství](#)
[Matematika](#)
[Politické vědy](#)
[Právo](#)
[Psychologie](#)
[Sociologie](#)
[Sport, Recreace](#)
[Technika, technologie](#)
[Umění, Architektura](#)
[Všeobecnosti, Informatika](#)
[Výchova a vzdělávání](#)
[Výpočetní technika](#)
[Zemědělství](#)
[Knihovny v Americe](#)
[Knihovny v Česku](#)
[Knihovny v Evropě](#)

4. Dosáhnout maximální kompatibility a unifikace knihovnických činností a systémů v národním i mezinárodním měřítku s cílem zlepšit kvalitu služeb, zvýšit efektivitu činnosti knihoven a odstranit duplicitu činností.

Předpokladem integrace informačních zdrojů v JIB jsou právě kompatibility a unifikace knihovnických činností. Prozatím bylo možné jen spekulovat a teoretizovat o tom, která knihovna či který systém respektuje doporučené standardy. Integrace v JIB nemilosrdně a viditelně prověří nejen absenci standardů, ale i nedostatky v jejich aplikaci. Kvalitní prezentace zdrojů vytvářených v určité instituci a/nebo v určitém systému v rámci JIB je jasným a neoddiskutovatelným důkazem o respektování standardů a naopak – dlouhodobá absence zdrojů zejména klíčových institucí vypovídá o jejich problémech v tomto směru.

B. ROVNÝ PŘÍSTUP K VEŘEJNÝM KNIHOVNICKÝM A INFORMAČNÍM SLUŽBÁM

7. Zlepšit spolupráci knihoven při sdílení informačních zdrojů a služeb s cílem umožnit uživatelům vyhledávání a přístup k maximu informací a informačních zdrojů v domácí i mezinárodní informační síti, a to jak v přímém kontaktu s knihovnou, tak prostřednictvím internetu.

JIB je účinným nástrojem pro zlepšení spolupráce knihoven při sdílení informačních zdrojů (klasických i elektronických) a služeb, další rozvoj JIB je podmíněn zlepšením spolupráce v této oblasti. JIB umožňuje uživatelům vyhledávání a přístup k maximu informací a informačních zdrojů v domácí i mezinárodní informační síti, a to jak v přímém kontaktu s knihovnou, tak prostřednictvím internetu.

9. Podpořit vývoj nových typů knihovnických a informačních služeb umožňujících integraci všech forem dokumentů v síti internet.

JIB je dobrým příkladem a prototypem právě takovéto služby.

11. Optimalizovat systém meziknihovnických služeb pro vzájemné sdílení informačních zdrojů a umožnit tak uživatelům přístup ke všem typům publikovaných dokumentů bez ohledu na místo a dobu jejich vzniku.

JIB je již nyní významným nástrojem pro optimalizaci meziknihovnických služeb pro vzájemné sdílení informačních zdrojů a umožňuje uživatelům přístup k různým typům publikovaných dokumentů bez ohledu na místo a dobu jejich vzniku. Význam JIB v této oblasti významně vzroste po zapojení dalších zdrojů.

16. Zvýšit objem financování nákupu knihovnických fondů a dalších informačních zdrojů v knihovnách ČR a vytvořit tak základní předpoklad pro zlepšení obsahu a kvality veřejných knihovnických a informačních služeb. Otevřít pro tuto oblast nový podpůrný program.

Objem financování nákupu knihovnických fondů a dalších informačních zdrojů v ČR je již řadu let silně poddimenzován, čímž dochází k degradaci fondů knihoven a tím i snižování kvality služeb. Postupně narůstá vnitřní dluh, jehož vyrovnání bude velmi obtížné, mnohdy nemožné. České knihovny ale prozatím nemají k dispozici dostatečně průkazný materiál, který by jasně a srozumitelně (s pomocí čísel, tabulek a grafů) ilustroval tento problém v jednotlivých institucích, v národním kontextu a na základě porovnání se srovnatelnými zahraničními institucemi i v kontextu mezinárodním. Výsledkem aplikace metody konceptu, která je jednou z linií projektu JIB, bude právě takovýto materiál. České knihovny budou mít k dispozici silnou argumentaci pro zvýšení objemu financování nákupu knihovnických fondů a pro iniciování podpůrného programu pro tuto oblast. Budou také schopny poskytnout záruku, že prostředky vložené do tohoto programu díky kooperaci optimálně využijí.

19. Budovat elektronické souborné katalogy a informační brány jako základní informační zdroje o dostupnosti dokumentů v knihovnách ČR a nástroje pro sdílenou katalogizaci.

JIB je mj. i virtuálním souborným katalogem. Je kvalitním nástrojem pro vyhledávání a lokalizaci dokumentů v národním i mezinárodním měřítku a umožňuje stahování záznamů. V kombinaci s fyzickým souborným katalogem CASLIN vytvoří JIB kvalitní a komplexní zdroj o dostupnosti dokumentů v knihovnách ČR (i v zahraničních knihovnách) a nástroj pro sdílenou katalogizaci. Vztah virtuálního a fyzického souborného katalogu bude třeba doladit tak, aby jejich kombinace umožnila maximální racionalizaci práce v českých knihovnách. Míra využití poskytnutých nástrojů však bude záležet především na vůli českých knihoven tyto nástroje adekvátně využít, neboli na jejich vůli k transformaci organizace knihovnických procesů.

20. Zajistit bibliografickou registraci, trvalé uchování a zpřístupnění dokumentů publikovaných na území České republiky, včetně všech typů elektronických zdrojů.

JIB je jedním z nástrojů pro zpřístupnění dokumentů publikovaných na území České republiky, včetně všech typů elektronických zdrojů. Kromě toho bude JIB i jedním z článků bibliografické registrace vzdálených elektronických zdrojů. Probíhá testování stručného popisu vzdálených elektronických zdrojů v návaznosti na jejich zpřístupnění v JIB a následného obohacení záznamů v ALEPHu.

Závěr

Integrace heterogenních informačních zdrojů je výzvou, s níž se zahraniční knihovny musely v posledních letech vyrovnat a stejně se s ní budou muset vyrovnat i knihovny české. Tlak ze strany uživatelů u nás není tak silný jako v zahraničí, proto se nám zatím daří zavírat oči před plnohodnotnou integrací elektronických zdrojů. Stále si říkáme – až jednou, až přijde čas ... prozatím na tuto oblast nemáme kapacity. Nechceme vidět, že čas už dávno přišel a že zpracování, uchování a zpřístupnění elektronických zdrojů (včetně vzdálených) už dávno není luxusem, ale naprosto standardní knihovnickou činností. Stačí se podívat na programy knihovnických konferencí, seminářů a workshopů, či na stránky zahraničních knihoven.

Kde ale sehnat pracovní kapacity na tuto novou oblast? Stejně jako zahraniční knihovny musí projít i české knihovny reorganizací a transformací knihovnických procesů a musí najít vůli ke spolupráci a dělbě činností. Fakt, že uživatelské a ekonomické tlaky jsou u nás podstatně slabší než v zahraničí, není žádnou výhodou. Na rozdíl od nich nebudeme ke spolupráci a dělbě činností donuceni, bude záležet hodně na naší vůli a proto naše cesta bude delší.

Prozatím všichni velmi rádi zpracováváme a zpřístupňujeme klasické dokumenty. Děláme to už dlouho, jsme na to zvyklí a dobře to umíme. Pravidelný průchod určitého počtu knih určených k úplnému zpracování linkou dává všem pocit příjemné jistoty. Nevadí nám, že jednu knihu zpracují české knihovny mnohokrát. Jejich procesy jsou takto nastaveny a kooperace znamená nežádoucí zásah a ztrátu oné jistoty. Nevadí nám, že české elektronické zdroje nezpraco-

vává nikdo a že nenávratně mizí, nevadí nám, že se k nim naši současní ani budoucí uživatelé nikdy nedostanou. Draze nakoupené zahraniční zdroje v řadě českých knihoven leží ladem, jejich propagace a využití jsou nedostatečné. Sami pracovníci knihoven s nimi mnohdy neumí pracovat a neumí uživatelům poradit. Nemají údajně čas. Mnohdy se hovoří o problému jazykové bariéry. Jaká bariéra však způsobila malý zájem o účast v konsorciu na využití zdrojů Anopress a ČTK v rámci VISK 8/linie A i o aktivní účast v JIB v rámci VISK 8/linie B? Je problémem předpokládaný nezájem uživatelů, nebo je problémem integrace elektronických zdrojů do služeb knihovny, která znamená v našich knihovnách stále velmi nepopulární zavádění novinek a reorganizaci činností?

Integrace elektronických zdrojů není luxusem. Luxusem je naopak množství pracovních kapacit vynakládaných na multiplicitní činnosti spojené s klasickými dokumenty. Stav, kdy v jedné oblasti všichni dělají činnosti, o které by se mohli snadno podělit, přičemž druhá, neméně důležitá oblast zůstává „územím nikoho“, je nezdravý a neudržitelný. Právě integrace elektronických zdrojů, které mnohé české knihovny tak krátkozrace a lehkomyšlně podceňují, totiž může výrazně změnit obraz knihoven v očích uživatelů i orgánů kompetentních za jejich financování.

Další informace a dokumenty naleznete na <http://jib-info.cuni.cz>

NÁRODNÍ LICENCE – ANO ČI NE?

PhDr. Hana Nová, Národní knihovna ČR

Mohutný rozvoj informačních a komunikačních technologií, který zaznamenáváme zhruba od poloviny devadesátých let, nemohl minout ani knihovny a informační instituce. Rozšíření internetu s sebou přineslo nové možnosti ve zpřístupňování informací. Elektronické publikování, elektronická komunikace a stále dokonalejší vyhledávací systémy zásadně ovlivnily charakter poskytovaných knihovnických služeb. Činnost knihoven se výrazně mění ve všech oblastech – od akvizice až po služby. A právě nové možnosti a způsoby poskytování služeb by měly jednoznačně přesvědčit čtenáře a uživatele o tom, že knihovna je místo, kde vždy dostanou informace, které potřebují pro své studium, vědeckou práci, sebevzdělávání, podnikání, zájmovou činnost atd. Čtenáři očekávají, že informace budou spolehlivé a přesné a dostanou je rychle, mnohdy dokonce bez osobní návštěvy knihovny. Spolehlivost, přesnost, rychlost a vyřešení autorských práv zaručují **databáze** vytvářené přímo vydavateli/nakladateli nebo je to databázové centrum či dodavatel, kdo tyto služby nabízí.

Hovoříme-li o elektronických informačních zdrojích, máme tedy v tomto příspěvku na mysli databáze jako komerční produkty. Obsahem databází mohou být jak knihy (nejčastěji encyklopedie, slovníky, adresáře...) tak také časopisecké články v podobě bibliografických záznamů s abstrakty (sekundární databáze) nebo přímo v plném textu (primární databáze). Dalo by se tedy říci, že se jedná jak o informace nejaktuálnější tak o informace trvalé hodnoty. V praxi se velmi často setkáváme s kombinací primárních a sekundárních informačních zdrojů doplněnou o další referenční zdroje a v poslední době také často s živými odkazy na zdroje internetové. Cenově nejsou databáze nijak levná záležitost. Ale i tady je možnost přijatelného řešení – vznik **konsorcií** knihoven, sdružování finančních prostředků, vyvíjení určitého tlaku na vydavatele na snížení ceny.

Jaká je situace v knihovnách v České republice? V polovině trvání programu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR „**Informační zdroje pro výzkum a vývoj**“ (2000-2003) by se dala optimisticky označit jako výborná. Velkorysý program finančně zajišťuje (mnohdy zcela) na 62 projektů. V rámci programu bylo do knihoven zakoupeno velké množství specializovaných databází z různých oborů. Projekt Web of Science by se dal označit jako projekt, který má strategický význam pro rozvoj vědecké a výzkumné činnosti. Projekty založené na akademické licenci poskytují dosud u nás nebývalou informační podporu pro výuku a výzkum na vysokých školách.

S výše uvedeným programem nám do knihovnického života vstoupil ještě další, u nás do té doby neznámý pojem, **národní licence**. Národní licence (někdy označovaná jako celoplošná licence) je takový způsob zpřístupnění určité databáze, který zahrnuje celé široké spektrum knihoven a informačních institucí. Licenční podmínky dovolují zapojení knihoven nejen univerzitních, akademických nebo velkých odborných, ale i výzkumných ústavů, nemocnic, muzeí, galerií a knihoven veřejných (ve smyslu okresních, městských nebo obecních). Kromě knihoven je přístup do databází umožněn také dalším institucím, především orgánům státní správy a samosprávy jako jsou krajské nebo okresní úřady, ministerstva apod. Vydavatel má obvykle jednu podmínku – členové konsorcia musí být non-profitní organizace.

Prvním projektem, který byl v národní licenci v ČR dostupný, je projekt **eIFL Direct** (www.nkp.cz/eifl/).

EIFL Direct (Electronic Information For Libraries) je společným projektem [Open Society Institute](#) (OSI) a [EBSCO Publishing](#). OSI představuje součást sítě Sorosových nadací a EBSCO je jedním z největších světových dodavatelů elektronických a tištěných časopisů. V projektu je sdruženo 39 zemí, které tak tvoří největší světové informační konsorcium. Mezi stanovené **licenční podmínky**, které se vztahují pouze na neziskové organizace, patří:

- neomezený počet účastníků v rámci státu
- neomezený počet uživatelů zúčastněných institucí
- neomezený počet současně pracujících uživatelů
- zajištění zaškolení pro knihovníky a uživatelský servis

Při **registraci** je potřeba potvrdit **licenční smlouvu** a vyplnit **registrační formulář**.

EIFL Direct zpřístupňuje více než **5.000 titulů plnotextových časopisů**, novin a zpráv informačních agentur a přes **1.300 brožur** a **plnotextových příručních publikací** především z oblasti sociálních a humanitních věd. Navíc nabízí přístup do medicínských databází včetně bibliografické databáze MEDLINE. Více viz [charakteristika databází](#).

OBR 1

Řešitelem projektu je Národní knihovna ČR. Jak víme, projekt eIFL Direct byl již na podzim 1999 připraven Open Society Institute v Budapešti a prostřednictvím Sorosových nadací nabídnut 39 zemím střední a východní Evropy a jižní Afriky. Proto hned v lednu 2000 po schválení projektu MŠMT

ČR, bylo možné začít s databázemi pracovat. Toto prvenství s sebou samozřejmě neslo jako u každé novinky své problémy a počáteční těžkosti. Nebyly zde žádné zkušenosti s organizačními záležitostmi vznikajícího neformálního konsorcia knihoven. Plnotextové databáze představovaly pro knihovny a jejich čtenáře (vyjma několika málo vysokoškolských knihoven) nový informační zdroj, se kterým se nejprve museli naučit zacházet. Zapojení knihoven ČR do širokého mezinárodního konsorcia (v r. 2001 to bylo více než 2000 knihoven z celého světa) je velice kladně hodnoceno Open Society Institute v Budapešti. V počtu provedených rešerší je Česká republika v porovnání s jednotlivými zúčastněnými zeměmi na předních místech.

Druhým projektem dostupným v národní licenci je **ProQuest5000/PCI Web** (www.proquest.cz), řešitelem je Ústřední knihovna Univerzity Karlovy v Praze.

The screenshot shows the ProQuest/PCI website in a Microsoft Internet Explorer browser window. The address bar shows 'http://www.proquest.cz'. The page layout includes a navigation menu on the left with links like 'Hlavní stránka', 'O licenci', 'Produkty', and 'Kontakty'. The main content area features a banner for 'Stránky národní akademické licence ProQuest 5000 & PCI Web' and a central section titled 'PŘEDSTAVTE SI, ŽE MÁTE...' (Imagine yourself having...). This section lists the benefits of the ProQuest 5000 and PCI Web products, such as the ability to work with articles from over 7000 journals in a single moment and access to over 3781 journals in the social and humanistic fields. The right sidebar contains 'AKTUÁLNĚ:' (Current) news, including 'Statistiky k 30.6.2002' and 'Soutěž "Galerie SiteBuilderu"'. The footer of the page mentions 'Technická podpora národní licence: aip' and 'Váš dodavatel profesionálních informací'.

OBR 2

Realizací projektu byla pověřena fy Albertina icome Praha, která zajišťuje registraci a technickou podporu knihoven a další navazující služby, především provoz serveru, zaškolení knihoven, přípravu různých prezentačních materiálů, zpracování statistik atd.

Přístup do databází EBSCO a ProQuest5000/PCI Web je plně hrazen z programu MŠMT ČR.

V roce 2002 se připojuje třetí národní licence – **Služba KnowEurope** (www.knoweurope.cz).

OBR 3

V tomto případě je národní licence zaplacená z prostředků programu VISK – podprogramu Informační zdroje. Databáze KnowEurope se svým obsahem výrazně liší od obou výše uvedených. Jednak je to databáze evropská, zaměřená na země Evropské unie ale i na Evropu v širším kontextu, a jednak obsahuje „jiný druh dokumentů“ – zprávy a průběžné informace, právní předpisy, statistické údaje, analytické přehledy, údaje o osobách, jejich funkcích, odkazy na webové prezentace. Důvod výběru právě této databáze a v rozsahu národní licence je prostý - členství České republiky v Evropské unii přinese významné změny nejen v mezinárodním postavení našeho státu, ale větší či menší měrou se dotkne každého občana. Proto by mělo být v zájmu každého z nás abychom věděli, kde je možné opatřit si potřebné informace. Dodavatelem služby je také

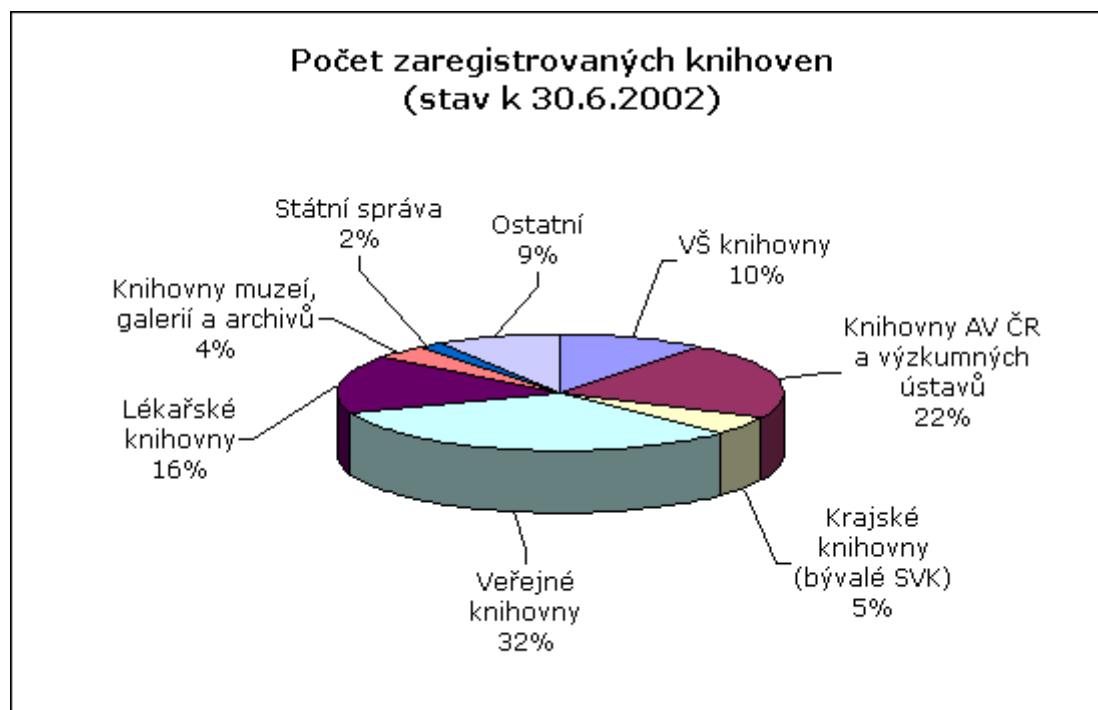
fy Albertina icome Praha, která je zároveň pověřena zabezpečením dalších navazujících služeb.

Využívání uvedených databází je tedy pro **knihovny**-členy neformálních konsorcií **bez finančního vkladu**. Zdarma je poskytována také další **podpora**, zejména se jedná o:

- registrace knihoven
- rozšíření počtu přístupů
- technickou podporu
- webové stránky projektů (údržba, aktualizace)
- školení (i opakovaná)
- semináře
- diskusní skupiny a elektronické konference
- propagační materiály
- pomůcky pro práci s databázemi
- statistiky využívání
- lokalizace uživatelského rozhraní (v případě KnowEurope)
- konzultace

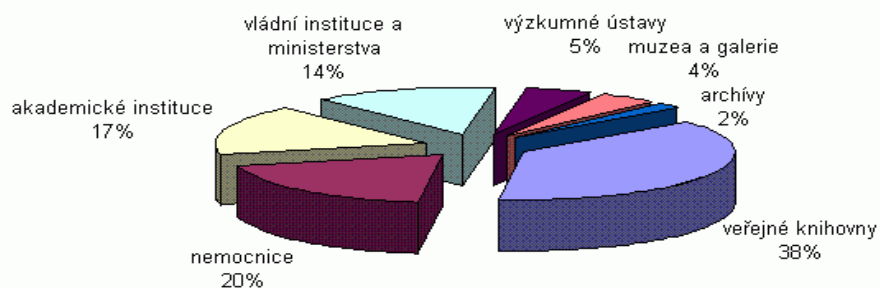
Projekty jsou prezentovány na různých seminářích, konferencích, v odborném i populárně naučném tisku.

Jak již bylo uvedeno, do národních licencí jsou zapojeny nejrůznější typy knihoven.

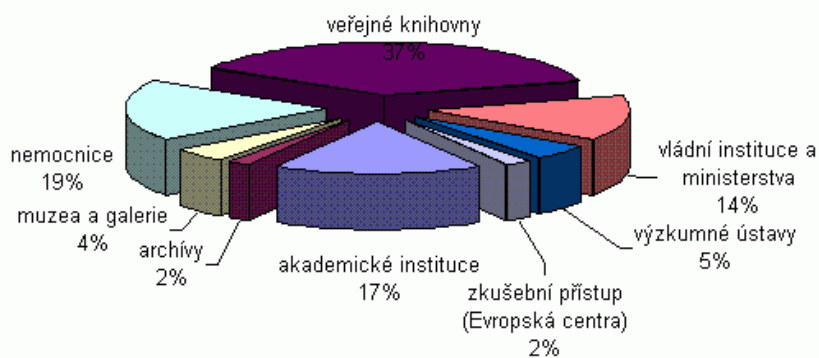
EBSCO
OBR 4

Složení účastníků národní licence

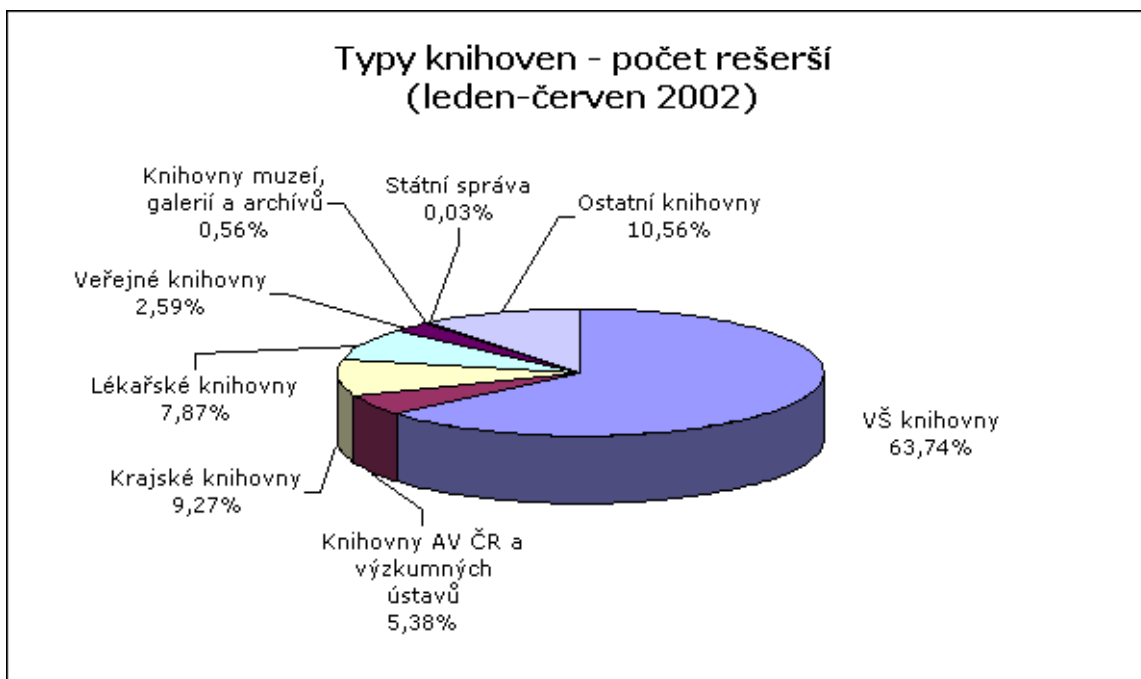
ProQuest5000/PCI Web
OBR 5

Složení účastníků národní licence KnowEurope

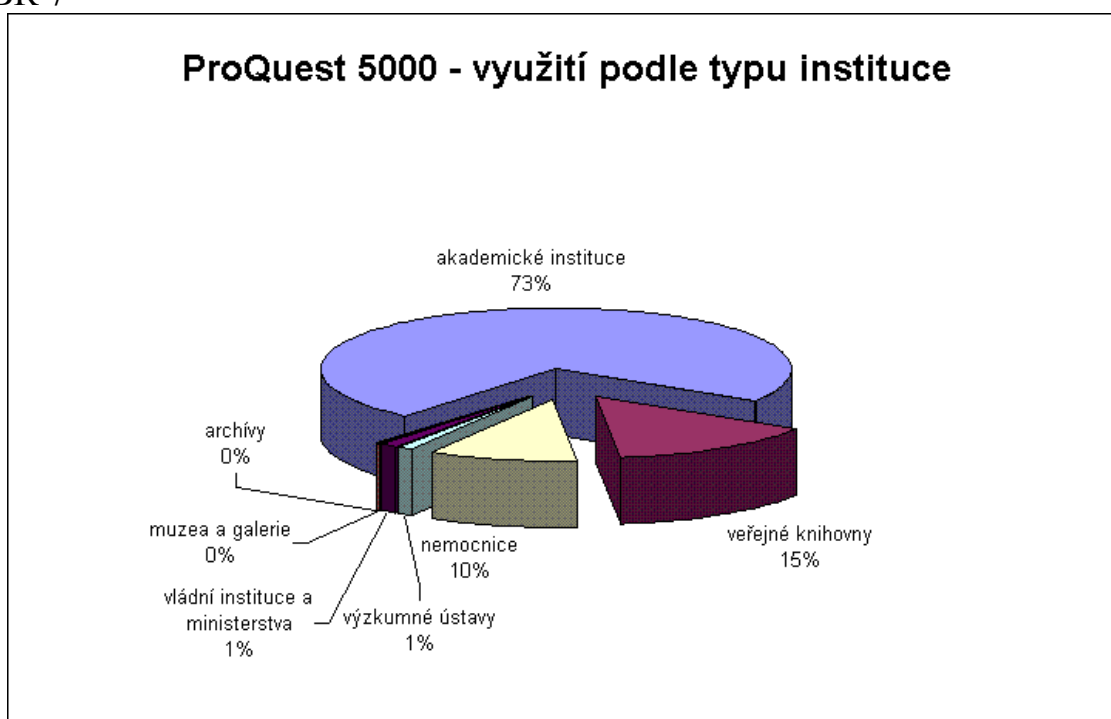

KnowEurope
OBR 6

K využívání databází dostupných v národních licencích se přihlásily všechny vysoké školy, dále pracoviště Akademie věd, výzkumné ústavy, velké odborné knihovny atd. V knihovnách vysokých škol je podíl využívání těchto databází největší, což zcela odpovídá zadání programu Informační zdroje pro výzkum a vývoj.

EBSCO
OBR 7

ProQuest5000/PCI Web
OBR 8

Podrobněji se však podívejme na **veřejné knihovny**. Podíl zaregistrovaných veřejných knihoven je u všech tří projektů téměř stejný, mezi 36–38%. A přesto, že v loňském roce i letos veřejné knihovny ve velkém počtu využily možnosti grantového programu MK ČR Veřejné informační služby knihoven a získaly tak finanční prostředky na připojení k internetu a vybavení výpočetní technikou, počet nově zaregistrovaných nijak závratně nestoupá.... Velký

pokrok byl také učiněn ve vzdělávání knihovníků, zejména v kurzech informační gramotnosti pořádaných opět za finanční podpory programu VISK. Problémy s „ovládáním“ databází by tedy neměly být.... Školení k využívání databází v rámci podpory projektů proběhly, probíhají a budou probíhat... Informace o národních licencích se objevily za uplynulé 2 roky snad téměř všude, kam český knihovník zavítá a několikrát ve všech odborných tištěných a elektronických periodikách. Velkou pochvalu si zaslouží pravidelné loňské sloupky v časopise Ikaros (ikaros.ff.cuni.cz) "Veřejné knihovny a elektronické informační zdroje: ANO, či NE?", které právě se zaměřením na veřejné knihovny vysvětlovaly, zdůvodňovaly, nabádaly, informovaly....

Řešitelé projektů (ale nejen oni) si nutně kladou několik otázek týkajících se efektivnosti využití databází přístupných v národní licenci.

1. Proč je zaregistrován pouze **malý počet** veřejných knihoven?

U všech tří projektů jsou to **tytéž knihovny**, které pochopily jedinečnou šanci a možnost nabídnout svým čtenářům služby, které jsou kvalitativně srovnatelné se službami knihoven velkých, odborných knihoven doma i v zahraničí. Ale pouze zaregistrovat se nestačí. Databáze umožňují sledovat nejrůznější statistiky: jak jsou databáze konkrétními knihovnami využívány, kolik bylo provedeno rešerší apod. Jde velice důležitý ukazatel pro budoucí rozhodování o jejich nákupu a o prodloužení licenčních smluv s dodavateli s přístupem v národní licenci nebo s přístupem multilicenčním, tedy pouze pro několik desítek knihoven. Nemalé finanční prostředky, které databáze stojí, musí být využity efektivně.

Další otázka tedy je

2. Proč jsou databáze veřejnými knihovnami **málo využívány**?

Samozřejmě není možné očekávat vysoký počet rešerší, každá knihovna má jiné složení čtenářů a jiné jsou jejich požadavky. Záleží na tom, v jakém městě knihovna je, zda je ve městě střední nebo vysoká škola apod. Ale při pohledu na statistiky zjistíme, že se opět jedná o **tytéž knihovny**, kde se nové zdroje informací staly rutinní součástí jejich knihovnické práce. Dokázaly využít vhodné příležitosti k propagaci nových služeb, samozřejmě je každodenní práce se čtenářem atd. atd. Pochopily, že je třeba dokázat svému zřizovateli, že jsou svými moderními službami pro čtenáře nepostradatelné. Počet takovýchto „osvícených“ knihoven je zhruba 40-50. A knihoven připojených v r. 2001 zejména díky programu VISK k internetu byl 1070! Je zajímavé, že právě do těchto knihoven se soustřeďuje ta část české populace, která nemá problém s angličtinou. Jazyková bariéra - to je totiž často uváděný důvod malého využívání databází. Přitom od letošního roku funguje v databázích EBSCO automatický překlad, který nabízí volbu němčiny, francouzštiny nebo španělštiny. Jinou pomůckou k usnadnění práce s databází je webové rozhraní v českém jazyce u databáze KnowEurope, které připravila fy Albertina icome Praha. Pomůcky pro vyhledávání v českém jazyce v rozsahu od jednoduchého

jednostránkového manuálu až po samostatnou příručku pro vyhledávání jsou pro knihovny k dispozici také zdarma.

Bohužel, jsou knihovny, které se sice zaregistrovaly, ale nenabízí se jiné logické vysvětlení, než že se jim daří databáze před čtenáři tajit. **Nevyužívání** databází v období leden-červen 2002 z celkového počtu zaregistrovaných veřejných knihoven ukazují následující tabulka.

EBSCO	ProQuest5000/PCI	KnowEurope
40,2 %	44,1 %	58,1 %

3. Proč se tyto knihovny vůbec zaregistrovaly?

Protože je přístup do databází zdarma? Protože si neuvědomily, že nové věci vyžadují spoustu nové práce? Protože dobře neodhadly potřeby svých čtenářů? Fy Albertina icome Praha se problémem nízkého využívání databází ProQuest500/PCI Web ze strany veřejných knihoven zabývala několikrát. Především dotazníková akce v r. 2001 (<http://www.proquest.cz/anketa.asp>) měla napomoci hledat další možnosti, jak podpořit knihovny při práci s databázemi. Bohužel odezva právě z veřejných knihoven byla velmi nízká. Z dalšího „zkoumání“ především prostřednictvím telefonického zjišťování a rozhovorů byly odpovědi na nízké využívání či spíše nevyužívání nejčastěji jazyková bariéra a nezájem uživatelů. Tady je nutné připomenout, že ne vždy je ze strany knihoven věnován dostatek prostoru k prezentaci databází a málo jsou využity nejrůznější formy informování čtenářů a to samozřejmě i potencionálních. Nemusíme hned požadovat, aby čtenáři prováděli složité rešerše, plnotextové články mohou využívat třeba jen k tomu, aby si procvičili právě angličtinu. Bohaté referenční zdroje, které jsou součástí databází, mohou být zase využity pro zájmové aktivity čtenářů, např. mládeže (která rozhodně nemá zábrany při práci s PC a jazykové vybavení je na dobré úrovni) pro zpracování různých referátů do školy.

4. Jsou obsahově databáze vhodné pro veřejné knihovny?

Jak databáze EBSCO tak i ProQuest5000/PCI obsahují tituly, které nejsou jen odborně zaměřené, ale také mají populárně naučný charakter. Zejména databáze EBSCO byly pro projekt eIFL vybírány s ohledem na jejich využití širokou veřejností. Databáze MasterFILE Premier byla vytvořena speciálně pro potřeby veřejných knihoven, je zaměřená především na obecně zájmové tituly časopisů z oblasti ekonomiky, zdraví a kultury.

5. Byla by finanční spoluúčast knihoven motivující při propagaci a prezentaci databází ?

Odpověď není jednoznačná, ale jasné je, že při výši rozpočtů, které veřejné knihovny mají, by to pro mnohé bylo rozhodně problematické.

6. Národní licence ano či ne?

Ani tady není možné v současné době jednoznačně odpovědět. Co se týká finančních požadavků na tak rozsáhlé zpřístupnění, už teď probíhají jednání

s producenty databází. Z jejich strany je samozřejmě velký zájem o pokračování a někdy je rozdíl předběžných cen akademické a národní licence překvapivě nízký. Díky národním licencím je všem knihovnám dána stejná možnost k poskytování kvalitních služeb. K nejnovějším odborným i populárně naučným informacím má přístup široký okruh čtenářů a uživatelů a tím je zajištěn demokratický přístup k informacím. Tento způsob také koresponduje s hlavním cílem rozvoje knihoven tak, jak je definován v materiálu Strategie rozvoje knihoven 2003-2005.

Závěr nejlépe vystihuje kompilace citací z výše uvedených sloupků z časopisu Ikaros:

- ❖ Není nutné, aby každá miniknihovnička v Horní Dolní měla superrychlé připojení k Internetu, baterii databází a CD-ROM nebo virtuální konto na digitální kopie ve Státní technické knihovně. Stále je ale u nás ještě mnoho knihoven, které by elektronické informační zdroje využívat mohly a nedělají to, protože se zakonzervovaly v prehistorii informačních služeb. Možná doufají, že ta "móda" přejde a vše se tiše vrátí do starých časů, možná ještě k myšlenkám o elektronických zdrojích nedozrály.
- ❖ Měli bychom se proto všichni snažit, aby otázka "*Veřejné knihovny a elektronické informační zdroje: ANO, či NE?*" zazněla a byla zodpovězena v každé české knihovně. Nemusí být nezbytně v každé knihovně zodpovězena ve prospěch elektronických zdrojů, ale neměla by být opomenuta jako něco, co se malých knihoven vůbec netýká. Po čase nicnedělání a strkání hlavy do písku by se totiž mohla zvrhnout v otázku "*Malá veřejná knihovna: ANO, či NE?*". Tu si ale už nepoloží knihovníci a už vůbec o ní nebudou smět rozhodovat.
- ❖ Hrozí totiž riziko, že se české veřejné knihovny rozdělí na dvě velké skupiny - několik desítek velkých knihoven, které poskytují moderní informační služby se vším všudy, a několik tisíc malých obecních knihoven, které samy sebe degradují na pouhé půjčovny knih, byť i s počítačem. Obě skupiny se od sebe budou čím dál víc vzdalovat, kvalita jejich služeb bude diametrálně odlišná a přejít z jedné skupiny do druhé (tedy od "půjčovny knih" k "informační instituci") bude čím dál tím těžší. V první řadě to poškodí obyvatele malých obcí, odkázané výhradně na služby malých knihoven, v konečné důsledku se však negativní důsledky projeví i na prestiži knihovnictví, knihoven a knihovníků v České republice obecně.

INTERNETOVÉ ZDROJE JAKO SOUČÁST DIGITÁLNÍCH KNIHOVEN I JAKO SOUČÁST KULTURNÍHO DĚDICTVÍ

Ludmila Celbová, Národní knihovna ČR; Petr Žabička, Moravská zemská knihovna

1. ÚVOD

Celosvětová informační síť Internet se v posledních deseti letech stala součástí běžného života společnosti. Tento nezpochybnitelný fakt platí samozřejmě diferencovaně pro různé části světa i pro různé sociální vrstvy. České republice se naštěstí podařilo v tomto směru zařadit mezi nejvyspělejší země. I když využití Internetu v domácnostech v Česku stále ještě značně pokulhává za USA, Kanadou či mnoha evropskými, zejména severskými zeměmi, kde připojení k síti Internet je podporováno vládou a je i finančně velmi snadno dostupné, přesto se dá již dnes říci, že díky možnostem přístupu k Internetu v knihovnách jako informačních centrech a díky postupnému zavádění Internetu do škol se stává Internet i v Česku pro širokou veřejnost dostupným jak pro získávání informací, tak i pro vlastní publikování informací.

Rozšíření Internetu přineslo obrovskou explozi v elektronickém publikování – každý dokument v síti Internet může být považován za publikovaný. Z toho je samozřejmě značná část dokumentů (stejně jako u tradičních druhů dokumentů) informačně nespolehlivých či nevýznamných; vzhledem k tomu, že se jedná o dokumenty nehmotné, mohou být tyto dokumenty (na rozdíl od dokumentů jednorázově či opakovaně vydaných na hmotných nosičích) značně nestálé – jsou proměnlivé v čase, a to po stránce obsahové i formální.

Současným trendem v moderních knihovnických systémech je snaha nabídnout uživatelům možnost jednotného přístupu ke všem dokumentům, které jsou v dané instituci k dispozici. Budují se integrované systémy, pro které se vžilo označení digitální knihovna, jejichž součástí jsou jak digitální dokumenty vytvořené primárně jako internetové, tak dokumenty vzniklé převodem dokumentů publikovaných v tradiční formě na hmotných nosičích (textové, obrazové, zvukové) do digitální formy, a také digitální sekundární informace o existenci a místě uložení tradičních dokumentů, které nemají digitální podobu. Vedle komfortu pro uživatele – zpřístupnění v jednotném prostředí – je třeba také zajistit možnost trvalého, resp. dlouhodobého přístupu k digitálním informacím.

Dálkově přístupné elektronické zdroje publikované převážně v síti Internet se stávají nedílnou součástí národní produkce a národního kulturního dědictví, „obrazem doby“, který je třeba zachytit a uchovat pro budoucnost. Zajištění jejich

pokud možno trvalého uchování a zpřístupnění je podmíněno řešením řady problémů zahrnujících komplexní soubor aspektů technických, knihovnických, organizačních a legislativních.

Ve světě (zejména v USA, Kanadě, Austrálii a v evropských severských zemích) existuje již několikaletá zkušenost s projekty zaměřenými na sbírky elektronických dokumentů publikovaných v síti Internet. V Evropě se za podpory Evropské komise zabývaly touto problematikou společné mezinárodní projekty (**CoBRA+**, **BIBLINK**, **NEDLIB**), jejichž cílem bylo stanovit budoucí úlohu evropských národních knihoven ve vztahu k elektronickým publikacím a vytvořit podmínky pro propojení národních bibliografických agentur a vydavatelů elektronických publikací, které by bylo užitečné pro obě strany. K nejvýznamnějším národním projektům patří **PANDORA** (Austrálie), **EVA** (Finsko), **INDOREG** (Dánsko), **Kulturarw3** (Švédsko) a **DNEP** (Nizozemí).

Česká republika se jako první ze zemí bývalého východního bloku zařadila mezi nejvyspělejší země v oblasti řešení problémů trvalé ochrany a zpřístupnění internetových zdrojů v roce 2000, kdy Národní knihovna ČR získala grant Ministerstva kultury ČR pro řešení pilotního projektu v rámci programu výzkumu a vývoje. Na projektu **Registrace, ochrana a zpřístupnění domácích elektronických zdrojů v síti Internet**, který dostal pracovní název **WebArchiv**¹, spolupracovala řešitelská instituce, Národní knihovna ČR, v oblasti informačních a komunikačních technologií s pracovníky Ústavu výpočetní techniky Masarykovy univerzity v Brně, na řešení okruhu problémů knihovnických a legislativních se podíleli externí spolupracovníci – odborníci v oblasti elektronického publikování (časopis Ikaros - Ikaros, o. s).

Během dvou let doby řešení pilotního projektu se tato problematika dostala mezi problémy řešené rovněž na půdě mezinárodních institucí. Nejvýznamnější v Evropě je společná iniciativa **CENL** (Conference of European National Librarians) a **FEP** (Federation of European Publishers), jejímž výsledkem je deklarace upravující vztahy mezi vydavateli elektronických zdrojů a deponitními institucemi *International declaration on the deposit of electronic publications*² (tentto významný dokument byl přeložen do češtiny³). Problém trvalého uchování národního bohatství v podobě elektronických publikací, zejména síťových, tedy už přestává být experimentem „pokročilejších“ zemí, ale stává se obecně naléhavou výzvou pro knihovny i nakladatele, neboť objem digitálních informací na-

¹ WebArchiv se prezentuje na webových stránkách na adrese <http://webarchiv.nkp.cz>.

² International declaration on the deposit of electronic publications : Conference of European National Librarians/Federation of European Publishers (CENL/FEP). *Dialog mit Bibliotheken*, 2000, vol. 12, no. 3, s. 2-14. ISSN 0936-1138. Dostupné též na World Wide Web: <<http://www.ddb.de/news/epubstat.htm>>.

³ Český překlad *Mezinárodní deklarace k odevzdávání elektronických dokumentů do konzervačního fondu* je dostupný na http://webarchiv.nkp.cz/CENL_FEP.pdf.

růstá obrovským tempem a ochraně těchto dokumentů a k tomu sloužícím technologiím se dosud věnovala minimální nebo nulová podpora. Mnohé z elektronických zdrojů, které neexistují souběžně v tradiční (tištěné nebo analogové) formě (tzv. *digital born* dokumenty), byly již trvale ztraceny, neboť jejich tvůrci nebo vydavatelé odstranili z webu své elektronické publikace, aniž by zajistili jejich trvalou archivaci. Naléhavost řešení tohoto problému dokládá vyjádření zástupců mezinárodní federace knihovnických asociací IFLA, která usiluje rovněž o dohody s IPA (International Publishers Association): „*I když náklady na dlouhodobou archivaci jsou vysoké, náklady na nicnedělání v této oblasti by byly katastrofální.*“

2. VÝSLEDKY ŘEŠENÍ

Řešení pilotního projektu **Registrace, ochrana a zpřístupnění domácích elektronických zdrojů v síti Internet** představovalo principiálně testování dvou metod, které by v optimálním případě měly být v praxi aplikovány paralelně s cílem umožnit dlouhodobé uchování a využívání elektronických zdrojů:

- shromažďování, registrace a archivace vybraných domácích elektronických online dostupných dokumentů jako legitimní součásti národní publikační produkce podle stanovených kritérií výběru pro účely České národní bibliografie; tato činnost klade značné nároky na intelektuální práci zpracovatelů;
- shromažďování a archivace domácích zdrojů z Internetu v relativní úplnosti (automatizovaný proces vyžadující obrovské kapacity úložného prostoru).

Informace o řešení jsou dále rozděleny do dvou částí: na oblast problematiky knihovnické, resp. vydavatelské a právní a na oblast problematiky informačních technologií.

2.1 Oblast problematiky vztahů knihoven, vydavatelů a legislativy

a) *Legislativa*

Mnoho pozornosti bylo věnováno legislativním otázkám, týkajícím se jednak autorského práva (archivace a zpřístupňování, resp. kopírování archivovaných dokumentů), jednak práva depozitní knihovny/instituce na povinný „výtisk“ elektronického zdroje, resp. jejího oprávnění archivovat internetové zdroje v depozitáři, tedy v digitálním archivu (obdoba konzervačního fondu klasických dokumentů). V některých zemích je již v platnosti zákon o povinném výtisku (Dánsko, Norsko, Slovensko), ovšem znění zákonů jsou příliš obecná a bez upřesňujících směrnic v praxi ne příliš použitelná. Přesnější znění zákonů jsou připravena ke schválení např. v Austrálii a Finsku. Nedávno, v červnu t.r. byl ve Švédsku schválen zákon upřesňující právo povinného výtisku online elektronických zdrojů pro švédskou národní knihovnu a související otázky. Některé země (Nizozemí, Velká Británie, Německo) aplikovaly dohody mezi depozitními knihovnami a vydavateli, umožňující dočasné řešení legislativních otázek získávání, archivace a zpřístupňování zdrojů publikovaných v síťovém prostředí. Velkým přínosem pro řešení této problematiky v dalších zemích by měla být

spolupráce mezi CENL (Conference of European National Librarians) a FEP (Federation of European Publishers). Také v České republice byly v rámci projektu připraveny podmínky k uplatnění dohod depozitní knihovny s vydavateli elektronických zdrojů a k přípravě zákona týkajícího se odevzdávání povinného výtisku vydavateli online přístupných elektronických zdrojů (monografických i seriálových) do digitálního archivu.

b) Metadata

Jelikož metadata hrají při dlouhodobé archivaci a zpřístupnění webových zdrojů zásadní roli, byla této otázce věnována značná pozornost také při řešení projektu. Pro tyto účely byl zvolen **Dublin Core Metadata Element Set** (zkráceně označovaný Dublin Core), který je všeobecně považován za nejperspektivnější metadatový formát, i když je rozšířen méně, než se předpokládalo. K hlavním přednostem Dublin Core patří rozšiřitelnost a jednoduchost, což znamená, že základní sadu prvků a jejich atributů (kvalifikátorů) je možné doplnit nebo upravit tak, aby vyhovovala potřebám využití tohoto formátu v konkrétních podmínkách.

Využití Dublin Core v projektu se opírá o překlad Dublin Core Metadata Element Set (v poslední verzi 1.1 schválené v červenci 1999) a kvalifikátorů (schválené v dubnu 2000) do češtiny. Tento překlad byl publikován v červnu 2000⁴; jeho garantem je Ústav výpočetní techniky MU.

Vzhledem k tomu, že pro vyhledávání dokumentů má nesporně značný význam věcný popis, nejzásadnější změna Dublin Core provedená v rámci projektu WebArchiv v lokalizované verzi generátoru metadatových záznamů podle tohoto standardu se týkala prvku Předmět (Subject). Původní kvalifikátory Dublin Core, umožňující věcný popis pomocí v zahraničí používaných řízených předmětových slovníků a systematických třídění byly nahrazeny, resp. doplněny slovníky a tříděními používanými v domácích veřejných a odborných knihovnách:

- *Předmětová hesla Národní knihovny* (ukázkový soubor je publikován na serveru NK)
- *Polytematický strukturovaný heslář* (spravován Státní technickou knihovnou)
- tezaurus *Agrovoc* (česká verze spravována Ústavem zemědělských a potravinářských informací)
- tezaurus *Eurovoc* (česká verze spravována Parlamentní knihovnou ČR)
- *Český teologický tezaurus* (spravován knihovnou Evangelické teologické fakulty UK)
- tezaurus *MeSH* (česká verze spravována Národní lékařskou knihovnou)
- *MDT-Master Reference File* (přístupný online a na CD-ROM)
- *MDT-Vybrané znaky*

⁴ Překlad dostupný na URL http://www.ics.muni.cz/dublin_core/DC-czech-1.1.html

Generátor metadat Dublin Core byl v průběhu řešení testován vybranými vydavateli různých typů elektronických zdrojů a průběžně upravován pro praktické využití. I nadále se počítá s jeho vývojem.

c) Kritéria výběru

Při formulaci kritérií, podle nichž budou vybírány ty zdroje, které budou zařazovány do České národní bibliografie, se vycházelo ze strategií archivace webových zdrojů přijatých v rámci obdobných zahraničních projektů (zejména projektu National Library of Australia PANDORA), ovšem s přihlédnutím ke specifické situaci v České republice. Kritéria jsou výsledkem diskusí, které provázely experimentální zpracovávání webových zdrojů podle Dublin Core (ve spolupráci s kolegy z odborných knihoven a vydavateli elektronických seriálů) v druhé fázi řešení projektu. Na tomto místě je třeba zdůraznit, že i nadále platí, že míra úspěšnosti projektů, které budou zaměřeny na rutinní zpracování webových zdrojů, bude odvozena od ochoty vydavatelů těchto zdrojů integrovat Dublin Core do svých publikačních aktivit.

Kritéria:

1. podle domény (místa uložení zdroje)

Primárně jsou brány v úvahu zdroje přístupné na serverech s doménou prvního stupně *.cz*. V této souvislosti však vyvstává problém, jak správně vymezit tzv. národní web (tj. zda uplatňovat pouze teritoriální hledisko nebo také jazykové hledisko podobně, jako je tomu u tradičních bohemikálních dokumentů). Faktem zůstává, že není možné výše uvedenou podmínku za všech okolností striktně dodržet, protože v některých případech čeští vydavatelé záměrně nebo nuceně (obvykle z důvodu předchozí registrace žádané domény ze strany spekulantů) využívají servery s doménami *.com*, *.net* a výjimečně také *.org* (např. oficiální prezentace Městského úřadu v Hořicích na www.horice.org, fotografický průvodce New Yorkem od M. Baňkové na www.nycmap.com – aj.). V těchto případech je třeba identifikovat vlastníka domény druhého stupně pomocí specializovaných služeb.⁵ Stejně zkušenosti byly získány při automatickém sběru švédských webových zdrojů v rámci projektu Kulturarw3 – bylo zjištěno, že až 40 % zdrojů je uloženo na serverech mimo národní doménu *.se*.

2. podle obsahu zdroje

Jsou brány v úvahu zdroje odborného nebo uměleckého charakteru, u nichž se předpokládá, že mají informační hodnotu pro větší okruh budoucích uživatelů. Záměrně jsou pominuty zdroje, které jsou výsledkem soukromých, firemních nebo ryze reklamních publikačních aktivit, i když s vědomím, že i v této oblasti se mohou vyskytovat zdroje, které mohou být pro některé uživatele zajímavé, resp. zdroje, které nejsou jiným způsobem zveřejněny.

⁵ např. <http://www.allwhois.com/>

3. podle typu zdroje

Repertoár typů zdrojů⁶ je poměrně pestrý a je do jisté míry ovlivněn předchozím kritériem. Při jejich výběru se vychází z běžných klasifikací dokumentů. Jde především o seriály, konferenční příspěvky, výzkumné a jiné zprávy, studie vzniklé např. jako výstupy vědeckých a výzkumných projektů, akademické práce, dokumenty veřejné správy. Je příznačné, že tyto zdroje spadají do kategorie tzv. šedé literatury.

4. podle formy

Jsou brány v úvahu ty zdroje, které jsou publikovány pouze v elektronické formě, aby se zabránilo duplicitě zpracování webových zdrojů a tradičních (tištěných) dokumentů s identickým obsahem.

5. podle přístupu

Jsou brány v úvahu pouze ty zdroje, které jsou volně přístupné, to znamená, že nejsou k dispozici v rámci placených informačních služeb.

6. podle formátu

Z pragmatických důvodů jsou preferovány formáty, které jsou všeobecně podporovány producenty aplikačního softwaru (zejména webových prohlížečů), nikoliv tedy proprietární formáty, pro jejichž korektní zobrazení je třeba zvláštní aplikační software. K tomu je třeba dodat, že některé z těchto formátů se staly – díky dominantnímu postavení producenta na trhu – standardy elektronického publikování de facto (např. Adobe – *pdf*, Microsoft – *doc*). Archivaci webových zdrojů usnadňuje empiricky dokázaný fakt (harvesting - automatické stahování - českého, švédského, nizozemského a finského webu), že navzdory velkému množství formátů, se kterými se na webu můžeme setkat, je většina webových zdrojů (85 až 90 procent) uložena v malém počtu formátů (resp. MIME podtypů) – *html/htm* (k tomu připojme *asp* a *php* v případě dynamických webových informačních systémů), *jpeg*, *gif* (pro statickou grafiku) a *txt*. Zastoupení zdrojů ve formátech *pdf*, *doc*, *rtf* a *ps* (PostScript) na českém webu není výrazné, ale jejich informační hodnota je obvykle vyšší než u zdrojů ve formátu *html*.

d) Elektronické seriály

Zvláštní pozornost byla v rámci projektu soustředěna na elektronické seriály (periodika), u nichž lze očekávat serióznější záměry vydavatele ve srovnání s jednotlivými webovými zdroji. Elektronické seriály jsou registrovány v Českém středisku ISSN; v současné době je registrováno na 250 seriálů přístupných online, které mají různé zaměření: odborné, populárně-naučné, zábavní a zpravodajské. Z teritoriálního hlediska mezi nimi figurují celoplošné i lokální seriály. Z uvedeného počtu je pouze časopis *Ikaros* systematicky excerpován v celostátním měřítku (v databázi knihovnické literatury KKL Národní knihovny ČR od srpna 1999 a v článkové polytematické databázi ANL, která je součástí Čes-

⁶ vzorek viz <http://webarchiv.nkp.cz/dc.php>

ké národní bibliografie, od května 1999). S některými vydavateli byla zahájena spolupráce (*Ikaros, Česká škola, Elektrorevue*). Vydavatel časopisu *Ikaros* vyvíjí nový publikační systém, který bude umožňovat generování metadatových záznamů ve struktuře Dublin Core do zdrojového kódu článků.

Registrované seriály lze rozdělit do tří skupin:

- **seriály vycházející výhradně v elektronické formě**

Početně největší skupina, do níž jsou zařazeny zpravodajské servery a další dynamické webové informační systémy, které jsou zpravidla aktualizovány průběžně a které tradiční klasifikace seriálů nezná – např. *Česká škola, Živě, root.cz, Svět Namodro, Instantní Astronomické noviny* aj. Kromě nich jsou v této skupině zastoupeny seriály, které do značné míry napodobují tradiční vydavatelský model – mají předem stanovenou periodicitu. Patří k nim např. *Ikaros, Chirurgie* aj.

- **online přílohy tištěných seriálů**

Rostoucí skupina seriálů, jejichž charakteristickým znakem je částečná obsahová nezávislost na „originálu“ a které mají z technického hlediska rovněž podobu dynamických databází – např. *EkoList po drátě, iDNES, iHNed* aj.

- **elektronické verze tištěných seriálů**

Těmito seriály nemá smysl se z praktického i metodického hlediska zabývat, protože jde o zpřístupnění téhož dokumentu jiným způsobem. Často mají tyto seriály sloužit k marketingové podpoře svých tištěných protějšků, někdy elektronické verze nejsou volně přístupné.

2. 2 Oblast informačních a komunikačních technologií

Pro testování vyvíjených, resp. aplikovaných a lokalizovaných softwarových nástrojů sloužil PC server, pracující pod operačním systémem Linux. V konečné fázi řešení se rovněž využíval páskový robot sloužící již dříve v Národní knihovně ČR pro řešení příbuzné problematiky digitalizace tradičních druhů dokumentů.

Softwarová část projektu byla od počátku zaměřena dvěma hlavními směry. První z nich se soustředil na podporu získávání a tvorby metadat, popisujících elektronický zdroj, zatímco druhý se zaměřil na problematiku archivace online elektronických zdrojů. Třetí důležitý směr, tedy samotné zpřístupnění archivovaných elektronických zdrojů, byl zatím jen předběžně analyzován.

V současné době nejdůležitějším prvkem vybudované infrastruktury je **Nedlib Harvester** – softwarový robot, procházející vymezenou část webu a ukládající všechny na něm nalezené dokumenty do archivu. Tento archiv, jehož velikost bude muset být v ostrém provozu počítána v terabajtech, je nyní budován na již zmíněném páskovém robotu Národní knihovny. Z praktického hlediska má však tento archiv zatím jednu nevýhodu – tou je absence nástrojů pro jeho indexaci a zpřístupnění. Je nutné si uvědomit, že o co snadnější je v současné době vytvořit v podstatě jakkoli velký sklad digitálních dokumentů, o to obtížnější je takový sklad dlouhodobě rutinně provozovat. Výhodou pro ře-

šitele projektu byla právě existence vyzkoušené technologie pro archivaci velkých objemů dat přímo v NK.

Pomineme-li první pokusy na poli zpřístupňování archivu, jsou další skupinou programy zaměřené na metadata – Generátor metadat Dublin Core, Generátor jednoznačného identifikátoru URN a Kalkulátor kontrolního součtu MD5.

Při řešení celého projektu byly s výhodou využity mnohé softwarové nástroje na bázi otevřeného kódu, operačním systémem Linux počínaje a výše zmíněnými programy včetně Nedlib Harvesteru konče. To řešitelskému týmu umožňuje mimo přímých finančních úspor i snadnou lokalizaci, drobné úpravy funkčnosti a operativní opravy nalezených chyb. Díky možnosti přístupu ke zdrojovým textům programů je také snadnější propojovat jednotlivé získané nástroje do větších funkčních celků a spolupracovat se zahraničními týmy, řešícími ekvivalentní problematiku s využitím stejných nebo podobných nástrojů.

a) Metadatové nástroje

Nejdůležitějším zástupcem skupiny metadatových nástrojů je již zmíněný **Dublin Core Metadata Generator**. Tento nástroj, veřejně přístupný na serveru projektu⁷, umožňuje autorům webových stránek poloautomaticky nebo ručně vytvořit a ve zvolené syntaxi uložit metadata respektující pravidla kvalifikovaného Dublin Core. Pokud již dokument nějaká metadata Dublin Core obsahuje, nebo na ně standardním způsobem odkazuje (`<link rel="meta" href="URL_souboru_s_metadata.rdf" />`), může uživatel zvolit jejich načtení do formuláře a je mu tak umožněna i jejich další editace, případně konverze do jiného formátu.

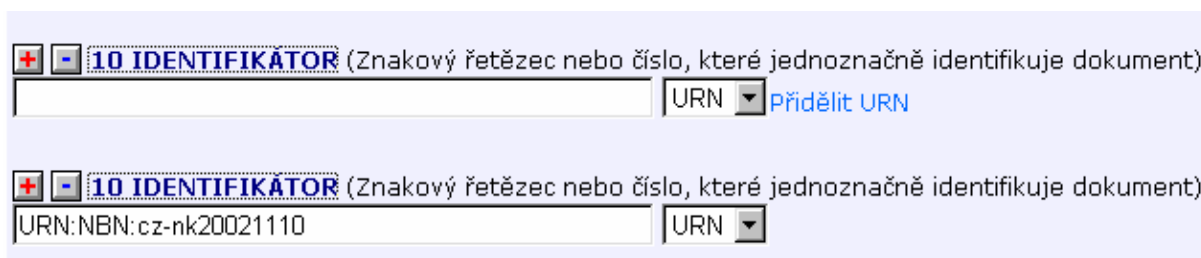
Dublin Core Metadata Generator byl původně společně s dalšími nástroji převzat s minimálními úpravami od Helsinské univerzitní knihovny, která jej vyvinula v rámci projektů Nordic Metadata I a II⁸. Na základě výsledků zkušebního provozu byl program postupně upravován až do dnešní podoby. Ačkoli se část úprav týkala spíše zpřehlednění programu a generovaného kódu HTML, došlo i k mnoha změnám funkčním. Původní program například obsahoval nepříjemnou chybu znemožňující korektně analyzovat již uložená pole DC metadat, pokud se v daném dokumentu vyskytovala opakovaně. Analytická část byla také rozšířena o podporu formátu PDF a ve vývoji je integrace volně dostupných komponent pro podporu analýzy textových formátů firmy Microsoft. Významným pokrokem bylo také zavedení podpory extrakce metadat ve formátu RDF/XML.

Výstupní formát HTML byl upraven tak, aby vygenerovaná metadata byla kompatibilní s XHTML 1.0, zatímco výstup generovaný ve formátu XML/RDF byl zpřehledněn a byla aktualizována použitá syntaxe.

⁷ http://webarchiv.nkp.cz/cgi-bin/dc_cz.pl

⁸ <http://www.lib.helsinki.fi/meta/>

I samotný formulář pro vkládání metadat doznal určitých změn, z nichž nejvýznamnější je volba kvalifikátorů prvku *Subject* tak, aby odpovídaly u nás používaným systémům věcného třídění a také doplnění funkce automatického vložení jedinečného čísla národní bibliografie ve formátu URN přímo do pole *Identifier*, pokud bylo toto pole předtím prázdné:

The image shows a screenshot of a web form with two identical sections. Each section is titled "10 IDENTIFIKÁTOR" and has a subtitle "(Znakový řetězec nebo číslo, které jednoznačně identifikuje dokument)". The first section has an empty text input field, a dropdown menu set to "URN", and a blue button labeled "Přidělit URN". The second section has a text input field containing "URN:NBN:cz-nk20021110", a dropdown menu set to "URN", and no button.

To zajišťuje uživateli větší pohodlí a výrazně zmenšuje riziko chyb, hrozcích jinak při kopírování nebo přepisu identifikátoru. Doufáme, že právě cesta získávání URN autory dokumentů během tvorby metadat popisujících tyto dokumenty v budoucnosti učiní používání samostatného formuláře pro přidělování URN zbytečným.

Zmíněné přidělení jednoznačného identifikátoru je umožněno propojením Dublin Core generátoru s **generátorem URN**. Ten byl nejprve také převzat jen s minimálními úpravami (překlad z finštiny) a právě kvůli propojení s DC generátorem musel být mírně upraven. Již nyní ale řešitelé uvažují o přepracování systému přidělování URN tak, aby program přidělující URN fungoval zcela nezávisle na konkrétním způsobu, kterým uživatelé URN získávají. Budou zveřejněny funkce pro získání URN, napsané v často používaných programovacích jazycích, které umožní snadnou integraci této funkce přímo do publikačních systémů vydavatelů online zdrojů. Díky tomu by se přidělování URN stalo zcela automatickým procesem.

Řadu pomůcek dostupných na serveru webarchivu doplnil i **kalkulátor MD5**. Ten umožňuje spočítat kontrolní součet MD5 zadaného textového řetězce. Pokud je tímto řetězcem platné URL nějakého dokumentu, může kalkulátor tento dokument stáhnout a spočítat jeho kontrolní součet. Protože jsou tyto kontrolní součty používány pro identifikaci dokumentů archivovaných Harvesterem, je jedna z možností využití Kalkulátoru zřejmá: může sloužit jako pomůcka při analýze práce Harvesteru i při zkoumání archivu samotného.

Jeho využití je však mnohem širší a nemusí s projektem vůbec souviset: za dodržení jistých předpokladů jej může kdokoli využít například pro ověření autenticity dokumentu, jehož původní kontrolní součet zná.

b) Nástroje pro archivaci a zpřístupnění

Základním softwarovým prostředkem projektu je **Nedlib Harvester**. Jde o nástroj, který je optimalizován pro plošné stahování a archivaci online dostupných dokumentů. Protože velikost tvořeného archivu snadno dosahuje obrovských rozměrů (jedno kolo stahování v našich podmínkách představuje stovky

GB), nejsou archivované dokumenty ukládány do databáze, ale přímo do souborového systému serveru. Dalším důvodem pro toto rozhodnutí je i snadnější migrace archivu na nové platformy – je nutné si uvědomit, že budovaný archiv by měl být trvale dostupný i ve vzdálené budoucnosti. Protože žádný souborový systém se nedokáže rozumně vypořádat s velkým množstvím malých dokumentů, jsou nově získané dokumenty před uložením do archivu spojovány programem *tar* do balíků po několika tisících a poté ještě komprimovány programem *gzip*. Spolu s každým dokumentem jsou do archivu uložena i metadata, popisující jeho vlastnosti, okolnosti jeho stažení a v případě html dokumentu i všechna metadata, která v něm byla obsažena.

V současné verzi 1.2 je možné nastavovat všechny důležité parametry sklizně: seznam výchozích URL, hloubku zanoření stahovaných souborů v rámci serveru, čímž se zamezí vzniku nekonečných smyček, respektování souboru *robots.txt*, podpora protokolu *ftp* a logování zamítnutých URL. Dále je možné zakázat nebo povolit přístup k serverům na základě příslušnosti k určité doméně, určitému serveru, části cesty k souboru, nebo jejich kombinace. Správnost nastavených omezení lze testovat zadáním URL, které je pak proti těmto omezením ověřeno.

c) Další vývoj

Jednotlivé prvky zatím vyvinuté infrastruktury poskytly ve zkušebním provozu jasný obraz toho, jak náročnou, ale i důležitou činností je dlouhodobá archivace online elektronických zdrojů. Práce na projektu také naznačily, kterými směry by se měl ubírat další vývoj infrastruktury projektu.

V oblasti metadatové bude nutné zajistit logování metadat vytvořených pomocí Dublin Core Metadata Generatoru a jejich další zpracování. Přímo se zde nabízí automatické předávání zadaných platných URL jako podkladu pro nové sklizně harvesteru. Zároveň by mohla tato metadata sloužit jako jeden z podkladů pro výběrové analytické zpracování v rámci národní bibliografie.

Dalším logickým krokem by mělo být rozšíření nabídky exportních formátů metadatového generátoru o UNIMARC a MARC21, které usnadní například i katalogizaci českých webových periodik. Vývoj generátoru metadat DC tedy bude muset odrážet jednak změny v nárocích uživatelů a jednak změny technického rázu (podpora dalších vstupních a výstupních formátů, proměny kvalifikátorů a možná i samotného standardu Dublin Core).

Generátor URN bude muset být přizpůsoben pro automatizované předávání čísel národní bibliografie jiným softwarovým produktům kdekoli na síti, jinak se ve větší míře neprosadí.

Vývoj NEDLIB Harvesteru bude s velkou pravděpodobností nadále podporován finskou národní knihovnou. Stejně pravděpodobné je, že dokud budeme tento produkt používat, budeme i my, stejně jako týmy při dalších národních knihovnách, které jej používají, přispívat určitým dílem k jeho vývoji.

Mimo již popsané problematiky konfigurace harvesteru se pozornost vývojového týmu zaměří i na tu část harvesteru, která se zabývá ukládáním stažených dokumentů do archivu. V budoucnu by právě odsud mohly být zatím neexistujícímu indexačnímu nástroji předávány první informace o nově získaném dokumentu.

Koncem roku 2001 byl na MFF UK vypsán ročníkový týmový vývojový projekt na vytvoření indexační a vyhledávací aplikace pro Webarchiv. Tato aplikace by měla zpřístupnit stažené dokumenty v jejich kontextu, tedy s vloženou grafikou ze stejné doby a s odkazy vedoucími primárně opět do archivu na dokumenty ze stejného období. Vyhledávání v archivu by mělo být umožněno nejen na základě URL nebo kontrolního součtu dokumentu, ale i na základě z dokumentu extrahovaných metadat nebo fulltextového vyhledávání. Tato aplikace by měla podporovat (byť nutně omezené) vyhledávání přes Z39.50 s využitím některého volně dostupného Z39.50 serveru a měla by být otevřená tak, aby bylo možné k ní kdykoli připojit další moduly pro indexování jiných než textových typů souborů. Jakkoli se to může zdát na první pohled nereálné, nástroje tohoto typu již existují a jeden z nich, Convera Retrievalware, je dokonce v NK zkušebně provozován. Jedním z cílů projektu bude proto pokus o jeho využití pro indexování některých typů souborů obsažených v archivu.

Je bohužel zřejmé, že stávající hardwarová platforma je pro ostrý provoz takového nástroje nevyhovující, což je dáno mimo jiné nemožností souběhu harvestingu a indexace na jednom serveru, který navíc není na tuto činnost dimenzován. Kapacitní problémy se ovšem týkají celé hardwarové infrastruktury, která naráží velmi často na finanční strop. Proto bude jedním z důležitých úkolů snažit se přizpůsobovat nabízené možnosti softwaru parametrům v daném okamžiku dostupných hardwarových prostředků.

3. ZÁVĚR

V rámci pilotního projektu, v podmínkách testování, byly vytvořeny předpoklady pro postupné zajišťování problematiky registrace, ochrany a zpřístupňování online dostupných elektronických zdrojů v provozních podmínkách. Byly připraveny podklady pro právní zabezpečení získávání, archivace a zpřístupňování domácích elektronických zdrojů publikovaných v síti Internet, softwarové nástroje pro provádění těchto činností a byla navázána spolupráce s vybranými vydavateli síťových elektronických zdrojů pro simulaci těchto činností v praxi. Data získaná v rámci automatizovaného stahování zdrojů z webu mohou být využívána rovněž pro registraci elektronických zdrojů dostupných online v České národní bibliografii.

Od vytvoření základních předpokladů v podmínkách testování k provoznímu řešení problematiky trvalého zajištění ochrany a zpřístupnění síťových elektronických zdrojů je však ještě dlouhá a náročná cesta, vyžadující značné finanční prostředky zejména na investiční vybavení (hardware) a jeho průběžné obnovení i na průběžnou aktualizaci softwarových nástrojů. Proto je třeba tyto čin-

nosti koordinovat s řešením podobných činností, jako digitalizace tradičních dokumentů a jejich zpřístupňování či analytické zpracování a zpřístupňování plných textů článků z elektronických časopisů. Rovněž je třeba počítat s nároky na lidskou práci související jak s tvorbou bibliografické databáze, tak se správou, údržbou a rozvojem výpočetní a komunikační techniky.

Pilotní projekt skončil v prosinci 2001 a po zrušení ročního programu VaV na rok 2002 *Zpřístupňování a ochrana knihovních fondů formou digitalizace s využitím mezinárodní sítě Internet v souvislosti s vytvářením informační společnosti*, vypsánoho Ministerstvem kultury ČR se zdálo, že nebude mít pokračování. Pro rok 2002 se situace alespoň částečně vyřešila schválením nového projektu v rámci programu VISK3. Jedním z výsledků řešení by měl být odhad věcných a finančních nároků (hardware a software) pro průběžnou tvorbu a zpřístupňování webového archivu a pro „údržbu“ archivovaných zdrojů (technologie migrace dat, emulace aj. - v souvislosti s morálním stárnutím nástrojů interpretace elektronických zdrojů) v provozních podmínkách i prostředků potřebných na další vývoj.

Nadějí pro finanční podporu i efektivnější řešení problematiky archivace internetových zdrojů je nyní projekt **European Web Archive**⁹, navržený Evropské komisi k řešení v rámci výzkumného programu FP6 - Research and Technology Development beyond 2002 - Sixth Framework Programme. Návrh podalo v červnu 2002 společně konsorcium evropských národních knihoven a dalších institucí, které se již v minulosti zabývaly problematikou shromažďování, archivace a zpřístupňování webových elektronických zdrojů (členem se stala i Národní knihovna ČR a další české instituce). Cílem navrhovaného projektu je přispět podstatně k zachování evropského digitálního kulturního dědictví.

Použitá literatura:

1. Registrace, ochrana a zpřístupnění domácích elektronických zdrojů v síti Internet : závěrečná zpráva za léta 2000-2001 [online]. Praha : Národní knihovna ČR, leden 2002 [cit. 9. srpna 2002]. Dostupný na WWW: <<http://webarchiv.nkp.cz/zprava2001/zprava2001.pdf>>.
2. Charakteristika WebArchivu: odkazy na relevantní zdroje a projekty [online]. Praha : Národní knihovna ČR, posl. aktual. 12. června 2002 [cit. 9. srpna 2002]. Dostupný na WWW: <<http://webarchiv.nkp.cz/odkazy.html>>.

⁹ Podrobnější informace publikovány v časopise Ikaros, dostupné na <http://ikaros.ff.cuni.cz/2002/c07/ewa.htm>

Příloha č. 1

Generátor metadat Dublin Core, který slouží pro tvorbu metadatových záznamů DC v různých výstupních formátech

The screenshot shows a web browser window titled "Nástroj pro tvorbu metadat Dublin Core - Poskytovatel aplikace Microsoft Internet Explorer: Contactel". The address bar shows the URL "http://webarchiv.nkp.cz/coj-bin/dc_cz.p". The page content includes a logo for "WebArchiv" and a navigation menu with links for "Dokumenty", "Generátory", "Odkazy", and "English". The main heading is "GENERÁTOR METADAT DUBLIN CORE". Below this, there is a brief description of the tool and a list of links for help and documentation. A warning message asks if the browser window is wide enough for the form. At the bottom, there are two buttons: "Načíst metadata DC z URL" and "Vytvořit metadata z URL". The form itself contains three sections: 1. "NÁZEV (Jméno dané zdroji)" with a text input containing "WebArchiv" and a dropdown menu set to "Název". 2. "TVŮRCE (Entita primárně zodpovědná za vytvoření obsahu zdroje)" with a text input containing "Národní knihovna ČR" and a dropdown menu set to "Jméno korporace (organizace)". 3. "PŘEDMĚT: Klíčová slova (Vlastní klíčová slova, maximálně jedno v poli)" with three text input fields containing "Elektronické zdroje", "Metadata", and "Dublin Core".

GENERÁTOR METADAT DUBLIN CORE

Tento nástroj, vyvinutý v rámci Nordic Metadata Project, slouží ke generování záznamu metadat podle schématu *Dublin Core* (verze 1.1).

Potřebujete-li nápovědu při užití tohoto nástroje, použijte následující odkazy:

- o **Obecná pravidla** (určená těm, kteří s nástrojem doposud nepracovali).
- o **Dublin Core Czech** (česká verze standardu vytvořená na MU Brno)
- o **Odkazy na klasifikační systémy a slovníky**
- o Nápověda týkající se daného pole se zobrazí po kliknutí na jeho název.
- o Formulář umožňuje generovat kvalifikovaná i nekvalifikovaná Dublin Core metadata

Chcete-li přidat nebo ubrat výskyt pole, užíjte tlačítka a .

Přesvědčte se, zda okno vašeho prohlížeče je dostatečně široké pro zobrazení kvalifikátorů polí!

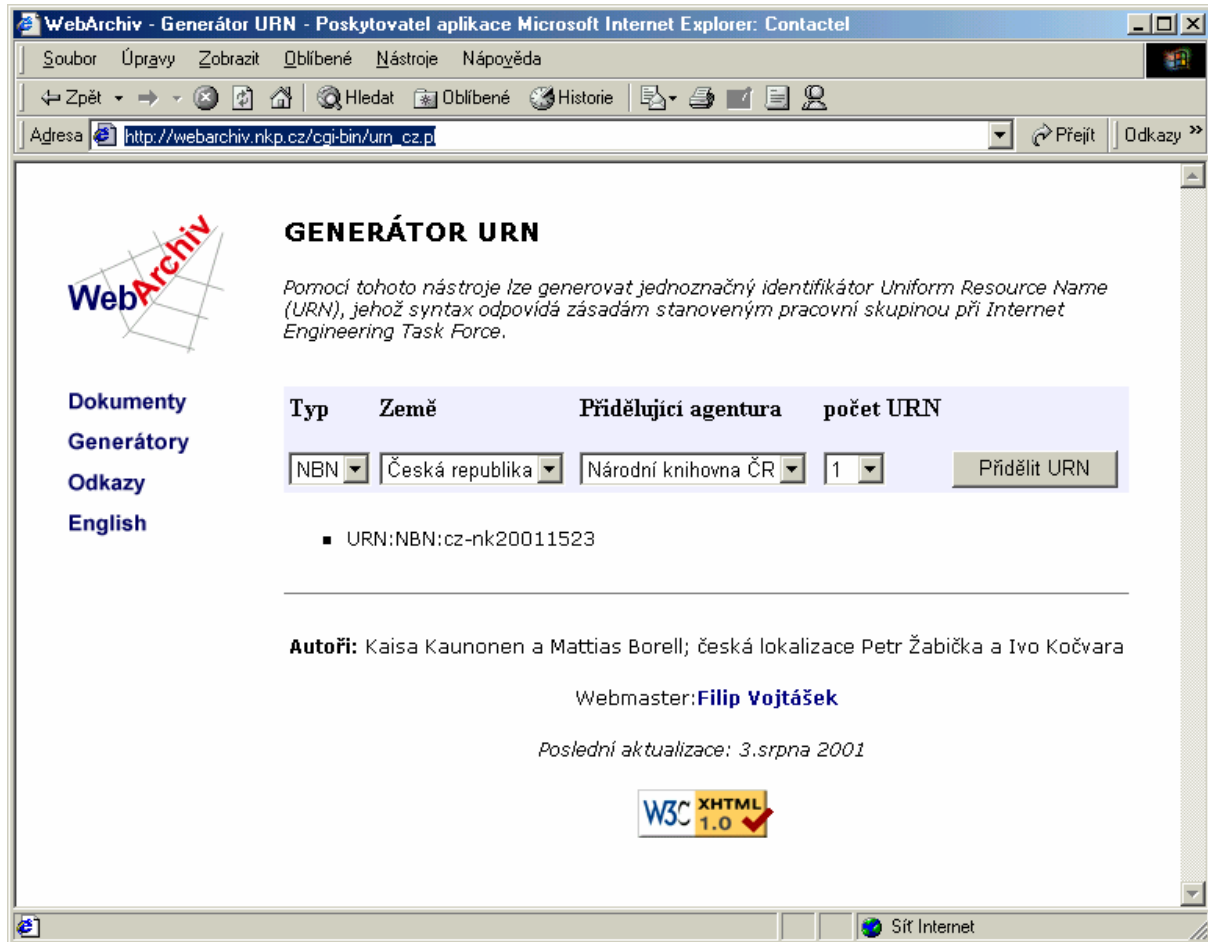
1 NÁZEV (Jméno dané zdroji)

2 TVŮRCE (Entita primárně zodpovědná za vytvoření obsahu zdroje)

3 PŘEDMĚT: Klíčová slova (Vlastní klíčová slova, *maximálně jedno v poli*)

Příloha č. 2

Generátor URN pro přidělování jednoznačného čísla národní bibliografie pro elektronické dokumenty

The screenshot shows a Microsoft Internet Explorer browser window titled "WebArchiv - Generátor URN - Poskytovatel aplikace Microsoft Internet Explorer: Contactel". The address bar contains the URL "http://webarchiv.nkp.cz/cgi-bin/urn_cz.pl".

The main content area features the "WebArchiv" logo on the left and the title "GENERÁTOR URN" in the center. Below the title is a descriptive paragraph: "Pomocí tohoto nástroje lze generovat jednoznačný identifikátor Uniform Resource Name (URN), jehož syntax odpovídá zásadám stanoveným pracovní skupinou při Internet Engineering Task Force."

On the left side, there is a vertical menu with the following items: "Dokumenty", "Generátory", "Odkazy", and "English".

The central form has four columns: "Typ", "Země", "Přidělovací agentura", and "počet URN". The values are: "NBN", "Česká republika", "Národní knihovna ČR", and "1". A "Přidělit URN" button is located to the right of the form.

Below the form, the generated URN is displayed: "URN:NBN:cz-nk20011523".

At the bottom, there is a section for "Autoři" (Authors) listing "Kaisa Kaunonen a Mattias Borell; česká lokalizace Petr Žabička a Ivo Kočvara". Below this, it says "Webmaster: Filip Vojtášek" and "Poslední aktualizace: 3. srpna 2001".

A "W3C XHTML 1.0" logo is visible at the bottom center of the page.

Příloha č. 3

Kalkulátor MD5, použitelný pro zjištění, jak je daný dokument v archivu zastoupen nebo zda se liší od zdánlivě stejného dokumentu na jiné adrese

MD5 GENERÁTOR

WebArchiv

Dokumenty
Generátory
Odkazy
English

URL:

spočítat kontrolní součet dokumentu

Kontrolní součet URL (*http://webarchiv.nkp.cz/*):

- 814af4befe7c081983aa4fafdc4dd6ba

Kontrolní součet dokumentu:

- e59b85e5b16c036d114c1579325a2f3f

Autoři: Ivo Kočvara
Webmaster: **Filip Vojtášek**
Poslední aktualizace: listopad 2001

W3C XHTML 1.0

ROZVOJ DIGITÁLNÍHO ZPŘÍSTUPNĚNÍ VZÁCNÝCH DOKUMENTŮ

Adolf Knoll, Národní knihovna ČR

Knihovny a další instituce shromažďující kulturní předměty, mající významný informační obsah pro rozvoj poznání, stojí před dvěma nesnadnými a souvisejícími úkoly: mají tyto předměty chránit a mají je také zpřístupnit co největšímu množství zájemců. Tato dvě poslání stojí zdánlivě proti sobě, z určitého pohledu na věc se dokonce vylučují, ale v podstatě jedno bez druhého nemá smysl. Informace totiž chráníme, abychom je mohli zpřístupnit a zpřístupňovat. Zpřístupnění znamená život a ochranu, neboť to, co je potřebné, přitahuje pozornost a bývá neustále k dispozici.

Moderní terminologií můžeme říci, že hojně používané informace spontánně a často migrují: významná sdělení byla odjakživa memorována, zapisována a přepisována, a to se děje dodnes. V podstatě jiné vydání téhož díla je vlastně migrace tohoto díla do jiné podoby, v níž text zůstává identický, zatím co doprovodné informace jsou jiné (předmluva, komentáře, ilustrace, ...) a forma je také jiná (jiná vazba, rozměry fyzického dokumentu, jeho rozsah, hmotnost atp.)

Mluvíme v těchto souvislostech o dílech dnes takřka zapomenutých, které občas někdo někde objeví a vydá, a tím je z tohoto zapomenutí vytrhne a dá jim větší šanci přežít, a o dílech věčně živých. Když Max Brod odmítl po smrti Franze Kafky spálit jeho rukopisy a naopak je uspořádal a rekonstruoval z nich určité celky a vydal například román *Zámek*, zachránil jej od zmizení. *Zámek* pak doznal spousty vydání na celém světě a dnes nikdo nepochybuje o tom, že by mu (jeho textu) hrozilo zmizení. Mohou zmizet jednotlivé knihy nebo i vydání, ale dílo bylo zachráněno. Bylo zachráněno tím, že bylo dáno v oběh, který ukázal jeho kvalitu. A přece tenkrát stačilo tak málo: Max Brod mohl vyhovět přání svého přítele a rukopisy spálit. Dnes bychom řekli mluvou některých mých kolegů, že by je prostě nereformátoval – a 20. století by přišlo o jednoho ze svých největších spisovatelů.

V obdobné situaci jsou na tom knihovny a další instituce ve vztahu k určitým kategoriím informací, které uchovávají.

V sbírkách Národní knihovny ČR majících tzv. konzervační (archivní) charakter je každý předmět jiný, nikoli však informace. Nejenže tam jsou nezměnná vydání týchž děl, ale také různá vydání týchž textů. Z toho však vyplývá, že knihovny jsou však ochránkyněmi těchto textů, tedy prvotních myšlenek, jen sekundárně. Knihovny jsou spíše muzei knižní kultury určitého regionu a ve své podstatě v oblasti ochrany fondů mají velmi nesnadnou úlohu.

Čemu věnovat větší a čemu menší pozornost? Určitě je rozdíl mezi zvýšenou ochranou 1. vydání *Babičky* Boženy Němcové a některého z běžných vydání 20. století, určitě je rozdílná obava o zachránění poselství /je vyjádřeno v textu/

tohoto románu a obava o zmizení jedinečných informací, obdobných rukopisům Franze Kafky před jejich vydáním. A jak poznat hodnotu informací, aby mohla být provedena selekce?

Selekce

Selekce – toto slovo se neslyší rádo, ale je na místě a je výrazem realistického a pragmatického přístupu k informacím. UNESCO mluví o výběru celkem bez zábrán, neboť je zřejmé, že vše od zkázy nezachráníme, a je také zřejmé, že nám většina dnes existujících informací nikdy nebude chybět. V klasickém světě četby selekci provádí nakladatel spolu se čtenářem. Výsledkem je pak migrace textu a jeho duplikace. Jinými slovy nebývalý příspěvek k ochraně a záchraně díla.

Ale u mnoha závažných informací k migraci a duplikaci nedochází, neboť je to komerčně nejisté. Rukopisy, vzácné staré tisky, staré noviny, časopisy a další dokumenty – řada z nich ještě obsahuje informace, které čekají na své zhodnocení nebo které jsou neustále tu a tam třeba, když musíme něco důležitého zjistit.

Selekce těchto dokumentů a jejich znovuuvedení do oběhu, to je nejvlastnější úkol knihoven jako ochránkyň duševního dědictví. Pokud zmizí ze světa první vydání *Babičky* Boženy Němcové, bude to velká kulturní škoda, ale trvání myšlenkového odkazu spisovatelky to neohrozí. Zmizí-li však některé ročníky významných novin dokumentujících život společnosti v některém regionu například v 19. století, bude to ztráta daleko tragičtější, protože informace v nich obsažené již v žádné další formě (dalším vydání například) neexistují.

Navíc vydáváním určitých děl dochází k jejich intenzivnímu šíření a tím i šíření poznání, zatím co nedostupnost jedinečných rukopisných nebo i tištěných pramenů – nebo jejich velmi omezená dostupnost na místě – omezují poznání, a tím i vlastně nepřímo ohrožují samu existenci těchto pramenů.

V oblasti zvukových archivů, archivování elektronických záznamů a archivnictví vůbec je selekce základním předpokladem úspěšného uchování a záchranu relevantních informací¹. Tato skutečnost vychází z poznání reality, totiž z toho, že je kapacitně – zpracování a uchování – nezvladatelné archivovat vše.

Kupříkladu banky nejsou schopny po delší dobu archivovat všechny provedené transakce, zvukové archivy nezvládají kapacitně přepis analogových nahrávek do digitální podoby a zoufale bojují se stabilitou médií, jako jsou magnetická páska nebo optický disk. Přitom se ještě problémy bohatší části světa liší od problémů méně rozvinutých zemí. Bohatší svět nezvládá elektronickou archivaci především záznamů vzniklých digitálně (státní administrativa, kosmický výzkum, geografické informace, ...), zatím co méně bohaté země stojí před problémem zaznamenání klasického informačního bohatství od ústně předávaných informací (oral tradition) po celou škálu klasických dokumentů.

V České republice bylo do konce roku 2001 digitalizováno na jeden milion stran novin, rukopisů a starých tisků. Při využití stávajících kapacit je možno

¹ Fioravanti, Gigliola: Scegliere per conservare la memoria del presente. Referát na mezinárodní konferenci Strategies and Choices for the Preservation of the Collective memory, Dobbiaco (Itálie), 25. – 29. červen 2002 (bude publikováno)

mikrofilmovat kolem jednoho milionu stran periodik ročně a digitalizovat asi 400.000 stran. Zvážíme-li, že do třiceti let dojde k postupnému rozpadu kyseleho papíru, na němž bylo vytištěno na našem teritoriu na 245 milionů stran informací, které by bylo třeba zachránit před zmizením, vychází nám, že by práce v tomto tempu trvala 245 let a digitalizace asi půl tisíciletí.

Pokud jde o relevantní rukopisy a staré a vzácné dokumenty, je třeba zpřístupnit digitálně asi 22,5 milionu stran dokumentů, což by při stávající kapacitě trvalo asi 110 let.

Dané časové předpoklady vycházejí z kapacity instalovaných zařízení, očekávaných finančních prostředků do programu VISK nebo obdobných programů na úrovni roku 2001 (2002 byl výrazně finančně poddimenzován). Je zřejmé, že práce může urychlit rozvoj technologií a nákup dalších zařízení a samozřejmě možnost několikanásobně zvýšit zapojení lidských zdrojů. To vše je pak o finančních prostředcích, které bude moci ČR na záchranu a zpřístupnění svého kulturně dědictví věnovat.

Proti tomu bude působit faktor času, takže každopádně bude muset docházet k výběru a upřednostňování určitých dokumentů. To bude mít za následek odsouzení některých dokumentů k zániku a některých k zapomnění, a tím možná k déle trvajícimu zániku. Otázka je, kde je možno položit rozumnou hranici. Z filosofického hlediska je to však také o tom umět se podívat na naše kulturní dědictví možná i jinýma očima.

Tyto jiné oči by měly zvážit kvalitu informací obsažených v dokumentech². Můžeme tak dojít k překvapivým závěrům, že například řada středověkých rukopisů tím, že - i když ve variantách - v podstatě duplikují již jinde zaznamenané informace, není tak cenná nebo přínosná, jako je leckterý unikátní moderní dokument čtyřicet padesát let starý.

Knihovny se pravděpodobně nevyhnou časem obdobnému přemýšlení o selekci, které je tak vlastní archivářům. Neboť ti provádějí selekci, aby uchovali a zpřístupnili to, co je nezbytné.

Technologie

Jaké jsou kritické stránky technologií spjatých s digitalizací u vědomí řádků napsaných výše?

Reprezentace digitalizovaných dokumentů

Obvykle se v souvislosti s digitalizací hovoří o aplikovaných datových formátech a popisných metadatech. Obojí je důležité pro dlouhodobou dostupnost toho, co jsme digitalizací vyrobili. Jestliže před řadou let zaznívaly z mnoha stran velmi rigorózní požadavky resp. doporučení, dnes jsou všechny tyto materiály zpracovány ne jako předpisy, ale spíše jako orientační pomůcky, které přispívají k vlastnímu rozhodování zpracovatelů dat.³

² Kriteria k tomu existují, vydalo je UNESCO pro účely programu Paměť světa a jsou analogicky aplikovatelné nejen na celý svět, ale na jakékoli teritorium; viz: Memory of the World: General Guidelines to Safeguard Documentary Heritage. Rev. ed. 2002 /prepared for UNESCO by Ray Edmondson. Paris, UNESCO, 2002. 72 pp. (CII-95/WS-11 rev)

³ Nezávisle na sobě jsou připravovány krátké pomocné manuály v evropském projektu PULMAN (pro účel veřejných knihoven), v nichž několik se týká digitalizace, a zásadní

Tito musí nejprve pečlivě zvážit cíle svých programů a podle toho se orientovat v dosažitelných datových formátech. Obecně je přijímáno, že pro archivaci obrazových digitálních dat jsou vhodné nejrozšířenější ISO formáty s nejrozšířenějšími parametry (TIFF CCITT Fax Gr. 4, TIFF nekomprimovaný; JPEG), kdežto pro zpřístupnění dat jsou možné v rámci zodpovědnosti zpracovatele/zpřístupňovatele i další de facto formáty (PNG, DjVu, LDF, ...).

Pokud jde o metadata, komplexní digitální dokument má obvykle dvě různé podoby: statickou a předzpracovanou. Statické formy jsou – měly by být – doménou SGML resp. XML, kdežto ty předzpracované jsou závislé na technologiích příslušných zpřístupňovacích mechanismů (digitální knihovna). Obecně platí, že tyto zpřístupňovací aplikace by měly být schopné exportovat data do dohodnutých výměnných formátů a přijímat data v dohodnutých formátech. Platforma bude s nejvyšší pravděpodobností po několik příštích let XML. Znamená to tedy, že je třeba se opírat o stabilní DTD pro jednotlivé typy digitalizovaných dokumentů.

Tato DTD se zakládají obvykle na předpisech upravujících popis těchto jednotlivých aspektů/částí digitalizovaných dokumentů:

- pravidla tvorby katalogizačního záznamu
- pravidla analytického popisu jednotlivých částí dokumentu (například stran a objektů v nich obsažených, jako jsou texty, iluminace, notové záznamy, články, ...)
- technický popis digitálních dat (obrazů)

Pro možnost otevřeně komunikovat je třeba, aby tyto části odrážely obecně přijímaný nebo dohodnutý úzus, resp. pravidla popisu. To je v širším prostředí věc velmi nesnadná, nejlépe však zvládnutelná na úrovni katalogizačního popisu. Ale i tam jsou velké problémy, viz například probíhající diskuse o popisu rukopisů v ČR.

Zároveň je tvorba popisných dat velmi časově náročná, tzn., že nebude snahou opatřovat digitální dokument v rutinním provozu podobnými popisy, ale spíše popisy na elementární úrovni. Z tohoto pohledu je využitelnost přijímaných popisných standardů jen na úrovni uvádění povinných prvků. Zároveň nejde jen o to dohodnout se například pouze v ČR, ale dosáhnout dohod na širší mezinárodní úrovni. Zde je dobrým příkladem standard MASTER pro popis rukopisů. To, že jej přijímáme jako komponentu výstavby struktury digitálního rukopisu, znamená, že alespoň na úrovni základního jádra popisu můžeme být kompatibilní s obdobně založenými programy. Zároveň pro to však musíme názyvy popisných termínů uvádět nejen česky, ale i anglicky – nejlépe pak mít po-

materiál objednaný UNESCO u IFLA a ICA s pracovním názvem *Guidelines for Digitization Projects for Collections and Holdings in the Public Domain, particularly Those Held by Libraries and Archives*. Materiál byl projednán na červnovém zasedání Subkomise pro Technologii programu UNESCO Paměť světa a po vyžádaných doplňcích a vyřízení připomínek bude vydán jako publikace UNESCO. Pro oblast archivů je vhodným výchozím materiálem pro první seznámení s problematikou například: *Conversion and Document Formats: Backfile Conversion and Format Issues for Information Stored in Digital Archives*. AIIM Industry White Paper on Records, Documents and Enterprise Content Management for the Public Sector. Hamburg, Project Consult, 2002. 60 pp. (ISBN 3-936534-02-0)

pisy dva: jeden v českém a jeden v anglickém jazyce katalogizace, což je u většiny digitalizovaných rukopisů (bohužel, ne ve všech institucích) běžné.

Souběžně s tím musí být digitalizované dokumenty provázány s běžnými informačními systémy knihoven a zajištěna cesta od katalogizačního záznamu k vizuální reprezentaci dokumentu.

Vzácné digitalizované dokumenty v ČR jsou především rukopisy a noviny a další periodika. Program Memoriae Mundi Series Bohemica vytvořil tlak na založení souborného elektronického katalogu rukopisů, jehož záznamy budou tvořeny ve formátu MASTER (řízeném příslušným DTD), nad kterým bude pracovat produkt AiP Beroun s.r.o. Tornádo. Odsud pravděpodobně povede cesta k dalšímu zpřístupnění digitálních kopií.

Zpřístupnění novin, digitalizovaných v programu Kramerius, bude pravděpodobně navázáno na OPAC Národní knihovny ČR. Zde však prozatím schází obdoba DTD MASTER, jímž mohla být struktura výměnného formátu novin, jejíž základy byly navrženy v evropském programu DIEPER. Program DIEPER nevyprodukoval použitelné DTD, ale existuje velká vůle pokračovat (viz poslední Expression of Interest podaný do 6. rámcového programu EU řadou významných evropských institucí včetně Národní knihovny ČR).

Kvalitní propojení jednotlivých programů a iniciativ bude ještě nějakou dobu trvat. Souběžně se standardizací však budou působit stále sofistikovanější systémy vyhledávání a prezentace informací, takže oba směry se někde uprostřed setkají.

Ochrana a zpřístupnění digitalizovaných dokumentů

Digitalizací vznikají svébytné dokumenty – a i když slouží převážně jen pro zpřístupnění klasických originálů, je třeba je chránit, aby ony pak co nejlépe a nejdéle chránily právě originály, ze kterých vznikly. Vzhledem k tomu, že se digitalizace nestala přímým prostředkem záchrany originálů – tou je zvýšená péče o sám originál nebo mikrofilm – není v této oblasti takový tlak na stabilitu médií jako v oblasti zvuku, který je vždy zaznamenán – ať analogově nebo digitálně – na moderním nosiči a jehož záchrana tkví jednoznačně v digitalizaci. Obdobný vývoj pak lze předpokládat i v oblasti pohyblivého obrazu.

Jde nám zde především o ochranu a zpřístupnění digitálních náhrad. A právě oblast audia a videa pravděpodobně najde a už nalézá svou obdobu i v oblasti digitalizace obrazu. Pro archivování digitálních zvukových nahrávek především byly vyvinuty robotické systémy hromadného uložení dat (mass storage facilities), které jsou využitelné i v našich programech. V Národní knihovně ČR již takový systém funguje a je základem digitální knihovny.

Na druhé straně obecně v oblasti audia a videa jsou velmi známé snahy o účinnou kompresi, o zmenšení zvukových a video souborů, aby mohly být snadno přenášeny a skladovány. Formáty MP3 pro zvuk nebo MPEG4 pro video, video kompresor (codec) DivX a další dokazují zázraky. Na jedno klasické CD se vejde ve velmi dobré nebo přijatelné kvalitě spousta klasických audio CD, ale při troše snahy i celovečerní film – při nejhorším se rozdělí pro zvýšení kvality na 2 CD.

V oblasti zpřístupnění digitálního obrazu to je nejinak. Jen si stačí uvědomit, jakým pokrokem je dnes už klasický formát JPEG, výsledky práce iniciativ

JPEG (směrem ke JPEG 2000) a JBIG (směrem ke JBIG 2)⁴, nemluvě už o přístupech typu DjVu ke smíšenému obsahu naskenovaných dokumentů.

System ochrany se bude velmi pravděpodobně skládat z velmi stabilního archivu, ve kterém budou/jsou buď originály nebo jejich náhrady v jiných formátech. Vzhledem k digitálním kopiím to v podstatě bude věrohodný referenční archiv⁵.

Závěr

Digitalizace je závislá na objemu finančních prostředků, které lze do příslušných programů a související infrastruktury vložit. To vše výrazně ovlivňuje množství vyprodukovaných dat, spolehlivost jejich uložení a komfort jejich zpřístupnění. Knihovnám a dalším institucím tímto vznikají nové úkoly, které nejsou s to řešit v rámci stávajících rozpočtů a pracovních kapacit. Nejsou je s to řešit samy, musí spolupracovat s řadou dalších subjektů, především pak z oblasti malých a středních podniků/firem. A to je směr, který je obdobným způsobem nastartován v celé vyspělé Evropě v rámci rámcových programů výzkumu a vývoje.

Úroveň dosažená v ČR díky existujícím národním programům Memoriae Mundi Series Bohemica a Kramerius je velmi slušná, ale je třeba do této oblasti v současné době výrazně investovat, aby to, co již bylo vyprodukováno, mohlo být také odpovídajícím způsobem zhodnoceno nejen uvnitř ČR, ale také v mezinárodní spolupráci, která přinese výrazné obohacení informačního prostředí pro výuku, vědu a celoživotní vzdělávání.

⁴ JBIG a JPEG jsou mezinárodní expertní pracovní skupiny, jejichž cílem je vyvíjet a zdokonalovat kompresní techniky statického obrazu. JBIG to činí v oblasti černobílého digitálního obrazu (1-bitového) a JPEG v oblasti obrazu barevného; cílem je vždy nový ISO standard. V oblasti pohyblivého obrazu pak je obdobou těchto pracovních skupina MPEG.

⁵ strategie referenčního archivování běžných administrativních dokumentů na mikromédiích je aplikovatelná i u nás; je popsána v: Availability & Preservation: Longterm Availability & Preservation of Digital Information. AIIM Industry White Paper on Records, Documents and Enterprise Content Management for the Public Sector. Hamburg, Project Consult, 2002. 28 pp. (ISBN 3-936534-05-5)

OCHRANA KNIHOVNÍCH FONDŮ Z HLEDISKA STRATEGICKÝCH PŘÍSTUPŮ

Jiří Polišenský, Národní knihovna ČR

Úvod

Ochrana a trvalé uchování knihovních fondů dnes představuje velmi komplexní problematiku. Různé druhy dokumentů (textové, grafické, zvukové, digitální, atd.) na různých typech nosičů (pergamen, papír, magnetická média, optická média, filmy, gramofonové desky, atd.) přináší specifické problémy způsobené stárnutím a degradační nosiče. Pro trvalé uchování je třeba znát mechanické, chemické a další degradační procesy, které urychlují stárnutí a způsobují jeho poškození nebo zničení a v konečném důsledku ztrátu informace. Ochrana fondů jako knihovnická disciplína představuje dnes soubor vědních poznatků, technologií, pracovních postupů, standardů, norem a doporučení, které se často vytvářejí v procesu vlastního výzkumu a vývoje. Činnosti v oblasti ochrany fondů jsou závislé na specifických odborných znalostech a provozu speciálních, složitých a drahých technologických linek (mikrofilmování, digitalizace, odkyselování apod.). Jejich uplatnění vyžaduje dlouhodobé plánování a vzájemnou koordinaci. Dominantním rysem ochrany fondů se stále více stává její systémový charakter. Zabezpečit ochranu uchovávaných dokumentů v plném rozsahu jsou schopny jen největší národní a univerzitní knihovny. Ani NK ČR není schopna zajistit potřebný sortiment technologií (nemá k dispozici např. hromadné odkyselení) a vzhledem k objemu sbírek, které musí trvale uchovávat, ani potřebné kapacity. Situace v ostatních knihovnách je ještě mnohem horší.

Cílem ochrany fondů je dlouhodobé, nebo trvalé dochování dokumentů ve zpřístupnitelné podobě a to buď původní, nebo reformátované. Ochrana knihovních fondů by měla být uplatňována v knihovnách diferencovaně, podle typu knihovny a charakteru uchovávaných sbírek. Nejvyšší odpovědnost mají knihovny, které spravují konzervační nebo historické fondy, dále knihovny uchováující dokumenty specifické historické nebo kulturní hodnoty. V praxi to znamená vyšší odpovědnost všech knihoven, které jsou příjemci povinného výtisku, knihoven spravujících historické dokumenty do r. 1860, uchováujících v úplnosti sbírky určitého oboru, příp. knihoven, uchováujících knihovní dokumenty, jejichž význam byl stanoven statutem knihovny, nebo jiným právním předpisem, což se týká zejména muzejních knihoven, jejichž fondy tvoří součást muzejních sbírek. Povinnost knihoven starat se o své fondy je dnes dána zákonem 257/2001 Sb., a proti knihovně, která zanedbá péči o vlastní knihovní

fondy, mohou být uplatněny finanční sankce. Na druhé straně mohou knihovny žádat na činnosti související s ochranou knihovních fondů o finanční dotace.

Za fyzický stav dokumentů a provádění ochrany knihovních fondů odpovídá vedení jednotlivých institucí a s nimi vedoucí útvarů spravujících sbírky. V těch knihovnách, kde jsou specializovaní pracovníci zabývající se restaurováním nebo dalšími činnostmi z oblasti ochrany, je velká část odpovědnosti i na nich. Svůj díl odpovědnosti nesou zřizovatelé a specifickou odpovědnost za dochování národního kulturního dědictví jako celku má Ministerstvo kultury ČR.

Stav knihovních sbírek

Fyzický stav knihovních fondů ve významných knihovnách je velmi špatný. Velké množství dokumentů je na samé hranici své životnosti a mnoho z nich již nelze využívat k běžným knihovním službám. Hlavní příčinou je postupující degradace papíru a dalších organických látek, ze kterých jsou knihy vyrobeny, která způsobuje změnu jejich fyzikálních vlastností. Zejména se jedná o kyselý, dřevitý papír, který byl průmyslově vyráběn od poloviny 19. stol. V důsledku degradace tyto materiály ztrácí pevnost a běžným používáním se pak jednotlivé dokumenty poškozují a ničí. Degradace je urychlována vlivem prostředí, ve kterém jsou dokumenty skladovány, zejména výkyvy teploty a vlhkosti, světlem, nečistotami v ovzduší a dalšími činiteli. Mechanismus působení těchto činitelů, ať samostatně nebo i v kombinaci, není přes intenzivní výzkum plně poznán. Významným zdrojem dalšího poškozování bývají plísně, hmyz, hlodavci, neadekvátní manipulace, nevhodné skladovací a transportní prostředky, neodborná vazba, havárie vodovodních a topných systémů, živelní pohromy atd.

Degradace nezpůsobuje jen negativní změnu fyzikálních vlastností materiálů, ale i barevné změny papíru. Původně bílý papír získává žlutý, nebo spíše hnědý odstín, který je příčinou výrazných problémů při optickém zpracování (snižování kontrastu) a to nejen při reprografických službách, ale i při ochranném reformátování. Dokumenty, které byly tištěny méně kvalitními technikami (cyklostyl, lihotisk apod.) obsahují dnes nečitelné nebo jen obtížně čitelné části textu, které již nelze reprodukovat v potřebné kvalitě. Čitelnost dokumentů se zhoršuje i neodbornými opravami poškozených listů, např. bankovní lepenkou, která časem zhnědne apod. Je tak velmi důležité reformátovat dokumenty v okamžiku, kdy jejich optická kvalita umožňuje zpracování v odpovídajících parametrech.

Špatný fyzický stav dokumentů je výsledkem kombinace neadekvátních podmínek pro skladování, stupně degradace a vysoké míry využívání při absenci nejzákladnějších aktivit z oblasti ochrany knihovních fondů. Zejména dlouhodobé podcenění těchto činností a nízká míra priorit přikládání ochrany fondů se odráží na fyzickém stavu dokumentů. Zkušenost ukazuje, že ve většině knihoven bývají poškozeny stejné tituly a v řadě případů (např. Národní listy) je obtížné vůbec získat exemplář, který by bylo možné reformátovat. Nejhorší je stav novinových sbírek, kde hrozí naprosto akutní nebezpečí z prodlení. Vzhledem k tomu, že odhadovaný počet novinových svazků, které budou potřebovat

ošetření (reformátování, odkyselení) je jen v NK ČR cca 200.000, jedná se o velké objemy, které si vyžádají obrovské finanční náklady. Odhadujeme, že životnost těchto novinových sbírek i dalších dokumentů 19. a 1. poloviny 20. stol. ve zpřístupitelné podobě je cca 30 let, přičemž mnoho z nich jsou již v současné době na samé hranici své životnosti, nebo za ní. Po této lhůtě lze očekávat výrazné ztráty části písemného dědictví uchovávaného v knihovnách.

Degradace však nepostihuje pouze knihy a další papírové dokumenty, ale ohroženy jsou i zvukové dokumenty na gramofonových deskách, magnetických páskách nebo kazetách, dokumenty na optických médiích a dokonce i některé typy filmů či mikrofilmů.

Základní přístupy v oblasti ochrany fondů

Sbírkky knih a dalších dokumentů je třeba považovat za součást jednotného národního kulturního dědictví tvořeného uchovávanými artefakty, ale zejména myšlenkovým bohatstvím, které obsahují a které je nevyčerpatelným zdrojem poznání naší společnosti, pokud se je podaří uchovat. To dává význam i malým institucím a jednotlivým dokumentům. Nelze v tuto chvíli stanovit, které sbírky a které dokumenty budou v budoucnosti významnější, protože to nyní nevíme. Proto nelze provádět nějakou obsahovou selekci a na ní budovat systém priorit, který by některé části našeho písemného dědictví odsoudil k zániku. Musíme se snažit zachránit národní kulturní dědictví v maximální úplnosti.

V současné době se důraz přesouvá z konzervace na prevenci. Prevence je nejen levnější, ale také účinnější než náprava škod. Velký význam má při výstavbě nových objektů knihoven, zejména depozitářů a skladů, příp. při rekonstrukci starších. Je třeba řešit mikroklimatické a skladovací podmínky. Při zajišťování služeb by měly být respektovány dané požadavky na způsob manipulace, transportu, uložení knih ve studovnách během rezervace. Velká pozornost by měla být věnována pořizování kopií pro uživatele. Knihovny by měly řešit problematiku předcházení havárií a živelních pohrom, odstraňovat rizikové faktory, budovat signální systémy a mít připraveny krizové plány. Některá účinná opatření jsou však mimo zodpovědnost knihoven, např. používání nekyselého nebo permanentního papíru pro tisk publikací.

Velký význam má systémový přístup k problematice ochrany. Není řešením, pokud se vybuduje klimatizovaný trezor pro nejvzácnější historické dokumenty, ale nijak se neupravuje prostředí v ostatních prostorách, kde se s těmito dokumenty pracuje (ve studovně, kancelářích, fotooddělení apod.). Nemá smysl budovat restaurátorské pracoviště a neřešit podmínky pro skladování a nezabývat se otázkou manipulace a transportu. Uchování dokumentů ve zpřístupnitelném stavu mohou ovlivnit skutečnosti, které na první pohled s ochranou fondů nesouvisí. Knihovny by např. měly mít dostatečné finanční zdroje na nákup literatury nebo reformátování, aby nemusely intenzivně využívat povinný výtisk v běžných knihovnických službách. Národní knihovna by např. neměla suplovat

činnosti univerzitních a vysokoškolských knihoven a poskytovat služby, při kterých dochází k nadměrnému opotřebením konzervačních fondů.

Aktivity v oblasti ochrany knihovních fondů již dnes není možné zajišťovat bez úzké koordinace a kooperace knihoven, příp. bez spolupráce s dodavatelskými firmami. Vzhledem k vysoké finanční náročnosti na pořízení a provoz některých pracovišť (restaurování, mikrofilmování, digitalizace) a nárokům na specifické know how, se kooperace v rámci celonárodních programů a speciálních konsorcií jeví jako jediná cesta, jak tyto činnosti provádět i pro menší instituce. Velký význam má i koordinace výzkumu a vývoje.

Efektivita ochrany fondů je závislá na dlouhodobém působení a provádění konkrétních činností. Je třeba zajistit kontinuitu zejména v oblasti reformátování, restaurování apod., protože v opačném případě je nutné budovat od začátku nové know how. Ošetřit velké objemy dokumentů nelze většinou v krátkém časovém horizontu, ani v případě, že je dostatek finančních zdrojů. Dlouhodobá kontinuita je nutná zejména v oblasti elektronických dokumentů a jejich uchovávání, které často závisí na technické podpoře, migracích dat, provozu specifického zařízení (úložiště dat např.) apod.

Oblast historických dokumentů

Stav historických dokumentů je z minulosti poznamenán neadekvátními podmínkami pro uchovávání, liberálním přístupem při zajišťování služeb, výstav apod., absencí odborných restaurátorských pracovišť pracujících dodavatelsky, nedostatečným systémem vzdělávání a nízkou úrovní priorit.

Základní podmínkou dalšího organizování činností v oblasti historických dokumentů je poznání současného stavu. Je nutné provést pasportizaci historických sbírek a restaurátorský průzkum, který shromáždí podstatné informace o jednotlivých dokumentech, stavu a typu poškození, provedených restaurátorských zásazích a příp. mikrofilmových a digitálních kopiích. Odd. restaurování NK ČR již v minulosti vypracovalo podrobný dotazník, několik let provádí průzkum vlastních fondů a jeho výsledky včetně fotodokumentace ukládá v databázi, která slouží pro plánování dalších činností, rozhodování v případě digitalizace, výstav apod. a v budoucnosti by měla být pro odborníky dostupná prostřednictvím sítí. Dotazník i databáze by mohly sloužit pro ostatní instituce jako metodický model provádění restaurátorských průzkumů. Koordinace v této oblasti by mohla vyústit ve společnou databázi využívanou odborníky z ČR i zahraničí. NK ČR již pro r. 2003 připravuje změny pravidel pro realizaci projektů v rámci programu VISK 6. Všechny dokumenty, které budou digitalizovány by měly projít restaurátorským průzkumem a budou uloženy v ochranném obalu z archivní lepenky vyrobeném na míru. Pasportizaci historických sbírek by bylo možné realizovat jako projekt VaV.

Velkým problémem je uložení stávajících sbírek historických dokumentů. Ve většině případů nejsou v prostředí s kontrolovaným mikroklimatem. V prvé řadě bude třeba zajistit permanentní a dlouhodobé měření mikroklimatických podmí-

nek a na základě jeho výsledků postupně realizovat v jednotlivých institucích potřebná opatření (zvlhčování, odvlhčování, zatemnění, přirozenou cirkulaci vzduchu apod). Pravidelně by měly být prováděny a vyhodnocovány mikrobiologické kontroly prostředí a mechanická očista.

Ochranné obaly jsou významnou pomůckou ochrany zejména historických dokumentů. Jednotlivé svazky chrání před mechanickým poškozením, světlem, prachem a krátkodobě i před výkyvy relativní vlhkosti a teploty (např. při transportu v jiném prostředí). Ochranné krabice však mohou zabránit i rozsáhlejšímu poškození při havárii či živelné pohromě, pokud budou bezprostředně následovat záchranné práce. Mohou zabránit promáčení vodou či znečištění sazími apod. Podmínkou jejich správného fungování je vhodný typ obalu (krabice), vyrobený z chemicky čistého materiálu. Papírová lepenka by měla být nejen nekyselá, ale nesmí obsahovat sběrový papír, nevhodná lepidla, barviva a další látky, které mohou v dlouhodobé časové perspektivě prodělávat různé chemické a další procesy, uvolňovat nepříznivé látky a poškodit uložený svazek.

Velkým problémem zůstává restaurování, nebo konzervace, prováděné dodavatelsky pro instituce, které nemají vlastní pracoviště. Existují sice soukromí restaurátoři, kteří mají licenci Ministerstva kultury, ale často jim chybí potřebné technické vybavení a především chybí mechanismus posuzování a schvalování příslušných restaurátorských zásahů. V minulosti došlo v řadě institucí k nevratnému poškození historických artefaktů především jako důsledek volby nevhodného restaurátorského postupu. Zde je velká disproporce mezi péčí státu o nemovité kulturní památky, které podléhají řadě zákonů a dalších právních norem regulujících prostřednictvím úřadů památkové péče zacházení s nimi a péčí o movité památky jakými jsou např. knihy, ale také archiválie a muzejní a archeologické předměty. Chybí také mechanismus, který by umožnil knihovnám žádat o finanční podporu na restaurování knižních památek např. na základě zpracovaného projektu.

Poněkud lepší podmínky jsou v případě reformátování. Kromě mikrografických pracovišť byla vyvinuta technologie přímé digitalizace, na které je založen Národní program Memoriae Mundi Series Bohemica, v rámci kterého si knihovny mohou zažádat formou projektu o dotaci. Financování projektů je zajištěno prostřednictvím programu VISK 6. U historických fondů je prvotní strategií dochování originálního dokumentu a reformátovaná kopie má zajistit jeho zpřístupnění.

Významnou problematikou v oblasti historických dokumentů je výstavní činnost, při které dochází k jejich častému poškození. Většina institucí není bohužel vybavena vhodnými typy vitrín pro bezpečné vystavování vzácných rukopisů a starých tisků, nemá vhodné klimatizované prostory a ani transportní prostředky pro jejich dopravu. Knihovny nemají zpracovány požadavky na jejichž splnění by měly vázat souhlas s výpůjčkami na výstavy. Instalaci vzácných historických dokumentů na výstavách včetně atraktivních zahraničních zemí by měli zajišťovat restaurátoři a ne jiní pracovníci knihovny.

Pro další pokrok v oblasti ochrany historických dokumentů je důležité zachovat a dále podporovat výzkum a vývoj a to jak v oblasti účelově financovaných projektů, tak institucionální výzkum. Pracovníci NK ČR řeší nejen vlastní projekty, ale spolupracují i na evropských projektech. Spolupráce s vědeckými výzkumnými ústavy a odborníky u nás i v zahraničí bude i v budoucnosti nezbytností, s ohledem na drahé přístrojové vybavení a specifické znalosti, které tento výzkum vyžaduje. V poslední době se také zlepšila situace v oblasti vzdělávání díky soukromé restaurátorské škole v Litomyšli (Institut restaurování a konzervačních technik), která získala statut vysoké školy.

Oblast novodobých fondů

Obdobně jako u historických dokumentů je třeba důkladně poznat současný stav uchovávaných dokumentů a provést základní pasportizaci významných konzervačních sbírek. Ohroženy jsou zejména novinové fondy, které byly tištěny na nejméně kvalitním papíře a vzhledem k velikosti a váze svazků jsou nejvíce namáhány při běžném zpřístupňování. Počet takto ohrožených dokumentů se odhaduje na statisíce a jejich záchrana v tuto chvíli představuje asi nejzávažnější problém ochrany fondů. V České republice je v současné době k dispozici pouze technologie reformátování. Další technologie, které se využívají pro záchranu novodobých fondů, hromadné odkyselování a štěpení a zpevňování papíru, jsou u nás zatím nedostupné.

I pro moderní knihovní fondy je velmi důležitý způsob uložení. Zejména nevhodné mikroklimatické podmínky, výkyvy teploty a relativní vlhkosti, světlo, polutanty v ovzduší urychlují degradaci novodobého papíru a v kombinaci s neadekvátním nebo nadměrným namáháním nebo plísněmi mohou způsobit velké ztráty na knihovních fondech. Většina knihoven dnes nemá klimatizovaná skladiště a nemá k dispozici ani systém pro měření a registraci základních mikroklimatických parametrů – teploty a relativní vlhkosti.

S kontrolou mikroklimatických podmínek pro uchovávání knihovních fondů velmi úzce souvisí i jejich ochrana před mikrobiologickým napadením a očista. Např. bujení plísní je závislé na mikroklimatických podmínkách, zejména zvýšené relativní vlhkosti při určité teplotě. Spóry plísní jsou přítomné všude, kde se vyskytuje prach, proto i mechanická očista knih je velmi důležitým preventivním opatřením, snižujícím riziko výskytu plísní. NK ČR má vypracovanou metodologii pro statistické vyhodnocení výskytu a bujení plísní i technologii jejich hubení. Účinné látky, které tato technologie využívá, byly testovány odbornými pracovišti, takže garantujeme, že při jejich aplikaci nedojde k poškození, k fyzikálním, chemickým nebo barevným změnám papíru nebo kůží. Provedení statistického vyhodnocení výskytu plísní i příp. zásah jsme schopni zajistit jako službu a některé knihovny již toho využívají. Je však třeba, aby fondy i dalších vybraných knihoven byly pod pravidelnou mikroklimatickou a mikrobiologickou kontrolou, a aby procházely ve stanovených intervalech nebo podle aktuální

potřeby mechanickým čištěním. Pro plánování, koordinaci a financování těchto činností však chybí mechanismus.

Velký význam pro uchování dokumentů mají ochranné obaly stejně jako v případě historických dokumentů. Proto NK ČR vyvinula technologii založenou na automatizované individuální výrobě ochranných obalů přesně na míru dokumentů, využívající vzorkovací plotr a speciální chemicky čistou lepenku, vhodnou pro dlouhodobé ukládání. Nadále budou postupně vyvíjeny speciální typy ochranných obalů určené pro různé způsoby použití a uchovávání knihovních fondů. NK ČR je schopna poskytnout know-how a v omezeném rozsahu zajistit výrobu obalů na reformátované dokumenty v rámci programů VISK 6 a VISK 7. Kapacita výroby ochranných obalů je limitována a pro potřeby ostatních institucí bude nutné pořídit další zařízení.

Velký význam pro prodloužení životnosti frekventovaných částí fondu mají ambulantní opravy drobnějších poškození způsobených při běžném využívání. Pokud se provedou včas zabraňují většinou dalšímu, rozsáhlejšímu poškození. Velkým škodám lze předejít i pravidelným školením pracovníků skladišť a služeb, výběrem vhodných vozíků pro transport a zařízení pro pořizování kopií (planetární skenery).

Ochranné reformátování je dnes jedinou efektivní hromadnou metodou záchrany a zpřístupnění dokumentů ohrožených degradací papíru, kterou mají knihovny v ČR k dispozici. V současné době existují dvě digitalizační a čtyři mikrografická pracoviště v knihovnách a dvě dodavatelské mikrografické firmy. Díky národním programům Kramerius a Paměť světa jsou všechna pracoviště v knihovnách adekvátně vybavena a produkují digitální nebo mikrofilmové kopie dokumentů dle požadavků mezinárodních norem. Totéž platí pro dodavatelské firmy, se kterými již knihovny široce spolupracují. Současné problémy jsou jednak v oblasti zpřístupňování reformátovaných kopií, jednak v nedostatečných kapacitách. V jednotlivých knihovnách je třeba průběžně obnovovat technické zařízení mikrografických a digitalizačních pracovišť a doplňovat přístroje pro čtení a zvětšování z mikrofilmů.

V případě zpřístupňování digitalizovaných dokumentů je situace složitější také díky autorskému zákonu a předpisům EU, které neumožní využívat veřejné sítě pro knihovnické služby. Řešení problému bude možné zpřístupňováním elektronických kopií dokumentů v jednotlivých institucích buď prostřednictvím lokálních sítí nebo distribučních médií. Toto řešení však bude vyžadovat úzkou kooperaci institucí a poměrně značné investice. Na straně NK ČR to představuje dotvořit stávající systém tak, aby umožňoval bezpečné replikace dat v jiných institucích. Je nutné navrhnout řešení i na straně institucí zpřístupňujících digitalizované dokumenty prostřednictvím lokálních sítí. Pro distribuci digitálních dokumentů menším institucím prostřednictvím fyzických médií (CD-R, DVD) je třeba v NK ČR pořídit zařízení pro automatický záznam dat na média a vyvinout aplikaci, která by tuto činnost automatizovala.

Trvalé dochování dokumentů ve zpřístupnitelné podobě založené na technologii reformátování je přímo závislé na archivaci médií a dat. Vždy je třeba dodržovat zásadu, že reformátované dokumenty by v rámci daného knihovního systému měly být zpřístupnitelné trvale, a to nelze zajistit bez promyšlené archivace mikrofilmů a digitálních dokumentů zabezpečující jejich včasné kopírování nebo migrace. V případě mikrofilmů se pro archivaci využívá speciální sklad v Centrálním depozitáři NK ČR v Hostivaři, je to však řešení dočasné, do vyčerpání skladových kapacit. Ve střednědobém časovém horizontu je proto třeba vybudovat centrální sklad archivních mikrofilmů, který by zajišťoval nejen jejich skladování, ale i kontrolu stability citlivé vrstvy a zhotovování matričních kopií pro knihovny. Pořízení skladovacích kapacit by nemuselo být finančně náročné, pokud by se realizovala v rámci výstavby depozitáře některé z větších knihoven, nebo jiné instituce v rámci resortu kultury. Bude však třeba následně zajistit jeho provoz.

Archivace digitálních dat je složitější problém. Zde nelze spoléhat na trvanlivost nosiče, ale je třeba budovat celý archivační systém. NK ČR v současné době využívá dva systémy, jeden založený na kontrole a měření CD-R médií a včasné migraci dat, a druhý, založený na magnetopáskové robotické knihovně, která automaticky provádí recyklace archivovaných dokumentů. Oba systémy se již nyní využívají pro archivaci dat vytvářených v rámci programů VISK 6 a VISK 7. Aby bylo možné tuto funkci plnit pro oba programy a tím i pro ostatní knihovny v budoucnosti, je nutné v r. 2003 rozšířit robotickou jednotku o další modul a v souvislosti s distribucí digitálních dokumentů řešit i bezpečnost archivačního systému oddělením funkcí archivace a zpřístupňování.

Oblast netradičních dokumentů

Netradiční dokumenty jako např. gramofonové desky, magnetofonové pásky či kazety, videokazety, CD-ROM, fotografie, filmy, grafika, mapy atd., představují pro ochranu fondů velmi specifické problémy. Bohužel je tato oblast ochrany u nás teprve v začátcích, vzhledem zejména k absenci odborníků v systému knihoven, kteří by se těmto problémům systematicky věnovali. Dokumenty na těchto nosičích tvoří významný doplněk našeho kulturního dědictví, který se obsahově nekryje s tištěnými publikacemi. Je to dáno záměrem původce i okolnostmi vzniku. Kromě hudebních děl a čtených publikací se jedná např. o vzpomínky účastníků některých událostí, vzpomínky a výpovědi některých významných osobností a řadu dalších dokumentů, které jsou v různých institucích a dosud nemohou být zpřístupněny uživatelům. V NK ČR bylo v rámci projektu VaV vybudováno pracoviště konverze záznamů na gramofonových deskách do digitální podoby, které je využíváno pro přepis vzácných hudebních dokumentů NK ČR a pro reformátování zvukových dokumentů v rámci programu VISK 7. Byla vyřešena i otázka tvorby metadat. Kapacita pracoviště je ale velmi omezená a je třeba dále rozšířit technické vybavení pracoviště. Co není uspokojivě řešeno, je uchovávání těchto dokumentů v původní podobě.

Pro tyto druhy nosičů platí částečně to, co pro knižní dokumenty. Základní je péče o ukládací podmínky jako je teplota a relativní vlhkost, prašnost, znečištění v ovzduší, světlo, příp. elektromagnetické záření. Dále platí, že je třeba veškeré manipulace provádět velmi šetrně a pokud možno zhotovovat uživatelské kopie, které by chránily původní dochované dokumenty. Nosiče navinuté na cívkách či v kotoučích jako jsou mikrofilmy, audio i videokazety, magnetofonové pásky, je třeba v pravidelných intervalech převíjet a všechny dokumenty pravidelně kontrolovat.

Situace v knihovnách je z tohoto hlediska špatná a jen velmi obtížně se získávají finanční i lidské zdroje pro řešení ochrany v této oblasti. Sbírkové dokumenty na netradičních nosičích tvoří většinou okrajovou část knihovnických fondů, která bývá i provizorně katalogizačně zpracovaná, takže se o těchto dokumentech uživatelé často vůbec nedovědí, což zpětně vyvolává dojem, že o ně není zájem. Zpřístupnění také bývá obtížné zejména u velkoformátových dokumentů jako jsou mapy, plakáty a jiné grafické dokumenty, nebo je závislé na technickém zařízení, které je pro závadu dlouhodobě mimo provoz apod. Protože knihovny nemají finanční prostředky na zajištění základních činností, nezbyvá ani na řešení těchto problémů.

Zvláštní problém představují dokumenty, které již vznikly jako elektronické. Pokud byly publikovány na fyzických médiích (CD-ROM) vztahuje se na ně zákon o povinném výtisku. NK ČR měřením redundance zaznamenaných dat zjišťuje jejich momentální stav. Na další operace s těmito dokumenty (migrace na nové médium) však nemá dostatečné kapacity, zejména personální. Ještě větší problém je s dokumenty, které jsou publikovány prostřednictvím internetu. Ty nejsou předmětem povinného výtisku a jejich uchování závisí na speciálním projektu, který řeší NK ČR a v rámci kterého se provádí sběr a archivace národních webových stránek. Vzhledem k vysoké náročnosti na paměťový prostor, se může sběr dat pro WEB archiv provádět pouze jedenkrát za rok a pokud se nevytvoří další archivační kapacity, nebude možné v tomto projektu pokračovat.

Opatření v oblasti ochrany knihovnických fondů

Při celkovém pohledu na stav ochrany knihovnických fondů v ČR jsou zřejmé důsledky dlouhodobého zanedbávání trvajících řadu desetiletí. Tato situace se podepsala na fyzickém stavu knihovnických fondů i na postoji vůči ochranným činnostem, které jsou stále velmi podceňovány. Po r. 1989 se vytvořily podmínky pro pozitivní vývoj i v této oblasti. K největším změnám došlo v NK ČR, kde byl v r. 1994 vytvořen organizační útvar - odbor správy a ochrany fondů, specializovaný na tuto problematiku. Byla vybudována nová pracoviště, ostatní vybavena novými přístroji. V rámci projektů výzkumu a vývoje byly vyvinuty nové technologie a zahájena činnost národních programů zaměřených na digitalizaci a ochranné mikrofilmování, díky kterým se tyto činnosti staly dostupnými i pro ostatní instituce.

V současné chvíli je nutné zabezpečit pokračující fungování těchto národních programů, nyní financovaných z programů VISK 6 a VISK 7 a v návaznosti na ně i programu VISK 4 (Digitální knihovna). Současně s tím bude třeba vytvořit nové mechanismy pro organizování dalších činností, zejména restaurování a péče o knihovní fondy (péče o mikroklima, prevence plísní, výroba ochranných obalů, knižní vazba atd.). Konečně bude třeba doplnit některé technologie a vlastním výzkumem a vývojem optimalizovat stávající. Opatření, která bude nutné realizovat, lze shrnout do následujících bodů:

1. Transformace programu VISK

Je třeba transformovat programy VISK 4, VISK 6 a VISK 7 tak, aby tvořily trvalé mechanismy sloužící plánování, řízení a koordinaci ochranného reformátování. Stávající model, založený na odborných radách a garantech a projektovém financování se velmi osvědčil a je použitelný do budoucnosti i pro ostatní činnosti. Problémem je garance kontinuity financování některých složitých činností, jakými je reformátování pomocí hybridní technologie, které by bylo třeba provádět v cyklu delším než jeden rok. Každý rok by měla být k dispozici určitá minimální částka na realizaci projektů reformátování. Navýšením této částky by měla být řešena obnova technického zařízení jednotlivých pracovišť, příp. jejich další rozvoj. Specifickým problémem je zajištění financování a provozu Digitální knihovny, která slouží zejména archivaci digitalizovaných dokumentů. Pokud nebudou k dispozici prostředky pro zajištění technické podpory systémů tvořících Digitální knihovnu bude nutné vynaložit v následujícím období mnohonásobně vyšší částky na jejich nové pořízení, příp. bude hrozit ztráta dat.

2. Národní program restaurování

Národní program by měl zajistit řízení a koordinaci této činnosti a distribuci finančních prostředků. V čele programu by měl být odborný garant a rada, která by posuzovala a schvalovala projekty knihoven ucházejících se o provedení restaurátorského průzkumu a zásahu nebo pořízení předmětů souvisejících s ochranou historických dokumentů (ochranných obalů, výstavních vitrín, čtecích podložek apod.). O finanční podporu na obnovu, nebo doplnění technického vybavení by v rámci programu mohly žádat i instituce s vlastním restaurátorským pracovištěm. Restaurátorské průzkumy a výrobu ochranných obalů by mohlo zajišťovat pracoviště NK ČR, restaurátorské zásahy soukromí restaurátoři pod dohledem pracoviště restaurování NK ČR.

3. Národní program péče o knihovní fondy

Smyslem národního programu je stejně jako v případě restaurování zajištění řízení, koordinace a financování činností v oblasti péče o novodobé fondy. Zejména by bylo třeba koordinovat vybavování knihoven systémy pro měření parametrů mikroklimatu pro skladování dokumentů a následně v návaznosti na dlouhodobé výsledky realizovat projekty úprav mikroklimatických podmínek

skladovacích prostor. Dále by bylo třeba rozvíjet program výroby a využívání ochranných obalů na základě technologie, kterou vyvinula NK ČR. Je třeba vybudovat a vybavit ještě jedno pracoviště na jejich výrobu pomocí vzorkovacího plotru. Knihovny již nyní mohou využívat službu NK ČR zaměřenou na kontrolu výskytu plísní a jejich hubení. Na základě žádosti nebo projektu by měly mít možnost získat finanční prostředky na ty akce, které by převyšovaly jejich možnosti financování. Vážným problémem bývá nekvalitní knižní vazba, která omezuje nebo znemožňuje další využívání svázaných dokumentů, především kopírování či mikrofilmování. NK ČR spolupracuje s deseti knihařskými firmami, které jsou schopny provádět knižní vazbu podle zadaných požadavků a důsledně provádí kontrolu provedených prací. V tomto případě mohou knihovny získat metodickou či poradenskou podporu NK ČR. Některé problémy však řešit nelze, např. nekvalitní lepená vazba u nových publikací se často zcela zničí při prvním kopírování a knihu již nelze převázat. V takovém případě je možné pouze poškozený svazek uložit v ochranném obalu. Obdobně v případě mechanické očisty může NK ČR poskytnout metodickou pomoc při výběru firmy a specifikaci postupu očisty. I v tomto případě by knihovny na základě žádosti mohly získat finanční prostředky na očistu rozsáhlejších sbírek, na kterou jim v rozpočtu nezbývají prostředky. I v čele tohoto programu by měl být odborný garant a rada, která by posuzovala a schvalovala žádosti o dotace a kontrolovala způsob realizace.

4. Konsorcium pro hromadné zpřístupňování reformátovaných dokumentů

Hromadné zpřístupňování mikrofilmovaných nebo digitalizovaných dokumentů zůstává vážným problémem. Náročnost a komplexnost těchto technologií vyžaduje ještě užší kooperaci a větší garance kontinuity. Situaci navíc komplikují ustanovení autorského práva a předpisy EU. Zpřístupnění z jediného místa, např. při využití Digitální knihovny představuje technický a bezpečnostní problém, jehož řešení by si vyžádalo další investice. Dalším problémem je propustnost linek, které by byly také limitujícím faktorem. Nejvýznamnější problém, který bude rozhodující pro volbu konkrétního technického řešení je zpřístupňování autorsky chráněných dokumentů, které nebude podle předpisů EU možné prostřednictvím sítí, dokonce ani prostřednictvím faxu.

Z hlediska autorského zákona i předpisů EU si může knihovna zhotovit, nebo nechat zhotovit kopii autorsky chráněného dokumentu ke konzervačním účelům. Praxe v EU je mnohem benevolentnější než výklady v ČR a připouští možnost zhotovení více kopií pro potřebu uvnitř knihovny. Naplnění těchto požadavků znamená zpřístupňování digitalizovaných dokumentů pouze na lokální úrovni. Pro menší instituce se mohou zhotovit digitální kopie jejich dokumentů na distribučních médiích, pro větší knihovny je třeba vybudovat speciální infrastrukturu, která umožní replikovat data z centrálního archivu a zpřístupňovat na lokální síti. Při vývoji a budování této infrastruktury by měly knihovny úzce spolupracovat na úrovni standardizace digitálních dat, platform, aplikací atd.

Složitým právním problémem budou autorská a vlastnická práva vůči takto vytvářeným a rozmnožovaným digitálním kopiím dokumentů, zejména pokud se bude jednat o poskytování služeb dalším stranám (pořizování kopií pro výměnu publikací, pro zahraniční knihovny apod.). Složitý komplex technických a právních problémů nebude možné řešit bez dlouhodobých, podrobně rozpracovaných smluvních vazeb mezi jednotlivými institucemi, jinými slovy bez nějaké formy konsorcia, či sdružení institucí. Takovéto uspořádání by mohlo být výhodné do budoucnosti, kdy by jednotlivé členské instituce, které jsou současně často vydavateli různých odborných publikací a vlastní tudíž i právo je šířit, počítaly s eventualitou publikování prostřednictvím internetu a již nyní upravily své smlouvy s autory tak, aby bylo možné tyto dokumenty volně zpřístupnit. Pokud budou uzavírat smlouvy s dalšími stranami, měly by mít neexkluzivní charakter, aby tuto možnost pro budoucnost neblokovaly. Konsorcium by mělo řídit a kooperovat standardizaci procesu reformátování, koordinovat používání formátů, vybavování institucí programovými a technickými prostředky a formulovat společné strategické cíle.

5. Technologie odkyselování

Technologie odkyselování představuje další hromadnou technologii, která se v jiných zemích úspěšně používá pro záchranu dokumentů tištěných na kyselém papíru ohroženém degradací. V ČR zatím neexistuje pracoviště, které by odkyselování některou ze známých metod provozovalo, ale soukromé firmy jsou připraveny zprostředkovat ošetření knih v zahraničí. Otázkou stále zůstává trvanlivost dokumentu po ošetření a v jakém stadiu degradace mohou být dokumenty ošetřovány. Totéž platí pro další technologii štěpení a zpevňování papíru. V případě obou technologií by bylo třeba provést zkušební ošetření, porovnat výsledky a doporučit další postup.

6. Modrý štít a předcházení havárií

Havárie či živelní pohromy bývají častou příčinou poškození nebo zničení knihovních dokumentů. Nejvíce bývají poškozeny vodou při záplavách, haváriích vodovodního vedení, teplovodního topení nebo při požáru a následném hašení. Většinou poškození lze zabránit již při výstavbě nebo rekonstrukci depozi-táře tím, že je vodovodní vedení nebo topení projektováno tak, aby při případné havárii nepoškodilo fondy, regály by měly být opatřeny stříškou, aby při průsaku stropem nestékala voda přímo na knihy, neměly by se obsazovat nejspodnější police do 40 cm nad podlahou a vzácnější svazky by měly být uchovávány v ochranných obalech. Při požáru jsou kromě vody nebezpečné další zplodiny jako kouř a saze, před kterými chrání také jen ochranné obaly. Knihy vystavené během požáru vysoké teplotě mají křehký papír a je třeba je následně reformátovat. Knihovny by měly mít pro tyto účely zpracovány krizové plány, připraveny pomůcky pro ošetření, prostředky pro transport a sjednány mrazírenské kapacity v blízkosti sídla knihovny, aby nejvzácnější dokumenty promáčené vodou

mohly být co nejdříve zamrazeny a takto přečkat do zásahu konzervátorů a restaurátorů. Měla by se eliminovat rizika požáru dodržováním požárně bezpečnostních předpisů a prostory skladišť by měly být vybaveny signalizačně poplachovými, příp. samozhášecími systémy. Nejvýznamnější knihovny by se měly zapojit do mezinárodní iniciativy Modrý štít, která koordinuje tyto aktivity na mezinárodní úrovni.

7. Depozitní knihovna

Při úvahách o řešení problémů spojených s ochranou a uchováním knihovních fondů se znovu otevírá otázka účelnosti výstavby deponitní knihovny. Je proto třeba začít znovu diskutovat o funkcích, které by měla plnit. Depozitní knihovna by měla shromažďovat jeden bohemikální exemplář od r. 1860 do současnosti, v původní podobě nebo reformátovaných kopiích, určený pro zajištění meziknihovních výpůjčních a reprografických služeb. Tímto řešením by bylo možné více chránit konzervační exempláře NK ČR a dalších knihoven. Depozitní knihovna by měla řešit otázku uložení jednoho exempláře málo žádané nebohemikální literatury, uchovávané v multiplikátech v různých knihovnách. Při deponitní knihovně by mohly být vybudovány provozy chybějící v oblasti ochrany jako pracoviště mikrofilmování a digitalizace, centrální sklad archivních médií s připojenými službami, linka hromadného odkyselování, knižní vazba, výroba ochranných obalů, restaurátorské pracoviště apod. Prázdné prostory by mohly sloužit jako rezerva v případě postižení některé knihovny rozsáhlejší havárií či živelní pohromou pro dočasné uskladnění fondů. Knihovny by je mohly použít i během rekonstrukce vlastních skladovacích prostor, nebo pro uchovávání části sbírek, vyžadujících specifické mikroklimatické podmínky, které nemají k dispozici ve vlastní budově. Zbývající prázdné prostory by mohly být pronajímány. Přínosy v oblasti ochrany fondů a ekonomické úspory by částečně vyvážily náklady na její vybudování a provoz.

Závěr

Dochoování našeho národního kulturního dědictví, jehož část knihovny spravují, nezáleží jen na aktivitách knihoven v oblasti ochrany fondů, ale bude závislé i na podmínkách a prostředí, ve kterém se knihovny nacházejí, je proto třeba s nimi počítat. Strategická a dlouhodobá doporučení v oblasti ochrany fondů je možné shrnout do následujících tezí:

- Trvalé dochoování našeho národního kulturního dědictví, včetně knihovních sbírek, by se mělo stát součástí všech dlouhodobých koncepcí rozvoje naší společnosti.
- Výkyvy výkonnosti ekonomiky nebo výměny politických garnitur nesmí ohrozit zachování našeho národního kulturního dědictví.

- Ochrana fondů by se měla uplatňovat stejnou měrou ve všech knihovnách trvale uchovávajících knihovní sbírky bez ohledu na zřizovatele či resortní příslušnost.
- Je třeba budovat nové mechanismy (národní programy, konsorcia), které zajistí plánování, organizování, řízení, koordinaci a kontrolu činností v oblasti ochrany fondů.
- Je třeba zajistit nepřetržité financování činností přímo spojených s trvalým uchováváním knihovních sbírek.

Pokud by se podařilo při realizaci a zajišťování činností knihoven naplňovat výše uvedené teze, bylo možné v určitém čase překonat deficit z minulosti a zvýšit pravděpodobnost dlouhodobého dochování našich nejvýznamnějších knihovních sbírek.

PERSPEKTIVY KONTINUÁLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ KNIHOVNÍKŮ

Zlata Houšková, Národní knihovna ČR

Ve Strategii rozvoje knihoven 2003–2005 se hned v úvodu říká, že vědomosti představují jeden ze základních předpokladů rozvoje a hlavní konkurenční faktor v informační společnosti. To se samozřejmě týká i knihovníků. Také jejich kvalifikace rozhoduje o dalším rozvoji oboru i jednotlivých institucí, také jejich vědomosti a dovednosti jsou a budou hlavním faktorem, který bude rozhodovat o dalším uplatnění každého z nich na trhu práce, ale také o prestiži a vnímání celého oboru a jednotlivých institucí. I knihovníci se musí vyrovnat s tím, že požadavky na ně kladené budou stále vyšší, že zaměstnavatelé budou požadovat (?), aby si kvalifikaci průběžně doplňovali, vzdělávali se kontinuálně, zlepšovali své kompetence jazykové, získali certifikát ECDL atp. V opačném případě zaujmou jejich místa s největší pravděpodobností, jak už se ostatně leckde děje, kvalifikovanější a flexibilnější absolventi jiných škol, k sebevzdělávání ochotnější a cílevědomější pracovníci z jiných oborů. V závislosti na úrovni a kvalitě (nejen) odborného vzdělání se mohou a pravděpodobně i budou zvětšovat rozdíly nejen mezi jednotlivci, ale také mezi institucemi, typy knihoven, regiony apod. I když v České republice, a to i v našem oboru, se nutnost celoživotního vzdělávání stále jeví spíše jako deklarovaná či proklamovaná priorita než jako obecně pocíťovaná reálná potřeba, je zřejmé, že organizace, kde pochopili, že kvalifikace pracovníků je opravdu limitním faktorem rozvoje, jsou na špičce v efektivitě práce i prosperitě. Přestože tento fakt je obecně znám, nedůvěřivost k jeho akceptování (a následování) je setrvalá. Ani v tomto smyslu se knihovny od ostatních institucí příliš neliší a rozdíly začínají být i zde patrné. Je třeba si navíc uvědomit, že kvalifikace knihovníků není věcí jich samých nebo knihoven jako zaměstnavatelských organizací, úroveň naší kvalifikace a v jejím důsledku úroveň našich služeb je především věcí a zájmem našich stávajících i potenciálních uživatelů, tedy těch, z jejichž daní jsou knihovny financovány, těch, kteří mohou, byť zprostředkovaně, rozhodnout o další ne/existenci knihovny. Je proto na čase opustit mylné představy o tom, že my sami nejlépe víme, co máme znát a umět; že to, co známe a umíme, zcela postačuje k výkonu naší práce; že náš klient stejně nic jiného nechce a nepotřebuje atp. A měli bychom také přehodnotit falešné uspokojení z toho, že v té či oné oblasti jsme na tom lépe než náš uživatel.

Co nás tedy čeká v oblasti vzdělávání? Přestože požadavky se budou jistě vyvíjet, v současné chvíli je jasné, na které kompetence bude nutno se ve vzdělávání zaměřit:

1. Informační a komunikační technika a technologie (ICT)

Nutnost trvalého vzdělávání v této oblasti si dnes pravděpodobně netroufne zpochybňovat již ani největší odpůrce ICT. Jejich efektivní využívání vyžaduje speciální znalosti a dovednosti (kvalifikačním standardem pro kteréhokoliv knihovníka by v současné době měl být po mém soudu minimálně certifikát ECDL - Start). Rychlé inovace a nepředvídatelný vývoj a změny s sebou nesou nutnost osvojování nových a nových aplikací. Jde o nekončící proces, který vyžaduje soustavnou přípravu a vzdělávání pro všechny typy oborových specializací a pro všechny typové pozice v knihovnách. Stále větší význam bude mít v knihovnách také digitalizace, a to jak pro ochranu fondu, tak pro jeho zpřístupnění, tudíž také vzdělávání v této oblasti by se mělo dostat do popředí našeho zájmu.

2. Knihovnické „řemeslo“

Pod tímto - možná některým kolegům ne zvláště pěkně znějícím - výrazem se skrývá profesní kvalifikace. Tedy „knihovnické vzdělání“. Zatímco řada knihovníků žije s tím, že je jednou provždy získala ve škole, a tudíž je do konce života dostatečně kvalifikována pro výkon profese, v mnoha případech jsme si je naopak zvykli zaměňovat za kompetence v oblasti ICT a podceňovat je; možná proto, že nám uniká jeho opravdový smysl, že nejsme schopni identifikovat „tvrdé jádro“ oboru, definovat přínos knihovníka či přidanou hodnotu knihovnických služeb.

Vzdělávací aktivity týkající se této oblasti by měly mít velmi široké spektrum a týkat se všech specializací knihovnické činnosti. Je ovšem třeba počítat s tím, že největší objem vzdělávacích aktivit bude určen pracovníkům z oblasti služeb, kde je nutné naučit se především změnit přístup k uživatelům/občanům/veřejnosti. Rovný přístup k publikovaným dokumentům (v jakékoliv formě) a informačním zdrojům, vytváření informačního zázemí pro výchovu a celoživotní vzdělávání, pro uspokojování kulturních zájmů, pro výzkumnou a vývojovou činnost, pro ekonomické aktivity ale i pro nezávislé rozhodování jednotlivce se bude týkat i skupin občanů, s nimiž jsme v knihovnách přicházeli zřídka do styku. Mám na mysli osoby se specifickými potřebami – paraplegiky a osoby s dalšími pohybovými vadami, smyslovými vadami (nevidomí, slabozrací, neslyšící), ale v některých typech knihoven i mentálně postižené, dyslektiky (zejména v knihovnách pro děti) apod. Pro komunikaci s nimi, ale i pro poskytování standardních i specifických služeb se budeme muset naučit řadu nových dovedností, respektovat jejich specifické potřeby, naučit se odstraňovat bariéry, které jsme jim v knihovnách vytvořili, apod. Zcela jiné dovednosti se musíme naučit také ve vztahu k národnostním menšinám (např. další jazykové dovednosti) a dalším znevýhodněným sociálním skupinám. Knihovníci ve službách budou tedy muset mít daleko širší kompetence ze

sociálních věd, komunikace, pedagogiky, psychologie, speciální pedagogiky, etiky apod. Samozřejmě je třeba připravovat knihovníky také na nové typy služeb atd. atd.

Bude ovšem také vyvíjen celospolečenský tlak na to, aby instituce, které se zabývají vzděláváním, poskytovaly co nejširší a nejaktuálnější nabídku adekvátních vzdělávacích aktivit veřejnosti. A role knihoven v celoživotním vzdělávání obyvatel je, zdá se, v současné době ve světě zcela prioritní. Ve státním operačním plánu rozvoje lidských zdrojů se s knihovnami v této oblasti rovněž počítá. I pro tento druh činnosti bude třeba získat nové znalosti a dovednosti.

3. Jazykové vzdělávání

Jazykové znalosti knihovníků nejsou na uspokojivé úrovni. V souvislosti s blížícím se vstupem do EU by se zvyšování jejich jazykových kompetencí mělo stát jednou z priorit; jeden světový jazyk (angličtina) by pak měl být ve všech knihovnách běžně požadovaným kvalifikačním standardem.

4. Právní vzdělávání

Nepříliš utěšená je rovněž situace v oblasti vzdělání právního. Alespoň základní právní vzdělání je žádoucí minimálně pro vedoucí pracovníky knihoven.

5. Management, ekonomika

Problematika související s řízením instituce či jejích složek, ekonomickými procesy, s řízením procesu změny, rozvojem lidských zdrojů, týmovou spoluprací, ale rovněž s budováním vztahů s veřejností (public relations), marketingem apod. zůstane trvale aktuální součástí vzdělávání vedoucích pracovníků v knihovnách. Pro tuto oblast stejně jako pro jiné by ovšem mělo platit, že to, co se jedinec naučí, musí také začít uplatňovat v praxi.

Dosud bylo v ČR v oblasti vzdělávání knihovníků v mnoha ohledech dosaženo poměrně solidních výsledků: byly vytvořeny určité organizační struktury v krajských knihovnách, vybudovány učebny pro výuku s podporou ICT, stát formou grantové podpory investoval do určitých oblastí vzdělávání, byla zahájena spolupráce některých subjektů, a to i spolupráce mezinárodní, je patrná snaha o koordinaci vzdělávacích aktivit, přesto podstatně více práce ještě zbývá udělat. Vzdělávací aktivity probíhají stále spíše nesystematicky; většinou jde pouze o solitérní školení, nikoli o ucelené vzdělávání (např. v určité specializaci). Výjimku tvoří školení základů počítačové gramotnosti, kde je systém dán strukturou ECDL, školení v oblasti zpracování (postupné kurzy AACR, věcného zpracování, zpracování speciálních druhů dokumentů apod.) a rekvalifikační kurzy. Jednotlivé kurzy či semináře vznikají podle tzv. „aktuálních“ požadavků, důležitou roli hraje vztah subjektu (osoby, organizátora) ke konkrétnímu tématu, koordinace akcí stále vázne apod.

Nově utvořená Sekce vzdělávání - Výukové centrum SKIP jako nástupce Výukového centra MOLIN začala již pracovat na koncipování systému dalšího vzdělávání knihovníků v ČR a ráda by se do budoucna zabývala více také

koordinací vzdělávacích aktivit. Proto vznikla nová webová stránka vzdělávacích aktivit na URL adrese: <http://www.stk.cz/Akce/>. Zakládajícími členy sekce jsou zástupci všech krajských knihoven, Národní knihovny, některých vysokoškolských a specializovaných knihoven. Všichni další zájemci o práci v oblasti oborového vzdělávání jsou vítáni.

Co bychom měli k řešení problematiky kontinuálního vzdělávání v **nejbližší době** udělat:

1. Ke změně musí dojít především v **personální práci** v knihovnách, resp. měli bychom usilovat o skutečnou personální práci a rozvoj lidských zdrojů, tedy toho nejcennějšího, co v knihovnách máme. Je nezbytné **analyzovat vzdělávací potřeby v jednotlivých knihovnách** (předpokládá to ovšem mít zpracovány popisy pracovních míst s přesným definováním požadované kvalifikace: školního vzdělání, praxe, specifických znalostí a dovedností, event. požadovaných osobnostních charakteristik (knihovnický obor má na rozdíl od jiných pro tuto práci k dispozici velmi dobrou metodickou příručku v podobě Eurosměrnice KIS, kterou před časem vydal SKIP). Z porovnání popisů pracovních míst a současné, případně perspektivní personální situace v instituci by měly vyplynout potřeby vzdělávacích aktivit v jednotlivých institucích. Na základě této dokumentace bude pak možné provést analýzu reálných potřeb kontinuálního vzdělávání, koncipovat jednotlivé vzdělávací programy a připravovat systematické další vzdělávání. Tento krok vyžaduje ovšem **spolupráci manažerů zejména velkých knihoven**.

2. Sekce vzdělávání SKIP pracuje na **standardech typových vzdělávacích aktivit** pro jednotlivé činnosti a cílové skupiny pracovníků, systému a principech jejich návaznosti, zabývá se i systémem evaluace. Zpracované standardy budou předloženy k diskusi odborné veřejnosti. Podle nich pak budou připravovány kurzy. V budoucnu bychom se mohli pokusit o certifikaci těchto aktivit a postupné udělování „známek jakosti“.

3. Na výsledky analýzy v krajích by měla reagovat krajská vzdělávací centra, připravit **krajské koncepce vzdělávání a dle standardů jednotlivé kurzy**.

4. Současně s výše uvedenými kroky bude nutné usilovat o intenzivnější **spolupráci s vysokými a vyššími oborovými školami** a o jejich **rozsáhlejší a čtenější aktivity v kontinuálním vzdělávání** knihovníků. Jedním z nejdůležitějších úkolů bude iniciovat a podporovat **rozvoj oborového distančního vzdělávání a e-learningu**.

5. Všechny zmíněné kroky je ovšem třeba **propojit se systémem odměňování**. Současné mzdové předpisy (a obávám se, že se nic podstatného nezmění ani v nejbližší budoucnosti) nedávají manažerům příliš mnoho manévrovacího prostoru; nový katalog prací umožní sice poněkud jemnější rozdělování do tříd, ale asi není možné očekávat od něj příliš. Na druhé straně však je nutné říci, že knihovnická obec nemá dosud pro eventuelní změny připraveny objektivní argumenty a principy. Mám na mysli např. obecně akceptovaná doporučení

profesního svazu k povinnému dalšímu odbornému vzdělání, délce praxe, atestacím apod.

6. Největším problémem samozřejmě zůstane reálná **výše mezd**. V této oblasti můžeme pouze intenzivněji spolupracovat s odbory, více lobovat, zvyšovat prestiž knihoven – a doufat. Blížící se vstup do EU bude nepochybně znamenat změny i v této oblasti.

7. Uvedený postup by měl vyústit v **koncepci kontinuálního vzdělávání knihovníků** v souladu s evropskými trendy i její provázání s problematikami souvisícími (viz výše).

Touto cestou bychom postupně společně měli/mohli dojít k **funkčnímu systému celoživotního vzdělávání knihovníků propojenému se standardy kariérního růstu a mzdovou oblastí**. Věřím, že tento systém, zlepšování služeb knihoven a posilování jejich prestiže u veřejnosti jsou spojité nádoby.

VYSOKOŠKOLSKÉ KNIHOVNY – DNES A ZÍTRA

Barbora Ramajzlová, České vysoké učení technické v Praze

Vysokoškolské knihovny byly vždy součástí knihovnické komunity. Konec konců zákon č. 53/1959 Sb., o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon) sdružoval všechny knihovny do tzv. sítí. Jednou z nich byla síť vysokoškolských knihoven. Spojovacím článkem mezi jednotlivými sítěmi byly další legislativní dokumenty. Ty upravovaly také činnost vysokoškolských knihoven (např. vyhláška ministerstva školství a kultury 51/1963 Sb., o evidenci knihoven jednotné soustavy, o meziknihovní výpůjční službě a o přednostním právu knihoven při získávání literatury, časopisů a jiných sbírkových materiálů, vyhláška ministerstva školství a kultury a Státní komise pro rozvoj a koordinaci vědy a techniky č.110/1965 Sb., o evidenci zahraniční literatury, směrnice ministerstva kultury ČSR č. j. 10 284/69 o evidenci a revizi knihovních fondů v knihovnách jednotné soustavy, ve znění směrnice čj. 12 216/83-II/2).

V praxi byly tedy vysokoškolské knihovny samostatnou kapitolou (stejně na tom byly i sítě dalších typů knihoven), která sice měla určité styčné plochy s oblastí veřejného knihovnictví, ale v zásadě byla tato síť uzavřená – svým posláním, funkcemi i uživatelskou základnou. Změny, které se od roku 1989 promítly do života českých knihoven, jak změny celospolečenské, tak změny technologické, přiměly tuto „samostatnou kapitolu“ k tomu, aby se měnila i ona. Vysokoškolské knihovny se začaly hlásit k veřejným službám (vyhláška MŠMT ČR č.j. 13 527/93-33, o poskytování veřejných informačních služeb), postupně se o nich začalo hovořit jako o „veřejně přístupných knihovnách“. Tento pojem měl charakterizovat fakt, že primárně jsou tyto knihovny určeny akademické obci, ale sekundárně také veřejnosti. Vysokoškolské knihovny se začaly otevírat veřejnosti, většinou tzv. odborné veřejnosti.

Proces „otevírání“ vysokoškolských knihoven byl závislý na řadě faktorů (na umístění, na informačních profilech, na velikosti dané knihovny apod.), ale hlavně na lidech, kteří v nich působili a kteří pochopili, že ve změněných podmínkách je třeba se chovat jinak. Proces „otevírání“ byl tedy v první polovině devadesátých let spojen s procesem „uvědomování“, jenž byl vyvolán různými vlivy. Akademičtí funkcionáři měli možnost vidět knihovny na univerzitách v zahraničí, což implikovalo i jejich zájem o knihovnu na jejich vysoké škole. Počítačová síť se stala základnou pro integraci vysokoškolských knihoven. Moderní informační technologie vedly k jejich transformaci. Integrační aktivity začala rozvíjet Komise pro vysokoškolské knihovny Rady vysokých škol (dále jen Komise). Je dobré si uvědomit, že do r. 1994, kdy byla tato Komise ustavena, neexistoval žádný podobný subjekt, který by knihovny vysokých škol zastřešo-

val a jako orgán vysokých škol je podporoval. Komise sice byla v prvním plánu pracovním orgánem Rady vysokých škol, ale ta nebránila (naopak podporovala), aby se na její půdě řešilo všechno, co se týká činnosti knihoven na vysokých školách. Na rozdíl od let minulých se vysokoškolská knihovna pomalu začala dostávat z posledního místa na pomyslném žebříčku důležitosti na vysoké škole.

Proces „uvědomování“ byl pochopitelně ovlivněn i děním mimo vysoké školy. V polovině devadesátých let se objevila myšlenka delimitace státních vědeckých knihoven z resortu kultury do resortu školství, která vyvolala jednak dalekosáhlé diskuse, jednak velmi dobře organizované aktivity státních vědeckých knihoven k obhájení svojí existence. Ve sborníku z Celostátní porady knihovníků vysokých škol v roce 1995 píše prof. Jiří Cejpek (tehdejší předseda Komise): *...Velmi citlivým problémem je vztah státních vědeckých knihoven a vysokoškolských knihoven. Nelze zastírat, že se státní vědecké knihovny dostaly po roce 1989 do jisté krize...*

Státní vědecké knihovny tehdejší situaci tzv. ustály, přestaly mít pocit ohrožení. Paradoxně tato situace pomohla vysokoškolským knihovnám lépe si uvědomit svoji roli, cenu a postavení i potřebu společného postupu. Onen „citlivý problém“ problém nezmizel, nebyla však potřeba jej řešit. Zatím.

Spolupráce knihoven všech typů, která v průběhu dalších let nastala, se mj. velmi dobře projevila při budování Souborného katalogu ČR – CASLIN, do kterého se postupně zapojovaly všechny typy knihoven. Jako výraz spolupráce lze kvalifikovat i činnost Ústřední knihovnické rady, která jako poradní orgán ministra kultury přizvala v roce 1997 i zástupce různých typů knihoven (z jiných resortů), tedy i z knihoven vysokoškolských. Významnou aktivitou Ústřední knihovnické rady byla příprava nového knihovního zákona. V přípravném období probíhaly široké diskuse o podobě zákona, řešila se zásadní otázka, zda se zákon bude týkat všech knihoven nebo jen těch, které byly označovány jako jednoznačně veřejné. Tyto diskuse se přímo dotýkaly vysokoškolských knihoven, které podporovaly myšlenku „zákona pro všechny typy knihoven“ už proto, že by případná fragmentace rušila právě to nejcennější – spolupráci všech knihoven. Námitky, že vysokoškolská knihovna má plnit svoji roli pouze vůči své škole, naštěstí neobstály.

Knihovní zákon byl tedy přijat a umožňuje, aby se vztahoval na všechny knihovny, které jsou ochotny se hlásit k poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb. Vysokoškolské knihovny tuto možnost využijí, přestože podoba zákona z jejich pohledu není zcela vyhovující. Zcela konkrétně – nevyhovující je systém knihoven (§ 3), kterým zákon stanovuje typologii knihoven. Ta je jasně daná v odst. 1, písm. a) a b) a týká se sedmnácti knihoven. V odst. 1, písm. d) a c) definuje zákon dva typy knihoven, které se týkají „zbytku světa“, tj. všech ostatních českých knihoven – stovek či spíše tisíců? Při přípravě zákona nebylo možné přesvědčit předkladatele o změně typologie knihoven (nebo hlas, těch, kteří o to stáli, nebyl dost slyšet...).

Zákon nabyl účinnosti, začala probíhat diskuse o registraci knihoven a na všechny vysokoškolské knihovny dopadla dvojí možnost – nechat se registrovat buď jako knihovna základní nebo jako knihovna specializovaná. K lepšímu chápání toho, proč se vysokoškolským knihovnám takto vymezený prostor nelíbí, je třeba o nich více vědět.

Organizační struktura vysokoškolských knihoven vychází z různých tradic budování vysokých škol. Proto existují různé formy organizace knihovnicko-informačních služeb – ústřední univerzitní knihovna s působností na celé vysoké škole, areálová knihovna s působností na několika fakultách (ojedinělý případ na VUT Brno), ústřední fakultní knihovna s působností na jedné fakultě i systém mnoha samostatných knihoven kateder a ústavů na jedné fakultě atd. Tato různorodost přináší řadu problémů, ale v současné době nelze uvažovat o tom, že by se stav mohl změnit. Nejsou prostory, nejsou peníze a není pocíťována nutnost změny ze strany managementu vysokých škol či dokonce pracovníků knihoven.

Dalším problémem je poddimenzování personálních kapacit ve vysokoškolských knihovnách. To má své kořeny v době minulé, avšak ani v posledních letech nebylo možné situaci napravit, protože finanční situace vysokých škol, jak známo, není růžová. Všechny vysokoškolské knihovny vykonávají svoji činnost s minimálním počtem pracovníků. To sice na jedné straně přináší vysokou produktivitu práce – jde tedy paradoxně o pozitivní faktor, na druhé straně však rozvoj těchto knihoven, o němž nelze pochybovat, probíhá na hranici kapacitních možností. Při porovnání vysokoškolských knihoven s knihovnami krajskými (a tomuto srovnání se nelze vyhnout) je na první pohled patrné, jak na tom jsou s počty pracovníků. Pro ilustraci jen jeden příklad (použité ukazatele jsou velmi hrubé, ale relevantní):

MVK Ostrava 2001

- počet uživatelů: 9 651
- počet pracovníků: skutečný evidenční počet 70, přepočtený 67

VŠB-TU Ostrava 2001

- počet uživatelů: 11 133
- počet pracovníků: skutečný evidenční počet 26, přepočtený 25,8

Většina vedoucích vysokoškolských knihoven musí vedle svých řídicích činností vykonávat běžné činnosti provozní. Nebývá neobvyklé, že i vedoucí knihovny slouží ve výpůjčním protokolu. Je s podivem, že těmto pracovníkům zbývá vůbec nějaký prostor pro práci v různých odborných komisích, v profesní organizaci apod. Pochopitelně, že srovnání s řediteli krajských knihoven opět vyznívá v neprospěch vedoucích či ředitelů vysokoškolských knihoven.

Známý je i fakt, že vysokoškolská knihovna je organizační složkou vysoké školy, fakulty či vysokoškolského ústavu, takže všechna důležitá rozhodnutí vedoucího knihovny vždy čekají na posouzení rektora, děkana či ředitele ústavu. A

velmi přitom záleží na tom, zda tito akademičtí funkcionáři mají skutečný zájem o rozvoj svojí knihovny.

Vedle těžkostí, se kterými se vysokoškolské knihovny potýkají (nemá smysl na tomto místě publikovat další), je třeba si uvědomit i pozitiva: tyto knihovny nepotřebují obhajovat svoji existenci, protože mají daný informační profil a okruh jistých interních uživatelů, o externích nemluvě. Také jsme se nesetkali s tím, že by některá vysoká škola nechtěla financovat svoji knihovnu.

Specifické problémy, které jsem se pokusila načrtnout, a nové úkoly, před které byly knihovny postaveny, vedly vysokoškolské knihovny k jejich integraci, ke vzájemné spolupráci, k výměně zkušeností a názorů, což se po určitou dobu dařilo „řídít“ z pozice Komise. Vývoj několika posledních let, zvláště období „po elektronických informačních zdrojích“, ukázal, že tato forma spolupráce má svá omezení, že je třeba pomýšlet na jiné uspořádání věcí.

Od myšlenky založit Asociaci knihoven vysokých škol ČR (dále jen Asociace), která byla poprvé prezentována na Celostátní poradě vysokoškolských knihovníků v Ostravě na konci roku 1999, až k její realizaci uplynula dosti dlouhá doba. V tomto čase byl záměr důkladně posuzován a zvažován. Na půdě Komise vznikl Přípravný výbor, který se ujal vytvoření příslušných dokumentů a připravil potřebné kroky k založení Asociace.

Rektoři všech veřejných vysokých škol byli osloveni dopisem vysvětlujícím důvody vedoucí k založení Asociace, který byl doplněn tímto programovým prohlášením:

Programové prohlášení

Asociace knihoven vysokých škol České republiky

Knihovny českých vysokých škol plní nezastupitelnou roli ve společnosti jako místa poskytující přístup k informacím, znalostem i vzdělávacím technologiím, a to jak pro realizaci akreditovaných studijních programů a programů celoživotního vzdělávání, tak pro vědecké, výzkumné, vývojové, umělecké a další tvůrčí činnosti.

Hlásí se k principu demokratického přístupu k informacím a v tomto duchu vytvářejí a rozvíjejí knihovní fondy a své služby tak, aby poskytovaly svým uživatelům co nejširší přístup k znalostem a informacím, které potřebují, a v době, kdy je potřebují. Vytvářejí další aktivity, které rozvíjejí informační gramotnost uživatelů, a tím přispívají k samostatnému a svobodnému využívání různých druhů informačních zdrojů.

Pro zajištění dalšího rozvoje, zvyšování kvality a celkové úrovně knihoven českých vysokých škol a jejich služeb a především pro dosažení úrovně srovnatelné s akademickými knihovnami v zemích Evropské Unie iniciovala Komise pro vysokoškolské knihovny Rady vysokých škol ČR založení zájmového sdružení právnických osob s názvem Asociace knihoven vysokých škol České republiky.

Posláním Asociace knihoven vysokých škol České republiky je zejména:

- *usilovat o rozvoj, zvyšování kvality a celkové úrovně českých vysokoškolských knihoven a jejich služeb, s cílem zkvalitnit vědecko-informační zajištění procesů vzdělávání, bádání, vědy, výzkumu a vědecké komunikace,*
- *hájit a prosazovat zájmy vysokoškolských knihoven při jednáních s organizacemi z oblasti vzdělávacích, komunikačních a informačních technologií, zejména s producenty a distributory informačních zdrojů,*
- *zastupovat vysokoškolské knihovny při takových jednáních, která se týkají koncepce a naplňování státní informační politiky a národního knihovnického systému,*
- *podporovat rozvoj a uplatňování vysoké profesionální kvality pracovníků vysokoškolských knihoven, a tím usilovat o zvýšení odborné a společenské prestiže knihovníků na vysokých školách,*
- *vytvořit základnu pro vzájemnou spolupráci vysokoškolských knihoven na národní i mezinárodní úrovni a pro spolupráci s ostatními typy knihoven,*
- *podílet se na tvorbě standardů pro profesionální přípravu knihovníků a podporovat programy kontinuálního (celoživotního) vzdělávání pracovníků vysokoškolských knihoven,*
- *poskytovat půdu pro řešení odborných problémů společných všem vysokoškolským knihovnám a vytvářet trvalé nebo dočasné pracovní sekce k jejich řešení.*

V Praze 23. října 2001

Přípravný výbor předpokládal, že zakládajícími institucemi bude pouze několik vysokých škol, ale v období od prosince 2001 do dubna 2002 přislíbilo účast v Asociaci 21 rektorů veřejných vysokých škol. Tento nečekaný zájem akademických funkcionářů vysokých škol je velkým povzbuzením, ale zároveň i velkým závazkem. Dne 13. června 2002 byla ustavující členskou konferencí Asociace založena a dne 8. července 2002 zaregistrována jako zájmové sdružení právnických osob u Úřadu městské části Prahy 6.

Vedle příznivých ohlasů k založení Asociace jsme zaznamenali i určité rozpaky nad touto aktivitou. Proč vlastně vznik sdružení vysokoškolští knihovníci iniciovali, proč nestačilo zastřešení SKIP apod.?

Snahou tohoto příspěvku je vysvětlit těm, kdo o to stojí, že to není projev „vydělování se“ z komunity českých knihoven. Asociace bude spoluprací na národní úrovni podporovat, a to velmi aktivně. Právě proto, že vysokoškolské knihovny nejsou rovnoprávné s krajskými či tzv. ústředními oborovými knihovnami co do postavení a řízení, bylo třeba, aby do společných problémů knihoven byly více vtaženi akademičtí funkcionáři, kteří mají rozhodovací pravomoc. Úkoly a cíle deklarované v programovém prohlášení přesahují možnosti jednotlivých knihoven, jsou však součástí zájmu vysokých škol. Proto byla Asociace koncipována jako zájmové sdružení právnických osob podle § 20f občanského zákoníku.

Specifické problémy knihoven vysokých škol, které byly zmíněny výše, vedly k tomu, že Asociace byla koncipována účelově, jak je uvedeno ve stano-

vách: „Členem Asociace může být každá právnická osoba akreditovaná v oblasti vysokoškolského vzdělávání v ČR, jejíž organizační součástí jsou knihovny nebo jim funkčně odpovídající organizační útvar. Statutární zástupce člena Asociace (rektor) nebo jím pověřená osoba se jednou ročně zúčastní výroční konference. Statutární zástupce člena má právo navrhnout fyzické osoby (např. knihovníky), které mohou být voleny do výkonných orgánů Asociace.“

V plánu na rok 2002, který schválila ustavující konference, je vytvoření odborných komisí Asociace: komise pro informační výchovu (pracuje od r. 2000 pod vedením PhDr. Tiché, ČVUT), komise pro elektronické informační zdroje (zahájila svoji činnost v r. 2002 pod vedením ing. Katolické, ZČU), komise pro zahraniční spolupráci (bude nově vytvořena) a komise pro národní spolupráci (bude nově vytvořena). Podle potřeb mohou být vytvořeny i další. Činnost v komisích je otevřena pro všechny vysokoškolské knihovníky, na předsedech těchto komisí bude rozhodnutí, zda se činnosti jejich komise mohou zúčastňovat i knihovníci z dalších typů knihoven, jak je tomu např. u komise pro informační výchovu.

Jedním z nejbližších úkolů Asociace, který je vyvolán diskusí vysokoškolských knihovníků, je problematika dopadů knihovního zákona na vysokoškolské knihovny. Zařazení do určených dvou kategorií systému knihoven (§ 3 odst. 1 písm. d) c) knihovního zákona) dělá problémy zejména vysokoškolským knihovnám v krajských městech, kde působí více velkých knihoven – příkladem je Plzeň s Univerzitní knihovnou Západočeské univerzity, Studijní vědeckou knihovnou Plzeňského kraje, Střediskem vědeckých informací Lékařské fakulty UK se sídlem v Plzni, Knihovnou města Plzně a dalšími knihovnami – a kde formování funkčního krajského systému nebude jednoduché.

V tezích *Strategie rozvoje knihoven v České republice 2003-2005* (materiál Ústřední knihovnické rady) se v kap. 4. *Dílčí cíle strategie rozvoje knihovnických a informačních služeb* mj. uvádí:

A. Formování národního knihovního systému

1. *Vytvořit vnitřně integrovaný národní systém knihoven a informačních institucí, který s využitím informačních technologií a nezávisle na resortní a regionální příslušnosti umožní jejich propojení, kooperaci a zapojení do mezinárodní spolupráce.*
2. *Zajistit realizaci regionálních funkcí knihoven a formovat krajské systémy knihoven.*

Vysokoškolské knihovny oprávněně nejsou spokojeny s možností volby – základní nebo specializovaná. Mají-li být rovnoprávními účastníky národního knihovního systému, jejich postavení v něm musí být zakotveno na jiném principu, než který byl zvolen při definování systému knihoven v knihovním zákoně. Měl by to být princip, respektující funkce a význam všech zúčastněných knihoven.

VYUŽIJÍ OPĚT KNIHOVNY BŘEZEN – MĚSÍC INTERNETU KE SVÉ PROPAGACI?

Jaroslav Winter, BMI sdružení

Otázka z titulku, zda knihovny využijí projekt Březen – měsíc Internetu ke své propagaci, je v situaci, kdy mají knihovny za sebou účast již ve třech ročnících BMI, otázkou pouze řečnickou. Spíše půjde o to, jak knihovny dokáží využít 6. ročník BMI k dalšímu zapsání do povědomí veřejnosti o své nezastupitelné úloze v počínající informační společnosti.

Nikoli řečnickou otázku jsem si však kladl před třemi lety, když jsem s notnou dávkou trémy předstoupil na konferenci v Seči před knihovnickou obec, abych jí nabídl možnost zapojit se do rozsáhlého projektu na podporu rozvoje Internetu v ČR, který tehdy vstupoval do svého 3. ročníku. První reakce přímo na místě byly rozmanité, vedle souhlasu zazněly i pochyby a nedůvěra.

Pak však přišel březen 2000 a s ním knihovnický projekt Do knihovny na Internetu, po Internetu do knihovny, v jehož rámci knihovny ve zhruba stovce měst a obcí z celé republiky oslovily různé skupiny svých čtenářů i nečtenářů s velmi pestrými nabídkami akcí přibližujících Internet. Díky knihovnám se tak záběh celonárodní popularizační kampaně oproti minulosti podstatně rozšířil a prakticky každý, kdo dosud neměl příležitost seznámit se s Internetem, nyní k tomu mohl využít knihovnu ve svém městě či blízkém okolí.

Obdobný rozsah měla i účast knihoven ve 4. ročníku BMI, tedy v březnu 2001. Byla obohacena o jednu novinku – pro dětské čtenáře připravily tři desítky knihoven Noc s Andersenem, která zaznamenala velký úspěch jak u dětí, tak vyvolala příznivý ohlas v médiích.

Organizátoři BMI proto byli zvědaví, s čím přijdou knihovny do 5. ročníku BMI. A nebyli zklamáni. Prvním příjemným překvapením byla podstatně větší účast knihoven než v minulých letech. Zatímco vloni i předloni se zapojilo do Měsíce Internetu vlastními akcemi vždy něco málo přes 100 knihoven, tentokrát jejich počet dosáhl téměř 250. Šlo nejen o veřejné knihovny zřizované obcemi, ale také vysokoškolské, muzejní, krajské knihovny i ústřední odborné knihovny včetně Národní knihovny ČR.

Vedle nabídky řady slev, jejichž cílem bylo přilákat nové, začínající i pokročilé uživatele Internetu do knihoven, nabídly knihovny veřejnosti širokou paletu různých typů školení pro práci s internetem a pro zvýšení informační gramotnosti. Různé formy specializovaných nabídek ocenili například senioři, matky s dětmi, hendikepovaní, nezaměstnaní i další sociální skupiny.

O tak vysoký počet zapojených knihoven se možná trochu zasloužila také firma Microton, která slíbila, že všem zúčastněným knihovnám poskytne jednu bezplatnou licenci překladače webových stránek Eurotran z angličtiny do češtiny. Do zveřejnění jejího příslibu bylo přihlášených knihoven o několik desítek méně.

Významný ohlas měly akce orientované na pracovníky státní správy, starosty, učitele i odborníky. Mnohé knihovny se zaměřily na propagaci využívání elektronických informačních zdrojů, jakými jsou báze plných textů novin a časopisů ProQuest a EBSCO, ale také nově zpřístupněný informační zdroj o Evropské unii KnowEurope, který obsahuje 70 000 dokumentů o EU včetně legislativy, statistik, výzkumných zpráv a analýz. Národní knihovna ČR ve spolupráci s Univerzitou Karlovu zpřístupnila webový portál „Jednotná informační brána“, který umožňuje velmi efektivní prohledávání několika desítek domácích i zahraničních katalogů knihoven a dalších informačních zdrojů.

Velký zájem vzbudil společný projekt s Českou tiskovou kanceláří. ČTK umožnila po dobu měsíce března knihovnám a jejich uživatelům bezplatný přístup do svých informačních databází. Za měsíc březen se do Infobanky ČTK přihlásilo 1325 osob, které položily 5738 dotazů, staženo bylo 18 680 různých zpráv/tabulek. Nejčastější dotazy směřovaly do databáze Biografie, archivů zpravodajství ČTK a databáze Země světa.

Dalším příjemným překvapením byl zajímavý nápad, kterým knihovny odstartovaly celý Měsíc Internetu. Pod názvem „BezMezné Informace v BMI“ (BMI v BMI) nabídla skupina asi dvaceti spolupracujících knihovníků z Prahy a Rožnova pod Radhoštěm široké veřejnosti, že kdokoli může od 19. hodiny 1. března do 19. hodiny následujícího dne poslat na příslušnou mailovou adresu jakýkoli dotaz, na který se knihovníci pokusí co nejdříve odpovědět. Během jednoho dne došlo celkem 131 dotazů. Byly velmi různorodé - vtipné, hloupé, chytré, přemýšlivé, testovací, záludné, naléhavé, potměšilé, potřebné i nepotřebné. Z nich 75 bylo zodpovězeno během 24 hodin, zbývající následně a pouze 4 dotazy zůstaly nezodpovězeny. Myslím, že akce byla přínosem i pro knihovníky. Ověřili si totiž zajímavé možnosti call centra, které může pro nalezení odpovědi využívat nejen Internet, ale také tradiční zdroje v podobě knih a časopisů uložených v knihovnách.

Vůbec největší pozornost nejen z akcí knihoven, ale i z celého programu Měsíce Internetu, vyvolala u médií Noc s Andersenem, organizovaná Klubem dětských knihoven SKIP. Jak spočítaly její hlavní organizátorky Mirka Čápková a Hana Hanáčková z Uherského Hradiště, z pátku 22. na sobotu 23. března zažilo v 70 místech Čech, Moravy a v jednom případě ze Slovenska (v Krajské knihovně v Trnavě) 1483 dětí, 254 dospělých a 3 psi v knihovnách, školách i dětských domovech kouzelnou noc plnou pohádek a her. Kromě čtení pohádek ožily pohádkové bytosti, hrálo se loutkové divadlo, tančilo se na pohádkové diskotéce, putovalo se v nočních ulicích měst, soutěžilo, recitovalo, kouzlilo, malo-

valo a také chatovalo. Díky Internetu vznikla nová přátelství i oslavná báseň vytvořená společně všemi zapojenými knihovnami.

Noc s Andersenem se stala jednou z největších akcí na podporu dětské četby a je pozitivní, že byla velmi těsně provázána s využíváním informačních technologií, které se pro dnešní děti stávají samozřejmou budoucností. Potvrdila to také jejich účast v prvním ročníku soutěže o nejlepší webové stránky dětských knihoven Webík, kterou uspořádal Klub dětských knihoven spolu se sdružením BMI. Vysoká úroveň přihlášených stránek překvapila organizátory z BMI natolik, že sehnali dodatečně ještě více cen pro vítěze, než bylo původně přislíbeno. První cenu, webovou kameru Creative Webcam Go, získal třináctiletý Martin Šťáva z Nového Bydžova. Zvlášť zajímavý byl osud jedné z dalších oceněných prezentací. Vytvořil je mladý čtenář, který nemá počítač a Internet ani doma ani ve škole. Všechno se naučil z knížek vypůjčených v knihovně a na počítači rovněž v knihovně.

Knihovny využily Měsíce Internetu i k vyhlášení výsledků již tradiční soutěže BIBLIOWEB, která je zaměřena na podporu kvality webových stránek knihoven. Vítězem třetího ročníku soutěže třetího ročníku soutěže v kategorii knihoven z měst do 20 000 obyvatel se stala Městská knihovna v Ústí nad Orlicí a v kategorii nad 20 000 obyvatel vítězství získala již podruhé Krajská knihovna F. Bartoše ve Zlíně. Obě vítězné knihovny obdržely od firmy SUWECO roční předplatné na časopisy podle vlastního výběru v hodnotě 10 tisíc korun.

Předcházející přehled dokumentuje, že účast knihoven v Měsíci Internetu v roce 2002 byla velmi rozsáhlá. Ačkoli žádná statistika nebyla vedena, lze odhadnout, že v průběhu března se v knihovnách seznámily s Internetem či některými službami s ním spojenými řádově desítky tisíc zájemců. Ještě ve vyšší míře než v minulých letech se knihovnám podařilo upozornit na to, že jsou informačními centry, která zprostředkovávají veřejnosti přístup k ohromnému množství informačních zdrojů. Zdaleka je nelze vnímat pouze jako místa, kde se půjčují knihy.

Připojení k Internetu má již zhruba 1300 veřejných knihoven a s velkou pravděpodobností to byla i předcházející březnová zviditelnění knihoven, která spolu s lobováním představitelů knihovnické obce napomohla tomu, že nedošlo ke zrušení programu Veřejné informační systémy knihoven, jak původně hrozil návrh státního rozpočtu na letošní rok, který s ním vůbec nepočítal.

Že nebyla z tohoto pohledu marná účast knihoven ani v letošním Měsíci Internetu, napovídají údaje o publicitě, kterou tomuto projektu věnovala média. Z monitoringu společnosti Anopress doplněného záznamy BMI sdružení vyplynulo, že od února do dubna 2002 bylo publikováno o Březnu – měsíci Internetu 545 zpráv. Z nich plně dvě třetiny (66 %) se věnovaly akcím knihoven. Nejvíce jich uveřejnily Mladá fronta Dnes (45), Deník Jablonecka (15) a Domažlický deník (12). O většinu zpráv se zasloužily regionální deníky (58 %) a celostátní deníky (22 %).

Z hlediska jednotlivých projektů získala největší publicitu knihovnická Noc s Andersenem, o které vyšlo celkem 124 zpráv. Na dalším místě skončily konference Internet ve státní správě a samosprávě (94), soutěž o nejlepší webové stránky měst a obcí Zlatý erb (48), dětská konference Junior Internet (33), konference Internet do škol a co s ním? (31) a Do knihovny na Internet – po Internetu do knihovny (28). Pod tento projekt by bylo možné ve skutečnosti zahrnout i řadu dalších článků o akcích v knihovnách, které v textu název projektu neobsahovaly.

Tak vysoký počet příspěvků v médiích věnovaných knihovnám není dílem náhody. Zasloužili se o ně představitelé knihoven, kteří dali vědět o svých aktivitách zejména v regionálních médiích, řadu vystoupení knihovníků v rozhlase a v tisku či článků o jejich činnosti zajistilo sdružení BMI. Sotva by však bylo možné obstarat tak četnou publicitu, kdyby obsah sám o sobě nebyl pro novináře zajímavý.

Při příležitosti březnových aktivit se tak opět podařilo upozornit veřejnost a rozhodovací sféru na význam knihoven jako důležitého nástroje pro uskutečňování základního lidského práva na rovný přístup k informacím, na jejich svobodnou výměnu, na získávání vědomostí a svobodné utváření názorů.

Knihovnická komunita, jak ji měli možnost poznat organizátoři Března – měsíce Internetu, představuje dobře organizovanou profesní skupinu, s níž se velmi dobře spolupracuje. Rádi bychom poděkovali jmenovitě alespoň pěti z těch, s kterými jsme přišli do styku nejčastěji. Byli to Jaroslava Štěrbová, Zlata Houšková, Vít Richter, Mirka Čápková a Hana Hanáčková.

Očekáváme, že v 6. ročníku BMI v březnu 2003 budou knihovny opět patřit k nejvýznamnějším, nejnápaditějším a nejviditelnějším protagonistům. Projekt celonárodní kampaně, ve kterém si již třikrát vyzkoušely svoje možnosti, jim nabízí opět prostor pro působení směrem k široké veřejnosti i k rozhodovací sféře. Nemůže uškodit, když se i tímto způsobem dá najevo, že programy na podporu knihoven přinášejí konkrétní výsledky a ve státním rozpočtu by se na ně vždy měly nacházet potřebné zdroje.

Předpokládáme rovněž, že nás knihovníci znovu překvapí nějakým novým nápadem. Jeden bychom jim přesto rádi podložili. Vzhledem k tomu, jak se vydařila Noc s Andersenem a jak se tato myšlenka líbila i prvnímu zahraničnímu účastníkovi ze Slovenska, stálo by za pokus dát tomuto projektu v roce 2003 již plně mezinárodní rozměr. BMI sdružení při tom rádo přispěje podle svých možností.

ÚVOD

Když na předposledním zasedání rady Sdružení knihoven, které se konalo 13. února v Kladně, vzešel námět k uspořádání semináře o aktivních on-line službách v knihovnách, uvítal jsem jej. Mám totiž v živé paměti nedávno probíhající diskusi, která běžela v e-mailu na konferenci automatizace. Vyvolal ji Vladimír Pávek z Českých Budějovic. Z počátku šlo účastníkům konference o to, zda upřednostňovat čtenáře fyzicky přítomné v knihovně před těmi, kteří služby by chtěli využívat elektronicky, tedy dálkově ze svého pracoviště. Diskutující se v podstatě shodli, že o žádné upřednostňování by nemělo jít. Celý ten problém viděl však Pávek svýma očima a mínil na „jedné významné knihovně“ ukázat, jak to dělá neadekvátně dobře. Vítám vás v oné „významné knihovně“ neboť jistě nepochybujete, že jeho názory směřovaly na praxi Moravské zemské knihovny v Brně. Jsem rád, že zájemců o tento seminář je přes osmdesát a program díky organizačnímu úsilí ing. Aleše Brožka je bohatý.

Vlivem automatizace dochází ke změnám, které z pohledu ředitele velké knihovny se projevují značnými ekonomickými náklady. Když si totiž uvědomíme, že ročně 1 milion Kč dáme CESNETu na poplatky sítě internet, nejméně 2 miliony na obnovu hardwaru a k tomu v průměru další milion za údržbu systému a obnovu SW, tak jde o citelné položky rozpočtu. Na jedné straně připusťme, že jde o velkou knihovnu s rychlým spojením a že málokterá další knihovna vydává na automatizaci 4 miliony ročně, na druhé straně jsme však v moderní budově knihovny, která v rámci stavby investovala do automatizace knihovnických procesů nejméně 20 milionů a tak bychom mohli mít na 2–3 roky vystaráno. Chci říci, bude to horší.

Žijeme ve světě informací na plno. Odpovídají tomu také naše služby v takovém poměru? K problematice on-line služeb lze přistoupit z různého pohledu. Myslím, že nikdo z nás nepodceňuje čtenáře, resp. potřeby uživatelů v přístupu k informacím. Avšak vedle pohledu co knihovna díky automatizaci může, je třeba mít na zřeteli, zda tato činnost je odpovídajícím způsobem reálná, efektivní, racionální. V tom jsou nám měřítkem služby, tedy kontaktní místa mezi knihovnou, jejím knihovním fondem a informacemi, a mezi jejími uživateli. *Sine ira et studio*, jednejme.

Seminář předchází navazující dvoudenní poradě komise služeb Národní knihovny, na kterou se sjeli vedoucí pracovníci těchto úseků z velkých knihoven České i Slovenské republiky. Přeji úspěšné jednání.

Jaromír Kubíček

ONLINE SLUŽBY A MORAVSKÁ ZEMSKÁ KNIHOVNA

Jana Shejbalová, Moravská zemská knihovna v Brně

Již přes rok funguje MZK v těchto nových prostorách. Kromě nové organizace služeb jsme také zavedli zásadní změnu v přístupnosti knihovního fondu, které odpovídá i pojetí obdobných knihoven v zahraničí, zejména v Německu a ve Francii a spočívá v tom, že první výtisk od každé české publikace se půjčuje pouze prezenčně. Ke změně nás vedla skutečnost dostatečného počtu studijních míst, pohotová kopírovací technika – kopie na papír nebo v digitální formě. Čtenář tak má jistotu, že potřebný dokument v knihovně najde ať již ve volném výběru nebo v příručce ve studovnách a tak jeho návštěva knihovny nevyjde naprázdno. Způsob se osvědčil, neboť výhody tohoto systému převážily nad počátečními rozpaky. Mohli bychom to doložit anketou, která proběhla v brněnské Rovnosti při otevření nové knihovny Filosofické fakulty MU 15. května 2002 – špatné je, že některé cenné a potřebné knihy se půjčují domů, měly by raději zůstat v knihovně přístupné všem.

Ve volném výběru jde o nový přírůstek za poslední tři roky s výjimkou beletrie, který je vystaven v jedné části skladu, kterou jsme zpřístupnili veřejnosti. Z tohoto volného výběru však není možné elektronicky objednávat. Tedy volný výběr má status stejný jako fondy v příručních knihovnách studoven. Tato naše praxe se setkala v elektronické konferenci Diskusní skupina knihoven s kritikou.

Důvod – upřednostňování fyzické návštěvy v knihovně před možností objednání internetem a ve světě počítačů nutíme lidi běhat po městě zbytečně.

Tento důvod je neopodstatněný, protože jak jsem již uvedla, čtenář již při první návštěvě knihovny dokument v knihovně najde.

A jak to vidíme s objednáváním publikací z volného výběru?

Volný výběr nám realizuje asi polovinu absenčních výpůjček. Jsou v něm totiž všechny výtisky od každého titulu, z nichž jen první je prezenční. Nová vydání a další přikupované exempláře si lze půjčit absenčně. Z ohlasu čtenářů víme, jak oceňují možnosti volného výběru, kde najdou příbuznou literaturu ve věcných skupinách. Kromě MVS se však z volného výběru nevyhledává. Když tuto praxi domyslíme, věřím, že i automatizátoři by mohli připustit, že tento systém je možný a není ani tak nevýhodný, jak to vidí oni očima svého počítače. A nemyslíme, že by pracnost vyhledávání ve volném výběru byla pro nás argumentem, proč tomu tak je.

Chtěla bych poukázat na jiné souvislosti, které jsou v pozadí tohoto rozhodnutí. Myslím, že se shodneme na tom, že knihovníci neradi dělají práci, která není využívána nebo přijde v niveč. Se zavedením automatizace do služeb se

však takováto práce navýšila. Jde o rezervované knihy objednávané elektronickou cestou. Značné procento, asi jedna pětina takových knih, zůstane čtenářem nevyzvednuta a vrací se zpět do skladu. Neznám jiný úsek veřejných služeb, kde by takovouto nevyužitou práci organizovali.

Automatizovaný knihovnický systém vede k tomuto stavu několik příčin:

- čtenář si stejný titul objedná na několika signaturách a jakmile dostane první, o ostatní nemá zájem, avšak svou další rezervaci nezruší
- literatury nemá knihovna nikdy dostatek, termíny výpůjček u rezervovaných knih bývají dlouhé, na mnohé jsou záznamy 8-10 zájemců a i když se systém ptá do kdy je výpůjčka pro čtenáře aktuální, je ještě dlouhá doba mezi objednávkou a avízem, že má čtenář knihu připravenou k vyzvednutí.

Tento stav nás nutí k řešení. Oddělení automatizace připravilo k datu 18. dubna seznam titulů, na které bylo více než deset rezervací a oddělení absenčních služeb provedlo jejich rozbor. Šlo o 120 položek, z nichž bylo 33 titulů beletrie a 88 titulů odborné literatury. Když pomíneme, že Pán prstenů a další tituly beletrie nedoplňujeme vícekrát než jen povinným výtiskem, bylo z 88 titulů odborné literatury jen 8 titulů v jednom exempláři. V jednom případě šlo o titul z roku 1925 – Židé na Moravě – zbývajících 7 bylo novějších. Nákupní komise se rozhodla, přikoupit 4 tituly. Z těchto 88 titulů bylo 15 k dispozici v příručkách. Je ovšem na čtenáři, zda chce výpůjčku domů a čeká, až na něho přijde v rezervacích řada.

Co se nám však jeví jako velký problém je poměrně vysoké procento knih, které jsou elektronicky objednané, žádanky jsou však vráceny jako negativně vyřízené, přitom v počítači se kniha jeví jako volná – tedy ve skladu na regále. Jsou to knihy, které byly právě čtenářem vráceny a právě v tu chvíli si je někdo elektronicky objednal. Tato mrtvá časová zóna, kdy knihy se zařadí v hodinovém intervalu je problém, který je v automatizovaném knihovnickém systému ALEPH asi neřešitelný a v této souvislosti čtenáři, kteří nemají v knihovně uvedenu svoji mailovou adresu, přicházejí do knihovny zbytečně.

Nová verze Systému Aleph, kterou jsme nainstalovali v září minulého roku, dává čtenáři více možností ve srovnání s verzí předchozí. Jde především o možnosti elektronického kontaktu ze strany čtenáře – objednávání, rezervace a prodlužování a ze strany knihovny informace o připravené objednávce, rezervaci, o negativně vyřízeném požadavku i o upomínkách. To vše za předpokladu, že čtenář sdělí knihovně svou e-mailovou adresu.

Ze strany uživatele je však tento vyhledávací systém poněkud pracnější a je proto naší snahou, aby byl vzájemně efektivní. V tomto smyslu jsem chtěla na některé problémy poukázat.

ÚVOD DO PROBLEMATIKY ONLINE SLUŽEB V KNIHOVNÁCH

Aleš Brožek, Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem

Když se rada Sdružení knihoven České republiky na svém zasedání v Kladně v únoru 2002 zamýšlela nad tématy, k nimž by bylo vhodné uspořádat seminář, velký ohlas vzbudil návrh ředitelky Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích dr. K. Cempírkové. Ta doporučila věnovat se zcela nové problematice – tématu online služeb.

Protože online služby ovlivňují především práci knihovníků v půjčovnách, zdálo se optimální využít zasedání komise pro služby v Moravské zemské knihovně v Brně a dohodnout se s jejím předsedou dr. Hanušem Hemolou na společné přípravě této akce. Dr. H. Hemola rozeslal e-mailem dotazy členům komise pro služby, požádal je o formulování problémů, ke kterým při zavádění online služeb dochází, zajistil účast i několika referujících. Program dnešního semináře však obohatí i další odborníci, kteří zareagovali na mou výzvu zaslouhou do diskusní skupiny Knihovna. Celkem dnes zazní jedenáct vystoupení, přičemž následující řádky by měly být skromným pokusem o úvod do dané problematiky.

Je zajímavé, že termín online služby není zcela jednoznačný, jak ukázaly i rozhovory, které jsem vedl se zástupci firem vyvíjejících knihovnické systémy na letošním Inforu. Při nich jsem zjišťoval, které online služby jednotlivé systémy umožňují. Jedná se o poměrně nový výraz, takže ve starších terminologických slovnících bychom jej těžko našli. Chybí i v poměrně obsáhlém slovenském knihovnickém slovníku (1), kde je vysvětlen pouze výraz online jako přímý přístup uživatele k datům v reálném čase. Tím je vymezena jeho odlišnost od výrazu offline. Ani novější Anglicko-český a česko-anglický slovník knihovnické terminologie vystavený na Internetu (2) nám příliš nepomůže, zadáme-li výraz online služba. Teprve anglický výraz online service nám poskytne český termín ve tvaru automatizovaná (online) služba. Koneckonců absence přesného termínu si je vědoma i terminologická skupina (3), která výraz online služba uvádí v seznamu termínů, k nimž nebyla dosud vypracována jednoznačná formulace (4).

Sestavíme-li rešerši na online služby v knihovnách s využitím databáze LISA (Library and Information Science Abstracts), většina abstraktů, v nichž či v názvech statí se objevuje výraz online service, se týká problematiky databázových center a databází, k nimž uživatelé knihoven v knihovnách přistupují. Ze 151 záznamů v bázi LISA bylo využitelných pro mé účely pouze 8. Obsah ani

jednoho však nebyl vyjádřen deskriptorem online service, nýbrž deskriptory jako online information retrieval či online databases. Problematikou online vyhledáváním v katalogu knihovny a zpracováním žádank zasílaných prostřednictvím e-mailů (tedy dle terminologie dr. Pávka pasivní online službou) se zabýval pouze článek v nizozemském knihovnickém časopise (5), aktivní online službou žádný.

Také v české knihovnické literatuře se dosud převážně užívají online služby ve spojení s databázovými centry. V časopise Národní knihovna se tento výraz objevil pouze v 9 článcích. Poprvé v r. 1996 v informaci o konferenci Infomedia 96, kde V. Karen upozornil, že tehdejší ročník konference reflektoval celosvětový vývoj směrem k sítím a online službám poskytovaným prostřednictvím Internetu (6) a poté v r. 1998, kdy E. Bratková zdůraznila, že typologie elektronických zdrojů obsahuje elektronické online služby (např. diskusní skupiny, elektronické konference, website) (7). Z novějších článků publikovaných v časopise Národní knihovna, ve kterých je užit termín online služba, je třeba zmínit článek J. Miky (8) o vlivu zavádění automatizovaných knihovnických systémů na organizaci a provoz knihovny. V něm jako příklad online služby uvádí službu OCLC First Search s obsáhlým souborným katalogem WorldCat.

I když v následujících vystoupeních budou někteří vystupující chápat online služby dost široce včetně přístupu k databázím a elektronickým katalogům pomocí Internetu, rád bych upozornil na interaktivní online služby, které umožňují uživatelům knihovny dosáhnout naplnění svých požadavků, aniž by museli vkročit do knihovny. Je to především díky webovým stránkám knihoven a službám, které na nich návštěvníkům nabízejí.

Prohlédneme-li si webové stránky českých knihoven, nabízí takové online služby zatím jich jen několik. Následující přehled je proto sestaven pro inspiraci knihovníkům.

Obsah webových stránek mohou uživatelé ovlivňovat zasláním komentářů ke stránkám. Na většině hlavních stránek najdeme ikonku upozorňující na tuto možnost. Její podoba je někdy velmi vynalézavě vytvořena (9). Kupodivu však přímo na stránce online katalogů možnost vyjádřit se k nim zasláním e-mailové zprávy najdeme jen u Alephu, kde je elektronický formulář, a u Tinwebu (webová nadstavba T-Series), kde je pro tento účel malá obálka.

Komentář zasláný e-mailem může obsahovat návrh na zakoupení chybějící literatury, rezervování publikace, na prodloužení výpůjčky, vypracování rešerše či žádost o obstarání publikace prostřednictvím MVS. U opakujících se požadavků je výhodnější vytvořit elektronickou žádanku (formulář), kterou pak uživatel vyplňuje.

Nymburská knihovna svého času měla dokonce formulář sloužící k napsání básně. Formuláře ostatních knihoven jsou ryze praktické a jejich přehled uvádím v příloze podle jejich účelu.

Je zajímavé, že formulář umožňující uživateli, aby napsal návrh na dokoupení chybějící publikace, množila dříve každá větší knihovna a nechávala ho pro

použití ve studovných i půjčovných, ale na webu ho spatříme snad jen na stránkách Státní technické knihovny v Praze.

Elektronický formulář na zadání rešerše je přeci jen běžnější. Většina knihoven (např. MZK v Brně a Parlamentní) však vyžaduje, aby si ho uživatel vytiskl, vyplnil, podepsal a zaslal klasickou poštou nebo elektronickou. Bez nutnosti formulář tisknout a podepisovat se obejde uživatel lékařské knihovny v Brně či Knihovny M.J.Sychry ve Žďáru n.S.

Nejčastěji jsou vystavovány na webech formuláře pro objednání meziknihovní služby. Jejich přehled pečlivě udržuje J. Pospíšilová s K. Košťálovou (10). Je zajímavé, že některé knihovny snad z obav ze zneužití či záměny fyzickými uživateli uvádějí pouze mailovou adresu, na kterou je třeba napsat, aby knihovna dostala přístupové heslo k formuláři (VK Olomouc, MZK Brno) či aby jí byl zaslán formulář elektronicky (SVK Kladno).

Moravská zemská knihovna v Brně v online službách došla dokonce tak daleko, že začala vystavovat formulář pro předregistraci čtenářů, která by mohla urychlit jejich přihlášení v knihovně. Existují i formuláře na prodloužení knihy či její rezervaci. Vyspělé knihovní systémy (např. Aleph, Clavius či T-Series) již v sobě mají zabudovány tyto funkce a prodloužení či rezervace je mnohem jednodušší než při vyplňování formuláře.

Pěknou online službu zavedla VK v Olomouci. Uživatelům posílá na mobil SMS připomínající blížící se termín vrácení publikace. Velké plány má i producent Clavia. Ten chystá online službu, která by uživatele upozornila, že do knihovny již došlo nové číslo jím oblíbeného časopisu.

To je jen stručný výčet některých online služeb. Mnohem podrobněji se o nich dozvíte z vystoupení dalších přednášejících.

Poznámky:

(1) KATUŠČÁK, Dušan – MATTHAEIDESOVÁ, Marta – NOVÁKOVÁ, Marta Informačná výchova : terminologický a výkladový slovník : odbor knižničnická a informačná veda / Dušan Katuščák, Marta Matthaeidesová, Marta Nováková. – 1. vyd. – Bratislava : Slov. pedag. nakl., 1998 – 375 s.

(2) <http://sigma.nkp.cz:4505/ALEPH0/-/start/ksl>

(3) http://www.nkp.cz/o_knihovnach/Slovník/index.htm

(4) http://www.nkp.cz/o_knihovnach/Slovník/term.htm

(5) Coers, R: Digitale dienstverlening in openbare bibliotheken. Providing online services in public libraries. BibliotheekBlad, 5 (21) 26 Oct 2001, p.20-22

(6) Národní knihovna, 4 (7) 5 Aug 1996, p. 123

(7) BRATKOVÁ, Eva: K otázkám pojmu, třídění a typologie internetových a webovských informačních zdrojů. Národní knihovna, 5 (9) 26 Oct 1998, p. 262-276.

(8) MIKA, Jiří: Vliv zavádění automatizovaných knihovnických systémů na organizaci a provoz knihovny. Národní knihovna, 1 (11) 21 Febr 2000, p. 6-14.

(9) na stránkách šumperské knihovny (www.knihovnaspk.cz/mail.gif) je to láhev plovoucí v moři, na stránkách knihovny v České Kamenici (www.sweb.cz/knihovnick/Emailbox.gif) animovaná schránka
(10) http://www.nkp.cz/refer_centrum/mvs_elzadanky.htm

Příloha:

Přehled elektronických formulářů vystavených na www stránkách

názory a dotazy čtenářů:

Městská knihovna Litomyšl www.litomysl.cz/knihovna/ctenari.html
Okresní knihovna Prachatice www.knih-pt.cz/pripominky.htm
Městská knihovna Rožnov www.knir.cz/knirasp/default.asp?kam=guestbook
Městská knihovna Rumburk www.mkrbk.cz/feedback.htm
Městská knihovna Valašské Meziříčí adamekr.3web.cz/knzapis.php?
MVK Vsetín www.mvk.cz/
Krajská knihovna Zlín www.kfbz.cz/faq.htm#mail
www.kfbz.cz/Anketa.htm

návrh zakoupení knih do fondu:

STK Praha newalex.stk.cz/katalogy/dezider.htm

zadání rešerší:

Lékařská knihovna střediska VZI IDV PZ Brno
knihovna.idvpz.cz/web/htm/reserse/obj_reserse.php
Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně
www.mendelu.cz/win/ic/reserse.html
3. LF UK SVI, Praha wsvi.lf3.cuni.cz/reserse_zad.html
STK Praha newalex.stk.cz/sluzby/obj-res.htm
Ústav vědeckých informací – UK v Praze, 1.LF
dec52.lf1.cuni.cz/uvi/czq/sluzbyq/reseform.htm
Knihovna M.J.Sychry Žďár n.S. www.knihzdar.cz/reserse.htm

objednávka reprografických služeb:

STK Praha http://newalex.stk.cz/sluzby/f_foto.htm

dotazy a připomínky ke katalogu:

Moravská zemská knihovna Brno glum.mzk.cz
Vědecká knihovna Olomouc kat.vkol.cz
NK ČR Praha <http://www.nkp.cz/Aleph500/feedback.html>

rezervace dokumentů:

Městská knihovna Brandýs n.L. www.knihovna.brandysnl.cz/rezervace.htm
Městská knihovna Val. Meziříčí www.mekvalmez.cz/cz/sluzby_right.html

prodloužení výpůjčky:

OK Hodonín www.knihovna-hod.cz/prolongace.shtml#formular

Městská knihovna Val. Meziříčí www.mekvalmez.cz/cz/sluzby_right.html

informování o knihovních akcích:

Knihovna J. Drdy Příbram <http://www.kjd.pb.cz/novinky.php>

Městská knihovna Louny <http://knihovna.arsys.cz/>

Městská knihovna Č. Lípa www.knihovna-cl.cz/

předregistrace čtenáře:

Moravská zemská knihovna Brno

<http://glum.mzk.cz/ALEPH/98X9DI8N52N5NGDPMYUUETKLRMD39G4RG851L26AMBQRC7AVXS-00920/file/start-0>

zadání požadavku MVS:

Masarykova univerzita - Fakulta sociálních studií

- Ústřední knihovna, Brno www.fss.muni.cz/knihovna/mvs.htm

Mendelova zemědělská a lesnická

univerzita v Brně www.mendelu.cz/csp/ic/formulare.html

Moravská zemská knihovna, Brno www.mzk.cz/katalogy/

Vysoké učení technické - Fakulta stavební

– Knihovnické informační centrum, Brno library.fce.vutbr.cz/mvs/

Jihočeská univerzita - Pedagogická fakulta

- Ústřední knihovna, Č. Bud.

www.pf.jcu.cz/stru/utvary/knihovna/mvsform1.phtml (pro knihy)

www.pf.jcu.cz/stru/utvary/knihovna/mvsform2.phtml (pro články)

Jihočeská vědecká knihovna www.cbvk.cz/sluzby/mvs.htm

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové

www.svkhk.cz/knihovna/katalogy/zad_mvs.html

Univerzita Karlova - Lékařská fakulta

– Lékařská knihovna, Hradec Králové www.lfhk.cuni.cz/praco/750/csmvs1.htm

Městská knihovna Chrudim

www.knihovna-cr.cz/

Univerzita Palackého

– Ústřední knihovna, Olomouc

www.kup.upol.cz/mvs.html

Vědecká knihovna v Olomouci

www.vkol.cz/sluzby.htm#MVS

Slezská univerzita - Filozoficko-přírodovědecká fakulta

- Ústřední knihovna, Opava

knihovna.fpf.slu.cz/sluzby3a.html

Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě www.svkos.cz/objedmvs.htm

Ostravská univerzita – Univerzitní knihovna

www.osu.cz/knihovna/objednavka.htm

Krajská knihovna, Pardubice

www.knihovnapardubice.cz/czech/Hlpujc/Mvs/zadanka.html

Univerzita Pardubice – Univerzitní knihovna

library.upce.cz/knihovna/informace/zadankaout.htm
 Výzkumný ústav organických syntéz, a.s.
 – Technická knihovna, Pardubice
www.vuosas.cz/cz/html/sas/43tkojednavka.htm
 Univerzita Karlova - Lékařská fakulta
 – Středisko vědeckých informací, Plzeň
dante.lfp.cuni.cz/_SVI/cze/MVScizi.asp
 Západočeská univerzita – Univerzitní knihovna, Plzeň
www.knihovna.zcu.cz/mvs_form.htm
 Institut klinické a experimentální medicíny, Praha
www.ikem.cz/util/form.html
 Knihovna Akademie věd ČR www.lib.cas.cz/www/cz/MSForm.html
 Národní knihovna ČR www.nkp.cz/refer_centrum/objednavka_ms.htm
 NK ČR - Slovanská knihovna www.nkp.cz/slov_knih/sluzby.htm#MVS
 Národní lékařská knihovna www.nlk.anet.cz/online/online.php
 Státní technická knihovna newalex.stk.cz/sluzby/f_mvs.htm
 Státní zdravotní ústav, Praha www.szu.cz/svi/mvs.php
 Univerzita Karlova - 1.lékařská fakulta
 – Ústav vědeckých informací, Praha
www.lf1.cuni.cz/uvi/czq/sluzbyq/mvsformb.htm
 Univerzita Karlova 2.lékařská fakulta a Fakultní nemocnice v Motole
 – – Ústav vědeckých informací knihovna 2.LF
www.lf2.cuni.cz/Ustavy/uvi/zadanka_org.html
 Univerzita Karlova - 3.lékařská fakulta, Praha
wsvi.lf3.cuni.cz/zadanka_org.html
 Univerzita Karlova – Filozofická fakulta
 – Středisko vědeckých informací, Praha svi.ff.cuni.cz/mvsforme.htm
 Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta
 – Středisko vědeckých informací, Praha beta.pedf.cuni.cz/objmskny.htm
 Univerzita Karlova - Přírodovědecká fakulta
lib.natur.cuni.cz/BIBLIO/ZADANKA.HTM/
 Vysoká škola ekonomická, Praha ciks2.vse.cz/form/form_mvs_ext.asp
 Vysoká škola chemicko-technologická
 – Ústřední knihovna, Praha lib-c.vscht.cz/services/mvs/mvs-no_layers.cz.html
 Knihovna Jana Drdy, Příbram www.kjd.pb.cz/mvs.php
 Městská knihovna Šumperk www.knihovnaspk.cz/mvs/mvs.htm
 Městská knihovna, Ústí nad Orlicí www.knihovna-uo.cz/knihovna/mvs.html
 Masarykova nemocnice, Ústí nad Labem
www.mnul.cz/knihovna/objednavka1.asp
 Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem www.svku.cz/New/mvs.html
 Městská knihovna Val. Meziříčí www.mekvalmez.cz/cz/sluzby_right.html
 Knihovna M.J.Sychry Žďár n.S. www.knihzdar.cz/mvs.htm

KNIHOVNY A ON-LINE SLUŽBY

Vladimír Pávek, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích

Pod pojmem „on-line služby“ si lze představit takové služby, které nejsou vázány na otevírací dobu dané instituce či přítomnost „obslužného personálu“ a uživatel může „samoobslužným způsobem“ dané služby využít. Ideálním nástrojem pro poskytování on-line služeb je mobilní komunikace a Internet. Přístup k Internetu se dnes stává běžným nejen ve vybraných institucích, ale i ve školách, knihovnách, internetových kavárnách, domácnostech. Stejně je tomu i v mobilní komunikaci (mobilní telefony - WAP).

Proč on-line služby ve výpůjčním modulu?

Význam a výhody takových služeb jsou zřetelné jak pro instituci, která takové služby nabízí, tak především pro uživatele, kteří jsou nuceni jejich služeb používat. Jako velmi zjednodušený příklad může posloužit čtenář (např. vysokoškolský student), který si pro potřebnou literaturu chodí do knihovny a byl by odkázán na ochotu personálu. Obsluha by požadovaný dokument musela vyhledat v katalogu a zjistit, zda je „na místě“. Pokud ne, pak má čtenář „smůlu“. Mohl by však požádat obsluhu o „zamluvení“ (rezervaci), pak jít domů a čekat až na něj přijde řada a obsluha mu dá např. poštou vědět, že má dokument připraven.

V současné době je však žádoucí a možné většinu takových služeb nabízet i samoobslužným způsobem (on-line) pomocí počítačové sítě a Internetu. Pak si může čtenář, zcela v klidu doma nebo svého pracoviště, daný dokument vyhledat sám v elektronickém katalogu této knihovny a samoobslužně si jej objednat či zadat i případnou rezervaci. Výhoda pro čtenáře je v tom, že nemusí cestovat do knihovny, vystát si případnou frontu u výpůjčního pultu a dopravovat se zpět domů. Výhoda pro knihovnu je v tom, že se snižuje pracovní zatížení obsluhy výpůjčního pultu a informačních pracovníků.

Knihovna a on-line služby

Knihovna je typ organizace, která je zaměřena především na poskytování služeb (informací) jejichž charakter lze zjednodušeně rozdělit na:

- služby *vyžadující* přítomnost knihovníka/ice (registrace čtenáře s ověřením OP, manipulace s dokumenty ve skladu, ...)
- služby *nevyžadující* přítomnost knihovníka/ice (poskytování informací o knihovně a jejím fondu, vyhledávání v katalogu, prodlužování výpůjček, zadávání rezervací dokumentů, FAQ, ...)

Z pohledu knihovny lze **on-line služby v knihovně** dělit na

- **pasivní (statické)** (čtenář si sám vyhledá knihovnou předzpracované informace určené pouze ke čtení – účast knihovníka při plnění služby není možná)
 - o čtenář si sám vyhledá předzpracované informace (www, ...)
 - o čtenář si samoobslužně vyhledá katalogizační záznam v elektronickém katalogu (OPACu)
 - o čtenář si zjistí stav svého čtenářského konta (výpůjčky, rezervace, ...)
 - o a jiné
- **aktivní (dynamické)** (čtenář si sám vyhledá požadované informace a při splnění určitých podmínek je mu umožněno provádět činnosti jinak vyhrazené knihovníkovi – účast knihovníka při plnění služby není možná)
 - o čtenář si samoobslužně, bez zásahu knihovníka prodlouží svůj vypůjčený dokument a vše se ihned projeví v jeho čtenářském kontě a elektronickém katalogu
 - o čtenář si samoobslužně rezervuje/objedná dokument a dle stavu v katalogu ihned zjistí, zda byl zařazen do fronty rezervací na tento dokument včetně případného pořadí, či si jej může v dané lhůtě vyzvednout (objednávka).
 - o a jiné
- **ostatní (kombinovaná)** (čtenář požádá různou formou o určitou službu a čeká na vyřízení knihovníkem – účast knihovníka při plnění služby je nutná)
 - o čtenář požádá telefonicky, e-mailem, SMS, o určitou službu (prodloužení, rezervaci, objednávku, kopie dokumentů, ...) a musí čekat na vyřízení od knihovníka
 - o a jiné

Aktivní on-line služby pro své registrované čtenáře nabízely např. v lednu 2002 www stránky těchto knihoven v ČR (používající níže uvedené knihovní systémy):

- Státní technická knihovna v Praze (DataFlex)
- Národní knihovna v Praze (Aleph 500)
- Vědecká knihovna v Olomouci (Aleph 500)
- Moravská zemská knihovna v Brně (Aleph 500)
- Jihočeská vědecká knihovna v Č. Budějovicích (T Series)
- Knihovna Jiřího Mahena v Brně (Clavius)
- Krajská knihovna Vysočina v Havlíčkově Brodě (Clavius)
- Městská knihovna Sedlčany (Clavius)
- Městská knihovna Ústí nad Orlicí (Clavius)
- Městská knihovna Praha (Koniáš)

Zajímavým postřehem v chápání aktivních on-line služeb výpůjčního modulu je, že mnohé knihovny

- nedovolují on-line rezervace (objednávky) u dokumentů na místě (jsou-li volné)
- nedovolují on-line služby čtenářům, kteří nemají vlastní e-mail adresu
- rezervace daného titulu umožňují pouze v případě, že alespoň jeden jeho výtisk je půjčený
- rezervace je možná až po vypůjčení všech exemplářů žádaného titulu.
- dovolují objednávky pouze z počítačů v knihovně
- při každém nahlédnutí na své čtenářské konto jsou automaticky prodlouženy všechny vypůjčky, u kterých je to možné
- ...

Chápání základních úkolů a činností knihoven

Velká většina knihoven neexistuje např. kvůli katalogizaci (tu je možno zadat externě, aniž by se ohrozily služby knihovny), ale proto, aby poskytovala odborné knihovnické a informační služby, jako jsou zejména:

- výpůjční služby (prezenční, absenční, MVS, rezervace/objednávky, ...)
- informační služby (katalogy, přírůstky, rešerše, přístup do bází dat a na Internet, konzultace, ...)
- propagační služby (výstavy, exkurze, www stránky, besedy, ...)
- reprografické
- cirkulační
- a další

Pokud potřebují knihovny zvýšit svou efektivitu ve všech oblastech své činnosti, měly by aktivně přinášet a poskytovat nové a efektivnější (nejen ze svého pohledu knihovny, ale i z hlediska čtenáře) formy služeb a citlivě a zodpovědně reagovat na požadavky svých uživatelů.

Jednou z možností je právě **zavádění on-line služeb pro výpůjční modul**. Z věcného a obsahového hlediska by pro uživatele neměl být rozdíl, jakou formu služby zvolí (klasickou či on-line). Knihovna by tak měla nabídnout rovnocenné plnění služeb a např. nezvýhodňovat uživatele, který se dostaví osobně do knihovny či naopak. On-line služby tak mohou zasahovat do téměř všech oblastí činnosti knihovny.

Organizace fondu a on-line služby

V poslední době je trend budovat knihovny, jejichž fond je pro čtenáře v tzv. volném výběru. Čtenář má tak možnost si pouze při osobní návštěvě knihovny zvolit, které knihy si vybere a půjčí. Přestože má taková knihovna vystaven kompletní on-line elektronický katalog s aktuálním stavem výpůjček, nemá vzdálený čtenář v mnoha knihovnách s volným výběrem možnost např. rezervovat si „nepůjčené“ výtisky. Musí to prostě zkusit, dostavit se osobně a doufat, že požadované výtisky najde „včas“. Důvodem takového stavu je např. to, že nejsou knihovníci, kteří by vyhledávali rezervované výtisky ve volném výběru.

Výhody uspořádání fondu do volného výběru jsou patrné jak pro knihovníky, tak pro přítomné čtenáře. Ovšem vzdálení čtenáři, přistupující přes Internet již pociťují ono uspořádání fondu do volného výběru tak, že mnohé služby jim v některých knihovnách nejsou dostupné (při stávajících zvyklostech).

Stejně tak, jako se banky snaží různou formou on-line služeb (platební karta, homebanking, internetbanking, GSM banking, atd.) poskytnout obsluhu bankovních účtů jejich vlastníkům (klientům), tak i knihovny by měly nabídnout svým čtenářům širokou paletu samoobslužných služeb včetně výpůjčních (prodlužování, rezervace, ...). Je zřejmé, že tyto služby jsou výhodné jak pro uživatele (čtenáře), tak pro provoz knihoven samotných.

VÝVOJ ONLINE SLUŽEB V LOKÁLNÍCH KATALOZÍCH

Martin Vojnar, Vědecká knihovna v Olomouci (VKOL)

Online služby knihoven se dnes stávají stále častěji skloňovanou problematikou. Jsou spojeny s nástupem a rozmachem Internetu v knihovním prostředí. V tomto článku se budu věnovat praktickému pohledu na **online služby ve spojení s lokálním katalogem**. Dovolím si přeskočit obvyklý teoretický úvod o povaze a charakteristice online služeb, neboť se o nich jistě dočtete v jiných referátech. Rovněž zde nebudu vlastní pojem online služby blíže definovat. Následující úvaha by vám však měla napomoci v orientaci mezi online službami, které se dnes v lokálních katalogích nabízejí nebo které se záhy nabízet budou.

Na začátek bych rád stručně připomněl zásadní proměnu, kterou lokální katalog v průběhu posledního desetiletí prodělal: díky rozmachu nových služeb Internetu a zavedení nových způsobů komunikace došlo ke změně prostředí. Lokální katalogy už nejsou omezené pouze na lokální síť knihovny a její pracovní stanice, ale přechází od terminálového přístupu a protokolu telnet k uživatelsky příjemnější variantě, aby byly nakonec v drtivé většině nahrazeny WWW katalogem s komunikací založenou na protokolech http a Z39.50.

Změna prostředí potvrdila a zdůraznila roli, kterou má v integrovaném knihovním systému lokální katalog hrát, tj. zpřístupňovat uživateli primární, sekundární a terciární fondy, informační zdroje a nabízet relevantní služby knihovny. **Lokální katalog je tak tou nejdůležitější online službou sám o sobě!**

Lokální katalog funguje ideálně za předpokladu, že jsou všechny jeho dílčí služby navzájem integrované a podporují zpětnou vazbu uživatelů. Důležitým faktorem úspěšnosti katalogu (a tím i fungování knihovny) je zpracování a hodnocení zpětné vazby. Přístupy, volané funkce, čísla, statistiky, analýzy dokážou velmi přesně stanovit, jak se té které knihovně daří naplňovat účel a účinnost určitých online služeb. Jako primární data lze použít třeba logové soubory www serverů nebo využít externích služeb, které budou aktivity vašich uživatelů v lokálním katalogu sledovat.

Nakonec se ustálila množina funkcí, které dnešní lokální katalogy nabízí:

- vyhledávání bibliografických záznamů z fondu knihovny a listování s rejstříky
- zobrazení lokálních informací a seznamu exemplářů k danému bibliografickému záznamu
- objednávání volných exemplářů a rezervování exemplářů nedostupných (např. z důvodu výpůjčky, nedokončeného zpracování apod.)

- evidence výpůjček pro jednotlivé čtenáře a jejich prodlužování

Uvedený seznam lze považovat za základní online služby lokálního katalogu. Je zřejmé, že z tohoto pohledu je možné klasifikovat dva druhy služeb:

1. volně dostupné
2. vázané na identifikaci konkrétního uživatele

Rovněž bychom mohli služby rozdělit na takové, které ke svému dokončení vyžadují přítomnost knihovníka, a na ty, kde jeho zásah není nutný (příkladem může být kromě vyhledávání třeba dodání plného textu článku).

S pokračujícím vývojem prostředí (přechod od tradiční knihovny ke knihovně hybridní integrací digitálních sbírek a služeb) nás totiž už v brzké době očekávají další požadavky uživatelů na nové druhy online služeb. Některé knihovny je již nabízejí. Přicházející online služby se tak postupně zařazují do lokálních katalogů a stávají se součástí základní nabídky.

Na tomto místě je třeba se ptát, co s sebou rozšíření online služeb v lokálním katalogu knihovny přinese. Nepochybně se zvýší náročnost a složitost zpracování procesů. Pravděpodobně nedojde k výrazné úspoře času a množství práce. Na druhé straně ale stojí řada významných pozitivních efektů: přesun pravomocí od knihovníka k uživateli, odstranění bariér při poskytování služeb, průhlednost a spolehlivost online služeb aj. Výsledky zpětné vazby vedou k rostoucí informovanosti o prostředí pro uživatele i knihovníky.

Přicházející služby lze rozdělit do tří kategorií.

Vyhledávání...

Lokální katalogy budou nabízet úplnější a přesnější vyhledávání. Rozšíří se nabídka přístupových termínů (např. pro překladatele je nezbytnou podmínkou možnost zadání dotazu na jazyk originálu nebo na jazyk dokumentu), dojde k zavádění dalších operátorů. V dotazech bude možné použít proximitní operátory a stanovit požadovanou vzdálenost mezi slovy. Hezkým příkladem a prototypem takového vyhledávacího prostředí je např. systém TOPIC od firmy Verity (podrobněji o jeho implementaci v Národní knihovně České republiky (NK ČR) pro článkovou bázi ANL ve vystoupení Ivany Anděrové na konferenci Inforum 2002).

Ke slovu se nepochybně dostanou i slovníky synonym, dále třeba algoritmy, které dokáží pracovat s přirozeným jazykem na úrovni lemmatizace a/nebo derivace slov. Zajímavou novinkou je v tomto směru nástroj ConText CZ vyvíjený firmou Sefira. Jedná se o nástavbu Oracle interMedia Text pro relační databázový systém Oracle s využitím při plnotextovém vyhledávání.

Analogicky úplnost i přesnost dotazů podporují autoritní soubory personálních jmen, korporací, geografických termínů aj. V této souvislosti nemohu nezmínit zásluhy Zdeňka Bartla. Je potěšitelné, s jakou dynamikou se rozvíjí v NK ČR jiný projekt – *Soubory národních autorit* – jehož výstupy mohou dnes jednotlivé knihovny snadno začlenit do svých knihovnických systémů.

Lokální katalogy jsou sice úzce propojeny s prostředím své knihovny, ale měly by podporovat vzájemnou spolupráci se širším okolím. Tím mám na mysli zejména:

1. možnost dotazovat se do jiných zdrojů z vlastního uživatelského rozhraní (např. do souborných katalogů, katalogů galerií a muzeí, plnotextových databází aj.)
2. zpřístupnění obsahu své databáze jiným službám (např. virtuálnímu soubornému katalogu, jiným službám, které si potřebují ověřit totožnost a oprávnění uživatele knihovny aj.)

Vzhledem k potřebě uživatelů pravidelně monitorovat přírůstky nových dokumentů budou postupně katalogy doplňovat staticky generované seznamy novinek zavedením nové služby automatizovaného rozesílání informací (angl. SDI). Profil uživatele bude obsahovat předem formulované dotazy, které bude lokální katalog v pozadí opakovaně provádět a v případě pozitivního výsledku uživatele uvědomí.

Očekávat lze i užší propojení mezi listování rejstříky a zadávání dotazy s pomocí klíčových slov. Například knihovny v zemích, kde se odlišuje mluvená a psaná podoba slov, standardně nabízejí funkci automatického přechodu do rejstříků na příslušné místo abecedy, byl-li předchozí dotaz s pomocí klíčových slov neúspěšný.

Velké pole působnosti se také otevírá před experimenty, které využívají možnosti fuzzy vyhledávání nebo binárního vyhledávání (převod textu na binární řetězec, jehož výskyt se dále hledá v jiných než textových objektech – např. audio nahrávkách, fotografiích apod.).

... objednávání a příbuzné služby...

Druhá skupina online služeb se vmísí do konkrétních procesů spojených s objednáváním žádaných dokumentů. Uživatelé budou moci ve svých žádankách specifikovat, zda mají zájem o originální dokument, nebo pouze o fotokopii v určitém rozsahu stran od-do.

Úprav zcela jistě dozná i mechanismus podávání zpráv uživatelům a komunikace mezi knihovnou a čtenářem. Zatímco většina jich byla v minulém desetiletí ponechána osudu, až se čtenář zastaví, případně byla rozesílána oznámení klasickou poštou, dnes máme podstatně lepší možnosti:

- odeslání oznámení na jednu nebo více registrovaných emailových adres čtenáře
- odeslání krátké zprávy na jeho mobilní telefon formou SMS přes SMS/email bránu operátora (poskytují všichni mobilní operátoři v ČR)
- souběžné odeslání zprávy jak na email, tak na mobilní telefon přes SMS/email bránu v různých formátech

Dalším typem online služby může být objednávka dokumentu, který dosud není ve fondu knihovny (tzv. seznam deziderát), nebo požadavek na zajištění dokumentu z fondů jiných knihoven prostřednictvím meziknihovní výpůjční služby (MVS, MMVS). Ať už se bude jednat o knihy nebo články dodávané

knihovny domácími či mezinárodními, rozhodujícím přínosem je integrace uvedených procesů do lokálního katalogu, např.:

- o příchodu MVS materiálu je uživatel vyrozuměn stejným způsobem jako o nachystání rezervovaného dokumentu z fondu knihovny
- vypůjčený MVS materiál uvidí ve svém přehledu výpůjček
- žádané deziderátum může být zpracováno na úrovni akvizičního záznamu a viditelné i pro ostatní uživatele s aktuálním stavem zpracování (Objednáno, Dodáno, Ve zpracování, Ve vazbě, ...)

Zajímavou službu zavedla pro své čtenáře Vědecká knihovna v Olomouci. Stanovenou dobu před uplynutím výpůjční lhůty (konkrétně pět kalendářních dnů) rozesílá uživatelům varování o blížícím se konci výpůjční lhůty. Zpráva se distribuuje pouze v elektronické podobě emailem nebo přes SMS/email bránu na mobilní telefon. Výsledek po několika měsících: pokles upomínek a poplatků z prodloužení o více než 50%.

V této souvislosti může být žádanou službou i možnost prodlužování výpůjček přes WAP protokol. Uživatel se s použitím svého mobilního telefonu připojí na speciální rozhraní lokálního katalogu, ve kterém si může prohlédnout stav svých výpůjček a případně si je prodloužit.

Ani uživatelé, kteří disponují pouze klasickým telefonním aparátem, nemusí přijít zkrátka. Lze jim nabídnout třeba alternativu speciální automatizované telefonní linky. Linku neobsluhuje člověk, ale speciální program na telefonní ústředně provázaný s lokálním katalogem. Po autorizaci dokáže uživatelům přečíst stav jejich výpůjček a případně je prodloužit.

Pokud se návštěvník katalogu teprve rozhoduje, zda-li se čtenářem stane, může jeho následnou registraci v knihovně usnadnit tzv. předregistrační formulář. Umožní mu totiž provést předběžnou evidenci svých údajů v databázi čtenářů, a tím získat oprávnění k podání elektronických objednávek. Při své první návštěvě pak dokončí jednak registraci, jednak si odnáší vypůjčené knihy s minimálním zdržením. Zkušenosti s tímto nastavením a s časovou úsporou při registraci má např. Moravská zemská knihovna v Brně.

Stejným způsobem je možné řešit i registraci jednorázových návštěv a realizaci objednávek od neregistrovaných uživatelů.

Vzhledem k neustálým drobným platbám, které probíhají mezi uživatelem a knihovnou, by bylo žádoucí využít technologii čtenářských kont. Na ně mohou uživatelé dopředu složit určitou částku podle svého výběru, ze které se kryjí postupně vznikající finanční poplatky. Tento způsob s úspěchem zavedli v nově otevřené budově Knihovny Jiřího Mahena v Brně.

... zpřístupnění fondu...

Lokální katalogy českých knihoven obvykle obsahují bibliografické záznamy na úrovni jmenného a věcného zpracování ve formátu UNIMARC podle pravidel katalogizace AACR2R. Uživatelé poskytnou určitou identifikaci, která však často z objektivních důvodů nebývá dostatečná. Čas na zpracování jednoho dokumentu činí několik (maximálně desítek) minut. Vzhledem k nižšímu poměru

sdílené katalogizace ve srovnání s evropskými zeměmi dochází k opakování zpracování. Záznamy existují v několikanásobném provedení, ale kvalitou se příliš neliší. Existuje několik trendů a možností, které budou pravděpodobně postupně do lokálních katalogů zaváděny.

Kromě stručných anotací obsahu díla (již dnes jsou k vidění ve veřejných knihovnách) se v bibliografickém záznamu může objevit i jeho kompletní obsah. Nebo předmluva či úvod. Anebo obrázek titulní stránky. Předpokladem je pochopitelně existující infrastruktura, která dokáže knihovnám tyto údaje nabízet (např. vydavatelé nebo specializované firmy).

Částečně projdou lokální katalogy procesem komercializace a pravděpodobně budou obsahovat formou externího odkazu možnost objednání dokumentu v některém z internetových knihkupectví podle výběru uživatele.

V katalogu se budou postupně objevovat elektronické časopisy, které vychází pouze v elektronické podobě, a na Internetu je k dispozici jejich plný text.

Různé úrovně on-line služeb nad bibliografickým záznamem uvidí registrovaní a neregistrovaní uživatelé. Knihovna může mít ve svém fondu digitální sbírky zahraničních titulů časopisů pouze v elektronické formě plných textů. Odkazy na celé texty článků se tak objeví jen registrovaným uživatelům, kteří si je budou moci prohlédnout a stáhnout po patřičné autorizaci třeba přímo ze svého domácího počítače nebo ze svého pracoviště.

Knihovny, které vzhledem k rozsáhlosti knihovního fondu nemohou v krátké době aspirovat na úplné pokrytí fondu v lokálním katalogu, nabídnou uživatelům své naskenované lístkové katalogy se stejnými možnostmi objednávání a půjčování jako pro běžný fond.

V lokálním katalogu se dříve nebo později objeví i různé druhy materiálu, ukázky zvukových skladeb, videozáznamy nebo digitalizované části map.

... klepou na dveře

Díky rostoucí heterogenosti zdrojů, fondů a služeb se postupně každá knihovna bude snažit prostřednictvím svého lokálního katalogu tuto nabídku centralizovat. Z pohledu historie a vývoje vyhledávacích služeb na Internetu za posledních pět let a jejich proměny na multifunkční portály lze odhadovat, že k podobnému posunu bude docházet i v lokálních katalozích, které se tak stanou srdcem a základním kamenem budovaných hybridních knihoven. Budou sestávat z různorodých zdrojů a nabízet různým uživatelům rozsáhlou paletu online služeb.

Připraveny na tento posun budou knihovny otevřené, které se nebrání rozšiřování nabídky svých online služeb v souladu s posláním knihovny a které se snaží budovat integrovaný knihovní systém.

Nespornou výhodou bude dodržování standardů, které se v knihovních systémech objevují (zejména Z39.50 a SFX/OpenURL). Systémy vyvíjené na zakázku budou mít nižší životnost a budou dražší, neboť se na jejich dalším vývoji bude podílet méně knihoven než v případě standardních integrovaných knihovních systémů. Mezi ideální kandidáty na analytické a vývojové práce, kde ještě

není zcela jasno, patří jednotná autorizace uživatelských údajů a jejich bezpečnost a otázka realizace mikroplateb jiným způsobem než prostřednictvím čtenářských kont.

Obecně však budou lokální katalogy vyžadovat rostoucí financování, nároky na znalosti uživatelů a budou poskytovat kvalitnější služby.

Postupující integrace online služeb se zpočátku sice promítá i mimo lokální katalogy, jak to dokumentuje několik projektů z poslední doby, ale záhy se do nich budou vracet. Nicméně je velmi užitečné se ze zkušeností těchto projektů inspirovat:

- Souborný katalog ČR a Soubory národních autorit (<http://www.caslin.cz/>)
- Jednotná informační brána (<http://www.jib.cz/>) a Portál STM (<http://www.stk.cz/li01018/>)
- Virtuální polytechnická knihovna (<http://www.vpk.cz/>)
- Digitální knihovna (<http://www.cdh.nkp.cz/>) a WebArchiv (<http://webarchiv.nkp.cz/>)

Ukázky konkrétních online služeb

Základní informace | Vstup do databáze | Vyhledávání
 Charakteristika DB | Jak se zaregistrovat | Jak vyhledávat
 Další databáze NK | Registrační formulář | Formuláře »
 » Periodika na WWW | Přihlášení | Rejstříky

ANL FULL - plnotextové vyhledávání v článcích z tisku

ROZŠÍŘENÝ FORMULÁŘ S TÉMATY

Hledat v textu: **VYHLEDAT**

Období od: 15 Červen 2002 do: 15 Červen 2002 datum vydání

Název, autor: AND název článku

Číselné údaje: AND ročník/svazek

Předmět: AND předmět. ktg.

Další výběry: AND --- Všechny typy článků --- <typ článku>
 AND --- Všechny zdroje --- <název zdroje>

Způsob vyhledávání řetězců: Postačí výskyt zadaných řetězců kdekoli v poli: <CONTAINS> (neplatí pro čísla)

Seznam: Jednoduchý Skóre: 0 Výst./str: 10 Třídění: Skóre Sestupně

SEZNAM TÉMAT:
 Tematické oblasti:
 Přír. a matematické obory
 Skupiny témat:
 Přírodověda
 Detailní témata:
 --Bez detailních témat--
 » Biologie
 » Botanika
 » Ekologie, životní prostředí
 » Genetika
 » Geodézie, kartografie
 » Geografie

Vazba mezi tématy:
 A Nebo
 Vazba dotaz - témata:
 A Nebo
 Search Tips
 Jak vyhledávat

Copyright © | Design © NKP, Anopress - Ivana Anděřová, Ivo Mattern, 2000-2002 **HOME**

system TOPIC, v pravé části formuláře lze k zadání dotazu využít mapu termínů (dostupné z <http://full.nkp.cz/>)

Záznam SDI - Microsoft Internet Explorer

Záznam SDI - nový/aktualizovaný

Upozornění: pole označená hvězdičkou (*) jsou povinná.

Název dotazu *	<input type="text" value="Saroyan - denne"/>
Formulace dotazu *	<input type="text" value="wau=saroyan"/>
Seznam bází *	☒ VKOL katalog ☒ NK ČR katalog ☒ MZK katalog
Provádět každé... *	<input type="text" value="001"/> <input type="text" value="týdny"/>
Dodání záznamů	<input type="text" value="E-mail"/> <input type="text" value="měsíce"/> <input type="text" value="týdny"/> <input type="text" value="dny"/>
Výstupní formát	<input type="text" value="Citace"/>
Třídění podle	<input type="text" value="roku"/>
Poznámka	<input type="text"/>

ukázka formuláře služby SDI pro automatizované provádění dotazů (dostupné z <http://kat.vkol.cz/> pro registrované čtenáře)

On-line katalog

Předregistrační formulář nového čtenáře

- Tento formulář neslouží k prodlužování platnosti průkazek.
- Při zadávání jména, příjmení a adresy používejte velká písmena pouze na
- Pro předregistraci je nutné zadat rodné číslo. Pokud jej zadávat nechcete,

Příjmení, Jméno:

Rodné číslo:

bez
lomítek

Zadejte PIN:

Znovu PIN:

Příjmení, Jméno:

Ulice, č.p.

Obec:

PSČ:

E-mail:

Odešli

formulář pro předregistraci čtenářů umožňující následné objednání dokumentů ještě před první skutečnou návštěvou knihovny (dostupné z <http://opac.mzk.cz/>)

The screenshot shows the Bibliotheek.nl website interface. At the top, there is a navigation bar with the logo and the text "BIBLIOTHEEK.NL De virtuele openbare bibliotheek". Below this, there are links for "CONTACT", "SITEMAP", "HOME", and "HELP". The search bar contains the word "Berlin" and a dropdown menu shows "persoon". To the right of the search bar are buttons for "Alles", "Boeken", "Vakwijzer", and "Kranten".

On the left side, there is a word cloud of terms related to Berlin. The terms include: "berlijn", "irving", "puttin", "chemie", "Eberlin", "userpage", "Berrin", "Oberlin", "Beyerlin", "breath", "whitlock", "Berlim", "wall", "bauhaus", "berliner", "berlijne", "broadway", "ragtime", "moroder", "geschichte", and "Berlin" (highlighted in a box). The words are colored in shades of blue, red, and orange.

On the right side, there are search results for "Berlin". The results are as follows:

- BerlinOnline: Wissen** (Rating: 4 stars)
 - Gevonden Woorden: **berlin (1) BerlinOnline (4) Berliner (3) berlijn (1)**
 - ... Computer-Berichterstattung die Chronik von **Berlin** der aktuelle Tag in der Geschichte. Au...
 - <http://www.berlinonline.de/wissen>
- Das Lachen Dadas : die Berliner Dadaisten und ihre Aktionen** (Rating: 4 stars)
 - Gevonden Woorden: **Berliner (1)**
 - Auteur: Bergius, Hanne
 - eu-duit 707.8;
- Berliner Morgenpost Online** (Rating: 4 stars)
 - Gevonden Woorden: **Berliner (3) Berlijne (1)**
 - grote **Berlijne** ochtendkrant redelijk populair 2 beoordeling en met gemiddeld 2.5 sterren voor de site <http://www.berliner-morgenpost.de/index.html>
- Bush charmeert zijn kregelige bondgenoten** (Rating: 4 stars)
 - Gevonden Woorden: **berlin (1) berlijn (3) Berlijne (1)**
 - ... Uit veiligheidsoverwegingen werd hij ontvangen in een spookstad. Het regeringscentrum in **Berlin...**
 - krantenbank alleenindebibliotheek
 - Datum: 24/05/2002
- Die Berliner Simulation : Erzaehlung** (Rating: 4 stars)
 - Gevonden Woorden: **berlijn (1) Berliner (1)**
 - Auteur: Morshaeuser, Bodo
 - siso:

ukázka pokročilého fuzzy vyhledávání: levá část zobrazuje mapu termínů (červené jsou fuzzy termíny, modré autoritní termíny, ostatní asociované), pravá část zobrazuje výsledky dotazu: knihy, články, www stránky (dostupné z <http://www.bibliotheek.nl/>)

PROJEKT VIRTUÁLNÍ POLYTECHNICKÁ KNIHOVNA

Mária Kolářová – Zuzana Švastová, Státní technická knihovna v Praze

Státní technická knihovna předložila koncem roku 1999 čtyřletý projekt „Multifunkční centrum Virtuální polytechnické knihovny jako zdroj informací pro oblast technických a aplikovaných přírodních věd“ v rámci grantového programu LI – Informační zdroje pro výzkum a vývoj. Projekt byl přijat (pod označením LI200028) a STK spolu s osmi spolunositeli – knihovnami šesti vysokých škol/univerzit (České vysoké učení technické v Praze, Vysoké učení technické v Brně, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Univerzita Pardubice, Západočeská univerzita v Plzni, Technická univerzita v Liberci) a dvěma státními vědeckými knihovnami (SVK v Ostravě a SVK v Plzni) zahájila v březnu 2000 jeho řešení.

Projekt si stanovil dva základní **cíle**:

- vytvořit věcné, organizační, personální a technologické podmínky pro koordinované a ekonomicky i uživatelsky účelné získávání informačních zdrojů typu periodik v elektronické i tištěné formě – klíčových z hlediska VaV
- a na jejich základě a s využitím meziknihovních služeb národních i mezinárodních zajistit přístup uživatelů k primárním informačním zdrojům v prostředí a technologiemi Virtuální polytechnické knihovny (VPK).

Cíle projektu byly dosaženy prostřednictvím **kooperačního systému VPK**

- na bázi oborově specializovaného a koordinovaně vytvářeného fondu časopisů disponujícího informačním aparátem – souborným katalogem pro účely poskytování služeb a koordinované doplňování
- vybaveného potřebnou technikou a technologiemi pro poskytování služeb
- zabezpečujícího kvalitativně vyšší informační služby včetně meziknihovních, reprografických a elektronických jak z fondů účastnických knihoven, tak ze zahraničních knihoven s cílem dodávání dokumentů elektronickou cestou, v jejímž závěru je tištěná (papírová) kopie.

Kooperační systém VPK je budován jako otevřený s možností vstupu dalších účastníků – knihoven i dalších typů institucí podílejících se na realizaci cílů VPK.

V rámci řešení projektu byly realizovány následující činnosti:

- sjednání multilicenčních smluv ohledně přístupu k plným textům časopisů vydavatelství Elsevier Science, Springer a American Chemical Society,
- koordinace nákupu tištěných verzí časopisů,
- založení a zprovoznění systému VPK

1. Koordinace nákupu tištěných verzí časopisů

Cílem koordinace nákupu časopisů bylo:

- zajištění kvalitních informačních zdrojů pro pokrytí potřeb uživatelů
- účelné vynakládání finančních prostředků (finanční prostředky ušetřené odstraněním duplicitních odběrů budou vynaloženy na nákup vybraných nově vycházejících titulů časopisů)

První podmínkou pro koordinaci nákupu tištěných verzí časopisů, ať v návaznosti na realizované licence přístupu k elektronickým zdrojům nebo bez této návaznosti, bylo vytvoření základního informačního aparátu – Souborného katalogu časopisů VPK, který je zároveň základním „stavebním kamenem“ pro služby VPK.

Souborný katalog Virtuální polytechnické knihovny (dále jen SK VPK) je koncipován jako veřejně přístupný automatizovaný knihovní katalog, který obsahuje záznamy odborných časopisů, tematicky zaměřených na techniku a aplikované přírodní vědy, uchovávaných ve fondech knihoven - účastníků VPK. Provozovatelem a správcem SK VPK je Státní technická knihovna. Katalog v současné době obsahuje záznamy minimálního rozsahu, převzaté z databáze STK, budované pro každoročně vydávaný „Seznam technických a přírodovědných časopisů objednaných do fondu STK, vybraných vysokoškolských knihoven a SVK na rok ...“.

Jak již bylo výše uvedeno, SK VPK se stal nezbytným podkladem pro činnost akviziční komise pro koordinaci nákupu, která vznikla v rámci řešení projektu a kterou tvoří zástupci všech zúčastněných knihoven.

Akviziční komise se schází především v období přípravy objednávek předplatných časopisů na následující rok, cílem její činnosti je:

- dosažení koncensu v odběrech stávajících titulů časopisů, tzn. odstranění nežádoucích duplicit, resp. multiplicit odbíraných titulů
- výběr a koordinace nákupu nových titulů dle hodnocení jednotlivých titulů a jejich tematického zaměření v rámci jednotlivých účastnických knihoven

Byla dohodnuta základní pravidla koordinace nákupu, spočívající v:

- oznámení plánovaného odběru titulů
- hodnocení potřebnosti titulu (u každého titulu je uveden stupeň potřebnosti odběru konkrétního titulu v dané knihovně
- odstranění neúčelných duplicit a s možností efektivního využití uspořené finanční prostředky na pořízení potřebných nově vycházejících titulů

Tyto základní body pravidel koordinace byly pracovní skupinou přijaty a ozkoušeny v rámci koordinace odběrů tištěných titulů vydavatelství Elsevier Science, kdy v roce 2002 bylo zrušeno 17 duplicit a 10 titulů nově objednáno.

2. Virtuální polytechnická knihovna – systém poskytování služeb

Virtuální polytechnická knihovna – základní charakteristiky systému

Virtuální polytechnická knihovna byla vyhlášena deklarací zúčastněných knihoven dne 28. 3. 2000, bylo vybráno logo VPK a pro členy VPK byla založena uzavřená elektronická konference. Byla zřízena www stránka na adrese <http://www.vpk.cz/>.

Virtuální polytechnickou knihovnu lze charakterizovat vůči veřejnosti i realizovaným cílům jako konsorcium. Protože český právní řád nezná tento termín, lze VPK charakterizovat jako sdružení bez právní subjektivity, založené na dvoustranných smlouvách STK jako nositele projektu s ostatními spolunositeli, resp. dalšími účastníky systému.

Základním cílem VPK je poskytovat kvalitní informační a meziknihovní reprografické služby na základě virtuálního fondu a souborného katalogu, dostupné zejména v prostředí internetu, bez nutnosti fyzické návštěvy knihovny. K tomu byly účastníky projektu vytvořeny věcné, organizační, personální a technologické podmínky s cílem optimálního využití stávajících finančních prostředků. Základním prostředím, ve kterém VPK pracuje, je internet.

Ústředním uzlem VPK je **Servisní centrum pro techniku a související přírodní vědy** (dále jen Servisní centrum). Servisním centrem se na základě dohody s ostatními knihovnami (institucemi), zúčastněnými v projektu, stala Státní technická knihovna. Formulování záměrů a cílů VPK vychází z teoretických, praktických a zejména z autorsko-právních zkušeností získaných v rámci projektu INVIK STK - Integrovaná virtuální knihovna.

Účastníky VPK jsou:

- Servisní centrum (provozovatel a správce systému a zároveň účastnická knihovna)
- ostatní účastnické knihovny (dodavatelé a uživatelé systému).

Byla definována práva a povinnosti účastníků VPK z hledisek přístupu k systému, jeho budování a správy, systému uživatelských kont, spolupráce na budování Souborného katalogu časopisů VPK, finanční výkaznictví a statistiky. Povinností každé účastnické knihovny je odvádět autorské poplatky podle autorského zákona za kopie zhotovené z jejího fondu, které v knihovně v rámci poskytování služeb VPK vznikly.

Vzhledem k tomu, že VPK je budována jako otevřený systém, byly definovány základní podmínky vstupu do VPK: knihovna, která se chce zapojit do VPK, je povinna uzavřít se SC VPK „Smlouvu o účasti na budování Souborného katalogu VPK a o poskytování služeb v rámci VPK“.

Po uzavření smlouvy je knihovna povinna:

- doplnit svá data do SK VPK a zajistit jejich průběžnou aktualizaci
- organizačně zajistit poskytování služeb podle požadavků systému v obvyklých lhůtách a cenách daných Knihovním řádem VPK a Ceníkem služeb VPK a dodržovat i ostatní ustanovení tohoto KŘ VPK.

Uživatel VPK se může stát fyzická osoba starší 18 let nebo právnická osoba. Uživatelé vstupují s VPK do smluvního vztahu, přesněji se Státní technickou knihovnou jako Servisním centrem a správcem VPK.

VPK nabízí **služby** uživatelům VPK (tzn. majitelům uživatelských kont) prostřednictvím

- Servisního centra VPK
- účastnických knihoven
- automatických procesů v rámci funkcí systému pro správu uživatelských kont a pro komunikaci digitalizačních pracovišť

Servisní centrum VPK (STK) poskytuje majitelům uživatelských kont:

- služby reprografické požadované prostřednictvím SK VPK z fondu
- přístup k elektronickým zdrojům na základě sjednaných multilicencí, přístup přitom může být realizován buď prostřednictvím jednotlivých účastnických knihoven, nebo – pokud to licence dovolí – přes uživatelské konto
- vyúčtování služeb majitelům uživatelských kont (tj. uživatelům i účastnickým knihovnám)

Účastnické knihovny poskytují prostřednictvím Servisního centra majitelům uživatelských kont reprografické služby požadované prostřednictvím SK VPK z fondů účastnických knihoven

Uživatelská konta

- uživatelská konta všech uživatelů zřizuje a vede Servisní centrum VPK (STK), kde zůstává založen jeden exemplář smlouvy o zřízení uživatelského konta
- na zálohovém účtu Servisního centra VPK jsou deponovány finance vložené uživatelem na uživatelské konto
- údaje o uživateli jsou v Servisním centru VPK chráněny dle předpisů o ochraně osobních údajů
- kopie doručované elektronickou cestou poskytované účastnickými knihovnami jsou těmito knihovnami ukládány na vyhrazený prostor na zabezpečeném serveru STK, na uživatelské konto je vkládá systém VPK

V roce 2000 byla řešena technologie přímých reprografických služeb – kopírovacích i typu *electronic document delivery* – a to objednávaných prostřednictvím SK VPK. Od listopadu 2000 probíhalo testování a ověřovací provoz služeb VPK. Běžný provoz byl zahájen od 1.6.2001.

Základními dokumenty VPK jsou: Deklarace VPK, Knihovní řád VPK (tzn. pravidla používání služeb), Provozní řád VPK (tzn. pravidla poskytování služeb) a smlouvy o zřízení uživatelského konta (s fyzickou osobou a s právnickou osobou).

Technologie služeb typu document delivery

Služby jsou poskytovány prostřednictvím softwaru VPK (dále jen SW VPK), který se skládá ze dvou funkčních částí – části pro servisní centrum a části pro účastnickou knihovnu. Účastnické knihovny dostávají po dobu řešení projektu SW VPK zdarma, a to jak základní SW, tak všechny jeho aktualizace.

Základní parametry technologie služeb

- a) účastnická knihovna dostane od Servisního centra VPK objednávku; knihovna je povinna objednávku neprodleně přijmout
- b) systém příjmu a distribuce objednávek rozliší objednávku ze SK VPK a objednávku MMS, v případě objednávky ze SK VPK objednávka vždy musí obsahovat údaje o titulu a specifikaci požadovaného formátu služby
- c) objednavatel je v objednávce vždy specifikován objednacím číslem, další údaje jsou zveřejněny pouze u služeb, které je vyžadují; pokud je výsledkem služby xerokopie doručovaná klasickou poštou, obsahuje objednávka také adresu, na kterou má být dokument poslán
- d) pokud dokument vlastní více knihoven, řídí se systém přáním uživatele (není-li zadáno, vybere se dodavatel služby náhodně)
- e) účastnická knihovna zhotoví kopie a elektronickou cestou je předá domluveným způsobem Servisnímu centru VPK, které automatizovaně zajistí přesun na konto, ze kterého byly kopie objednány; po vložení souborů (kopií) na příslušné konto systém odečte fakturovanou částku z tohoto konta a částku připiše na konto knihovny, která kopie zhotovila
- f) pro zúčtování objednávky vyřízené papírovou kopií zašle vyřizující knihovna do Servisního centra VPK elektronickou “návratku”, na které bude uveden počet zhotovených kopií a informace o dalším poplatku (poštovní, expresní apod.); systém podle návratky uloží dané informace na konto objednavatele služby a provede odečet účtované částky, kterou připiše na konto vyřizující knihovny
- g) služby VPK se řídí jednotnou cenovou politikou (s výjimkou knihovny VŠCHT) a jednotnými časovými intervaly pro vyřízení daného typu služby
- h) Uživatel je oprávněn reklamovat službu, pokud nebyla provedena v požadované lhůtě, rozsahu či kvalitě. Systém reklamaci (tzn. reklamovanou objednávku včetně textu reklamace) předá jednak knihovně, která objednávku vyřizovala a která je povinna zajistit nápravu v termínu obvyklém pro daný typ služby, jednak Servisnímu centru VPK, které zkontroluje nejen softwarové přijetí reklamace danou knihovnou, ale zároveň lhůtu a kvalitu vyřízení reklamace. Pokud by reklamace nebyla vyřízena v požadované kvalitě, lhůtě či rozsahu, je SC VPK povinno zajistit nápravu dodáním služby z jiného zdroje uvnitř nebo mimo VPK. Náklady na takové zajištění služby budou účtovány v plné výši (včetně manipulačního poplatku 100 Kč) knihovně, která reklamaci nevyřídila včas nebo ji vyřídila chybně.

Shrnutí současného stavu VPK

Uživatelé mají k dispozici Souborný katalog VPK (dále SK VPK), který virtuálně sjednotil časopisecké fondy 34 knihoven z oblasti techniky a aplikovaných přírodních a společenských věd účastnických knihoven. Na tento katalog navazují kopírovací služby 21 knihoven ve formě klasických a elektronických kopií a služby „current contents“ a mezinárodní meziknihovní služby, které jsou poskytovány pouze STK.

Systém poskytování služeb ze SK VPK je výsledkem vzájemné dohody účastnických knihoven systému VPK a nabízí uživatelům kopie z časopiseckého fondu účastnických knihoven od roku 1992 do současnosti. Pro všechny účastnické knihovny byl vyvinut jednotný software pro poskytování služeb.

Využívání nabízených služeb je vázáno na uzavření **Smlouvy o užívání adresáře**, kde jsou stanovena vzájemná práva a povinnosti uživatele a dodavatele služby (ta jsou upřesněna v Knihovním řádu VPK, který je nedílnou součástí Smlouvy o užívání adresáře) při dodržování patřičných ustanovení zákona č.121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon).

S výjimkou VŠCHT se účastnické knihovny dohodly na jednotné cenové politice (2,- Kč/1 stranu xerokopie nebo elektronické kopie, VŠCHT za 1-10 stran 60,- Kč), všechny knihovny se dohodly na jednotném termínu vyřízení objednávky – elektronická kopie jako standardní služba do 72 hodin, expresní služba do 24 hodin (za 100% příplatek) – elektronicky či faxem, xerokopie dodává uživateli vyřizující knihovna ve vlastních termínech.

Kopírovací služby zajišťuje knihovna, která má primární dokument ve svém fondu. Pokud je žádaný dokument ve více knihovnách, má uživatel možnost volby preference výběru knihovny, pokud ji nevyužije, systém sám volí knihovnu, která službu poskytne.

Mimo služby vázané na SK VPK nabízí systém i objednávání kopií z fondů účastnických knihoven.

Další poskytované služby jsou prozatím vázány pouze na STK – služba typu „current contents“, kdy si uživatel může objednat pravidelné zasílání obsahu jednotlivých došlých čísel vybraného titulu časopisu z fondu STK formou elektronické kopie nebo xerokopie, a mezinárodní meziknihovní služba, kterou knihovna poskytuje již tradičně dlouhá léta v oblasti techniky a aplikovaných přírodních a společenských věd.

Zapojením knihoven do VPK vzrostly také nároky na vybavení digitalizačních pracovišť účastnických knihoven. V STK v současnosti je reprografická laboratoř vybavena čtyřmi skenery, na vyřizování požadavků pracují čtyři pracovníci.

Službu najde zájemce na webovské adrese <http://www.vpk.cz>, kde najde i všechny informace, jak se stát aktivním účastníkem systému, ať uživatelem nebo spolupracující knihovnou.

Ukázky obrazovek uživatelského konta:

1. Nabídka poskytovaných služeb ve VPK

Virtuální polytechnická knihovna - Servisní centrum *Uživatel: ABA013*

[Objednávka kopie článku z časopisu](#) s využitím Souborného katalogu VPK
[Objednávka kopie z časopisu neobsaženého v Souborném katalogu VPK](#)
[Objednávka Mezinárodní meziknihovní služby](#)
[Služba Current Contents](#)

2. Ukázka nabídky vybraného titulu v SK VPK

Virtuální polytechnická knihovna - Servisní centrum - Objed- Uživatel:
návka kopie *ABA013*

ISSN 1210-0684

Název CHIP

Podnázev POČÍTAČOVÝ MĚSÍČNÍK

Místo
vyd. Praha

Vydavatel Chip

Kód země CZ

Odběr **1991:**[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

1992:[ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

1993:[ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

1994:[ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
[ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

1995:[ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
[ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

1996:[ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
[ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha

[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

1997:[ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
[ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

1998:[ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
[ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
[BOD 115] Vysoké učení technické, Fakulta stavební, Brno
[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

1999:[ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
[ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
[BOD 115] Vysoké učení technické, Fakulta stavební, Brno
[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

2000:[ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
[ABD 015] ČVUT, Fakulta elektrotechnická, Praha
[ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
[ABD 025] Vysoká škola chemicko-technologická, Praha
[BOD 115] Vysoké učení technické, Fakulta stavební, Brno
[PAC 501] Výzkumný ústav organických syntéz, Pardubice-Rybitví
[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem

2001:[ABA 013] Státní technická knihovna, Praha
[ABD 015] ČVUT, Fakulta elektrotechnická, Praha
[ABD 018] ČVUT, Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská, Praha
[ABD 025] Vysoká škola chemicko-technologická, Praha
[ABD 159] ČVUT, Masarykův ústav vyšších studií, Praha
[BOD 115] Vysoké učení technické, Fakulta stavební, Brno
[PAC 501] Výzkumný ústav organických syntéz, Pardubice-Rybitví
[ULD 001] Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Ústí nad Labem
[ZLD 002] Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Ukázka objednávky na kopie z SK VPK

Údaje o žadateli:

ident. číslo uživatele **ABA013**
č. obj.
jméno konečného příjemce kopie

Bibliografické údaje:

název článku
Autor
název časopisu **CHIP**
ISSN **1210-0684**
Rok **2001**
Ročník
Číslo
Strany
způsob doručení **Elektronicky**
Rychlost **Standardní**
Typ
preferovaný dodavatel
Komentář

Odeslat

Statistika poskytnutých služeb ve VPK

Pracoviště	Přiděleno	Vyřízeno	Zamítnuto	Prům. doba vyř.
ABA013	139	111	14	17:11:46
ABD015	2	2	0	8:10:11
ABD018	2	2	0	330:37:22
BOD026	3	0	2	
LID001	1	1	0	2:09:03

PAD001	7	7	0	5:13:49
celkem	154	123	16	21:20:33

[<<< předchozí měsíc](#)

Ukázka měsíční statistiky výkonů poskytnutých služeb VPK v STK

Virtuální polytechnická knihovna - Servisní centrum - Statistika *Uživatel:
ABA013*

Služba	Vyřízeno požadavků	Počet stran	Celková cena
Kopie článků	89	733	1582.00
Kopie obsahů	24	58	116.00
Xerokopie	2	-	2.00
Zvětšeniny	0	-	0.00
Ostatní	0	-	0.00
Celkem	115	799	1700.00

JEDNOTNÁ INFORMAČNÍ BRÁNA Z POHLEDU SLUŽEB

Jindřiška Pospíšilová – Karolína Košťálová Národní knihovna ČR v Praze

Základ Jednotné informační brány CASLIN (JIB CASLIN) tvoří dva projekty:

- Jednotná informační brána pro hybridní knihovny – VaV (projekt NK ČR a UK-Ústav výpočetní techniky)
- Portál STM – LI (projekt 12 knihoven pod vedením STK)

Projekt JIB CASLIN byl původně koncipován jako projekt NK a UK s tím, že po zprovoznění a otestování v těchto dvou institucích (pilotní fáze) budou přizvány ke spolupráci i knihovny další. Již během prvního roku řešení se ale k projektu přihlásila skupina knihoven řešících projekt s obdobnou tematikou pro oblast STM. Tím se společný projekt stal od počátku de facto projektem národní informační brány.

Projekt JIB CASLIN má dva základní cíle:

- integrace heterogenních informačních zdrojů a jejich kvantitativně nového zpřístupnění
- zmapování informačních zdrojů dostupných v českých knihovnách a kooperace při jejich budování a sdílení

Jako nástroj pro toto zmapování informačních zdrojů byla zvolena metoda Konspektu, která umožňuje popsat fond z několika hledisek. Primárním kritériem je věcné třídění. Dalším kritériem je úroveň (hloubka) budování fondu v minulosti, současnosti a plán do budoucnosti v rámci jednotlivých oblastí/kategorií a témat. Indikátor hloubky budování fondu je úzce vázán na jazyk (např. maximální úplnost znamená i relativní jazykovou úplnost). Posledním sledovaným hlediskem je ochrana fondu. Takovýto popis fondu poskytne uživatelům i spolupracujícím institucím jasný a mezinárodně srozumitelný obraz o stávajícím fondu instituce, současné politice a plánech v oblasti doplňování a ochrany fondů. Jedním z cílů projektu je příprava implementace metody konspektu v českých knihovnách. V současné době byly metodou Konspektu popsány fondy NK (<http://nkp.2b.cz/konspekt/>). Bližší informace o konspektu jsou dostupné na informačním webu JIB CASLIN (<http://jib-info.cuni.cz> - sekce Dokumenty).

Přínos Jednotné informační brány CASLIN pro služby

V čem vlastně spočívá přínos JIB CASLIN ? Nejprve bychom si měli shrnout, s jakými problémy se v současné době při využívání elektronických informačních zdrojů setkáváme:

- různé zdroje je třeba prohledávat separátně
- různé zdroje mají různá (více či méně uživatelsky vlídná) uživatelská rozhraní a různé způsoby vyhledávání
- uživatel se musí k různým zdrojům opakovaně přihlašovat pod různými hesly
- výsledek je často nula nebo naopak několik tisíc hitů
- výstup přichází v různých, často neslučitelných podobách

Díky možnostem, které jednotlivé složky JIB CASLIN nabízejí, se podařilo výše uvedené problémy vyřešit. Přínos JIB CASLIN spočívá v tom, že v rámci JIB CASLIN:

- dochází k souběžnému zpřístupnění informací o dokumentech (z OPAC, článkových databází) i vlastních primárních dokumentů (integrace plných textů z plnotextových databází)
- všechny zdroje jsou zpřístupněny v jediném, uživatelsky vlídném rozhraní, způsob vyhledávání je jednotný
- uživatel se nemusí opakovaně přihlašovat pod různými hesly. Přihlásí se jen jednou, systém ho „prověří“ a dále již pracuje se zdroji, k nimž má přístup, a pohybuje se ve vlastním, předem nadefinovaném prostředí.
- výsledkem jsou relevantní informace, uživatel má možnost výsledek snadno korigovat, slučovat, ukládat, posílat atd.
- výstup přichází v jednotné podobě
- jsou nabízeny přidané služby

Budoucnost Jednotné informační brány CASLIN

Do konce roku 2002 by měly být do JIB CASLIN zahrnuty téměř všechny „hlavní“ české knihovny, tzn. NK, MZK, KNAV, krajské knihovny, ústřední odborné knihovny, souborné katalogy univerzit. Do tohoto projektu bychom samozřejmě chtěli zahrnout i slovenské knihovny, zvláště ty, které byly účastníky sítě CASLIN a KOLIN.

Jednotná informační brána CASLIN a její složky

Jak již bylo dříve zmíněno, výhody, které přináší JIB CASLIN, jsou spojeny s vlastnostmi jednotlivých složek JIB CASLIN. Těmito složkami jsou programy Metalib a SFX firmy ExLibris.

- **Metalib** - nástroj pro **základní vyhledávání** v heterogenních zdrojích
- **SFX** – nástroj, který na jednom místě soustřeďuje **nabídku všech relevantních souvisejících přidaných služeb**

Metalib

Metalib je tedy nástroj, který umožňuje základní vyhledávání v heterogenních zdrojích, tzn. nabízí vyhledávání podle autora, názvu, předmětu, roku vydání a ISBN/ISSN. Pokud potřebujeme při zadávání dotazu kombinovat údaje např. o jazyku dokumentu, případně originálu nebo údaje o vydavateli, pak je na místě vyhledávat přímo v originálním prostředí jednotlivých zdrojů.

Pomocí Metalibu můžeme v JIB CASLIN řešit následující otázky:

- kde hledat informace ► tematický výběr zdrojů přístupných v jib podle kategorií konspektu
- jak přistupovat k licencovaným zdrojům ► možnost výběru způsobu autorizace přístupu
- jak vytvořit dotaz ► Metalib vytváří lehce ovladatelné rozhraní, které je jednotné pro všechny zdroje
- jak získat relevantní výsledky
- jak porovnávat seznamy výsledků ► nástroj na slučování nalezených záznamů a odstraňování duplicity
- jak se zbavit duplicity záznamů z více zdrojů ► nástroj na slučování nalezených záznamů a odstraňování duplicity
- jak uchovávat dotazy, jejich výsledky a záznamy ► registrovaní uživatelé si mohou vytvořit vlastní profil, ukládat formulace dotazu a jeho výsledky, zároveň si mohou uchovávat z nabídky Metalibu „oblíbené/nejvíce využívané“ zdroje

Informační zdroje můžeme v Metalibu rozdělit několika způsoby:

- prohledávatelné v prostředí JIB CASLIN
- odkazové (neprohledávatelné v prostředí JIB CASLIN) – odkaz v názvu informačního zdroje vede na vyhledávací formulář daného zdroje, případně na jeho domovskou stránku

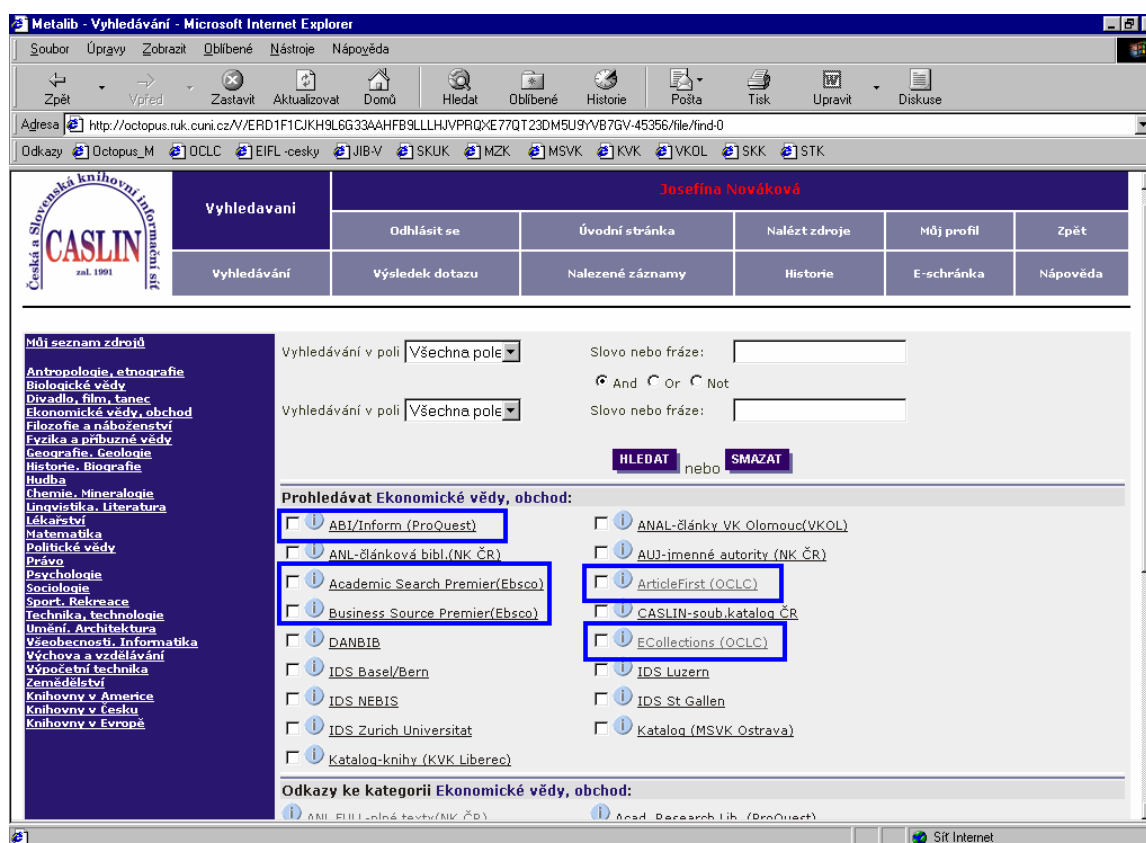
The screenshot shows the Metalib search interface. At the top, there's a navigation bar with the CASLIN logo and the user's name 'Josefina Nováková'. Below that is a search area with two input fields and a search button. The search results are displayed in a list format, categorized into 'Prohledávat Knihovny v Česku:' and 'Odkazy ke kategoriím Knihovny v Česku:'. The first category lists various library catalogs with checkboxes and icons. The second category lists links to specific library categories like 'ADR (NLK)', 'ANL FULL-plně texty (NK ČR)', and 'RMC (NLK)'. The browser's address bar shows a URL from octopus.nuk.cuni.cz.

Na obrázku vidíte, že zdroje jsou v jednotlivých kategoriích rozděleny na dvě skupiny – prohledávatelný zdroje (Prohledávat Knihovny v Česku) a odkazové zdroje (Odkazy ke kategorii Knihovny v Česku).

- volné (volně přístupné)
- placené / licencované (omezené podle licence, u těchto zdrojů je nutné sladit autentikace na obou stranách)

Přístup k licencovaným zdrojům umožňuje Metalib řešit přes autorizaci podle:

- loginu
- IP adresy (současné řešení)
- skupiny zdrojů
- statusu uživatele
- instituce

Na obrázku vidíte nabídku zdrojů pro jednu z kategorií Konspektu (Ekonomické vědy, obchod), ke kterým získáte přístup, pokud se do JIB CASLIN přihlásíte z počítačů Národní knihovny. Na základě toho, že do JIB CASLIN vstupujete z IP adresy Národní knihovny, Vám Metalib umožní pracovat jak s volnými zdroji, tak se zdroji licencovanými, které jsou v NK pro registrované uživatele běžně přístupné.

Jaký zdroj je možné v Metalibu prohledávat ?

- zdroj musí mít rozhraní Z39.50 nebo musí mít jinou možnost komunikace na internetu (http apod.)
- provozovatel musí dodat seznam parametrů svého zdroje (adresu serveru a port, název databáze, profil-indexy, jméno/heslo, znakovou sadu záznamů)
- musí být vyjasněny licenční otázky provozování

Prohledávatelné zdroje v Metalibu

V současné době jsou mezi prohledávatelnými zdroji v Metalibu kromě volně přístupných databází (katalogy českých a zahraničních knihoven, článkové databáze) i zdroje licencované (Ebsco, ProQuest 5000, OCLC, databáze firmy SilverPlatter).

Katalogy ČR (volně přístupné zdroje)

- CASLIN – souborný katalog ČR
- katalogy NK ČR (NKC, KKL, SLK)
- Souborný katalog Univerzity Karlovy
- katalog Vědecké knihovny v Olomouci
- katalog Moravské zemské knihovny
- katalog Státní technické knihovny
- katalog Krajské vědecké knihovny v Liberci
- katalog Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě
- další katalogy se průběžně testují

Katalogy evropských a amerických knihoven

- katalog Library of Congress (volně přístupný zdroj)
- WorldCat – přístupný v rámci konsorcia OCLC, momentálně je přístupný pouze čtenářům NK
- další volně přístupné katalogy se průběžně testují

Článkové databáze

Volně přístupné:

- ANL - články v českých novinách, časopisech a sbornících od r. 1991, Národní knihovna
- ANAL - článková databáze od roku 1994, Vědecká knihovna v Olomouci
- KKL - databáze knihovnické literatury od roku 1991, Národní knihovna

Licencované zdroje:

- Ebsco - Academic Search Premier, Business Source Premier, ERIC, Health Source : Consumer Edition, MasterFILE Premier, Medline, Newspaper Source
(národní licence)
- ProQuest 5000 – ABI/Inform
(národní licence)
- OCLC – ArticleFirst, Ecollections, ERIC, NetFirst, PapersFirst, ProceedingsFirst

(konsorcium OCLC)

- SilverPlatter – Medline Plus, Philosopher's Index, Embase (přístupné v UK)

Bližší informace o tom, které knihovny již mohou v Metalibu využívat i licencované zdroje, získáte na informačním webu JIB – <http://jib-info.cuni.cz> - sekce Metalib – Zdroje.

Současná omezení Metalibu

- Metalib je optimalizován pro prohlížeč Microsoft Internet Explorer 5.x
- 40 zdrojů zobrazených v jedné kategorii
- 10 současně prohledávaných zdrojů
- k dosažení nejpřesnějších výsledků je nutné použít vyhledávání podle konkrétních polí
- time-out 60 sekund (časový interval pro návrat výsledků vyhledávání z jednotlivých zdrojů je nastaven na 60 sekund. Může se stát, že zdroj nestihne kvůli řadě problémů v tomto intervalu výsledky vrátit.)
- nebezpečí dočasného vyčerpání licencí
- konverze na MARC21
- slučovat lze pouze do 150 záznamů
- problémy s češtinou v určitých částech Metalibu

Některé limity současné verze by měly být vyřešeny v nové „letní“ verzi Metalibu (např. počet zdrojů zobrazených v jednotlivých kategoriích by se měl rozšířit ze 40 na 100).

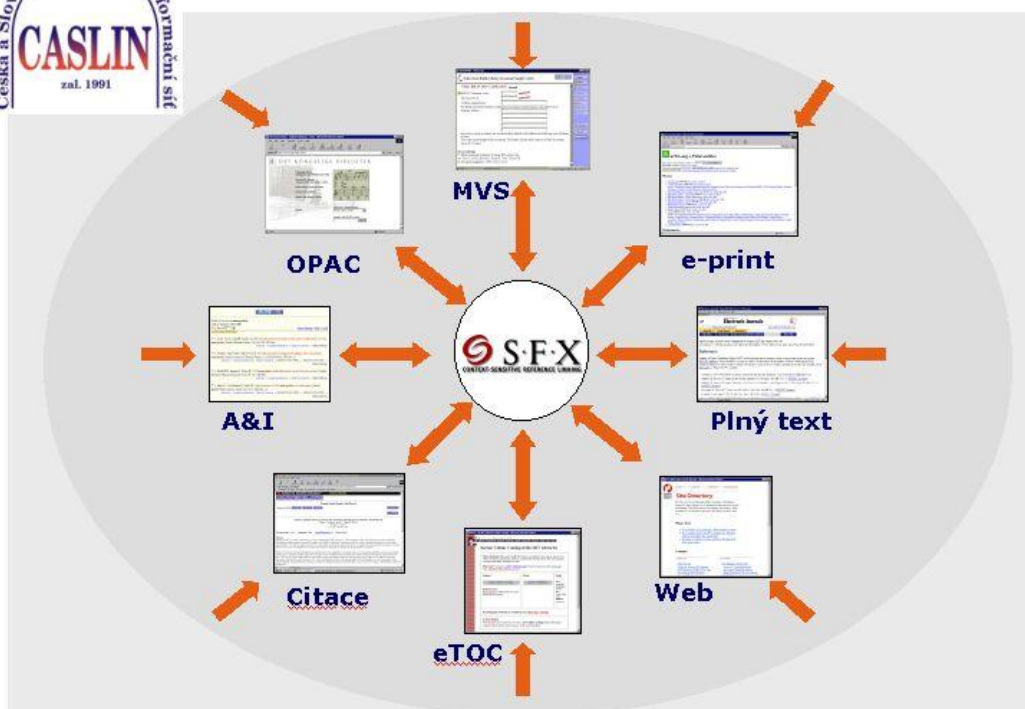
SFX

SFX představuje nástroj, který soustřeďuje na jednom místě nabídku *všech relevantních* souvisejících přidaných služeb.

V nabídce přidaných služeb nalezneme:

- informace o výpůjčním statusu ► katalogy v systému Aleph a Tinweb
- abstrakt, plný text ► plnotextové databáze Ebsco, ProQuest 5000, ScienceDirect
- informace o autorovi ► Encyclopædia Britannica (volně přístupná část)
- příbuzné dokumenty podle slov z názvu ► webovské vyhledávače Google, Altavista, Excite ...
- elektronické dodávání dokumentů ► Virtuální polytechnická knihovna
- recenze ► Amazon.com
- ... 20 standardně nadefinovaných služeb

Princip fungování služby SFX si můžeme přiblížit na následujícím obrázku:

OpenURL

OpenURL umožňuje přenášet metadata z SFX zdroje na SFX server, kde se na základě zpracování OpenURL vytvoří SFX menu. OpenURL je tedy definovaným formátem URL, který zajišťuje standardní způsob předávání dat mezi SFX zdrojem a SFX serverem.

OpenURL musí být implementováno poskytovatelem informační služby, aby informační zdroj mohl být SFX zdrojem. Příklad OpenURL: <http://sfx.aaa.edu/menu?genre=article&issn-1234-5678&volume=12&issue=3&spage=1&epage=8&date=1998&aulast=Smith&aufirst=Paul>

Současné limity SFX

- vazba na ISBN, ISSN – nabídka mnoha SFX služeb je závislá na dostupnosti ISBN a ISSN (hlavně jde o služby pro zjištění výpůjčního statusu a zpřístupnění plného textu)
- link-to syntaxe cílů, úroveň prolinkování (vždy záleží na vlastnostech cílové plnotextové databáze, zda se prostřednictvím služby SFX uživatel prolinkuje přímo na plný text článku, na úroveň konkrétního čísla periodika nebo pouze na přehled dostupných ročníků daného titulu)
- úplnost OpenURL, limity konverze Metalibu
- kódování

Jak připojit knihovnu a její zdroje do JIB CASLIN ?

Celá tato „procedura“ je velmi jednoduchá. Stačí splnit několik základních podmínek:

- kontaktovat řešitele projektu
- dodat hesla a rozsahy IP adres (tzn. musí být vyjasněny licenční otázky placených zdrojů)
- dodat přehled licencovaných zdrojů

Na základě těchto údajů získají uživatelé, kteří vstoupí do JIB CASLIN z počítačů připojené knihovny, možnost využívat v rámci JIB CASLIN kromě volných zdrojů i ty licencované zdroje, které má daná knihovna přístup.

Čtenáři mohou pak do Jednotné informační brány CASLIN vstupovat jako:

- neregistrovaní uživatelé
- registrovaní uživatelé

Jak již bylo uvedeno, nabídka zdrojů se vždy řídí podle IP adresy počítače, z něhož se uživatel do JIB přihlašuje. Výhodou přístupu jako registrovaní uživatelé je, že si čtenáři mohou vytvořit svůj osobní profil, ukládat formulace dotazů a výsledky vyhledávání a v neposlední řadě registrace nabízí i možnost vytvořit si z nabídky JIB CASLIN seznam oblíbených zdrojů.

Uživatelé, kteří mají platný čtenářský průkaz NK ČR, VKOL a MZK, se nemusí do JIB CASLIN sami registrovat. Stačí když při registraci využijí své heslo, které jim bylo přiděleno v jejich „domovských“ knihovnách, např. pro objednávání z katalogů těchto knihoven.

Přístup přes JIB má řadu výhod nejen pro uživatele, ale také pro knihovníky a to nejen v přímých nebo meziknihovních službách, ale také např. v doplňování či akvizici (stahování záznamů, v současné době se tato funkce testuje). Jednoduchý vyhledávací formulář je vhodný jak pro začátečníky či pokročilé s omezením, že lze vyhledávat pouze podle základních kritérií (autor, název, předmět, ISBN/ISSN, rok vydání). Pokud budeme respektovat toto základní vymezení, stane se pro nás knihovníky i pro vás čtenáře JIB užitečnou pomůckou.

ON-LINE SLUŽBY KNIHOVNY ZEMĚDĚLSKÉHO VÝZKUMNÉHO ÚSTAVU KROMĚŘÍŽ

Věra Kroftová, Zemědělský výzkumný ústav v Kroměříži

Knihovna byla zřízena zároveň se založením Výzkumného ústavu polních plodin v roce 1951. Ve fondu shromažďuje literaturu specializovanou na oblast zemědělství, se zvláštním zřetelem na obilnářství, protože v průběhu padesátileté historie byl ústav především specializován na výzkum obilovin. Na začátku 90. let došlo k privatizaci ústavu. Odborná působnost byla rozšířena o další plodiny, jako je řepka, cukrová řepa a některé speciální plodiny, většina výzkumných programů je však stále orientována na obiloviny. Této specializaci odpovídá i zaměření knihovního fondu. V knihovně je používán program KP-sys. Do okruhu uživatelů knihovny patří kromě zaměstnanců Zemědělského výzkumného ústavu, s.r.o. také pracovníci ostatních zemědělských výzkumných ústavů, studenti a vyučující středních a zvláště vysokých škol se zemědělským zaměřením, zaměstnanci státních i soukromých firem v rámci oboru a každý, kdo se zajímá o zemědělskou literaturu.

On-line služby, které knihovna nabízí:

- On-line katalog s napojením na plné texty dokumentů (veřejně přístupné)
- Souborný on-line katalog tří zemědělských výzkumných ústavů (veřejně přístupné)
- On-line využívání databáze CAB Abstracts (pro členy konsorcia)
- Další on-line informační služby (veřejně přístupné)

Projekty, které umožnily realizaci on-line služeb

- Zpřístupnění distribuovaných elektronických informací v rámci Intranetu a Internetu (INFRA II) <http://www.vukrom.cz/knihy.htm> (MŠMT: 1998-2001) spoluřešitelé: Mgr. D. Tkačiková, RNDr. D. Ďuráková, RNDr. P. Šaloun - VŠB TÚ Ostrava
- Support of Technical Equipment of the Agricultural Research Institute Kromeriz, Ltd. library and the extending of its targeted collection (OSF:1999)
- Souborný katalog zemědělských knih (RISK) http://www.vukrom.cz/knihy_soubor.htm (MK: 2000)
- Konsorciální nákup a využití databáze CAB (LI) <http://www.vukrom.cz/www/WebSPIRS/index.htm> (MŠMT: 2000-2003)

On-line katalog - <http://www.vukrom.cz/knihy.htm> V on-line katalogu knihovny může uživatel vyhledávat v celé databázi najednou, případně si může zvolit, v jakém druhu dokumentů bude vyhledávat. K dispozici je výběr z těchto druhů dokumentů:

- knihy (monografie, sborníky, autoreferáty, mapy, atlasy),
- periodika (periodikem se rozumí titul časopisu jako celek),
- články (záznamy jsou excerповány většinou z časopisů, které knihovna odebírá),
- CZ (cestovní zprávy ze zahraničních služebních cest pracovníků ZVÚ),
- ZZ (závěrečné zprávy ukončených výzkumných úkolů),
- CD (tituly na CD-ROM)

On-line katalog se aktualizuje měsíčně, vždy kolem 10. dne každého kalendářního měsíce.

K článkové databázi je nutno poznamenat, že vzniká na základě potřeb pracovníků ZVÚ. V relativní úplnosti excerpujeme veškeré články o obilovinách, ostatní záznamy excerpujeme výběrově - podrobnější informace o tematickém zaměření celé databáze najde uživatel ve vysvětlivkách přímo na www stránkách. Některé ze záznamů obsahují kromě běžné bibliografické citace také odkaz na plný text. Toto napojení je možné jen u zdrojů, které jsou volně dostupné na internetu. V úplnosti propojujeme s plnými texty záznamy článků publikovaných v našem vlastním časopisu Obilnářské listy. Digitalizaci tohoto časopisu zabezpečuje samostatná pracovní skupina.

Zahraníční tituly časopisů volně přístupné na internetu excerповané včetně odkazů na plné texty:

Barley Genetics

Barley Genetics Newsletter

The International Journal for Wheat Genetics and Breeding – Wheat Information Service

Journal of Agricultural Genomics

Oat Newsletter

On-line souborný katalog knihoven zemědělských výzkumných ústavů

http://www.vukrom.cz/knihy_soubor.htm

Účastníci souborného katalogu:

- Knihovna Zemědělského výzkumného ústavu Kroměříž, s.r.o. – specializace obiloviny
- Knihovna AGRITEC, výzkum, šlechtění a služby, s.r.o. Šumperk - specializace technické plodiny a luskoviny
- Knihovna Výzkumného ústavu bramborářského, s.r.o. Havlíčkův Brod - specializace brambory

Souborný katalog je budován ve stejném prostředí jako on-line katalog knihovny ZVÚ a je možno v něm vyhledávat také prostřednictvím browseru firmy KP-sys. Všechny přispívající knihovny zpracovávají zdrojovou databázi v systému KP-sys, případně KP-win, proto je aktualizace katalogu poměrně jednoduchá. Provádí se 3x ročně. Význam souborného katalogu spočívá ve zveřejnění dat dvou knihoven, které ještě nemají svůj vlastní on-line katalog. Z hlediska uživatele je zde možnost vyhledávat ve fondu všech třech knihoven najednou nebo je možno zvolit fond pouze jedné z nich. Členění podle typů dokumentů je zde stejné jako u on-line katalogu ZVÚ, knihovna VÚB přispívá pouze knižním fondem, knihovna AGRITEC Šumperk přispívá kromě knih také do databází periodik, článků a CD.

On-line využívání databáze CAB Abstracts

Databáze CAB Abstracts je nejrozsáhlejší a nejkomplexnější databázi v oblasti zemědělství a biologických věd na světě. V minulosti byla v ČR odebírána pouze státními a akademickými institucemi. Privátní výzkumné ústavy měly možnost ji využívat pouze zadáním dotazu „na dálku“. Tento způsob využití však nebyl tak efektivní jako přímé využití koncovými uživateli, nebylo možno vyhledávat neomezeně často a nebylo možné využívat veškeré možnosti, které databáze skýtá – např. tezaurus nebo indexy. Program Informační zdroje pro vědu a výzkum (LI), který otevřelo MŠMT pro všechna pracoviště zabezpečující informační infrastrukturu vědy a výzkumu, poskytl v roce 1999 nové možnosti také pracovištím našeho typu. Nejprve bylo nutno uzavřít dohodu o vzniku konsorcia.

Dohodu o ustavení konsorcia uzavřela tato pracoviště:

- Zemědělský výzkumný ústav Kroměříž, s.r.o.
- Výzkumný ústav pícninářský Troubsko, s.r.o.
- Výzkumný ústav bramborářský, s.r.o. Agritec, výzkum, šlechtění a služby, s.r.o
- Oseva-Pro, s.r.o. Výzkumný ústav olejin Opava
- Oseva-Pro, s.r.o. Výzkumná stanice travinářská Zubří

Po jednáních s firmou AIP Praha – zprostředkovatelem dodání databáze - byl podán projekt do veřejné soutěže. Po úspěšném absolvování výběrového řízení byly v průběhu několikaměsíční přípravné fáze vyřešeny technické náležitosti umožňující vzdálený přístup a od září 2000 bylo vyhledávání zprovozněno. Databáze CAB je instalována na ERL serveru na pracovišti hlavního řešitele, pracovníci ostatních ústavů na ni přistupují pomocí programu WEBSPIRS. Každý z autorizovaných uživatelů má své uživatelské jméno a heslo. Pro každého z nich je přístup k databázi rovnocenný, současně mohou vyhledávat až čtyři uživatelé, a to 24 hodin denně, 7 dnů v týdnu, 365 dnů v roce. Aktualizace databáze probíhá čtvrtletně. Pověření pracovníci na jednotlivých pracovištích jsou pravidelně informováni o využití databáze jejich uživateli.

Další on-line informační služby:

- Seznam odebíraných časopisů: názvy časopisů jsou propojeny s www stránkami příslušných vydavatelství, kde může uživatel zjistit např. požadavky vydavatele na formální úpravu příspěvků. (<http://www.vukrom.cz/www/publik/sezcas.htm>) Elektronická verze časopisu
- Obilnářské listy: Digitalizaci zajišťuje samostatná pracovní skupina. (http://www.vukrom.cz/www/obilist/obil_listy_seznam.pdf)
- Plné texty závěrečných zpráv: Digitalizaci zajišťuje samostatná pracovní skupina – některé závěrečné zprávy jsou uloženy ve fondu knihovny v tradiční tištěné podobě a zároveň jsou převedeny do digitální podoby, některé jsou již pouze digitalizované. U záznamů těchto zpráv je v on-line katalogu napojení na plné texty. (http://www.vukrom.cz/www/publik/plnotext/Seznam_report.htm)

Budoucnost on-line služeb knihovny ZVÚ

- on-line katalog – aktualizace každý měsíc, zdokonalení browseru, elektronická žádanka MVS
- on-line souborný katalog – aktualizace 3x ročně, předpokládáme rozšíření spektra druhů dokumentů od všech zúčastněných knihoven, případně rozšíření o fondy dalších knihoven výzkumných ústavů se zemědělským zaměřením
- konsorcium CAB – v jednání je rozšíření konsorcia o dalšího člena z oblasti výzkumu v živočišné výrobě
- plnotextové dokumenty – postupné zveřejňování závěrečných zpráv a dalších ročníků časopisu Obilnářské listy a jejich propojování s oběma on-line katalogy

NOVÉ ONLINE SLUŽBY NÁRODNÍ LÉKAŘSKÉ KNIHOVNY

Radka Římanová – Alena Štiborová – Petra Smrčková, Národní lékařská knihovna v Praze

Ve svém příspěvku bych ráda představila nové služby, které zavedla NLK v letošním roce do provozu a které více či méně v sobě nesou prvky online komunikace.

Ultra Access v NLK

Po masovém rozšíření elektronickým informačních časopisů do knihoven ČR v roce 2000 (projekt LI MŠMT) jsme zjistili, že tato progresivní forma zpřístupňování dokumentů výrazně zviditelňuje problémy, které jsme měli již při poskytování tradičních služeb. Jsou to limity otevíracích hodin a následně kvalita počítačového vybavení dostupného návštěvníkům knihovny. Autorizace oprávněných přístupů do databází plných textů je obvykle řešena ověřením internetové adresy serveru pracoviště, které licenci vlastní. Odstranění části těchto problémů nám umožnilo zakoupení a implementace software rakouské firmy R+R Messtechnik „Ultra Access“ (dále UA) distribuovaného v ČR Albertinou icome Praha. Bližší informace o tomto produktu lze získat na internetové adrese <http://www.aip.cz/site/ultraaccess.htm>. Pořízení bylo částečně dotováno z prostředků programu VISK 3 MK ČR. Program UA pracuje na principu proxy serveru a umožňuje autorizaci z libovolného PC zapojeného v síti. NLK propojila přístupy z licencí EIFL Direct, ProQuest5000, Wiley InterScience, Science Direct (Elsevier), MEOS, Springer Link, Ideal Academic Press. Nebyly propojovány elektronické verze časopisů přístupných díky předplatnému konkrétního titulu. Jedná se však o procentuálně menší objem titulů, mnoho námi předplácených časopisů má dostupnou elektronickou verzi díky některé z výše jmenovaných licencí.

Jaké požadavky systém klade na uživatele:

Uživatel musí vlastnit platný průkaz čtenáře NLK, stejný průkaz, který opravňuje k výpůjčkám knih a časopisů. Pro tuto funkci se podařilo využít databázi uživatelů, která se jedenkrát denně aktualizuje ze systému Aleph a byla vytvořena pro potřeby vrátnice NLK, k ověřování platnosti průkazky.

Uživatel by dále měl vědět, ve které databázi se nalézá titul časopisu, o který má zájem a zvládnout know-how vyhledávání v jednotlivých databázích. Měl by si být i vědom rizik získávání informací z těchto informačních zdrojů, častá variabilita zpřístupňování archivů, možnosti technických obtíží během cesty do-

kumentu sítěmi atd. Přístup ke službě UA je možný buď přímo <http://www.nlk.anet.cz/ultraweb> nebo prostřednictvím katalogu knih a časopisů NLK <http://www.nlk.anet.cz/czech/katalogy.htm>. Do tohoto katalogu ukládá NLK katalogizační záznamy periodik dostupných pouze on-line.

Obrázek naznačuje, jakým způsobem je uživatel navigován k přístupu do UA.

Název	AIDS CARE
ISSN	0954-0121
Vydáno	Abingdon : Carfax Publishing.
Rozsah	elektronický časopis
Obory	AIDS
Periodi.	Vychází 6x ročně
Pozn.akv.	PR
Pozn.akv.	EI
On-line	přístup z báze PROQUEST přes IP adresu NLK
On-line	přístup na LEGITIMACI ČTENÁŘE z báze PROQUEST
On-line	přístup na LEGITIMACI ČTENÁŘE z báze EIFL Direct
On-line	přístup z EIFL Direct přes IP adresu NLK (vybrat relevantní databáze, minimálně např. Health Source, Academic Search Premier ad.)
Jazyk	eng
SYSNO	0086773

Služba byla zprovozněna na začátku roku 2002, po testovacím provozu byla zahájena 1. 3. 2002 propagační kampaň. Statistiky dostupné v době sestavování tohoto příspěvku nemají tedy vysokou vypovídací hodnotu, přesto jsou však signálem, že služba byla uživateli přijata.

Ze všech statistik byly pro jejich prokazatelnost odstraněny přístupy uskutečněné na legitimaci pracovníků NLK.

Statistiky UA – 1. 1. 2002 – 16. 4. 2002

Science Direkt (Elsevier)	434 přístupů
ProQuest5000	273 přístupů
EIFL Direct	181 přístupů
M/E/O/S	121 přístupů
InterScience Wiley	24 přístupů
Celkem	513 denních přístupů (celkem 1 033 přístupů)

Počet 1 033 přístupů v sobě zahrnuje i přístupy, které byly opakovaně realizovány během několika minut (pravděpodobně došlo k přerušení spojení).

Uživatelé		Celkem zapsaných
Studenti/důchodci	158	2 049
Pracující	61	1 111
Pouze prezenční služby	3	103
Přístupy z lékařských pracovišť	20	59
Celkem	242	3 322

Vzdálená registrace čtenáře

Další službou, kterou bych chtěla ve svém příspěvku představit a která souvisí se zprovozněním UA, bylo umožnění vzdálené registrace čtenáře NLK. Cílem bylo zajistit možnost získání průkazu opravňujícího ke službách NLK v plném rozsahu daném statutem legitimace (absenční výpůjčky, automatizovaný výpůjční systém, objednávkové formuláře...).

Na adrese <http://www.nlk.anet.cz/online/prihlaska.php> byl vystaven aktivní formulář, který obsahuje všechny údaje požadované po uchazečích o registraci v NLK. Formulář pracuje s povinnými poli, zabezpečeno je automatizované odeslání avíza úctárně NLK, součet plateb, které je nutné s registrací zaplatit, odkazy do knihovního řádu. Po vyplnění je nutné formulář vytisknout a nechat úředně ověřit. NLK připouští možnost ověření přihlášky v lékařské nebo veřejné knihovně. Čtenář je však výrazně upozorněn, že knihovny nemají povinnost toto ověřování provádět. Čtenář poštou odešle vyplněný ověřený formulář s potvrzením o zaplacení a fotografií do NLK. Tak je provedena jeho registrace a zaslána mu platná průkazka. Možnosti této registrace využilo od 1. 3. 2002 36 čtenářů. Dále tato internetová stránka slouží i jako vyčerpávající odpověď na poměrně časté dotazy zájemců o registraci na podmínky tohoto úkonu.

Mezinárodní meziknihovní výpůjční služba

Ve Vyhlášce 88/2002 Sb. MK ČR ze dne 21. 2. 2002 k provedení zákona 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon) byla vyjmenována NLK jako knihovna pověřená vykonávat mezinárodní meziknihovní výpůjční službu. Tato služba byla zprovozněna 1. 4. 2002. NLK děkuje STK a NK ČR za pomoc, kterou jí při zavádění poskytly.

Služby MMVS budou poskytovány lékařským knihovnám a veřejným knihovnách ČR formou absenční výpůjčky, jednotlivým uživatelům pouze formou prezenční výpůjčky. Zpřístupňovat se budou pouze informační materiály z oblasti humánního lékařství a biomedicíny. Platby za službu se budou uskutečňovat až po jejím vyřízení (výpůjčka dokumentu 300 Kč, kopie článku do 100 stran 120 Kč, nad 100 stran 220 Kč). Za nedodržení výpůjční lhůty absenční výpůjčky bude NLK účtovat 50 Kč za každý započatý den. O zprostředkování MMVS lze požádat na tištěné žádance NLK, internetových formulářích – <http://www.nlk.anet.cz> (speciální formulář pro objednávku kopie článku a výpůjčku knihy) nebo e-mailem na adrese stiborov@nlk.cz. Kontakt na pracoviště MMVS: Národní lékařská knihovna, MMVS, Alena Štiborová, Sokolská 54, 121 32 Praha 2, e-mail: stiborov@nlk.cz, tel. 02/9633 5949.

ONLINE SLUŽBY KNIHOVEN ČVUT

Marta Machytková, ČVUT FEL Praha

ČVUT nemá ústřední knihovnu, systém knihovnicko–informačního zabezpečení je institucionálně tvořen knihovnami fakult a součástí ČVUT (odkaz na <http://knihovny.cvut.cz>). Dlouhodobým problémem je překonávání rozptýlenosti knihovních fondů ČVUT – knihovny jsou umístěny v různých lokalitách Prahy, navíc velká část fondů je deponovaná na katedrách.

Překonat rozptýlenost fondů a služeb je smyslem změn, kterými knihovny ČVUT procházejí. Snahou všech knihoven ČVUT je, aby v reakci na požadavky uživatelů dokázaly poskytnout z jednoho místa informace ze všech zdrojů, které vlastní, ke kterým mají přístup a na které znají odkaz, a vytvořit soubor služeb pro vzájemné sdílení informačních zdrojů bez ohledu na místo vzniku dokumentu a jeho formu. Pomocí moderních informačních technologií není problém toto zabezpečit u digitalizovaných fondů a fondů, které jsou pouze v elektronické podobě bez fyzického protějšku (např. soubor elektronických časopisů, které nemají tištěnou verzi). Problémem pro dislokované pracoviště se stává přístup k fondům fyzických dokumentů. Cílem pracovníků knihoven ČVUT je zvyšování dostupnosti těchto fondů nezávisle na tom, zda je uživatel v knihovně nebo na svém pracovišti. Bylo potřeba vytvořit ucelený systém pro elektronické dodávání dokumentů jednotlivým uživatelům z řad zaměstnanců a studentů ČVUT.

Systém pro elektronické dodávání dokumentů uživatelům knihoven ČVUT (dále jen EDD ČVUT) byl vytvořen jako webová aplikace volně přístupná z internetu. Služba EDD ČVUT se stala novou součástí virtuálního sjednocení fondů a služeb knihoven ČVUT, podporující vzájemnou spolupráci knihoven s cílem vytvoření základních předpokladů pro sdílení informačních zdrojů a zvýšení kvality a rozsahu nabízených služeb.

Služba elektronického dodávání dokumentů v podmínkách ČVUT představuje to, že uživatel přímo ze svého pracoviště požádá knihovnu, aby mu pro jeho potřebu zaslala kopii určitého dokumentu (článek, kapitoly apod.). Pro splnění požadavku nemusí opustit své pracoviště a přijít do knihovny, neboť kopie je zaslána na jeho tiskárnu, která je připojená v síti ČVUT.

Způsob řešení

Uživatel se musí před prvním využitím systému nejprve zaregistrovat a definovat síťovou tiskárnu, na které bude tisknout splněné požadavky. Pro jednoznačnou identifikaci uživatelů slouží jejich e-mailová adresa. V systému

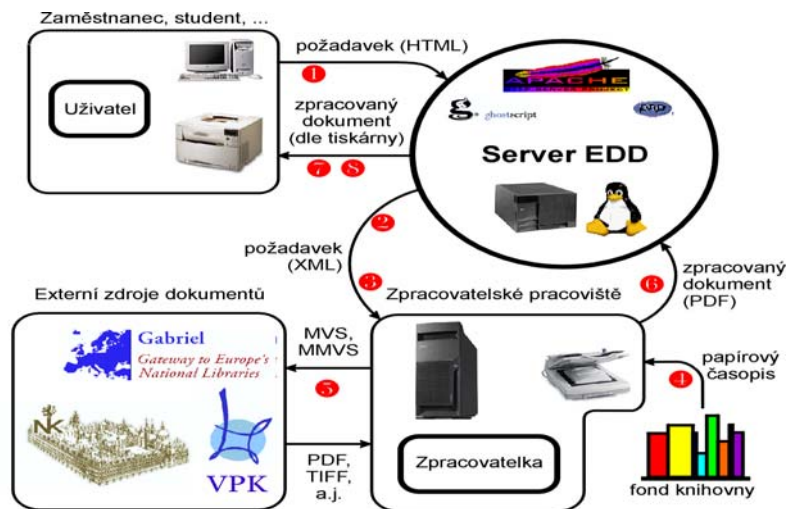
EDD ČVUT se vyřizují požadavky na kopie článků z časopisů, statě ze sborníků, u kopií z knih záleží na zvážení zpracovatelského pracoviště a kopie ze skript se nevyřizují. Při zadání požadavku uživatel uvede, o jaký dokument má zájem, tzn. že vyplní pole formuláře: název časopisu, ISSN, název článku, autor, rok, ročník, číslo a stránky. V poli text požadavku má možnost svůj požadavek blíže specifikovat. Uživatel také zadá, v jaké kvalitě má dokument být (barevnost, rozlišení), jak rychle požaduje jeho dodání a která knihovna ČVUT má jeho požadavek vyřídit. Po vložení požadavku je elektronickou poštou informováno digitalizační pracoviště příslušné knihovny (tam, kde je fyzicky uložen primární dokument, nebo podle žádosti uživatele) a obsluha provede na základě uvedených údajů digitalizaci požadovaného dokumentu. Po uložení odpovědi do systému je uživatel elektronickou poštou informován, že je požadavek úspěšně zpracován a může si ho vytisknout na dané síťové tiskárně. V případě, že požadovaný dokument není ve fondu knihoven ČVUT, je žadatel na svojí privátní stránce systému EDD ČVUT informován, jakým způsobem bude dokument získán (MVS, MMVS). Byl-li požadavek z důvodu špatné nebo neúplné citace zamítnut, opět je o tom žadatel automaticky informován. Privátní stránka uživatele je automaticky generována při jeho registraci a slouží ke komunikaci mezi žadatelem a oslovenou knihovnou.

V průběhu roku 2000 došlo k zahájení zkušebního provozu VPK (odkaz na <http://www.vpk.cz>). Protože všechny knihovny ČVUT jsou účastníky tohoto projektu a společně s ostatními technickými knihovnami ČR budují Souborný katalog časopisů VPK (SK VPK), bylo do systému EDD ČVUT doplněno rozhraní k digitalizační aplikaci SC VPK (Servisní centrum VPK). Díky tomu mohou digitalizační pracoviště, která byla vytvořena v knihovnách ČVUT, využívat stejnou aplikaci pro oba dva systémy. Podobnost formátu EDD ČVUT a SC VPK umožňuje, aby elektronická žádost o dokument ve fakultní knihovně byla v případě potřeby jednoduše přesměrována na MVS do SC VPK.

Řešení EDD ČVUT respektuje autorský zákon (§25, odst. 1 a §37, odst 2a) zákona 121/2000 Sb¹. Běžný koncový uživatel nepřijde do styku s elektronickou podobou dokumentu, má pouze možnost nechat si dokument vytisknout na některé síťové tiskárně dostupné na ČVUT. Systém udržuje digitální podobu dokumentu pouze po dobu nezbytně nutnou (do vytištění dokumentu uživatelem) a poté ji dále neuchovává. Jednotlivé prvky systému EDD ČVUT a toky dat znázorňuje schéma na obrázku č. 1.

¹ Paragraf 25 odst. 1 jednoznačně uvádí, že se musí jednat o tiskovou rozmnoženinu na papír, odstavec 2a paragrafu 37 pak stanoví podmínky, za jakých může být vytvořena elektronická podoba dokumentu.

EDD ČVUT

Systém EDD ČVUT byl v roce 2001 dán do rutinního provozu. Tato služba je uživateli, kteří ji používají, hodnocena pozitivně. Je to pochopitelné, neboť pro uživatele z fakult dislokovaných na několika místech v Praze, může cesta do knihovny trvat i několik hodin. Také fakt, že dlouho neexistoval ani pro knihovny ČVUT, ani pro jejich uživatele způsob, jak řešit elektronickou cestou požadavky meziknihovní výpůjční služby či mezinárodní meziknihovní výpůjční služby, podtrhnul důležitost a nezbytnost takto nastavené online služby knihoven ČVUT.

V současné době mají akademičtí pracovníci a studenti ČVUT přístup k velkému množství elektronických informačních zdrojů, ať už se jedná o fulltextové databáze, elektronické verze časopisů nebo o dokumentografické databáze. V letošním roce došlo k dlouho očekávanému propojení dokumentografických databází Inspec, Compendex a Metadex s plnými texty elektronických verzí dokumentů na servech nakladatelů a agregátorů službou

Dialog e-linking

 Fulltext available through: [Ebscoonline](#) | [Springer](#) | [Swetsnet](#)

Process algebra with action dependencies

Rensink, A.; Wehrheim, H.

Dept. of Comput. Sci., Twente Univ., Enschede, Netherlands

Acta Informatica, vol.38, no.3, Page: 155-234

Publisher: Springer-Verlag, Dec. 2001

Dialog e-linking. Znamená to, že naši uživatele mají přístup k full textu článku, na který si našli ve zmíněných databázích odkaz, aniž by se museli „logovat“ do

jiné databáze, je jim to umožněno přímo z rozhraní Dialogu (obr. č. 2). Samozřejmě je toto propojení možné pouze u předplacených elektronických verzí publikací. Jedná se například o vybrané tituly nakladatelství Elsevier, Wiley, Academic Press a Springer nebo o ty fulltextové databáze, ke kterým má ČVUT licenční přístup – viz <http://knihovny.cvut.cz/iz/index.html>

Proces získávání konkrétních dokumentů, u kterých není možné využít službu Dialog e-linking (licenční důvody), potřebných k výzkumné i vzdělávací činnosti, je možný zefektivnit právě využitím online služby EDD ČVUT: Uživateli je nabídnuta možnost objednání primárního dokumentu službou EDD ČVUT, aniž by musel ukončit online vyhledávání v databázovém centru Dialog. Přepne se do služby EDD ČVUT a požádá knihovnu o dodání primárního dokumentu. V tomto případě uživatelé nevyplňují formulář, neboť potřebné údaje jsou automaticky přebírány z databáze (obr. č. 3). Po odeslání požadavku na vybranou knihovnu ČVUT může pokračovat ve své rešeršní práci. Tím se podařilo elegantním způsobem zdokonalit online služby knihoven ČVUT, provázat komerční produkt s technologiemi vyvinutými na ČVUT a tak dostat závazků systému knihoven ČVUT - co nejrychleji uspokojit informační potřeby svých uživatelů. Uživatelé mají z jednoho prostředí možnost dostat se až k full textu požadovaného dokumentu, nebo si alespoň co nejsnazší cestou o něj požádat.

DC DIALOG a EDD ČVUT

The image shows two overlapping browser windows. The left window, titled 'Dialog Results - Microsoft Internet Explorer', displays search results for a document. The right window, titled 'Nový požadavek na dodání dokumentu - Netscape', shows a form for requesting a document. The form fields are filled with the following information:

- Subject (min. 5 znaků):** Objednávka dokumentu 2-7267105 z Dialogu
- Název časopisu:** IEEE Transactions on Control Systems Technology
- ISSN:** 1063-6536
- Název článku:** Stability analysis of networked control systems
- Autor:** Walsh, G.C. - Hong Ye - Bushnell, L.G.
- Rok:** May 2002
- Ročník/Volume:** vol.10, no.3
- Číslo:**
- Strany:** 438-46
- Text požadavku:** DT => Journal Paper (JPF)

Více informací včetně obrázkových příloh můžete získat na <https://edd.cvut.cz/edd/intro/index.php>

Použitá literatura

VANDROVEC, P. *Elektronické dodávání dokumentů uživatelům ČVUT : závěrečná zpráva o řešení projektu FRVŠ č. 1037/2000*. Praha : ČVUT, 2001. 7 s.

VANDROVEC, Petr; MACHYTKOVÁ, Marta. Elektronické dodávání dokumentů - nová služba knihoven ČVUT. *Ikaros* [online]. 2001, č. 11 [cit. 2001-11-01].

Dostupný na World Wide Web: <<http://ikaros.ff.cuni.cz/2001/c11/cvut.htm>>. ISSN 1212-5075.